STASYS
ŠALKAUSKIS

RAŠTAI

VII

Vilnius
Mintis

Serija leidžiama nuo 1987 metų

Parengė ARŪNAS SVERDIOLAS

Redagavo MIMOZA KLIGIENĖ

ISBN 5-417-00840-0

© Sudarymas ir paaiškinimai,
Arūnas Sverdiolas, 2002

FIZINIS LAVINIMAS IR JO TIKSLAI*

* Iš pedagoginių paskaitų, skaitytų Teologijos ir filosofijos fakultete 1926 m. rudens semestre. – *St. Š.*

Įžanga

Fizinio lavinimo teorija kaipo pedagogikos mokslo dalis

Fizinio lavinimo teorija nėra pavadinimas, kuris negalėtų sukelti priekaištų jo tinkamumo klausimu. Tam pačiam reikalui galima beveik lygiomis teisėmis naudotis tokiais sudėtingais terminais, kaip fizinio auklėjimo mokslas, kūno kultūros teorija, nekalbant jau apie kitus pavadinimus, kurie šiais laikais atsitiktinai vartojami sąryšyje su įsigalėjusiu susidomėjimu gimnastika ir sportu. Vis dėlto esu pasirinkęs pavadinimą „fizinio lavinimo teorija" dėl kelių motyvų, kurie verčia jį pripažinti pranašesniu už kitus paminėtuosius pavadinimus. Pirma, yra patogiau ir teisingiau kalbėti apie *fizinį* lavinimą negu apie kūno lavinimą, nes pirmasis terminas yra, ir parinktuoju reikalu privalo būti, platesnis už antrąjį: fizinis žmogaus lavinimas iš tikrųjų siekia giliau ir toliau negu paprastas kūno globojimas bei mankštymas. Antra, fizinės pratybos, vartojamos dažniausiai kūno kultūros reikalams, daugiau užsipelno *lavinimo* vardą negu auklėjimo, nors giliausiose savo apraiškose *fizinis* lavinimas gali ir net turi turėti auklėjamosios reikšmės. Pagaliau trečia, yra tikslingiau kalbėti apie fizinio lavinimo *teoriją* negu apie jo mokslą, nes kitaip galima sudaryti įspūdį, kad tokiu atveju turima reikalo su atskiru mokslu, nepareinančiu nuo pedagogikos. Kalbėti apie tokį mokslą juo labiau neparanku, kad moksliškas fizinio lavinimo tyrinėjimas yra palyginti naujas dalykas. Tai, žinoma, fizinio lavinimo teorijai nekliudo būti mokslu ta prasme,

kad ją, tąją teoriją, laikytų specialiąja platesnės mokso sistemos šaka. Fizinio lavinimo teorija ir yra iš tikrųjų atskira pedagogikos mokslo dalis.

Reik tačiau čia pat pasakyti, kad ne visų pedagogų teorininkų fizinio lavinimo teorija yra pripažįstama pedagoginiu mokslu. Pavyzdžiui, S. Gessenas savo „Pedagogikos pagrinduose" griežtai teigia, kad „fizinio auklėjimo teorija ne tik nėra pedagogikos, kaipo lavinimo teorijos, šaka, bet dar nurodo šiai ribas"*. Gesseno supratimu, mokslinimas (obrazovanije) turi paruošti žmogų kultūriškai gyventi; todėl pedagogika, kaipo lavinimo teorija, tetyrinėja vien uždavinius, kurie susidaro dėl šito tikslo. Tuo tarpu fizinio auklėjimo teorija, kaipo higienos dalis, Gesseno supratimu, panašaus uždavinio turėti negalinti. „Fizinis lavinimas, – sako jisai, – savo esmėje yra ne kas kita kaip dorinio, meninio ir mokslinio lavinimo derinimas, taikomas žmogaus kūnui kaipo savo medžiagai", ir todėl „jam nėra atskiro uždavinio, kuris, smulkiau analizuojamas, nesusiskirstytų į žinomus jau mums lavinamuosius uždavinius".

Gesseno teigimas, kad fizinio auklėjimo teorija nėra pedagogikos šaka, ne tik paradoksaliai skamba, bet yra klaidingas, ir būtent todėl, kad jis neteisėtai susiaurina pedagogikos objektą, apribodamas jį viena tik kultūros sritimi. Iš tikrųjų pedagogika turi apimti visą ugdymo plotą, o ne vieną tik kultūrinio lavinimo sritį. Ugdymu, imamu visoje jo platumoje, žmogus turi būti ruošiamas pilnutiniam gyvenimui, kuris yra žymiai platesnis už kultūros reiškimosi plotą. Pilnutinis gyvenimas suima į save, tarp kitko, fizinės žmogaus prigimties klestėjimą, ir to pakanka, kad jis būtų pedagoginio tyrinėjimo objektas, kai jis yra siekiamas suaugusios kartos veikimu nesuaugusiajai.

---

* *Gessen S. I.* Osnovy pedagogiki. – 1923. – S. 353.

** Ten pat. – P. 346.

Tuo būdu *fizinis lavinimas yra plačiai suprantamo ugdymo dalis, ir atitinkamai fizinio lavinimo teorija yra viso pedagogikos mokslo šaka.* Jei fizinio lavinimo teorija nepipažįstama atskira pedagogikos mokslo šaka, vis dėlto tenka, pavyzdžiui, sykiu su tuo pačiu Gessenu kalbėti apie fizinio lavinimo teoriją (kas yra neišvengiama) ir laikyti jinai plačiai suprastos higienos šaka, – higienos, kuri fizinės žmogaus gerovės anaiptol nestato į sąryšį su ugdomuoju suaugusios kartos veikimu nesuaugusiajai.

Taigi ugdymo vardu turi būti apimtas visas suaugusios kartos veikimas nesuaugusiajai, kad pastaroji pasiruoštų pilnutinio gyvenimo tikslams.

Taip suprasto ugdymo mokslas yra pedagogika. O kadangi prie ugdymo pridera ir fizinis lavinimas, kuris ruošia naujas kartas fizinės prigimties tikslams, tai fizinio lavinimo teorija yra atskira, arba specialioji, pedagogikos šaka. Kaip labai platus mokslas pedagogikos teorija yra vadinama kartais sistemos vardu, tarsi atskiros jos šakos būtų vertos atskiro mokslo vardo. Šitokia prasme fizinio lavinimo teorija gali būti pavadinta mokslu, nors šitas vardas pilna teise tegali būtį taikomas visai pedagogikos sistemai.

Kaip pedagogikos mokslo dalis, fizinio lavinimo teorija įgauna iš jo visas mokslines jo savybes. Todėl šita teorija, kaip ir visas pedagogikos mokslas, pasižymi praktiniu, normatyviniu ir pritaikomuoju pobūdžiu. Jinai yra praktinis mokslas, kadangi tyrinėja žmogaus veiksmus, turinčius savo objektu fizinį naujųjų kartų ugdymą. Normatyvinis mokslas jinai yra todėl, kad tyrinėja vedamuosius fizinio lavinimo principus, arba normas. Pagaliau pritaikomoji disciplina jinai yra todėl, kad lavinimo tikslams nustatyti ir lavinamajai medžiagai pažinti jai patarnauja visa eilė mokslų. Fizinio lavinimo teorija, kaip pedagogikos šaka, netyrinėja, iš vienos pusės, fizinio gyvenimo tikslų, o iš antrosios –

fizinės žmogaus, taigi ir auklėtinio, prigimties. Tuo tarpu ir vienas, ir antras dalykas reikia pažinti, jeigu norime sudaryti moksliškąją fizinio lavinimo teoriją. Šitam reikalui patarnauja atitinkami mokslai, kurie pedagogikos atžvilgiu turi padedamosios reikšmės.

Kaip kitose pedagogikos mokslo šakose, taip ir fizinio lavinimo teorijoje padedamieji mokslai gali būti suskirstyti į dvi pagrindines grupes pagal tai, ar jie suteikia davinių apie fizinio gyvenimo tikslus, ar apie fizinės žmogaus prigimties savybes. Mokslai, teikią žinių apie fizinės žmogaus prigimties savybes, yra fizinio lavinimo teorijai grindžiamieji mokslai ta prasme, kad jie suteikia ugdomosios medžiagos pažinimo. Dėl to mokslai, teikią žinių apie fizinio gyvenimo tikslus, yra jai vedamieji mokslai, nes nurodo fizinio lavinimo pakraipą. Prie grindžiamųjų fizinio lavinimo teorijos mokslų priklauso visų pirma visi tie mokslai, kurie gali būti apimti vienu bendru somatologijos vardu, reiškiančiu kūno mokslą apskritai. Tokie mokslai yra, pavyzdžiui, anatomija, fiziologija, higiena, medicina. Einant dar toliau, pasirodo, kad grindžiamaisiais fizinio lavinimo teorijos mokslais gali eiti ir tokie mokslai, kaip antai: biologija, chemija, fizika, mechanika ir t. t. Suprantama savaime, kad ne visi šitie mokslai vienodai tarnauja savo daviniais fizinio lavinimo teorijai.

Grindžiamieji fizinio lavinimo teorijos mokslai yra specialieji prigimties bei gamtos mokslai, o vedamieji jos mokslai priklauso jau prie pasaulėžiūros mokslų, kurie yra, iš vienos pusės, filosofija, ir iš antrosios – teologija. Kitaip tariant, fizinio gyvenimo tikslus, su kuriais galutinėje sąskaitoje sutampa fizinio lavinimo tikslai, nustato disciplinos, kurios tyrinėja *ex professo*[1] žmogaus gyvenimo prasmę, jo pašaukimą ir tikslus, ir tuo patim nustato siekiamąją fizinės prigimties priežastį. Nekalbant čia apie teologijos doktriną, kuri remiasi Apreiškimu, reik pasakyti, kad fizinio

lavinimo teorijai turi pagrindinės vedamosios reikšmės toji filosofijos dalis, kuri gali būti pavadinta gyvenimo filosofija ir kuri susideda iš prigimties, kultūros ir religijos filosofijos disciplinų. Suprantama savaime, kad prigimies filosofija turi fizinio lavinimo teorijai didžiausios reikšmės, kaip mokslas, tyrinėjąs tolimiausias fizinės žmogaus prigimties priežastis.

Padedamųjų pedagogikos mokslų susiskirstymas į grindžiamuosius ir vedamuosius nėra, kaip matėme, atsitiktinis, nes jis atsako dviem paruošiamiesiems ugdymo teorijos reikalavimams, būtent: pirma, pažinti ugdymo objektą, arba medžiagą, ir antra, nustatyti ugdymo tikslą. Ugdomojo veikimo normos, kurios rūpi pedagogikos mokslui, ir yra nustatomos tada, kai taip ar šiaip yra derinama žmogaus prigimtis su jos siektinais tikslais. Ir iš tikrųjų, negalima prideramai nustatyti jokios pedagoginės normos, nepažinus ar ugdomojo objekto, t. y. auklėtinio prigimties, ar atitinkamo siektino tikslo. Žodžiu tariant, ugdomasis veikimas yra pagrįstas auklėtinio prigimties pažinimu ir yra vadovaujamas nusimanymo apie jo gyvenimo tikslus. Šituo atžvilgiu jokios išimties nesudaro ir fizinis lavinimas, kurs iš grindžiamųjų mokslų turi pasisavinti fizinės auklėtinio prigimties pažinimą, o iš vedamųjų mokslų – patirti fizinio jo gyvenimo tikslus.

Negalėjimas apsieiti be vedamųjų pasaulėžiūros mokslų reiškia pedagogikai tam tikrą pareinamybę nuo pasaulėžiūros apskritai. Atsipalaiduoti nuo šitos priklausomybės pedagogika negali todėl, kad ne jos vienos tik darbas spręsti žmogaus gyvenimo tikslų klausimas, o antra – ji negali nesirūpinti šitų tikslų pažinti. Išeitis telieka viena, būtent: tenka skolintis gyvenimo principų pažinimo iš pasaulėžiūros mokslų, renkantis jų iš tos konkrečios pasaulėžiūros, kuri yra priimtina pačiam pedagogui. Todėl ne tik nenuostabu, bet tam tikra prasme

normalu, kad ir fizinio lavinimo pakraipa taip ar šiaip pareis nuo ideologinio nusistatymo pasaulėžiūros srityje. Pavyzdžiui, vienaip žiūrės į fizinio lvinimo uždavinius asketiškai nusistatęs stoikas, kitaip – eudemoniškai nusiteikęs epikūrininkas; kitaip spręs apie fizinio lavinimo tikslus indų jogas ir kitaip krikščionis; kitaip normuos fizinį lavinimą spiritualistas ir kitaip – materialistas, matąs visą žmogų žmogaus kūne. Todėl nesąmoningai apgaudinėja save ir kitus tie fizinio lavinimo šalininkai, kurie skelbia, kad fizinio lavinimo esmė neturinti pareiti nuo ideologinio nusistatymo pasaulėžiūros srityje. Iš tikrųjų šitokis principialus nusistatymas faktinai yra jau ideologinis nusistatymas, nes jis vis dėlto remiasi tam tikra kritikos nekontroliuojama pažiūra į gyvenimo tikslą, – pažiūra, kuri leidžia ar net reikalauja atpalaiduoti fizinį lavinimą nuo aukštesniųjų gyvenimo tikslų ir imti fizinės prigimties vertybes nelygstamais tikslais. Nuo šito nekritiškumo tegalima visiškai išsigelbėti tik tada, jei yra tinkamai suprantamas pritaikomasis pedagogikos, todėl ir fizinio lavinimo teorijos, pobūdis, kuris ne tik leidžia, bet ir reikalauja skolintis gyvenimo principų, tarp kitko, iš gyvenimo filosofijos.

Kalbant apie fizinio lavinimo teoriją, kaip apie vieną pedagogikos mokslo šaką, reik dar pasakyti, kad jai, kaip ir kitoms pedagogikos dalims, pritinka visi bendrieji pedagogikos principai ir ypač bendrosios metodologinės taisyklės. Dėl šitos priežasties fiziniam lavinimui, tarp kitko, turi galingos reikšmės trys pagrindiniai pilnutinio ugdymo sistemos principai, būtent tie, kurie reikalauja iš šitos sistemos pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės. Pilnatvės, arba integraliteto, principas reikalauja iš fizinio lavinimo, iš vienos pusės, to, kad jis apimtų visą fizinę žmogaus prigimtį, o iš antrosios – rastų sau prideramą vietą visoje ugdymo sistemoje. Sutartinės, arba harmonijos, principas rei-

kalauja, kad įvairios fizinės žmogaus pajėgos būtų harmoningai išlavintos ir kad pats fizinis lavinimas harmoningai sutartų su kitomis ugdymo sritimis. Pagaliau priklausomybės, arba subordinacijos, principas reikalauja, iš vienos pusės, kad fizinės žmogaus prigimties galios būtų sutvarkytos hierarchinėje priklausomybėje pagal savo vertingumą, o iš antrosios, kad visas fizinis lavinimas būtų palenktas aukštesnėms ugdymo sritims, tarsi lygstamsis tikslas – nelygstamiesiems.

Nusakytieji trys pagrindiniai ugdymo sistemos principai padaro tai, kad, kalbant apie fizinio lavinimo teoriją, svarbu turėti dėmesio centre ne anatominis, fiziologinis, higieninis ar kitas kurs specialusis dalyko atžvilgis, bet grynai pedagoginis, t. y. toks atžvilgis, kuriuo nustatoma ugdomojo veikimo norma, derinant žmogaus prigimtį su atitinkamu jo gyvenimo tikslu. Šitas atžvilgis ir jungia fizinį lavinimą su bendra pilnutinio ugdymo sistema. Atitinkamai ir fizinio lavinimo teorija turi uždavinį nustatyti bendruosius fizinio lavinimo principus, arba vedamąsias normas, organingame sąryšyje su visa pedagogikos mokslo sistema.

Neatsižvelgimas, iš vienos pusės, į organingą fizinio lavinimo sąryšį su pilnutinio ugdymo sistema, o iš antros, į išvidinį fizinio lavinimo pareinamumą nuo bendrų pedagoginės sistemos principų, yra dažniausiai priežastis vienašališkų pažiūrų į fizinio lavinimo esmę ir uždavinius. Racionalus fizinio lavinimo problemos išsprendimas tegali įvykti vien pareidamas nuo visos pedagoginės sistemos, nustatytos pagal racionalią pasaulėžiūrą: Todėl, pavyzdžiui, tarp vienašališko atletizmo ir racionalios kūno kultūros bus tas skirtumas, kad galutinėje sąskaitoje pirmasis atpalaiduoja kūną nuo protingos žmogaus prigimties tikslų, tuo tarpu antroji stengiasi išlavinti žmogaus kūną šitų aukštesniųjų tikslų priklausomybėje.

I. Bendrieji paaiškinimai apie fizinį lavinimą

1. Fizinio lavinimo sąvoka

Kai buvo kalbėta apie fizinio lavinimo teoriją ir jos santykiavimą su pedagogikos sistema, buvo suponuojama, kad fizinis lavinimas turi paruošti fizinę žmogaus prigimtį jo gyvenimo tikslams. Šitame bendrame pasakyme fizinio lavinimo sąvoka, aiškus dalykas, nėra turinio atžvilgiu išsemiamai nusakoma. Iš tikrųjų šituo atžvilgiu ji gali būti ir dažnai yra labai įvairiai suprantama. Siauriausias jos supratimas šiais laikais bene bus tasai, kuriuo ji privedama prie gimnastikos ir sporto. Tuo tarpu toks fizinio lavinimo sąvokos susiaurinimas negali būti nieku pateisintas, nes fizinis lavinimas turi apimti visa tai, ką suaugusi karta gali padaryti nesuaugusiajai, norėdama tinkamai išugdyti fizinę jos prigimtį ir pritaikinti šitą prigimtį gyvenimo tikslams. Pasirodo, kad ne vienais tik fiziniais judesiais globojama ir lavinama fizinė žmogaus prigimtis ar jo kūnas.

Iš tikrųjų gali būti tiek fizinio lavinimo būdų, kiek yra atskirų fizinio gyvenimo apraiškų, kurios gali būti taip ar šiaip normuojamos ugdomuoju auklėtojo veikimu. Šita prasme fizinis lavinimas prasideda net anksčiau, negu žmogus užgimsta šiame mūsų pasaulyje. Nuo pat pradžios kūdikio atsiradimo motinos įsčiose galimas ir net privalomas tėvų susirūpinimas būsimąja jo sveikata ir apskritai fiziniu stiprumu. Tokiu atveju plačiai suprastos eugenikos patarimai gali būti pildomi ugdomuoju fizinio lavinimo tikslu. O kūdikiui užgimus, tuoj atsiranda ištisa eilė fizinio jo gyvenimo apraiškų, kurios turi būti normuojamos fizinio lavinimo sumetimais. Dabar jau kvėpavimas, kraujotaka, mitimas, kūno apdanga, fiziniai judesiai, miegas ir kiti panašūs dalykai gali būti normuojami pagal fizinio lavinimo princi-

pus bei taisykles. Vėliau šitokis normavimas turi apimti žaidimus, gimnastiką, sportą, iškylas, darbą bei poilsį, bendrą gyvenimo būdą ir t. t. Pasirodo, kad gimnastika ir sportas toli gražu nėra vienintelės priemonės, kurios gali būti panaudotos fizinio lavinimo tikslams, nors reik pripažinti, kad juodu vaidina labai žymią rolę fizinio lavinimo visumoje.

Kai fizinis lavinimas apima tik gimnastiką ir sportą, faktinai jo sąvoka manoma išsemti dviejų priemonių nurodymu. Fizinio lavinimo sąvoka pasiliktų neišsemta ir tada, jei, apibrėždami ją, nusakytume visas suminėtąsias fizinio lavinimo priemones arba būdus, – nes priemonių išskaičiavimas visados yra apytikris dalykas. Panašiai apytikris fizinio lavinimo sąvokos apibrėžimas gaunamas ir tada, kai ji manoma nusakyti nurodymu atskirų fizinio lavinimo tikslų. Taip, pavyzdžiui, ją apibrėžia Georges'as Hébert'as, prancūzų kūno kultūros žinovas, sakydamas, kad fizinis lavinimas yra „metodingas, pažangus bei nenutrūkstamas nuo kūdikystės iki pilno subrendimo veikimas, turįs savo objektu laiduoti pilnutinį fizinį išsivystymą, padidinti organiškąjį kūno atsparumą, padėti pasireikšti sugebėjimams natūraliose, naudingose ir būtinose įvairių rūšių pratybose (žygiavimas, bėgimas, šokimas, laipiojimas, kopimas, mėtymas, gynimasis, plaukiojimas), išugdyti energiją ir kitas aktyviąsias bei vyriškąsias kokybes, pagaliau palenkti įsigytą tokiu būdu fizinį ir vyriškąjį galingumą vienos dorinės idėjos viešpatavimui, būtent altruizmui"*.

Nors šituo apibrėžimu pirmas fizinio lavinimo tikslas nurodytas labai bendrai, būtent, laiduoti pilnutinį fizinį išsivystymą, tačiau šalia atskirų tikslų nerandame, pavyzdžiui, tokio, kaip kūno gražumas. Iš kitos pusės, fizinis lavinimas turi savo uždavinį palenkti fizinį žmogaus

* *Hébert G.* Le Sport contre l'Education physique. – Paris, 1925. – P. 12–13.

galingumą ne vienai tik dorinei altruizmo idėjai, bet ir kitiems dorinio gyvenimo principams, pavyzdžiui, susivaldymo reikalui. Iš šito matyti, kad kiekvienas fizinio lavinimo apibrėžimas, kuris remiasi tikslų ar priemonių išskaitymu, yra apytikris ir todėl netikslus. Todėl patogiau ir tikslingiau pasitenkinti iš pradžios bendra fizinio lavinimo sąvoka, o paskui atitinkamuose fizinio lavinimo teorijos skyriuose kiek galint išsamiau tyrinėti fizinio lavinimo tikslai ir priemonės. Ogi ta bendra sąvoka, kuria reik iš pradžios pasitenkinti, mums ir sako, kad *fizinis lavinimas yra fizinės auklėtinio prigimties ruošimas gyvenimo tikslams ugdomojo veikimo priemonėmis.*

2. Fizinio lavinimo reikšmė

Nors paskutiniais laikais susidomėjimas fiziniu lavinimu yra žymiai padidėjęs, vis dėlto bus ne pro šalį pasakius šis tas apie fizinio lavinimo reikšmę. Tai juo labiau yra pateisinama, kad iš tikrųjų fizinis lavinimas labai retai randa tinkamą sau įvertinimą. Pasirodo, būtent, kad fizinis lavinimas nepakankamai yra vertinamas ne tik tų žmonių, kurie su panieka žiūri į kūno reikalus, bet ir tų žmonių, kurie kūno galybę laiko svarbiausia gyvenimo gėrybe. Rodos, keista pastarieji žmonės kaltinti mažu fizinio lavinimo vertinimu, tuo tarpu faktinai šitokis daromas jiems priekaištas yra visai teisingas. Pirmieji neįvertina fizinio lavinimo todėl, kad nemato fizinio galingumo reikšmės aukštesniam dvasiniam gyvenimui, o antrieji tinkamai neįvertina fizinio lavinimo todėl, kad mato fizinėje galybėje nepriklausomą materialinę gėrybę. Tuo tarpu materialinė gėrybė, nestatoma į priklausomybę nuo aukštesnių tikslų, nustoja tikrosios savo reikšmės. Todėl ir fizinė galybė tik pastatyta į sąryšį su dvasiniu žmogaus gyvenimu tegali įgyti aukštesnės vertės. Sykiu didesnio vertin-

gumo įgauna iš to ir pats fizinis lavinimas, atitinkamai suprastas.

Pasirodo tuo būdu, kad ir fizinio lavinimo niekintojai, ir kraštutiniai fizinio lavinimo gerbėjai lygiai klysta, nes pirmieji pakankamai nenusimano, kad lemtas dvasinis auklėjimas bei lavinimas negali būti vykdomas be reikiamo fizinio lavinimo, o antrieji – kad lemtas fizinis lavinimas negali būti vykdomas be atsižvelgimo į dvasinio auklėjimo bei lavinimo uždavinius. Teisingas nusistatymas fizinio lavinimo atžvilgiu bus tokia sintetinė pažiūra, kuri leidžia suprasti, kad lemtas žmogaus dvasios išauklėjimas bei išlavinimas tegali būti pasiektas vien sąryšyje su tam tikru kūno lavinimu ir kad, antra vertus, lemtas kūno lavinimas tėra galimas vien sąryšyje su dvasiniu auklėjimu bei lavinimu.

Žmogus nėra nei vienas tik kūnas, nei viena tik dvasia, bet sudaro vieną psichofizinę substanciją, kurioje kūnas turi įtakos dvasios reiškimuisi, o iš kitos pusės, dvasia veikia kūną. Kitaip tariant, žmogaus kūnas ir dvasia turi viens antram grįžtamosios įtakos. Maža to, kiekvienoje savo gyvenimo apraiškoje žmogus dalyvauja taip ar šiaip visa savo būtybe, t. y. ir savo kūnu, ir savo siela. Todėl, lavinant žmogaus sielą, negalima nesidairyti į kūną, ir, atvirkščiai, lavinant kūną, negalima nesidairyti į sielą. Ir gyvenime, ir ugdyme privalu todėl taip derinti dvasinė ir fizinė žmogaus pusės, kad jiedvi tiktų substancialinės vienybės reikalavimams pagal tuos pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principus, apie kuriuos anksčiau buvo kalbėta. Iš čion aiškėja, kad be fizinio lavinimo negali būti ne tik išugdytas pilnutinis žmogus, bet ir deramai išlavintos aukštesnės jo galios. Iš čion irgi gaunama ta sintetinė pažiūra į fizinį lavinimą, kuri reikalauja lavinti žmogaus kūną aukštesnių žmogaus galių priklausomybėje, nes tik tokioje priklausomybėje teigiamosios kūno savybės įgauna tikros savo reikšmės.

Kai sakoma, kad kūno lavinimas turi priklausyti nuo aukštesnių žmogaus galių, tai dar nereiškia, kad kūnui nėra pripažįstamos prideramos jam teisės. Aišku savaime, kad fizinis lavinimas turi padėti pamatą kūno gerovei; bet čia pat reikia suprasti, jog tikra kūno gerovė negalima, nepalenkus jo psichinėms žmogaus galioms. Todėl teisinga yra sakyti, kad fizinis lavinimas turi būti vykdomas sykiu ir kūno, ir sielos gerovei. Žinoma, šitas konstatavimas dar nekliudo fiziniam lavinimui būti visų pirma kūno lavinimu. Fizinis lavinimas padarytų didelę klaidą, nutraukdamas deramus santykius su dvasiniu lavinimu, bet, kaipo speciali ugdymo sritis, jis gali ir privalo turėti savų objektų, metodų ir priemonių.

Jei fizinis lavinimas, atpalaiduotas nuo aukštesnių žmogaus ugdymo uždavinių, nustoja tikrosios savo reikšmės, tai šitokis jo nuvertinimas pareina nuo to, kad fizinė žmogaus prigimtis pašaukta tarnauti materialine priemone aukštesnei jo prigimčiai. Kai šitoji fizinė prigimtis yra nepalenkta idealiniams žmogaus uždaviniams, ji ne tik nustoja savo tikrosios vertės, bet dargi dažniausiai idealiniai žmogaus uždaviniai pasidaro neįvykdomi, bent maždaug patenkinami. Tokiu būdu tikra fizinio lavinimo reikšmė pasirodo pareinanti nuo to, kiek jis palengvina žmogui atlikti savo gyvenimo uždavinius ir pasiekti savo pašaukimo tikslus.

Tuo tarpu gerai išlavinta ir tvirta fizinė prigimtis yra viena iš elementarinių žmogaus pasisekimo sąlygų šiame pasaulyje. Šitos sąlygos elementarumas dažnai stengiamasi ypatingai pabrėžti pikantiškomis formulėmis. Pavyzdžiui, Emersonas, tai konstatuodamas, išsireiškia šitokiu būdu: „Pirmutinė sąlyga pasisekimui šiame pasaulyje yra būti geram gyvuliui, ir pirmutinė tautos gerovės sąlyga yra tai, kad ji susidarytų iš gerų gyvulių". Iš esmės tą pačią mintį pareiškia ir Wilbois, sakydamas šitokį dalyką: „Ugdymas turi sudaryti pilnutinį žmogų. Tuo tarpu šitokis žmogus yra

tiek tamprus skilvys, kiek tvirta galva". Įdomūs yra fiziškai silpno Pascalio žodžiai, kad „nedera niekinti savyje gyvulio, nes jis visuomet keršija". Compayré prie šitų žodžių prideda, kad gyvulys iš tikro atkeršijo Pascaliui, jį užmušdamas: kaip žinoma, genialusis Pascalis mirė 39 metų, nepadaręs nė mažos dalies to, ką būtų galėjęs padaryti, turėdamas gerą sveikatą. Rousseau pasakymu, juo silpnesnis yra kūnas, juo daugiau jis viešpatauja. Morionas tą pačią idėją išreiškia sakydamas, kad „nėra nieko labiau tironiška už susilpusį organizmą".

Ir iš tikro, silpni ir nesveiki žmonės labiau priklauso nuo įvairių materialinių gyvenimo aplinkybių negu stiprūs, sveiki. Juos, galima pasakyti, tironizuoja piktas gyvulys, atsipalaidavęs nuo aukštesnių žmogaus galių. Žinoma, tai nereiškia, kad fiziškai silpni žmonės negali apskritai turėti tvirto būdo ir galingos valios. Tačiau šitos ypatybės yra jiems taip sunkiai įgyjamos, jog maža yra šansų, kad galėtų atsirasti tarp silpnų žmonių daug stiprios dvasios individų. Yra tad išmintingumo įsakymas be reikalo negundyti žmogaus dvasios fizinėmis silpnybėmis ir iš anksto pasirūpinti užbėgti joms už akių arba su jomis kovoti, kai tik jos ima reikštis. Todėl visai pedagogiškas yra žinomas Juvenalio pasakymas, kad „orandum est, ut sit mens sana in corpore sano" (reikia maldauti, kad sveika dvasia gyventų sveikame kūne). Kartais šitas Juvenalio pasakymas yra suprantamas ta prasme, kad tik sveikame kūne tegali būti sveika dvasia. Tačiau šitokis jo supratimas nėra visai tikslus. Žmogus, turįs nesveiką kūną, aiškus dalykas, nėra visiškai normalus žmogus; tai betgi dar nereiškia, kad kūno nesveikata būtinai turėtų gimdyti sielos nesveikatą. Nesveikas kūnas negali visai gerai tarnauti aukštesnėms žmogaus galioms, taigi šitos galios, arba, plačiau tariant, žmogaus siela savo ruožtu negali tinkamai reikštis. Bet tai dar nėra psichinė liga tikrąja to žodžio prasme.

Šiaip ar taip, kūnas yra tasai instrumentas, kuriuo žmogaus siela prisiima pasaulio veikimą, o iš kitos pusės, jis pats veikia šitą pasaulį. Jei šitas instrumentas, arba padargas, yra sugadintas, tai žmogaus reiškimasis šiame pasaulyje turi mažiau ar daugiau nukentėti, nors gyvenimo tikslingumas kartais randa išmintingą išeitį iš tokio nenormalaus stovio ta prasme, kad pralaimėjimas vienur gali tapti laimėjimu kitur. Pavyzdžiui, fizinis silpnumas gali paskatinti žmogų labiau susidomėti dvasinio gyvenimo turiniu ir pakilti protiniu bei doriniu atžvilgiu. Tačiau dažniausiai esti atvirkščiai: kūno nenormalumas arba išsigimimas traukia žmones į dorinį ištvirkimą. Štai kodėl tarp įvairių rūšių nusikaltėlių yra labai žymus nuošimtis fiziniu atžvilgiu išsigimusių žmonių. Tai įvyksta todėl, kad fizinė nesveikata susilpnina dorinį žmogaus atsparumą ir tuo pačiu leidžia stipriau pasireikšti pagundoms, kurios paskatina blogus polinkius. Stipresnės dvasios žmonės šiaip ar taip šitoms pagundoms atsispiria, bet užtat silpnesnės dvasios žmonės lengvai puola ir, vieną kartą puolę, kaskart smunka gilyn į nedorybės bedugnę.

Jei taip yra su fizine nesveikata, tai ne geresnių vaisių turi duoti ir nepakankamas ar netinkamas fizinis lavinimas. Blogas fizinis lavinimas ar dėl apsileidimo, ar dėl klaidingos pakraipos padaro netvarką fiziniame gyvenime. Ogi paskui pasirodo, kad daugumoje atsitikimų šitokis blogas fizinis lavinimas turi doriniam gyvėnimui liūdnų išdavų. Būtų įdomu statistiniais daviniais nušviesti šitas klausimas; bet kol šituo klausimu negalima turėti tikslių statistinių davinių, galima laikyti pakankamai reikšmingais bendri pedagogų pareiškimai. Tuo tarpu šitie pareiškimai vis labiau sutaria su Kriego teigimu, kad „žymi dorinio ištvirkimo dalis turi savo pagrindą klaidingame kūno lavinime". Tai ypač teisinga yra mūsų amžiui, kuris pasižymi, tarp kitko, tuo, kad žmonėse labai dažnai pasireiškia stoka pusiausvyros

tarp jų nervų sistemos ir raumenų. Neproporcionaliai sužadinti nervai reikalauja sau kaskart naujų paraginimų ir pagaliau išsisėmę ima reaguoti vien į narkotikus. Ieškoma ypatingų įspūdžių, kurie dažniausiai esti nenormalūs bei nepadorūs. Galų gale pairęs organizmas sudrimba fizinėje ir dorinėje depresijoje. Pervargimas, neurastenija, isterija ir kitos įvairios neurozės ima vis labiau viešpatauti mūsų pasaulyje. Tokiu laiku gerai sutvarkyto fizinio lavinimo klausimas įgauna ypatingos reikšmės, tiesiog tampa gelbėjimo obalsiu, nekalbant jau apie tai, kad geras fizinis lavinimas tiekia elementarinių sąlygų žmogaus džiaugsmingumui, laimingumui, darbingumui, padorumui.

Visa fizinio lavinimo reikšmė turės paaiškėti iš smulkesnės jo tikslų apžvalgos; šiam kartui pakaks to, kas pasakyta apie tą bendrą jo reikšmę sąryšyje su pilnutinio ugdymo sistema, kuri mūsų laikais ypač didėja akivaizdoje nenormalios mūsų vadinamojo kultūringo gyvenimo pakraipos.

II. Bendrasis fizinio lavinimo tikslas ir atskiros ugdomosios jo vertybės

1. Bendrasis fizinio lavinimo tikslas, imamas objektyviniu ir subjektyviniu atžvilgiu

Bet kurios ugdymo dalies tikslas galutinėje sąskaitoje sutampa su atitinkamos gyvenimo srities tikslu. Pavyzdžiui, protinio gyvenimo tikslas yra šiaip ar taip pati tiesa; vadinasi, ir intelektualinio lavinimo, arba protinimo, galutinis tikslas yra ta pati tiesa. Tačiau šita tiesa protinimui yra tolimesnis tikslas, nes protinimas turi tik žmogų paruošti reikalui pažinti tiesą. Kad šitas galutinis protinimo tikslas galima būtų pasiekti, reikia auklėtinio prigimtyje sudaryti tam tikrų dispozicijų, arba nusiteikimų, kurie yra reikalingi

tiesai siekti. Šitokie nusiteikimai iš tikrųjų yra artimesnis protinimo tikslas, kuris tolimesiam tikslui tarnauja tarsi tam tikra priemonė. Protiniai nusiteikimai, reikalingi tiesai pažinti, gali būti pavadinti vienu intelektualinio išsilavinimo posakiu. Tokiu būdu tiesa yra tolimesnis, o intelektualinis išsilavinimas – artimesnis bendrasis protinimo tikslas. Pirmasis tikslas yra dar vadinams objektyviniu, antrasis – subjektyviniu. Kitu atžvilgiu pirmasis yra pedagoginė gėrybė, antrasis – ugdomoji vertybė. Tiesa tampa protinimui pedagogine gėrybe, kai jinai yra objektyvuojama mokslo pavidalu. Intelektualinis išsilavinimas yra subjektyvinė vertybė ta prasme, kad ji glūdi auklėtinio prigimtyje, t. y. subjekte, ir kad jį tarsi daro vertą tiesos pažinimo.

Kalbant apie fizinį lavinimą, visai teisėtai gali kilti klausimas, kas čia yra tolimesnis objektyvinis ir artimesnis subjektyvinis tikslas, kitaip tariant, kas čia yra pedagoginė gėrybė ir ugdomoji vertybė.

Galima bendrai sutikti, kad fizinio gyvenimo, todėl ir fizinio lavinimo tikslas yra tam tikras fizinis galingumas. Šitas fizinis galingumas, kaipo materialinė gėrybė, tegali būti lygstamas tikslas fiziniam lavinimui, kadangi tegali įgauti aukštesnės prasmės vien būdamas tikslingai palenktas aukštesniems gyvenimo tikslams. Tiesa yra nelygstamas gyvenimo tikslas, nes ji turi nelygstamos reikšmės protingai žmogaus prigimčiai; bet fizinis galingumas teįgauna tikros reikšmės vien tada, kai yra palenkiamas kitiems protingo žmogaus gyvenimo tikslams. Todėl, norint visai tiksliai aptarti tolimesnį fizinio lavinimo tikslą, reik pasakyti, kad toks tikslas yra *fizinis žmogaus galingumas, palenktas aukštesniems gyvenimo tikslams.*

Jei dabar turėsime nustatyti artimesnį fizinio lavinimo tikslą, t. y. tą bendrąjį fizinės prigimties nusiteikimą, kuris yra ugdomoji vertybė, tai iš tikrųjų teks ieškoti tokio bendrojo fizinio nusiteikimo, kurs padėtų maksimumą fizinės

žmogaus galybės palenkti aukštesnei jo prigimčiai. Tai ir yra ne kas kita kaip tik *didžiausias kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams*. Vadinasi, tikrai galingas yra tasai, kas sugeba visas savo kūno jėgas palenkti aukštesnėms savo galioms, siekiančioms aukštesnių gyvenimo tikslų. Kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams faktinai reiškia tokį jo nusiteikimą, kuris yra palankiausias tiesos pažinimui, doriniam veikimui ir dailiajai kūrybai. Visiems šitiems reikalams kūnas, arba, plačiau tariant, fizinė žmogaus prigimtis gali būti mažiau ar daugiau nusiteikusi, tuo tarpu visai neišlavinta arba net pairusi fizinė prigimtis gali net statyti šitoms aukštesnėms gyvenimo apraiškoms tramdomųjų kliūčių.

Taigi fizinė žmogaus galybė yra bendriausia pedagoginė gėrybė fizinio lavinimo srityje, o kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams yra bendriausia ugdomoji vertybė. Gerai suprasta fizinė galybė yra ne kas kita kaip tikslingai panaudojama fizinė energija. Tuo tarpu energija apskritai yra tinkamas nusiteikimas veiksmui. Žmogus, neturįs energijos, faktinai yra nenusiteikęs veiksmui, ypač tam veiksmui, kuris pagal posakį *actus est perfectio rei*[2] yra filosofijoje vadinamas daikto tobulumu. Tačiau ne kiekviena energija turi tikros reikšmės žmogaus gyvenimui. Tokios reikšmės, pavyzdžiui, neturi energija, bergždžiai eikvojama netikslingam krutėjimui. Žmogiškajame veikime tikslingas energijos panaudojimas yra vienas iš pagrindinių reikalavimų. Bet šitas reikalavimas vien tada tegali būti tinkamai vykdomas, jei jam atsako žmogaus prigimtyje tam tikras pastovus bei sąmoningas pasiryžimas tikslingai naudoti savo energiją teisėtiems žmogiškojo gyvenimo reikalavimams. Šito pasiryžimo sėkmingumas pareina nuo kūno nusiteikimo aukštesniems gyvenimo tikslams.

Dabar, kai jau yra aiškus tolimesnis fizinio lavinimo tikslas, t. y. fizinė žmogaus galybė, ir artimesnis jo tikslas, t. y.

kūno nusiteikimas aukštesniems tikslams, galima nurodyti bendrasis fizinio lavinimo uždavinys. Apskritai ugdomasis uždavinys yra ne kas kita kaip ugdomojo tikslo pasiekimas, suteikiant auklėtinio prigimčiai atitinkamo pastovaus bei sąmoningo nusiteikimo. Pasirodo, kad *bendrasis fizinio lavinimo uždavinys ir yra suteikti auklėtiniui maksimumas fizinės energijos, išskleidžiant fizinėje jo prigimtyje, arba kūne, nusiteikimą tarnauti aukštesniems gyvenimo tikslams.*

Įdomu pažymėti, kad daromi čia teoretiniai išvadžiojimai apie bendrąjį fizinio lavinimo tikslą ir uždavinį randa ryškiausio pritaikinimo praktinėje Indijos jogų sistemoje, kurios dalis, paskirta fiziniam lavinimui, vadinama „hatha joga". Jogas Rama-Čaraka, parašęs to pačio pavadinimo knygą, kur jis išdėsto normalaus fizinio lavinimo principus bei taisykles, šitaip rašo apie jogų fizinio lavinimo tikslus bei uždavinius: „Jogai žino, kad kūnas yra savo rūšies rūbas, kuriuo kartais apsivelka dvasia. Jie žino, kas yra kūnas, ir todėl yra tolimi nuo jo laikymo tikru žmogaus „aš"; bet jie irgi žino, kad kūnas yra įrankis dvasiai reikštis ir veikti, kad kūniškasis kevalas yra reikalingas tikrai žmogaus esmei apsireikšti ir tobulinti dabartiniame augimo tarpsnyje. Jie žino, kad kūnas yra dvasios šventovė, kad rūpinimasis kūnu yra drauge ir tikslas aukštesnėms žmogaus pajėgoms ugdyti <...> Jogai pasisavino šitokią pažiūrą ir remiasi dar principu, kad kūnas turi būti nuolat dvasios kontrolėje ir sudaryti tarsi instrumentą, kuris būtų klusnus kiekvienam jo savininko rankos palytėjimui. Jogai žino, kad visiškai klausyti proto tegali vien taisyklingai išmiklintas, išmaitintas ir išugdytas kūnas; ogi gerai išugdytas kūnas turi būti visų pirma sveikas bei stiprus <...> Fizinės Vakarų kultūros principų šalininkai stengiasi išauginti kūną dėl kūno, manydami, kad jis yra pats žmogus. Jogai, lavindami kūną, žino, kad jis tėra vien įrankis aukštesniems žmogaus pradams ir kad privalu tobulinti įrankis kaip tik tam, kad

galėtų jis tarnauti sielos išsiskleidimui. Vidutiniai fizinio lavinimo šalininkai pasitenkina tuo, kad sustiprina raumenis tam tikra paprasta mechaninių makštymų eile. Jogai apšviečia savo uždavinį mintimi ir sustiprina ne tik raumenis, bet kiekvieną organą, kiekvieną ląstelę, apskritai kiekvieną kūno dalį, besimokydami sykiu kontroliuoti visus savo kūno organus, tiek pareinančius, tiek nepareinančius nuo valios, – kas yra jau visai svetima Vakarų fizinio lavinimo mokyklų atstovams" (A. Lange's lenkiškasis vertimas, p. 7–8). Taip kalba Rama-Čaraka. Jo nusakytas fizinio lavinimo uždavinys apskritai gali būti pateisintas pedagoginės teorijos šviesoje, nors jogai savo praktikoje kartais per toli nueina ir įpuola į savo rūšies akrobatizmą, demonstruodami kūno pareinamybę nuo žmogaus proto ir valios. Šiaip ar taip, pacituotose Rama-Čarakos mintyse pagrindinis turinys gali būti suderintas su gerai suprasto fizinio lavinimo reikalavimais.

Iš to, kas buvo anksčiau pasakyta apie pagrindinį fizinio lavinimo uždavinį, galima buvo pastebėti, kad šitas uždavinys siekia gretimai ir didžiausio fizinio galingumo, ir didžiausio nusiteikimo palenkti fizinę galybę aukštesniems gyvenimo tikslams. Fizinis žmogaus galingumas yra bendrasis objektyvinis fizinės kultūros tikslas, tuo tarpu kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams yra atitinkamai bendrasis subjektyvinis šitos kultūros tikslas. Tačiau tokie posakiai, kaip fizinis žmogaus galingumas arba kūno nusiteikimas aukštesniems gyvenimo tikslams, yra tiek bendri, kad iš jų sunku susidaryti kiek konkretesnis supratimas apie fizinio lavinimo turinį. Todėl nuosekliai tenka eiti nuo bendrų bendriausių fizinio lavinimo tikslų prie specialesnių jo tikslų, kuriems paskui reiktų parinkti objektai, priemonės ir metodai.

Jei paimsime fizinį žmogaus galingumą, kaipo bendrąjį objektyvinį fizinio lavinimo tikslą, tai galėsime įsitikinti, kad

jo pagrindą sudaro sveikata, jo dinaminį pasireiškimą – stiprumas ir išviršinę jo išraišką – gražumas. Kitaip tariant, specialesni objektyviniai fizinio lavinimo tikslai yra sveikata, stiprumas ir gražumas. Jei, antra vertus, paimsime kūno nusiteikimą aukštesniems tikslams, kaipo bendriausiąjį subjektyvinį fizinio lavinimo tikslą, tai įsitikinsime, kad šitas nusiteikimas gali reikštis arba teorinėje pažinimo srityje, arba praktinio veikimo srityje, arba pagaliau estetinės kūrybos srityje. Teorinio pažinimo atžvilgiu yra svarbus tikslus juslių bei jauslių veiklumas, kaipo patirtinis pažinimo pagrindas. Praktinio veikimo atžvilgiu yra svarbus kūno paslankumas palenkti visą savo energiją valios reikalavimams, kas sudaro palankų materialinį veikimo pagrindą. Pagaliau dailiosios kūrybos atžvilgiu yra svarbus fizinis žmogaus nusiteikimas savaimingai kūrybai, kas tiesia materialinį pagrindą dailiajam menui. Žmogaus kūnas yra gerai nusiteikęs patarnauti aukštesniems gyvenimo tikslams, jei jis pasižymi reikiamu savo juslių bei jauslių veiklumu, yra paklusnus valios įsakymams ir visai instinktyviai bei lengvai apsisprendžia savaimingai kūrybai materialinio gyvenimo srityje. Šie trys pagrindiniai nusiteikimai yra specialūs subjektyviniai fizinio lavinimo tikslai.

Kiek susidomėjus objektyvinių ir subjektyvinių fizinio lavinimo tikslų palyginimu, galima pastebėti, kad tarp jų esama tam tikro atitikimo. Būtent, sveikata ir tikslus juslių bei jauslių veiklumas atitinka vienas antrą jau todėl, kad tarp jų dviejų yra net priežastingumo sąryšio: tikslus juslių bei jauslių veiklumas yra tam tikra psichinė plačiai suprastos sveikatos apraiška. Fizinis stiprumas ir kūno paslankumas būti paklusniam valios įsakymams yra tarp savęs atitikimo santykyje jau todėl, kad tikrai stiprus žmogus yra tasai, kurio fizinė jėga yra palenkta valios reikalavimams. Pagaliau kūno gražumas ir jo nusiteikimas savaimingai kūrybai atitinka vienas antrą jau todėl, kad abudu šiaip ar taip pri-

dera prie estetinės gyvenimo srities. Gauname tuo būdu fiziniam lavinimui šešetą specialinių tikslų, kurie yra: sveikata, stiprumas, gražumas, tikslus juslių bei jauslių veiklumas, kūno paslankumas valios reikalavimams ir fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai. Kiekvienas iš šitų tikslų susideda dargi iš visos eilės sudedamųjų savybių, kurios fiziniame lavinime savo ruožtu gali būti siekiamos kaipo smulkiausi jo tikslai. Dėl šitos priežasties tenka toliau iš eilės išanalizuoti kiekvienas iš šešeto minėtų fizinio lavinimo tikslų, imant juos koreliatyviniais, t. y. atitinkančiais sau dvejetais.

2. *Tvirta sveikata ir tikslus juslių bei jauslių veiklumas*

Visų pirma, kaip reikia suprasti sveikata? Analizuodamas šitą sąvoką iš sudedamųjų jos dalių, Alfredas Binet prieina išvadą, kad sveikatos stovis gaunamas tada, kai yra suvedamos į krūvą keturios pagrindinės kokybės, būtent: a) nebuvimas ligūstų polinkių, pavyzdžiui, palinkimo į tuberkuliozę, b) nebuvimas aktualių ligų, c) lengvas organizmo prisitaikinimas prie nukrypimų nuo įprastos normalios gyvenimo tvarkos ir d) organizmo nusiteikimas ilgai gyventi. Iš visų šitų keturių sveikatos kokybių Binet laiko reikšmingiausia trečiąją, būtent lengvą organizmo prisitaikinimą prie nukrypimų nuo įprastinės normalaus gyvenimo tvarkos, ir kaip tik todėl, kad sveikatos laipsnis nepasireiškia reguliariame, išmintingai sutvarkytame gyvenime.

Su Binet sveikatos aptarimu galima sutikti, jei kalbama apie fizinę kūno sveikatą medicinos atžvilgiu. Dėl to sveikatos sąvoka reikės žymiai praplėsti, norint pažiūrėti į dalyką platesniu filosofiniu atžvilgiu. Šituo atžvilgiu žmogaus sveikata yra toks normalus jo kūno ir sielos sutarimas, kuris leidžia visoms žmogaus būtybės pareigoms reikštis dernai, pareinamai. Iš čion matyti, kad tikra žmogaus sveikata

nėra tas pat, kas paprastai vadinama kūno sveikata medicininė prasme. Kalbant apie kūno sveikatą, teatsižvelgiama labiausiai į augamąsias ir juntamąsias žmogaus būtybės pareigas. Bet kūno sveikata, kaip kad žmogaus kojos sveikata, dar nėra visa jo sveikata.

Taigi tikra sveikata gaunama tada, kai vienybės pradas, kuris yra siela, tobulai vado visas fizinės žmogaus prigimties pareigas ir jas deramai koordinuoja organingos vienybės tikslams. Pilnas sveikatos nustojimas yra ne kas kita kaip mirtis, nes mirties įvykiu fizinė žmogaus prigimtis nustoja buvusi valdoma to vienybės prado, kuris vadinamas siela. Apmiręs kūnas, nebepalenkiamas vieningo organizmo tikslams, virsta pairusia medžiagos krūva, vadinama lavonu. Iš čion galima padaryti išvada, kad galutinoje sąskaitoje sveikata yra deramas santykiavimas tarp atskirų dalių ir vieningos visumos fizinėje žmogaus prigimtyje.

Plačiai suprasta sveikata yra normalus pagrindas pažinimo tikslams; Aristotelio žodžiais tariant, gerai jaustis, reiškia būti gerai nusiteikusiam pažinimo tikslams. Todėl, fiziologinė kūno sveikata yra labiausiai mediciniškos higienos tikslas, o fiziniam lavinimui, kaipo pedagoginiam veikimui, tenka specialiai susirūpinti juslių bei jauslių lavinimu, nes kaip tik jose privalo glūdėti tasai nusiteikimas, kuris yra pageidaujamas teoretinio pažinimo atžvilgiu, kaipo materialinė šiojo atrama.

Apskritai teorinėje kultūros srityje bendra ugdomoji vertybė, kaip žinoma, yra intelektualinis, arba protinis, išsilavinimas. Tuo tarpu pažinimo tvarkoje protinis aktas remiasi jusliniu patyrimu, kaipo materialine savo atrama, nes niekas nepatenka į mūsų protą, kas pirma nėr perėję per mūsų juslių bei jauslių aparatą. Vadinasi, nuo mūsų juslių bei jauslių aparato veikimo taip ar šiaip pareina mūsų protinis pažinimas. Todėl yra labai svarbu, kad šitas juslių bei jauslių aparatas, kuris patiekia juslinio pažinimo ir todėl

pagrindžia protinį pažinimą, veiktų pilnai, greit ir tiksliai. Tuo tarpu toksai juslių bei jauslių aparatas priklauso fizinei mūsų prigimčiai, turinčiai tam reikalui jutimo bei jautimo organus, t. y. nervų ir smegenų sistemą. Ir štai pasirodo, kad jutimo bei jautimo organai gali įsigyti tam tikromis fizinio lavinimo priemonėmis palankių funkcionavimo ypatybių, kurios sudaro juslėms bei jauslėms nusiteikimo veikti greit, pilnai ir tiksliai. Šitas nusiteikimas ir dera pavadinti normaliu, t. y. tiksliu bei tikslingu, juslių bei jauslių veiklumu. Tai yra pagrindinis fizinės prigimties nusiteikimas, tinkąs teoretinėje srityje aukštesniam intelektualinio pažinimo reikalui, kuris galutinėje sąskaitoje yra tiesos pažinimo reikalas. Šitam nusiteikimui lavinti fizinės kultūros mokslas žino jau atskirą skyrių, vadinamą juslių bei jauslių lavinimu. Tokiame skyriuje ir privalu tyrinėti tie fizinio lavinimo objektai, priemonės ir metodai, kurie turėtų išlavinti lytėjimo, regėjimo, girdėjimo, ragavimo ir užuodimo jusles ir tokias išvidinio jautimo išgales, kaip pusiausvyros jausmą, vaizduotę, pajustinę atmintį, nuvokimą, arba percepciją, vertinamąją jauslę, arba instinktą, ir t. t.

Reik pasakyti, kad fizinio lavinimo uždavinys – lavinti juslės bei jauslės – yra dar menkai suprantamas įvairiose fizinio lavinimo sistemose ir todėl atitinkamas fizinio lavinimo teorijos skyrius dar nėra tinkamai išplėstas. Be to, sykiu su šituo fizinio lavinimo uždaviniu yra suplakami artimi dalykai, kurie aiškiai sutampa su kitais gretimais fizinio lavinimo tikslais. Pavyzdžiui, prancūzų fizinio lavinimo profesorius Georges'as Demény jutimų bei nuvokimų (percepcijos) lavinimą įglaudžia į lavinimą tos bendresnės fizinės savybės, kuri jo vadinama terminu „adresse", kas reiškia apsukrumą, vikrumą, miklumą, rusiškai „lovkostj". Sveikata yra, Demény supratimu, higienos išdava, o miklumas yra judesių ekonomijos išdava, kuri pareina nuo juslių bei jauslių lavinimo. „Galutinoje sąskaitoje, – sako jisai, –

miklumas ir menas panaudoti savo jėgas pareina vien nuo nervų sistemos išlavinimo. Iš tikrųjų tai yra raumenų paraginimų tvarkos reikalas"*. Galima sutikti, kad miklumas yra ekonominis žmogaus energijos panaudojimas, pareinąs nuo nervų sistemos išlavinimo. Bet reik taip pat pastebėti, kad šitas miklumas sykiu gali būti ir praktinė, ir kuriamoji fizinio gyvenimo apraiška. Praktiniame gyvenime žmogaus miklumas didina jo galingumą, suvaldytą valios reikalavimais, o estetinėje srityje miklumas yra sąlyga ne tik judesių gražumui, bet ir savaimingam kūrybiniam nusistatymui. Tuo būdu pasirodo, kad miklumas yra sudėtinga išdava, kuri pareina sykiu ir nuo juslių bei jauslių išlavinimo, ir nuo praktinio nusistatymo ekonomiškai naudoti savo energiją, ir nuo kuriamojo tikslingumo.

Sąryšyje su juslių bei jauslių lavinimu būtų visai ne pro šalį kalbėti apie tokius atskirus dalykus, kaip tikroji akis, ritmo jausmas ir apskritai pusiausviras temperamentas, arba pobūdis, kurie šiaip ar taip pareina nuo deramo nervų bei smegenų sistemos ir tuo pačiu juslių bei jauslių išlavinimo. Bet čia pasitenkinsiu vien šituos dalykus tepaminėjęs.

3. Fizinis stiprumas ir kūno paslankumas paklusti valios reikalavimams

Antrasis dvejetas koreliatyvinių, arba atitinkančių sau, fizinio lavinimo tikslų yra, kaip žinome, fizinis stiprumas ir kūno klusnumas valios įsakymams. Čia bus pravartu pradėti nuo kūno stiprumo sąvokos. Minėtasis Binet nustato, kad fizinis stiprumas pareina nuo dviejų rūšių veiksnių, būtent: pirma, nuo kūno išsiskleidimo laipsnio ir, antra, nuo darbo kiekio, kurį pajėgia atlikti individas tam tikru laiku.

---

* *Demény G.* Les bases scientifiques de l'éducation physique. – P. 262.

Kūno išsiskleidimas pasireiškia ūgiu, svoriu, pečių pločiu, raumenų stangrumu ir plaučių pajėgumu. Yra tai vis apraiškos, kurios gali būti matuojamos tam tikrais prietaisais. Sunkiau yra nustatyti tas darbo kiekis, kurį gali individas atlikti tam tikru laiku, nes čia reik skaitytis su tuo, koks yra jėgos maksimumas, kuris gali būti pasiektas vienu momentu, ir su tuo, koks yra pastangos patvarumas, arba atsilaikymas prieš nuovargį.

Jei žiūrima į fizinį žmogaus stiprumą grynai išviršiniu būdu, t. y. su natūralistiniu objektyvumu, tai, žinoma, galima sutikti su Binet fizinės žmogaus galybės apibrėžimu. Bet jei panorėsime pažiūrėti į dalyką labiau pedagoginiu atžvilgiu, tai šitą apibrėžimą turėsime papildyti kokybėmis, kurios reikalauja palenkti fizinę žmogaus energiją doriniams jo valios reikalavimams. Hébert'as, sumanus fizinio lavinimo pedagogas, daro šituo atžvilgiu žymų žingsnį į priekį. „Jėgos kodekse" jis nustato šitokias kokybes, reikalingas fiziniam stiprumui: 1) patvarumo jėgą, arba galėjimą ilgai išlaikyti didesnę pastangų įtampą, 2) raumenų jėgą, sugebančią atskirais kūno organais daryti įvairių reikiamų pastangų, 3) vikrumą, t. y. sugebėjimą veikiai pereiti iš rimties į veiksmą ir, atvirkščiai, iš veiksmo į rimtį, 4) miklumą, arba sugebėjimą taupyti savo jėgas, norint ilgiausiai apsiginti nuo nuovargio, 5) vyriškąsias kokybes, t. y. energiją, valingumą, drąsą, šaltą kaują, greitą apsisprendimą, tvirtą pasiryžimą, tvirtybę, pastovumą, fizinės bei dorinės pastangos pamėgimą, susivaldymą akivaizdoje pavojaus, aukštybės, fizinio bei moralinio skausmo, 6) teorinį nusimanymą ir praktinį sugebėjimą atlikti naudingas bei neišvengamas fizines pratybas, pagaliau 7) užsigrūdijimą šalčiu, karščiu ir kitomis kraštybėmis ir dargi saikingumą bei paprastumą valgyme bei gėrime. „Tvirtoji būtybė, – sako Hébert'as, viską glausdamas į krūvą, – yra patvari, raumeninga, vikri, mikli,

energinga, užgrūdyta, nelepi ir saikinga. Be to, ji sugeba žygiuoti, bėgti, šokti, laipioti, kopti, mėtyti, gintis ir plaukioti"*.

Pirmoje vietoje Hébert'as stato patvarumo jėgą, nes „kad būtybė galėtų trukti laike, prigimtis įsako jai patverti. Tad patvarumo jėga yra pirma iš kokybių, kurių jai privalu turėti"**. Bet toliau jis dar prideda: „Vikrumas, miklumas ir aktyviosios arba vyriškosios kokybės yra taip pat pagrindiniai jėgos pradai"***. Pagaliau nuo aktyvių vyriškųjų kokybių jis pereina prie reikalavimų fiziniam lavinimui grynai dorinių kokybių. „Fizinis lavinimas reikalauja sveikos doros, orientuojamos į gėrį. Besirūpinant vien materialinėmis fizinių pratybų išdavomis ir nenustatant aukštesnės jų prasmės, dirbamas vien gyvulio auginimo, bet ne žmogaus auklėjimo darbas"****.

Ši linkmė nuo grynai fiziologinio mato prie dorinio vertingumo fiziniame lavinime yra visai natūrali, jei atsižvelgiama į tai, kad bet kuris ugdymo uždavinys turi būti suderintas su visa pilnutinio ugdymo sistema pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principais. Šituo atžvilgiu tikras nuoseklumas fizinio stiprumo lavinime bus šitokis. Iš pačios pradžios tenka, žinoma, rūpintis pilnutiniu kūno išugdymu ir tvirta jo sudėtimi. Paskui, bet faktinai gretimai, dera rūpintis fizinės prigimties darbingumu. Toliau privalu suteikti fizinei prigimčiai aktyvių vyriškųjų savybių. Pagaliau reik visos šitos fizinio stiprumo apraiškos tobulai palenkti doriniams valios reikalavimams. Tuo būdu kaip tik pasireiškia nuoseklus pedagoginis ėjimas nuo objektyvaus fizinės prigimties tikslo prie subjektyvaus.

---

* *Hébert G.* Le Sport contre l'Education physique. – P. 6.
** Ten pat. – P. XV.
*** Ten pat. – P. XV–XVI.
**** Ten pat. – P. 5.

Kai kuriais iš suminėtų keturių momentų bus ne pro šalį dar kiek susidomėti. Visų pirma svarbu gerai suprasti žmogaus organizmo darbingumas. Čia ypatingai privalu skaitytis su faktu, kad gyvenimas reiškiasi visuomet tam tikru veikimu. Bet kad būtybė veiktų, ji turi turėti jėgų, kurias galėtų eikvoti. Tam tikra prasme gyvenimas yra net ne kas kita kaip asimiliuotų energijų eikvojimas. Todėl juo daugiau darbo žmogus turi atlikti savo gyvenime, juo daugiau jėgų jis reikalingas šitam tikslui. Žinoma, tai nereiškia, kad gyvenimo darbingumas reikia matuoti grynai fizinės energijos kiekiu. Jei taip iš tikrųjų būtų, išeitų, kad atletai turi pasižymėti didžiausiu darbingumu. Tuo tarpu labai galima abejoti atletų darbingumu, jei tik darbingumą suprasime tikslingo kuriamojo produktingumo prasme. Atletai paprastai suvartoja neproduktyviai raumenų sklaidai tiek fizinės energijos, kad dažnai intelektualinės jų pajėgos nyksta, neproporcionaliai jų raumenų sistemai išsiskleidus. Todėl jau Platonas, aukštai vertinęs fizinį lavinimą ir, tarp kitko, gimnastiką, teigė, kad gimnastika virsta atletų pabjaurinimo priemone, jei ji tampa raumenų kultūra. Todėl ir Euripidas buvo pareiškęs apie atletus šitokį pasmerkimą: „Atikoje yra daug dykūnų, bet blogiausi iš jų yra atletai".

Tikrasis, t. y. produktyvus, žmogaus darbingumas gali būti matuojamas tuo, kiek kultūrinės kūrybos žmogus gali atlikti fizinėmis savo pajėgomis. Kiekvienas kultūrinis darbas turi būti atliktas taupiai energiją eikvojant, bet reikia turėti maksimumas fizinės energijos, kad galima būtų atlikti maksimumas kultūrinio darbo. Todėl, lavinant žmogų fiziniu atžvilgiu, visuomet svarbu turėti galvoje uždavinys suteikti žmogui tokis maksimumas fizinės energijos, kad jis galėtų atlikti maksimumą kultūrinio darbo. Toks bus kaip tik dinaminis energijos stovis, kuris skiriasi nuo statinio jos stovio. Atletas, sutaupęs daug fizinės energijos

savo raumenyse, arba nutukęs žmogus, sutaupęs jos savo taukuose, pasižymi labiau energija, esančia statiniame stovyje, bet kaip tik todėl jie nepasižymi maksimaliniu produktyviu darbingumu. Darbingiausias kultūrinio produktyvumo atžvilgiu bus tasai, kas lengvai pasisavina fizinę energiją ir sykiu produktyviai ir taupiai ją eikvoja kultūriniam darbui. Jo energija yra, galima sakyti, nuolatos dinaminiame stovyje. Toks bent pageidaujamas yra santykis tarp fizinės energijos ir produktyvaus kultūrinio darbo, kuris prasideda nuo tikslingo rankų darbo ir baigiasi aukščiausiais dvasiniais laimėjimis.

Aktyviomis vyriškosiomis savybėmis, kurios turi būti suteiktos toliau fizinei žmogaus prigimčiai, paprastai vadinamos žymės, kuriomis dažniau pasireiškia vyriškasis pobūdis. Štai žymiausios aktyvumo savybės: šaunus narsumas, energinga valia, lengvai besiryžtanti veikti, šaltas kraujas, tvirtas pastovumas, dvasios tvirtybė pavojuje ir t. t. Nors senovės pasauly šitos žymės buvo laikomos pagrindinėmis dorybėmis, kaip parodo faktas, kad lotynų *virtus* buvo tada didžiausioje pagarboje, tačiau iš tikrųjų tai yra labiau vyriškojo temperamento, t. y. pobūdžio, negu dorinio apsisprendimo dalykas. Beveik visos šitos savybės gali būti pakreiptos į neigiamąjį veikimą, koks, pavyzdžiui, yra imperialistiškasis kariškumas, tuščias avantiūrizmas, donkichotizmas, įvairios atletiškos rungtynės ir t. t. Fizinė energija ir vyriškieji jos reiškimosi būdai tampa doriniam tobulėjimui tikrai teigiamu veiksniu, kai kūnas įgauna pastovaus nusiteikimo visai savo energijai palenkti doriniams valios reikalavimams. Šitas kūno nusiteikimas ir yra aukščiausias fizinio stiprumo laipsnis, imamas kokybiniu, bet ne kiekybiniu atžvilgiu. Jo siekimas fizinio lavinimo priemonėmis, atsižvelgus į praktinę gyvenimo sritį, turi sudaryti pedagogui pagrindinį uždavinį. Tai yra, taip sakant, telkiamoji fizinių pastangų linkmė, kuria einant, fizinė ener-

gija turi būti suimta į tvirtas valios sąvaržas, kreipiančias ją į dorinį tikslą.

Jei kūno kultūra pasitenkina fiziniu stiprumu, palenktu vyriškojo pobūdžio reikalavimams, bet atpalaiduotu nuo dorinių tikslų, tai jos išvadoje gaunamas tasai vienašališkas atletizmas, kurio apraiškų tiek daug galime matyti paskutiniais laikais vadinamajame kultūringame pasaulyje. Imkime, pavyzdžiui, vieną tik reikšmingą rungtynių atsitikimą, kuris įvyko 1926 m. rudenį Jungtinių Amerikos Valstijų Filadelfijos mieste. Ten pasaulinis bokso čempionas Dempsėjus turėjo rungtis su kitu boksininku Tenėjumi, kuris, žinoma, tikėjosi paveržti pasaulinę garbę iš besiilsėjusio jau trejus metus ant laurų kumščio žygininko. Pažiūrėti nepaprasto reginio buvo suvažiavę į Filadelfijos stadioną apie 150 000 žmonių, kurių tarpe, kaip rašė laikraščiai, buvo irgi visuomenės žiedas. Belaukdami reginio, žmonės susijaudino, geiduliai įkaito, prasidėjo azarto žaismas pinigais už spėjamą laimę. Tuo tarpu rungtynių pradžia skelbiama ir žygininkai sueina į kumšties kovą. Tenėjui sekasi. Pirmame raunde jis smarkiai suduoda Dempsėjui į smakrą. Radiotelegrafas, kurio klausosi milijonai žmonių, iškilmingai praneša į visus pasaulio kraštus: Dempsėjus gavo į smakrą. Po antro raundo radijas pranešė pasauliui, kad Tenėjus smogė savo priešininkui dar tris kartus į veidą. Po aštunto raundo pasaulis sužinojo, kad viena Dempsėjaus akis užsimerkė. Po devinto raundo atėjo naujiena, kad antra jo akis irgi pamušta. Einant dešimtam ir paskutiniam raundui nebuvo jau abejojama, kad Tenėjus turi išeiti laimėtoju. Sužavėta nepaprasto įvykio publika ir jos tarpe atvykęs specialiais traukiniais visuomenės žiedas nebesitvėrė džiaugsmu ir nepaisė dangaus, kuris bandė ją atvėsinti lietaus srovėmis. Nugalėtasis Dempsėjus nemanąs vis dėlto nurimti ir tikisi, atsipeikėjęs nuo smūgių, atgausiąs pasaulinio čempiono titulą, juo labiau kad vienas iš naftos

pramonininkų paskyrė premijai 750 000 dolerių už rungtynių atkartojimą Los Andžele. Tai yra faktai, apie kuriuos rašė visi žymesni pasaulio laikraščiai, dargi su pastaba, kad šitos rungtynės sužadinusios daugiau susidomėjimo negu įvykusios maždaug vienu laiku Floridoje baisios katastrofos.

Lengva įsitikinti, kad nei Dempsėjui, nei Tenėjui negalima nepripažinti aktyvių vyriškojo pobūdžio žymių, būtent: nei narsumo, nei šalto kraujo pavojuje, nei pastovumo pasiryžime, nei užsigrūdijimo prieš fizinius likimo smūgius; bet taip pat lengva pastebėti, jei neapankama nuo sensacingo reginio, kad kumštininkų žygiai neturi jokio teigiamo sąryšio su protingais gyvenimo tikslais ir kad fizinis lavinimas jaunimo šitokia brutalaus atletizmo pakraipa, kad ir ne taip ryškiai pažymėta, neturi nieko bendro su tikraisiais pedagoginiais kūno kultūros reikalais. Panašus fizinis lavinimas yra ne kas kita kaip amoralinio gyvulio dresūra, kuri pažemina žmogaus vertę ir padaro jį neproduktyvų kultūrinei kūrybai. Žmogaus stiprumas tegali rasti savo žmogiškąjį pateisinimą vien tik tada, kai jis yra verčiamas klausyti jo valios, palenktos doriniam tikslui. Tik tada fizinis lavinimas, duodąs žmogui fizinio stiprumo, turi pedagoginės reikšmės. Tik tada tegalima kalbėti apie racionalią kūno kultūrą, t. y. apie kultūrą, kuri susiderina su racionaliais, arba protingais, gyvenimo tikslais. Todėl tikru fiziniu galingumu pasižymi tik tasai, kas sugeba suderinti savyje ir tvirtai išugdytą kūną, ir aktyviąsias vyriškojo pobūdžio savybes, ir maksimalinį produktyvų darbingumą, ir kūno paslankumą pasiduoti doriniams valios įsakymams.

Čia gali sukelti klausimą aktyviosios vyriškojo pobūdžio savybės, kurios tarsi tampa fizinio stiprumo sudedamąja dalimi. Išeina, kad moterys arba negali pasiekti fizinio stiprumo, arba jį pasiekia įsigijusios vyriškųjų sa-

vybių. Iš tikrųjų dalykas neturėtų būti taip griežtai imamas, kai yra kalbama apie vyriškąsias grynai fizinio aktyvumo savybes. Iš vienos pusės, negalima abejoti, kad fizinė jėga yra matuojama grynai kiekybiniu būdu, ir todėl fizinis vyro energingumas didesnis negu moters. Šita aplinkybė dar toli gražu neparodo, kad vyro organizmas būtų vertingesnis kokybiniu atžvilgiu, nes, nuosekliai sprendžiant, reikėtų sutikti, kad dramblio organizmas esąs vertingesnis kokybiniu atžvilgiu už vyro organizmą. Vis dėlto ta aplinkybė, kad fizinė vyro jėga ir fizinis jo aktyvumas pralenkia tas pačias moters kokybes, įgalina tam tikras fizinio stiprumo apraiškas vadinti vyriškosiomis savybėmis. Jei fizinis žmogaus stiprumas tereikėtų matuoti vien kiekybiniu atžvilgiu ir dargi šitų vyriškųjų savybių prasme, tai moterį turėtume pripažinti nepalyginti silpnesne už vyrą ir todėl menkesne fizinės kultūros atžvilgiu.

Bet antra vertus, kaip matėme, fizinė žmogaus energija įgauna tikros, arba žmogiškosios, vertės tik tada, jei ji yra panaudojama produktyviam darbui ir tuo pačiu palenkiama doriniams valios reikalavimams. Jei fizinio moters stiprumo įvertinimas turi pareit nuo to, kiek ir kaip tosios fizinės energijos gali išsiugdyti moteris savo organizme, kuris turi tarnauti fiziniam jos pašaukimui ir apskritai kultūriniam produktyvumui, tai tuomet galima teigti, jog fizinis moters organizmas yra lygiai vertingas, nes jis lygiai gerai gali prisitaikinti prie moters pašaukimo uždavinių, kurie yra vienodai vertingi su vyro pašaukimo uždaviniais. Kur kitur man teko išrodinėti, kad vyras aktyviau reiškiasi išviršiniais veiksmais, tuo tarpu moteris pasižymi labiau receptyvumu, arba pasyvumu, surištu su išvidiniu veiklumu. Todėl irgi turėjau pripažinti, kad kultūros srityje vyras pasireiškia didesne kuriamąja iniciatyva, tuo tarpu moteris labiau pasižymi kultūrinės

kūrybos realizavimu, tarp kitko per savo pašaukimą šeimynoje*.

Tai, kas pasakyta apie pagrindinį vyriškojo ir moteriškojo pobūdžio skirtumą, turi lygios reikšmės taip pat vyro ir moters palyginimui fizinio galingumo atžvilgiu. Vyras aktyviai pasireiškia fizine savo energija, kuri dažnai spiria jį į šaunų žygį, tiek puolant, tiek besiginant ar net riteriškai ginant kitą. Todėl žmonijos istorijoje karžygio tipas iš esmės priklauso vyrui. Tiesa, istorija žino ir riteriškų moterų, pasižymėjusių kariškojo heroizmo žygiais. Bet būtų klaidinga manyti karžygiškumą lygiai pritinkant moteriai kaip ir vyrui. Šituo atžvilgiu yra labai reikšmingas senovės graikų mitas apie amazones, pasižymėjusias savo karžygiškumu. Šitame mite reikšminga yra tai, kad amazonės, norėdamos prisitaikinti prie ginklų vartojimo reikalavimų, turėjo deformuotis, arba nusigamtinti, gražiąją savo lytį. Joseph de Maistre'as sakė, kad nėra tokios tiesos, kurios mes nerastume šiaip ar taip įvystytos į senovės mitologiją, taigi ir amazonių mite yra įvystyta tiesa, kad moterims kariškasis žygiškumas nepritinka iš prigimties, nors, tuoj pažvelgus, rodos, kad amazonės moterys yra idealizuojamos.

Moterims iš prigimties pritinka pasyvus heroizmas, kuris savo vertingumu gali būti ne žemesnis už aktyvųjį žygiškumą. Ir šitas faktas randa jau fizinį pagrindą materialinėje moters prigimtyje. Jei moteris iš tikro nori tikti prigimtam savo pašaukimui tiek fizinės prigimties, tiek kultūros atžvilgiu, ji negali ir neprivalo ekspansyviai išsisemti išviršinių žygių srityje. Ji, atvirkščiai, turi sutelkti savyje labai daug išvidinės energijos, reikalingos tam išvidiniam veiklumui, kuris yra pagrindinė kūrybinio jos pasiryžimo priemonė. Vienas tik naujo žmogaus kūno suformavimas

* Žr. mano straipsnį „Lyčių skirtumai ir ugdymo individualizacija" „Naujojoje vaidilutėje" 1926 m. 3 ir 4 numeriuose. – *St. Š.*

yra tiek ypatingas išvidinės kūrybos atsitikimas, kad jis ir savo tikslingumu, ir savo panaudotos energijos kiekiu, ir nepaprastu savo patvarumu gali būti statomas greta didžiausių fizinio vyriškojo aktyvumo žygių. Čia ir pasirodo, kad vadinamasis aktyvumas ir vadinamasis pasyvumas yra sąlyginės kategorijos, kurios kokybiniu atžvilgiu negali būti atitinkamai laikomos viena teigiama, antra neigiama. Pasyvus moters heroizmas gali būti todėl lygiai, nors ir kitokiu būdu, produktyvus ir kuriamasis, kaip ir aktyvi kūrybinė vyro iniciatyva.

Turint visa tai galvoje, tenka padaryti moterims korektyvų tame fizinio jų stiprumo apibūdinime, kuris buvo iš pradžios taikomas vyrams, kaipo stipriosios lyties reiškėjams. Fiziniame moterų lavinime nedera siekti tų vyriškųjų savybių, kurios nesusiderina su jų prigimties pašaukimu. Antai moterims nėra prigimta pasižymėti nei atletiška raumenų jėga, nei ypatingu narsumu, nei šauniu žygiškumu, besireiškiančiu išviršiniais veiksmais. Atpalaiduotas nuo protingų gyvenimo tikslų atletizmas vyre nedaro gero įspūdžio neapakusiam nuo sensacijos estetui, o moteryje atletizmas jam yra tiesiog nepakenčiamas, kaipo einąs priešinga pakraipa su jos prigimtimi. Žinoma, tai toli gražu nereiškia, kad visi kiti racionalūs fizinio lavinimo uždaviniai nebūtų statomi moterų kūno kultūrai ir kad sykiu negalėtų būti moterims vartojamos tokios priemonės, kaip gimnastika ir sportas. Nekalbant jau apie normalų kūno augimą, fizinis lavinimas turi stengtis padidinti moters organizme ir pagrindinį fizinį atsparumą, ir produktyvų jo patvarumą, ir organinės jėgos kiekį, ir raumenų pastangumą, ir vikrumą, ir miklumą, ir t. t. Bet šitas fizinis lavinimas turi visados aiškiai orientuotis išvidiniu fiziologiniu moters organizmo darbingumu, atitinkančiu jos pašaukimą. Tik tuo būdu fizinis lavinimas gali pasiekti tą visų gyvybinių ir todėl iš esmės produktyvių jėgų pusiausvyrą, kuri yra

geriausias ženklas ir geros sveikatos, ir gerai suprasto fizinio stiprumo.

Būtų ne pro šalį čia pažymėjus, kad vyras pralenkia moterį fizine energija, matuojama grynai kiekybiniu būdu, o moteris, tarsi atsilygindama už tai vyrui, pralenkia jį estetinėje fizinės prigimties reiškimosi srityje. Kaip lengvai galima įsitikinti, moteris pralenkia vyrą plastikos ir ritmikos srityje, kur prasiveržia visai ypatingu būdu išvidinis moteriškosios psichikos veiklumas.

Čia turiu dar pažymėti, kad galutinis fizinio galingumo lavinimo tarpsnis, kuriuo turi būti pasiektas maksimalinis kūno klusnumas valios reikalavimams, turi, žinoma, lygios reikšmės tiek vyrų, tiek moterų gyvenimo tikslams. Tikras fizinis lavinimas visuomet stengiasi padaryti žmogaus kūną pareinamą nuo jo valios, kad jis pasidarytų klusniu įrankiu aukštesnių žmogaus galių valdžioje. Žmogus tuo tarpu tegali tapti tikru savo kūno viešpačiu tik atkariavęs arba išvadavęs jį iš aklų gaivalų prievartos. Jau šituo kūno suvaldymo faktu įvyksta savo rūšies jo perkeitimas, arba, anot Gesseno, tikras jo sužmoginimas. Ir, žinoma, kūno sužmoginimas, arba, kas išeina į vieną, tobuliausias jo palenkimas aukštesniems žmogiškojo gyvenimo tikslams, turi būti vienas iš svarbiausių fizinio lavinimo rūpesnių.

Kiek toli galima nueiti šita pakraipa visai prigimtomis fizinio lavinimo priemonėmis, gali mums liudyti jogų praktikos patyrimai. Šitie laimėjimai tiek yra nepaprasti Vakarų Europos žmonėms, kad jie čia yra arba neigiami atkakliu būdu, arba fantastiškai aiškinami okultiškais būdais. Tuo tarpu visos jogų praktikos apraiškos, kurios taip stebina vadinamojo kultūringo pasaulio žmones, pareina nuo fiziologinio gyvenimo palenkimo tokioms psichinėms žmogaus galioms, kaip vaizduotė, protas, valia. Jogas pradeda nuo paprasto tvarkymo savo gyvenimo pagal higienos reikalavimus. Į mitimą, kvėpavimą, į judesių sistemą jis įveda pa-

prasčiausią tvarką, geriausiai atitinkančią savaimingus prigimties polinkius. Eidamas toliau, jis stengiasi visiškai sąmoningai suvaldyti pusiau sąmoningas organizmo apraiškas, pavyzdžiui, kvėpavimo vyksmą. Pagaliau jis ima kontroliuoti ir veikti net visai nesąmoningus organizmo vyksmus, kokie yra kraujotaka, virškinimas, širdies plakimas ir įvairūs kiti instinktyvūs bei reflektoriniai vidaus organų judesiai. Visas šitas organizmo suvaldymas ir jo pareigų kontroliavimas yra jogo siekiamas išviršinėmis juslėmis ir išvidinėmis jauslėmis, kurių funkcionaliniu išskleidimu jisai nuolatos rūpinasi. Tarp kitko, čia ypatinga rolė tenka tai psichinei galiai, kuri yra vadinama vaizduotės vardu. Yra juk žinoma iš psichologijos mokslo, kad vaizduotė per savo padarus, arba vaidinius, turi galingos judinamosios jėgos visam žmogaus organizmo funkcionavimui. Vaizduotės galybę jogai ir sunaudoja sąmoningų ir nesąmoningų savo organizmo funkcijų kontrolei. Jei sykiu išviršinės juslės ir išvidinės jauslės ir, tarp kitko, vaizduotė yra tvirtai palenkiamos proto ir valios galioms, tai pagaliau gaunamas toks kūno suvaldymas hierarchinėje jo pareigų tvarkoje, kuris įgalina protą valdyti bet kurią organizmo pareigą. Todėl nenuostabu, kad jogai sugeba demonstruoti tokių dalykų, kaip kraujotakos reguliavimas, vietinė arba bendra anestezija, nepaprastas juslių bei jauslių tikslumas, galinga autosugestija ir hipnozės jėga, didelis patvarumas bei atsparumas ir t. t.

Iš tikrųjų jogų praktikoje nėra nieko okultiško arba antgamtiško; tai yra perdėm natūrali fizinio išsimankštymo sistema, kuri gali būti pateisinta ir išaiškinta visai racionaliu būdu, nors jų teoretiniuose išvadžiojimuose prisimaišo nemaža dalykų, vienašališkai suprantamų rytiškosios jų pasaulėžiūros šviesoje. Svarbiausia yra čia suprasti, kad bet kuris gyvybės apsireiškimas yra šiaip ar taip substancinės lyties veikimas medžiagos, o kalbant apie žmogų, – sielos

veikimas kūno. Tarp aukščiausiųjų žmogaus sielos galių, t. y. proto ir valios, iš vienos pusės, ir žemiausiųjų fiziologinių žmogaus organizmo pareigų, iš antrosios, yra visa eilė tarpinių pareigų, kurios dera tam tikromis fizinio lavinimo priemonėmis padaryti hierarchiškai priklausomos taip, kad žemiausios iš jų kuo tobuliau būtų paklusnios aukščiausioms, t. y. proto ir valios reikalavimams. Žmogaus kūno gyvenimas bei veikimas yra tada tvarkomas aukštesne, vadinasi, protinga jo sielos prigimtimi, kas ir yra tikras šito kūno sužmoginimas. Kaip parodo jogų patyrimas, kūno sužmoginimas yra naudingas ne tik produktyvaus darbingumo atžvilgiu, bet ir kitais pagrindiniais fizinio gyvenimo atžvilgiais. Pasirodo, kad jogai pasižymi dideliu atsparumu prieš ligas, yra užgrūdyti oro ir šilumos atmainoms, ilgai palaiko kūno jaunumą ir apskritai ilgai gyvena darbingumo stovyje.

Tai, kas joguose nemaloniai stebina racionalios gyvenimo filosofijos šviesoje, yra, iš vienos pusės, fantastiškas aiškinimas kai kurių gamtos bei prigimties apraiškų, o iš antrosios, tam tikras akrobatizmas, žinoma, neatletiškas, su kuriuo jie kartais demonstruoja savo kūno klusnumą protui ir valiai. Tai pareina nuo to, kad jogams trūksta racionalios askezės supratimo, t. y. tos askezės, kuri fiziniam lavinimui gali suteikti aukščiausio tikslingumo. Ir iš tikro, kai žmogaus kūnas yra pasidaręs paslankiu klausyti aukštesnių žmogaus galių, vienintelė teisinga jo klusnumo pakraipa tegali eiti pagal dorinio gyvenimo principus. Gerai suprasta askezė ir yra vyriausias principas fiziniam lavinimui, kaipo dorinis jo orientacijos pradas.

Askezės terminas nei savo istorine kilme, nei savo sąvokos turiniu visai dar nereikalauja būti suprastas su visu vienuoliškojo šventumo griežtumu. Graikų žodis $\alpha\sigma\chi\eta\sigma\iota\varsigma$ reiškė iš pradžios reikalingą bėgtynėms ir pratyboms kūno nusiteikimą. Tuo būdu pačioje istorinėje žo-

džio kilmėje religinės žymės nėra buvę. Ilgainiui askezės sąvoka praplito ir apėmė visą kūno lavinimą pagal graikiškąjį idealą, kuris reikalavo galimos harmonijos, pusiausvyros, jėgos, gražumo ir miklumo. Spartiškasis fizinis lavinimas įnešė į askezės supratimą kiek daugiau dorinės prasmės, reikalaudamas griežtesnio fizinės prigimties palenkimo susivaldymo principams. Tiesa, jau senovės laikais į askezės supratimą kartais buvo įnešamas religinis pradas. Bet jis įgavo ypatingos reikšmės tik krikščioniškojoje pasaulėžiūroje, kur askezė dažnai buvo suprantama kaip kova su geiduliais dėl religinio idealo arba net kaip pratinimasis dorintis. Miuncheno profesorius Franzas Walteris, parašęs žymų veikalą „Der Leib und sein Recht im Christentum", vis dėlto tvirtina, kad askezės sąvokoje nėra nieko specifiškai krikščioniško, nes jos esmę sudaro dvasinio gyvenimo atlaikymas prieš grynai fizinį buvimo būdą. Pasak jo, „Askezė nori ne ko kito, tik laiduoti tikrą žmogaus laisvę, išvaduoti dvasią iš prievartos sąvaržų, statomų jai to pikčiausio priešo, kuris yra žemas geidimas, taip prieštaraująs protui ir tikėjimui. Visa nelaisvės sritis žmogaus prigimtyje, arba prigimties sąvaržos, yra arena, kur laisva dvasia laimi kilniausių, visuomet žaliuojančių laurų. Askezė yra savęs paneigimas, kiek ji neigia prievolę pripažinti žemesnio egoistiško užsigeidimo valdžią ir visu pajėgumu spiriasi prieš šitą užsigeidimą. Jinai yra savęs paneigimas, kiek neigia jungo bei verguvės būtinumą ir sykiu teigia mūsų geresnio aš, mūsų dvasinės asmenybės išsiskleidimą ir jos laisvę. Jinai stengiasi nugalėti, pažaboti, net užmušti to pikto geidimo demoną, kuris yra įsispraudęs į žmogaus prigimtį sykiu su įgimtąja nuodėme. Tokia prasme askezė yra numarinimas"*.

* *Walter F.* Der Leib und sein Recht im Christentum. – S. 98.

Nesigilindamas toliau į fizinio lavinimo santykį su askeze, turiu konstatuoti, kad racionali fizinio lavinimo sistema, jei ji nori būti nuosekli, turės fizinį lavinimą pastatyti į sąryšį su tuo askezės supratimu, kurio laikosi dedama į ugdymo pagrindą pasaulėžiūra. Fizinis lavinimas nebūtinai tarnauja, nors privalo tarnauti, doriniams askezės tikslams; bet užtat askezės uždaviniai būtinai reikalauja tam tikro fizinio lavinimo. Iš kitos pusės, fizinis lavinimas, atpalaiduotas nuo askezės tikslų, nustoja, kaip matėme, tikrosios savo prasmės, nes fizinė žmogaus galybė tegali turėti tikros žmogiškosios vertės vien sąryšyje su tuo paskyrimu, kuris yra daromas pagal aukštesnius žmogaus gyvenimo bei veikimo tikslus.

4. Kūno gražumas ir fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai

Trečias dvejetas atitinkančių sau fizinio lavinimo tikslų, kaip žinome, yra, iš objektyvinio atžvilgio, fizinis gražumas, o iš subjektyvinio atžvilgio – fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai. Tai yra fizinio lavinimo tikslai, kurie statomi estetinio gyvenimo srityje. Čia ir tenka išaiškinti, kas yra tikrasis fizinis žmogaus gražumas ir fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai.

Nėra abejonės, kad žmogaus kūno gražumas yra vertybė, kuri labai aukštai yra statoma šalia kitų mūsų pasaulio grožybių ir todėl būtent, kad jinai yra lengviau įmanoma estetiniu atžvilgiu, nes labai dažnai jautrumas fiziniam kūno gražumui yra sustiprinamas mažiau ar daugiau jaučiama erotine emocija, kuri idealinėje savo esmėje yra ne kas kita kaip estetinis pergyvenimas. Tačiau kiek aukštai yra vertinamas fizinis gražumas, tiek retai yra tinkamai nusimanoma, kas yra tikra kūniškoji grožybė, kuri šiaip ar taip turi būti siekiama žmogaus gyvenimo priemonėmis. Ir čia,

kaip ir kūno sveikatos bei fizinio stiprumo supratime, fizinio gražumo sąvoka gali būti nuosekliai gilinama, einant nuo išviršinių žymių prie giliausios žmogaus esmės pasireiškimo. Būtent, tikras fizinis gražumas yra ne kas kita kaip ryškus idealinio sielos prado pasireiškimas kūne.

Tuo būdu trys pagrindinės objektyvinės fizinio lavinimo vertybės – sveikata, stiprumas ir gražumas – pasirodo giliausioje savo esmėje nuosekliai susijusios, nes normalus sielos ir kūno santykiavimas, arba sveikata, yra reikalinga sąlyga kūno paslankumui paklusti doriniams valios reikalavimams, ogi šitas paslankumas yra reikalinga sąlyga tam, kad žmogaus siela galėtų visa idealine savo esme pasireikšti regimose kūno žymėse. Bet kol bus nuosekliai prieita šita paskutinė išvada, tenka padaryti visa eilė tarputinių konstatavimų bei išvadžiojimų.

Visų pirma, pagal kokias išviršines žymes paprastai sprendžiama apie kūno gražumą? Pasirodo, kad žymės, pagal kurias sprendžiama apie kūno gražumą, gali būti suskirstytos į dvi pagrindines grupes, iš kurių viena atsako konstruktyviniam kūno atžvilgiui, o antra – plastiškajam. Konstruktyvinės kūno žymės išeina aikštėn kūno sąrangoje per jo formas, arba lytis, tuo tarpu plastiškos jo žymės pasireiškia per funkcionalinius jo judesius, arba motoriniame jo įdvasinime. Kūno lyčių gražumas pareina savo ruožtu nuo kūno bruožų ir spalvų harmonijos, tuo tarpu funkcionalinių kūno judesių gražumas pareina visų pirma nuo lankstumo, miklumo, judrumo ir tikslingo nuoseklumo.

Kalbant apie kūno bruožų bei spalvų harmoniją, žinoma, negalima pasitenkinti vienu tik žmogaus veidu, nors žmogaus veidas užima centrinę vietą kūno gražume, kaipo tikriausias sielos reiškimosi veidrodis. Konstruktyvinis kūno arba jo sąrangos gražumas, besireiškiąs kūno lytimis, pareina taip pat ir nuo proporcingo visų griaučių surengimo, arba nuo proporcijos tarp atskirų kūno narių ir jo

stuomens, ir nuo reikiamo raumenų išsiskleidimo ir jų reikšmės deramai kaulų padėčiai, ir nuo tam tikro taukų kiekio, kuris suteikia kūno organams lengvai apvalias, švelnias linijas, ir nuo sveikos kūno spalvos, kuri apdovanoja jį gyvybės žavesiu.

„Kiekvienas normalus žmogus, – sako Georges Demény, – besidžiaugiąs sveikatos ir vidutinio stiprumo gėrybėmis, pasituri tvirtais griaučiais, simetriškai surengtais ir neturinčiais iškrypimų; jis turi išaugusius raumenis, lengvai išsiduodančius iš po odos; pilnus ir gerai nešamus pečius; plačią ir atdarą krūtinę; įtrauktą pilvą, pridengtą raumenų tinklo, – tai vis yra gražumo žymės"*.

Konstruktyvinės kūno sąrangos žymės, besireiškiančios lyčių bruožais ir spalvomis, atvaizduoja žmogaus gražumą stovimoje padėtyje, t. y. nejudomajame stovyje erdvėje. Motorinis, arba judomasis, kūno funkcionavimas erdvėje bei laike reiškiasi visa eile plastiškų žymių, kurių svarbiausios, kaip sakyta, yra lankstumas, miklumas, judrumas ir tikslingas nuoseklumas. Plastiškosios žymės gaunamos tada, kai kūno medžiaga įgauna tam tikro tamprumo, arba stangrumo, kai kūno lytys ima gyvuoti tarsi per išvidinius judesius, įdvasinančius šitą medžiagą, iki pasireiškiant joje tam tikros realizuojamos joje idėjos. Tokiu atveju lankstumas sudaro kūnui pirmą sąlygą judesių laisvingumui; miklumas padaro judėjimą ekonomišką ir lengvą; judrumas leidžia reikštis gyvybės pulsavimui ir ritmui, švelniai ir veikiai pereinant iš rimties į judesį ir, atvirkščiai, iš judesio į rimtį; pagaliau tikslingas nuoseklumas duoda galimybės tinkamai reikštis judėjimo tikslui, kuris yra realizuojama jame idėja.

Taigi, kaip matome, plastiškosios kūno žymės papildo konstruktyvines jo žymes, t. y. kūno bruožus bei spalvas, kad šie įgytų gyvybės erdvėje bei laike ir galėtų rea-

* *Demény G.* Les bases scientifiques de l'education physique. – P. 161.

lizuoti tam tikras žmogaus dvasios idėjas. Pasirodo, kad ir vienos, ir antros žymės tik tada tegali būti tikrai gražios, kai jos natūraliose prigimties lytyse tikslingai realizuoja dvasinę žmogaus esmę. Tokiu būdu žmogaus kūno gražumas pareina nuo trijų bendrų pagrindinių sąlygų, kurios yra *natūralumas, tikslingumas ir aukštesnis idėjingumas*. Tai, kas nenatūralu, arba kas eina prieš sveikos prigimties linkmę, negali būti gražu, nes normalios šitos prigimties lytys yra objektyviai įkūnytas estetinio gražumo kriterijus. Tai, kas nėra tikslinga, užgauna mūsų subjektyvinį jausmą ir todėl negali sudaryti vieno suharmonizuoto estetinio pergyvenimo. Pagaliau tai, kas neturi savyje aukštesnio idėjingumo, neturi savyje irgi jokios aukštesnės prasmės ir todėl negali būti vertingas dalykas ir estetiniu atžvilgiu.

Kai iki šiolei buvo kalbėta apie konstruktyvines ir plastiškąsias kūno gražumo žymes, iš tikrųjų tebuvo labiausiai atsižvelgiama į natūralumo sąlygą, kuri pareina nuo prigimties. Jei dabar iškelsime klausimą, kas privalu reikalauti iš fizinio gražumo, kad jis atsakytų žmogiškojo tikslingumo reikalavimui, tai pamatysime, kad čia jau atsiranda reikalo žymiai pagilinti fizinio gražumo supratimą. Paprastai apie kūno gražumą sprendžiama iš išviršinių jo bruožų – jų reguliarumo, proporcionalumo, švelnumo ir t. t. Tuo tarpu šitie išviršiniai bruožai nesudaro dar tikro žmogaus gražumo: jie yra tarsi rėmai, į kuriuos įtaisomas aukštesnis žmogaus būtybės turinys. Gražus paveikslas galima įtaisyti į negražius rėmus ir, atvirkščiai, negražus paveikslas – į gražius rėmus. Mažai nusimanąą mene žmonės spręs apie paveikslą pagal rėmus, nes jų įvertinimas yra lengvesnis profanų masei; bet tikras estetas spręs apie paveikslą pagal tikrą estetinę jo vertę ir rinksis verčiau gražų paveikslą negražiuose rėmuose, negu negražų paveikslą gražiuose rėmuose.

Panašiai yra ir su fiziniu žmogaus gražumu. Tikras žmogaus gražumas iš tikrųjų ne tiek pareina nuo prigimtųjų bei patobulintų fizinio lavinimo priemonėmis kūno bruožų, kiek nuo to, kokiu laipsniu dvasinė sielos esmė peršviečia inertingą kūno medžiagą ir ją tikslingai apvaldo. Juk ir pats grožis yra ne kas kita kaip išvidinio esybės tobulumo žydėjimas pro išviršinę jos lytį. Išviršiniai kūno bruožai yra, galima sakyti, tik rėmai, į kuriuos įtaisomas žmogaus paveikslas, apreiškiąs regimu būdu idealią jo esmę. Tuo tarpu išvidinis žmogaus gražumas, kuriame regimu būdu apsireiškia idealinė jo esmė, yra vertingesnis už išviršinį jo gražumą, besireiškiantį išviršiniais jo kūno bruožais. Sykiu tas faktas, kad išviršinis žmogaus gražumas yra labiau pripuolamas, o išvidinis jo gražumas pareina nuo jo nusistatymo visame gyvenimo plote, yra paguodos ir padrąsinimo dalykas tiems žmonėms, kurie dėl kokios nors priežasties nepasižymi išviršinės išvaizdos, pareinančios nuo kūno bruožų, gražumu. Jie visuomet gali savo gyvenimo žygiais įtaisyti į negražius palyginti rėmus gražų žmogiškojo turinio paveikslą. Žmogaus gražumo tikslingumas ir pasireiškia tuo, kad jis turi tarnauti žmogaus esmei išreikšti.

Ir iš tikro, kūnas yra sielai materialinė atrama, kuri turi reikšti jos esmę regimu būdu. Kiekvienoje jo apraiškoje turi atsispindėti tikra žmogiškosios sielos vertė, ir tai iš tikrųjų įvyksta, kai kūno ir sielos sutartinė reiškiasi išsyk dvejopu būdu, būtent, kai kūnas, taip sakant, sumedžiagina arba sudaiktina sielos pergyvenimus, o siela sudvasina kūno medžiagą pagal psichinę savo esmę. Šita prasme fizinis žmogaus gyvenimas yra tam tikra dailioji kūryba. Dailusis menas, Hello žodžiais tariant, sudvasina medžiagą, nepašalindamas materialinės josios substancijos. Dailėje medžiagos sudvasinimas įvyksta sykiu su idėjos sudaiktinimu ta prasme, kad grožis yra idėjos apreiškimas regimu ženklu. Nematerialinė idėja nužengia čia prie materialinio ženklo,

taip sakant, juo reiškiasi arba jame įsidaiktina; ogi materialinis ženklas pakyla prie idėjos: jis keičiasi pagal nematerialinę idėjos esmę, josios prisisunkia, taip sakant, įsidvasina. Štai kodėl grožis yra išvidinio esybės tobulumo žydėjimas pro išviršinę jos lytį.

Jei dabar paimsime kūno ir sielos santykiavimą žmogaus gyvenime, tai pamatysime, kad jis atitinka idėjos ir ženklo santykiavimą dailiajame mene. Kaip dailiojoje kūryboje idėja keičia ženklą pagal nematerialinę savo esmę, taip siela keičia žmogaus kūną pagal psichinę savo esmę. Tikras tad kūno gražumas reiškiasi tuo, kad tobulai išsiskleidęs kūnas yra taip palenkiamas sielos valdžiai, kad jos psichinė galybė peršviečia ir įdvasina materialinį jo turinį.

Kalbant čia apie žmogaus sielos esmę, tenka, žinoma, jinai imti teigiamąja prasme, t. y. dorinio jos vertingumo šviesoje. Todėl fizinis gražumas yra tikras vien tada, kai jis yra sykiu dorinio vertingumo atspindys. Dorinė vertė yra čia tarsi aukštesnė idėja, kuri yra apreiškiama regimu ženklu žmogaus kūne. Jei panaikiname fizinio gražumo sąryšį su dorine žmogaus verte, pats šitas gražumas dažniausiai virsta žmogaus gražumo karikatūra. Todėl irgi tariamasis žmogaus gražumas dar gali nebūti tikras žmogaus gražumas ir atvirkščiai, tariamasis žmogaus negražumas nėra dar neperžengiama kliūtis tikram žmogaus gražumui reikštis. Išvidiniais dorinio gyvenimo žygiais fizinis žmogaus negražumas, paveldėtas iš prigimties, gali būti, taip sakant, nustumtas į tolimesnį planą, sumažintas bei perkeistas tuo doriniu skaistumu, kuris visados sudaro tikrą žmogaus kūno aureolę. Taigi norint įsigyti tikrąjį fizinį gražumą, tiek tada, kai išviršinė išvaizda yra daili, tiek tada, kai šitokia išvaizda yra menka, reik fizinio gražumo klausimas pastatyti į priežastingą sąryšį su doriniu žmogaus turiniu ir šita pakraipa nuosekliai eiti, pradedant nuo sveikos racionalios kūno kultūros priemonių.

Nusakytąją harmoniją tarp kūno ir sielos graikai vadindavo vienu žodžiu καλοκαγαθία, kas reiškia „gražų gerumą". Graikai, būtent, sakydavo, kad žmogus turi būti καλός κ ἀγαθός, t. y. gražus bei geras. Gražumas buvo reikalaujamas iš kūno, gerumas – iš sielos, ir sykiu buvo tikima, kad racionali kūno kultūra turi teigiamos įtakos doriniam žmogaus vertingumui, panašiai kaip dorinė kultūra turi teigiamos reikšmės fiziniam žmogaus gražumui. Todėl, laikydami dvasios ir kūno harmoniją kultūros idealu, graikai tarp kitko rūpinosi kuo glaudžiausiai sujungti kūną ir sielą savitarpiniame santykiavime. Todėl irgi dvasios lavinimas buvo jiems priemonė kūnui tvardyti ir atvirkščiai, kūno lavinimas buvo priemonė tobulinti dvasiai. Ypač artimą sąryšį tarp sielos ir kūno pergyvenimų jie pasiekdavo ritmiškais judesais, kurių reikšmę Platonas įvertino šitokiais žodžiais: „Per kūną euritmija, arba ritmo jausmas, įsisunkia į sielą, ogi tai, kas lavina euritmijos nusiteikimą, yra gimnastinis šokis".

Ir iš tikro pasirodo, kad ritmiškasis kūno lavinimas yra geriausia priemonė nustatyti deramus santykius tarp kūno ir sielos. Ritmikos menas pakelia į aukštesnį laipsnį plastiškąsias kūno ypatybes, ir būtent todėl, kad judėjimas įgauna meniško pobūžio per jo ritminimą erdvėje ir laike. O kadangi muzika yra judomoji garsinio ritmo lytis, tai ritmiški judesiai tenka jungti su muzikaliniu ritmu, arba net muzikalinis ritmas įkūnyti plastiškajame judėjime. Tokiu būdu ritmiškoji gimnastika, arba net gimnastiškas šokis, yra ne kas kita kaip plastiškas muzikos atvaizdavimas. Kiekvienas muzikalinis taktas gali būti išreikštas tam tikra judesių eile, įvykstančia erdvėje ir išsivystančia laike, ir dargi taip, kad sykiu paliekama ritmikos reiškėjui laisvė įnešti į savo judesius savaimingo kuriamojo individualumo. Šitaip sutvarkytas ritmikos menas ne tik lavina žmogaus jėgas ir miklumą sąryšyje su erdvės ir laiko proporcijomis, bet yra la-

bai sėkminga gimnastika sykiu ir raumenims, ir nervams, ir valiai. Anot vieno sporto žurnalo, „Ji išugdo organingą vienybę tarp šitų trijų judėjimo veiksnių, iš vienos pusės, ir įvairių žmogaus kūno dalių, iš antrosios. Ji moko susivaldymo, koordinacijos, pusiausvyros, trumpai tariant, jinai yra sintezės veiksnys. Štai kodėl ji suteikia savo adeptams jų buities pilnatvės jausmą, didindama harmoningai fizines, *dvasines* ir gyvybines jų jėgas"*.

Norėdamas kūniškai išreikšti muziką, ritmikos reiškėjas turi pasiduoti meniškajai emocijai, kad ji persiduotų jo kūnui ir surastų reikiamą ritmą jo judesiams. „Ritmininkai, – rašoma ten pat toliau, – yra radę kilniai muzikos emocijai išreikšti visai paprastų, amžinai žmogiškų gestų, kuriuos žmonija buvo pamiršusi. Kokia išraiškos įtampa, koks iš tikro gražumas šituose natūraliuose judesiuose, šitose savaimingose padėtyse! Ir tai todėl, kad mintis yra gyva šituose žmonių kūnuose; tai ji apsirėdo lytimi. Ritmika yra menas; jei norima, tai yra šokis, nes vien joje šokis tegali atgauti savo prarastą vertę. Leisti kūnui apreikšti dvasią reiškia grąžinti jam tikrąjį vaidmenį. Tai yra suteikti minčiai didesnę kuriamąją galybę, būtent, sudaiktinimo galybę. Kokia fizinės jėgos versmė glūdi galėjime išreikšti be baimės, be teatralinio perdėjimo savo kūno judesiais sielos judesius! Kūnas yra pasidaręs permatomas sielai, „perkeistas". Dvasia ir kūnas tesudaro viena** <...> Pagaliau kūnas tarnauja ne tik dvasiai reikšti. Jis tarnauja irgi jos lavinimo reikalui ir gali liudyti apie jos pažangą. Medžiagos dvasinimas eina gretimai su dvasios sudaiktinimu"***. Tuo būdu pasirodo, kad ritmikos menas yra individualinio tobulinimosi priemonė.

---

* Schweizer Sport. – 1919. – Nr. 2. – S. 30.

** Ten pat.

*** Ten pat. – P. 31.

Esu padaręs ilgoką ištrauką apie ritmikos meną kaip tik todėl, kad ji labai gerai charakterizuoja aukštesnį fizinio lavinimo uždavinį estetinės gyvenimo srities atžvilgiu. Pasirodė, jog fizinio gražumo klausime negalima pasitenkinti ne tik natūraliais išviršiniais kūno bruožais, bet ir paprastu kūno funkcionalinio reiškimosi tikslingumu; tenka eiti toliau, norint suteikti kūnui aukščiausią fizinio gražumo laipsnį ir padaryti jį aukštesnio idėjingumo reiškėju.

Sąryšyje su tuo, kas yra pasakyta apie kūno gražumą, galima išsiaiškinti visa eilė klausimų, apie kuriuos telkiasi visados nemaža nesusipratimų, nes žmonės vadovaujasi jų sprendime ne racionaliais argumentais, bet pašaliniais motyvais, nieko bendro neturinčiais su estetiniais kriterijais. Čion patenka tokie artimai surišti su fiziniu gražumu klausimai, kaip apsitaisymo racionalumas, kosmetikos prasmė, mados pateisinamumas. Lengva įspėti, kad, norint visuose šituose klausimuose sąmoningai ir racionaliai nusistatyti, reik išlaikyti bendras reikalavimas, kad šitų klausimų sprendimas neprieštarautų estetiniams fizinio gražumo principams. Tai reiškia, kad tik toks apsitaisymas gali būti laikomas gražiu, tokia kosmetika leistina ir tokia mada toleruojama, kurie ne tik nemažina fizinio gražumo, bet dargi harmoningai su juo susiderina natūralumo, tikslingumo ir aukštesnio idėjingumo principais. Tuo tarpu kaip maža faktinai skaitomasi su šitų principų reikalavimais, kai gyvenime praktiškai sprendžiama apie šituos dalykus!

Imkime visų pirma apsivilkimo klausimą. Drabužis iš esmės tarnauja dviem pagrindiniam tikslam: pirma, apsaugo kūną nuo klimatinių atmosferos pasikeitimų, ir antra, saugo įgimtą gėdos jausmą. Gyvuliai gauna sykiu su prigimtimi priemones apsisaugoti nuo klimatinių atmosferos atmainų; pavyzdžiu teesie šilti jų kailiai. Tuo tarpu žmogus turi šitų priemonių pasigaminti kultūrinės industrijos pagalba. Dėl to jo prisitaikinimo ribos kur kas yra platesnės

negu atskirų gyvulių rūšių. Antra vertus, gyvuliai neturi gėdos jausmo, tuo tarpu žmonės jau dėl vienos šitos priežasties visur ir visados turi mažiau ar daugiau naudotis prisidengimo priemonėmis.

Dėl šitų dviejų apsitaisymo tikslų tik toks drabužis tegali būti pripažintas racionaliu, kuris apsaugo žmogų nuo klimatinių sunkenybių ir sutaupo jo gėdumo jausmą. Žinoma, apsitaisymo lyčių gali būti neišsemiama daugybė, bet vadovaujantis vien tik natūraliais dangstymosi tikslais, tenka jau atmesti visos tos apsidengimo lytys, kurios nepatenkina atitinkamų reikalavimų. Kitaip tariant, nepateisinami yra tokie drabužiai, kurie neatsako apsitaisymo tikslingumo principui. Tokie drabužiai yra, pavyzdžiui, išeiginiai ponių tualetai, kurios, įtikdamos iškraipytam mados skoniui, mažiausiai stengiasi sudaryti apsitaisymo įspūdį, nors ir neduodamos teisės pasakyti, kad jos esančios visai neapsitaisiusios. Šitokioje madoje, kuri nėra graži jau todėl, kad neatsako tikslingumo reikalavimui (o tikras grožis turi visuomet su šituo reikalavimu skaitytis), glūdi fariziejiškas noras sujungti padorumo žymes su nepadoriu tikslu. Šita prasme taip pat neracionalus ir todėl negražus yra permatomas kojų apavimas.

Toliau, tik toks apsitaisymas tegali pritikti fiziniam žmogaus gražumui, kuris atsako natūralumo reikalavimui. Žinoma, kiekvienas drabužis pridengia tam tikru laipsniu prigimtąsias kūno lytis, ir tai yra neišvengiama sąryšyje su dengimosi tikslų siekimu. Bet tai toli gražu nereiškia, kad drabužiai gali defigūruoti, arba nugamtinti, prigimtąsias kūno lytis. Ir korsetas, nenatūraliai įspaudžiąs stuomenį, ir krinolinai, neproporcionaliai išpučiantys apdangos lytis, negali būti pateisinti natūralumo principo atžvilgiu, ir todėl irgi nėra gražaus apsitaisymo priemonės. Bet antra vertus, nepateisinamas irgi yra matomas kūno palaidumas, kadangi tamprus apvaldymas visų savo kūno narių yra tasai fizinės

vienybės pradas, be kurio negali būti sudaryta gražių lyčių. Kaip matome, visos trys pasikeitusios iš eilės mados, t. y. krinolinai, korsetai ir permatomas kūno palaidumas, be išimties yra negražios ir nepateisinamos racionalių principų šviesoje. Panašiai galima būtų įrodyti, kad nėra gražūs ir sykiu nėra racionaliai pateisinami aukšti bačiukų kulnai, nes jie deformuoja natūralią kojos lytį. Žinoma, tai nereiškia, kad paprastos naginės gali būti laikomos gražia avalyne.

Jei paimsime kosmetikos sritį, pamatysime beveik tokias pat apraiškas. Kosmetikos priemonės vadinamajame kultūringame pasaulyje labai dažnai nepasitenkina odos, plaukų ir nagų išlaikymu sveikatos, natūralumo ir švarumo stovyje, bet kaip tik, atvirkščiai, nusideda prieš natūralumą, švarumą ir todėl sveikatą, kai, būtent, yra vartojama pudra, dažai, svaiginantieji kvepalai ir panašūs dalykai. Šitos barbariškos iš esmės priemonės ne tik negali būti pripažintos fizinio gražumo veiksniais, bet dargi yra simptomingos moralinių defektų žymės. Žmogus, kuris gali pasidėti ant žmogiškojo savo veido, turinčio apreikšti jo dvasinę esmę, spalvotas dulkes arba tepalus, nusideda vienu iš dviejų dalykų: jis arba neturi tikro savo vertės pajautimo, nors turi daug tuščios ambicijos, arba stengiasi pridengti dvasinę savo tuštumą ir net pagedimą dirbtiniu būdu. Aiškus dalykas, pasiektos šitomis priemonėmis išdavos negali būti gražios.

Kai paskui kyla klausimas, kodėl fizinio gražumo ir jo dekoravimo kultūros priemonėmis klausimuose elgiamasi tarsi tyčia priešingai tam, ko reikalauja natūralumas, tikslingumas ir idėjingumas ir tuo pačiu faktinai nusidedama prieš estetikos taisykles, tenka konstatuoti keletas priežasčių, kurių pirmoje eilėje stovi mados hipnozė. Apie šitos hipnozės reiškimąsi sąryšyje su fiziniu gražumu neiškenčiu čia šį tą nepasakęs.

Negalima paneigti, kad mados faktas remiasi tuo-naujovės reikalavimu, kuris šalia ir net gretimai su tvirtais įpročiais bei tradicijomis šiaip ar taip reiškiasi žmogaus psichikoje. O kadangi naujovė, kaipo atitinkanti tam tikrą psichikos reikalavimą, gamina tuo pačiu pasitenkinimo jausmą, tai jos pasisavinimas yra visados mažiau ar daugiau vertinamas. Šitas naujovės pasitenkinimo įspūdis, kaipo emocija, dar nieko bendra neturi su estetiniu jausmu. Todėl ir mada, kuri yra ne kas kita kaip sugestinis naujovės reikalavimų tenkinimas, iš savo esmės dar nėra estetinio jausmo apraiška. Ji gali būti graži, jei atsako estetikos reikalavimams; bet ji taip pat gali būti negraži ir net turi daugiau davinių būti tokia dėl įvairių priežasčių. Pasirodo, kad nekritinga žmonių masė, nepajėgianti sąmoningai taikinti estetikos kriterijų madai įvertinti, orientuojasi pagal naujovės patirtą emociją, kuri ir yra jos laikoma estetinio sprendimo matu. Tokiu būdu ne gražumas, bet prašmatnumas tampa mados pasisekimo veiksniu plačiose masėse. Jei mada iš tikro būtų visados graži, ji turėtų žymiai mažiau palinkimo dažnai keistis pagal naujovės reikalavimus. Tuo tarpu perėjimas nuo vienos kraštybės prie kitos priešingos sustiprina naujoviškumo įspūdžius ir sykiu verčia banguoti toliau pasitenkinus valandėlei keistu prašmatnumu.

Mūsų kapitalistinėje visuomenės ūkio santvarkoje mada ypač yra paskatinama chroniška prabangos dalykų hiperprodukcija, kuri tarsi randa išeities mados bangavime. Todėl kapitalistinis ūkis yra sukūręs visą sugestinės reklamos sistemą, kuri įkaitina žmonių geidulius ir eksploatuoja juos savo tikslams. Čia kaip tik reik pasakyti, kad į šituos kapitalistinio ūkio spąstus patenka visų pirma moteriškoji psichika, kuri ir yra eksploatuojama be jokios atodairos. Kodėl taip atsitinka, yra irgi savų priežasčių.

Iš prigimties daugiau pasyvinio nusiteikimo, negu vyras, moteris labiau yra suinteresuota patikti išviršiniu savo

pavidalu. Pats šitas noras patikti yra ne tik suprantamas, bet ir teisėtas, jei tik jis nesireiškia priemonėmis, nesutaikinamomis su etikos ir estetikos principais. Maža to, ir prigimties apraiškos, ir dorovės įpročiai padaro tai, kad moters išvaizdai ir jos užsilaikymui estetinis matas turi žymiai didesnės reikšmės negu vyrui, kuriam, palyginti, yra svarbesnis praktinio aktyvumo kriterijus. Bet, deja, noras patikti pasigaunant mados priemonių didžiausią moterų daugumą veda ne gražumo, bet prašmatnumo keliais ne tik todėl, kad šita dauguma nesugeba suprasti ir pritaikinti tokių estetinių reikalavimų, kaip natūralumas, tikslingumas ir aukštesnis idėjingumas, bet ir todėl, kad moters jautrumas mados sugestijai yra labai didelis kaip tik dėl jos pasyvinio nusiteikimo. Ir reik tiesiog stebėtis, prie kokių monstruališų defigūracijų sugeba prieiti net vadinamojo kultūringo pasaulio moteris, kuriai, rodos, estetiniai reikalavimai turėtų būti statomi ne tik moteriškosios prigimties vardu, bet ir kultūrinio susipratimo.

Baimė per daug nukrypti nuo tiesioginio objekto verčia mane pasitenkinti šitomis bendromis pastabomis apie klausimą, kuris yra įdomus ir labiau reikšmingas, negu paprastai manoma. Pridėsiu dar šia proga, kad už mados keistenybes, nesuderinamas nei su estetikos, nei su etikos reikalavimais, atsako ne vienos tik moterys. Jei moterys dažnai susižavi lengvai kintančios naujovės masinimais ir pigiais efektais stengiasi patikti, tai visa tai gali trukti ilgesnį laiką tik todėl, kad ir bendra vyrų masė nesugeba kritiškai įvertinti, ko yra verta visa šita pigių efektų sistema, ir ją pasmerkti aktyviu savo užsilaikymu. „Vertinkime moteryje tikrą gražumą, – sako G. Demény, – ir ji nesvyruodama ims tuoj jo ieškoti, kad galėtų mums patikti, ir ji tesistengs mus sužavėti, nenusileisdama prie mados kančių"*. „Mo-

* *Demény G.* Les bases scientifiques de l'education physique. – P. 162.

teris, – sako jis kitoje vietoje, – stengiasi visų pirma patikti; todėl dera jai įteigti supratimą apie tikrą gražumą, kad ji išsivaduotų svyravusi. Jei ji kartais save kankina, norėdama atsiekti tariamąjį gražumą, kodėl nepritiktų jai būti tikrai gražiai be kentėjimo"*.

Baigdamas apie fizinį gražumą, kaipo apie vieną iš objektyvinių fizinio lavinimo tikslų, turiu dar primygtinai pabrėžti, kad kūno gražumas atsiekiamas tam tikrose ribose ne vieno tik fizinio lavinimo priemonėmis, bet yra viso pilnutinio ugdymo išdava, nes iš tikrųjų kūno gražumas pareina ne tik nuo jo sveikatos, stiprumo, miklumo, pakankamo bei proporcionalaus išsiskleidimo ir funkcionalinio jo reiškimosi, bet ir nuo to, kokiame laipsnyje jis yra nusiteikęs paklusti valios reikalavimams, ir net galutinėje sąskaitoje nuo to, kaip jame pasireiškia aikštėn dorinis žmogaus vertingumas, kuris turi įdvasinti žmogaus kūną ypatingos aureolės šviesa. Tikras žmogiškasis kūno gražumas turi būti ne kas kita kaip regimas pasireiškimas aikštėn idealinio žmogaus tipo, kuris yra realizuojamas viso gyvenimo žygiais. Žodžiu tariant, ugdymo sistema turi pastatyti žmogaus vaizdą į priežastingą sąryšį su dvasiniu žmogaus turiniu, nes šis pastarasis turi keisti fizines žmogaus kokybes pagal aukštesnę savo esmę.

Estetinėje gyvenimo srityje objektyvinis fizinio lavinimo tikslas yra fizinis gražumas, o subjektyvinis jo tikslas yra, kaip žinome, fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai. Apie šitą nusiteikimą, labai mažai dar ištirtą ir retai siekiamą fizinio lavinimo priemonėmis, ir turiu šį tą dabar pasakyti.

Kūryba apskritai yra intensyviausias žmogaus gyvenimo reiškimosi būdas. Joje žmogus turi dalyvauti sykiu ir fizinėmis, ir dvasinėmis savo išgalėmis. Suprantama todėl

* Ten pat. – P. 162–163.

savaime, kad žmogaus kūnas, arba fizinė prigimtis, kaipo vienas iš kuriamųjų veiksnių, gali būti mažiau ar daugiau nusiteikęs kūrybos tikslams. Fizinis lavinimas, žinoma, negali ruošti žmogų prie dailiosios kūrybos tiesioginiu būdu; bet užtat jis gali paruošti žmogaus kūną tokiu būdu, kad jis būtų geriausiai nusiteikęs kūrybos reikalams. Tai įvyksta tada, kai fizinio lavinimo priemonėmis yra atsiekiamas fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai.

Savaiminga kūryba tėra vien paruošiamoji materialinė atrama aukštesnei sąmoningai dailiajai kūrybai. Savaiminga kūryba yra tam tikra prasme priešpastatoma sąmoningai kūrybai, nes pirmojoje kuriamasis aktas įvyksta, galima sakyti, savaime, t. y. spontanišku būdu, tuo tarpu antrojoje toks aktas yra mažiau ar daugiau sąmoningų žmogaus pastangų išdava. Savaiminga kūryba yra pagrįsta refleksine organizmo reakcija, arba net automatiškais jo judesiais; tuo tarpu sąmoninga kūryba yra pagrįsta intensyviu dėmesio sutelkimu, kuris aukščiausiame savo įtampos laipsnyje panaudoja visą pasąmonio turtą, kas apsireiškia aikštėn kaipo vadinamasis kūrėjų įkvėpimas. Ir štai pasirodo, kad aukštesnė sąmoninga kūryba juo lengviau ir sėkmingiau vyksta kūrėjo psichikoje, juo tikriau ji remiasi savaiminga kūryba, tiekiančia jai visai automatiniu būdu techninių priemonių. Sakysime, pianistas virtuozas improvizuoja naują savo kūrinį. Tuo laiku, kai visos jo pastangos turi būti sutelktos išvidiniame kuriamajame akte, jis neturi jokios galios mąstyti apie techninio išpildymo vyksmą. Jo pirštai visai automatiškai turi atsakyti tam, kas darosi kuriamosios jo psichikos gelmėse. Jei jis nebūtų įsigijęs šitokio automatizmo ir turėtų sąmoningomis pastangomis jį atstoti, negalėtų būti kalbos apie tikslingą ir visiškai suharmonizuotą kūrybą. Tai įvyksta todėl, kad, pasak Jameso, juo daugiau kasdieninio gyvenimo sulkmenų mes pavedame automatizmui, nereikalaujančiam sąmoningų pastangų, juo daugiau

autonomijos laimime savo aukštesnėms galioms ir tuo pačiu padarome jas sugebančias laisvai atsidėti vien tiesioginėms savo pareigoms.

Tuo tarpu kalbamasis automatizmas, kuris iš tikrųjų yra ne kas kita kaip fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai, įgyjamas nervų sistemos lavinimu, kurio išdavoje gaunamas judesių koordinavimas į tam tikrą lengvai ir nuosekliai išpildomą sistemą. Pirmutinė savaimingo kuriamojo nusiteikimo apraiška yra automatiškas refleksas, kuriuo, pavyzdžiui, žmogus visai be sąmoningų pastangų sugeba rasti reikiamų apsigynimo priemonių. Sakysime, žmogaus galvai taikinamas staigus smūgis. Tuo atveju žmogus visai automatiškai daro reikiamą apsigynimo judesį savo ranka arba net kokiu nors improvizuojamu ginklu. Juo šitas refleksinis judesys bus turtingesnis apsigynimo priemonėmis ir tuo pačiu sėkmingesnis, juo didesnis reik pripažinti pas žmogų nusiteikimas savaimingai kūrybai. Šitas nusiteikimas, pasireiškiąs jau refleksiniuose judesiuose, pareina nuo nervų sistemos stovio, nuo temperamento, arba pobūdžio, nuo atsilaikymo instinkto išsivystymo ir t. t. Bet jis irgi gali būti sąmoningai lavinamas, nes reikiamas jam miklumas, vikrumas ir kuriamasis jėgų panaudojimas pareina nuo atitinkamo nervų sistemos lavinimo.

Kai sąmoningomis atkartotinomis pastangomis yra siekiama judesių koordinacija, arba jų suderinimas į vieną organingą visumą, nervų sistema atitinkamai įpranta veikti pastoviu ir suharmonizuotu būdu, taigi ilgainiui pastangos iš sąmoningų tampa automatiškomis. Tuomet jau jose pasireiškia maksimalinis miklumas, vikrumas, ekonomiškumas energijos eikvojime ir kitos kuriamojo fizinio veiksmo ypatybės. Reikšminga yra tai, kad visos šitos ypatybės yra ne tik kuriamojo nusiteikimo apraiškos, bet ir estetinės funkcionalinio reiškimosi veiksmais žymės. Ir iš tikrųjų kūno miklumas, jo judesių ritmingumas, jo pastangų

ekonomiškumas, įgalinąs atsiekti maksimumą išdavų su minimumu išeikvotos energijos, savaimingas kūno prisitaikymas prie padėties aplinkybių ir toks pat jo reagavimas prieš pavojų, – visa tai yra sykiu ir kuriamojo nusiteikimo sąlygos, ir išviršinės estetinės apraiškos.

Visos šitos kokybės turi lygiai svarbios reikšmės ir paprasto mechaninio darbo produktingumui, ir aukštesnės dailiosios kūrybos sėkmingumui. Jei, pavyzdžiui, paprastas darbininkas fiziniu savo darbu dalyvauja gamyboje, tai visi nusakytieji momentai sudarys jame geriausiąjį kūrybinį nusiteikimą, kuris šiuo atveju gali būti pavadintas paprastu produktingumu. Bet ir einant nuo šito paprasto produktingumo prie dailiosios kūrybos, visi nusakytieji momentai pasirodo ne mažiau reikalingi, tik čia jie jau privalo įgauti didesnio tobulumo. Fizinis miklumas, judesių ritmingumo jausmas, fizinių pastangų ekonomiškumas ir apskritai savaimingumas kūrybinių priemonių naudojimesi tampa dabar materialine atrama kuriamajam sugebėjimui realizuoti meno kūrinį techninėmis priemonėmis. – Šitomis bendromis pastabomis ir pasitenkinsiu palietęs klausimą apie fizinį nusiteikimą savaimingai kūrybai.

Užbaiga

Žvilgis į fizinio lavinimo tikslų realizavimo tvarką

Kai yra jau nustatyti fizinio lavinimo tikslai, tenka eiti prie jų siekimo tam tikrais uždaviniais. Tuo tarpu pasirodo, kad fizinio lavinimo tikslams negalima nustatyti griežtai atitinkančių uždavinių, kad, pavyzdžiui, sveikatos reikalui atsakytų vienas atskiras fizinio lavinimo uždavinys, fiziniam stiprumui – kitas uždavinys ir t. t. Iš tikrųjų nustatytieji fizinio lavinimo tikslai gali būti realizuojami labai

įvairiais uždaviniais, kurių atsiranda sąryšyje su įvairiais fizinio lavinimo objektais.

Tuo tarpu fizinio lavinimo objektai yra visos tos fizinio gyvenimo apraiškos, arba visi tie jo veiksniai, kurie mažesniu ar didesniu laipsniu, vienu ar kitu atžvilgiu gali būti panaudoti fizinio lavinimo tikslams siekti. Tokie objektai ir yra pirmoje eilėje mitimas, kvėpavimas, kraujotaka, kūno apdanga, judesiai (žaidimai, fizinis darbas, gimnastika, sportas, šokis, kelionės), gyvenimo būdas (darbas bei poilsis), higienos globa ir medicinos intervencija. Kiekvienas iš šitų objektų taip ar šiaip gali būti panaudotas fizinio lvinimo tikslams ir todėl su kiekvienu iš jų gali būti surištas tam tikras fizinio lavinimo uždavinys, kuris gali turėti savo priemonių, metodų ir šiaip jau pedagoginių principų.

Jei paimsime, pavyzdžiui, mitimo faktą žmogaus gyvenime, turėsime pastebėti, kad reikalas misti gali būti tenkinamas būdu, kuris atsako pedagogikos reikalavimams ir kuris todėl privalo turėti sau tinkamų priemonių bei metodų. Pagal tai ir atsiranda pedagoginis uždavinys sutvarkyti šitą reikalą tokiu būdu, kad jo tenkinimas geriausiai atsakytų fizinio lavinimo reikalavimams. Panašiai yra ir su kitais fizinio lavinimo objektais, su kuriais turi būti surišti tam tikri pedagoginiai uždaviniai, per kuriuos gali būt galutinėje sąskaitoje realizuoti fizinio lavinimo tikslai. Tyrinėjimas kalbamuoju atžvilgiu tokių fizinio gyvenimo objektų, kaip mitimas, kvėpavimas, kraujotaka, kūno apdanga, judesiai ir t. t., sudaro platesnį uždavinį, kuris jau išeina iš užbrėžtos šiam rašiniui temos. Todėl šituo labai trumpu nurodymu į fizinio lavinimo tikslų realizavimo tvarka iis ir baigiamas.

DORINIMO MOKSLAS

Įžanga

Dorinimo mokslas ir jo savybės

Dorinimo mokslas arba dorinio auklėjimo teorija sudaro vieną pedagogikos dalį, kurią kitos kalbos vadina moraline pedagogika arba moralinio auklėjimo teorija. Taigi *dorinimo mokslas, dorinio auklėjimo teorija ir moralinė pedagogika* yra vienas ir tas pats dalykas.

Kaipo pedagogikos dalis dorinimo mokslas turi savo objektu tam tikrą viso pedagogikos objekto dalį. Ugdymas yra naujos, nesuaugusios dar kartos pilnutinis brandymas, t. y. darymas, kad ji subręstų visais gyvenimo atžvilgiais ir visomis savo žmogiškosios prigimties išgalėmis. Šitaip suprastas ugdymas yra visos pedagogikos objektas. Todėl kiekvienas atskiras ugdymo uždavinys tegali sudaryti pedagogikos dalį arba vieną kurią pedagoginę teoriją, bet ne atskirą dalį.

Ugdymas tiek turi pagrindinių uždavinių, kiek esama pagrindinių gyvenimo sričių.

Skirstant žmogaus gyvenimą sritimis gauname tris suskirstymo narius – prigimtį, kultūrą ir religiją, kurios taip organingai yra surištos viena su kita, jog jos skirstomos ne materialiniais savo plotais, bet gyvenimo laipsniavimo atžvilgiu pagal tai, koks naujas gyvenimo veiksnys įeina į rolę, kylant gyvenimui iš apačios į viršų.

Prigimtis yra materialinis gyvenimo pagrindas, prigimtas žmogui iš materialinio pasaulio arba, trumpai tariant, iš gamtos.

Antra žmogaus gyvenimo sritis yra, kaip sakyta, kultūra, kuri išdirba ir perkeičia prigimtojo gyvenimo objektus pagal aukštesnes idėjas, kylančias iš dvasinės žmogaus esmės. Čia žmogus pasireiškia aukštesniosiomis savo galiomis ir su jų pagalba kuria naujas gyvenimo lytis. Tokios lytys yra žinija, atitinkanti žmogaus protą, dora, atitinkanti laisvą žmogaus valią, ir menas, atitinkąs estetinį žmogaus jausmą. Visose šitose srityse žmogus kultivuoja prigimtuosius gyvenimo objektus pagal aukštesnes idėjas, kurios yra: žinijos srityje – tiesos idėja, doros srityje – gėrio idėja ir meno srityje – grožio idėja.

Tačiau kultūra nėra aukščiausias gyvenimo laipsnis. Aukščiausios gėrio, tiesos ir grožio idėjos giliausia savo esme turi pirmutinį šaltinį dieviškojo pasaulio buityje, ir todėl iš kultūros visai nuosekliai ir tiesiai tolimesnis kelias veda į religijos sritį. Gyvenime religija yra tasai aukščiausias laipsnis, kuris, būdamas nelygstamai vieningas ir nelygstamai vertingas, vienija visą gyvenimą vienu dieviškuoju būdu ir sykiu suteikia jam tikrai nelygstamos prasmės ir reikšmės.

Fizinė prigimtis pareina žmogui nuo materialinio gamtos pasaulio; kultūros apraiškos pareina nuo tikrai žmogiškų galių; pagaliau giliausioji religijos esmė pareina žmogui nuo Dievo, kai žmogaus nusistatymas prigimties ir kultūros išgalėmis sudaro tam tikras aplinkybes.

Gyvenimo suskirstymas sritimis skirsto patį ugdymą, kaip buvo sakyta, atskirais uždaviniais. Tokiu būdu fizinę prigimtį atitinka tasai ugdomasis uždavinys, kuris yra vadinamas fiziniu lavinimu, religiją atitinka ugdomasis uždavinys, vadinamas religiniu auklėjimu, ogi vidury kultūros sričiai randame ugdomąjį kultūrinimo uždavinį. Kultūrinime ypatingai yra lavinamas ir auklėjamas žmogiškumas, arba žmogaus reiškimosi galios. Pagal atskiras žmogaus galias ugdomasis kultūrinimo uždavinys yra skirs-

tomas smulkesniais uždaviniais, tad kultūrinimo srityje gauname dar tris stambius ugdymo uždavinius, būtent: protinimą, dorinimą ir estetinimą. Protinimas lavina žmogaus protą ir ruošia žmogų žinijos reikalams, dorinimas auklėja žmogaus valią ir tuo ruošia žmogų doros reikalams, pagaliau estetinimas lavina estetinį skonį ir ruošia žmogų meno reikalams. Tokiu būdu galų gale gauname penkis pagrindinius ugdymo uždavinius: fizinį mankštymą, protinimą, dorinimą, estetinimą ir religinimą. Visas dorinimo mokslas gali būti suskirstytas dviem stambiomis dalimis – *bendrąja ir specialiąja*. Bendroji dorinimo mokslo dalis tyrinėja tokias dorinimo bendrenybes, kaip tikslą, bendrus uždavinius, sąlygas ir priemones, pagaliau organizaciją. Specialioji dalis tyrinėja specialius ir labiau konkretinius dorinimo uždavinius ir jų vykdymą sistemingu auklėjimu. Tokiu būtent būdu tyrinėjamas specialiojoje dalyje išviršinio mandagumo klausimas, seksualinio auklėjimo problema, vyrų ir moterų auklėjimas pagal jų pašaukimų ypatybes, visuomeninis ir tautinis auklėjimas ir t. t.

Bendroji dorinimo mokslo dalis atsižvelgia labiausiai į auklėtinio prigimtį ir tyrinėja dorinimo dalykus, taip sakant, formaliniu atžvilgiu.

Smulkesni bendrosios dorinimo mokslo dalies skyriai nustatomi pagal dalykus, kurie juose tyrinėjami.

Specialiąją dorinimo mokslo dalį sudaro materialiniai arba konkretiniai dorinimo uždaviniai.

Apie dorinimo tikslą galima rasti trumpų nurodymų veik visuose moralinės pedagogikos vadovėliuose. Ogi specialiai apie dorybą, kaipo apie dorinimo objektą, galima pasemti daug žinių iš 3-iojo tomo veikalo: *K. Habrich*, Pädagogische Psychologie, kur yra kalbama apie valios laisvę ir laisvo valiojimo pedagogiką. Šitame veikale galima rasti daug žinių ir apie formalinius dorinimo uždavinius.[Skaitytini ir] *C. Krieg*, Lehrbuch der Pädagogik, *G. Grunwald*,

Philosophische Pädagogik. Apie formalinius dorinimo uždavinius galima nemaža rasti Hoffmanno veikaluose: *J. Hoffmann*, Handbuch der Jugendfeunde und Jugenderziehung ir trumpesniame to pačio autoriaus „Die Erziehung der Jugend in den Entwicklungsjahren.

Gerų nurodymų ir tyrinėjimų apie dorinimo sąlygas ir priemones galima rasti dr. W. Försterio veikaluose. Jo veikalai skiriami labiausiai atskiriems, t. y. materialiniams, dorinimo uždaviniams.

Iš Försterio veikalų mums labiausiai skaitytini:

1) *Dr. W. Förster*, Jugendlehre, – veikalas išverstas M. Pečkauskaitės į lietuvių kalbą ir įvardytas „Jaunuomenės auklėjimas", 2) „Erziehung und selbsterziehung" („Auklėjimas bei auklėjimasis"), 3) „Lebensführung", kur yra aprašomas konkretinis gyvenimo idealas, vykdytinas dorinimo priemonėmis. Tolimesnėje eilėje gali eiti Försterio 4) „Schule und Charakter", 5) „Sexualethik und Sexualpädagogik" (M. Pečkauskaitės išversta) ir 6) „Politische Ethik und politische Pädagogik" (kas nepaskaito vokiškai, galėtų rasti lenkiškų vertimų, padarytų iš Försterio veikalų ir išleistų „Biblioteka Dzieł Chrześcijańskich").

Pirmas skyrius

DORINIMO TIKSLAI

A. Tolimesni ir artimesni dorinimo tikslai

Aristoteliškojoje filosofijoje tikslas yra vadinamas siekiamąja priežastimi ir aptariamas kaipo tai, ko dėlei kas nors įvyksta arba daroma. Tikslas patraukia prie savęs žmogaus valią dėl to, kad jis yra žmogaus laikomas tam tikra gėrybe: pavyzdžiui, grožėjimosi objektas, garbė, materialinis pelnas yra žmonių laikomi gėrybėmis, kad ir nevienodos vertės. Grožio idėja, išreikšta išviršiniu pavidalu, yra objektyvi gėrybė, tuo tarpu garbė ir materialinis pelnas yra subjektyvios gėrybės. Einant nuo atskiros dailiosios kūrybos pereinama prie viso meno tikslo: grožio idėjos, išreikštos išviršiniais pavidalais, turi sudaryti prigimtajame mūsų pasaulyje dailiąją grožio tvarką. Pats grožis yra vyriausioji šitoje tvarkoje gėrybė ir todėl tolimiausias kuriamojo veikimo tikslas. Tuo tarpu pats grožio pradas yra absoliuti esybė arba pats Dievas.

Panašų kelią tenka padaryti ieškant dorinimui tolimiausio kelio. Dorinimas turi paruošti žmogų prie gyvenimo doriniu atžvilgiu. Nesunku suprasti, kad gyvenimas turi savo tikslą, o jeigu taip, tai ir dorinis auklėjimas šito tikslo siekia. Dorinio gyvenimo srityje objektyviai pati dora yra tikslas, aišku tad, jog ji yra tikslas sykiu ir doriniam žmogaus auklėjimui. Tačiau dora nėra tolimiausias tikslas nei žmogaus gyvenimui, nei doriniam auklėjimui, nes pati dora arba dorovė, kaipo dorinių gėrybių tvarka, įgauna tikros reikšmės tik sąryšy su tuo nelygstamuoju gėriu, į kurį kaipo į

savo vyriausią tikslą turi laisvai ir sąmoningai apsispręsti žmogaus valia. Šitas vyriausias gėris esąs nelygstamasis tikslas žmogaus valiai, yra irgi galutinas arba tolimiausias tikslas doriniam auklėjimui. Taigi tolimiausias dorinis gyvenimo tikslas ir tolimiausias dorinio auklėjimo tikslas supuola, ir tas tikslas yra pats Dievas.

B. Objektyviniai ir subjektyviniai dorinimo tikslai

Taip suprantamas gyvenimo ir ugdymo galutinas tikslas yra imamas objektyvine prasme, nes jo vertingumas pareina ne nuo žmogaus nusistatymo, bet nuo šito tikslo, kaipo turinčio savyje buities ir tobulumo pilnatvę. Šalia šito tolimiausio objektyvinio tikslo yra įžiūrima nauja tikslų kategorija, vadinama artimesniu objektyviniu tikslu. Šitą tikslą sudaro bendrieji žmogaus dvasinio veiklumo objektai, kurie yra tiesa, gėris ir grožis. Tiesa yra protinio veikimo objektas, gėris yra valios veikimo objektas ir pagaliau estetinio jausmo objektas yra grožis. Čia jau kalbama apie tiesos pažinimą, gėrio meilę ir grožio realizavimą žmogaus gyvenime. Tiesos pažinimas žmogaus gyvenime reiškiasi žinija, gėrio meilė – dora ir grožio realizavimas – menu. Dora yra artimesnis objektyvinis praktinio veikimo tikslas ir todėl irgi atitinkamas tikslas doriniam auklėjimui. Taigi *objektyviu atžvilgiu valios veikimo sričiai ir todėl doriniam auklėjimui tolimesnis tikslas yra Dievas, artimesnis – dora, kurios pagrinde glūdi plačiai suprasta gėrio meilė.*

Tolimesnis subjektyvinis žmogaus gyvenimo tikslas yra asmeniškas laimingumas, įgyjamas siekimu objektyvinių gyvenimo tikslų.

Dorinio gyvenimo srityje idealinio gėrio meilė ir jo siekimas valios galia turi patiekti žmogui laimės. Prie taip su-

prantamos laimės turi ruošti žmogų ir dorinis auklėjimas.

Artimesniu subjektyviniu žmogaus gyvenimo tikslu yra tikslingas žmogaus galių veiklumas. Su veiksmu visuomet yra surištas žmogaus laimingumas, kadangi tikslingas žmogaus galios veikdymas suteikia žmogui malonumo jausmą.

Taigi *artimesnis subjektyvinis dorinimo tikslas* yra išvystymas tos žmogaus galios, kuri tarnauja judinamąja jėga doriniam veikimui. Tai bus būtent žmogaus galios išvystymas ir išauklėjimas. *Artimesnis objektyvinis dorinimo tikslas* yra praktinė gėrio meilė, kaip vykdoma visame gyvenimo plote doros tvarka. Valios kultūra ir turi tik todėl realios reikšmės, kai ji yra priemonė doros tvarkai vykdyti gyvenime. *Tolimesnis subjektyvinis dorinimo tikslas* yra laimingumas, pareinąs iš meilės gėrio, vykdomo valios galia, ir esąs dorinės tvarkos vykdymo išdava, kadangi pasiturėjimas bet kuria gėrybe gamina pasitenkinimo jausmų. Pagaliau *tolimiausias objektyvinis dorinimo tikslas* yra pats Dievas arba juoju pasiturėjimas. Be šito paskutinio tikslo visi kiti dorinimo tikslai nustoja tikros vertės ir galutinės sankcijos. Taigi keturi įvairūs, bet organingai viens su kitu surišti dorinio gyvenimo tikslai, vykdytini ugdomojo dorinimo priemonėmis, yra: 1) valios kultūra, kaipo vykdomoji galybė, 2) doros tvarka, kaipo gėrio meilė, 3) laimingumas, kaipo doros išdava ir 4) pasiturėjimas Dievu, kaipo galutinis dorinio gyvenimo laimėjimas.

C. Tiesioginiai ir netiesioginiai gyvenimo tikslai

Visi nusakyti dorinimo tikslai yra vis dėlto netiesioginiai dorinimo tikslai, tuo tarpu šalia jų ir jiems atitiktinai esama dorinimui tiesioginių tikslų, kurie atitinka ugdomojo veikimo prigimtį.

Visi gyvenimo tikslai, apie kuriuos buvo iki šiolei kalbėta, ta ar kita prasme yra žmogui gėrybės tiek gyvenimo, tiek ugdymo atžvilgiu. Valios galia, pavyzdžiui, būdama tokia gėrybe gyvenimui, yra sykiu gėrybė ir pedagoginiam veikimui. Taigi jinai ir dera specialiai pavadinti pedagogine gėrybe. Panašiai pedagoginėmis gėrybėmis bus ir pati dora, ir žmogaus laimė, ir galutinas gyvenimo tikslo laimėjimas. Ruošdamas žmogų prie gyvenimo ugdymas turi išvystyti jo prigimtyje tokių ypatybių, kurios duotų galimybės sėkmingai vykdyti gyvenimo tikslus. Šitos ypatybės ir yra pastovus ir sąmoningas nusiteikimas bei nusistatymas vykdyti kuo sėkmingiausiu būdu gyvenimo tikslus. Šitos ugdomosios vertybės ir yra dorinimui artimiausi ir tiesioginiai tikslai, kurie dorinio gyvenimo tikslų atžvilgiu tampa pedagoginėmis priemonėmis.

Kalbamieji pastovūs bei sąmoningi nusiteikimai kitose kalbose yra vadinami dispozicijomis. Dispozicijomis yra laikoma tiek tai, kas yra žmogui įgimta, tiek tai, ką žmogus įgyja darbu ir pratybomis ir kas sustiprina įpratimą veikti tam tikru visuomet vienodu būdu. Jei sueina krūvon įgimtas palinkimas, reikiamas ūpas arba pamėgimas veikti tam tikru būdu, įpratimas ir sąmoningas apsisprendimas protingu motyvu, veikimas bus lengviausiai atliekamas ir tobuliausiai išpildomas. Juo daugiau iš šitų sąlygų sueina krūvon, juo tobulesnis ir sėkmingesnis bus veikimas. Kiek toks nusiteikimas reiškiasi teigiamąja prasme doriniame veikime, gauname tai, kas vadinama doros moksle dorybės vardu.

Dorybė yra jau įgytas įprastinis pasiturėjimas valios kultūra, palenkta doriniams tikslams. Ogi įprastinis pasiturėjimas yra stovis, kuriame prigimtoji galia yra įgijusi įpratimo veikti ir sugeba lengvai naudotis įgytomis įvykusių veiksmų išdavomis. Taigi dorybė yra pastovus ir sąmoningas valios nusiteikimas bei pasiryžimas veikti tvirtai ir galingai, sie-

kiant dorinių gyvenimo tikslų. Štai kokia prasme dorybė yra tiesioginis dorinimo tikslas arba ugdomoji vertybė, vadinama dispozicijos vardu ir reiškianti pastovų bei sąmoningą nusiteikimą veikti prideranèiu žmogui būdu.

Kiekvieną gyvenimo tikslą turi atitikti auklėtinio prigimtyje tam tikra dorybė, kaipo pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kurio pagalba, tarsi vykdomąja priemone, šitas tikslas gali būti siekiamas.

Trys gyvenimo tikslai, kurie rūpi dorinimui, yra, kaip jau žinome, valios kultūra, doros tvarka ir laimingumas.

Būdas, arba charakteris, štai žodis, kuris iškelia aikštėn pagrindinį pastovų nusiteikimą, atitinkantį valios kultūrą. *Būdas ir yra tasai pastovus ir sąmoningas nusiteikimas, kuris padeda žmogui laisvai ir nuosekliai apsispręsti protingais motyvais visose gyvenimo aplinkybėse.*

Kaipo pastovus ir sąmoningas nusiteikimas, įgytas pratinimosi keliu, tvirtas būdas palengvina bet kurį dorinį veiksmą ir sykiu sudaro daugiausia laidų, jog žmogaus nebus iškrypta iš tiesaus kelio, kai gyvenimo priešginybės sudarys jam kliūčių žengti doros takais.

Antras gyvenimo tikslas yra aptartas kaipo doros tvarka. Pagrindinis žmogaus doros nusiteikimas yra sąžinė, atitinkanti lotynų k. žodį *conscientia*, etimologiniu atžvilgiu sužinojimą, t. y. žinojimą, taikomą sykiu veikimui. Sąžinės žinojimas, taikomas veikimui, yra ne kas kita kaip vertinamasis sprendimas. *Sąžinė tad yra pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, padedąs žmogui vertinamai spręsti apie dorinę veiksmo vertę ir sykiu liepiąs tai, kas yra darytina, ir draudžiąs tai, kas yra vengtina.* Sąžinė yra aukštesnis žmogaus prigimties balsas, kuris kartais pastumia žmogų į veikimą arba nuo veikimo sulaiko, kai visi jo jautuliai paspiria jį visai į kitą pusę.

Trečias pagrindinis dorinio gyvenimo tikslas yra, kaip žinome, žmogaus laimingumas. Žmogaus laimė pereina ne tiek nuo išviršinių gyvenimo aplinkybių, kiek nuo išvidinio

nusistatymo ir sugebėjimo būti laimingam nežiūrint jokių nepalankių gyvenimo aplinkybių. Žmogus, šitokį sugebėjimą turįs, ieškos laimės visų pirma dorinės prievolės pildyme ir aukštųjų idealų vykdyme. Laimė apskritai yra tolimesnis netiesioginis ugdymo tikslas, o sugebėjimas būti laimingam visose gyvenimo aplinkybėse yra ugdomoji vertybė, kuri sudaro tiesioginį ugdomojo veikimo tikslą, kaipo atitinkanti laimingumą dorybė. Tinkamas išvidinis žmogaus nusiteikimas čia ne tik galimas, bet ir privalomas, nes nesant tokio nusiteikimo visas dorinis žmogaus gyvenimas gali pasirodyti esąs pavojuje.

Tai yra trys tiesioginiai dorinimo tikslai, kaipo bendriausios dorybės, kokių galima numatyti doriniam gyvenimui plačiausia dorybės žodžio prasme.

Antras skyrius

FORMALINIAI DORINIMO UŽDAVINIAI

A. Dorinis asmuo

1. Individas ir asmuo

Nuo dorinimo tiesioginių tikslų einama prie dorinimo uždavinių. *Uždavinys yra tai, kas privalu daryti, norint tikslą pasiekti.* Trys pagrindiniai dorinimo uždaviniai yra: 1) išlavinimas auklėtinyje tvirto būdo, 2) išauklėjimas jame jautrios valios ir 3) išvystymas jame sugebėjimo būti laimingam.

Bendrai suprasti pagrindiniai dorinimo uždaviniai liečia ne dorinio asmens gyvenimo turinį, arba materiją, bet jo tam tikras lytis arba formas. Todėl nusakyti trys pagrindiniai dorinimo uždaviniai yra pavadinti formaliniais dorinimo uždaviniais, kad galima būtų jie principialiai skirti nuo materialinių dorinimo uždavinių, kur auklėtinio būdas, jo sąžinė ir jo sugebėjimas būti laimingam yra taikomi prie konkretinių gyvenimo aplinkybių.

Dorinių savybių nešėjas arba subjektas yra dorinis asmuo. Asmuo yra individuali protingos prigimties substancija, kitaip tariant, asmuo yra individuali substancija, turinti protingą prigimtį. Šita Boecijaus asmens aptartis visai teisingai yra laikoma klasiška, nes joje yra tiksliai nurodyta tiek artimiausioji giminė, tiek rūšinis skirtumas. Sąvoka „individuali substancija" eina čia artimiausia gimine, ogi posakis „turinti protingą prigimtį" nurodo rūšių skirtumą. Individuali substancija arba individas yra

turinti sau buitį esybė, arba sau esanti substancija, nedalijama, kaipo atskira esybė. Kai individuali substancija, arba individas, pasižymi dar protinga prigimtimi, esama jau kalbos apie asmenį, t. y. sąmoningą ir laisvą individą. Taigi „individas" yra platesnė sąvoka už „asmenį", kadangi pirmoji yra gimininé sąvoka, tuo tarpu antroji yra rūšinė.

Pasiturėti protu tegali dvasinė prigimtis. Neprotingi gyvuliai teturi juslinį pažinimą. Be to, protas ir laisvoji valia taip organingai yra surišti tarp savęs, kad protas neturėtų buvimo racijos be laisvos valios, o laisvoji valia nebūtų galima be proto. Todėl kai sakoma, kad asmuo yra individuali substancija, pasižyminti protinga prigimtimi, tai reiškia, kad asmuo yra esanti savyje ir sau būtybė, turinti dvasinį pradą, kuris yra protingumo ir laisvės šaltinis. Tumpai sakant, *asmuo yra savistovi, substanciali ir protinga būtybė.*

2. *Individualybė ir asmenybė*

Kaip žmogybė yra žmogaus esmė, kaip dievybė yra Dievo esmė, taip individualybė yra individo esmė ir asmenybė yra asmens esmė. Iš vienos pusės, čia esama subjekto arba tam tikro esminio turinio nešėjo, ogi iš antros pusės, esama šito turinio arba objekto, kuriuo yra nešinas subjektas ir kurį subjektas realizuoja savo gyvenime bei veikime. Dievas tai yra dievybės nešėjas, žmogus – žmogybės nešėjas, individas – individybės, individualybės nešėjas, asmuo – asmenybės nešėjas. Individualybė yra individo, kaipo esančio subjekto, objektyvinė esmė, asmenybė – asmens, kaipo esančio subjekto, tokia esmė.

Jei individualybė sudaro individo esmę ir jei asmenybė sudaro asmens esmę, tai individualybė pareina nuo to, kas sudaro patį individą, ir asmenybė pareina nuo to, kas su-

daro patį asmenį. Individo sąvoka apima ne tik žmogų, bet ir neprotingus gyvulius, augmenis ir net negyvuosius daiktus. Tai reiškia, kad individualumas pereina iš žemesnės žmogaus prigimties, bendros jam su kitais prigimtojo mūsų pasaulio daiktais. Taigi individą sudaro arba yra individuacijos pradu medžiaga, apspręsta kiekybinėmis žymėmis, kitaip tariant, materialinis kūnas; todėl gyvųjų būtybių individualybė pareina nuo materialinių kūno ypatybių, ogi asmenybė pareina nuo asmens, kuriuo tegali būti vien būtybės, turinčios savyje dvasinį pradą, esantį proto ir laisvos valios šaltiniu.

Individualybės ir asmenybės santykiavimo klausimas lengvai išsprendžiamas pilnutinio ugdymo sistemos šviesoje. Pilnatvės principas reikalauja, kad žmogaus individualybė būtų išvystyta kaipo tvirta materialinė atrama asmenybei, nes individualybės užstelbimas užstelbia pačias prigimtojo buvimo šaknis. Sutartinės principas reikalauja, kad individualybė būtų išvystoma taip ir tokia pakraipa, kad galėtų sutarti su aukštuoju asmenybės supratimu, nes susidarius priešingumo tarp individualybės ir asmenybės, žmogaus gyvenimas ir veikimas atsiduria nelemto tragizmo padėty. Pagaliau priklausomybės principas reikalauja, kad žmogaus individulybė būtų palenkta jo asmenybei. Žmogus šalia išvidinio savo tikslingumo, kuris liečia jo nuosavą buvimą, turi dargi išviršinio tikslingumo, kuris išeina iš jo buvimo ribų ir jį palenkia aukštesniems gyvenimo tikslams. Žmogaus asmenybė yra aukštesnių gyvenimo tikslų išreiškėja, todėl jai turi būti palenkta žmogaus individualybė. Todėl kai žmogaus siela laisvai ir sąmoningai apsisprendžia bei nusistato į aukštuosius žmogaus gyvenimo tikslus ir palenkia jiems visus šito gyvenimo žygius, galima pasakyti, jog ji miršta individualybės srityje, kad pasireikštų aukštesne gyvybe asmenybės srityje.

Kalbant apie asmenį psichologiniu atžvilgiu, turima galvoje kuo mažiausiai du asmens pasireiškimu: susipratimas ir apsisprendimas. Pirmas pareina nuo proto, antras nuo valios. Kartais šalia to kalbama dargi apie nusijautimą, bet apie tai galima būtų kalbėti nebent aukštųjų jausmų prasme. Tokie yra dvasinio gėrėjimosi arba dvasinio grožėjimosi jausmai, religiniai jausmai ir t. t. Jutimai ir nusijautimai, pareiną nuo gyvuliškosios prigimties veiksmų, nesudaro asmenybės apraiškų, kadangi jie yra bendri žmonėms su neprotingais gyvuliais, kurie asmenybės neturi. Tačiau jutimai ir nusijautimai aukštesnės prigimties srityje yra apraiškos, kurios charakterizuoja žmogaus individualybę. Taigi asmuo, kaipo protingas individas, yra susipratimo, apsisprendimo ir nusijautimo aukštesne prasme subjektas. Kaipo toks jis yra vienybės pradas, kuris išvidiniu būdu telkia visas psichinio gyvenimo apraiškas aplink aukštesnę žmogaus prigimtį.

Asmenybė pasireiškia pažinime per susipratimą, stengimesi – per apsisprendimą, jautime – per nusijautimą aukštųjų jausmų srityje. Taigi susipratimas, apsisprendimas ir nusijautimas yra trys psichologiniai asmens pasireiškimo būdai. Šitie asmens pasireiškimo būdai gali eiti dviem priešingais krypsniais: individualistiniu ir universaliniu. Susipratimui linkstant į nuolatinį domėjimąsi savo asmenimi ir juo gėrėjimąsi, apsisprendimui linkstant į patenkinimą savo žemesnės prigimties, nusijautimui virstant egoistiniu pasitenkinimu, pataikaujančiu savo užgaidoms, gaunamas individualistinis asmens pasireiškimo krypsnis. Ogi pakreipus susipratimą į visuotinųjų idėjų pažinimą, apsisprendimą – į visuotinąją pasaulio tvarką, nusijautimą – į aukštųjų idealų pergyvenimą, turime universalinį asmens pasireiškimo krypsnį. Jei žmogus, nusistatęs viską atiduoti visuoti-

niems idealams, sugeba dargi visus individualinius savo polinkius palenkti aukštiesiems savo užsimojimams ir įkinkyti juos į kuriamąjį darbą, jis sujungia savyje stipriai pareikštą individualybę su asmeniškuoju nusistatymu, turinčiu visuotinos reikšmės. Försteris teisingai pavadino pirmąjį krypsnį išsiblaškymu, antrąjį susitelkimu. Žmogus, nusistatęs tenkinti žemesnės savo prigimties užgaidas, faktinai eina savo gyvenime iš centro į periferiją. Užtat nusistatęs paaukoti save aukštiesiems idealams, žmogus eina savo gyvenime iš periferijos į centrą ir šitam centrui palenkia visą savo individualinių apraiškų periferiją.

Dorinis asmuo yra dorinio gyvenimo subjektas, pajėgiąs laisvai apsispręsti doriniu atžvilgiu ir nešti atsakomybę už savo veikimą. Laisvas apsisprendimas ir sąmoninga atsakomybė už savo žygius yra tad esminės dorinės asmenybės žymės. Norint išspręsti klausimą, koks privalo būti laisvas dorinio asmens apsisprendimas turinio atžvilgiu, privalu užbrėžti dorinei asmenybei dorinį idealą.

4. Asmenybės idealas

Prof. Savickis, parašęs asmenybės klausimu dvi labai vertingas studijas, iš kurių viena pavadinta „Individualität und Persönlichkeit", o antra „Das Ideal der Persönlichkeit", ima išeinamuoju punktu ontologinį asmenybės supratimą. Esminė ontologiniu atžvilgiu imamos asmenybės žymė yra, sako jisai, dvasinė prigimtis. Eidami nuosekliai toliau, turime palaikyti asmenybės idealu dvasios gyvybę aukščiausioje potencijoje arba galybėje, kaipo pilnutinį dvasinio vidaus pasaulio pasireiškimą arba kaipo dvasinę didybę. Šita prasme juo turtingesnis ir galingesnis yra dvasios gyvenimas, juo aukštesnis yra asmenybės pasireiškimas.

Su dvasios gyvenimo įtampa turi toliau sutapti turtingiausias ir kilniausias turinys, kadangi dorinė asmenybė yra

ne tik dvasios galybė, bet ir dvasios lobis arba perteklius. Žmogaus dvasia pati iš savęs yra tuščia lytis, kuri tik iš šalies turi įgauti atitinkančio jos aukštas aspiracijas turinio. Ogi aukščiausiu ir vertingiausiu žmogaus dvasios objektu galutinoje sąskaitoje yra pats Dievas, turįs savyje dvasinės buities pilnatvę. Iš čia aišku, kaip svarbi yra religijos reikšmė doriniam asmens idealui.

Antra esminė asmens žymė, turinti reikšmės dorinės asmenybės idealui nustatyti, yra, Savickio supratimu, buvimas sau ir veikimas iš savęs. Šita prasme asmenybė yra dvasinės savivaldos veiksnys. Asmenybė turi išvystyti aukščiausią dvasinės laisvės laipsnį. Einant prie šito tikslo asmeniui tenka pereiti neigiamąjį nepriklausomybės tarpsnį ir teigiamąjį apsisprendimo tarpsnį. Žmogus gimsta prigimtąja būtybe ir jo gyvenimo uždavinys yra tapti laisva dvasios būtybe, nepriklausoma nuo išvidinės prigimties ir išviršinės gamtos. Pagaliau dorinė asmenybė privalo būti nepriklausoma ir visuomeninės savo aplinkumos atžvilgiu, kuri, kaip ir prigimtasis pasaulis, gali slėgti dvasios laisvę ir net stumti asmenį į bloga.

Teigiamąja prasme laisvoji dvasia pasireiškia apsisprendimu, kuris yra gyvenimo išrikiavimas iš asmens esybės vidaus, išeinant iš vieno centrinio valdymosi punkto. Taip suprasta laisvoji asmenybė yra autonominga dvasia, kuri pati sau leidžia valdymosi įstatymus.

Trečia esminė žymė, charakterizuojanti asmenybės idealą, yra dvasios viešpatavimas. Ir šituo atveju Savickis daro skirtumo tarp dviejų momentų: išvidinio viešpatavimo sau ir išviršinio viešpatavimo pasauliui. Pasiliuosavusi nuo išvidinės prigimties asmenybė negali pasitenkinti neigiamuoju nepriklausomumu, ji turi dar viešpatauti šitai išvidinei prigimčiai, ir tai bus išvidinis viešpatavimas sau, arba susivaldymas. Susivaldymas įvyksta su pagalba išvidinės kultūros, kuri nuosekliai veda prie askezės. Taip pat pasiliuo-

savusi nuo išviršinės gamtos prievartos asmenybė turi viešpatauti šitai gamtai, ir tai bus išviršinis viešpatavimas pasauliui.

Ketvirta esminė žymė, charakterizuojanti asmenybės idealą, yra, Savickio supratimu, dvasinė individualybė. Bet kadangi iš savęs individualybė nėra tobulas dalykas, kaipo pareinąs iš apribotos žmogaus prigimties, tai jis pripažįsta normalia tik įdvasintą ir sudorintą individualybę.

Penkta esminė žymė, charakterizuojanti asmenybės idealą, yra, anot Savickio, išvidinis atbaigtas dvasios pilnumas. Tai reiškia, kad asmenybė turi būti padaryta tarsi iš vieno gabalo, kuriame neriogsotų svetimų nepasisavintų kūnų nuotrupos.

Toliau Savickis nustato dorinei asmenybei idealines žymes visuomeninio gyvenimo atžvilgiu. Viena iš svarbiausių žmogaus savybių yra tai, jog jis yra visuomeninė būtybė. Šeima, valstybė ir Bažnyčia yra visuomeniniai organizmai, kuriuose išsivysto, turtėja ir stiprėja žmogaus asmenybė. Bet visuomenė ne tik skatina asmens išsivystymą, ji dargi riša šitą asmenį, sudaro jam prievolių, dėsnių ir užbrėžia ribas. Todėl kaipo visuomenės būtybė žmogaus asmuo daugelyje dalykų privalo būti surištas atodaira į artimo teisę ir klusnumu visuomeniniam autoritetui.

Bet tai neišsemia dar asmens prievolių visuomenės atžvilgiu. Kiekvienas asmuo, gaunąs kokią gėrybę iš kitų, taip ar šiaip turi už ją visuomenei atsilyginti. Todėl tarp kitko normaliam asmeniui, gyvenančiam visuomenėje, yra privalomas meilės ir labdarybės įsakymas.

Nuo taip užbrėžto idealo prigimtojo gyvenimo ribose Savickis pereina į viršprigimtinį gyvenimą, kad paaiškėtų galutinis dorinės asmenybės pašaukimas.

Kaipo sukurtoji esybė, žmogaus asmuo yra nuolatinėje priklauomybėje nuo savo pirmutinės priežasties, t. y. nuo Dievo, kuris lieka galutinoje sąskaitoje buvimo ir veikimo

šaltinis. Išdidžiai užsidaręs savyje žmogaus asmuo negali atsiekti savo tikslo, kadangi šitas tikslas teatsiekiamas vien palenkiant žmogui savo asmenybės esmę Dievo veikmei ir leidžiant jai save vaduoti. *Žmogaus idealas yra tad Dievu gyvenanti ir Dievu vaduojamoji asmenybė.*

Žmogaus dvasia iš pat pradžios yra be turinio. Tuo tarpu visą dvasios lobį, arba perteklių, teturi iš savęs vien tobula esybė, nelygstamas absoliutas, arba Dievas. Didžiausią tad dvasios turtą žmogaus siela randa dievybėje, kuri pati iš savęs yra amžina substanciali tiesa, gėris ir grožis. Todėl nuo susivienijimo su Dievu tamprumo pareina dvasios kilnumas ir asmenybės didybė. Tad šituo atžvilgiu žmogaus idealu yra Dievą mylinti ir Dievu pilna asmenybė.

Dorinimo moksle labai yra svarbu aiškiai įsivaizduoti, koks yra asmenybės idealas, kadangi jis, būdamas gyvenimo tikslas, sykiu yra tikslas ir pačiam dorinimui.

B. Būdo lavinimas

Būdas yra tik viena sudedamoji dorinės asmenybės dalis, būtent ta, kuri pareina nuo pastovaus valios nusistatymo. Panašiai ir jautri sąžinė, ir sugebėjimas būti laimingam tėra vien dorinės asmenybės atskiros žymės. Todėl dorinimo visumoje tik vienai iš dorinimo pareigų tenka specialiai būdo lavinimas.

1. Būdo aptartis

Tai, kas lietuviškai vadinama būdu, beveik visose kultūringose kalbose yra vadinama graikiškos kilmės žodžiu „charakteris". Doriniam charakterio supratimui ypatingai pasidarbavo Kantas. Anot jo, charakteris reiškia „tą valios savybę, kurios veiksmu subjektas pats save riša tam tikrais

praktiniais principais, proto veiksmais jo paties nepakeičiamai nustatytais". Tad lietuviškas terminas „būdas" atitinka „charakterį", kuris yra tam tikras valios veikimo būdas.

Prof. Willemsas visai teisingai mato būdo sąvokoje dvi esmines žymes: 1) proto įsitikinimą ir 2) atitinkamą tvirtą valios nusistatymą jautime, norėjime ir veikime. Be aiškių tikrų įsitikinimų negali būti būdo, nes jis reikalauja visų pirma protinio sąmoningumo, nuo kurio pareina paskui laisvas valios nusistatymas.

Antra esminė būdo žymė, tvirtas valios nusistatymas, atitinkąs proto nusistatymus, kurie atitinka proto įsitikrinimus, yra laisvas apsisprendimas pastoviai norėti to, kas yra proto nurodoma kaipo gera, ir vengti to, kas proto yra peikiama kaipo bloga. Jei žmogus vaduojasi savo veikime vien jausmais, tai nėra galimybės jam pripažinti tvirto būdo net tada, kai jo veikimas visai neprieštarauja doros reikalavimams. Jausminga emocija gali prieštarauti proto nusistatymui, ir tuomet vien tvirta valia, charakterizuojanti tvirtą būdą, tegali nulemti žmogaus nusistatymą gera pakraipa.

Willemsas iš dviejų nusakytų būdo pradų sudaro šitokią jo aptartį: būdas yra apsisprendžiančios laisvos valios dispozicija arba nusiteikimas išrikiuoti pagal tvirtus proto principus visą protavimą, jautimą ir veikimą. Šita aptartis yra priimtina principialiai; būtų tik pageidaujama, kad būdo aptartis išreikštų visai aiškiai faktinąjį būdo našumą arba išdavumą. Platoniškasis nusiteikimas, faktino silpnumo lydimas, nepakankamas dar būdui sudaryti. Be to, užuot išskaičiavus reiškimosi sritis, t. y. protavimą, jautimą ir veikimą, tikslingiau bus čia kalbėti apie veikimą visame gyvenimo plote.

Padarius nurodytas pataisas Willemso aptartyje, gausime būdui šitokią tikslią aptartį: *būdas yra pastovus bei išdavus*

laisvos valios nusiteikimas vaduotis visame gyvenimo plote protingais motyvais arba principais.

Dažnai yra skiriamu du būdu – įgimtasis ir įsigytasis. Tokiu atveju nedaroma deramai skirtumo tarp individualinio įgimto temperamento ir būdo tikra to žodžio prasme. Visa, kas yra žmogui įgimta arba prigimta iš materialinio pasaulio, gali sudaryti jo individualybę, bet ne asmenybę. Su individualybe tad yra surištas įgimtas žmogaus temperamentas, tuo tarpu su asmenybe yra surištas žmogaus būdas, kaipo pastovus, protingas ir laisvas žmogaus apsisprendimas visame gyvenimo plote.

Temperamentas nėra žmogaus laisvos valios padaras, nors gali ir privalo būti pritaikytas žmogaus valios veiksmais aukštiems gyvenimo tikslams. Kai šitokis pritaikymas yra jau įvykęs, temperamentas tampa tvirta materialine žmogaus būdo atrama, palenkta aukštesniems gyvenimo tikslams. Šita prasme temperamentas yra žmogaus pobūdis, kaipo tai, kas yra po būdu, arba kuo būdas yra pagrįstas materialiniu atžvilgiu.

Su būdu painiojama irgi įpratimas veikti vienodai pastoviu būdu. Tačiau tarp įpročio ir būdo esama dar labiau principialaus skirtumo. Įprotis, tiek blogas, tiek geras, mažina žmogaus veiksmo sąmoningumą ir laisvą apsisprendimą, tuo tarpu būdas visuomet turi savyje sąmoningumo ir laisvumo momento.

Nedera irgi painioti būdas su atkaklumu. Atkaklumas teturi vieną būdo žymę, būtent tvirtą valios nusistatymą, bet užtat jam stoksta pakankamo sąmoningumo, reguliuojant valios veikimą pagal protingą motyvą. Atkaklus žmogus yra praktikas voliuntaristas, kurio veikime turi vadovaujamosios rolės ne protas, bet pati valia. Priešingą jam tipą sudaro teoretikas intelektualistas, subtiliai analizuojąs visus protingus motyvus, bet nepajėgiąs tvirtai apsispręsti savo valia vykdyti tai, kas yra proto nurodyta.

2. *Būdo skirstymas rūšimis*

Būdas vadinamas tvirtu ar silpnu, pilnu ar daliniu, geru ar blogu. Būdo stoka yra vadinama silpnu būdu. Tačiau sunku įsivaizduoti žmogus, kuris neturėtų nei mažiausiu laipsniu būdo apraiškų. Todėl kalbant apie silpną būdą, faktinai kalbama apie nepakankamai tvirtą būdą.

Pilną būdą turi žmogus, kuris visuose gyvenimo atsitikimuose veikia vienodai tvirtai prisilaikydamas protingų motyvų.

Dalinis būdas reiškia, jog būdo tvirtumas tam tikruose gyvenimo plotuose silpnėja dėl proto silpno nusistatymo arba dėl valios neatlaikymo prieš vienos rūšies pagundas.

Būdo skirstymas į gerą ir blogą yra tos pačios rūšies, kaip ir jo skirstymas į tvirtą ir silpną. Silpnam būdui stoksta valios, tvirto nusistatymo, blogam būdui stoksta protingo motyvo.

3. *Būdas ir dorybės*

Būdo pasireiškimas tam tikroje dorinio gyvenimo srityje sudaro ne ką kitą kaip dorybę. Pasireiškiant būdui teisingumo srityje gauname teisingumo dorybę. Pasireiškiant būdui tiesumo srityje turime tiesumo dorybę, ir t. t. Būdas yra asmens savybė, imama labiau formaliniu atžvilgiu, tuo tarpu dorybė yra faktinai ta pati asmens savybė, paimta tik labiau materialiniu atžvilgiu arba pritaikyta prie vienos kurios dorinio gyvenimo pareigos.

Būdas aprėpia žmogaus veikime didesnį plotą negu dorybės, todėl prof. Habricho aptartis, jog būdas yra ilgesne praktika išbandyta bei sustiprinta dorybė, nėra visai tiksli. Teisingiausia būtų pasakius, jog būdas yra pastovi žmogaus galybė praktikuoti dorybes. Šitas pasakymas, charakterizuodamas būdo santykiavimą su dorybėmis, vis dėlto neturėtų

apriboti būdo reiškimąsi dorybių sritimi, kadangi būdas gali reikštis ir abejingoje dorybės atžvilgiu veikimo srityje – kiekvienas sąmoningas bei laisvas žmogaus veikimas doriniu atžvilgiu yra geras arba blogas, tačiau darymas gero darbo dar nereiškia dorybės praktikavimo.

4. Būdas kaipo harmonijos ir tikslingumo veiksnys

Būdas visų pirma charakterizuoja asmens valios kultūrą, todėl ne intelektualinis ir ne estetinis asmens vertingumas išeina per būdą aikštėn, bet asmens praktinio pasireiškimo galia. Doriniame gyvenime būdas atlieka savo rūšies griaučių rolę, nes jis yra čia valiai ta tvirta ir pastovi atrama, kuri doros stovį iš dinaminio padaro statiniu, vadinasi, iš svyruojančio ir nepastovaus daro tvirtu ir pastoviai įsigalėjusiu. Būdas padaro, kad asmuo iš tikro yra dvasios didybė, arba sau viešpats, kuris viešpatauja pasauliui ir valdo save, palenkdamas žemesnės savo prigimties polinkius aukštesnės savo prigimties nurodymams, sutaikytiems su aukščiausiais dieviškais įstatymais. Todėl asmens gyvenime būdas yra ne tik veikiamojo pasireiškimo, bet ir harmonijos veiksnys. Bebūdis žmogus yra nuolatos blaškomas įvairių įvairiausių užgaidų ir nesąmoningų polinkių ir todėl nėra suharmonizuotas vieninga apsisprendimo pakraipa. Užtat būdingas žmogus suharmonizuoja visas savo gyvenimo apraiškas ir sutelkia jas tarnyboje aukštiems gyvenimo tikslams. Todėl irgi būdas yra tikslingumo veiksnys asmens gyvenime.

5. Būdas ir doriniai pamokymai

Logiškai proto nusistatymas yra ankstybesnis už valios apsisprendimą, todėl, tyrinėjant būdo lavinimo klausimą, visai tikslinga pirm susirūpinti proto nusistatymu, atitin-

kančiu būdo reikalavimus, ir tik paskui tirti klausimą apie deramą valios nusiteikimą.

Dorinių principų pažinimas yra pirma sąlyga būdui išdirbti. Priimdamas kokį nors dorinį principą proto pritarimu, žmogus gali pats patikrinti šito principo racionalumą, ir tuomet dorinis principas sudaro jo įsitikrinimą; arba net jis gali pritarti doriniam principui, pasitikėdamas tradicijomis, pareinančiomis nuo autoritetingų šaltinių. Dorinis principas, susidaręs tvirtu proto įsitikrinimu ar įsitikinimu, tegali turėti pakankamai sprendžiamosios galios valios nusistatymui. Pasaulio viliojimas ir, iš antros pusės, jautulių arba pasijų klaidinąs balsas yra du pagrindiniu dorinio principo priešininku. Kad žmogus galėtų jiemdviem atsispirti grynai protiniu būdu, reikia, kad jis turėtų aiškų dorinio principo pažinimą ir tiek išvystytą vertinamojo sprendimo galią, kad pajėgtų apginti savo principą nuo jį gundančių balsų.

Doriniam principui apginti yra pageidaujamas kuo didžiausias vertinamojo sprendimo išlavinimas jau vien todėl, kad ginti teigiamai dorinis principas yra sunkiau, negu neigiamai jis griauti. Dėl šitos priežasties iškėlimas protinės kultūros į kiek galint aukštesnį sąmoningumo laipsnį yra pageidaujamas būdo atžvilgiu, nekalbant jau net apie protinės kultūros vertingumą kitais atžvilgiais.

Toks yra bendras dorinimo reikalavimas, statomas lavinimui formaliniu atžvilgiu, t. y. vertinamojo sprendimo atžvilgiu.

Užtat materialiniu atžvilgiu dorinimas gali statyti lavinimui reikalavimą, kad lavinimas patiektų auklėtiniams dorinių principų pažinimą. Dorinių principų pažinimas gali įvykti dvejopu būdu: auklėtinio pasiteiravimu ir auklėtinio pamokymu iš auklėtojo pusės. Pirmas būdas priklauso prie auklėjimosi ir lavinimosi apskritai, antras būdas sudaro vieną auklėjamojo lavinimo dalį. Kalbant apie šitą antrąjį

dorinių principų pažinimo būdą, dera atsižvelgti į: 1) dorinio pamokymo uždavinius, 2) dalyką, 3) būdą, 4) lytis ir 5) santvarką.

a. Dorinių pamokymų uždaviniai

Göttleris stato doriniam pamokymui keturis bendruosius uždavinius.

Visų pirma doriniu pamokymu privalu konstatuoti dorinės prievolės buvimą. Faktinai tai yra auklėjimas įspėjamosios sąžinės, kuri yra artimame sąryšy su būdo apraiškomis.

Antras dorinio pamokymo uždavinys yra dorinės prievolės pamatavimas pačio dalyko esme, arba laisvai pripažintų ir pateisintų autoritetų įsakymais. Pirmuoju atveju auklėtinis įgauna įsitikrinimą, antruoju įsitikinimą.

Trečias dorinio pamokymo uždavinys yra patiekimas protingų motyvų veikimui pagal prievolę ir pašalinimas kitų motyvų, raginančių veikti priešinga pakraipa.

Ketvirtas dorinio pamokymo uždavinys yra auklėtinio bendro nusistatymo ir atskirų pasielgimų išnagrinėjimas pripažintos prievolės šviesoje.

b. Dorinių pamokymų dalykai

Klausimas apie dorinio pamokymo dalykus liečia dorinių pamokymų objektus. Dorinio pamokymo dalyką arba objektą nustato dorinimo uždavinys, pildomas auklėjimo priemonėmis.

Kalbant apie dorinio pamokymo būdą, tenka skaitytis su dviem pagrindiniais reikalavimais. Pirmas reikalavimas: pamokymai turi atitikti visas protinimo taisykles, tarp kitko metodologines protinimo taisykles. Jie turi atitikti apercepcijos taisyklę, reikalaujančią nuoseklaus ėjimo nuo to, kas yra žinoma, prie to, kas yra nežinoma. Antra, jie turi atitikti vaizdumo principą, reikalaujantį

nuoseklaus ėjimo nuo juslinio pažinimo prie protinio pažinimo. Trečias protinimo principas yra savarankiško veiklumo arba darbo principas, reikalaująs, kad pažinime pats auklėtinis dalyvautų kuo aktyviausiu būdu. Darbo principas yra geriausiai išlaikomas, kai protinimas yra vedamas euristiniu, t. y. randamuoju metodu. Savaime suprantama, jog dorinis principas, auklėtinio formuluotas randamuoju metodu, turės jam daugiausia įtikinančios galios.

Doriniai pamokymai turi dargi atitikti specialius dorinimo reikalavimus. Šituo atžvilgiu jie privalo būti kuo stipriausi akstinai doriniam veikimui. Kitaip tariant, doriniai pamokymai privalo turėti judinamosios galios. Todėl per dorinius pamokymus svarbu sudaryti ryškių bei vaizdžių vaidinių, kurie gera prasme stumtų žmogaus būtybę į dorinį veikimą. *Tai yra veikdymas juslinės žmogaus prigimties vaizduotės pagalba.* Iš kitos pusės, aiškus dorinio principo supratimas, atremtas į tvirtą protinį pamatavimą, paragina valią veikti doriniu būdu.

Norint dar specialiai sustiprinti veikiamąją dorinių pamokymų galią dera atsižvelgti į jausmų ir ypatingai aukštųjų jausmų reikalavimus. Doriniai pamokymai, daromi be tinkamo jausminio nusistatymo ir nepajėgią sukelti reikiamų jausmų, gali net kartais pagaminti auklėtiniuose nuobodžio ir tuo sukompromituoti pačius pamokymus.

Negalima nepastebėti didelės grožio reikšmės doriniam pamokymui. Neestetinis koks nors įspūdis, sudaromas per dorinį pamokymą, kompromituoja patį dalyką, nes estetinis ir dorinis jausmas yra iš vidaus organingai surištu vienas su kitu. Taigi stengiantis atsiekti, kad doriniai pamokymai būtų kuo stipriausi akstinai doriniam veikimui, be grynai didaktinių reikalavimų, reik dargi patenkinti specialiai doriniai reikalavimai, būtent, kad doriniams pamokymams

būtų sudaroma atitinkama dorinė atmosfera, arba nuotaika, ir antra, kad per dorinius pamokymus būtų tinkamai atsižvelgiama į aukštuosius jausmus, tarp kitko į estetinio jausmo suderinimą su doriniu principu.

c. Dorinių pamokymų lytys

Pagrindinių dorinio pamokymo lyčių yra trejetas: 1) dorinio turinio papasakojimas, 2) svarstomasis dorinio turinio pasikalbėjimas ir 3) dorinių principų formulavimas bei sisteminimas. Dorinis papasakojimas yra ta dorinių pamokymų lytis, kuri geriausiai pritinka jauniausiam auklėtinių amžiui. Pasaka yra vaizdi iš esmės, ryški savo pavidalais ir konkretiniu savo turiniu, o be to, greit išsivystanti dorinio turinio fabula sužadina dorinius jausmus ir paragina vaikus pamėgdžioti nusakomus pasakoje dorinius žygius. Pats dorinis pamokymas, įvystytas į pasakos fabulą, neturi sauso moralizavimo žymių, kurios taip yra svetimos vaikų psichologijai. Panašios reikšmės turi ir kitos dorinių papasakojimų rūšys, pavyzdžiui, papasakojimai apie žmonių žygius iš šventosios ir pasaulinės istorijos, didžiųjų ir šventųjų žmonių gyvenimo aprašymai ir kt.

Vaikui bręstant dera atitinkamai keisti teikiamų jam dorinių papasakojimų rūšys; iš egzotinių jie privalo tapti labiau realiniais, iš prasimanytų – labiau istoriniais. Dorinamoji biografijų ir šventųjų gyvenimų reikšmė nemažėja niekados net suaugusiems žmonėms. Tik žmogui bręstant, bręsta jo kritingas dorinių dalykų vertinimas.

Šitam reikalui specialiai tarnauja antra dorinių pamokymų rūšis, būtent, svarstomasis pasikalbėjimas. Šita antroji rūšis tarnauja dorinei analizei, kuri padeda sąmoningai pamatuoti dorinį principą ir paskui daryti iš jo pritaikomųjų išvadžiojimų. Per šituos pasikalbėjimus doriniai klausimai yra svarstomi sąryšyje su realiniu jauni-

mo gyvenimu pagal apercepcijos principą. Tai dera daryti, einant jaunimui antruosius septynerius savo amžiaus metus. Pagaliau trečią dorinių pamokymų lytį sudaro dorinių principų formulavimas bei sisteminimas pagal savarankiškojo veiklumo principą. Dorinimo medžiaga yra jau surinkta, apsvarstyta ir išanalizuota, tenka dabar kiek galint pačiam jaunimui suformuluoti doriniai principai ir sudaryti iš jų tam tikrą dorinio gyvenimo sistemą. Tai yra atbaigiamoji dorinių pamokymų lytis, taikoma jaunimui, einančiam trečiuosius septynerius savo gyvenimo metus.

Tokiu būdu trys pagrindinės dorinių pamokymų lytys atitinka tris pagrindines protines taisykles, arba principus. Dorinis papasakojimas atitinka vaizdumo principą. Svarstomasis dorinis pasikalbėjimas atitinka labiausiai apercepcijos principą. Pagaliau dorinių principų formulavimas bei sisteminimas atitinka savarankiškojo veiklumo principą.

d. Dorinių pamokymų santvarka

Doriniai pamokymai gali būti visų pirma pripuolami ir sistemingi. Pripuolamieji doriniai pamokymai gali būti daromi sąryšyje su mokomaisiais dalykais arba be sąryšio su jaisiais. Pripuolamieji doriniai pamokymai, daromi be sąryšio su mokomaisiais dalykais, gali būti pavieniai ar sutelktiniai pagal tai, ar jie yra daromi atskiriems auklėtiniams, ar visai jų grupei. Pripuolamas dorinis pamokymas gali būti teikiamas žodžiu arba raštu.

Pripuolamieji doriniai pamokymai turi būti daromi kiekviena tinkama proga ir visais tinkamais būdais. Mokymas turi būti dorinamasis mokymas, arba, plačiau tariant, lavinimas turi būti auklėjamasis lavinimas.

Bet jokioje mokykloje negalima apsieiti be dorinių pamokymų, daromų be sąryšio su dėstomais dalykais. Jau vien tik drausmės reikalais daroma mokiniams pastabų dorinio

turinio, ir norint, kad tokie doriniai pamokymai būtų sėkmingi, reik savo reikalavimai šiaip ar taip pamatuoti. Šitie pripuolamieji doriniai pamokymai gali būti daromi numatomuoju būdu, t. y. anksčiau negu koks nusižengimas yra įvykęs, ir baudžiamuoju būdu, t. y. tada, kai koks nusižengimas yra jau įvykęs. Doriniai pamokymai, daromi numatomuoju būdu, neįeina į tiesioginę mokyklų programą griežtai formuluotu būdu, ir paprastai labai retai pasitaiko. Ogi doriniai pamokymai, daromi baudžiamuoju būdu, dažniausiai mažai įtikina, nes jų pamatavimas nusižengusiems mokiniams neatrodo pakankamai objektyvus. Vis dėlto principialiai negalima užginčyti, kad pripuolamieji doriniai pamokymai, daromi be sąryšio su dėstomais dalykais, gali būti labai naudingi, sumaniai taikomi kiekviena tinkama proga.

Visai sistemingais pamokymais dorinimo tikslui tegali tarnauti vien religijos mokslas. Religinio doros mokslo tiesos yra statomos į sąryšį su galutinuoju žmogaus tikslu, taip sakant, deduktyviniu būdu, jos yra pamatuojamos visų pirma autoritetu, ir pagaliau jos spiria vaduotis elgimesi religiniais motyvais. Tuo tarpu tą pačią dorą galima labiau rišti su faktinuoju žmogaus gyvenimu; jinai galima pamatuoti prigimtuoju žmogaus protu, einant induktyviniu būdu nuo patirtinių tiesų prie dorinių principų formulavimo bei sisteminimo; pagaliau, be religinių motyvų, galima pasielgimams sudaryti įvairių racionalių motyvų, kurie pirmuosius palengvintų ir sustiprintų. Kitaip tariant, ne tik galima teikti iš viršaus, bet ir statyti iš apačios, kad, jei viršūnė remiasi dangumi, pagrindas būtų tvirtai atremtas į žemę. Šitam reikalui ir skiriamas vis dažniau pasaulinis doros mokslas.

Iš esmės pasaulinis doros mokslas ne tik nesipriešina religiniam doros mokslui, bet gali ir privalo būti sutaikomas su juo. Jei pasaulinis doros mokslas stengiasi sustiprinti re-

liginį doros pamatavimą argumentais, paimtais iš realaus gyvenimo, tai nuo to religijos autoritetas ne tik nekenčia, bet ir įgauna vis daugiau reikšmės protingo žmogaus akyse. Pasaulinis doros mokslas, tinkamai pastatytas ir suderintas su religijos mokslu, gali sustiprinti ne tik dorą, bet ir žmonių religingumą, kadangi dora ir religija turi sau grįžtamosios įtakos. Todėl religijos šalininkai turi paremti pasaulinį doros mokslą mokykloje ir pavartoti jį tam, kad jis sustiprintų ne tik doros, bet ir religijos poziciją. Pagaliau ten, kur religijos mokslas yra faktinai pašalintas iš mokyklos, doros mokslas, kad ir menkai pastatytas, yra geresnis už visišką žmonių sulaukėjimą gyvenimo prietaruose.

Pasauliniam doros mokslui einant šalia religijos mokslo, galima būtų jis suorganizuoti šitokiu būdu. Jaunesniame mokinių amžiuje, būtent, antraisiais septyneriais gyvenimo metais, pasaulinis doros mokslas gali būti ne kas kita kaip mandagumo ir dorovės įpročių mokslas. Trečiaisiais septyneriais mokinių gyvenimo metais šitas mokslas galėtų labiau atsižvelgti į dorinę gyvenimo analizę, į konkretinių dorinių principų formulavimą bei sisteminimą pagal savarankiškojo veiklumo principą.

6. Būdas ir valios lavinimas

Valios lavinimo klausimas yra centrinė dorinimo problema, nes visa žmogaus dora pareina nuo pastovaus bei teigiamo valios nusiteikimo kiekvienu atskiru atveju laisvai apsispręsti doriniu motyvu ir savo apsisprendimą įvykdyti veikimu. *Valios lavinimas ir yra toks jos stiprinimas ir išvystymas, kad jos pagalba žmogus pajėgtų įvykdyti savo gyvenime bei veikime dorinį idealą.* Asmenybės galybė pareina nuo būdo galybės, ogi būdo galybė savo ruožtu pareina nuo valios galybės. Tad asmenybės idealo įvykdymas pareina galutinoje sąskaitoje nuo valios tamprumo.

a. Valios lavinimo formaliniai tarpsniai

Norint nustatyti tvirtas pagrindas valios lavinimui, išeinamuoju punktu tenka imti vaiko valios veiksmų išsivystymo tarpsniai. Pirmame, ankstybiausiame vaiko amžiuje pasireiškia instinktyviniai palinkimai, turį motorinės, arba judamosios, prasmės ir kylą iš fiziologinių veiksnių.

Antrame, kiek vyresniame vaiko amžiuje sykiu su sąmonės didėjimu išsivysto išviršinės ir išvidinės vaiko juslės, pojūčiai ir pajautos, kurios pasireiškia psichologiniu emocionalumu.

Vaikui einant į paauglio amžių, ima jame vis labiau reikštis žmogiškosios asmenybės žymės, pareinančios nuo dvasinės jo esmės, būtent atitrauktas proto ir laisvas valios veikimas. Jis ima suprasti bendras idėjas ir stengtis doriniu būdu nusistatyti pagal savo protinį supratimą.

Pirmajame, grynai fiziologiniame tarpsnyje akstinu yra inkstinktyvinis polinkis, antrajame, grynai psichologiniame tarpsnyje akstinu yra emocionalinis motyvas, t. y. emocija, ir trečiajame, grynai dvasiniame tarpsnyje akstinu yra protingas motyvas, arba principas. Pirmasis akstinas yra motorinis, antrasis – emocionalinis, arba jausminis, ir trečiasis – dvasinis.

Viename ir tame pačiame veiksme gali sueiti visos trys akstinų rūšys. Lengviausia įvykti tam veiksmui, į kurį žmogų spiria visos trys akstinų rūšys. Tačiau ne visuomet jos sutaria tarp savęs. Atsitinka, pavyzdžiui, kai protingam principui priešinasi vienas ar net abudu žemesniu akstinu.

Kaipo protingai būtybei žmogui pridera laisvai apsispręsti protingu motyvu, arba principu. Žmogaus laisvė ir duoda jam galimybės ne tik laisvai apsispręsti protingu motyvu, bet dar taip tvarkyti savo veiksmus, kad jie nebūtų būtini padarai jo fiziologinių polinkių arba psichologinių

emocijų. Pagal tai, tik atvirkščia tvarka, yra kalbama apie fizinę, psichinę ir dorinę žmogaus laisvę.

Fizinė laisvė yra laisvė nuo fizinės prievartos savo išviršiniame veikime; kiek praplėsta prasme ji gali reikšti valios laisvę nuo grynai motorinės fiziologinės prievartos.

Psichinė laisvė yra laisvė ne tik nuo išviršinės motorinės prievartos, bet ir nuo išvidinės psichinės prievartos, arba galia apsispręsti nepriklausomai nuo fiziologinių polinkių ir nuo psichologinių emocijų, laisvai renkantis savo veikimui tinkamiausią motyvą.

Pagaliau dorinė laisvė yra laisvė ne tik nuo fiziologinės ir psichologinės prievartos, bet ir nuo protinio motyvo prievartos.

Kiekviena aukštesnė laisvės rūšis normaliai turi suimti į save visas žemesnes laisvės rūšis. O kadangi žmogui pridera laisvai ir visų pirma apsispręsti protingu motyvu, tai šitas protingas motyvas, arba principas, turi sprendžiamosios reikšmės ir tada, kai valiai pridera apsispręsti žemesniuose laisvės laipsniuose.

Valios apsisprendimas protingu principu ir atitinkamas veikimas bus sunkiausias, kai ir fiziologinis polinkis, ir psichologinė emocija bus priešingi šitam protingam principui. Ir štai tikrai išlavinta valia yra tokia valia, kuri sugeba laisvai ir lengvai apsispręsti protingu motyvu, arba principu, net tada, kai fiziologiniai polinkiai ir psichologinės emocijos yra jam priešingi. Šitas konstatavimas nustato valios lavinimo uždaviniui tam tikrą pakraipą, būtent, valios lavinimas turi privesti prie to, kad valia pajėgtų laisvai apsispręsti protingu motyvu net prieš fiziologinių polinkių ir psichologinių emocijų arba jausmų paraginimus.

Norint palengvinti laisvą valios apsisprendimą, dera tinkamai paruošti fiziologiniai polinkiai ir psichologinės emocijos ir tik paskui statyti valiai formalinių uždavinių laisvai apsispręsti protingais principais.

Pasireiškiant vaikui fiziologiniais arba motoriniais veiksmais, kyla reikalas taip reguliuoti ir normuoti šituos veiksmus, kad ilgainiui susidarytų tinkamų fiziologinių arba motorinių nusiteikimų. Pedagoginė pareiga, kurios pagalba tai atsiekiama, yra pratinimas. Kiek vėliau kyla reikalas reguliuoti ir normuoti vaiko psichologines emocijas, kad ilgainiui susidarytų jame jausmų, labiausiai palankių protingai žmogaus prigimčiai, t. y. jausmingų arba emocionalinių nusiteikimų. Pedagoginė pareiga, kurios pagalba tai atsiekiama, yra emocionalinis veiksmų motyvavimas. Pagaliau vaikui pasireiškiant pakankamu doriniu susipratimu, atsiranda reikalo pamokyti jį apie dorinę prievolę ir paskatinti laisvai apsispręsti protingais principais ir jais vaduotis net tada, kai fiziologiniai polinkiai ir psichologinės emocijos jiems priešinasi. Pedagoginė pareiga, kurios pagalba tai atsiekiama, yra tikras valios lavinimas dorinės askezės priemonėmis.

Taigi trys formaliniai veiksniai valios lavinime bus: fiziologinis, arba motorinis, psichologinis, arba emocionalinis, ir dvasinis, arba dorinis.

Pirmame ir antrame tarpsnyje tesudaroma vien kuo palankiausių aplinkybių laisvam valios apsisprendimui. Tačiau tiesioginis valios lavinimas teprasideda dvasiniame arba doriniame tarpsnyje, kai valia raginama veikti tam tikru būdu pagal idealinį doros dėsnį.

Tasai valios lavinimo uždavinys, kuris turi sudaryti valiojimui tinkamų motyvų ir tuo nustatyti valiojimo pagrindą, yra Grunwaldo visai teisingai vadinamas materialiniu valios lavinimu. Ogi planingą tiesioginį valiojimo lavinimą jis vadina formaliniu valios lavinimu.

Tik supratus skirtumą tarp pedagoginės valios lavinimo pakraipos ir dorinio valios pasireiškimo veikimu lavinimo pakraipos galima sąmoningai ir savo laiku pradėti iš pradžios netiesioginį arba materialinį, o paskui tiesioginį

arba formalinį auklėtinio valios lavinimą. Tad svarbu pažymėti, kad pedagoginė valios lavinimo pakraipa ir dorinė valios pasireiškimo veiksmu lavinimo pakraipa yra atvirkščios. Pirmoji, atremta į mažiausio energijos išeikvojimo principą, *eina nuo fiziologinio polinkio per psichologinę emociją prie dorinio principo.* Tuo tarpu antroji eina *nuo dorinio principo per psichologinę emociją prie fiziologinio polinkio.* Pedagoginis valios lavinimas stengiasi palengvinti laisvą valios veiksmą, paruošus jam atitinkamus fiziologinio polinkio ir psichologinės emocijos. Dorinis valios pasireiškimas stengiasi suharmonizuoti arba suderinti fiziologinius polinkius ir psichologines emocijas, kilusius be sąmoningo bei laisvo žmogaus noro, su doriniu principu.

Neskiriant supratimu ir nevykdant sykiu materialinio ir formalinio valios lavinimo, galima padaryti dvi pagrindinės klaidos, kuriedvi paprastai turi neatgailimų išdavų vaikų auklėjime. Pastatyti vaikams doriniai reikalavimai, nelavinant sykiu tinkamu būdu fiziologinių polinkių ir psichologinių emocijų, gali iššaukti iš vaiko pusės reakciją prieš sausą auklėtojų moralizatorių inkviziciją. Ogi pasitenkinant vien tik formaliniu valios lavinimu, galima įpratinti mokinys vaduotis vien doriniais jausmais, ir tuomet jausmų neskatinamas jis neturės valios stiprybės veiksmams.

b. Fiziologinis motorinis valios lavinimo tarpsnis

Fiziologinis arba motorinis tarpsnis veda prie susidarymo įpročių bei polinkių, stumiančių prie tam tikro veikimo. Tai atsiekiama pratinimu. Iš pradžios pratinimas suvedamas prie vienos pagrindinės taisyklės: su veiksmu, neatitinkančiu geros valios ir neruošiančiu gero nusiteikimo, jungiamas nemalonus įspūdis, ir atvirkščiai, su veiksmu, atitinkančiu gerą nusiteikimą, jungiamas malonus įspūdis. Tokiais atvejais auklėtinis instinktyviai ima vengti to,

kas yra surišta su nemaloniu atsiminimu, ir mielu noru daro tai, kas susiderina su geru atsiminimu.

Dorybė yra tam tikras dorinio veikimo būdas, įėjęs į įprotį, o *pats įprotis, aplenkiąs dorinį veiksmą, bet einąs jo linkon, yra paruošiamasis dorybės laiptas.*

Pagal Habricho aptarimą, *įprotis yra kilęs iš dažno pakartojimo lengvas sugebėjimas vykdyti tam tikrą veiksmą.* Paprastai įprotis ne tik palengvina kokio nors veiksmo atlikimą, bet dargi sudaro būtiną sąlygą tolimesnei pažangai.

Ogi pratinimas apskritai turi taip daug reikšmės valios lavinime todėl, kad palengvina auklėtiniui pradžią laisvo apsisprendimo reikiama pakraipa, sudarydamas auklėtinyje gerų įpročių. Juk *pratinimas ir yra ne kas kita kaip gerų įpročių sudarymas auklėtinio paskatinimu prie kartotinų viena pakraipa veiksmų.* Ogi įpročiai sudaro labai svarbią sąlygą atsiekti tam auklėjimo tikslui, kuris yra vadinamas ugdomuoju nusiteikimu.

Ugdomasis nusiteikimas gali būti įgimtas, kai auklėtinis turi savo prigimtyje tam tikrą padėlį, t. y. ypatingą kūno arba sielos savybę, palengvinančią tam tikrą veiksmą. Padėlis kaip ir įprotis yra palanki sąlyga pastoviam nusiteikimui, kuris laiduoja tam tikros dorybės praktikavimą. Tik padėlio atveju ugdomasis nusiteikimas randa palankias sąlygas iš prigimties pusės, tuo tarpu įpročio atveju toks nusiteikimas ateina pratybų keliu.

Stipresnis tiek padėlio, tiek įpročio pasireiškimo stovis yra polinkis, kuris yra *instinktyvus veržimasis tam tikrą veiksmą atlikti. Aukščiausias polinkio laipsnis gali būti pavadintas ponūdis, arba nūdulys.* Žmogus, panūdęs ką nors daryti, jaučia nenugalimo reikalo atsiekti veiksmo objektą. Šitas reikalas pasigauti veiksmo objektu ir yra ne kas kita kaip geidulys. Kaip padėliai bei įpročiai, taip panūdžiai, arba nūduliai, ir geiduliai gali būti tiek teigiamieji, tiek neigiamieji.

Padėlis, įprotis, polinkis, ponūdis ir geidulys turi visuomet, be psichologinių veiksnių, dargi fiziologinio pagrindo. Jie turi atitinkamo sau fiziologinio nusiteikimo nervų sistemoje, kuris išsivysto sulig pratybų eiga. Kai šitie fiziologiniai nusiteikimai skiriami tarnauti paskui teigiamiesiems doriniams veiksmams, jie yra teigiamai ugdytini.

Tiek raumenų, tiek nervų sistema turi didelės reikšmės valiai, apsisprendžiant arba pereinant prie savo apsisprendimo realizavimo. Raumenų ir nervų sistemų paraginimai sukelia tarsi atitinkamų virpėjimų valios aparate, ogi, iš kitos pusės, valios paraginimai sukelia atitinkamų virpėjimų raumenų ir nervų sistemoje. Atsiekus įprotį, kuris verčia virpėti unisonu mūsų raumenų bei nervų sistemas, iš vienos pusės, ir valios galią, iš antros pusės, galima tikėtis, kad teigiamas valios apsisprendimas turi jau fiziologinį laidą.

Kiek yra svarbu valios lavinimui sudaryti tinkamų fiziologinių įpročių bei polinkių, gerai mums prirodo indų jogų sistema, kuri šituo atžvilgiu yra ypatingai įdomi.

Jogų valios žygiai siekia taip toli, jog kartais sudaro įspūdžio, tarsi jie darytų stebuklų, o faktinai jų valios žygiai neišeina iš prigimtosios askezės ribų. Tikra jų atsiekimų paslaptis glūdi nepaprastų fiziologinių nusiteikimų sudaryme fizinėje žmogaus prigimtyje. Ilgomis pratybomis jogai apvaldo kiek galint tobuliau mitimo, alsavimo ir fizinių judesių aparatus, statydami juos į visiškąją priklausomybę nuo vaizduotės. Sykiu susitelkimu jie palenkia savo vaizduotę valiai. Pagaliau pačią valią jie pratina laisvai ir lengvai sekti proto nurodymais. Toks organingas valios lavinimo sąryšis su fizinės prigimties lavinimu yra visai savotiškas dalykas; bet užtat kaip tik todėl jų atsiekiamos tokios išdavos, kokių prigimtoje tvarkoje retai kada pasitaiko.

Fiziologiniai nusiteikimai susidaro ne vien tik fizinio lavinimo srityje. Be fizinio auginimo šeimoje ir fizinio lavinimo mokykloje, esama tiek pirmoje, tiek antroje ištisos eilės

dalykų, prie kurių auklėtinis prvalo būti pratinamas. Pavyzdžiui, šeimynoje vaikas privalo būti pratinamas prie švarumo, saikumo, taikumo ir t. t., mokykloje – prie tvarkingumo, reguliarumo, dėmesio, atidos, klusnumo ir t. t.

Būtų klaidinga suprasti pratinimą ta prasme, kad jis yra pirmas valios lavinimo tarpsnis grynai chronologiniu būdu. Ilgainiui, kai pasidaro galimos kitos valios lavinimo priemonės, pratinimas neatpuola, bet susipina su kitomis valios lavinimo pareigomis ir palengvėl pereina į pačio auklėtinio pratinimąsi.

Yra penkios pagrindinės taisyklės geriems įpročiams sudaryti. Iš įpročio esmės savaime seka *1-oji pratinimo taisyklė: pratinimas turi būti planingai pastovus.* Tai reiškia, kad pratinimas turi reikalauti iš auklėtinių sitemingai kartojamų visuomet vienodų veiksmų, vienu laiku ir vienu būdu atliekamų.

2-oji pratinimo taisyklė seka savaime iš to, kad pratinimas yra pirmas valios lavinimo tarpsnis; ji skelbia, kad *pratinimas privalo prasidėti kiek galint anksčiau.* Šita taisyklė remiasi dviem pagrindiniais faktais: pirma, juo jaunesnis yra auklėtinis, juo greičiau ir lengviau susidaro jame įpročių; antra, pratinimas prie gerų veiksmų neleidžia susidaryti blogiems įpročiams. Iš čia savaime jau seka *3-ioji pratinimo taisyklė,* būtent: *pratinimas reikalauja, kad iš auklėtinio gyvenimo būtų pašalintos aplinkybės, kurios kliudo geriems įpročiams susidaryti. 4-oji taisyklė: pratinimas turi griežtai reikalauti pratinamojo veiksmo atlikimo.* Tai reiškia, kad yra reikalinga tam tikra pratinamoji priežiūra, kuri reikalui esant griebtųsi ne tik nurodomosios, bet ir baudžiamosios drausmės priemonių. *5-oji taisyklė: pratinimas turi reikalauti iš auklėtinio kuo daugiausia dėmesio bei pritarimo.* Tai reikalaujama todėl, kad dėmesys ir pritarimas yra sėkmingos ir net būtinos sąlygos geriems įpročiams susidaryti. Šitame daikte pratinimas susiduria jau su veiksmo motyvavimu. Pamokymas, iš vienos pusės, ir

sudarymas jausmingų motyvų, iš kitos pusės, ne tik gali sutelkti auklėtinio dėmesį reikiama pakraipa, bet ir išgauti iš jo sąmoningo pritarimo.

c. Psichologinis emocionalinis valios lavinimo tarpsnis

Antras valios lavinimo tarpsnis yra emocionalinis. Šitame tarpsnyje svarbu sudaryti tvirtų emocionalinių nusiteikimų, t. y. tokio žmogaus jausmų išauklėjimo, kuris geriausiai atitiktų valios apsisprendimą. Ugdomoji pareiga, kurios pagalba tai atsiekiama, yra valios veiksmų emocionalinis motyvavimas tam tikrais jausmais. Emocionalinis motyvavimas, kitap tariant, yra valios paraginimas prie dorinio apsisprendimo tam tikrų jausmų paskatinimu.

Jausmai yra vienas iš stipresnių motyvų, kurie paragina valią prie atitinkamo veikimo. Žodis „motyvas" yra kilęs iš lotynų žodžio *motivum*, kuris reiškia judinamąjį veiksnį arba akstiną. Jausmas, būdamas valiai paraginimo akstinu, normaliai nepanaikina žmogaus valios laisvės, tik suteikia jai paspirties, jei ji panorėtų eiti raginamąja pakraipa.

Jausmo raginamoji galybė auga su jo įtampos laipsniu. Jausmui įėjus į įprotį galima jau kalbėti apie jautulį. *Jautulys yra stipresnis jausmo laipsnis*, kaip kad geidulys yra stipresnis geismo laipsnis. Jautulys tuo yra stipresnis už paprastą jausmą, kad jis yra pastovesnis, intensyvesnis, perėjęs į įprotį. Kaipo sujungtas su fiziologinėmis apraiškomis mūsų organizme, t. y. kaipo psichofiziologinė apraiška mūsų būtybėje, jautulys daug stipriau pajudina mūsų valią ir sudaro jai sunkiai pergalimą akstiną, jei valia norėtų apsispręsti priešinga pakraipa.

Jautuliai esti teigiamieji ir neigiamieji pagal tai, ar jie atitinka, ar prieštarauja protingai žmogaus prigimčiai.

Stipriausias jausmo laipsnis yra vadinamas afektu, kuris pasireiškia jau su tokiu gaivalingumu, kad valia pasirodo

kartais bejėgė, negalėdama jo suvaldyti. Valia nustoja kartais savo apsisprendimo laisvės, kai stiprus jautulys išeina iš normalių ribų ir tampa liguistu nepergalimų jausmų sukrėtu, kuris ir vadinamas afektu. Net teigiamasis jautulys neprivalo pereiti į afektą, nes tuomet jis sugeba suardyti pusiausvyrą jausmų gyvenime ir tuo pačiu gali pasirodyti kenksmingas doriniam žmogaus veikimui. Dėl šitos priežasties visi afektai turi būti nuveikiami auklėjamuoju veikimu, tuo tarpu iš jautulių teigiamieji privalo būti tinkamai auklėjami.

Auklėjant jausmus valios reikalui, kaip ir visose kitose ugdymo srityse, privalu sudaryti auklėtiniuose tvirtų bei pastovių nusiteikimų, arba dispozicijų.

Jausmams neturint atitinkamos dvasinės galios žmogaus sieloje, tenka ieškoti emocionalinėje žmogaus prigimtyje pastovios atramos, kuri galėtų būti tvirtų emocionalinių nusiteikimų, arba dispozicijų, nešėja. Tokia atrama ir yra visų pirma tai, kas vadinama paprastai temperamentu ir kas lietuvių kalboje gali būti pavadinta „pobūdžio" žodžiu. Pobūdis, kaip žinome, pareina nuo žmogaus individualybės, pareinančios savo ruožtu nuo materialinės žmogaus prigimties ypatybių, kurios dvasinei žmogaus prigimčiai suteikia individualinio savotiškumo. Kaipo pastovus nusiteikimas šitas savotiškumas visų pirma pasireiškia emocionaliniu žmogaus tipu, kuris ir yra jo pobūdžiu arba temperamentu. Taigi *pobūdis yra emocionalinis žmogaus savotiškumas, pareinąs nuo žemesnės žmogaus prigimties ir individualizuojąs aukštesnę žmogaus prigimtį.*

Derinant įvairiu būdu emocionalinės atveikos greitį su jos įtampa, gaunama keturios pobūdžio rūšys. Kai susijaudinimas įvyksta greit, bet atveikos įtampa yra silpna, turime sangviniškąjį pobūdį. Kai susijaudinimas įvyksta greit ir atveikos įtampa yra stipri, gauname choleriškąjį pobūdį. Kai susijaudinimas įvyksta lėtai, bet atveika yra stipri, turime me-

lancholiškąjį pobūdį. Pagaliau kai susijaudinimas įvyksta lėtai ir atveika yra irgi lėta, gauname flegmatiškąjį pobūdį.

Pobūdis iš savo prigimties nėra nei geras, nei blogas dalykas, imant jį doriniu atžvilgiu. Bet kaipo žmogaus individualybės sudedamoji dalis pobūdis yra tokia reali galybė, su kuria pedagogas privalo skaitytis, bet tai nereiškia, jog auklėtojas gali leisti auklėtinio pobūdžiui eiti visai palaidu būdu ten, kur jį neša nesąmoningi polinkiai. Iš vienos pusės, kiekvienas atskiras pobūdžio tipas turi tam tikro vienašališkumo, kuris reik stengtis kiek galint nutašyti ir papildyti priešingomis ypatybėmis.

Iš kitos pusės, kiekvienas pobūdis tėra vien emocionalinio gyvenimo lytis, arba forma, kuri turi būti pripildyta tam tikru turiniu. Ogi šitas turinys, kuris pripildo pobūdį, yra žmogaus jausmingumas. Vienas ir tas pats pobūdis gali reikštis gerais ir blogais jausmais, kurie ir suteikia jam pačiam blogos ar geros pakraipos. Žinant tai, tenka auklėtojui stengtis pobūdžio auklėjimas suderinti su jausmų auklėjimu taip, kad jausmai turėtų atramos pobūdyje ir pobūdis būtų auklėjamas tinkama pakraipa teigiamųjų jausmų žadinimu. Sujungus šitokiu būdu jausmų ir pobūdžio auklėjimą, sudaromas tvirtas pagrindas žmogaus jausmingumui, t. y. atsiekiama pastovių emocionalinių nusiteikimų.

Pobūdžio auklėjimas yra vienas iš sunkesnių praktinės pedagogikos uždavinių, kadangi turime čia reikalo su įgimtu dalyku. Be to, sunkenybė čia didėja dar todėl, kad pobūdžio auklėjimas reikalauja ypatingo ugdomųjų priemonių individualizavimo. Pavyzdžiui, tai, kas yra gera cholerikui, bus visai netinkama flegmatikui, ir atvirkščiai. Priemonės, kurios ramins choleriką, visai migdys flegmatiką; ogi priemonės, kurios ragins flegmatiką, visai išmuš iš vagos choleriką. Pobūdžio tašymas yra sėkmingiausias priešmokykliniame vaikų amžiuje, kai įgimtas pobūdis nėra dar sustiprintas ilgesnio gyvenimo įpročiais.

Auklėjant emocionalinio gyvenimo turinį, arba jausmingumą, pirmas principas, kuris čia gali ir privalo būti pritaikytas, reikalauja, kad *su gerais jausmais būtų galutinoje sąskaitoje sujungtas pasitenkinimo jausmas, ir atvirkščiai, su blogais jausmais būtų galutinoje sąskaitoje jungiamas nepasitenkinimo jausmas.*

Jausmai skirstomi ne tik į malonius ir nemalonius, bet ir į žemesnius ir aukštesnius, arba juslinius ir dorinius. Pavyzdžiui, galima padaryti gera dėl ambicijos arba dėl dorinės prievolės gerbimo. Pirmas jausmas bus žemesnės prigimties, antras – aukštesnės prigimties; pirmasis – egoistinis, antrasis etinis. Ir štai privalu stengtis palenkti žemesni jausmai aukštesniesiems, kurie skirstomi į keturias grupes – į intelektualinius, etinius, estetinius ir religinius jausmus. Toks palenkimas auklėjimo priemonėmis įvyksta tada, kai auklėtinis yra pratinamas gėrėtis aukštesnių jausmų kilnumu. Ogi tai atsiekiama, iš vienos pusės, doriniais pamokymais, o iš kitos pusės, jungiant su aukštesniais jausmais didesnio pasitenkinimo jausmą.

d. Formalinis valios lavinimas laisvam apsisprendimui doriniu principu: pagrindinis dėsnis, svarbiausios taisyklės ir priemonės

Įpročių sudarymas, pobūdžio tašymas ir jausmų auklėjimas yra trys svarbesnieji dalykai materialinio valios lavinimo srityje. Ogi tiesioginis valios lavinimas, atitinkąs dvasinę dorinę žmogaus prigimtį, yra formalinis valios lavinimas. Tai, kas privalu išlavinti per šitą formalinį valios lavinimo tarpsnį, yra ne kas kita kaip tvirtas, energingas, pastovus ir sąmoningas bei laisvas valiojimas, arba valios norėjimas, pasiryžimas ir sugebėjimas vaduotis protingu motyvu arba principu. Taigi trys pagrindinės kokybės, kurių privalo siekti formalinis valios lavinimas, yra, pirma, sąmoningas bei laisvas valios norėjimas, antra, tvir-

tas jos pasiryžimas, ir trečia, faktinas sugebėjimas pastoviomis bei patvariomis pastangomis veiksmą atlikti.

Ne kiekvienas veiksmo išpildymas pareina nuo tikro norėjimo jį atlikti. Gali atsitikti, kad veiksmas yra atliekamas prieš veikiančio žmogaus norą, kaip lygiai gali atsitikti, kad žmogus nori atlikti kokį nors veiksmą, bet negali to padaryti. Tarp „norėti" ir „galėti" yra labai didelis skirtumas. Kai veiksmas pareina nuo sąmoningo bei laisvo norėjimo, jis turi tikros dorinės reikšmės. Be laisvo ir sąmoningo norėjimo žmogus negali atsiekti doriniame gyvenime bent kiek aukštesnio tobulumo laipsnio.

Formalinis valios lavinimas ir turi visų pirma stengtis išvystyti sąmoningą bei laisvą norėjimą tvirtai siekti gero vardan dorinio principo. Negalima pasitenkinti vien materialiniu valios lavinimu, bet privalu jis papildyti svarbiausioje jo dalyje: būtent, geras polinkis, įprotis, jausmas tenka papildyti geru doriniu noru, be kurio polinkio, įpročio, jausmo dalykai negali turėti tikros dorinės reikšmės.

Norėjimas turi dargi grynai praktinės reikšmės, ir būtent todėl, kad norėjimas yra viena iš pagrindinių galėjimo sąlygų. Paprastai norėjimas visai nuosekliai veda prie pasiryžimo, kuris savo ruožtu veda jau prie veiksmo atlikimo.

Vienintelis kelias išauklėti šitą galingą norėjimą yra auklėjimo priemonėmis paraginti auklėtinį prie auklėjimosi savomis pastangomis.

Einant nurodyta pakraipa, auklėtojui tenka, iš vienos pusės, aiškinti dorinio veikimo principai bei idealai ir, iš antros pusės, skatinti bei vaduoti auklėtinis sąmoningo bei laisvo norėjimo pastangose. Dorinis pamokymas turi ugdomosios reikšmės kaip visame dorinimo plote, taip ir valios norėjimo auklėjimui. Pratinimas prie veikimo, atremto į sąmoningą bei laisvą norėjimą, turi reikšmės ta prasme, kad norėjimas auga sulig tuo, kaip žmogus įsitikrina, kad šitas

norėjimas yra gyvenimo praktikoje tam tikra galybė, per kurią pasireiškia jo individualybė bei asmenybė.

Antras formalinio valios auklėjimo momentas, kaip žinome, yra pasiryžimo tvirtumas. Paprastai juo didesnis yra noras, juo tvirtesnis yra pasiryžimas. Valios lavinimo atžvilgiu yra svarbu palaikyti kuo tampriausias priežastingas sąryšis tarp norėjimo ir pasiryžimo.

Pasiryžimo tvirtumas pareina tad visų pirma nuo norėjimo galybės. Ogi jo pastovumas yra priklausomybėje nuo pobūdžio, kuris gali būti mažiau ar daugiau pastovus. Be to, pasiryžimas priklauso irgi nuo sunkenybių, kurių numatoma, norint veiksmą atlikti. Kai sunkenybių yra numatoma tiek, kad jos rodosi neįveikiamomis, pasiryžimas negali įvykti. Auklėjimo atžvilgiu svarbu išvystyti pas auklėtinius realių pažiūrų į veikimo sunkenybes. Visų pirma svarbu auklėtinyje pašalinti apskritai sunkenybių baimė. Dažnai veikimo sunkenybės gali rodytis neįgalimomis vien dėl įgimto ar įsigyto pesimizmo. Bet iš kitos pusės, būtų klaidinga slėpti nuo auklėtinio tikros veikimo sunkenybės. Auklėtinis turi net būti paruoštas prie to, jog veikimas kartais gali baigtis ištisa eile nepasisekimų ir jog tai dar neprivalo būti priežastis atsisakyti nuo savo pasiryžimo.

Nuo pasiryžimo tiesus kelias veda prie faktino veikimo, arba veiksmo atlikimo. Tarp pasiryžimo ir sugebėjimo veiksmą atlikti esama grįžtamosios įtakos. Tvirtas pasiryžimas yra vienas iš sėkmingiausių veikimo būdų, bet antra vertus, sėkmingas veikimas didina pasiryžimo pastovumą ir įtampą.

Perėjimas nuo pasiryžimo prie veiksmo įvykdymo yra vienas iš svarbiausių valios pasireiškimo momentų. Sugebėjimą vykdyti veikimą pirmoje eilėje ugdo faktinas veiksmo praktikavimas, t. y. pratinimasis veikti. Kiekviena sėkmingai įvykdyta paslauga didina valios vykdomąją galią. Bet ir atvirkščiai, kiekviena paslauga, neapvainikuota sėkmingu tikslo atsiekimu, mažina vykdomąją valios galią.

Valios pratinime prie vykdomojo veikimo dera prisilaikyti tam tikrų taisyklių.

Pirmoji taisyklė: kai pasiryžimas veikti yra įvykęs, privalu be atidėliojimo bei svyravimo veiksmas pradėti. Kai pirmoji pastanga yra sėkmingai atlikta, vykdomoji valios galia yra jau sustiprėjusi ir tolimesnis darbas nereikalauja tiek įtemptų paslaugų, kiek yra pareikalavusi jo pradžia.

Atsižvelgiant į tai, kas yra darytina šitos taisyklės prasme auklėjant vaikus ar jaunimą, nurodoma trys pagrindinės priemonės: pirma, išvengti jaunimo auklėjime išlepinimo, kuris susilpnina vykdomąją valios galią, antra, išdirbti jame sąmoningas klusnumas, kuris užgrūdina valią, ir, trečia, padėti darbas dirbti patarimu, prižiūrėjimu, paraginimu ir t. t.

Antroji taisyklė: vykdomajame veikime privalu nuosekliai bei palaipsniui eiti nuo lengvesnio prie sunkesnio veiksmo.

Trečioji taisyklė: turint atsiekti sunkesnį tikslą, kuris vienu žygiu neatsiekiamas, dera šitas tikslas suskirstyti smulkesniais bei lengvesniais tikslais taip, kad kiekvienas atskiras tikslas galima būtų atsiekti skyrium. Bet jei tikslo siekimas negali būti suskirstytas atskiromis dalimis, kai pats tikslas yra nedalijamas ir negali būti atsiektas vienu valios žygiu, dera stengtis sudaryti materialinių motyvų, t. y. polinkio, įpročio arba jausmo, galinčių padėti valiai veiksmą atlikti.

Ketvirtoji taisyklė: turint atlikti kokį nors sunkesnį veiksmą pravartu pastatyti save į tokias gyvenimo aplinkybes, kurios savo eiga verstų veiksmą atlikti.

Penktoji taisyklė: vykdomajame veikime privalu pratintis tiksliai atlikinėti visos deramos veiksmo smulkmenos ir kiekvienas veiksmas privesti prie pageidaujamo galo.

Šeštoji taisyklė: vykdomajame veikime privalu vengti per didelės paskubos, kuri ardo nervų sistemą, ir per didelio nuovargio, kuris neleidžia privesti darbo prie pageidaujamo galo.

Dauguma pedagogų randa, kad valios lavinimo pratybos yra ne tik galimos, bet ir patartinos. Valios lavinimo pratybų esmę sudaro trys pagrindiniai dalykai, kurie yra: pirma, susitelkimas, antra, kova su neigiamais ir žemesniais polinkiais, įpročiais ir jausmais, ir, trečia, pratinimas prie gerų darbų bei dorybių.

Šitų trijų pagrindinių valios lavinimo pratybų nedera labai skirti nuo gyvenimo, kuris kiekviename žingsnyje reikalauja iš mūsų trijų nurodytų dalykų.

Susitelkimas yra pirmaeilės reikšmės dalykas dvasiniame gyvenime. Susitelkime asmuo atsipalaiduoja nuo išviršinių įspūdžių bei įtakų ir suranda savo išvidinį Aš, kuris sudaro metafizinį asmenybės pagrindą. Be šito susiradimo savo viduje joks gyvenimas ir joks veikimas negali turėti nei savistovios reikšmės, nei tikro tikslingumo. Nesusitelkęs žmogus nepajėgia savo veikime pasireikšti prigimta savo individualybe.

Susitelkimas yra sąmoningumo bei galingumo sąlyga. Sąmoningumo atžvilgiu susitelkimas veda prie praktinės išminties: susitelkime yra apsvarstomas veikimo tikslas, uždaviniai, priemonės, sunkenybės bei galimybės ir šiaip jau visos veikimo aplinkybės. Iš kitos pusės, susitelkimas, pašalinęs išsiblaškymą ir paliuosavęs dėmesį nuo pašalinių įspūdžių prievartos, yra dvasios galingumo sąlyga.

Kai asmuo yra susitelkęs, prieš jo akis privalo atsistoti du pagrindiniu uždaviniu: vengti to, kas yra bloga, ir daryti tai, kas yra gera. Yra tad dviejų rūšių valios lavinimo pratybų: kova su žemesniais žmogaus būtybės gaivalais, būtent, polinkiais, įpročiais ir jausmais, ir pratinimasis prie gerų darbų bei dorybių. Pirmoji pratybų rūšis galėtų būti pavadinta neigiamojo tvardymosi pratybomis, tuo tarpu antrosioms pritiktų teigiamojo tvardymosi pratybų vardas.

Yra labai svarbu, auklėjant jaunimo būdą, turėti galvoje tai, kad būdo lavinimas niekuomet nesibaigia ir todėl gali faktinai vykti iki pat žmogaus mirties.

Svarbu taip pat auklėtojui nusimanyti apie tamprų būdo sąryšį su religiniu gyvenimu. Religija suteikia doriniam principui nelygstamosios sankcijos, tuo tarpu principo tvirtumas yra jau viena tvirto būdo sąlyga. Iš kitos pusės, religija visomis savo priemonėmis padeda žmogui susitelkti aplink vieną dieviškąjį gyvenimo centrą, palaiko jį kovoje su žemesniais gyvenimo gaivalais ir paragina prie gerų darbų ir dorybių praktikavimo.

C. *Sąžinės auklėjimas*

1. Sąžinės sąvoka ir savybės

Realizuoti gyvenime doros tvarka yra artimesnis objektyvinis žmogaus tikslas. Tasai pastovus ir sąmoningas nusiteikimas, kuris šitą tikslą turi atitikti žmogaus prigimtyje arba net jo sieloje, yra sąžinė.

Mūsų „sąžinė" etimologiniu atžvilgiu yra sudaryta analoginiu būdu su lotyniškąja *conscientia*, kas reiškia žinojimą, pritaikytą kuriam nors praktiniam dalykui. Tasai dalykas, kuriam žinojimas yra taikomas sąžinės atveju, yra dorinis veikimas. Ogi sąžinės žinojimas, taikomas doriniam veikimui, yra ne kas kita kaip vertinamasis proto sprendimas, kuris nurodo dorinę veikimo vertę ir sykiu prie jo skatina, jei veiksmas yra darytinas, ir nuo jo sulaiko, jei veiksmas yra vengtinas.

Sąžinė yra iš savo pagrindo jau ne valios, kaip kad buvo su būdu, bet proto nusiteikimas. Bet sykiu ir būdas, ir sąžinė yra asmens kokybės, arba asmenybės sudedamosios dalys.

Sąžinės balsas yra ne kas kita kaip proto balsas apie dorinio veikimo vertę, todėl jis gali būti pavadintas vertinamuoju sprendimu, t. y. sprendimu, kuriuo protas vertina

dorinį veiksmą. Bet vertinamasis proto sprendimas apie dorinį veiksmą tik tada yra sąžinės balsas, kai jis taikomas nuosavam doriniam veiksmui ir turi privalomosios, rišamosios arba net saistomosios reikšmės.

Sąžinė gali būti arba įspėjamoji, arba teisiamoji ta prasme, kad per jos tarpininkavimą protas sprendžia įspėjamai, kas yra darytina arba kas yra vengtina, ir teisiamai, kas yra blogai ar gerai padaryta. Saistomoji sąžinės galia priverčia žmogų daryti tai, ką jam sąžinė nurodo kaipo darytina, ir vengti to, ką jam sąžinė nurodo kaipo vengtina.

Sąžinė nenustatinėja apskritai dorinių dėsnių ir jų apskritai netyrinėja, ji tik kiekvienu atskiru veikimo atsitikimu daro bendro dorinio dėsnio pritaikymą pastangomis to žmogaus, kuris turi veikti arba yra jau veiksmą atlikęs.

Tokiu būdu sąžinės balse sueina du objektyviniu bei subjektyviniu momentu: pirma, bendrasis visiems privalomas dorinis dėsnis, kuris remiasi protingąja žmogaus prigimtimi, ir antra, šito dėsnio pritaikymas atskiram veikimo atsitikimui, pritaikymas, kuris remiasi veikiančio žmogaus nusimanymu.

Bet čia pat glūdi galimybė sąžinės balsui suklysti. Žmogus gali klaidingai suprasti bendrąjį dorinį dėsnį, ir tuomet jo pritaikymas turės būti klaidingas. Antra vertus, žmogus gali klaidingai pritaikyti bendrąjį dorinį dėsnį, kad šitas dėsnis ir būtų jo teisingai suprastas. Iš čion gauname naują sąžinės suskirstymą į teisingąją ir klaidingąją. Jei kas klauso klaidingo sąžinės balso su įsitikinimu, kad šitas balsas teisingai sprendžia, elgiasi dorai, nors įvyksta objektyvinė, arba materialinė, klaida. Bet jei kas tokiam sąžinės balsui nepalinksta, tai objektyvinės, arba materialinės, klaidos neįvyksta, bet užtat įvyksta subjektyvinis, arba formalinis, nusidėjimas. Sąžinės balsas turi nelygios saistomosios reikšmės pagal tai, koks yra jos tikrumo laipsnis: daugiausia saistomosios galios turi tvirtai įsitikinusi sąžinė, mažiau – patikimoji *(probabilis)*, mažiausiai – abejojanti.

Pedagogikos atžvilgiu turi ypatingos reikšmės emocionalinis sąžinės savotiškumas, arba jos pobūdis, t y. atveikiamasis jos jautrumas dorinio veikimo klausimuose. Šituo atžvilgiu esama plačiai palaidos, normaliai jautrios ir siaurai skrupulingos sąžinės. Plačiai palaida yra sąžinė, kuri nesijaučia pakankamai susaistyta doriniu dėsniu ir todėl laiko daug ką leistinu veiksmu be pakankamų objektyvių davinių. Šitai plačiai palaidai sąžinei priešginybę sudaro skrupulinga sąžinė, kuri jaučiasi per daug susaistyta doriniu dėsniu ir daug ką laiko neleistinais dalykais be pakankamų objektyvinių pagrindų. Normaliai jautri sąžinė sugeba lengvai atskirti objektyviai leistinus nuo objektyviai neleistinų dalykų, ir tik šita normaliai jautri sąžinė tegalima laikyti pavyzdinga sąžine.

Visuomet pasilieka faktas, kad sąžinės branduolį sudaro vertinamasis sprendimas, kuris pareina ne nuo jausmo, bet nuo proto. Bet iš kitos pusės, negalima neigti sąžinės sąryšio su doriniu jausmu. Su jo pagalba sąžinės sprendimas pasidaro labiau intuityvinis. Tokiu atveju dorinis jausmas yra ne kas kita kaip savaimingas žmogaus atveikimas į dorinį klausimą, atveikimas, kuris remiasi glūdinčiu žmogaus pasąmonėje ilgu doriniu žmogaus patyrimu.

Taigi savo pirmutine kilme sąžinė pareina nuo proto ir patyrimo bėgyje ankštai susiglaudžia su doriniu jausmu. Iš čia galima padaryti išvada, kad sąžinė nėra įgimtas žmogui dalykas. Sąžinė yra protingo bei laisvo žmogiškojo asmens padaras ir išsivysto sykiu su jo visos asmenybės išsivystymu. Žodžiu tariant, sąžinė, sudarydama ne individualybės, bet asmenybės sudedamąją dalį, yra žmogui ne įgimta, bet įgytoji vertybė. Įgimta tėra vien galimybė sąžinę turėti bei tobulinti.

Šito fakto konstatavimas turi principialios reikšmės pedagogikos teorijai ir praktikai, nes tai reiškia, kad sąžinė gali ir privalo būti sistemingai auklėjama bendroje ugdymo sistemoje.

Suglaudus tai, kas buvo pasakyta apie sąžinės esmę bei savybes, gausime šitokią tikslią sąžinės aptartį: *„Sąžinė yra pastovus bei sąmoningas žmogaus proto nusiteikimas vertinamai spręsti su saistomąja galia apie nuosavą žmogaus elgseną, įspėjant jį apie sumanytąjį veiksmą arba teisiant įvykdytąjį kaipo gerą arba blogą"*.

Iš čion lengva sudaryti sąžinės idealas, kuris turėtų būti vykdomas ugdomajame veikime auklėjimo priemonėmis. Pirma, sąžinės reikalui yra svarbus kuo didžiausias proto išlavinimas. Antra, proto išlavinimas sąžinės atžvilgiu privalo pasireikšti praktinėje dorinio veikimo srityje ypatybe, vadinama praktine išmintimi. Trečia, sąžinė privalo, kiek galint savo laiku, įspėti žmogų apie sumanytojo veiksmo gerumą ar blogumą ir teisti dėl įvykdytojo veiksmo kokybių. Ketvirta, sąžinės balsas privalo turėti kuo daugiausia saistomosios galios žmogui, kuris sprendžia apie savo veiksmus. Penkta, privalu nustatyti sutartinė tarp sąžinės vertinamojo spręsmo ir dorinio jausmo ir tuo pačiu sustiprinti vienas antrą. Šešta, privalu sąžinė apsaugoti nuo per plataus palaidumo ir nuo per siauro skrupulingumo, kad ji galėtų tapti normaliai jautria. Trumpai tariant, ideali bus sąžinė, kuri turi pilnai sąmoningą dorinio dėsnio supratimą, sugeba išmintingai pritaikyti šitą dėsnį konkretiniam atsitikimui, yra visuomet pakankamai iškalbinga, pasireiškia visuomet su tinkamai saistomąja galia, harmoningai sutaria su doriniu jausmu ir pasižymi normaliu jautrumu visose gyvenimo aplinkybėse.

2. Sąžinės auklėjimas

a. Priemonės didinti doriniam sąžinės sąmoningumui

Kadangi protas yra toji galia, į kurią sąžinė yra atsirėmusi savo giliausiomis šaknimis, tai yra aišku, kad auklėjant sąžinę pirmutinis uždavinys yra tinkamai lavinti protą

dorinių sprendimų srityje. Šitam reikalui privalo tarnauti doriniai pamokymai.

Sąžinės esmė reikalauja per dorinius pamokymus pakreipti dėmesį visų pirma į du siektinu dalyku. Tai yra, pirma, aiški dorinių principų sąmonė, antra, išmintingas šitų principų taikymas atskiriems gyvenimo bei veikimo atsitikimams. Šituodu dalyku yra taip svarbiu sąžinės klausimuose todėl, kad kiekvienas sąžinės aktas iš esmės yra protavimas, kuris gali būti suimtas į silogizmą, kur didžiąją prielaidą sudarys dorinio principo konstatavimas, o mažąją – atskiro veiksmo kvalifikavimas arba aptarimas; gaunama išvada ir bus ne kas kita kaip sąžinės balsas.

Kai veiksmas yra jau padarytas, sąžinės balsas pasireiškia panašiu protavimu, kuris tik yra taikomas ne projektuojamam, bet įvykusiam veiksmui. Panašiam protavimui svarbu įsigyti trys kokybės. Dorinis dėsnis, arba principas, privalo būti įsisąmonintas su didžiausiu įsitikinimo arba įsitikrinimo laipsniu. Tam reikalui dera auklėtiniuose išdirbti kuo didžiausias sąmoningumas dorinių dėsnių konstatavime, ypač pagal savarankiškojo veiklumo principą. Antra, svarbu, kad prieš kiekvieną veiksmą žmogus sugebėtų atsiklausti savo sąžinės balso ir apsvarstyti net plačiau veikimo motyvus ir tuo pačiu nusistatytų sau aiškią prievolę veiksmą atlikti ar nuo veiksmo susilaikyti. Pagaliau trečia, svarbu po kiekvieno veiksmo apsimąstyti, ar veiksmas tinkamai atliktas ir apskritai ar veiksmas galima buvo arba net reikėjo atlikti.

Taigi sąžinės auklėjimo atžvilgiu vertinamasis proto sprendimas privalu lavinti ypatingai trijuose dalykuose, kurie yra: sąmoningas bei savarankiškas dorinio dėsnio konstatavimas, išmintingas motyvų apsvarstymas prieš pradedant veikti ir objektyvus bei kritingas savo atlikto veikimo kontroliavimas. Žodžiu tariant, dorinio dėsnio atžvilgiu

pridera auklėtiniuose lavinti principialumas, išmintingumas ir autokritika.

b. Priemonės didinti saistomajai sąžinės galiai

Doriniai pamokymai lavina intelektualinę arba protinę sąžinės pusę, kitaip tariant – doros sąmonę. Bet šalia doros sąmonės svarbu įsigyti doros galią, t. y. suteikti sąžinei tikrai saistomosios galios. Negalima neigti, kad juo dorinis susipratimas yra didesnis, juo didesnė yra ir saistomoji sąžinės galia. Tačiau teorinis susipratimas nėra vienintelis veiksnys, kuris didina saistomąją sąžinės galią. Šitų veiksnių skaičiuje tenka visų pirma paminėti įpratimas veikti doriniu būdu. Sąžinės saistomoji galia ypatingai yra ryški tuose doriniuose veiksmuose, kurie pas mus yra įėję į įprotį.

Taigi labai svarbu pratinti auklėtiniai veikti dorai, jiems dar negalint turėti aiškaus dorinio susipratimo, nes pratinimas veikti doriniu būdu su sugestyvine įtaiga, kad privalu veikti būtent tokiu būdu, bet ne kitaip, yra viena iš svarbesnių priemonių saistomajai sąžinės galiai ugdyti.

3. Sąžinės balsas ir dorinis jausmas

Šalia įpratimo dorai veikti saistomąją sąžinės galią didina dargi doriniai bei religiniai jausmai. Paprastai tarp sąžinės ir dorinio jausmo susidaro tam tikra sutartinė, kadangi sąžinė turi reikšmės dorinių jausmų išsivystymui, ir atvirkščiai, doriniai jausmai turi reikšmės sąžinės išsivystymui. Todėl tenka auklėti sąžinė tam tikrų jausmų sužadinimu bei kultivavimu. Suprantama savaime, kad religinių jausmų auklėjimas dar daugiau turi reikšmės sąžinės saistomajai galiai ugdyti, kadangi jų dorinė reikšmė dar didesnė negu paprastų humanistinių jausmų.

Tarp atskirų uždavinių sąžinės auklėjime tenka dar pastatyti reikalavimas, kad sąžinė būtų išauklėta normaliai

jautri. Norint tai atsiekti, dera rūpintis, kad tarp vertinamojo sąžinės sprendinio ir dorinio jausmo susidarytų tam tikras atitinkamas sutarimas.

Tuo tarpu šitas sutarimas yra individualinis dalykas, kuris kiekvienu atskiru atveju gali pareikalauti auklėjimo priemonių individualizavimo. Sąžinės auklėjimas kaip tik reikalauja ypatingo atsižvelgimo į individualizacijos principą.

Šalia paminėtų jau priemonių sąžinei auklėti esama dar vienos, turinčios reikšmės ne tik šitam reikalui, bet ir visam doriniam auklėjimui. Tai yra dorinis pavyzdys. Jis beveik visais atvejais stipriau veikia dorinę auklėtinio sąmonę nekaip doriniai pamokymai, patenką į moralizavimo toną. Todėl lotyniškasis aforizmas visai teisingai teigia, kad žodžiai sujudina, o pavyzdžiai pagauna.

Dorinis pavyzdys, pavyzdžiui, žymesnių žmonių gyvenimo bei veikimo aprašyme arba šventųjų gyvenime, veikia visą žmogų: vertinamąjį jo proto sprendimą, jo valios pasiryžimą ir jo dorinį jausmą. Jis stiprina būdą, auklėja sąžinę ir moko rasti laimės, sekant tais dvasios galiūnais, kurie nuolatinėje gyvenimo kovoje ir nenutrūkstamoje kančių grandinėje sugebėjo būti laimingi.

D. Auklėjimas sugebėjimo būti laimingam

1. Tikro laimingumo supratimas

Pasiturėjimas galutinuoju gyvenimo tikslu, kuris atitinka protingąją žmogaus prigimtį, turėtų būti žmogui didžiausiu doriniu pasitenkinimu arba laimingumo šaltiniu. Einant krikščioniškąja pasaulėžiūra galutinas objektyvinis, arba išviršinis, tikslas yra pats Dievas, jam pilnas pasidavimas ir

juoju pilnas pasiturėjimas. Bet sykiu tikslas, tik subjektyvinis, arba išvidinis, yra ir tai, kas per galutinąjį tikslą yra atsiekiama, t. y. žmogaus laimingumas, arba pasitenkinimas tąja aukščiausiąja gėrybe, kuri yra pats Dievas.

Tokiu būdu galutinosios laimės klausimas yra lengvai ir nuosekliai išsprendžiamas principe arba teorijoje. Prigimtoje gyvenimo tvarkoje galutinasis gyvenimo tikslas principialiai negali būti atsiektas, nors gali ir privalo būti siekiamas su artimesnių gyvenimo tikslų pagalba. Šitie artimesni arba paskutiniai gyvenimo tikslai yra, iš subjektyvinės pusės, žmogaus galių išvystymas, iš objektyvinės pusės – atsiekimas tiesos, gėrio ir grožio tvarkos. Šitie artimesni tikslai, tiek subjektyviniai, tiek objektyviniai, yra žmogui prigimtosios tvarkos gėrybės, kuriomis pasiturėjimas suteikia žmogui pasitenkinimo ir todėl irgi šiokio ar tokio laimingumo. Šitas dorinis džiaugsmingumas, gimstąs vykdant dorinę tvarką, tegali laiduoti žmogaus dorinės nuotaikos lygumą, pastovumą, tvirtumą ir kilnumą, be ko negalimas tasai kad ir netobulas laimingumas, atsiekiamas žemiškojo gyvenimo ribose.

Žmogaus pasitenkinimas doriniu džiaugsmingumu, plaukiančiu iš dorinio tobulinimosi, yra pastovesnis, kadangi žmogus tampa vis nepriklausomesnis nuo gėrybių, kurios nepareina nuo jo tik vieno. Sykiu, einant nuo juslinio pasitenkinimo prie dorinio pasitenkinimo, pastarojo kilnumas kaskart didėja ir jo tikras vertingumas vis auga.

2. Tvirtas būdas, jautri sąžinė ir dorybių praktikavimas kaipo bendros sąlygos laimingumui

Jei tikras laimingumas pareina nuo dorinės tvarkos vykdymo gyvenime, tai bendras dorinis auklėjimas yra ne kas kita kaip bendras jaunimo ruošimas laimingumui. Tai turi

reikšmės tiek bendrojo formalinio, tiek specialiojo materialinio dorinimo atžvilgiu. Be tvirto būdo pirmas didesnis nepasisekimas gali pavergti žmogų į tokį nusiminimą ir dvasios surūgimą, kad apie jo lamingumą netektų kalbėti. Ogi be jautrios sąžinės žmogus tampa žemesnės prigimties vergu. Tuo pačiu dorinis džiaugsmingumas darosi jam negalimas.

Ne mažesnės reikšmės turi laimingumui ir materialinis dorinimas, t. y. auklėjimas atskirų dorybių, turinčių tam tikro turinio. Pavyzdžiui, nusižeminimo dorybė, lotyniškai vadinama *humilitas*, labai yra svarbi laimingumo klausimui. Nusižeminimas yra dorybė, prieštaraujanti neteisėtai savimeilei, arba ambicijai. Krikščioniškasis nusižeminimas, teikdamas žmogui faktinos nepriklausomybės nuo gyvenimo aplinkybių, gilina dorinį gyvenimą ir sykiu didina dorinio džiaugsmingumo įtampą. Tas pat reik pasakyti ir apie ištisą kitų dorybių eilę.

Bet tai nėra specialios priemonės jaunimui auklėti laimingumo reikalui. Čia gali būti įvairių priemonių pagal tai, kad laimingumo klausimu, iš vienos pusės, yra reikalingas tinkamas protinis susipratimas, o iš antros pusės – deramas protinis nusistatymas gyvenimo praktikoje. Tinkamas protinis susipratimas laimingumo klausimu gali būti auklėtinių įgautas, iš vienos pusės, per dorinius pamokymus, iš antros pusės – mažiau ar daugiau savarankiškuoju išsidirbimu pažiūros į laimingumo klausimą.

3. Doriniai pamokymai apie laimingumą

Doriniai pamokymai gali turėti įvairių lyčių pradedant paprastais papasakojimais ir baigiant sistematizavimu dorinių pažiūrų į laimingumo klausimą iš pačių auklėtinių pusės. Dažnai vienas ir tas pats pamokymas, pavyzdžiui,

žymesnio žmogaus biografija arba šventojo gyvenimas, gali turėti reikšmės įvairiems dorinimo tikslams. Vis dėlto gali būti dorinių pamokymų, kurie tarnauja specialiai vienam kuriam dorinimo tikslui. Dorinis papasakojimas gali labiausiai tarnauti vienam kokiam dorinimo uždaviniui pagal tai, kokia yra pagrindinė dorinio papasakojimo tendencija. Dargi gali būti dorinių pamokymų, specialiai tarnaujančių jaunimui auklėti laimingumo reikalui. Tokie bus pamokymai apie tikro laimingumo esmę, apie jo sąryšį su doriniu gyvenimu, apie priemones jam atsiekti, apie pagrindinius dorinius nusiteikimus, jam reikalingus, ir t. t.

Tikro laimingumo pradai šiame žemiškajame gyvenime yra ne kas kita kaip tam tikri pastovūs doriniai nusiteikimai, kurie yra reikalingi šalia protinio nusimanymo apie tikrąjį žmogaus laimingumą. Šitas nusimanymas, kaip žinome, suteikiamas auklėtiniams doriniais pamokymais. Ogi pastovūs doriniai nusiteikimai, reikalingi laimingumui, kaipo jo doriniai pradai, išvystomi auklėtiniuose atitinkamomis auklėjimo priemonėmis, pavyzdžiui, pratinimu, įkvėpimu, auklėjamąja įtaiga arba pavyzdžiu ir t. t.

4. Specialieji nusiteikimai, auklėtini laimingumui, ir pedagoginės priemonės jiems siekti

Pirmas nusiteikimas, kuris, prasidėjęs fizinėje srityje, pereina į dorinę sritį, yra plačiai suprastas užgrūdymas. Fizinis užgrūdymas yra žmogaus organizmo patvarumas darbe ir atsparumas sunkioms gyvenimo aplinkybėms. Su fiziniu užgrūdymu dažniausiai yra surištas dorinis užgrūdymas, kuris yra ne kas kita kaip patvarumas doriniame nusistatyme ir atsparumas sunkioms psichinio gyvenimo sąlygoms. Užgrūdymui priešginybę sudaro išlepinimas, tiek fizinis, tiek dorinis. Išlepinimas daro žmogų priklausomą nuo savo žemesnių užgaidų ir nuo materialinių gyvenimo

aplinkybių ir neleidžia išsidirbti žmoguje dviem doriniam nusiteikimam, kurie yra kantrybė bei tvirtybė. Kantrybė turi savo pagrindą jau fiziniame užgrūdyme, ogi perėjusi į dorinio gyvenimo sritį, ji virsta tvirtybės dorybe.

Antras dorinis nusiteikimas, artimai surištas su pirmuoju, yra saikumas savo reikalavimuose. Saikumas tegali išsivystyti vien tada, kai tam tikras fizinis bei dorinis užsigrūdymas yra jau atsiektas, nes kitaip negali įvykti su reikiamu dvasios tvirtumu atsisakymas nuo reikalavimų, kurių kelia arba mūsų juslinė prigimtis, arba mūsų ambicija, arba mūsų proto smalsumas, arba mūsų estetinis jausmo troškimas grožėtis.

Trečias pagrindinis dorinis nusiteikimas, reikalingas laimingumui, yra sugebėjimas statyti dorinį pasitenkinimą aukščiau už bet kurį kitą pasitenkinimą arba pasilinksminimą. Nuo šito sugebėjimo pareina tasai dorinis džiaugsmingumas, kuris suteikia žmogaus gyvenimui bendros dorinės nuotaikos, lygios, pastovios, tvirtos ir niekuo neįveikiamos.

Taigi žmogus, turįs fizinį bei dorinį užgrūdymą, sudarantį pagrindą kantrybės bei tvirtybės dorybėms, išvidinę nepriklausomybę nuo išviršinių daiktų, gyvenimo aplinkybių ir žmonių, sudarančią pagrindą saikumo reikalavimuose, ir sugebėjimą statyti dorinis pasitenkinimas aukščiau bet kurio kito žemiškojo pasitenkinimo, gali jaustis laimingu visose gyvenimo aplinkybėse, nes jo laimingumas tada pareina nuo jo paties.

Laimingumo koncepcija

Klasiška laimingumo aptartis priklauso tam pačiam Boecijui, kuris patiekė irgi klasiškos aptarties asmens sąvokai. Laimingumu jis pavadino stovį, tobulą visų gėrybių

sutelkimu: *beatitudo est status bonorum omnium congregatione perfectus.* Analizuojant lakoniškąjį Boecijaus pasakymą, gaunamos trys esminės laimingumo žymės: laimingumas yra stovis, kuris, pirma, išskiria bet kurią blogybę, antra, suima į save visas gėrybes, žmogaus protingą prigimtį atitinkančias, ir trečia, turi laimę amžinai trukti. Taigi išvystyta laimingumo aptartis gali būti išreikšta šitokiu būdu: *laimingumas yra laisvas nuo blogybių, neprarandamas pasiturėjimas visomis atitinkančiomis protingą žmogaus prigimtį gėrybėmis.* Štai laimingumo sąvoka, paimta visai nepriklausomai nuo bet kurio atžvilgio į žmogaus gyvenimą bei veikimą.

Ogi į žmogaus gyvenimą bei veikimą laimingumas gali būti imamas įvairiais atžvilgiais. Visų pirma laimingumas gali būti prigimtasis ir antprigimtinis, pagal tai, ar jis atsako prigimtiesiems žmogaus pageidavimams ir atsiekiamas prigimtosiomis priemonėmis, ar išeina iš šitų prigimtųjų ribų.

Pilnumo laipsnio atžvilgiu laimingumas gali būti pilnas ir nepilnas, kitaip tariant, tobulas ir netobulas laimingumas. Tiksliai imant dalyką, tik pilnąjį arba tobuląjį laimingumą galime visai teisėtai vadinti laimingumo vardu. Vis dėlto lygstamuoju būdu galima kalbėti irgi apie nepilnąjį arba netobuląjį laimingumą, kadangi tokiu atveju nepilnas laimingumas sudaro šalia laimingumo ne atskirą rūšį, bet naują sąvoką.

Įvairūs žmogaus gyvenimo tikslai yra tarp savęs organingoje priklausomybėje.

Atžvilgiu į artimesnį išvidinį, arba subjektyvinį, tikslą, kuris yra tobulas žmogaus galių išvystymas, laimingumas yra tik tolimesnis tikslas ir todėl palenkia sau artimesnį tikslą, kaipo savo priemonę. Ir iš tikro žmogaus galių išvystymas yra visuomet priemonė laimingumui siekti.

Atžvilgiu į artimesnį ir tobulesnį išviršinį arba objekty-

vinį tikslą žmogaus laimingumas yra ne priemonė, ne sąlyga ir ne tikslas, bet išdava. Realizuodamas tiesą, gėrį ir grožį žinijos, doros ir meno tvarkoje, žmogus išdavoje įgauna pasitenkinimo, kuris didina jo laimingumą. Todėl artimesnis objektyvinis tikslas taip santykiuoja su žmogaus laimingumu, kaip priežastis su išdava. Tai juo labiau privalu pasakyti imant tolimesnį objektyvinį, arba išviršinį, žmogaus tikslą, kuris yra pats Dievas. Pilnas arba tobulas žmogaus laimingumas tegali būti atsiektas vien sąryšyje su tuo galutinuoju tikslu, kuris yra, kaipo absoliutas, pirmutinis tiesos, gėrio ir grožio šaltinis.

Kalbant apie laimingumą atžvilgiu į žemiškąjį gyvenimą reik konstatuoti faktą, kad tobulas laimingumas šio gyvenimo ribose nėra atsiekiamas. O kadangi įgimtas laimės geismas visuotinas ir nenugalimas ir reikalauja žmogui tobulo laimingumo, tai yra neišvengiama pripažinti, kad galimybė atsiekti tobulo laimingumo žmogui yra rezervuota antprigimtinėje tvarkoje.

Iš šito nesunku jau padaryti išvada, kad galutinas subjektyvinis žemiškojo gyvenimo tikslas yra pasiruošimas prie tobulo laimingumo anajame antprigimtiniame gyvenime ir kad artimesni subjektyviniai tikslai, šiame gyvenime žmogaus siekiami, turi būti palenkti pasakytajam galutinajam žemiškojo gyvenimo tikslui, kaipo taikomos jam priemonės. Sąlyga, tarnaujanti žmogui tikru pasiruošimu prie tobulo lamingumo, yra taip pat visuotina, kaip žmonių įgimtas laimės geismas, ir taip pat visiems prieinama, kaip principialiai visi žmonės yra pašaukti prie tobulos laimės. Šita sąlyga yra laisvas apsisprendimas pagal doros reikalavimus ir dorinės tvarkos vykdymas visame gyvenimo plote. Tad praktikuojant dorybės žemiškajame gyvenime tegalima atsiekti tobulo laimingumo anapus šito gyvenimo.

Atsižvelgiant į tai, kad, iš vienos pusės, prigimtajam žmogaus laimingumui būtinos yra dorinės gėrybės ir kad, iš

antros pusės, antprigimtiniam jo laimingumui yra būtinas pasiturėjimas Dievu, gauname išvadą, kad tinkamai suprastas žmogaus laimingumas jau šitame žemiškajame gyvenime pareina nuo dorinės bei religinės tvarkos vykdymo.

Gyvenimo kovos laimėjimas doros tvarkoje, iš kurio plaukia dorinis žmogaus džiaugsmingumas, svarbus yra dargi tuo, kad tik šitoje kovoje už dorinę tvarką galima suprasti tikra kentėjimo prasmė, to kentėjimo, kuris žmogaus gyvenime yra neišvengiamas jau vien tik todėl, kad šis žemiškas mūsų gyvenimas turi neišvengiamai pasibaigti materialinės mūsų prigimties suirimu. Doriniame laimingumo supratime kentėjimas ne tik nėra kliūtis gerai suprastam laimingumui, bet dargi tam tikra proga įsigyti dorinių nuopelnų ir tuo pačiu padidinti savo dorinį pasitenkinimą arba džiaugsmingumą.

Jei, iš vienos pusės, laimingumas pareina nuo tinkamo jo supratimo, tai, iš kitos pusės, jis pareina nuo tos išvidinės laisvės, kurios žmogus išsidirba arba iškovoja savyje atžvilgiu į gėrybes, nesudarančias būtinų sąlygų dorine prasme suprastam laimingumui. Tikrai turtingas žmogus yra ne tas, kuris yra savo gausių materialinių turtų vergas, bet tas, kurio reikalavimai yra mažesni negu jo turtai. Todėl laimingumo atžvilgiu išmintingiausiai elgiasi tas, kas mažina savo reikalavimus tų gėrybių, kurios nesudaro būtinų sąlygų doriniam džiaugsmingumui. Tai padaro žmogų kaskart laisvesnį nuo savo žemesnės prigimties, gamtos daiktų, žmonių ir aplinkybių prievartos ir tuo pačiu didina dorinį jo vertingumą.

Trečias skyrius

DORINIMO SĄLYGOS BEI PRIEMONĖS

Sąlyga nėra aktyviai pavartojama tikslui, tuo tarpu priemonė tuo ir skiriasi nuo sąlygos, kad ji yra aktyviai vartojama tikslui atsiekti veikiančiojo žmogaus rankose. Vis dėlto sąlyga nėra abejinga tikslui aplinkybė: ji kaip tik yra aplinkybė, kuri turi realios reikšmės tikslą siekiant; bet šita reikšmė nėra aktyvaus pobūdžio. Užtat priemonė turi jau aktyvios reikšmės siekiamajam tikslui, nors ir nėra vis dėlto vykdomoji veiksmo priežastis.

A. Dorinimo sąlygos

Bendra bei būtina dorinimo sąlyga yra tam tikras auklėtojo bei auklėtinio santykiavimas. Pedagogas negali savo auklėtiniams perteikti arba net juose išvystyti to, ko jis pats savyje neturi bent tam tikru laipsniu; todėl būtina dorinimui sąlyga iš auklėtojo pusės yra dorinis autoritetingumas, atremtas į dorinį jo vertingumą. Šita sąlyga yra dorinimui išviršinė ta prasme, kad ji pareina auklėtiniui iš viršaus, t. y. nuo auklėtojo. Ją iš auklėtinio pusės atitinka išvidinė sąlyga, koreliatyvinė su pirmąja. Tai yra auklėtinio pagarba auklėtojui ir pasitikėjimas jo doriniu autoritetu. Šitų dviejų koreliatyvinių sąlygų, išviršinės bei išvidinės, tačiau nepakanka dar doriniam auklėjimui. Auklėtojas ir auklėtinis turi dar sueiti į dorinį santykiavimą, kuris yra dorinis

bendravimas. Čia randa pritaikymo bendras psichologinis interpersonalinės arba tarpasmeninės difuzijos dėsnis, pagal kurį asmenybių apraiškos asimiliuojamos savitarpinėje asmenų įtakoje. Taigi bendriausia dorinimo salyga, t. y. auklėtojo santykiavimas su auklėtiniu, gali būti išvystyta į tris atskiras specialesnes sąlygas, kurios yra: 1) dorinis auklėtojo autoritetingumas, 2) auklėtinio pagarba bei pasitikėjimas auklėtoju ir 3) dorinis auklėtojo bendravimas su auklėtiniu.

1. Dorinis auklėtojo autoritetingumas

Daroma yra skirtumo tarp objektyvinio ir subjektyvinio autoriteto. Objektyvinis pareina nuo pareigų, kuriomis žmogus yra įgaliotas, taip sakant, iš viršaus. Ogi subjektyvinis autoritetas pareina nuo nuosavos žmogaus asmenybės. Autoritetas sėkmingiausiai pasireiškia, kai objektyvinis ir subjektyvinis arba išviršinis ir išvidinis autoritetas sutampa sykiu viename asmenyje. Kadangi dorinis auklėtojo autoritetas yra būtina sąlyga dorinimui apskritai, tai auklėtojas turi profesinės prievolės įsigyti asmeninio dorinio autoritetingumo auklėtinio akyse.

Štai keletas svarbiausių principų, kurie tvarko naudojimąsi autoriteto teise ir autoriteto prievolės vykdymą.

1-as principas. Auklėtojas privalo sąmoningai, nuosekliai ir taktingai stengtis įsigyti autoriteto auklėtinio akyse.

2-as principas. Auklėtojas privalo pradėti reikštis savo autoritetu kuo jauniausiame auklėtinio amžiuje.

3-ias principas. Auklėtinio brendimo vyksme auklėtojas privalo nuosekliai eiti nuo išviršinio padėties autoritetingumo prie išvidinio savo asmens autoritetingumo.

Individualizacijos principas reikalauja, kad dorinimo sąlygos bei priemonės būtų individualizuojamos sulig tuo, kaip kinta dorinės auklėtinio ypatybės. Autoriteto klausi-

mas privalu irgi tinkamai suprasti, kad auklėtinio išsivystymas reikalauja sulig savo vyksmu keisti autoriteto pagrindą, motyvus, reiškimosi lytis ir t. t. Faktinai šitas reikalavimas yra atskiras pritaikymas bendro reikalavimo, kad dorinimas nuosekliai eitų nuo auklėjimo iš auklėtojo pusės prie auklėjimosi iš auklėtinio pusės.

4-as principas. Asmeninis auklėtojo autoritetingumas privalo būti pagrįstas tvirtu pačio auklėtojo nusistatymu gerbti savo gyvenime bei veikime dorinio dėsnio autoritetą.

5-as principas. Autoritetingas auklėtojo pasireiškimas privalo būti rimtas, drąsus ir įteigiąs klusnumą auklėtojui.

6-as principas. Auklėtojui nevalia niekados pavartoti savo autoriteto į bloga. Blogas autoriteto pavartojimas gali būti įvairus: auklėtojas gali, pavyzdžiui, autoritetingai pareikalauti iš savo auklėtinio to, kas yra nedora. Tuo pačiu jis griauna pagrindą, kuriuo remiasi išvidinis asmeninis jo autoritetingumas. Auklėtojas gali pareikalauti iš auklėtinio to, ko jis neturi teisės reikalauti, nors pats reikalaujamas dalykas ir nėra nedoras. Pagaliau auklėtojas gali autoritetingai pareikalauti iš auklėtinio, kas yra dora ir kas įeina į jo kompetenciją, bet ko jis nepajėgia įvykdyti savo moralinėmis pajėgomis. Neįvykdytas vieną kartą reikalavimas sudaro blogą precedentą ta prasme, kad auklėtiniai įpranta nerimtai skaitytis su autoritetingais auklėtojo pareiškimais.

2. Auklėtinio pagarba bei pasitikėjimas

Autoritetingumas ir pagarba yra dvi dorinimo sąlygos, atitinkančios viena antrą koreliatyviniu būdu ir esančios priežastingame tarp savęs sąryšyje, kadangi be auklėtojo autoritetingumo negali būti iš auklėtinių pusės ir tinkamos pagarbos. Doras auklėtojas turi prievolę laimėti šitą pagarbą savo auklėtinių širdyse, nes pagarba iš auklėtinių pusės yra

būtina sąlyga dorinimui. Pagarba didina klusnumą, palengvina jo vykdymą ir paspalvina dorine nuotaika visą auklėjamąjį darbą. Bet jei auklėtojas savo nusistatymu, veikimu ir pasielgimais patiekia medžiagos jaunimo palinkimui niekinti, dorinimo darbas pasidaro beveik negalimas.

Pagarbos prigimtis turi kisti sulig tuo, kaip auklėtinis eina vis gilyn doriniame brendime. Jaunesniame amžiuje auklėtinio pagarba yra pagrįsta faktiniu atstumu, kurio esama tarp didelio suaugusio ir mažo nesuaugusio žmogaus. Vyresniame amžiuje auklėtinių pagarba faktinai yra pagrįsta tuo, kiek auklėtojas yra idealinis aukštesnių principų reiškėjas.

Su pagarba reikalaujamas yra sykiu iš auklėtinių pusės tam tikras pasitikėjimas, kuris yra jei ne būtina, tai bent labai pageidaujama dorinimo sąlyga. Sugebėjimas apsieiti su vaikais rimtai ir tikrai žmogiškai bene bus tikro pasitikėjimo paslaptis.

3. Auklėtojo ir auklėtinio dorinis bendravimas

Pasitikėjimas yra auklėtinio kokybė, kuri tiesioginiu būdu veda prie trečios pagrindinės dorinimo sąlygos, būtent prie dorinio bendravimo tarp auklėtojo ir auklėtinio. Kai, iš vienos pusės, auklėtojas yra įgijęs autoritetingumo auklėtinio akyse, kai, iš antros pusės, auklėtiniai reiškia savo auklėtojui pagarbos bei pasitikėjimo, telieka auklėtojui ir auklėtiniui sueiti į faktinąjį dorinį bendravimą, kad galėtų įvykti toji dorinė difuzija, apie kurią pradžioje buvo kalbėta. Dorinimas negali būti apribotas vien doriniais pamokymais ir drausmės reikalavimais. Reik, kad doriniai pamokymai būtų paremti pačio auklėtojo doriniu gyvenimu ir kad auklėtiniai galėtų įsitikrinti, kad auklėtojo skelbiami principai yra ne tik jiems peršami, bet ir vykdomi asmeniniame auklėtojo gyvenime.

B. Dorinimo priemonės

Iš savo prigimties dorinimas yra išvystomoji pareiga, kuri toliau yra skirstoma į skatinimą ir drausminimą. Skatinimas ir drausminimas savo ruožtu susiskirsto atskiromis pareigomis. Skatinimas įvyksta per pratinimą, pamokymą ir įkvėpimą. Pratinimu sudaromas geras įprotis; pamokymu įprotis racionaliai pamatuojamas ir samoningai auklėtinio pasisavinamas; pagaliau įkvėpimu įprotis daromas patikimu būsimajam laikui. Drausminimas įvyksta per priežiūrą, numatomąją drausmę ir baudžiamąją drausmę. Priežiūra reikalauja iš auklėtinio atlikti tai, kas yra jam darytina. Numatomoji drausmė nurodo auklėtiniui, kokie bus sekmens, jei jis neatliks to, kas yra darytina, arba darys tai, kas yra vengtina. Baudžiamoji drausmė reaguoja prieš įvykusius jau auklėtinio pasielgimus, kai juose esama apsileidimo arba tiesioginio nusidėjimo.

Iš šešių dorinimo priemonių kategorijų kai kurios buvo jau nagrinėjamos prie įvairių aplinkybių. Tokiu būdu palyginant nauji klausimai bus pratinimas, įkvėpimas ir priežiūra.

1. Pratinimas

Pratinimas, suprantamas kaipo dorinimo priemonė, gali būti imamas dvejopu atžvilgiu, būtent kaipo auklėtojo veiksmas, kuriuo auklėtinis yra pratinamas prie ko nors, ir kaipo pačio auklėtinio veiksmas, kuriuo jis papranta ką nors daryti. Dorinimo atžvilgiu pats įprotis, kaipo pastovus nusiteikimas, yra auklėjamasis tikslas; tuo tarpu ir auklėtojo pratinimas, ir auklėtinio pratinimasis yra priemonės tikslui atsiekti. Tvirtas įprotis tesusidaro vien tada, kai pratinimo bei pratinimosi priemonės solidariai sutaria tarp savęs, bet ne neutralizuojasi priešinga pakraipa.

Du pagrindiniu veiksmu, kokiais auklėtinis yra pratinamas dorinio auklėjimo dalykuose, yra auklėtinio gyvenimo bei veikimo tvarkymas ir įsakinėjimas auklėtiniui tvarkos taisykles užlaikyti savo gyvenime bei veikime. Auklėtinis, kurio auklėjime nebuvo užlaikoma tvarka ir kuriam nebuvo davinėta įsakymų, negali būti gerai išauklėtas ne tik išviršiniu, bet ir išvidiniu doriniu būdu.

Tvarka yra dorinamasis veiksnys ta prasme, kad ji reikalauja iš žmogaus tam tikro susivaldymo ir pasilenkimo prieš tam tikras objektyvines taisykles, formuojančias, iš vienos pusės, prigimties pastovų tikslingumą, o iš kitos pusės, tą harmoningą pirmavaizdį, kuris prigimčiai yra idealu.

Iš pat pradžios ne auklėtinis, bet auklėtojas įneša tvarkingumą į auklėtinio gyvenimą. Bet brendimo vyksmas ir čia, kaip ir kitose ugdymo srityse, reikalauja, kad būtų nuosekliai einama nuo auklėjimo prie auklėjimosi. Auklėtinis turi eiti čia nuo faktino tvarkingo gyvenimo prie sąmoningo tvarkymosi.

Aišku savaime, kad nustatytąją tvarką auklėtojas turi auklėtiniui įsakyti išpildyti. Bet ir čia neprivalu pamiršti, kad dorinime galutinoje sąskaitoje yra svarbus toks auklėtinio nusistatymas, kuriame jo valia laisvu apsisprendimu būtų jam pačiam doriniu įsakymų davėja. Todėl sulig doriniu auklėtinio brendimu turi įsakinėjime vis daugiau reikštis trys tendencijos: 1) turi vis labiau didėti įsakinėjimo ekonomija, 2) įsakinėjimo objektas turi vis labiau plisti ir 3) įsakinėjimo griežtumas turi kaskart mažėti. Paprastas savarankiško veiklumo principas reikalauja, kad auklėtiniui nebūtų niekuomet įsakoma tai, ką jis pats be įsakymo gali padaryti laisva iniciatyva ir nuosavu pasiryžimu. Tas pats savarankiškojo veiklumo principas reikalauja, kad nebūtų daroma įsakymo ten, kur pakanka, pavyzdžiui, paprasto patarimo. Atitinkamai yra pageidaujama įsakinėjimo ekonomija ir išraiškos atžvilgiu. Trumpas, aiškus, neišeinąs iš būtinų ri-

bų, faktinai išpildomas, – štai įsakymo teigiamosios kokybės, įsakinėjimo ekonomijos reikalaujamos.

Toliau buvo pasakyta, kad įsakinėjimo objektas turi vis labiau plisti. Kur auklėtinio valia ir protas nėra pakankamai išvystyta, įsakoma ne vienas bendras principas, bet konkretinis šito principo pritaikymas. Vaizdumo principas, privalomas protinimui, randa irgi pritaikymo dorinimo srityje, reikalaujant įsakinėjime eiti nuosekliai nuo konkretinių pritaikymų prie abstraktinių principų. Tokiu būdu įsakinėjimo objektai kaskart darosi platesni.

Pagaliau įsakinėjimo objektui plintant, įsakinėjimo griežtumas mažėja. Todėl laikytis bendrų principų ne tiek įsakoma, kiek įteigiama, pageidaujama, patariama. Prisilaikyti konkretinės tvarkos galima reikalauti visai realiu įsakymu, ogi prisilaikyti dorinės tvarkos apskritai galima reikalauti labai platonišku būdu, nors pastarasis reikalavimas principialiai turi daug daugiau reikšmės negu pirmasis, nes pareina nuo laisvos valios apsisprendimo.

Patarimas, paliekąs auklėtiniui laisvę pasielgti taip ar kitaip, faktinai nėra jau įsakinėjimas. Įsakinėjimas turi pereiti galų gale į patarinėjimą. Patarinėjimas įeina jau į dorinio įkvėpimo priemones. Patarinėjimo menas turi ne mažiau reikšmės dorinimo dalykuose, kaip įsakinėjimo taktika.

2. Įkvėpimas

Dorinis įkvėpimas skiriasi nuo pratinimo tuo, kad nekelia auklėtiniui jokių griežtų reikalavimų, kurių pildymas turėtų auklėtiniui pratinamosios reikšmės. Jis skiriasi nuo pamokymo tuo, kad yra ne tiek protinio, kiek sugestyvinio arba net intuityvinio pobūdžio. Be to, dorinis įkvėpimas, atsisakąs nuo griežtų reikalavimų ir autoritetingų pamokymų, pereina labiau į grynai žmogišką ir net draugišką

auklėtojo ir auklėtinio bendravimą. Dvi pagrindinės dorinio įkvėpimo auklėtiniui priemonės yra: auklėtojo patarimas ir jo pavyzdys.

Patarimas yra siekiamoji įsakinėjimo riba. Pavyzdys semia savo reikšmę iš sugestyvinės vaizdumo prigimties. Kiekvienas pavyzdys jau savo konkretine išvaizda palieka auklėtinio sieloje mažiau ar daugiau ryškų vaizdinį, kuris turi visuomet atitinkamos judinamosios galios. Atsižvelgdamas dargi į jaunimo ir ypač vaikų palinkimą pamėgdžioti vyresniuosius savo pasielgimuose, auklėtojas turi tiesioginės prievolės ne tik pašalinti iš auklėtinio akivaizdos blogus pavyzdžius, bet ir pateikti jam gerų pavyzdžių tiek savo pasielgimais, tiek paakinimais į kitų žmonių gerus pasielgimus. Pastarajam tikslui gali tarnauti didžiųjų žmonių biografijos ir šventųjų gyvenimai.

Viena iš pagrindinių gero pavyzdžio savybių yra tiesumas. Auklėtojo netiesumas, leidžiąs jam elgtis auklėtinių akyse vienaip, ogi savo privatiniame gyvenime kitaip, kompromituoja auklėtinių akyse ne tik patį auklėtoją, bet ir tą gerą principą, kurį jis viešai skelbia.

Bet iš kitos pusės, kartais gera yra išmintingumo ribose sumažinti auklėtinių dorinius reikalavimus, keliamus savo auklėtojams. Doriniams reikalavimams esant per dideliems atsiranda pavojaus, kad auklėtiniai ims piktintis savo auklėtojais net dėl mažmožių ir sykiu jaustis apvilti. Apskritai jaunimui brėstant, auklėtojas turi įkvėpti auklėtiniams didžiųjų pavyzdžių meilę ne savo asmeniu, bet didžiųjų bei šventųjų žmonių asmeniu.

3. Priežiūra

Auklėjamoji priežiūra yra auklėtojo susirūpinimas fiziniu bei dvasiniu auklėtinio saugumu ir jo sugebėjimu pergalėti savo išsivystyme jo užtinkamas kliūtis. Galima kal-

bėti apie neigiamąją ir teigiamąją priežiūrą. Pirmoji neigiamuoju būdu padidina fizinį bei dvasinį auklėtinio saugumą, o antroji teigiamuoju būdu padeda auklėtiniui pergalėti kliūtis, ateinančias auklėtiniui iš viršaus ir iš vidaus.

Auklėjamoji priežiūra yra ypač reikalinga auklėtinio augimo laikotarpiu. Vis dėlto tokia ar kitokia auklėtojo priežiūra yra reikalinga visą laiką, kol auklėtinis nėra pasiekęs pilno subrendimo ir sugebėjimo sąmoningai apsispręsti savo gyvenime. Išmintingumo stoka, prigimties netobulumas, kenksmingos įtakos ir brendimo krizė – štai faktai, kurie ne tik pateisina auklėjamosios priežiūros reikalą, bet dargi uždeda auklėtojui prievolę jąja susirūpinti auklėtinio ugdyme.

Geriausia auklėjamoji priežiūra yra ta, kuri pati nejučiomis susidaro, auklėtojui laisvai bendraujant su auklėtiniais. Priežiūros natūralumas yra pagrindinė geros priežiūros savybė. Tačiau auklėjamoji priežiūra ne visuomet gali būti įglausta į auklėtojo bendravimą su auklėtiniu. Tokiais atvejais ji turi būti kuo mažiausiai ryški bei įkyri auklėtiniams. Tuomet irgi gera yra mažinti priežiūros reikalas, padidinant auklėtiniuose kuo didžiausią atsakomybės jausmą.

Užtat, atvirkščiai, auklėjamosios priežiūros reikalas auga mažėjant auklėtinio atsakomybės jausmui, didėjant priešingų auklėjimui veiksnių skaičiui ir apskritai auklėjamo jaunimo skaičiui.

Antras ne mažiau svarbus dalykas priežiūros klausimu yra sugebėjimas matuoti priežiūros reikalą pagal būdą, pobūdį, aplinkumą, atsakomybės jausmą, valios tvirtumą, susipratimą ir pagal daugelį kitų aplinkybių. Bet ir čia, kaip ir kituose auklėjimo klausimuose, privalu išlaikyti nuoseklus perėjimas nuo auklėjimo prie auklėjimosi. Auklėtojo priežiūra nuosekliai turi vesti prie to, kad pats auklėtinis įprastų būti savo gyvenimo bei veikimo prižiūrėtoju.

Drausmėje arba disciplinoje esama dviejų skirtinų laipsnių.Vienas, ankstybesnis, vadinamas numatomuoju, arba preventyviniu, o antras, vėlybesnis – baudžiamuoju arba represyviniu. Numatomoji drausmė stengiasi neprileisti prie iškrypimo iš tiesaus kelio, tuo tarpu baudžiamoji drausmė pasireiškia jau tada, kai iškrypimas yra įvykęs. Numatomoji drausmė visuomet remiasi geriau ar blogiau paslėpta grėsme. Baudžiamoji drausmė remiasi visuomet ta ar kita bausmės rūšimi.

Pagrindinis drausmės principas yra tai, kad juo geriau yra sutvarkyta numatomoji drausmė, juo mažiau esama reikalo griebtis baudžiamosios drausmės priemonių. Antras pagrindinis drausmės principas yra tai, kad sulig auklėtinio brendimu išviršinė drausmė turi virsti išvidine drausme. Tarp kitko šitas principas reikalauja, kad grėsmės ir drausmės būdas būtų atitinkamai keičiamas sulig doriniu auklėtinio brendimu taip, kad galutinoje sąskaitoje paprasta bausmės rūšis būtų pačio auklėtinio sąžinės priekaištas, reikalaująs tokio ar kitokio blogų pasielgimų atitaisymo.

Baudžiamoji drausmė vienu iš pagrindinių savo uždavinių turi auklėtinių ydų atitaisymą. Bet kalbant apie ydų taisymą, reik nusimanyti, kad šitas taisymas, iš vienos pusės, neapsieina be baudžiamosios drausmės, o iš kitos pusės, jis nėra tesuvedamas prie šitos drausmės. Bausmės pritaikymu yra labiau įveikiama nusižengimo išdava negu jo priežastis. Tuo tarpu tikras auklėtinio taisymas kaip tik reikalauja surasti iškrypimo priežastį ir ją įveikti vadinamosios taisomosios pedagogikos priemonėmis.

Nuoseklus ėjimas prie auklėtinio ydų atitaisymo gali būti tik vienas: privalu, pirma, pažinti auklėtinio ydos bei silpnybės, antra, ryžtis savo auklėtinio ydos bei silpnybės tai-

syti, ir trečia, sužadinti pačiame auklėtinyje norą bei pasiryžimą pasitaisyti.

Auklėtinio ydų bei silpnybių pažinimas įvyksta per gerai sutvarkytą auklėjamąją priežiūrą. Auklėtojo pasiryžimas taisyti auklėtinio ydas bei silpnybes pareina, iš vienos pusės, nuo jo pedagoginio susipratimo, o iš antros pusės – nuo jo valios tvirtumo. Svarbiausias ir sykiu sunkiausias taisymo momentas yra sužadinimas auklėtinyje noro bei pasiryžimo taisytis.

Auklėtiniui neturint pasiryžimo taisytis, auklėtojas privalo pasistatyti klausimą apie šito pasiryžimo stokos priežastį. Ogi priežastys gali būti įvairios. Auklėtinis gali nežinoti apie savo ydos buvimą, neturėdamas pakankamai nusimanymo, kas yra gera ir kas bloga. Jo sąžinė gali neturėti pakankamai saistomosios galios, kad galėtų vaduoti jo pasielgimus. Toliau auklėtinis, turėdamas net pakankamai jautrią sąžinę, gali nepajėgti savo ydą pergalėti dėl valios silpnumo. Pagaliau auklėtinis, turįs tinkamą nusimanymą, jautrią sąžinę ir tvirtą valią, gali būti pastatytas į tokias gyvenimo aplinkybes, kad pagundos ir silpnybės pergalėjimas darosi jam negalimas.

Tai, kas tinka visais atvejais, yra paraginimas priešingą ydai dorybę pažinti, pamylėti ir praktikuoti, kas veda visai nuosekliai prie pačios ydos nepakentimo ir kovojimo su ją. Čia randa pritaikymo bendras principas, skelbiantis, kad skatinimas daugiau turi vertės auklėjime negu drausminimas. Taigi taisymas gali būti vykdomas tiesioginiu būdu per kovą su yda arba silpnybe, arba netiesioginiu būdu per priešingų dorybių auklėjimą.

5. Dorinimo akstinų – motyvų klausimas

Auklėjamasis akstinas yra tasai suteikiamas auklėtiniui motyvas, kuris stumia jį prisitaikyti prie auklėtojo keliamų

jam ugdomųjų reikalavimų. Tokie motyvai – akstinai yra, kaip žinome, polinkiai, jausmai ir principai. Kai visos šitos motyvų – akstinų kategorijos sutaria tarp savęs, auklėtinio nusistatymas pasirodo tvirtas. Joms sueinant į pasipriešinimą, auklėtinis ima svyruoti ir po tam tikros kovos nusistato pagal stipriausiąjį motyvą arba pagal didesnę motyvų sumą.

Auklėjamųjų motyvų – akstinų klausimas dažnai yra siaurai suprantamas. Pasitaiko, kad į auklėjimo pagrindą ypatingai yra dedamas vienas kuris motyvas – akstinas, nepasižymįs net geromis auklėjamosiomis savybėmis, tik todėl, kad su juo auklėtojui lengviau sekasi atsiekti to, kas jam yra pageidaujama. Pavyzdžiui, vieni pedagogai ima auklėjamuoju akstinu labiausiai atpildą, pataikaujantį mažiau ar daugiau auklėtinio užgaidoms; kiti ima tokiu akstinu bausmę, terorizuojančią auklėtinio jausmus; kiti vėl renkasi auklėjamuoju akstinu lenktyniavimą, raginantį auklėtinio išsivystymą dėl ambicijos jausmų. Pirmuoju atveju gauname pedagoginį eudemonizmą, antruoju – pedagoginį rigorizmą, trečiuoju – pedagoginį konkurentizmą. Pedagoginis eudemonizmas atpalaiduoja auklėtinio instinktus; rigorizmas neruošia auklėtinio prie laisvo apsisprendimo auklėjimesi; pagaliau konkurentizmas išvysto auklėtinyje individualistinę ambiciją.

Juo menkesnis auklėtojas yra pedagogas, juo blogesnį auklėjamąjį akstiną jis vartoja savo ugdomojoje praktikoje, nes juo geresnis yra auklėjamasis akstinas, juo sunkiau yra jis pritaikyti auklėjimo reikalams. Tuo tarpu tikras pedagogas auklėtojas turėtų padėti į savo auklėjimo pagrindą tris normalių akstinų kategorijas, kurias sudaro geri įpročiai, kilnūs jausmai ir idealiniai principai. Genetiniu atžvilgiu įpročiai eina pirmoje eilėje, paskui – jausmai, pagaliau – principai. Vertingumo atžvilgiu, arba atžvilgiu į siekiamąjį auklėjimo tikslą, pirmoje eilėje eina idealiniai principai, ant-

roje – kilnūs jausmai, trečioje – geri įpročiai. Auklėjime išlaikoma nuosekliai genetinė tvarka sulig tuo, kaip brėsta auklėtinis. Auklėjimesi pageidaujama yra vertingumo tvarka, kad idealiniai principai galėtų vaduoti visą auklėtinio gyvenimą bei veikimą.

Ketvirtas skyrius

DORINIMO VEIKSNIAI

1. Auklėjamojo veiksnio bei veikėjo sąvokos

Ugdomasis veiksnys yra visa tai, kas sąmoningai arba nesąmoningai, tiesioginiu ar netiesioginiu būdu turi teigiamosios arba neigiamosios veikmės ugdymo objektui, kuris yra auklėtinis. Ugdomieji veiksniai esti pašauktieji ir pripuolamieji. Pašauktieji iš pačios dalykų eigos turi ugdomosios valdžios ir ugdomųjų prievolių. Tokie ugdymo veiksniai yra šeima, visuomenė arba valstybė, Bažnyčia, mokykla ir pedagogai. Pripuolamieji ugdymo veiksniai nėra prie ugdomojo veikimo pašaukti pačia dalykų eiga ir neturi nei ugdomosios valdžios, nei ugdomųjų prievolių. Tokie pripuolami ugdymo veiksniai yra, pavyzdžiui, socialinė aplinkuma, visuomenės kultūra, net gamta ir kitos aplinkybės, turinčios kokios nors veikmės į ugdymo eigą.

Pašauktieji ugdymo veiksniai galima skirstyti į pašauktuosius iš prigimties ir pašauktuosius iš profesijos. Pašauktieji iš prigimties yra: šeima, visuomenė arba valstybė ir Bažnyčia. Iš profesijos ugdomieji veiksniai yra pedagogai, tiek atskiri, tiek suorganizuoti į ugdymo įstaigas.

2. Šeima, mokykla ir Bažnyčia kaipo prigimtieji dorinimo veiksniai

Asmenys, priklausą prie pašauktųjų ugdymo veiksnių ir sąmoningai varą ugdomąjį darbą, yra ugdymo veikėjai. Taigi pastarieji tesudaro vieną tik dalį pašauktųjų ugdymo

veiksnių. Ugdymo veikėjai yra tėvai, pedagoginio personalo nariai ir mokomosios Bažnyčios atstovai.

Joks ugdymo veiksnys negali būti abejingas dorinimo reikalams. Todėl joks pedagogas negali pasilikti neutralus dorinio auklėjimo atžvilgiu. Taigi jam susidaro tiesioginės prievolės rūpintis, kad jo įtaka dorinimui būtų sąmoningai teigiama. Žodžiu tariant, *kiekvienas ugdymo veikėjas turi tiesioginės prievolės būti sąmoningai aktyvus dorinimo reikale.*

Kitas principas, artimai surištas su pirmuoju, liečia auklėjamųjų įtakų derinimą. Dvi auklėjamosios įtakos, kurios prieštarauja viena antrai, ne tik viena antrą silpnina, bet dargi ardo doros sąmonę auklėtinyje ir todėl jį demoralizuoja. Žodžiu tariant, atskirų ugdymo veikėjų auklėjamosios įtakos turi būti solidariai suharmonizuotos. Iš čia seka išvada, kad dorinimo atžvilgiu privalo būti sąmoningai suderintos visos pašauktųjų ugdymo veiksnių pastangos. Vadinasi, šeima, mokykla ir Bažnyčia privalo solidariai sutarti naujųjų kartų auklėjime. Bet šitie veiksniai tegali solidariai, harmoningai ir pilnai pasireikšti mokykloje vien tada, kai pati mokykla yra suorganizuota konfesiniais pagrindais. Taigi konfesinė mokykla yra privaloma tikinčiųjų tėvų vaikams ne tik religiniais, bet ir pedagoginiais motyvais.

3. Tėvai, mokytojai ir kunigai kaipo pašauktieji iš profesijos dorinimo veikėjai

Nuo sėkmingo tėvų pašaukimo pildymo pareina žymia dalimi auklėtinio laimė, visuomenės gerovė bei kultūra, dorinis visuomenės stovis ir pačio auklėtinio likimas. Ogi faktinai pasirodo, kad susirūpinimas šeiminiu pašaukimu nedaug tekreipia savęsp žmonių dėmesį ir nedaug tesužadina susidomėjimo plačioje visuomenėje. Tuo tarpu visų pirma inteligentai turėtų sudaryti visuomenėje tvirtų auklėjamųjų

įpročių. Jie turėtų suprasti, kad aukštas šeiminis pašaukimas tegali būti tinkamai atliktas vien su atitinkamu pasiruošimu ir kad juo aukštesnis yra pašaukimas, juo didesnė yra prievolė juo sąmoningai pasirūpinti.

Apie krašto kultūrą galima drąsiai spręsti pagal tai, kaip yra pildomas šeiminis pašaukimas auklėjamuoju atžvilgiu. Kam teko gyventi Rusijoje ir patirti žemą auklėjamąją šeimos įtaką į krašto dorovę, tas nesistebi, kad geraširdė ir linkusi net prie aukštųjų idealų didžiulė tauta atvaizdino pasauliui didžiausio sulaukėjimo vaizdą.

Pas mus Lietuvoje šio reikalo perspektyva šiuo metu nėra visai raminanti. Trumpai charakterizuojant šeimos padėtį auklėjamuoju atžvilgiu, galima ji pareikšti žodžiais: persilaužimas ir tradicijų stoka. Tradicinė Lietuvos inteligentija, atskilusi nuo tautinio kamieno ir užsidariusi siaurame, galima sakyti, vieno luomo sluoksnyje, išsigimsta. Tuo tarpu naujoji inteligentų karta, einanti tautinio atgimimo keliais, nėra dar susidariusi jokių tvirtų šeiminių tradicijų, o kartais net yra užsikrėtusi blogomis rusų tradicijomis, eidama aukštąjį mokslą ir gyvendama ilgiau Rusijoje. Trečias faktas, irgi nepalankus tvirtų teigiamųjų šeiminio auklėjimo tradicijų susidarymui, yra persilaužimas moters padėtyje bei nusistatyme. Mūsų laikais moters palinkimas į šeiminį pašaukimą yra žymiai susilpnintas jos ekspansija į platų visuomeninį gyvenimą ir savo dėmesio bei jėgų nukreipimu į emancipacijos reikalą.

Taigi jei nenorime atsidurti labai liūdno šeiminio gyvenimo aplinkybėse, mūsų inteligentai turi eiti per atgimimą prie tvirtų teigiamųjų šeiminio gyvenimo bei auklėjimo tradicijų sudarymo; ogi moters privalo eiti per emancipaciją prie šeiminio pašaukimo tikslesnio supratimo bei sąmoningesnio pildymo. Spauda, paskaitos, specialūs kursai, tam tikros net draugijos turi tarnauti tikram šeiminio gyvenimo bei auklėjimo supratimui ir populiarizavimui ne tik pa-

grindinių principų, bet ir reikiamų žinių iš šitos srities. Šeimotyros mokslas, kurio dar faktinai nėra, nors jis ir yra tikrai aktualus, turėtų ištirti įvairius šeimos pagrindus, būtent, psichologinius, dorinius, ekonominius, socialinius, visuomeninius, pedagoginius, higieninius, net kulinarinius ir t. t.

Grįžtant prie auklėjamosios tėvų rolės šeimoje, reikia pasakyti, kad dorinis vaikų auklėjimas šeimynoje negali apsieiti be solidarinių tėvo ir motinos auklėjamųjų pastangų. Vaikai, išauklėti vieno tik tėvo arba vienos tik motinos, dažniausiai pasižymi atitinkamomis silpnybėmis. Tėvas turi pasireikšti auklėjime vyriškumu, motina – moteriškumu. Todėl tėvo stoka auklėjime pasireiškia auklėtinyje vyriškųjų savybių susilpnėjimu, tuo tarpu motinos stoka auklėjime pasireiškia auklėtinyje moteriškųjų savybių susilpnėjimu.

Vis dėlto tėvo ir motinos dalys šeiminiame auklėjime nėra lygios. Šeiminiame auklėjime motina yra pirmaeilė auklėjimo veikėja, ir tai yra apsireiškimas to paprasto dėsnio, kad juo mažesnis yra vaikas, juo didesnis yra jo fiziologinis, psichologinis ir dorinis sąryšis su motina. Taigi motina daugiau negu tėvas gyvena su vaiku bendru gyvenimu, geriau už tėvą įsigilina į vaiko reikalus, kuriuos ji atjaučia tiesiog intuityviniu būdu, pagaliau ji sugeba daugiau negu tėvas patiekti jam meilės, triūsdama aplink jį su pilnu atsidavimu. Bet būtų perdėjimu motinos žmogiškųjų nuopelnų laikyti visa tai dorybėmis tikra to žodžio prasme.

Jei kam yra kokia nors dovana duodama iš prigimties, tai iš jo teisinga reikalauti iš šitos dovanos atsiskaityti. Pati dovana nėra dar žmogaus nuopelnas; nuopelno atsirada iš dovanos tinkamo pavartojimo. Motinos dovanos turi būti sąmoningai bei tikslingai pavartotos dorinimo tikslams. Ogi tradicinė moteris, kuriai stoko dažnai tinkamo išsilavinimo bei susipratimo, pasižymėjo ne kartą auklėjime per daug aklais motinos instinktais. Dabartinė emancipantė sugeba jau daugiau rezonuoti apie šeiminį gyvenimą, bet praktikoje

dažniausiai toliau už tradicinę moterį nenueina, nes kiekvienas emancipacijos vyksmas persilaužimo tarpsnyje neleidžia žmogui įsigyti organingo tikslingumo. Vien kai emancipacijos vyksmas bus jau įvykęs faktas ir kai moteris įsigys išsilavinimo bei išsiauklėjimo, atitinkančių aukštai suprastą savo šeiminį pašaukimą, ji sugebės palenkti ateinančias jai iš prigimties motinos dovanas aukštiems dorinimo tikslams.

Antras pašauktasis dorinimo veiksnys yra mokykla, kur mokytojai yra pašauktieji iš profesijos ugdymo veikėjai.

Mokytojų personalas privalo sudaryti vieną kolegiją, vienodai nusistačiusią ir solidariai veikiančią ugdymo darbe. Solidarumo stoka auklėjimo darbe gali pasireikšti dvejopu būdu. Pirma, mokytojai gali stengtis konkuruoti tarp savęs savo įtaka į mokinius. Tokiais atvejais auklėjimas, harmoningai nesuderintas, įneša disharmonijos į auklėtinių sielas. Antra vertus, mokytojai gali sąmoningai diskredituoti vieni kitus mokinių akyse. Tuomet mokinių demoralizavimas yra varomas, galima sakyti, tiesioginiu būdu. Mokytojų kolegijos solidarumas auklėjimo darbe galimas vien tada, jei ji vienodai žiūri į lavinimo bei auklėjimo uždavinius ir draugiškai remia savo pastangas savitarpine pagalba. Tam atsiekti mokyklos turi būti sutvarkytos pagal pasaulėžiūras, ir mokytojų kolegija privalo būti pedagoginio bendradarbiavimo draugija, kurioje kiekvienas atskiras narys galėtų naudotis kitų narių patyrimais ir studijomis.

Savitarpinis mokytojų solidarumas gali būti pavadintas horizontaliniu, šalia kurio reik dar skirti vertikalinis solidarumas, privalomas tarp šeimos, mokyklos ir Bažnyčios.

Tiesioginis kontaktas tarp tėvų ir mokytojų yra svarbus įvairiais atžvilgiais. Šitas kontaktas tegali leisti tėvams išsidirbti tikrą nuomonę apie mokyklos ir vedančių ją mokytojų vertę. Esant tiesioginiams santykiams tarp tėvų ir

mokytojų, tėvų pažiūros apie mokyklos ir mokytojų vertingumą gali būti teisingesnės, o tai gali duoti jiems galimybės geriau orientuotis tame, ką jiems papasakoja vaikai apie mokyklą ir mokytojus. Apskritai yra labai svarbu palaikyti kontaktą tarp tėvų ir mokytojų, norint išvengti, kad šeima neneutralizuotų mokyklos geros įtakos ir atvirkščiai, kad mokykla neneutralizuotų šeimos geros įtakos.

Ne mažiau svarbu nustatyti solidūs santykiai tarp mokyklos ir Bažnyčios. Bažnyčią atstovauja mokyklos gyvenime religijos mokytojas arba kapelionas. Dėl organingo sąryšio, kurio esama tarp religijos ir doros, kapelionas yra iš savo profesijos auklėtojas daug daugiau negu bet kuris kitas mokytojas. Paprasti mokytojai yra auklėtojai netiesioginiu ir pripuolamuoju būdu, o kapelionas yra auklėtojas tiesioginiu ir sistemingu būdu. Todėl kapelionas, kuris suprastų savo uždavinį tik ta prasme, kad jis yra religijos mokytojas ir tiek, nusidėtų tiesioginiu būdu prieš savo pareigas.

Taigi kapeliono tiek intelektualinės, tiek dorinės kvalifikacijos privalo būti nelyginant aukštesnės negu paprastų mokytojų. Bet čia svarbu priminti vienas dalykas, kuris dorinimo atžvilgiu visiems mokytojams turi lygios reikšmės: „Mokytojas, – sako kun. Lange, – labiau auklėja tuo, kas jis yra, negu tuo, ką jis žino ir moko". Todėl jei bendrasis dorinio auklėjimo tikslas yra išauklėti mokiniuose dorinę asmenybę, tai pats mokytojas turi būti visų pirma susipratęs ir tinkamai nusistatęs dorinis asmuo, nes kaip žmogus tegali gimti iš žmogaus, taip asmuo tegali būti kito asmens išauklėtas.

4. Pripuolamieji dorinimo veiksniai

Savitarpinė draugų įtaka yra labai stiprus ugdomasis veiksnys, nors jis nėra nei pašauktasis, nei sąmoningas. Būdamas pripuolamas, jis taip pat dažnai turi grynai

pripuolamos pakraipos. Savitarpinė draugų įtaka gali plėtotis ir stiprėti tiek bloga, tiek gera pakraipa.

Draugiškumo reikalas yra visai prigimtas žmogui, kaipo visuomeninei būtybei. Žmogus, neturėjęs draugų savo gyvenime ir nepažinęs draugiškumo jausmų, nėra pilnutinis žmogus, kadangi jis negali neturėti tam tikrų visuomeninių trūkybių. Todėl auklėtojas privalo auklėti jaunime draugiškumo dorybes. Bet šita prievolė yra surišta su kitomis, būtent, auklėtojas privalo: rūpintis tinkamų draugų parinkimu savo auklėtiniams, išaiškinti, kas yra gerai suprastas draugiškumas, patiekti susidraugavimui teigiamųjų objektų, galinčių palenkti draugiškumą į gerą pusę.

Tėvai ir mokytojai turi įteigiamai aiškinti savo auklėtiniams, kad gerai suprastas draugiškumas tėra vien tas, kuris veda į gera, ir kad susidraugavimas turi tikros vertės vien siekdamas kokį nors kilnesnį tikslą. Toliau, renkant savo auklėtinių susidraugavimui tam tikrus objektus, auklėtojas privalo žinoti, kad auklėtinių susidraugavimas nepakenčia jokios stipresnės presijos iš viršaus ir kad vadovavimas čia gali būti daromas įkvėpimo, t. y. inspiracijos lytimis ir dargi auklėtojui turint pakankamai pasitikėjimo tarp savo auklėtinių.

Iš pradžios draugiškumas yra visai pripuolamas ir neturi objektyvinio kriterijaus. Brendimo metu jaunimo ypatingai yra atjaučiamas pagrįsto intyminiu pasitikėjimu susidraugavimo reikalas. Subrendimo metu susidraugavimas yra jau remiamas objektyviniais pagrindais ir nėra tiek pripuolamas, kaip dvi pirmosios susidraugavimo lytys. Faktinai tai yra nuoseklus perėjimas nuo subjektyvinio draugiškumo prie objektyvinio susidraugavimo.

Kiekvienas iš trijų paminėtų laikotarpių turi tam tikrų pavojų. Vaikų netinkamas susidraugavimas pavojingas yra ypatingai tuo, kad vaikai turi stipriausią linkmę į pamėgdžiojimą ir todėl, patekę į nedorų vaikų draugę, lengvai už-

sikrečia nedorybėmis. Intyminis susidraugavimas brendimo metu yra pavojingas palinkimu į idealizavimą arba iškrypimą. Jautrus subjektyvizmas gali čia pagaminti daug nepagrįstos simpatijos arba antipatijos, egzaltuotos meilės arba perdėtos neapykantos, kurios gali turėti neigiamos reikšmės psichiniam auklėtinio išsivystymui.

Jaunimo susidraugavimas objektyviniais lavinimosi bei auklėjimosi tikslais turi irgi tam tikro pavojaus, būtent, patekti į nepagrįstą ekskliuzyvizmą. Jaunimas su savo palinkimu į kiekvieno klausimo išsprendimą nelygstamuoju būdu, be atodairos į realias gyvenimo aplinkybes, dažnai prasilenkia su to tolerantingo universalizmo principais, kuris glūdi krikščioniškosios pasaulėžiūros pagrinde.

Susidraugavimo pakraipa nuo intyminės subjektyvinės prie viešos objektyvinės lyties yra nė kiek ne mažiau privaloma ir susidraugavimui tarp vyro ir moters. Bet čia įeina naujas, būtent – seksualinis veiksnys, kuris padaro, kad susidraugavime tarp vyro ir moters visuomet esama mažesnės ar didesnės priešingos linkmės, t. y. nuo viešo objektyvinio susidraugavimo prie intyminio subjektyvinio susidraugavimo. Žodžiu tariant, seksualinis veiksnys iš savo prigimties yra linkęs neutralizuoti gerai suprasto susidraugavimo pakraipą. Taigi tikras susidraugavimas tarp vyro ir moters pasidaro be galo sunkus ir todėl niekados negalima pasitikėti to susidraugavimo pastovumu.

Tad jaunimo gyvenime dviejų lyčių susidraugavimas paprastai tegali įvykti tik labai plačia prasme suprantamas, būtent kaipo mokslą einančio jaunimo solidarumas ir kaipo dalyvavimas viešose bei objektyvinėse susidraugavimo lytyse. Užtat yra griežtai smerktinas tarp dviejų lyčių bet kuris familiariškumas, kuris nesudaro net teigiamosios apraiškos tarp vienos lyties atstovų. Čia jis ne tik yra netikslingumo apraiška, bet dargi pataikauja seksualinio veiksnio linkmei.

Trečias svarbus pripuolamasis auklėjimo veiksnys yra visuomeninė aplinkuma. Interpersonalinė psichologinė difuzija ir taip pat sugestyvinė, arba įteigiamoji, visuomeninės aplinkumos veikmė padaro tai, kad žmogui yra labai sunku išsilenkti iš nedoros visuomeninės įtakos ir išlaikyti gyvenime savo liniją pagal protingus principus. Dar sunkiau šito atsiekti jaunimui, kuris ne visuomet turi aiškų nusimanymą apie tikrai racionalius principus ir jų išmintingą taikymą prie gyvenimo praktikos. Tuo tarpu mūsų laikais visuomeninės aplinkumos nuotaika dabartinės kultūros aplinkybėse turi savyje daug daugiau neigiamo negu teigiamo.

Laikraščiai, kinematografas ir apskritai prieinama masėms dailė, mada apsirėdyme ir pasilinksminimuose, reklama ir t. t. pataikauja žemesniems žmogaus instinktams ir pasidaro tiesioginio tvirkinimo priemonėmis.

Būtų visai naivu manyti, kad jaunimo izoliavimas nuo nepageidaujamų visuomeninės aplinkumos įtakų ir draudimas jam domėtis ir turėti reikalo su neigiamomis visuomeninio gyvenimo apraiškomis yra vienintelės sėkmingos priemonės kovoje prieš negeistiną visuomeninės aplinkumos įtaką. Bet rigorizmas maža čia gali pagelbėti. Dažniausiai rigoristiniu būdu auklėtas auklėtinis, išsiveržęs iš auklėtojo globos, pasiduoda gyvenime kaip tik į priešingą rigorizmui pusę.

Tas pastovus nusiteikimas, kuris čia iš tikro yra pageidaujamas, yra sąmoningas dorinis žmogaus atsparumas neigiamajai visuomeninės aplinkumos įtakai. Kad bręstąs jaunimas galėtų įsigyti tokio atsparumo, jam yra reikalingi trys dalykai: 1) sąmoningas kritingumas gyvenimo pakraipoje, 2) sugebėjimas auklėtis savarankiškojo veiklumo priemonėmis ir 3) telkimasis į organizuoto gyvenimo lytis su vienodai nusistačiusiais žmonėmis tikslu kovoti su neigiamąja visuomeninės aplinkumos įta-

ka. Dorinis auklėjimas įvairių dorinių pamokymų priemonėmis turi ne tik suteikti auklėtiniui įsitikrinimų, bet ir įkvėpti kritingo nusistatymo, kad jis galėtų sąmoningai orientuotis naujose gyvenimo aplinkybėse. Kai auklėtinis turi jau sąmoningo kritingumo gyvenimo pakraipoje, svarbu, kad jis sugebėtų save auklėti ir valdyti taip, kaip to reikalauja jo įsitikrinimai. Šitam tikslui jis turi sugebėti pasireikšti tokiu doriniu savarankiškuoju veiklumu, koks galėtų jį išvaduoti iš neigiamosios visuomeninės aplinkumos įtakos. Pagaliau dorinis išvidinis atsipalaidavimas nuo neigiamosios įtakos, einančios iš visuomeninės aplinkumos, pasidaro nelyginant lengvesnis, kai vienodo nusistatymo žmonės sueina krūvon tikslu pasireikšti savo nusistatymu prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką.

Iš trijų paminėtų momentų svarbiausias yra antras, būtent sugebėjimas auklėtis savarankiškojo veiklumo priemonėmis. Jeigu šitas sugebėjimas auklėtinio nėra įsigytas, tai nei jo įsitikrinimai, nei geriausios draugijos negalės jo išlaikyti tinkamoje gyvenimo vagoje.

5. Solidarumo principas dorinimo veiksnių santvarkoje

Auklėjimasis yra svarbiausias dorinės pažangos veiksnys, nes be jo pastovi bei nuosekli dorinė pažanga apskritai nėra galima. Taigi *dorinis auklėjimas visame savo reiškimosi plote privalo sąmoningai, nuosekliai ir tvirtai vesti auklėtinį prie dorinio auklėjimosi, pagrįsto savarankiškojo veiklumo priemonėmis.* Todėl išviršinė drausmė turi virsti išvidine drausme, atremta į auklėtinio sąmoningą ir tvirtą pasiryžimą išlaikyti drausmės taisykles dėl įsitikrinimo, bet ne dėl išviršinės prievartos.

Auklėjimu tik pradedamas kelias, kuris faktinai niekados nesibaigia doriniame žmogaus gyvenime, ir kuris turi

tris ryškesnius tarpsnius. Šitie tarpsniai yra: pirma, auklėjimas, antra, auklėjimasis, trečia, dorinis tobulinimasis tikra to žodžio prasme. Jau auklėtinio brendimo laiku visi trys tarpsniai pasireiškia jo doriniame gyvenime. Brendimo vyksmui einant pirmyn auklėjimas vis daugiau vietos užleidžia auklėjimuisi. Nuo auklėjimosi nuosekliai einama prie dorinio tobulinimosi, kuris nesibaigia per visą gyvenimą.

Penktas skyrius

KAI KURIE SPECIALIEJI DORINIMO UŽDAVINIAI

A. Auklėjimas tvardymuisi

„Tvardymasis, – sako Kelleris Roloffo „Leksikone" (Lexikon der Pädagogik, IV, p. 982), – yra žmogaus valios uždavinys ir sykiu atsiekimas, kuriuo visos gyvenimo jėgos bei apraiškos yra organingai tvarkomos bei palenkiamos protingiems prigimtiesiems ir antgamtiniams gyvenimo tikslams. Taigi susitvardymas yra aukštesnio dvasinio gyvenimo jėgų išvystymas psichofizinėje žmogaus būtybėje, kad ji pasidarytų visai klusni dvasinio gyvenimo tvarkai, kitaip tariant, kad ji sudvasėtų". Iš šitų aptarčių matyti, kad tvardymosi esmę sudaro žemesnės žmogaus prigimties palenkimas aukštesniajai žmogaus prigimčiai, nusistačiusiai idealiniais motyvais.

Šitas uždavinys tegali būti atsiektas vien tada, kai žmogus turi tvirtą būdą, jautrią sąžinę ir sugeba tvarkyti savo laimės klausimą. Bet savo turiniu tvardymasis priklauso prie specialiosios dorinimo mokslo dalies. O kadangi tvardymosi uždavinys yra labai platus, tai jis gali ir net privalo būti suskirstytas pagal specialesnius objektus.

Bendrieji klausimai, kurie galėtų būti visų pirma ištirti sprendžiant tvardymosi problemą, paliestų tvardymąsi trimis atžvilgiais, būtent, savarankiškojo veiklumo, auklėjimosi ir ruošimosi dorinei askezei. Atitinkami atsakymai yra trys pagrindiniai faktai, būtent, 1) kad tvardymasis auklėjime tegali būti sėkmingai siekiamas savarankiškojo veiklumo priemonėmis; 2) kad tvardymasis yra pagrindinė ir

nieku nepakeičiama auklėjimosi dalis; 3) kad tvardymasis yra ugdymo laikotarpyje paruošiamasis tarpsnis, einant į rimtą dorinio gyvenimo askezę.

Tvardymosi objektų suskirstymas daromas pagal materialinių instinktų tvardymą, t. y. mitimo instinkto, seksualinio instinkto ir atsilaikymo instinkto. Čion turi patekti persivalgymas bei persigėrimas, lytinis ištvirkimas, baimė, tingumas ir t. t. Toliau eina tiesioginiai individualistiniai polinkiai, pareiną nuo ekskliuzyvistiniu būdu nusistačiusios individualybės, pavyzdžiui, puikybė, godumas, pyktis, pavydas ir t. t.

B. Seksualinis auklėjimas

Seksualinio auklėjimo tikslas nustatomas pagal seksualinio gyvenimo tikslą; ogi šitas tikslas yra dvejopas: artimesnis – palaikyti gyvybę prigimtojo pasaulio tvarkoje, ir tolimesnis – pakeisti materialiniai arba fiziologiniai gyvenimo santykiai psichologiniais arba dvasiniais.

Ugdomoji vertybė etikos atžvilgiu yra dorybė. Taigi dorybė arba, kitaip tariant, pastovus ir sąmoningas nusiteikimas, atitinkąs seksualinio gyvenimo tikslą, yra skaistybė, kurios du laipsniai atitinka artimesnį ir tolimesnį gyvenimo tikslus. Pirmas, arba žemesnis, skaistybės laipsnis, praktikuojamas padorios monogaminės šeimos ribose, atitinka tikslą palaikyti gyvybę prigimtojo pasaulio tvarkoje. Antras, arba aukštesnis laipsnis, kurį sudaro vienuoliška skaistybė, atitinka tikslą pakeisti materialinius arba fiziologinius santykius psichologiniais arba dvasiniais. Taigi skaistybės auklėjimas ir sudaro pagrindinį seksualinio auklėjimo uždavinį.

Nėra jokios abejonės, kad protingai suprasta fizinė kultūra yra teigiamoji sąlyga ne tik eugenikai, t. y. racionaliam žmonių veislės palaikymui, bet ir askezei skaistybės srity-

je, kadangi gerai suprasta sveikata palengvina susivaldymą ir todėl irgi skaistybės praktikavimą. Kūno kultūra privalo palenkti kūną žmogaus valiai, o iš kitos pusės, stiprinti valią fizinio lavinimo priemonėmis pagal grįžtamosios įtakos principą, todėl kūnas, palenktas valiai, ne tik pasižymės didžiausiu išdavumu, bet ir labiausiai atitiks doros reikalavimus.

Panašiai yra ir su antra seksualinio auklėjimo sąlyga, būtent su vaizduotės higiena. Seksualiniame gyvenime vaizduotė turi ypatingos reikšmės, nes ji, likdama palaida, gali visai suardyti normalią šito gyvenimo eigą, tuo tarpu sutvarkyta ji gali būti tikro seksualinio auklėjimo teigiamoji sąlyga, kaipo gamintoja vaidinių antagonistų prieš nelemtus seksualinius vaidinius.

Seksualinė vaizduotės higiena privalo ne tik apsaugoti jaunimą nuo ištvirkimo, bet dargi sudaryti kuo palankiausių sąlygų bei aplinkybių vykdyti seksualiniam ugdymui tinkama pakraipa.

Seksualinio auklėjimo priemonės visai pravartu yra suskirstyti į tiesiogines ir netiesiogines. Tiesioginės priemonės siekia vien seksualinio auklėjimo, tuo tarpu netiesioginės seksualinio auklėjimo priemonės yra bendros dorinimo priemonės, taikomos specialiu atsižvelgimu į seksualinio auklėjimo tikslus. Skaistybė tiek pareina nuo bendro dorinio žmogaus stovio, kad negali būti atsiekta be artimo sąryšio su dorinimu apskritai, todėl tiesioginės seksualinio auklėjimo priemonės yra daug silpnesnės negu netiesioginės jo priemonės.

Viena iš svarbiausių tiesioginių seksualinio auklėjimo priemonių yra gėdumo arba seksualinio drovumo jausmo auklėjimas. Gėdumo jausmas yra elementarinė tikslingumo apraiška, kuri visai savaimingai protestuoja prieš žmogaus priklausomumą nuo žemesnės prigimties. Todėl jis privalo būti sąmoningai auklėjamas kaipo pagrindinis

seksualinės srities įprotis, be nereikalingo perdėjimo ir klaidingos egzaltacijos.

Tolimesnė seksualinio auklėjimo priemonė yra seksualiniai pamokymai, kurie turi įnešti sąmoningumo į tą savaimingą įprotį, kuris yra gėdumo jausmas. Apskritai seksualiniai pamokymai turi išdirbti seksualinę sąžinę ir patiekti nusimanymo apie seksualinės kovos strategiją. Galutinoje sąskaitoje seksualiniai pamokymai turi jaunimui įdiegti skaistybės idealo meilę ir išdavaus įkvėpimo vaduotis šituo idealu per visą savo gyvenimą.

Vienas iš svarbiausių seksualinio aiškinimo principų yra jo saikumas ir pritaikymas prie individualinių auklėtinio ypatybių. Nė vienas nereikalingas žodis neprivalo būti pasakytas virš to, kas yra būtinai reikalinga, ir tik tai, kas atitinka individualinį auklėtinio nusiteikimą, jo faktiną stovį ir jo gyvenimo aplinkybes. Todėl seksualinio apšvietimo laikotarpis, būdas ir net pats reikalas turi gana lygstamosios reikšmės, nes čia individualizacijos principas labiau yra privalomas negu kur kitur.

Vėliau turi eiti visa pamokymų eilė, suteikianti augančiam ir net užaugusiam jaunimui reikiamų žinių apie seksualinę strategiją. Kaipo pavyzdį iš literatūros galima naudoti šitam reikalui veikalą, parašytą prancūzų kalba G. Hoornaert'o ir įvardytą „Le Combat de la Pureté" („Skaistybės kova") su nurodymu „tiems, kas turi dvidešimt metų".

Netiesioginės seksualinio auklėjimo priemonės yra būdo lavinimas, ypatingai taikomas seksualiniam instinktui suvaldyti; sąžinės auklėjimas, ypatingai taikomas savo žmogiškosios garbės pajautimui seksualinėje gyvenimo srityje; auklėjimas būti laimingam, taikomas ypatingai erotinės meilės srityje. Pagaliau prie netiesioginių seksualinio auklėjimo priemonių priklauso religinimas, vedąs prie religinės praktikos tikslu pergalėti seksualinį instinktą. Visos šitos

bendros dorinimo priemonės turi dideliausios reikšmės seksualiniam auklėjimui, kadangi apvaldymas šito stipriausio instinkto tegalimas sąryšy su bendruoju žmogaus dorinimu.

Teigiamasis veiksnys seksualinėje gyvenimo srityje, kuris gali turėti nemažos reikšmės seksualiniam susitvardymui, yra savo žmogiškosios vertės pajautimas, kurį reikia skirti nuo ambicijos, nes pastaroji gali visai gerai sugyventi su nesusivaldymu seksualinio gyvenimo srityje.

Nuo sugebėjimo būti laimingam pareina irgi nemaža seksualiniame klausime. Jei žmogus yra įpratintas ieškoti pasitenkinimo aukštesnio gyvenimo srityje, tai, aiškus dalykas, tai turės teigiamos reikšmės siekiant skaistybės idealo.

Bet didžiausios reikšmės seksualiniam auklėjimui turi religinė praktika. Katalikų auklėtojų liudymu, geriausias laidas pastoviam ir sąmoningam nusiteikimui skaistybės naudon yra sakramentalinė praktika, kuri atbaigia dorinio auklėjimo priemones.

Joks auklėjimas neprivalo baigtis tuo, kas yra daroma iš viršaus. Panašiai kaip drausmės klausime išviršinė drausmė turi vesti prie išvidinės drausmės, taip dorinimo srityje išviršinis auklėjimas turi galutinoje sąskaitoje vesti visuomet prie išvidinio auklėjimosi. Seksualiniam klausimui auklėjimosi reikšmė yra net didesnė negu kitose dorinio gyvenimo srityse, kadangi jokia kita sritis nereikalauja tiek apsisprendimo galios, kiek to reikalauja seksualinė sritis.

a. Erotinė meilė ir vedybų arba tekėstų klausimas

Seksualiniame auklėjimesi kyla toliau naujų klausimų, su kuriais jaunesniame auklėtinių amžiuje paprastai nesusiduriama. Tokie yra erotinės meilės ir vedybų arba tekėstų klausimas. Kalbamoji meilė vadinama erotine,

kad galima būtų ji atskirti nuo altruistinės meilės. Romaniškose kalbose šitas dvi meilės rūšis atitinka du atskiru žodžiu. Pavyzdžiui, lotynų kalba skiria *caritas* ir *amor*, prancūzų kalboje prieš *charité* yra statoma *amour*. Altruistinė meilė iš esmės yra dorinis jausmas, tuo tarpu erotinė meilė gali būti doriniu jausmu tik tam tikromis sąlygomis.

Erotinės meilės esmė yra ne kas kita kaip pakeitimas fiziologinių santykių tarp vyro ir moters psichologiniais santykiais. Taip suprasta erotinė meilė pasireiškia trimis savybėmis: pirma, ji įgauna pastovaus psichologinio nusiteikimo pobūdžio kitos lyties atžvilgiu, antra, ji individualizuoja santykius tarp dviejų lyčių, trečia, ji iškelia lyčių santykius iš žemesnės materialinės gyvenimo srities į aukštesnę sielos gyvenimo sritį.

Žmogaus gyvenimo prigimtoje tvarkoje tikslas yra sujungti materialinė gyvenimo tvarka su dvasiniu pradu ir pagal šitą dvasinį pradą jinai šiaip ar taip keisti. Ir štai erotinėje meilėje pasireiškia visai savaimingu būdu tasai kilimas į viršų iš gyvuliškos gyvenimo tvarkos, kuris per kultūrą siekia religinio gyvenimo viršūnės, kur viskas yra keičiama pagal tobulus dieviškuosius pirmavaizdžius.

Neprivalu tad painioti erotinės meilės su fiziologiniu dviejų lyčių santykiavimu. Erotinė meilė yra kaip tik pilnas ar tik dalinis fiziologinio santykiavimo perkeitimas į psichologinį santykiavimą ir galima net konstatuoti taisyklę, jog šitų dviejų santykiavimų įtampos yra atvirkščioje proporcijoje.

Visi žmonės turi įgimtą seksualinį instinktą. Pastarasis, būdamas tam tikra potencialinė energija, turi būti taip ar šiaip sunaudotas. Seksualinė energija ir yra sunaudojama psichologiniam santykiavimui, atstojant fiziologinį santykiavimą. Kaip kiekviena kita žmogaus fizinė energija, taip ir seksualinė energija gali būti panaudota bet ku-

riam psichiniam darbui, dirbamam kultūros arba religijos tikslais.

Pirmoji meilė yra tvirčiausia ir skaisčiausia erotinė emocija; tvirčiausia todėl, kad ji yra visai atskirta nuo fiziologinio santykiavimo, ir skaisčiausia todėl, kad ji yra sujungta su jaunatvės romantiniu idealizmu, kuris traukiasi tik prie to, kas yra tikra, dora, gražu, kilnu ir šventa. Taigi savo natūralia pakraipa skaisti erotinė meilė ne tik nėra nedora, bet dargi saugoja nuo ištvirkimo.

Įdomus dargi yra faktas, kad idealinės meilės stovis yra produktingiausias žmogaus dvasinės kūrybos tarpas. Seksualinė energija, materialinėje tvarkoje skiriama materialinei gyvybei kurti, gali būti pakeista į aukštesnę kuriamosios energijos rūšį, tarnaujančią aukštesnei gyvybei palaikyti.

Erotinės meilės šviesoje įgauna naujo įvertinimo seksualinės abstinencijos klausimas. Jei pakeitimas fiziologinės energijos į aukštesnę psichologinės energijos rūšį įeina į žmogaus prigimties tikslingumo planą, jei, antra vertus, idealinės psichologinės meilės stovis yra aukštesnio dvasinio produktingumo veiksnys, tai seksualinė abstinencija racionaliai ir higieniškai sutvarkytame gyvenime negali kenkti sveikatai, atvirkščiai, skaistybės stovis yra aukštesnis žmogaus sveikatos tarpsnis.

Erotinės meilės likimui žmogaus gyvenime yra numatomos trys pagrindinės galimybės. Pirma galimybė yra erotinės meilės smukimas fiziologiniame ištvirkime. Antra galimybė yra erotinės meilės išsisprendimas matrimonialinės skaistybės stovyje. Paprasta meilės išsivystymo eiga yra tokia, kad materialinio gyvenimo inercija traukia žmogų iš psichologinio lyčių santykiavimo srities į fiziologinio santykiavimo sritį. Šitas erotinis meilės išsisprendimas galima pavadinti normaliu matrimonialinės skaistybės stovyje.

Matrimonialinė skaistybė savo vardo užsitarnauja dėl šitokių priežasčių. Moterystės stovyje fiziologiniai santykiai nėra sau tikslu, jie yra surišti su tikslu palaikyti žmonių gyvybę prigimtojo pasaulio tvarkoje. Taigi erotinės meilės degradacija į fiziologinius santykius yra savo rūšies seksualinio gyvenimo dėsnis, turįs teigiamosios reikšmės, kai einama prie moterystės stovio.

Trečioji galimybė meilei išsispręsti yra atsisakymas nuo savo meilės objekto ir panaudojimas idealinės erotinės meilės jausmo vienuoliškai skaistybei išlaikyti. Tuomet seksualinė energija yra sunaudojama dvasiniam kuriamajam darbui.

Svarstant pirmosios erotinės meilės išsisprendimo klausimą, reik konstatuoti, kad pirmoji meilė įvyksta paprastai tokiame jauname amžiuje, jog nėra dar galimybės manyti apie šeimos sudarymą. Antra vertus, pirmoji meilė, kuri ypatingai pasižymi niekuo nepamatuota idealizacija, paprastai yra lokalizuojama antros lyties asmenyje visai pripuolamai. Pagaliau pirmosios meilės romantinis idealizmas tarsi nurodo, kad ji privalo padėti jaunimui išlikti pilnos seksualinės abstinencijos stovyje, kol bus priėjęs objektyviai tinkamas sutuokimo laikas. Todėl yra svarbu, kad jauname amžiuje dviejų lyčių bendravimo sąlygos būtų kuo mažiausiai palankios psichologinės meilės degradacijai į fiziologinius santykius.

Ankstybos vedybos yra patariamos žmonėms, kurie kitaip dėl kokių nors priežasčių negali atsilaikyti seksualinės abstinencijos stovyje. Yra žinomas faktas, kad padori šeima dorina ištvirkusį žmogų. Bet apskritai vedybų klausimas, kaip ir seksualinio apšvietimo klausimas, negali būti reguliuojamas vienu griežtu principu, kuris nesiskaitytų su individualinėmis faktinos padėties aplinkybėmis.

C. Visuomeninis auklėjimas

1. Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba mūsų laikais

a. Du gyvenimo atžvilgiu: individualinis ir visuomeninis

Per visą žmonijos istoriją taip ar šiaip reiškėsi ir dabar tebesireiškia priešpastatymas dviejų dalykų: individo ir masės arba net asmens ir visuomenės. Asmens ir visuomenės priešpastatymas reiškiasi, pavyzdžiui, tuo antagonizmu, kuris visuomet buvo ir dabar tebėra tarp individualizmo, iš vienos pusės, ir įvairių kolektyvizmo rūšių, kokios kad yra etatizmas, socializmas, komunizmas ir t. t. Asmens ir visuomenės priešpastatymas išeina aikštėn ir tame antagonizme, kurio paprastai yra tarp individualistinio kapitalizmo ir kolektyvistinio socializmo, tarp aristokratizmo ir demokratizmo.

Individualizmo ir aristokratizmo šalininkai pasitiki labiau individualine asmens kultūra, tuo tarpu kolektyvizmo ir demokratizmo šalininkai yra labiau linkę matyti pažangos veiksnį visuomeninėje tvarkoje. Iš tikrųjų ir vieni, ir kiti nusideda vienašališkumu. Visuomeninė santvarka ir individualinė asmens kultūra, orientuojama visuomeniniu atžvilgiu, turi viena antrai grįžtamosios įtakos. Visuomenės santvarka sudaro, taip sakant, visuomenės stuomenį, o individualinė asmens kultūra sudaro visuomeniniame gyvenime tikrai realų ir nieko neatstojamą pagrindą. Tik jų dviejų suderinimas intensyviame išsivystymo laipsnyje tegali laiduoti normalų visuomeninio gyvenimo funkcionavimą.

Sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo išsprendimas yra galimas todėl, kad individualinis ir visuomeninis gyvenimo atžvilgiai glūdi tame pačiame individualiniame asmenyje, kuris tik vienas yra realinė visuomenės atrama.

Visuomenė yra ne kas kita kaip individualinių asmenų santykiavimo padaras. Ogi šitas individualinių asmenų santykiavimas susidaro iš individualinių pergyvenimų, kurie glūdi atskiruose asmenyse. Todėl auklėti visuomenė faktinai yra ne kas kita kaip auklėti atskiri asmens visuomeniniu atžvilgiu.

b. Dvi atitinkamos pakraipos pedagogikos moksle: individualinė ir visuomeninė pedagogika

Palinkimas imti pedagogikos sistema visuomeniniu atžvilgiu gali būti aiškinamas tuo, kad klasiški pedagogikos veikalai dažniausiai ėjo individualinės pedagogikos pakraipa. Bet supratus, kad vienintelis teisingas yra sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo suderinimas, negalima abejoti, kad pilnutinė pedagogikos sistema negali būti nei individualinė, nei visuomeninė pedagogika. Pilnutinio ugdymo sistema turi lygiai intensyviai išvystyti auklėtinyje tiek individualinius, tiek visuomeninius gyvenimo nusiteikimus.

Kadangi visuomeninis auklėjimas sudaro vieną pilnutinio ugdymo atžvilgį, tai jis gali ir net privalo būti siekiamas visomis pilnutinio ugdymo dalimis. Bet visuomeninis auklėjimas ypatingai daug turi bendro su dorinimu, nes daugelis visuomeninių nusiteikimų yra dorinės prigimties.

c. Visuomeninio auklėjimo aktualumas mūsų laikams

Žmonių visuomeninė sąmonė nenustoja iki šiolei daužytis tarp dviejų kraštenybių, kokios kad yra tradicinės demokratinio režimo lytys, iš vienos pusės, ir individualistinė diktatūra, iš antros. Baimė karo varo šitą pasaulį į socializmo kraštenybę; baimė revoliucijos stumia jį į individualizmo pavojų. Taigi šiuo metu yra visai gerai paaiškėjęs visuomeninių reformų reikalas. Bet visuomeni-

nės reformos, neatremtos į visuomeninį plačiųjų masių auklėjimą, yra tuščios lytys, kurios gali būti pripildytos ne tik teigiamuoju, bet ir neigiamuoju turiniu. Todėl privalu visų pirma rimtai susirūpinti visuomeniniu visos žmonių masės auklėjimu, nes visuomeninio susipratimo ir tvirtų teigiamųjų visuomeninių nusiteikimų stoka gali, kaip matėme, pasidaryti didelių nelaimių priežastimi.

Anaiptol ne mažesnės reikšmės privalo turėti visuomeninis auklėjimas ir mūsų kraštui. Visuomeninis išsiauklėjimas dažniausiai yra paveldimas iš kartos į kartą ilgesnės evoliucijos eigoje. Tuo tarpu istorinės Lietuvos evoliucija per ištisus šimtmečius nebuvo palanki geram visuomeniniam išsiauklėjimui. Iš pradžios rytiško tipo despotizmas, paskui lenkiško tipo aristokratizmas, pagaliau rusiškas jungas negalėjo būti reikiamo visuomeninio auklėjimo veiksniai.

Nenuostabu todėl, kad reikalas atstatyti valstybę užtiko lietuvių tautą visai nepasiruošusią visuomeniniu atžvilgiu. Nei visuomeninis supratimas, nei visuomeninio gyvenimo nusiteikimai, nei visuomeniniai įpročiai, nei visuomeninio gyvenimo santvarka, nei sugebėjimas organizuoti visuomenės gyvenimą kuriamuoju būdu nėra pakankami ne tik plačiose mūsų tautos masėse, bet ir dabartinėje jos inteligentijoje. Todėl visuomeninio auklėjimo reikalas turi Lietuvoje šiuo metu net daugiau svarbos negu kur kitur.

d. Pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai

Visuomeniniame auklėjime, kaip ir kitose ugdomojo veikimo srityse, privalo būti skiriami tolimesni ir artimesni tikslai. Tolimesni arba netiesioginiai tikslai yra sykiu tikslai pačiam visuomeniniam gyvenimui. Artimesni arba tiesioginiai visuomeninio auklėjimo tikslai turi būti atsiekti

auklėtinio prigimtyje kaipo pastovūs visuomeniniai nusiteikimai.

Lavinimas visuomeninio supratimo ir pratinimas dirbti visuomeninį darbą yra dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės.

Visuomeninis auklėjimas tiek gali turėti atskirų uždavinių, kiek gali būti atskirų visuomeninio auklėjimo tikslų. Visų pirma išeina aikštėn reikalas juos suskirstyti į bendruosius ir specialiuosius. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai stengiasi išvystyti naujose kartose bendruosius visuomeninius nusiteikimus, reikalingus specialiems visuomeninio auklėjimo uždaviniams realizuoti.

Specialių visuomeninio auklėjimo uždavinių gali būti visa eilė pagal atskirus visuomeninio gyvenimo atžvilgius. Specialius visuomeninio auklėjimo uždavinius šiais laikais kelia: 1) politinis auklėjimas, 2) ekonominis auklėjimas, 3) socialinis auklėjimas, 4) tautinis auklėjimas ir 5) tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas.

Svarbiausi visuomeninio auklėjimo veiksniai yra šeimyna, mokykla, įvairios jaunimo susidraugavimo lytys, visuomeninė valdžia ir Bažnyčia.

2. *Visuomeninio auklėjimo tikslai*

a. Visuomeninio auklėjimo tikslų skirstymas į tolimesnius ir artimesnius

Visuomeninio gyvenimo tikslai iš tikrųjų yra tie patys žmogaus gyvenimo tikslai, kiek tik jie yra atsiekiami visuomeninio gyvenimo bei veikimo priemonėmis. *Visuomeninis idealas, kuris turi būti taip ar šiaip realizuojamas visuomeninės santvarkos ir visuomeninių žmogaus nusiteikimų pagalba, ir yra tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas, turįs šitam auklėjimui vedamosios reikšmės.* Ogi artimesni visuomeninio auk-

lėjimo tikslai bus tie visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti siekiami visai sėkmingai tolimesnio visuomeninio auklėjimo tikslai.

b. Visuomeninis idealas kaipo pagrindinis tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas

Asmens sąvoka privalo būti pradedamuoju punktu, sprendžiant apie visuomeninį idealą pagal tai, kaip jį nusako žymus Maskvos universiteto profesorius Pavelas Novgorodcevas veikale, įvardytame „Apie visuomeninį idealą"*.

Nelygstamasis asmens vertingumas suponuoja *laisvę*, kaipo prigimtą ir būtiną dorinės jo esmės išraišką. Iš kitos pusės, mes reikalaujame visiems žmonėms *lygybės*. Bet šalia šitų teisių asmuo turi atitinkamą prievolę pripažinti kitiems asmenims panašias teises ir savo individualybe atbaigti pilnutinį individualinių skirtumų suharmonizavimą**.

Tokiu būdu, sako Novgorodcevas, asmens sąvokoje lygiai semia savo pradžią tiek jo reikalavimai sau lygybės ir laisvės, tiek jo prievolės pasireikšti solidarumu ir dėtis į vienybę su kitais žmonėmis. O kadangi kiekvienam skyrium ir visiems sykiu privalo būti pripažintos tos pačios teisės į lygybę ir laisvę, tai iš čion gaunamas aptarimas visuomeninio idealo kaipo *principo, reikalaujančio visuotinojo susivienijimo lygybės ir laisvės pagrindais*. Nelygstamasis asmens principas tokiu būdu neišvengiamai veda prie *visuotinojo žmonijos solidarumo idėjos*. Trumpa formule visuomeninis idealas galima aptarti kaipo *laisvo universalizmo principas****.

---

* Žr. *Novgorodcev P.* Ob obščestvennom ideale. – Moskva. – 1917. – S. 106.

** Žr. ten pat. – P. 107.

*** Žr. ten pat. – P. 108.

Šitie prof. Novgorodcevo išvadžiojimai pilnai priimtini su maža pataisa, būtent, kad visuomeninis idealas yra ne laisvo universalizmo principas, bet pats šitas laisvas universalizmas, lygiai taip pat kaip jis yra ne visuotinojo susivienijimo lygybės bei laisvės pagrindais principas, bet pats šitas visuotinasis susivienijimas.

Taip suprastas šitas idealas iš esmės yra ne tik demokratiškas, bet ir visuotinas, nes jis galutinoje sąskaitoje reikalauja visos žmonijos susivienijimo pasaulinės lygybės ir pilietybės pagrindais*.

Aptarimas visuomeninio idealo kaipo siekiamo begalybėje nelygstamojo tikslo atidaro perspektyvą į niekados nebaigiamą visuomeninę pažangą, kuri atitinkamai reikalauja niekados nenurimstančių laisvų ieškojimų ir laisvos kūrybos**.

Tolimas visuomeninis idealas yra tikras vedamasis pradas bet kuriai visuomenei ir bet kuriai gadynei. Jis yra toji reguliatyvinė norma, pagal kurią privalu orientuotis renkantis visuomeninio veikimo pakraipą***.

Jei visuomeniniam veikimui trūksta nelygstamojo idealo, jis stoksta vedamojo principo arba reguliatyvinės normos ir todėl neišvengiamai turi pasiduoti neracionalių gyvenimo gaivalų įtakai. Bet jei visuomeniniam gyvenimui trūksta realių gyvenimo aplinkybių ir turimų vykdomųjų priemonių pažinimo, jis faktinai stoksta realaus pagrindo, ant kurio galėtų bent dalinai realizuotis visuomeninis idealas. Taigi visuomeniniame veikime galutino tikslo absoliutizmas turi būti derinamas su vykdomųjų priemonių reliatyvizmu.

---

* Žr. ten pat. – P. 131.
** Žr. ten pat. – P. 119.
*** Žr. ten pat. – P. 138.

c. Artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, arba visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti realizuojamas visuomeninis idealas

Visuomeniniai nusiteikimai, kaipo artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, tampa priemonėmis, kai jie yra imami santykyje su tolimesniu visuomeninio auklėjimo tikslu, t. y. su visuomeniniu idealu. Kiekvienas artimesnis tikslas yra priemonė tolimesniam tikslui. Visuomeniniai tad nusiteikimai yra tam tikros priemonės visuomeniniam idealui realizuotis.

Yra du bendriausiu nusiteikimu, turinčiu pagrindinės reikšmės visam gyvenimo plotui ir todėl esančiu bendrais tikslais visam visuomeniniam auklėjimui. Vienas nusiteikimas liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį ir vadinasi teisės sąmonė, arba teisinė sąmonė, vokiškai *Rechtsbewusstsein*, rusiškai „pravovoje soznanije". Antras liečia labiau visuomeninio gyvenimo turinį ir yra ne kas kita kaip solidarumo jausmas, arba solidarumas.

Teisės sąžinė faktinai yra dorinė sąžinė, pasireiškianti visuomeninių santykių srityje. Dorinis dėsnis, apsprendžiąs, kaipo tam tikra norma, teisės sąmonę ir liečiąs visuomeninių santykių sritį, yra tai, kas vadinama prigimtosios teisės vardu. Prigimtoji teisė yra faktinai dorinis dėsnis, plaukiąs iš protingos žmogaus prigimties ir pritaikytas visuomeniniams santykiams. Šalia prigimtosios teisės skiriama dar pozityvioji teisė, kuri įgauna galios ne iš žmogaus prigimties, bet iš visuomeninio žmonių bendravimo apraiškų, pavyzdžiui, iš visuomeninės valdžios, leidžiančios įstatymus, iš viešųjų papročių ir įvairių precedentų. Kai prigimtoji ir pozityvioji teisė sutaria tarp savęs ir viena antrą remia, teisės sąmonė turi daugiausia davinių būti normali ir tvirta. Norint patiesti tvirtą pagrindą teisėtai visuomenės tvarkai žmonių sielose, tenka auklėti juose normali teisės sąmonė, kuri, iš vienos pusės, būtų orientuojama pagal

prigimtąją teisę, o iš kitos pusės, būtų pritaikoma prie realių gyvenimo aplinkybių, nes normali teisės sąmonė yra ne tik visuomeninės tvarkos, bet ir visuomeninės pažangos veiksnys.

Antras bendriausias visuomeninis nusiteikimas, kaip pasakyta, yra solidarumas. Solidarumo principas reguliuoja ne visuomeninių santykių lytį, bet jų turinį. Solidarumas yra asmens sugebėjimas suderinti savo reikalus su aukštesniais platesnės visumos reikalais. Tikras solidarumas reikalauja, kad siauresnės visumos reikalai būtų suderinti su platesnės visumos reikalais, ir todėl normali solidarumo sąmonė turi būti orientuojama universalumo pakraipa.

Šalia šitų bendriausių visuomeninių nusiteikimų, turinčių reikšmės visoms visuomeninio gyvenimo sritims, galima dar nustatyti visa eilė specialesnių visuomeninių nusiteikimų, turinčių ypatingos reikšmės atskiroms visuomeninio gyvenimo sritims. Kiekvienoje iš jų visuomeniniai nusiteikimai turi griežtai atitikti jos prigimtį. Pavyzdžiui, politinė visuomeninio gyvenimo sritis reik skirti nuo ekonominio socialinio gyvenimo ploto. Politinė gyvenimo sritis turi daugiau formalinio pobūdžio, tuo tarpu ekonominė socialinė gyvenimo sritis pasižymi labiau materialiniu pobūdžiu. Pirmoji liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį, antroji – jo turinį. Politiniame auklėjime privalu labiau atsižvelgti į teisės sąmonės auklėjimą, tuo tarpu ekonominiame socialiniame auklėjime turi stovėti pirmoje vietoje solidarumo auklėjimas.

Teisės sąmonė privalo pasireikšti politiniame visuomenės gyvenime sąmoningu vertinimu dviejų pagrindinių formalinių visuomeninio gyvenimo vertybių – tvarkos ir laisvės. Tvarkos meilė ir sugebėjimas ją palaikyti visuomenės gyvenime yra parlamentarinis drausmingumas. Laisvės meilė ir sugebėjimas ją pagerbti yra tolerantiškas

laisvingumas. Tad specialesni politinio auklėjimo tikslai yra visuomeninis drausmingumas ir tolerantiškas laisvingumas.

Specialesnės politinio auklėjimo sritys bus pilietinis ir valstybinis auklėjimas. Pilietiniame auklėjime politiniai nusiteikimai gali pasireikšti ištisa pilietinių dorybių eile, pavyzdžiui, taikumo dvasia, vienybės jausmu, savitarpinės atsakomybės pajautimu, draugingumu, paslankumu į pagalbą silpniesiems, kovojančių instinktų suvaldymu, nuolaidumu, atsparumu tvirkinančiai masės įtakai, atodaira į aplinkumą, vadavimo dvasia, sugebėjimu kitus išklausyti bei suprasti, punktualumu, žodžio laikymu ir t. t.

Valstybiniame auklėjime rasime ištisą jau valstybinių dorybių eilę, pavyzdžiui, valstybinio autoriteto, t. y. įstatymų bei valdžios, pagarbą, privatinių interesų solidarų palenkimą valstybiniam tikslui, valstybinį drausmingumą, prievartos neapykantą ir t. t.

Kitokios rūšies bus visuomeniniai nusiteikimai ekonominėje socialinėje srityje. Iš pareigų, kuriomis pasireiškia ekonominis gyvenimas, keturios yra pagrindinės: 1) materialinių gėrybių gamyba, 2) mainomainis arba mainai, 3) paskirstymas ir 4) suvartojimas. Gamybos pareigai pageidaujamas yra didžiausias produktyvumas, visuomeniniu būdu reguliuojamas. Mainomainio pareigai pageidaujamas yra išlyginamasis teisingumas *(justitia commutativa)*, pagrįstas savitarpinio naudingumo principu. Paskirstymo pareigai pageidaujamas skirstomasis teisingumas *(justitia distributiva)*, atsižvelgiąs ne tik į žmonių dalyvavimą gamyboje, bet ir į faktinus jų reikalus. Gėrybių suvartojimui pageidaujamas yra taupumas, visuomeniniu būdu reguliuojamas.

Pagrindiniu nusiteikimu laukiniam auklėjimui bus gerai suprastas arba tikras patriotizmas. Tikras patriotizmas

privalo reikštis ypatingu aktyvumu, arba kūryba tautinės kultūros srityje, kur turi sueiti krūvon tautinių lyčių individualumas su turinio universalumu. Taigi pagrindinio tautinio nusiteikimo, t. y. tikro patriotizmo, pilna aptartis bus šitokia: patriotizmas yra tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta pageidavimu savo tautai moralinės didybės, kylančios iš visuotinojo žmonių dva[...][1] ir besireiškiančios individualinėmis tautybės lytimis.

Pagrindiniu nusiteikimu, galinčiu eiti artimesniu tikslu tarpvalstybiniam bei tarptautiniam auklėjimui, yra universalus žmonių draugiškumas, kuris galėtų vesti visą žmoniją į visuotinąjį susidraugavimą laisvės bei lygybės pagrindais.

3. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės

a. Teorinė priemonė – lavinimas visuomeninio susipratimo. Teorinio visuomeninio susipratimo pirmenybė prieš visuomeninio veikimo praktiką

Pagrindinės priemonės visomeninio auklėjimo tikslams siekti yra, iš vienos pusės, visuomeninio gyvenimo teorija, o iš kitos pusės – visuomeninio veikimo praktika. Trumpai tariant, doktrina bei akcija – štai dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės. Doktrina suteikia visuomeninį susipratimą, akcija – visuomeninio veikimo įpročius.

Kiekviename veikime pradedamuoju momentu yra teorinis momentas. Šita prasme kiekvienas sumanymas yra teorinis momentas atžvilgiu į praktinį jo realizavimą. Šitas bendras psichologinis dėsnis nenustoja savo reikšmės nei visuomeniniame gyvenime, nei visuomeniniame auklėjime. Ir čia, ir ten pradedamuoju punktu privalo būti visuomeninė doktrina, suteikianti visuomeninio susipratimo. Kad akcija būtų sąmoninga, protinga ir aiškiai tikslinga, ji turi būti pagrįsta doktrinaliniu susipratimu, anksčiau įgytu ir tinka-

mai pritaikytu veikimo aplinkybėms. Geras teorinis pasiruošimas visuomeniniam veikimui yra pirma sąlyga sėkmingumui. Reik net tiesiog konstatuoti, kad visuomeninio veikimo užsimojimas, platumas, išdavumas ir patvarumas esti tiesioginėje proporcijoje su teorinio visuomeninio pasiruošimo rimtumu.

Taigi visuomeninis auklėjimas privalo išdirbti naujose kartose aiškų teigiamąjį visuomeninį susipratimą, nes nuo jo paskui pareina ne tik visuomenės susipratimas, bet ir visuomeninio veikimo pakraipa bei sėkmingumas.

Visuomeninio lavinimo nuosekliame išvystyme privalu eiti nuo bendrų mažiausiai abejotinų klausimų prie specialesnių ir labiau abejotinų, kad tie klausimai, kurie labiau skiria žmones ir sukelia tarp jų daugiausia antagonizmų, būtų nagrinėjami bei svarstomi vyriausiame jaunimo amžiuje, kai yra daugiausia šansų užtikti jame reikiamą šitiems klausimams visuomeninį susipratimą ir pusiausvyrą. Vienintelis pageidaujamas yra racionaliai sutvarkytas visuomeninis lavinimas, kuris vengtų traukti jaunimą į aistringą politinių socialinių ginčų sūkurį ir brutalią partijų kovą. Kiekvieni rimtų visuomeninių studijų metai dešimteriopai apsimoka paskesniame visuomeniniame veikime. Tik aiškus doktrinalinis įsitikinimas, įsigytas visuomeniniu išsilavinimu, tegali paskui palaikyti pastoviai karštą užsidegimą visuomeninėms problemoms ir visuomeninei akcijai.

Tad teorinis visuomeninis išsilavinimas turi pirmenybės teisę prieš praktinį visuomeninį veikimą. Tai toli gražu nereiškia, kad šita doktrina gali būti atpalaiduota nuo tų patyrimų, kurių suteikia pats visuomeninis veikimas. Iš tikrųjų mažai reali yra ta teorija, kuri nesiskaito su gyvenimo praktika, nes ji remiasi nieko nepagrįsta proto spekuliacija. Bet iš kitos pusės, liūdna yra ta visuomeninio gyvenimo praktika, kuri nėra nušviesta bei vedama racionalios teorijos tiesų.

b. Priemonės visuomeniniam susipratimui lavinti naujose kartose

Priemonės, kuriomis naujos kartos gali įsigyti visuomeninį susipratimą, yra pasyvinės ir aktyvinės. Pasyvinės visuomeninio lavinimo priemonės yra atskiri visuomeniniai pamokymai, sistemingas visuomeninis mokslas ir vadovavimas visuomeninei skaitybai (visuomeninio turinio knygų skaitymui). Aktyvinės visuomeninio lavinimo priemonės bus skaityba ir šiaip jau visuomeninės studijos ir lavinimosi rateliai.

Visi auklėtojai yra pašaukti daryti naujai kartai visuomeninių pamokymų kiekviena tinkama proga. Tėvai privalo aiškinti savo vaikams elementarinius visuomeninio gyvenimo faktus bei principus. Mokytojas turi pasinaudoti savo dėstomuoju dalyku visuomeniniam pamokymui, kuriam teikia daug progų ypač istorijos pamokos. Turi daug progų daryti visuomeninių pamokymų ir kunigas per pamokslus, kuriais gali būti sėkmingai keliamas visuomeninis krikščioniškosios pasaulėžiūros atžvilgis.

Vis dėlto visuomeniniai pamokymai yra toli gražu nepakankami jaunosios kartos visuomeniniam susipratimui. Todėl būtinai yra reikalingas mokykliniame lavinime sistemingas visuomeninio mokslo dėstymas. Pirmutiniai visuomeninio mokslo pradai, tiesa, labai bendri, gali būti jau suteikti mokiniams pradedamosiose mokyklose. Bet apie rimtesnį visuomeninį mokslą tegalima kalbėti vien aukštesniojoje mokykloje ir dargi dviejose vyriausiose jos klasėse. Čia visuomeninis mokslas turėtų suimti į save visus pagrindinius ir mažiausiai abejotinus dalykus, reikalingus pilnam susipratimui visame visuomeninio gyvenimo plote. Todėl dėstomas mokykloje visuomeninis mokslas turėtų patiekti pradus iš sociologijos, politinės ekonomijos, valstybinio mokslo ir konstitucinės teisės,

iš administratyvinės teisės, tautotyros ir tarptautinės teisės.

Asmuo, norįs tikti vadovaujamajai rolei visuomenėje, turi įsigyti visuomeninių klausimų srityje tam tikro intelektualinio savarankiškumo, kuris tegali būti atsiektas vien atitinkamo lavinimosi priemonėmis, pavyzdžiui, skaityba, savarankiškosiomis studijomis ir aktyviu dalyvavimu lavinimosi rateliuose. Yra dvi priemonės, kuriomis čia gali ir privalo naudotis mokytojai bent dviejose vyriausiose aukštesniosios mokyklos klasėse. Tai yra, iš vienos pusės, vadovavimas mokinių lavinimosi rateliui, kur turėtų būti kartojamas, svarstomas ir pagilinamas visuomeninis mokslas, suteikiamas mokykloje, o iš antros pusės, vadovavimas visuomeninei mokinių skaitybai. Vadovaujant mokinių lavinimosi rateliams ir visuomeninei jų skaitybai, svarbu įteigiamaisiais patarimais laikyti mokinių interesai bendrų visuomeninių klausimų plotmėje ir neleisti jiems paskęsti be reikiamo pasiruošimo painiose politikos ir socialinio gyvenimo problemose. Paraginti jaunimas per anksti imtis spręsti specialinės visuomeninės problemos be atitinkamo bendro pasiruošimo – reiškia suardyti metodologinė tvarka visuomeninio jo lavinimo eigoje ir tuo pačiu pakenkti tikro visuomeninio jo susipratimo reikalui.

Tad visuomeninio lavinimosi eiga metodologiniu atžvilgiu yra tokia: pirma, bendras pasiruošimas, antra, specialusis lavinimasis, ir trečia, specialiosios visuomeninės pareigos, arba pilnai atsakinga visuomeninė akcija.

Tikru veikėju tegalima tapti vien veikimu, tad kiekvienas veikėjas ir tuo pačiu kiekvienas visuomenininkas turi pratintis prie visuomeninės akcijos nuo jaunų savo dienų. Praktiniame visuomeniniame auklėjime auklėtojo rolė yra žymiai mažesnė negu intelektualiniame lavinime.

Atžvilgiu į praktinį ruošimąsi prie visuomeninio veikimo auklėtojas turi dvejopą pareigą: neigiamąją ir teigiamąją. Neigiamoji jo pareiga reikalauja iš jo budėjimo, kad auklėtinio veiklumas nenueitų netinkama vaga ir nepasireikštų neigiamomis išdavomis. Auklėtojas turi griebtis reikiamų priemonių pašalinti tokioms neigiamoms veikimo apraiškoms, kaip nereikalingas laiko bei energijos eikvojimas mažai tikslingiems viešiesiems darbams, per didelis išsiblaškymas, atitraukiąs jaunimą nuo tiesioginių jo uždavinių, ir t. t.

Neigiamąją auklėtojo pareigą, pedagogikos teorijoje vadinamą drausminimu, papildo teigiamoji auklėtojo pareiga, kuri pedagogikos teorijoje vadinama skatinimu.

Pratinti auklėtinis visuomeniškai elgtis bei veikti yra pakankamai gerų progų ir šeimynoje, ir mokykloje, ir toje platesnėje aplinkumoje, kurioje jam tenka augti. Taigi gaivinti jaunime šeimyninio solidarumo jausmai, skatinti jis prie pasiaukojimo jų vardan, pratinti šitas jaunimas mokykloje prie gražaus sugyvenimo su savo draugais ir sykiu pagerbti mokyklinio gyvenimo drausmę, pagaliau raginti jis solidarizuotis su platesne visuomene viešosiose jos iškilmėse bei liūdėjimuose, daryti visa tai – reiškia jau praktiškai auklėti jaunimas visuomeninio gyvenimo bei veikimo reikalams. Tokiais atvejais jaunimo auklėjime auklėtojo rolė turi pasižymėti ypatinga diskrecija ir taktingumu, nes jos priemonėmis tegali būti vien įkvėpimas, patarimas, pavyzdys, kurie reikalauja draugiško bendravimo atmosferos.

Praktinis veiksmas, kuriuo jaunimas privalo ruoštis visuomeniniam gyvenimui bei veikimui, yra visų pirma savarankiškas jo valdymasis visose tose gyvenimo aplinkybėse, kurios reikalauja mažiau ar daugiau drausmingo susitvarkymo. Toks, pavyzdžiui, turėtų būti mokinių valdymasis mokykloje. Sprendžiant mokinių valdymosi

klausimas principialiu būdu ir pedagoginiu atžvilgiu, reik pasakyti, kad mokinių valdymosi idėja užsitarnauja pilno parėmimo kaipo visuomeninio auklėjimosi priemonė, kuri dargi apsaugoja jaunimo dvasią nuo palinkimo į anarchiją, nedrausmingumą, autokratizmą, diktatūrą ir bolševizmą.

Dar laisvesnis jaunimo reiškimasis veikimu, kuris gali būti labai sėkminga visuomeninio auklėjimosi priemonė, užtinkamas įvairiose susidraugavimo organizacijose, kurios turi arba bent privalo turėti savo pagrindiniu tikslu atbaigti mokyklinio lavinimo bei auklėjimo reikalą lavinimosi bei auklėjimosi priemonėmis. Jaunimo susidraugavimo organizacijos šalia lavinimosi bei auklėjimosi išdavų išvysto draugiškojo solidarumo jausmus, pratina dargi jaunimą prie organizacinio administravimo ir sudaro jame sutelktinio darbo įpročius.

Jaunimo valdymasis ir jo susidraugavimo organizacijos tėra taikomos vien pačio jaunimo vidaus gyvenime. Jomis dar nėra vedama visuomeninė akcija tikra to žodžio prasme. Einant dar arčiau prie tikro visuomeninio veikimo, reik leisti jaunimui pratintis eiti tas visuomeninio veikimo pareigas, kurios nėra per daug sudėtingos, nereikalauja todėl dar pilno intelektualinio bei dorinio subrendimo ir nestato jaunimo į pavojus, kurių jis negali pergalėti savo pajėgomis.

Visuomeniniai darbai, tinką jaunimui, galima suskirstyti į tris pagrindines grupes. Tai bus, pirma, labdarybės, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai, antra, liaudies švietimas bei auklėjimas, ir, trečia, platesnė visuomeninė akcija, kaipo paruošiamasis stažas būsimiems inteligentams visuomenininkams.

Labdarybės, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai yra anksčiausiai prieinami brėstančiam jaunimui. Nuo 14 metų jaunimas gali jau dalyvauti labdarybinėse

rinkliavose, lankyti ligonius, vargšus ir senius, rinkdamas apie juos žinias ir perteikdamas visuomeninę pagalbą; gali principialiai kovoti prieš alkoholizmą ir pornografiją ir t. t.

Paskutiniųjų dviejų aukštesniosios mokyklos klasių mokiniai gali jau taip ar šiaip pasireikšti liaudies švietimu bei auklėjimu. Platinimas gerų knygų ir tinkamos periodinės spaudos, kovojimas su klaidingomis, skleidžiamomis tarp liaudies idėjomis, vadovavimas liaudies lavinimosi rateliams, dalyvavimas liaudies auklėjimosi darbuose gali jau būti leista 17–18 metų jaunuoliams, jei šitas darbas bus sykiu prižiūrimas ir vadovaujamas jų auklėtojų.

Pagaliau trečioji visuomeninių darbų grupė, skiriama einančiam aukštąjį mokslą jaunimui, apima visus tuos darbus, kurie jau įeina į platesnę visuomeninę akciją.

4. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai

a. Auklėjimas pasyvių visuomeninių nusiteikimų

Pasyvūs visuomeniniai nusiteikimai yra: 1) menas paklusti, 2) visuomeninis drausmingumas ir 3) taikumo dvasia.

Jau atskiram asmeniui atsiranda reikalas pripažinti visuomenės buvimo faktą, prisitaikyti prie jos gyvavimo principų ir pagaliau jai paklusti, kiek tai yra reikalinga ir visuomenės gyvenimui, ir atskiro asmens gerovei. Tai yra tasai pasyvinis asmens nusistatymas atžvilgiu į visuomenę, be kurio negali būti suderinto visuomenės gyvenimo.

Sykiu tik atskirų asmenų veiklumu tegali aktyviai reikštis visuomenės aktyvumas. Tokiu būdu, iš vienos pusės, visuomenės gyvavimas reikalauja iš atskirų asmenų tam tikro pasyvinio nusistatymo, o iš antros pusės, tas pats visuomenės gyvavimas reikalauja, kad atskiri as-

mens pasireikštų jos atžvilgiu ir tam tikru aktyviniu nusistatymu.

1) Maksimumas pavyvinio nusistatymo reiškiasi tame, kas gali būti pavadinta menu paklusti. Tuo tarpu maksimumas aktyvinio nusistatymo reiškiasi tame, kas yra menas vadovauti. Tokiu būdu menas paklusti ir menas vadovauti yra tarsi du poliu, tarp kurių telpa visas visuomeninis veikimas. Šalia klusnumo galima statyti ir tokie visuomeniniai nusiteikimai, kaip visuomeninis drausmingumas ir taikingumo dvasia.

Aktyvumas visuomeniniame gyvenime gali reikštis teorine ir praktine pakraipa. Teorinis veiklumas apsireiškia sugebėjimu vesti savo idėjų propagandą, o praktinis veiklumas – sugebėjimu sėkmingai dalyvauti organizuotoje visuomeninėje akcijoje.

Visuomeninis klusnumas suponuoja meną atidžiai klausyti. Čia, būtent, svarbu atidžiai įsiklausyti į tai, ko reikalauja įstatymai ir valdžios organų įsakymai. Vergas mechaniškai pildo duodamus jam įsakymus, neįsigyvendamas į išvidinę jų prasmę bei racionalų pagrindą. Vergiškas klusnumas tuo ir skiriasi nuo tikro klusnumo, kad vergas, uždėtąsias pareigas beeidamas, išsižada ir savo proto, ir savo sąžinės.

Klusnumas nėra taip priešingas žmogaus prigimčiai, kaip paprastai atrodo individualistiškai nusistačiusiems žmonėms. Wilbois laiko neklusnius vaikus pačių auklėtojų padaru*, o Foersteris plačiųjų visuomenės masių neklusnumą aiškina iš dalies vadovaujančių žmonių nesugebėjimu tikrai vadovauti pagal psichologinius tikro klusnumo reikalavimus. Jo supratimu, psichologiškai sušvelnintas menas įsakinėti turi „sujungti nepalenkiamą reikalavimo energiją su riterišku atsižvelgimu į asmenybę to, kas tur paklust.

* Žr. *Wilbois J.* La nouvelle éducation française. – Paris. – 1922. – P. 244.

Nėra jokio kito kelio laimėti kultūrai disciplinuotų jėgų patarnavimą"*.

Besirūpinant išvystyti jaunoje kartoje pasyviniai visuomeniniai nusiteikimai, negalima visų pirma pamiršti apie tokį regimai nežymų dalyką, koks yra sugebėjimas atidžiai išklausyti savo artimą. Šitas sugebėjimas yra jau auklėjamas pratinant auklėtiniai savo laiku kalbėti ir savo laiku tylėti.

Klusnumas tėra tasai labiausiai pasyvus visuomeninis nusiteikimas, kuris tarnauja artimiausiu pagrindu drausmingumui. Drausmingumas yra jau platesnis bei sudėtingesnis visuomeninis nusiteikimas, užtinkamas einant nuo pasyviausio nusiteikimo į aktyvesnius.

2) Drausmingas yra tasai, kas sugeba realizuoti savo nusistatyme racionalios tvarkos reikalavimus; kas, kitaip tariant, sugeba pildyti drausmės taisykles. Taip suprastas drausmingumas remiasi individualinio būdo savybėmis. Todėl teisingai yra sakoma, kad visuomeninė drausmė laikosi individualiniu asmens drausmingumu.

Faktas, kad visuomeninis žmogaus drausmingumas remiasi individualiniu susivaldymu, parodo jau, kad tikro drausmingumo kaip ir tikro klusnumo pagrinde glūdi laisvas apsisprendimas.

Drausmingumo reikšmė veikimui yra tiek didelė, kad lengva yra pats drausmingumas palaikyti aktyviu nusiteikimu. Drausmė, sako Vuillermet, yra energijai tas, kas logika protui. Šitą mintį gražiai išvysto prof. S. Gessenas. „Drausmė, – sako jisai, – yra suderinimas pastangų tikslu atsiekti maksimalinę išdavą su faktinai turimomis priemonėmis. Drausmės tad sąvoka tampriai yra surišta su darbo bei triūso sąvokomis. Kad galėtume gyventi ir laimėti gy-

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – München. – 1918.

venime kovą, mes esame priversti būti disciplinuoti. Tai lygiai turi reikšmės tiek atskiram žmogui, tiek visai visuomenei. Drausmingas žmogus valdo pats save. Drausminga visuomenė yra ta, kuri turi stiprią bei sutelktą valdžią"*.

Taigi drausmė visuomenės gyvenime yra ne pavergimo, bet išlaisvinimo veiksnys. Nedrausmingas asmuo neišvengiamai patenka į neprotingų savo užgaidų ir instinktų verguvę, o nedrausminga visuomenė skęsta paprastai netvarkoje bei anarchijoje.

Foersteris šitaip formuluoja vedamąsias drausmei realizuoti: „Pirma, – sako jisai, – autoritetas privalo apriboti savo nuožiūrą vien būtinai reikalingais bei esminiais dalykais, o kituose dalykuose palikti kiek galima didesnį plotą asmeninei laisvei bei atsakomybei. Antra, privalu mokėti pačiu vedamojo bei kontroliuojamojo veikimo tonu taupyti auklėtinyje garbės bei savarankiškumo jausmas. Trečia, privalu padėti visos pastangos tam, kad pačio auklėtinio būde būtų laimėtos bendradarbiavimui tvarkomosios jėgos ir kad pageidaujamas klusnumo arba darbo išdavumas būtų interpretuojamas stipriausių jaunatvės interesų šviesoje"**.

3) Einant dar toliau užtiksime visuomeninį nusiteikimą, kuris gali būti pavadintas nuolaidžiu taikumu. Visuomeninio gyvenimo faktas reikalauja iš kiekvieno žmogaus tam tikro kompromiso, be kurio tiesiog negalima gyvenimo išgyventi. Žmogus, kuris nėra linkęs jokiose aplinkybėse nusileisti kitiems, aukodamas savo pamėgimus, įpratimus, kartais net tam tikrose ribose principialų savo nusistatymą, yra nevisuomeniškas žmogus tikra to žodžio prasme.

Gyvenimo praktikoje dažnai tenka nusileisti nuo savo

---

* *Gessen S.* Osnovy pedagogiki. – Berlin. – 1923. – S. 50.

** *Foerster F. W.* Schule und Charakter. – S. 190.

reikalavimų tam, kad nebūtų pralošta visas veikimo reikalas. Maksimalistiškas obalsis „viskas arba nieko", pritaikytas prie veikimo žmonių aplinkumoje, su neišvengiamu būtinumu veda prie pražūties ne tik patį darbą, bet ir patį veikėją.

Visuomenės gyvenime, kaip ir apskritai mūsų pasaulyje, yra tiek teigiamųjų, tiek neigiamųjų polinkių, tendencijų ir apraiškų. Todėl pats visuomeninio gyvenimo pobūdis reikalauja iš tikro visuomenininko sykiu ir pasyvinių, ir aktyvinių visuomeninių nusiteikimų, iš kurių pirmieji taiko jį su tuo, kas visuomenės gyvenime yra teigiamo, o antrieji spiria jį kovoti su tuo, kas šitame gyvenime yra neigiamo.

Taigi visuomeninė žmogaus akcija yra sykiu ir taikos, ir kovos reiškėja. Konkretinėse gyvenimo aplinkybėse nelengvas yra dalykas faktiškai ir su tikru saiko pajautimu suderinti savo nusistatyme pasyvinis taikumo nusiteikimas su aktyviniu pasiryžimu kovoti. Pagal tai, kiek yra atsiekiamas šitokis suderinimas, galima net matuoti visuomeniškojo subrendimo laipsnis.

b. Auklėjimas aktyvinių visuomeninių nusiteikimų

Aktyviniai visuomeniniai nusiteikimai yra: 1) aktyvus atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką, 2) sugebėjimas vesti visuomenėje savo idėjų propagandą, 3) praktinis visuomeninis veiklumas ir 4) menas vadovauti.

1) Aktyviausias visuomeninis nusiteikimas, kaip žinome, reiškiasi mene vadovauti. Todėl visi kiti aktyviniai visuomeniniai nusiteikimai turi tarnauti šitam menui paruošiamaisiais laipsniais arba net sudedamaisiais pradais. Pirmas, elementariausias nusiteikimas, reikalingas einant šita linkme, yra aktyvus atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką. Neigiamoji masės įtaka in-

dividams yra tiek didelė, kad iš jos verguvės pasiseka išsivaduoti palyginti nedideliam žmonių skaičiui. Tuo tarpu dvasinė žmogaus verguvė, įėjusi į įprotį ir laikoma todėl normalia padėtimi, yra pavojingiausia žmogaus dorai verguvės rūšis.

Tai, kas vadinama miesčioniškumo dvasia, dažniausiai yra ne kas kita kaip dvasinio vergiškumo atmosfera, susidaranti visuomeninėje aplinkumoje, kur žmonės nesugeba išvaduoti savo asmenybės iš prietarų, įpročių, žemesnių polinkių ir smulkių ambicijų prievartos. Joje viešpatauja dorinis kompromisas, stovįs tarp aiškaus nusižengimo ir dorybės. Miesčioniškasis pasaulis per maža turi pilietinės drąsos, kad drįstų pasireikšti aiškiais nusižengimais; ogi iš kitos pusės, jis turi per maža doros, kad galėtų reikštis dorybėmis. Taigi labai dažnai dorinės degradacijos pradžia glūdi visuomeninės aplinkumos įtakoje, prieš kurią nesugeba atsilaikyti dar nesusipratusi ir teigiamai neapsisprendusi jauna asmenybė.

Ne mažesnės reikšmės turi visuomeninės aplinkumos įtaiga moterų pasaulyje. Išvidinės verguvės apraiškos čia yra savo asmenybės falsifikavimas, manija puoštis ir pasidavimas hipnozei.

Savaime aišku, kokios didelės svarbos turi naujoms kartoms įsigijimas aktyvaus atsparumo prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką. Individualinė atsakomybė yra viena iš svarbiausių sąlygų šitam atsparumui susidaryti. Individualinė atsakomybė, reikalaujanti visados kritiško kontroliavimosi, nenuasmenina jaunuomenės ir nepastato jos į išvidinės verguvės stovį. Šitokios atsakomybės jausmas suteikia drąsos pasiekti savo principus visose gyvenimo aplinkybėse, paneigus svetimo sprendimo baimę.

2) Žmogus, išsivadavęs iš visuomeninės prievartos, vis labiau jaučia reikalą paversti pačią visuomenę savo veikimo

objektu. Aktyvus veikiamasis nusistatymas į visuomenę yra jau iš dalies geriausias apsigynimas nuo neigiamosios jos įtakos. Visuomenininkas turi būti, iš vienos pusės, šviesos, o iš kitos pusės, tvirto būdo žmogus. Iš vienos pusės, jis turi skleisti visuomenėje tikras idėjas, o iš antros pusės, organizuoti pagal šitas idėjas visuomenės gyvenimą. Du aktyviniu visuomeniniu nusiteikimu atsako nusakytiem dviem reikalam: sugebėjimas vesti visuomenėje savo idėjų propagandą ir sugebėjimas dirbti organizacinį darbą.

Kad žmogus galėtų tikrai sėkmingai dirbti visuomeninio apaštalavimo darbą, jam privalu pasižymėti trimis dalykais: a) geru doktrinaliniu susipratimu visuomeniniuose klausimuose, b) tiksliu nusimanymu apie visuomeninės propagandos metodus bei priemones ir c) visa eile dorinių kokybių, kurios yra reikalingos tikram žmonių pasitikėjimui laimėti. Apie doktrinalinį pasiruošimą buvo jau kalbėta sąryšyje su apžvalga pagrindinių visuomeninio veikimo priemonių.

Propagandos metodai yra iš esmės pedagoginiai metodai ir todėl visų pirma didaktikos principai turi būti padėti į metodologinį propagandos pagrindą.

Antra vertus, propagandos priemonės pareina kiekvienoje visuomenėje ir kiekvienu atskiru laikotarpiu nuo visuomeninės civilizacijos resursų, kurie mūsų laikais yra: individualinis ir sutelktinis pavyzdys, gyvas žodis ir jo perteikimas radiju, spausdintas žodis ir jo organizacija. Kiekviena iš šitų priemonių, nepanaudota teigiamuoju būdu, beveik neišvengiamai virs neigiamosios propagandos įrankiu.

Kad visuomeninė propaganda būtų tikrai sėkminga, padori bei turinti dorinamosios įtakos plačiosioms masėms, reikalinga dar visa eilė dorinių kokybių, kurios galėtų sudaryti tikrą žmonių pasitikėjimą atžvilgiu į visuomeninio apaštalavimo veikėjus. Pastarieji turi tikrai degti entuziaz-

mu tam, kas yra kilnu, gera ir gražu, kad galima būtų sukelti užsidegimas ir plačiosiose masėse. Atsiekti šita išdava juo labiau bus lengva tada, kai prie to prisidės iš pusės vedančių visuomeninę propagandą asmenų minios psichologijos pažinimas, jos interesų supratimas, atsidėjimas jos teisėtiems reikalams, kantrumas, tolerantingumas ir šiaip jau geradariškumas. Todėl kiekvienas išėjimas viešumon su visuomenine propaganda reikalauja, taip sakant, pasiruošimo dykumoje, nes pirm negu galima iš savęs dalyti ką kitiems, reik iš pradžios tai sukaupti savyje išvidiniu darbu. Ir tai yra dėsnis ne tik visuomeninei propagandai, bet ir visam visuomeniniam veikimui.

3) Teisingai yra sakoma, kad viskas taip ar šiaip ateina iš individualinės iniciatyvos, bet kad sykiu niekas negalima visuomenėje realizuoti be suorganizuotų grupių pagalbos. Tuo pačiu yra konstatuojamas ir vado, ir eilinių veikėjų reikalingumas visuomeniniam veikimui. Todėl svarbu visuomeniniame veikime turėti ir tikrų vadų, ir gerai paruoštų eilinių visuomenės veikėjų. Be reikiamų veikėjų kadrų vadas yra faktinai bejėgis, bet iš kitos pusės, be vado veikėjų kadrai tėra vien nesuderinta medžiaga. Kad eilinių veikėjų kadrai būtų tikrai naudingi bei produktingi vado talkininkai, reik, kad jie pasižymėtų praktiniu visuomeniniu veiklumu, galinčiu reikštis visuomeniniame veikime visa eile pareigų.

Tarp vado ir eilinių visuomenės veikėjų pareigų bei veiksenos yra maždaug tokio skirtumo, kokio kad yra tarp didelės įmonės savininko valdytojo ir technikų vykdytojų pareigų bei veiksenos. Prancūzų pedagogo Joseph Wilbois supratimu, bet kuris konkretinis veikimas, daugingas savo pareigomis, gali būti suskirstytas atskirais momentais, arba pradais, kaip jie eina maždaug sukcesyvinėje laiko tvarkoje. Tokie veikimo momentai yra: a) pramatymas, b) tvarkymas arba organizavimas, c) vykdomasis veikimas ir d) kontroliavimas.

Vykdomasis veikimas tiek yra sudėtinga pareiga, kad gali būti skirstoma smulkesniais psichologiniais momentais arba pradais. Tokie momentai, Wilbois supratimu, yra: a) pasiryžimas, b) vykdymas tikra to žodžio prasme ir c) patvarumas pastangose.

Tiek techniko vykdytojo, tiek vado veikimas yra panašūs nusakytais sudedamaisiais momentais. Bet tuo jų pareigų panašumas kaip ir išsibaigia. Toliau pasirodo, kad vadas administratorius turi dar viršaus vieną kitą pareigą, kurių neturi technikas vykdytojas, ir kad net bendros jų pareigos skiriasi tarp savęs savo turiniu ir savo objektais. Technikas specialistas valdo daiktus, tuo tarpu vadas administratorius valdo žmones. Pirmas stengiasi pergalėti materialines arba technines sunkenybes, tuo tarpu antrasis stengiasi pergalėti psichologinės arba socialinės prigimties sunkenybes.

Technikai vykdytojai turi savo objektais dažniausiai daiktus, kuriuos jie stengiasi veikti mažiau ar daugiau tiesioginiu būdu. Tuo tarpu vadai administratoriai veikia materialinius objektus vien per tarpininkavimą žmonių, kuriuos jie organizuoja hierarchinėje tvarkoje. Todėl galima pasakyti, kad technikai tvarko gamybą, tuo tarpu administratoriai organizuoja įmonę.

Tiesioginis techniko vykdytojo veikimas į materialinius objektus yra įvairus pagal tai, kokie yra šitie materialiniai objektai. Ogi vado administratoriaus vykdomosios pareigos yra visuomet vienodos, nes jis turi savo objektu visados žmonių veikimą ir šito veikimo organizavimą. Rinktiniai technikai yra tam tikri virtuozai savo amate, moksle arba mene. Rinktiniai administratoriai yra tie, kurie sugeba žmonėms vadovauti bei juos valdyti; jie yra vadai. Pareigų atžvilgiu visuomenės vadas skiriasi nuo eilinių visuomenės veikėjų tuo, kad šalia bendrų su jais pareigų jis turi dar dvi vyriausios vadovybės pareigas, būtent: tikslų statymą

visuomeniniam veikimui ir tokį ar kitokį atsiektų išdavų sankcionavimą.

Nusiteikimai, charakterizuoją paprastą visuomeninį veiklumą, tėra vien paruošiamasis laipsnis, vedąs prie nusiteikimų, privalomų visuomeninės vadovybės reikalui. Tarp pagrindinių paprasto visuomeninio veiklumo nusiteikimų visų pirma privalo būti paminėtas tasai visuomeninės atsakomybės jausmas, kuris neleidžia visuomenės nariui pasilikti pasyviu visuomeninio gyvenimo reikalų atžvilgiu.

Toliau reikalingi yra kitokie nusiteikimai, kurie galėtų sužadinti tvirtą pasiryžimą bei patvarumą pastangose. Toks nusiteikimas yra, pavyzdžiui, viešųjų patarnavimų dvasia, kuri turėtų įkvėpti kiekvieną visuomenės veikėją visuomeninių reikalų aprūpinime.

Ne mažiau svarbūs visuomeniniame veikime sutelktinio darbo įpročiai ir apskritai sugebėjimas dirbti visuomenės darbą suderintomis bendrovės pastangomis.

Pagaliau visuomeniniam veiklumui yra privalomas tam tikras organizacinis sugebėjimas, leidžiąs taip tvarkyti visuomeninio darbo dalykus bei žmonių veiksmus, kad būtų atsiektas didžiausias išdavumas trumpiausiu laiku bei minimalinėmis pastangomis.

4) Visos reikiamos vadui savybės yra labai sunku surasti viename asmenyje, vis dėlto galima kalbėti apie idealinį vado tipą, kuriam reik kuo mažiausia trejopų davinių: intelektualinių, dorinių ir pedagoginių.

Yra savaime aišku, kad tikras vadas negali būti žmogus, apribotas intelektualiniu atžvilgiu. Realizuodamas savo pastatytąjį tikslą kitų žmonių pastangomis, vadas privalo pasižymėti nuodugniu tiek pačio darbo, tiek atsidėjusių jam žmonių pažinimu. Be to, vadui yra reikalingas tam tikras kūrybinis nusistatymas, kuris reiškiasi ir naujų idėjų išradimu, ir gyva intuicija, ir aiškiu pramatymu, ir realiniu

tikrovės pajautimu. Žmogus be kūrybinio nusistatymo gali būti geras vykdytojas, bet negali būti tikras vadas. Sąryšyje su intelektualiniu išsilavinimu tikram vadui yra privaloma bent minimalinė iškalba, kaipo priemonė pasireikšti įtaka į kitus žmones.

Doriniu atžvilgiu tikras vadas turi pasižymėti beveik visomis tvirto būdo savybėmis: tvirta valia, sugebančia reikalauti klusnumo iš palenktųjų žmonių, drąsa pasiryžimuose, atsidėjimu idėjos žygiui, patvarumu pastangose, tvirtu principialiu nusistatymu, reikiamu griežtumu teisinguose reikalavimuose ir t. t.

Iš suminėtųjų tvirto būdo savybių ypatingai svarbi yra drąsa pasiryžimuose, kuri leidžia pakelti stoiškai atsakomybę už riziką. Niekas taip neardo pasitikėjimo žmogumi, kaip jo svyravimas momentuose, reikalaujančiuose aiškios orientacijos ir drąsaus užsimojimo.

Labai yra svarbus vadovybės atžvilgiu vado tiesumas, arba tikras jo įsitikinimas savo žygio teisingumu bei svarbumu. Tai ypač privalo išeiti aikštėn vado paslankume tarnauti pavyzdžiu tiems, kam vadvauja. Sakoma net, kad pavyzdys yra savo rūšies vado tiesumo išrodymas.

Ne mažiau svarbus už intelektualinius ir dorinius nusiteikimus yra pedagoginis nusiteikimas, be kurio jokia tikra vadovybė nėra galima. Foersteris yra parašęs, kad „vadovauti reiškia ruoštis pavaduotojų, darytis nebereikalingu, kitus auklėti vadais"*.

Be to, savaime yra suponuojama, kad vadas turi pasižymėti tam tikru techniniu kompetentingumu ir organizaciniu sugebėjimu, kuris jam leistų paruošti ir sutvarkyti visuomeninę akciją pagal visus techninio vykdymo reikalavimus.

---

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 51.

Tikras vadas, sako Wilbois, gali būti aptartas kaipo organizatorius, išradėjas ir valdytojas plačiausia šitų žodžių prasme*. Organizuoti, Wilbois supratimu, yra nustatinėti ryšiai** tiek tarp daiktų, tiek tarp žmonių. Atitinkamai vadui, kaipo organizatoriui, yra pageidaujama visų pirma kombinacijų dovana, nes tas, kas nesugeba dorinti bei rišti taip ar šiaip daiktus ir žmones, negali būti organizatorium.

Kaipo išradėjas vadas pildo visą eilę pareigų, kurios reikalauja kūrybinių nusiteikimų. Tokios pareigos yra: veikimo tikslo nustatymas, susekimas reikiamų veikimui priemonių ir išdirbimas programos mažiau ar daugiau ilgam laikui. Šitoms pareigoms vykdyti vadas privalo pasižymėti moksliška bei realistiška pasidokumentavimo dvasia sykiu su ta intuicijos dovana, kuri leidžia lengvai įžvelgti gyvenimo momentą, jo aktualius reikalus ir evoliucijos tendencijas.

Kaipo valdytojas vadas yra sykiu ir veikėjas, ir įsakymų davėjas. Fizinis jaunumas, arba tamprumas, greitas orientavimasis padėtyje ir drąsus užsimojimas yra trys tikro vado žymės, kiek jam, kaipo veikėjui, tenka daryti sprendžiamųjų pasiryžimų.

Kai sprendžiamieji pasiryžimai yra jau padaryti, vadas privalo pasižymėti tuo autoritetingumu, kuris yra reikalingas kiekvienam valdytojui, turinčiam savo rankose įsakinėjimo pareigą. Valdomasis įsakinėjimas *(commandement)*, sako Wilbois, tėra vien tada sėkmingas, kai sueina krūvon keturios sąlygos: a) tam tikra vado asmenybė, b) įsijautimas į palenktųjų žmonių sielas, kad galima būtų panaudoti tiek jų silpnybės, tiek teigiamos kokybės; e) savitarpinis asmeniškas vado ir jo palenktųjų susipažinimas, kuris vienas tegali sudaryti sąmoningą pasitikėjimą; d) gerų techninių

---

* *Wilbois J.* La nouvelle éducation française. – P. 109.

** Ten pat. – P. 84.

arba administratyvinių įrankių buvimas, t. y. geras darbo aprūpinimas įrankiais arba gera organizacija.

Būsimas visuomenės vadas tik tada gali normaliai pasiruošti prie vadovavimo pareigų, jei įgauna tinkamą išsilavinimą ir turi progos pereiti savo gyvenime reikiamą pratinimosi darbą. Wilbois savo veikale „La nouvelle éducation française" duoda labai reikšmingų nurodymų, kaip būsimieji vadai turi būti lavinami bei auklėjami. Jo supratimu, būsimieji vadai turi būti nuosekliai atrinkti iš visos naujosios kartos, išskiriant juos bandomaisiais kvotimais, iš pradžios sykiu su būsimais technikais vykdytojais iš bendros būsimųjų darbininkų masės, o vėliau perskiriant juos nuo būsimųjų technikų, kurie anksčiau baigia savo išsilavinimą ir todėl anksčiau eina į praktinį veikimą.

Pagaliau tenka pasakyti keletas žodžių apie didelę svarbą, kurios turi mūsų laikams vadų ruošimo klausimas. Jokia visuomeninė santvarka negali apsieiti be tokios ar kitokios vadovybės, patenkančios į didesnio ar mažesnio žmonių skaičiaus rankas. Tuo tarpu kiekviena atrinktoji vadovybė yra aristokratinis veiksnys visuomenės gyvenime. Iš kitos pusės, sulig visuomeninės kultūros kilimu ir individualinių teisių pripažinimu žmogiškajam asmeniui plačiosios demokratinės masės vis daugiau reikalauja sau įtakos visuomenės tvarkyme bei valdyme.

Į problemą, kokiu būdu atrinktosios vadovybės reikalas gali būti suderintas su demokratinėmis plačiųjų masių tendencijomis, Foersteris atsako sintezės koncepcija. Jo supratimu, giliausia demokratiškos idėjos prasmė yra ta, kad vadovaujančių elementų parinkimas turėtų būti pastatytas ant visai naujų pagrindų. Tuomet pasirodytų, kad demokratija tėra vien naujas metodas laiduoti visuomenės vadovybę tokiai aristokratijai, kuri nebūtų liaudžiai užmesta kaipo gryna kasta su paveldėtomis privilegijomis, bet susidarytų išbandyto masių pasitikėjimo atmosferoje, kad galėtų būti

realizuotas harmoningas visuomenės vadovybės suderinimas su kolektyviniu sąmoningos liaudies gyvenimu*.

D. Moterų auklėjimas

Vyro ir moters metafizinė lygybė ir vienodas moralinis vertingumas gali ir net privalo būti pripažintas anksčiau negu imama tyrinėti psichiniai jų dviejų skirtumai. Pagrindinių psichinių skirtumų tarp vyro ir moters klausimas turi esminės reikšmės moterų klausimui apskritai. Pastarasis bus įvairiai sprendžiamas pagal tai, ar vyro ir moters skirtumai bus laikomi pripuolamais, ar prigimtais ir nepakeičiamais.

Žmogaus prigimtis yra jo individualizacijos, t. y. savotiško nepakartojamumo pradas. Todėl kiekviena individualybė yra vienintelė savo rūšyje dėl materialinių kūno ypatybių, kurios nėra niekuomet vienodos dviejų bet kurių žmonių. Visi žmonės yra lygiai vertingi dėl protingos bei laisvos savo asmenybės ir sykiu jie visi yra skirtingi dėl savo individualybių. Kitaip tariant, žmonės yra lygūs aukštesne savo prigimtimi ir yra nelygūs žemesne savo prigimtimi. Tad vyras ir moteris yra lygiu kaipo asmenys, aukštesne savo prigimtimi, ir yra skirtingu kaipo individai, materialine savo prigimtimi. Tai reiškia, kad pagrindinis vyro ir moters individualybių skirtingumas yra prigimtas ir nekintamas mūsų žemiškojo gyvenimo aplinkybėse.

Psichologinės vyro ir moters ypatybės, priežastingai kylančios iš fiziologinio prigimties skirtingumo, atitinkamai pasireiškia kultūros ir religijos srityse, nors vyro ir moters skirtingumas mažėja sulig tuo, kaip kylama iš žemesnės gyvenimo srities į aukštesnę.

---

* Žr. *Foerster* F. W. Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 114.

Pagrindinės psichologinės ypatybės, kuriomis pasireiškia vyro ir moters fiziologinis skirtumas, yra didesnis pirmojo aktyvumas ir didesnis antrosios pasyvumas.

Dera tinkamai suprasti, kad ir labiau aktyvus, ir labiau pasyvus žmogus gali būti lygiai darbingu ir lygiai vertingu kūrybos srityje, kurioje didesnis aktyvumas pasireiškia daugiau kuriamąja iniciatyva, ogi didesnis pasyvumas – daugiau kūrybos realizavimu. Todėl kultūros gyvenime vyras pasižymi daugiau kuriamąja iniciatyva, moteris – daugiau kultūrinės kūrybos realizavimu visuomenės gyvenime, ypač per savo pašaukimą šeimynoje. Pagaliau religijos srityje, atitinkamai nusakytoms ypatybėms, vyras pasireiškia labiau religine iniciatyva, moteris – labiau religijos praktikavimu, arba religine praktika. Religijos srityje vyro ir moters lygus vertingumas išeina aikštėn net daug ryškiau negu kultūrinės kūrybos srityje, nes kultūrinės kūrybos realizavimas nėra tiek regimas bei ryškus kaip kad kultūrinė iniciatyva.

Nuosekliai išeinant iš prielaidos, kad asmenybės atžvilgiu moteris yra lygi vyrui, tenka pripažinti jai lygias visas tas teises, kurių turi žmogiškasis asmuo ir kurių įsigijimas nepareina nuo tam tikros individualybės. Iš čion seka, kad moters asmenybė ne tik turi būti paliuosuota nuo viso to, kas ją varžo neteisėtu būdu, bet dargi privalo būti teigiamai ugdoma visais reikiamais atžvilgiais. Todėl lygiai privalu auklėti pas vyrus ir pas moteris tvirtas būdas, jautri sąžinė, sugebėjimas būti laimingam visose gyvenimo aplinkybėse ir t. t. Tas pats tenka pasakyti ir apie proto lavinimą.

Prie visai kitokių išvadų prieinama individualybės srityje. Kadangi individualybė yra pagrindinis pašaukimo veiksnys, tai žmonių individualiniai skirtumai sprendžia apie jų individualinius pašaukimus. Taigi vyrų ir moterų pašaukimai yra skirtingi tokiu pat laipsniu, kiek yra skirtingos jų individualybės. Tolimesnė išvada bus ta, kad ir vyrų, ir moterų auklėjime dera atsižvelgti į specifinius pir-

mųjų ir antrųjų pašaukimus ir prie jų ruošti tiek vyrus, tiek moteris. Kiekvieno žmogaus gyvenimas vyksta artimiausiame sąryšyje ir priklausomybėje nuo jo pašaukimo, žmogaus laimė žymia net dalimi pareina nuo to, ar jo gyvenimo aplinkybės sutaria su jo pašaukimu, ar jam prieštarauja. Taigi *žmogiškosios asmenybės atžvilgiu yra pageidaujama tarp vyrų ir moterų tam tikra niveliacija, o prigimtosios individualybės atžvilgiu tarp jų yra pageidaujama kaip tik specifikacija.*

Specifinis vyrų savotiškumas yra paprastai vadinamas vyriškumu; specifinis moterų savotiškumas – moteriškumu. Abu tuodu savotiškumu yra lygiai vertingu kaip tik todėl, kad jiedu nėra vienodu, tuo tarpu jiedu yra būtinu žmonijos gyvenime. Niveliuojant vyrų ir moterų specifinius savotiškumus, arba individualybes, yra silpninamas vyrų ir moterų specifinis pašaukimas tiek prigimties, tiek kultūros ir religijos srityse.

Ne tik moters, bet ir pačios visuomenės likimas yra kuo tampriausiu būdu surištas su moters šeimyniniu pašaukimu, nes žymiai moterų daugumai šeimynoje tenka realizuoti savo prigimtieji, kultūriniai ir religiniai uždaviniai. Tik moteriai pildant savo pašaukimą šeimoje padedami tvirti normalūs pagrindai fiziniam bei dvasiniam žmogaus formavimui, to žmogaus, kuris paskui iš šeimynos nario turės tapti plačiosios visuomenės nariu. Ir šito uždavinio labai net pakanka, kad visa moters energija būtų absorbuota šeimyniniams reikalams.

Kadangi tad šeimyninis pašaukimas turi be galo svarbios reikšmės visuomenės sveikatai, kultūrai ir religijai, tai moters darbas šeimynoje yra iš tikrųjų visuomeninis darbas, kuris privalo būti kvalifikuojamas, vertinamas ir atlyginamas lygiai kaip ir siaura prasme suprantamos visuomeninės profesijos. Nuo to, kaip yra vertinamas visuomenėje šeimyninis pašaukimas, faktinai pareina moters padėtis visuomenėje.

E. Dorinimas ir religija

Dorinimo moksle problema per dorinį auklėjimą vesti žmones prie religijos turi kapitalinės reikšmės. Dr. Ludwigas Pilgeris, trumpai formuluodamas Foersterio pažiūras, tinkamai suima į tris punktus moralinės pedagogikos reikšmę religijai: 1) dorinė pedagogika, sako jisai, tarnauja supratimui atskirų religinių tikėjimo bei doros pamokymų; 2) ji patiekia *pagrindo* svarbiam įsigilinimui į krikščionybės esmę ir milžinišką jos reikšmę; 3) ji papildo religinį autoritetingą *pamatavimą*.

Jei dorinimas ir religija turi sau teigiamosios įtakos, tai, aiškus dalykas, tarp dorinimo ir religijos privalu nustatyti tam tikras solidarumas ugdymo sistemoje. Mokykloje šitas solidarumas tegali būti išlaikytas vien tada, kai auklėjamasis mokyklos lavinimas yra pagrįstas pasaulėžiūra, suimančia į save religiją teigiamuoju būdu. Tokia gali būti konfesinė mokykla, pagrįsta krikščioniškąja pasaulėžiūra. Bet konfesinė mokykla tegali rasti sau tinkamos vietos be užsimetimo netikintiems žmonėms vien tada, kai visuomenės mokyklos yra tvarkomos pagal pasaulėžiūras žmonių, siunčiančių savo vaikus į mokyklas.

Metodologinis nuoseklumas reikalauja, kad mokyklinėje politikoje būtų realizuojami ne pašaliniai pedagogikos mokslui motyvai, bet auklėjamojo lavinimo principai. Vienas iš auklėjamojo lavinimo teorijos principų reikalauja, kad tarp dorinimo ir religijos būtų nustatytas solidarumas, kuris tegali būti tikslingai išlaikytas konfesinėje mokykloje. Iš čion išvada, kad mokyklinė politika turi garantuoti laisvų mokyklų sistemoje konfesinių mokyklų buvimą tiems, kas nori savo vaikus lavinti bei auklėti sutartinėje su religinės pasaulėžiūros principais.

DORINIMO REIKALAS MOKYKLOJE*

* Yra tai paskaita, autoriaus sudaryta iš ištraukų iš dorinės pedagogikos kurso, dėstyto 1924–1925 mokslo metais Teologijos ir filosofijos fakultete Filosofijos skyriuje, ir paskaityta Kaune rugpjūčio 10 d. per Lietuvos katalikų mokytojų sąjungos konferenciją. – *St. Š.*

Įžanga

Problemos pastatymas: mokykla kaipo auklėjamoji įstaiga

Nėra abejonės, kad mokykla, kaipo mokymo vieta, yra visų pirma protinimo, arba intelektualinio lavinimo, įstaiga. Todėl irgi yra savaime aišku, kad intelektualinis mokinių išlavinimas yra tiesioginis ir pirmaeilis mokyklos uždavinys. Konstatuojant šitą faktą, čia man nesvarbu, kaip privalu suprasti protinimas, arba intelektualinis lavinimas, nes šiuo metu, pagal parinktąją temą, mums turi rūpėti mokykla kitokiu atžvilgiu, būtent, kiek ir kaip ji gali ir privalo būti auklėjamoji įstaiga ir todėl sykiu – dorinimo veiksnys.

Šitas klausimas tegali būti išspręstas sąryšyje su kitais dviem klausimais, būtent: pirma, ar mokslą einąs mokykloje jaunimas gali turėti pakankamai dorinio auklėjimo iš kitų pašauktųjų veiksnių ir profesinių veikėjų, antra, ar mokykla, kaipo lavinimo įstaiga, pajėgia lemtai atlikti savo uždavinius be auklėjamosios pareigos. Pirmuoju klausimu lengvai patiriame, kad šalia mokyklos stovi du pašauktuoju veiksniu, kuriuodu privalo turėti auklėjamosios įtakos mokslą einančiam jaunimui: tai yra, iš vienos pusės, šeima ir, iš antros pusės, Bažnyčia. Bet sykiu pigu patirti, kad šeimos auklėjamoji įtaka paprastai yra apribota žemesniu jaunimo amžiumi ir kad Bažnyčios įtaka yra pakreipta labiausiai į religinio gyvenimo sritį. Abidvi įtakos, aišku savaime, gali reikštis netiesioginiu būdu ir mokykliniame jaunimo gyvenime, bet laikyti jas pakankamomis būtų per didelis pasitikėjimas šeimos ir Bažnyčios reikšme šalia mokyklos

reikšmės. Mokykla yra mokslą einančiam jaunimui, galima sakyti, gyvenimo centras, kuris per mokytojus, iš vienos pusės, ir draugus, iš antros pusės, turi neišdildomos veikmės į jaunųjų sielų dorinį nusistatymą gyvenime. Jei dar prisiminsime, kad pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principai reikalauja išlaikyti atitinkamą santykiavimą tarp protinimo ir dorinimo, tai suprasime, kad naujos kartos išauklėjimas negali apsieiti be auklėjamosios mokyklos įtakos. O jei taip, tai mokykla turi aiškios prievolės susirūpinti auklėjamąja pareiga.

Šita prievolė juo labiau didėja sąryšyje su atsakymu į antrąjį klausimą, būtent sąryšyje su konstatavimu, kad mokykla, kaipo lavinimo įstaiga, nepajėgia lemtai atlikti savo tiesioginio lavinamojo uždavinio be auklėjamosios pareigos. Mokyklos, pavyzdžiui, darbas reikalauja iš mokinių tam tikro būdo, kad mokslas galėtų būti einamas sistemingai, metodingai, patvariai. Mokyklos tvarka reikalauja tam tikros drausmės, kuri yra pagrįsta tinkamais doriniais santykiais tarp mokytojų ir mokinių. Mokinių draugavimas mokykloje turi reikšmės ne tik jų dorovei, bet ir jų lavinimosi pažangai ir pakraipai. Jei mokykla neatsižvelgs į visus šituos faktus ir nesutvarkys savo auklėjamosios pareigos sistemingai bei kompetentingai, tai, savaime aišku, ji negalės sėkmingai atsiekti savo tiesioginio ir pagrindinio tikslo, kuris yra tinkamas intelektualinis mokinių išlavinimas.

Reik net pasakyti daugiau: *mokykla, kuri neturi teigiamosios auklėjamosios įtakos savo mokiniams, neišvengiamai turi jiems neigiamosios doriniu atžvilgiu įtakos. Panašiai ir atskiras mokytojas, kuris nėra sąmoningas savo mokinių auklėtojas, paprastai yra jų demoralizuotojas.* Iš čion turi būti aiški ir visai teisėta išvada, *kad kiekviena mokykla šalia savo tiesioginio ir pirmaeilio lavinamojo uždavinio turi dar privalomo auklėjamojo uždavinio ir kad kiekvienas mokytojas privalo būti sykiu savo mokinių auklėtojas.*

Supratimas šitų dalykų padarė aktualiu mūsų laikais klausimą apie vadinamąją auklėjamąją mokyklą, kurioje lavinimas būtų visuomet jungiamas su auklėjimu, t. y. būtų visuomet auklėjamuoju lavinimu. Panaudojimas lavinimo objektų auklėjimo reikalams yra tačiau toli gražu nepakankamas auklėjimo reikalui mokykloje. Pasirodo, kad auklėjimas, ypatingai ta jo dalis, kuri vadinama dorinimu, yra mokyklai labai sudėtingas ir sunkus uždavinys, kuris reikalauja iš mokytojų specialaus teorinio ir praktinio pasiruošimo, sudarančio jų kompetentingumą auklėjimo srityje. O kadangi, kaip buvo sakyta, šitas kompetentingumas sudaro mokytojams profesinę prievolę, tai mokytojams visai neišvengiama sąmoningai ir atidžiai rūpintis dorinimo teorija bei praktika. Šitos prievolės įsisąmoninimas ir atitinkamas jai pasiruošimas itin svarbus yra Lietuvos mokytojams katalikams dėl dviejų pagrindinių priežasčių: pirma, todėl, kad lietuvių visuomenės ir todėl sykiu lietuvių jaunimo išauklėjimas stovi labai dar žemai, antra, todėl, kad katalikiškojo jaunimo auklėjimas uždeda ypatingų dorinimo pareigų, kurios daro dar sunkesniu šiaip jau sunkų dorinimo uždavinį.

Visas dorinio auklėjimo sunkumas glūdi tame, kad auklėtinis tegali tikrai dorintis sulig savo laisvu apsisprendimu. Šiais laikais yra teisėtai iškeltas aikštėn lavinimo darbe savarankiškojo veiklumo principas, vadinamas pagal madą darbo principu, ir šitas principas žymiai daugiau turi reikšmės doriniam auklėjimui negu net intelektualiniam lavinimui. Per intelektualinį lavinimą visgi tetiniu, arba teikiamuoju, metodu galima nemaža perteikti mokiniams žinių, kurios lavina jau vienu tik pasisavinimo faktu. Doriniame auklėjime perteikiamoji galia žymiai mažesnė, bet užtat nelyginant didelė yra dorinio veikdymo pareiga, vedama pagal savarankiškojo veikimo principą. Sulig tuo skirtumu mokinys žymioje dalyje gali pasisavinti intelektualinį

kultūringo protininko tipą, o dorinis kultūrinio žmogaus tipas tegali būti auklėtinio laimėtas laisvu apsisprendimu ir sunkiais išvidinės moralinės kovos žygiais. Šitoje kovoje jaunimui reikalingas autoritetingas vadovas, patikimas patarėjas, širdingas draugas, mokąs kartais reikalauti, kartais paguosti, kartais padrąsinti, sykiu degti idealų meile ir jiems sykiu aukoti brangiausias savo gyvenimo gėles...

Toks yra sunkus, bet ir gražus mokytojo auklėtojo uždavinys. Kaip šitas uždavinys privalo būti vykdomas mokykloje, štai klausimas, kuriuo turime susidomėti šios paskaitos eigoje. Apribotas laikas verčia mane pasitenkinti vien klausimo bendrybėmis, apribojus auklėjimą vienu tik doriniu auklėjimu, arba, trumpiau tariant – dorinimu. Šitokioje bendroje mokyklinio dorinimo klausimo apžvalgoje turėsiu trumpai paaiškinti dorinimo tikslus, sąlygas, priemones, auklėjamųjų veiksnių santvarką ir pagaliau paskaitą užbaigti atbaigiamuoju dorinimo uždaviniu mokykloje.

Dorinimas mokykloje

1. Bendrieji dorinimo tikslai

Bet kuris tikslingas veikimas reikalauja visų pirma veikimo tikslų pažinimo ir sąmoningo nusistatymo nuosekliai siekti šituos tikslus. Be tokio pažinimo bei nusistatymo joks veikimas negali būti tikslingas, t. y. negali sėkmingai atsiekti tikslo, kuris yra veikimui sykiu ir pirmasis akstinas, ir atbaigiamasis galas. Turint galvoje tai, kad dorinio auklėjimo tikslai mokykloje yra tie patys, ką ir dorinimo apskritai, mokytojui auklėtojui privalu visų pirma įsigyti susipratimo dorinimo tikslų klausime. Taigi kokie yra bendrieji dorinimo tikslai?

Kadangi ugdomasis veikimas savo visumoje turi auklėtinį paruošti prie gyvenimo apskritai, tai dorinis auklėjimas atitinkamai turi auklėtinį paruošti prie dorinio gyvenimo bei veikimo tikslų. Tokiu būdu išeina, kad *dorinimo tikslai galutinoje sąskaitoje yra tie patys, ką ir dorinio gyvenimo bei veikimo tikslai. Tačiau šitie tikslai yra dorinimui tolimesni tikslai, kurie nėra siekiami auklėjimu tiesioginiu būdu, nes auklėjimas ne vykdo gyvenimo tikslus, bet tik prie jų ruošia jaunimą. Todėl, be tolimesnių netiesioginių tikslų, dorinimas turi artimesnių tiesioginių tikslų. Šitie artimesni dorinimo tikslai yra faktinai tos dorinės vertybės, kurios dorinimo išdavoje turi susidaryti auklėtinio sieloje kaipo pastovūs ir sąmoningi doriniai nusiteikimai, atitinką tolimesnius dorinimo tikslus, tarsi priemonės šiems pastariesiems atsiekti.* Jei, pavyzdžiui, vienas iš dorinio gyvenimo tikslų yra moralinės galybės realizavimas savo doriniame veikime, tai atitinkama ugdomoji vertybė, arba pastovus sąmoningas nusiteikimas, bus valios tvirtumas, kaipo sudedamoji pagrindinė galingo būdo savybė. Dorinimas mokykloje, aišku savaime, tiesioginiu būdu tegali vien siekti artimesnio dorinimo tikslo, ogi nusakytu atveju – tos ugdomosios vertybės, arba pastovaus sąmoningo nusiteikimo, kuris auklėtinyje yra tvirta valia, arba, plačiau tariant, tvirtas būdas.

Taip dalykams stovint, *kalbėti apie dorinimo tikslus reiškia kalbėti apie svarbiausius pastovius sąmoningus dorinius nusiteikimus auklėtinyje, kurie atitinka bendrus dorinio gyvenimo bei veikimo tikslus.* Kokie yra doriniai gyvenimo tikslai, nustato pasaulėžiūros mokslai, t. y. teologija ir filosofija, ogi dorinė pedagogika, kaipo pritaikomasis mokslas ir dargi priklausąs nuo pasaulėžiūros, pagal nustatytuosius pasaulėžiūros mokslų tikslus nustato savo tiesioginius artimesnius tikslus, arba atitinkamus gyvenimo tikslams pastovius nusiteikimus, auklėtinus auklėtinių sieloje.

Pagal krikščioniškąją pasaulėžiūrą, privalomą katalikams mokytojams, skiriama visa eilė įvairių gyvenimo tikslų. Į juos mums tenka žiūrėti labiausiai doriniu atžvilgiu. Nesigilindamas į platesnį gyvenimo tikslų tyrinėjimą, stengsiuos vien juos trumpai nustatyti ir iš dalies formuluoti aptartimis.

Artimesnis subjektyvinis gyvenimo tikslas yra žmogaus galių išvystymas ir veikdymas kuriamajame darbe. Žiūrint vien dorinės gyvenimo srities, reikės pripažinti artimesniu subjektyviniu gyvenimo tikslu *valios kultūra*, kadangi valia yra žmogiškoji galia, atitinkanti visų pirma doros reikalą. *Artimesnis objektyvinis gyvenimo tikslas* yra aukšti tiesos, gėrio ir grožio idealai, realizuotini pasaulyje. Dorinę gyvenimo sritį čia specialiai atitinka *doros tvarka, atremta į gėrio meilę. Tolimesnis subjektyvinis gyvenimo tikslas yra laimingumas*, pareinąs nuo vykdymo tikrovėje aukštųjų idealų, nes pasiturėjimas gėrybėmis, kurios yra gyvenimo tikslai, patiekia padoraus pasitenkinimo jausmų. Dorinę gyvenimo sritį čia atitinka tasai moralinis pasitenkinimas, kuris yra gaunamas kaipo dorinės tvarkos vykdymo išdava ir sudaro galimo žemėje laimingumo pagrindą. Tačiau galutinas, visiškas bei neprarandamas žmogaus laimingumas atsiekiamas sykiu su *tolimiausiuoju objektyviniu* gyvenimo tikslu, kuris yra pats Dievas, arba, kitaip tariant, *pasiturėjimas Dievu, kaipo Aukščiausiąja Gėrybe*. Kadangi aukštieji tiesos, gėrio ir grožio idealai savo pirmutiniais šaltiniais glūdi Dievo esmėje, tai ir žmogaus laimingumas, pareinąs nuo objektyvinių gyvenimo tikslų vykdymo, teigaunamas pastoviai ir neprarandamai pasiturėjime Dievu, arba aukščiausiame dievotume, kas yra jau antprigimtinis arba dangiškasis žmogaus stovis.

Tokiu būdu dorinio gyvenimo tikslai suvedami prie šitokių keturių kategorijų: 1) *valios kultūra*, kaipo vykdomoji doros galybė, 2) *doros tvarka*, kaipo gėrio *meilė*, 3) *padorus*

laimingumas, kaipo doros arba net visų objektyvinių gyvenimo tikslų siekimo išdava, ir 4) *pasiturėjimas Dievu*, kaipo galutinas dorinio gyvenimo laimėjimas. Pirmieji trys tikslai yra siekiami taip ar šiaip dorinio auklėjimo priemonėmis. Ketvirtasis tikslas, t. y. tikras dievotumas, arba pasiturėjimas Dievu, yra jau siekiamas religinio auklėjimo priemonėmis ir todėl yra priklausomuoju objektu religinimo mokslui. Negalėdamas čia gilintis į artimus doros ir religijos santykius, rišančius dorinį auklėjimą ir religinį auklėjimą į artimą savitarpinę priklausomybę, tesitenkinu daugiausiai vienu doriniu auklėjimu, kuris yra faktinai, iš vienos pusės, vedamuoju laiptu į religinį auklėjimą, o iš kitos pusės, reikalauja sau iš šio pastarojo autoritetingos sankcijos ir religinės atramos.

Pagal dorinio gyvenimo tikslus nesunku jau nustatyti dorinio auklėjimo tikslus, atitinkančius pirmuosius kaipo ugdomosios vertybės, arba pastovūs sąmoningi auklėjimo nusiteikimai. Valios kultūrą, kuri yra vienas dorinio gyvenimo tikslų, atitinka tas pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kuris yra vadinamas *tvirtu būdu*. Doros tvarką, kuri yra antras dorinio gyvenimo tikslas, atitinka tas pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kuris yra vadinamas *jautria sąžine* ir kuris todėl sudaro antrą tiesioginį dorinimo tikslą. Padorų laimingumą, kuris yra trečias dorinio gyvenimo tikslas, atitinka tasai pastovus bei sąmoningas dorinis nusiteikimas, kuris yra vadinamas *sugebėjimu būti laimingam visose gyvenimo aplinkybėse* ir kuris todėl yra trečias tiesioginis dorinimo tikslas. Ketvirtą galutiną dorinio gyvenimo tikslą, kuris pavadintas pasiturėjimu Dievu, atitinka tasai pastovus bei sąmoningas nusiteikimas, kuris vadinamas *dievotumu arba religingumu*. Tačiau tikrai religingas dievotumas, kaip sakyta, sudaro jau tiesioginį tikslą ne dorinimui, bet religinimui, kadangi jis jau išeina iš prigimtosios doros ribų.

Taigi bendriausi dorinimo tikslai yra tvirtas būdas, jautri sąžinė ir padorus laimingumas. Tvirtas būdas suima į save, iš vienos pusės, valios tvirtumą, o iš kitos pusės, išlavintą bei suvaldytą jausmingumą, kuris paprastai vadinamas širdimi. Iš tvirto būdo nėra reikalo, praktinio aiškumo dėlei, išskirti tvirtos valios, su širdimi yra kiek kitaip: širdies kultūra reikalauja ypatingo atsižvelgimo jaunimo gyvenime ir ypač Lietuvoje, kur visuomenės išauklėjimas turi ypatingų trūkybių širdies kultūros atžvilgiu. *Padarius tą praktinę korektyvą logingoje dorinimo tikslų schemoje, galutinai gaunamе mokykliniam doriniam auklėjimui keturis bendrus tikslus, kurie yra: 1) tvirtas būdas, 2) jautri sąžinė, 3) sugebėjimas būti laimingam visose gyvenimo aplinkybėse ir 4) pilna entuziazmo širdis.*

Būdas yra pastovus bei išdavus laisvos valios nusiteikimas vaduotis visame gyvenimo plote protingais motyvais, arba principais. Sąžinė yra pastovus bei sąmoningas žmogaus proto nusiteikimas vertinamai spręsti su saistomąja galia apie nuosavą žmogaus elgseną, įspėjant jį apie sumanytąjį veiksmą arba teisiant įvykdytąjį kaipo gerą arba blogą. Sugebėjimas būti laimingam visose gyvenimo aplinkybėse yra tasai pastovus bei nepalenkiamas dorinis džiaugsmingumas, kuris, laimėtas gyvenimo kovoje už doros idealus, padaro žmogų nepriklausomą nuo išviršinių dalykų, žmonių ir šiaip jau nuo kintamų gyvenimo aplinkybių. Širdis dorine šito žodžio prasme yra jausmingumas, nušviestas išmintimi, apvaldytas valia ir pilnas entuziazmo visam tam, kas yra tikra, gražu ir gera. Štai bendrieji dorinimo tikslai, kurių neprivalo pamiršti ne tik auklėtojas, bet ir kiekvienas mokytojas, kuris, kaip sakyta, turi prievolės rūpintis, kiek ir kaip įmanydamas, savo mokinių dorinimu.

2. *Svarbiausios dorinimo sąlygos*

Nustačius dorinimo tikslus, dera sudaryti doriniam auklėjimui kuo palankiausių sąlygų. Nuo palankių sąlygų par-

eina veikimo sėkmingumas, nors jos ir nėra aktyviai panaudojamos tikslui siekti, kaip kad tai daroma su dorinimo priemonėmis. Vis dėlto sąlygos, kad ir pasyvaus pobūdžio, yra veikime ankstybesnės už priemones. Todėl, kol prieisime prie dorinimo priemonių, visai pravartu susidomėti dorinimo sąlygomis.

Nėra abejonės, kad kiekvienam veikimui, ir todėl dorinimui, gali būti nemaža įvairių palankių sąlygų. Žinoma, čia mums tegali rūpėti vien svarbiausios dorinimo sąlygos, be kurių dorinimas jokiu būdu negali būti sėkmingas. Ir štai pasirodo, kad *pagrindinės dorinimo sąlygos yra: 1) dorinis auklėtojo autoritetingumas, plaukiąs iš jo dorinio vertingumo, 2) auklėtinio pagarba auklėtojui su pasitikėjimu juoju ir 3) dorinis auklėtojo bendravimas su auklėtiniu.*

Pedagogikoje neabejotina aksioma yra tai, kad pedagogas negali savo auklėtiniams perteikti arba net juose išvystyti to, ko pats neturi bent tam tikrame minimaliniame laipsnyje. Iš čion lengva padaryti išvada, kad būtina dorinimui sąlyga iš auklėtojo pusės yra dorinis autoritetingumas, atremtas į dorinį jo vertingumą. Šita sąlyga yra dorinimui išviršinė ta prasme, kad ji pareina auklėtiniui, taip sakant, iš viršaus, t. y. nuo auklėtojo. Ją iš auklėtinio pusės atitinka išvidinė sąlyga, koreliatyvinė su pirmąja. Tai yra auklėtinio pagarba auklėtojui ir pasitikėjimas jo doriniu autoritetingumu. Šitų dviejų koreliatyvinių sąlygų, t. y. išviršinės bei išvidinės, dar nepakanka doriniam auklėjimui. Auklėtojas gali turėti tinkamo dorinio autoritetingumo, o auklėtinis gali jausti jam pagarbos su pasitikėjimu, bet vis dėlto faktino dorinimo gali nebūti, jei auklėtojas ir auklėtinis nesueina į santykiavimą, kuris yra dorinis bendravimas. Iš psichologijos yra žinomas interpersonalinės, arba, lietuviškai tariant, tarpasmeninės difuzijos dėsnis, pagal kurį asmenybių apraiškos yra asimiliuojamos savitarpinėje asmenų įtakoje. Šitas bendras psichologinis dėsnis randa pritaikymo

irgi doriniame auklėtojo ir auklėtinio bendravime, ir dargi taip, kad juo stipresnė yra auklėtojo dorinė asmenybė, juo naudingesnė yra auklėtiniams jo dorinė įtaka, pareinanti iš dorinio bendravimo.

Kalbant dabar apie kiekvieną dorinimo sąlygą skyrium, dera visų pirma pabrėžti, kad dorinis auklėtojo autoritetingumas tėra viena tik gero pedagogo žymė, kuri čia mums ypatingai rūpi. Šiaip jau auklėjime daroma skirtumo tarp objektyvinio ir subjektyvinio autoriteto. Objektyvinis autoritetas pareina mokytojui nuo pareigų, kuriomis jis yra įgaliotas, taip sakant, iš viršaus. Ogi subjektyvinis mokytojo autoritetas pareina mokytojui nuo dorinės jo asmenybės. Mokytojo dorinis autoritetingumas sėkmingiausiai pasireiškia tada, kai objektyvinis bei subjektyvinis, arba išviršinis bei išvidinis, autoritetas sutampa sykiu jo asmenyje. Nesunku įsitikrinti, kad išviršinis autoritetas, neparemtas asmeniniu autoritetu, dažnai gali pasirodyti netvirtas ir net gali lengvai susikompromituoti stokstant asmeninio autoritetingumo. Bet tai yra bendra tiesa kalbant apie pedagogiją apskritai, o dorinimo dalykuose ji įgauna visai specialios reikšmės. Čia tenka konstatuoti ne tik faktinoji asmeninio autoriteto pirmenybė, bet ir aiški persvara. Auklėtojas, neturįs asmeninio autoritetingumo dorinimo dalykuose, gali ne tik neatsiekti savo tikslo, bet dar sukompromituoti visą dorinimo reikalą. Todėl tikras auklėtojas dorinimo dalykuose turi visų pirma pasikliauti savo asmeniniu vertingumu ir tik tam tikrais atvejais naudotis išviršiniu savo autoritetu.

Visa tai yra suprantama dorinimo prigimties šviesoje. Dorinimas iš esmės reikalauja laisvo apsisprendimo iš auklėtinio pusės. Išviršinis autoritetas užsimeta auklėtiniui iš viršaus dažniausiai drausmės vardu, tuo tarpu asmeninis išvidinis autoritetas įtikrina pavyzdžiu ir įteigiamai paskatina apsispręsti deramu būdu. O kadangi dorinis auklėtojo

autoritetas yra būtina sąlyga dorinimui apskritai, tai tuo pačiu auklėtojas turi profesinės prievolės įsigyti dorinio autoritetingumo auklėtinio akyse dorinio savo gyvenimo žygiais. Tuo tarpu dorinio autoriteto įsigijimas reikalauja susipažinti su principais, kurie tvarko naudojimąsi autoriteto teise ir autoriteto prievolės vykdymą. Pavyzdžio dėlei paminėsiu keletą tokių principų. 1) *Auklėtojas privalo sąmoningai, nuosekliai ir taktingai stengtis įsigyti autoriteto savo auklėtinių akyse. 2) Auklėtojas privalo pradėti reikštis savo autoritetu kuo jauniausiame auklėtinių amžiuje. 3) Auklėtinio brendimo vyksme auklėtojas privalo nuosekliai eiti nuo išviršinio padėties autoritetingumo prie išvidinio savo dorinės asmenybės autoritetingumo. 4) Asmeninis auklėtojo autoritetingumas privalo būti pagrįstas tvirtu pačio auklėtojo nusistatymu gerbti savo gyvenime bei veikime dorinio dėsnio autoritetą. 5) Autoritetingas auklėtojo pasireiškimas privalo būti rimtas, drąsus ir įteigiąs auklėtiniui pasitikėjimą. 6) Auklėtojui nevalia niekados vartoti savo autoriteto į bloga.*

Autoritetingumas yra dorinimo sąlyga, pareinanti nuo auklėtojo, taip sakant, iš viršaus, o pagarba auklėtojui yra sąlyga, pareinanti nuo auklėtinio tarsi iš vidaus. Autoritetingumas ir pagarba yra tad dvi dorinimo sąlygos, kuriedvi atitinka viena antrą koreliatyviniu būdu ir yra net priežastingame tarp savęs sąryšyje, kadangi be auklėtojo dorinio autoritetingumo negali būti iš auklėtinio pusės ir tinkamos pagarbos. Kai auklėtojas pateisina savo autoritetingumą ne tik savo padėtimi, bet ir doriniu savo vertingumu, galima visai tikėtis, kad faktinai jis naudosis priderama jam pagarba.

Pravers net čia pažymėti, kad *doras auklėtojas turi ne tik teisę naudotis savo auklėtinių pagarba, bet ir prievolę laimėti šitą pagarbą savo auklėtinių širdyse, ir būtent todėl, kad be pagarbos iš auklėtinių pusės dorinimas tampa tiesiog negalimu.* Rūpinimasis laimėti auklėtinių pagarbą praktikoje beveik visiškai

yra suvedamas prie rūpinimosi pateisinti doriniu būdu savo autoritetingumą, pareinantį iš auklėtojo padėties, ir prie pastangų deramu būdu naudotis savo autoritetu dorinio auklėjimo reikalams.

Tarp kitko šitame klausime auklėtojas turi skaitytis su patiriamuoju faktu, kad jaunimas yra lygiai linkęs gerbti tai, kas yra pagarbos verta, ir pašiepti bei niekinti tai, kas yra juokinga, bloga arba prieštarauja jo prigimtojo išsivystymo pakraipai. Savo nusistatymu, veikimu ir šiaip jau įvairiais pasielgimais auklėtojas gali patiekti jaunimui medžiagos jo palinkimui gerbti arba jo palinkimui niekinti. Jei auklėtojas sugeba atsiekti pirmosios išdavos, dorinimo darbas pasidaro lengvas, kadangi pagarba didina klusnumą, palengvina jo vykdymą, sukelia entuziazmo idealams ir šiaip jau paspalvina dorine nuotaika visą auklėjamąjį darbą. Jei auklėtojas savo nusistatymu, veikimu ir pasielgimais patiekia medžiagos jaunimo palinkimui niekinti, dorinimo darbas pasidaro nebeįvykdomas. Tokiais atvejais kuo daugiausia auklėtojui tegali pasisekti palaikyti išviršinė baudžiamoji drausmė, kuri tačiau negali pereiti į išvidinę drausmę, teturinčią dorinės reikšmės. Žodžiu tariant, *auklėtojas turi nusimanyti, kad būti vertam savo auklėtinių pagarbos ir stengtis šitą pagarbą laimėti savo auklėtinių širdyse yra auklėtojui ne tuščios ambicijos užgaida, bet būtina sėkmingo dorinimo sąlyga.*

Sykiu su pagarba pageidaujamas yra iš auklėtinių pusės tam tikras pasitikėjimas, kuris yra jei ne būtina, tai labai geistina sėkmingo dorinimo sąlyga. Manyčiau, kad *pasitikėjimas yra pagrįstas tikru žmogiškumu, kurį auklėtiniai jaučia savo auklėtojuje ir kurį auklėtojas taiko savo santykiams su auklėtiniais.* Jei auklėtinis, palygintas su savo auklėtoju, nėra dar visai suaugęs ir subrendęs žmogus, tai dar nereiškia, kad auklėtojui leista apsieiti su savo auklėtiniais taip, tarsi jie nebūtų žmogiški asmenys. Panašiai kaip yra galima, va-

duojantis krikščioniškąja etika, žmogiškai bendrauti apaštalavimo tikslais su visai tamsiais žmonėmis arba net su žmonėmis, paskendusiais ydose bei nusižengimuose, taip irgi galima visai žmogiškai bendrauti su vaikais ir jaunimu, neduodant net jiems pažinti, kad jie yra kitokie kaip suaugę žmonės. *Sugebėjimas apsieiti su vaikais ir jaunimu rimtai ir tikrai žmogiškai bene bus tikro pasitikėjimo paslaptis.*

Pasitikėjimas yra auklėtinio kokybė, kuri tiesioginiu būdu veda prie trečiosios pagrindinės dorinimo sąlygos, būtent prie dorinio bendravimo tarp auklėtojo ir auklėtinio. Kai, iš vienos pusės, auklėtojas yra įgijęs autoritetingumo auklėtinių akyse, kai, iš antros pusės, auklėtiniai jaučia savo auklėtojui pagarbos su pasitikėjimu, telieka auklėtojui ir auklėtiniams sueiti į faktinąjį bendravimą, kad galėtų įvykti toji dorinė difuzija, apie kurią buvo anksčiau paminėta. Dorinimas negali būti apribotas doriniais pamokymais, kurie taip dažnai virsta sausais moralizavimais, ir negali būti teatremtas vien į drausmės reikalavimus. Kad jis galėtų iš tikro patraukti auklėtinius ir įkvėpti jiems tvirto dorinio nusistatymo, reik, kad doriniai pamokymai būtų paremti pačio auklėtojo doriniu gyvenimu ir kad auklėtiniai galėtų įsitikrinti, kad auklėtojo skelbiami principai yra ne tik jiems peršami, bet ir vykdomi asmeniniame auklėtojo gyvenime. Žodžiu tariant, *tarp auklėtojo ir auklėtinio privalo būti gyvo dorinio bendravimo, tinkamai sutvarkyto ne tik mokykloje pamokų metu, bet ir šiaip jau prie kiekvienos progos, kada auklėtojas ir auklėtinis gali ir net privalo sueiti krūvon.*

Iš to, kas pasakyta apie dorinimo sąlygas, dera padaryti visai teisėta išvada, kad bet kuris mokyklos mokytojas turi atitikti dorinimo sąlygas, kadangi, kaip jau buvo nustatyta, kiekvienas mokytojas turi profesinės prievolės būti sykiu auklėtoju. Tai faktinai reiškia, kad *mokytojai, be reikiamų intelektualinių kvalifikacijų lavinimo atžvilgiu, privalo pasižymėti reikiamomis dorinėmis kvalifikacijomis auklėjimo atžvilgiu. Kitaip*

tariant, į reikalautinas profesines mokytojo kvalifikacijas privalu įtraukti bent minimalinis dorinis korektiškumas ir teorinis bei praktinis pasiruošimas eiti dorinimo pareigą. Negalima nepastebėti, kad dorinės mokytojo kvalifikacijos yra daug sunkiau įgyjamos negu intelektualinės jo kvalifikacijos. Šitoms dorinėms kvalifikacijoms įsigyti yra reikalingi ir dorinis taktingumas, kuris yra žymioje dalyje įgimtas, ir geras išauklėjimas, kuris yra žymioje dalyje šeimos nuopelnas, ir dorinis vertingumas, kuris yra sunkios kovos su savimi ir pasauliu laimėjimas, ir teorinis susipratimas, kuris yra sąmoningų studijų išdava, ir praktinis patyrimas, kuris yra pratybų išdava, ir faktinas sugebėjimas dirbti dorinimo darbą, kas yra visų suminėtų sąlygų realizavimas gyvoje auklėtojo asmenybėje.

3. Pagrindinės dorinimo priemonės

Kai yra nustatyti dorinimo tikslai ir sąlygos, tenka susirūpinti priemonėmis, kad galima būtų padaryti aktyvių laimėjimų siekiant tikslus. Taigi kokios yra svarbiausios dorinimo priemonės? Buvo jau sakyta, kad dorinės vertybės yra auklėtiniui ne perteikiamos, bet jame išvystomos. Tai reiškia, kad dorinimo priemonės turi būti ieškomos išvystomojoje ugdymo pareigoje. Šita *išvystomoji dorinimo pareiga reiškiasi visų pirma skatinimu ir drausminimu.* Skatinimas išvysto reikiamus nusiteikimus tiesioginiu būdu, tuo tarpu drausminimas, saugodamas nuo iškrypimų ir reaguodamas prieš juos, jei jie yra įvykę, išvysto auklėtinyje tam tikrų nusiteikimų netiesioginiu būdu. Skatinimas ir drausminimas savo ruožtu reiškiasi specialesnėmis pareigomis. *Skatinimas įvyksta per pratinimą, pamokymą ir įkvėpimą. Pratinimu sudaromas geras įprotis. Pamokymu įprotis racionaliai pamatuojamas ir auklėtinio sąmoningai pasisavinimas. Pagaliau įkvėpimu įprotis daromas patikimu būsimajam laikui, t. y. veik-*

domas ateičiai. Drausminimas įvyksta per priežiūrą ir numatomąją bei baudžiamąją drausmę. Priežiūra spiria auklėtinį atlikti tai, kas yra darytina, ir stengiasi sukliudyti auklėtiniui iškrypti iš deramų vėžių. Numatomoji drausmė stengiasi pastatyti auklėtinį į tokias aplinkybes, kad jam kuo lengviausia būtų atlikti tai, kas darytina, ir nedaryti to, kas yra vengtina. Baudžiamoji drausmė reaguoja prieš įvykusius jau auklėtinio pasielgimus, kai juose yra tiesioginio prasižengimo. Pasirodo, kad šitos smulkesnės skatinimo bei drausminimo pareigos ir yra paprastos dorinimo priemonės. Tokiu būdu *pagrindinės dorinimo priemonės yra: 1) pratinimas, 2) pamokymas, 3) įkvėpimas, 4) priežiūra ir 5) numatomoji bei baudžiamoji drausmė.* Apie kiekvieną iš šitų priemonių pravers šis tas reikalingiausio pasakyti.

Pratinimas, imamas kaipo dorinimo priemonė, gali būti suprantamas dvejopu atžvilgiu, būtent, iš vienos pusės, kaipo auklėtojo veiksmas, kuriuo auklėtinis yra pratinamas prie ko nors, ir iš antros pusės, kaipo pačio auklėtinio veiksmas, kuriuo jis papranta ką nors daryti ir įgauna atitinkamo įpročio. Tikrai suprastas pratinimas, kaipo dorinimo priemonė, apima abudu tuodu atžvilgiu: ir pratinimą iš auklėtojo pusės, ir pratinimąsi iš auklėtinio pusės. Ir reik net konstatuoti, kad tvirtas įprotis tesusidaro vien tada, kai pratinimo ir pratinimosi priemonės solidariai sutaria tarp savęs, bet ne neutralizuojasi priešinga pakraipa. Doriniame auklėjime, kur auklėtinis tik palengvėl pereina nuo nesąmoningo prie sąmoningo stovio, auklėtojui tenka savo protu ir savo valia papildinėti gerų įpročių sudarymu auklėtinio proto ir valios trūkybes. Geras įprotis palengvina laisvą valios apsisprendimą protingu principu, kai išeinančiam iš po auklėtojo globos auklėtiniui tenka nepriklausomai bei laisvai nusistatyti gyvenimo praktikoje. Iš čion galima lengvai pastebėti, kad *dorinio auklėjimo bėgyje svorio centras nuosekliai turi būti keliamas nuo pratinimo iš auklėtojo pusės į pratinimąsi iš auklėtinio pusės.*

Pratinimas iš auklėtojo pusės reiškiasi paprastai tvarkymu ir įsakinėjimu. Tvarkymu auklėtojas pratina auklėtinį prie tvarkos jo gyvenime bei veikime. Įsakinėjimu jis pratina auklėtinį užlaikyti tvarkos taisykles. Abi šitiedvi priemonės turi didelės reikšmės dorinio auklėjimo pakraipai ypač jauniausiame auklėtinio amžiuje. Galima net sakyti su pilnu tikrumu, kad auklėtinis, kurio auklėjime iš mažens nebuvo užlaikoma tvarka ir kuriam nebuvo davinėta įsakymų, negali būti gerai išauklėtas ne tik išviršiniu, bet ir išvidiniu doriniu būdu. Tuo tarpu tvarkymas ir įsakinėjimas turi savo principus, objektus, taktiką, apie kuriuos auklėtojas turi gerai nusimanyti. Negalėdamas užtrukti šitame klausime, pavyzdžio dėlei paminėsiu tris įsakinėjimo principus. Pasirodo, būtent, kad *sulig doriniu auklėtinio brendimu įsakinėjime turi vis labiau reikštis trys tendencijos: 1) turi vis labiau didėti įsakinėjimo ekonomija, 2) įsakinėjimo objektas turi darytis vis labiau bendras ir 3) įsakinėjimo griežtumas turi kaskart mažėti.*

Tvarkymas ir įsakinėjimas, kaip sakyta, yra pratinimo priemonės, kuriomis naudojasi pats auklėtojas. Iš auklėtinio pusės pratinimą atitinka pratinimasis, kuris įvyksta veiksmais, pačio auklėtinio pastangomis atliekamais. Šita prasme ne tik tvarkos užlaikymas ir įsakymų pildymas, bet gangreit visas auklėtinio gyvenimas bei veikimas gali tiekti priemonių doriniam pratinimuisi: ir darbas, ir žaidimai su sportu, ir įvairios pratybos, ir draugiškas bendravimas su savivalda, ir tvarkymasis, ir t. t. Visa tai gali sykiu patiekti sumaniam auklėtojui tinkamų progų, taip paskatinti auklėtinius prie veikimo, kad jų veiksmai turėtų jiems patiems auklėjamosios reikšmės ir tarp kitko pratinimosi atžvilgiu.

Einant prie antros pagrindinės dorinimo priemonės dera visų pirma pasakyti, kad dorinis pamokymas yra neabejojant viena iš svarbiausių dorinimo priemonių. Dorinis pamokymas, tinkamai suprastas ir pedagogiškai pravestas,

labai griežtai skiriamas nuo sauso moralizavimo, kuris nesiskaito nei su tikrų dorinių pamokymų uždaviniais, nei su jų deramais dalykais, nei su jų tinkamu būdu, nei su jų galimomis lytimis, nei su jų privaloma santvarka.

Dorinių pamokymų uždaviniai yra, pirma, konstatuoti dorinės prievolės buvimas ir paakinti tuo auklėtinis dėl jo deramo elgimosi; antra, pamatuoti dorinė prievolė pačio dalyko esme arba laisvai pripažinto ir pateisinto autoriteto įsakymu; trečia, patiekti protingų motyvų veikimui pagal prievolę ir pašalinti kliūtis privalomai veikimo pakraipai; ketvirta, raginti auklėtinis nagrinėti bendras savo nusistatymas ir pasielgimai pripažintos dorinės prievolės šviesoj. Faktinai dorinių pamokymų uždaviniais stengiamasi patiekti valiai protingų motyvų ir išauklėti įspėjamosios bei teisiamosios sąžinės balsą. Tai ir atsiekiama, kaip matėme: 1) dorinės prievolės konstatavimu, 2) jos pamatavimu, 3) jos motyvavimu ir 4) auklėtinio dorinės autokritikos išvystymu.

Dorinio pamokymo dalyką, arba objektą, nustato bendras arba specialus dorinimo tikslas. Tokiais atvejais tenka paaiškinti tikslo kaipo dorinės vertybės esmė, nustatyti atitinkamas jam uždavinys, nurodyti dorinimosi sąlygos ir priemonės ir panašūs dalykai. Pavyzdžiui, auklėtojui tenka rūpintis tuo specialiu dorinimo uždaviniu, kuris yra politinis auklėjimas. Tokiu atveju auklėtojas turi išaiškinti, kokios yra dorinės politinio gyvenimo dorybės, kurios yra politinio auklėjimo tikslai, kokia yra politinių dorybių reikšmė kultūriniam visuomenės gyvenimui, kokios yra politinio auklėjimo sąlygos brendimo metu, kokios yra tokio auklėjimo priemonės, ir t. t.

Kalbant apie dorinių pamokymų būdą, tenka skaitytis su dviem pagrindiniais reikalavimais. Pirmasis reikalavimas: *doriniai pamokymai, kaipo pamokymai, turi atitikti visas metodologines protinimo taisykles.* Antras reikalavimas: *doriniai pamokymai, kaipo doriniai, turi būti kiek galint stipresni akstinai doriniam veikimui.* Čia nėra galimybės kartoti visų protinimo

taisyklių. Tepriminsiu vien svarbiausiąsias, kurios ypač privalu minėti mūsų laikais. Pirma, *doriniai pamokymai turi atitikti apercepcijos principą*, kuris reikalauja, kad mokyme būtų nuosekliai einama nuo to, kas yra žinoma, prie to, kas yra žinotina, nuo to, kas yra artima, prie to, kas yra tolima, bet siektina. Antra, *doriniai pamokymai turi atitikti vaizdumo principą*, kuris reikalauja, kad mokyme būtų nuosekliai einama nuo juslinio prie protinio pažinimo, nuo to, kas yra konkretu, prie to, kas yra abstraktu, atitraukta. Trečia, *doriniai pamokymai turi atitikti savarankiškojo veikimo principą*, kuris reikalauja, kad auklėtiniui be reikalo nebūtų primetama jokių pažinčių, kurias jis pats gali įsigyti savarankiškuoju patyrimu bei protavimu. Savarankiškojo veiklumo principas yra geriausiai išlaikomas, kai protinimas yra vedamas euristiniu, t. y. randamuoju būdu. Savaime suprantama, kad dorinis principas, auklėtinio formuluotas randamuoju būdu, turės jam daugiausia įtikrinamosios bei vykdomosios galios.

Jei kartais norėtume žinoti, kodėl mūsų laikais Foersterio dorinimo mokslas turi tokio nepaprasto pasisekimo, tai tarp kitko turėtume pripažinti, kad tai įvyksta todėl, kad Foersteris, daug nekalbėdamas apie didaktines taisykles, faktinai visas minėtąsias taisykles labai gerai išlaiko praktiniame dorinimo mokslo pastatyme. Tiek apie dorinius pamokymus didaktiniu atžvilgiu.

Doriniai pamokymai, imami specialiai doriniu atžvilgiu, turi dar atitikti specialius dorinimo reikalavimus. Šituo atžvilgiu jie privalo turėti kuo daugiausia judinamosios galios, arba, kitaip tariant, turi būti kuo stipriausi akstinai doriniam veikimui. Čia *svarbu, kad doriniams pamokymams būtų sudaroma tinkama dorinė nuotaika ir kad per dorinius pamokymus būtų lemtai atsižvelgiama į aukštuosius jausmus ir, tarp kitko, į estetinio jausmo susiderinimą su doriniu principu*. Dorinė nuotaika per dorinius pamokymus atsiekiama visų pir-

ma tuo, kad pats auklėtojas yra persiėmęs dorinio dalyko svarba, didybe ir grožiu ir leidžia šitam savo nusiteikimui padoriai pasireikšti aikštėn.

Einant prie dorinių pamokymų lyčių, tenka patirti, kad *doriniai pamokymai esti trijų pagrindinių lyčių. Tai būtent yra: 1) dorinio turinio papasakojimas, 2) svarstomasis dorinio turinio pasikalbėjimas ir 3) dorinių principų formulavimas bei sisteminimas.* Įdomu pažymėti, kad dorinis papasakojimas labiausiai atitinka vaizdumo principą ir yra dažniausiai taikomas pasakų pavidalu jauniausiam vaikystės amžiui. Svarstomasis dorinio turinio pasikalbėjimas atitinka labiausiai apercepcijos principą ir yra taikomas dažniausiai viduriniam jaunimo amžiui. Pagaliau dorinių principų formulavimas bei sisteminimas labiausiai atitinka savarankiškojo veiklumo principą ir yra dažniausiai taikomas vyresniam jaunimo amžiui. Tiesa, šita schema yra gana lygstamosios vertės.

Dėl dorinių pamokymų santvarkos, reik visų pirma žinoti, kad *doriniai pamokymai gali būti pripuolami ir sistemingi. Pripuolamieji doriniai pamokymai gali būti daromi sąryšyje su mokomaisiais dalykais arba be sąryšio su jaisiais. Pripuolamieji doriniai pamokymai, daromi be sąryšio su mokomaisiais dalykais, gali būti pavieniai ir sutelktiniai pagal tai, ar jie daromi atskiriems auklėtiniams, ar visai jų grupei. Pripuolamas dorinis pamokymas gali dargi būti surištas su lektūra, arba skaityba; gali būti surištas su religijos mokslo pamokomis arba teikiamas pasauliniame doros moksle.*

Nėra abejotina, kad pripuolamieji doriniai pamokymai privalo būti daromi mokykloje prie kiekvienos tinkamos progos prideramu būdu. Tarp kitko, šiais laikais būtų nedovanotinas mokytojo apsileidimas dorinimo atžvilgiu, jei jis nesistengtų išnaudoti savo dėstomojo dalyko doriniam mokinių susipratimui, kiek šitas jo dalykas teikia gerų progų daryti dorinių pamokymų, taip sakant, visai nejučiomis, pavyzdžiui, tam tikromis pastabomis, paaiškinimais,

išvadomis, tam tikrų jausmų sužadinimu ir t. t. *Šiais laikais visiems pedagogams turi būti aišku, kad mokymas turi būti dorinamuoju mokymu arba, plačiau tariant, kad lavinimas turi būti auklėjamuoju lavinimu.* Apie pripuolamus dorinius pamokymus sąryšyje su dėstomaisiais dalykais Foersteris tarp kitko išsireiškia šitokiu būdu: „Šalia religijos mokslo, doros mokslo ir trumpų pripuolamųjų dorinių pasikalbėjimų, visos mokomosios medžiagos persunkimas doriniu pradu yra pagrindinė padedamoji priemonė dorai auklėti mokyklos gyvenime"*.

Negali būti irgi abejonės apie tai, kad jokioje mokykloje negalima apsieiti be dorinių pamokymų, daromų be sąryšio su dėstomaisiais dalykais. Iš vienos pusės, direktorius su savo padėjėju, o iš antros pusės, klasės auklėtojas jau vien tik drausmės reikalais ne kartą turi daryti mokiniams pastabų dorinio turinio, ir jei jie nori, kad jų doriniai pamokymai būtų sėkmingi, turi savo reikalavimus taip ar šiaip pamatuoti bei motyvuoti. Šitie pripuolamieji doriniai pamokymai gali būti daromi numatomuoju būdu, t. y. anksčiau negu koks prasižengimas yra įvykęs, ir baudžiamuoju būdu, t. y. tada, kai prasižengimas yra jau įvykęs. Doriniai pamokymai, daromi numatomuoju būdu, pasitaiko nedažnai, nes tai neįeina į tiesioginę mokyklų programą griežtai formuluotu būdu. Ogi doriniai pamokymai, daromi baudžiamuoju būdu, dažniausiai mažai įtikina, nes jų pamatavimas prasižengusiems mokiniams dažniausiai neatrodo patikimas dėl momento aplinkybių. Labai tad pasitikėti pripuolamais doriniais pamokymais mokykloje netenka, nors principialiai negalima paneigti, kad jie gali būti labai naudingi, kai yra sumaniai taikomi prie kiekvienos tinkamos progos. Būtent laisvos mokytojų ir mokinių paskaitos, pasikalbėjimai su visa klase arba su atskiromis mokinių gru-

* *Foerster F. W.* Schule und Charakter. – Zürich. – 1920. – S. 277–278.

pėmis rūpimaisiais klausimais, aptarimas paskaitytos literatūros ir aktualių įvykių ir kitos mokyklinio gyvenimo progos gali sėkmingai tarnauti dorinimo tikslams. Tačiau, kaip paminėta, visos šitos pamokymo priemonės negali būti laikomos pakankamomis mokykliniame dorinime.

Pasirodo, kad iš visų iki šiolei paminėtų priemonių vienas tik religijos mokslas gali reikštis visais sistemingais pamokymais dorinimo tikslu. Bet sykiu reik pastebėti, kad per religijos pamokas paprastai yra patiekiamas, taip sakant, religinis doros mokslas, kuris turi sau tinkamą turinį, pamatuoja tam tikru būdu doros reikalavimus ir suteikia doriniams pasielgimams visų pirma religinių motyvų. Religinis doros mokslas tarsi teikiamas žmogui iš viršaus, jo tiesos yra statomos į sąryšį su galutinuoju žmogaus tikslu, taip sakant, deduktyviniu būdu; šitos tiesos yra pamatuojamos visų pirma autoritetu ir pagaliau jos spiria vaduotis elgimesi religiniais įsakymais. Taip bent dažnai atsitinka su doros reikalu per religijos mokslo pamokas. Tuo tarpu ta pati dora galima labiau rišti su faktinuoju žmogaus gyvenimu; jinai galima labiau pamatuoti prigimtuoju žmogaus protu, einant induktyviniu būdu nuo patirtinių tiesų prie dorinių principų formulavimo bei sisteminimo; pagaliau, be religinių motyvų, galima iš pradžios doriniams pasielgimams sudaryti įvairių racionalių matyvų, kurie pirmuosius palengvintų ir sustiprintų. Kitaip tariant, doros mokslas ne tik galima tiekti iš viršaus, bet ir statyti iš apačios taip, kad, jei jo viršūnė remiasi dangumi, jo pagrindas būtų tvirtai atremtas į žemę. Šitam reikalui ir skiriamas vis dažniau pasaulinis doros mokslas, kuris vis dėlto iki šiol nėra dar radęs visuotino pripažinimo, ir ypač ten, kur yra ginamas religinis doros mokslas.

Nesigilindamas į painią problemą apie religinio ir pasaulinio doros mokslo santykiavimą, tepažymėsiu, kad mokyklos programa minimumas šitoje srityje reikalauja: 1) kad

religijos mokytojas visai rimtai atsižvelgtų į aktualaus pasaulinio doros mokslo reikalą, remdamas savo dėstymą tarp kitko apercepcijos, vaizdumo ir savarankiško veiklumo principais; 2) kad religijos mokytojui šitame darbe padėtų, sąmoningai bei tikslingai, klasės auklėtojai, išnaudodami pasitaikančias laisvas valandas, ir 3) kad išviršiniam auklėjimui, t. y. gražaus užsilaikymo, mandagumo ir dorovės įpročių mokslui, būtų skiriamas kompetentingas asmuo ir tinkamas laikas.

Taigi grįžtamuoju žvilgiu matome, kad pratinimu sudaromi geri doriniai įpročiai; kad doriniais pamokymais įpročiai auklėtinių įsisąmoninami; kad įkvėpimu įsisąmoninti doriniai įpročiai, arba dorybės, sustiprinamos būsimam laikui. Dorinis įkvėpimas skiriasi nuo pratinimo tuo, kad nestato auklėtiniui jokių griežtų reikalavimų, kurių pildymas turėtų auklėtiniui pratinamosios reikšmės. Jis skiriasi nuo pamokymo tuo, kad yra ne tiek protinio, kiek sugestyvinio arba intuityvinio pobūdžio. Be to, dorinis įkvėpimas, atsisakąs nuo griežtų reikalavimų ir autoritetingų pamokymų, pereina labiau į grynai žmogiškąjį ir net draugiškąjį auklėtojo ir auklėtinio bendravimą, kuris turi auklėtiniui didelės reikšmės kaip tik todėl, kad nėra pagrįstas jokia moraline prievarta. Ir štai *dvi pagrindinės dorinio įkvėpimo priemonės yra auklėtiniui: pirma, auklėtojo patarimas ir, antra, geras pavyzdys.* Patarimas yra siekiamoji įsakinėjimo riba, kur įsakinėjimas nustoja savo formalinio privalomumo. Esant auklėtinio pasitikėjimui savo auklėtoju, įteigiamasis patarimas yra viena iš sėkmingesnių dorinimo priemonių.

Pavyzdys semia savo reikšmę visų pirma iš sugestyvinės vaizdumo prigimties. Yra žinoma iš psichologijos judinamoji vaidinių galia. Kiekvienas pavyzdys jau savo konkretine išvaizda palieka auklėtinio sieloje mažiau ar daugiau ryškų vaidinį, kuris turi visuomet atitinkamos judinamosios galios. Jei atsižvelgsime dar į jaunimo ir ypač vaikų

palinkimą pamėgdžioti vyresniuosius savo pasielgimais, tai aiškiai suprasime labai didelę gero pavyzdžio rolę. Todėl auklėtojas turi tiesioginės prievolės ne tik pašalinti iš auklėtinio akivaizdos blogus pavyzdžius, bet ir patiekti jam gerų pavyzdžių tiek savo pasielgimais, tiek paakinimais į kitų žmonių gerus pavyzdžius, kurie tarp kitko gali būti patiriami iš didžiųjų žmonių biografijų ir šventųjų gyvenimų.

Pereidamas prie trumpos drausminimo priemonių apžvalgos, pirmoje vietoje turiu šį tą pasakyti apie auklėjamąją priežiūrą. *Auklėjamoji priežiūra yra auklėtojo susirūpinimas fiziniu bei dvasiniu auklėtinio saugumu ir jo sugebėjimu pergalėti savo išsivystyme užtinkamas kliūtis.* Todėl auklėjamoji priežiūra reikalauja iš auklėtojo, kad jis ne tik pašalintų nuo auklėtinio visus pavojus, kurių gali būti pastarojo gyvybei, sveikatai, dorovei ir šiaip jau materialinei bei dvasinei gerovei, bet ir padėtų auklėtiniui reikiamu būdu pergalėti einančias iš nuošalio įtakas ir jame pačiame kylančius sąmonės bei valios pasipriešinimus. Kitaip tariant, galima kalbėti apie neigiamąją ir teigiamąją priežiūrą, iš kurių pirmoji neigiamuoju būdu padidina fizinį bei dvasinį auklėtinio saugumą, o antroji teigiamuoju būdu padeda auklėtiniui pergalėti kliūtis, ateinančias jam iš viršaus ir iš vidaus.

Nėra abejonės, kad auklėjamoji priežiūra yra apskritai reikalinga: ar galima, pavyzdžiui, palikti be auklėjamosios priežiūros einantį mokslą jaunimą, nesirūpinant, į kokius pasilinksminimus, kinematografus, teatrus jis lankosi, kaip jis elgiasi per vadinamąsias vakaruškas, ką jis skaito, su kuo draugauja, kuo gyvena, kuo pasismagina, kuo kankinasi ir t. t.? Palikti jaunimas be geros auklėjamosios priežiūros visuose panašiuose atsitikimuose reiškia tą pat, ką duoti kūdikiui peilis, tiesiai tariant, reiškia nusižengimą.

Bet *jei auklėtojui privalu susirūpinti faktinuoju priežiūros reikalu, tai ne mažiau yra svarbu, kad jis susirūpintų tinkamu priežiūros supratimu ir jos deramu taikymu auklėtinio gyvenimui bei veikimui.* Geriausia auklėjamoji priežiūra yra ta, kuri pati nejučiomis susidaro, auklėtojui laisvai bendraujant su auklėtiniais. Užtat šnipinėjanti, netaktingai įtarinėjant, ryškiai išeinanti aikštėn ir todėl įkyri priežiūra gali ne tik nepasiekti savo tikslo, bet dargi turėti nelemtų išdavų. Taigi *priežiūros natūralumas, diskretiškai plaukiąs iš auklėtojo laisvo bendravimo su auklėtiniais, yra pagrindinė geros priežiūros savybė.* Reik vis dėlto pripažinti, kad auklėjamoji priežiūra negali būti visiškai įglausta į auklėtojo bendravimą su auklėtiniais. Tokiais atvejais priežiūra turi būti kuo daugiausiai diskretiška ir sykiu kuo daugiausiai atstojama atsakomybės jausmo žadinimu jaunime. Pagal atsakomybės jausmo įsigalėjimą galima spręsti, kiek dera sumažinti priežiūra, vaduojantis pasitikėjimu. Apskritai yra labai svarbu, kad auklėtojas sugebėtų palengvėl ir nuosekliai silpninti savo priežiūrą sulig tuo, kaip auklėtinis papranta elgtis gera valia ir su aiškiu atsakomybės jausmu. Kitaip tariant, *auklėtojo priežiūra nuosekliai turi vesti prie to, kad pats auklėtinis įprastų būti savo gyvenimo bei veikimo pristovu.* Nesiskaitant su šita geros auklėjamosios priežiūros natūralia tendencija jaunimo brendimo eigoje, priežiūra gali patiekti priešingų išdavų negu tos, kurios buvo pageidaujamos.

Drausminime priežiūra tesudaro vien paruošiamąjį laipsnį. Drausminimas tikra šito žodžio prasme prasideda nuo drausmės taikymo. Bet ir pačioje drausmėje yra dar du skirtinu laipsniu, iš kurių vienas ankstybesnis vadinamas numatomosios, arba preventyvinės, drausmės vardu, o antras vėlesnis – baudžiamosios, arba represyvinės, drausmės vardu. *Numatomoji drausmė stengiasi neprileisti prie iškrypimo iš tiesaus kelio, tuo tarpu baudžiamoji drausmė pasireiškia dažniausiai jau tada, kai iškrypimas yra įvykęs.*

Vienas pagrindinis drausmės principas yra tai, kad *juo geriau yra sutvarkyta numatomoji drausmė, juo mažiau yra reikalo griebtis baudžiamosios drausmės priemonių.* Iš čion auklėtojui plaukia prievolė rūpintis taip sutvarkyti numatomąją drausmę, kad baudžiamoji drausmė faktinai būtų kuo mažiausiai reikalinga. Antras pagrindinis drausmės principas yra tai, kad *sulig auklėtinio brendimu išviršinė drausmė, primetama jam iš viršaus auklėtojo autoritetu, turi virsti išvidine drausme, pačio auklėtinio apsprendžiama iš vidaus.* Tarp kitko šitas principas reikalauja, kad grasmės ir drausmės būdas būtų atitinkamai keičiamas sulig doriniu auklėtinio brendimu. Grasmė, esanti iš pat pradžios konkretinė ir įteigiamai pareikšta auklėtiniui, ilgainiui turi tapti bendresne ir tyliai prileidžiama auklėtinio gyvenimo bei veikimo santvarkoje. Panašiai bausmė, esanti iš pradžios labiau išviršinė ir pasireiškianti konkretinėmis lytimis, ilgainiui turi pasidaryti labiau išvidine ir pasireiškianti bendro papeikimo lytimis, kad galutinoje sąskaitoje paprasta bausmės rūšis būtų pačio auklėtinio sąžinės priekaištas, reikalaująs blogo pasielgimo atitaisymo. Taip faktinai pasireiškia nuoseklus ėjimas nuo išviršinio drausminimo prie išvidinio drausminimosi.

Štai trumpa dorinimo priemonių apžvalga. Jei jos nepakanka, kad galima būtų turėti tikslus supratimas apie šitas priemones, tai norėčiau tikėti, kad jos pakanka, kad galima būtų įsitikrinti, kaip yra svarbus gilesnis dorinimo priemonių ištyrimas.

4. Mokytojas ir dorinimo veiksnių santvarka

Pereinant prie dorinimo veiksnių, reik pasakyti, kad *plačia prasme ugdomasis veiksnys yra visa tai, kas sąmoningai ar nesąmoningai, tiesioginiu ar netiesioginiu būdu turi teigiamosios ar neigiamosios veikmės ugdymo objektui, kuris yra auklėtinis.*

Ugdomieji veiksniai esti pašauktieji ir pripuolamieji. Pašauktieji yra veiksniai, kurie iš pačios dalykų eigos turi ugdomosios valdžios ir ugdomųjų prievolių. Tokie ugdymo veiksniai yra šeima, valstybė, Bažnyčia, mokykla ir pedagogai. Pripuolamieji yra ugdymo veiksniai, kurie, kad ir turi šiokios tokios faktinos veikmės naujųjų kartų ugdymui, vis dėlto nėra prie tokio ugdymo pašaukti pačia dalykų eiga ir dažniausiai veikia į naujųjų kartų išsivystymą be sąmoningumo ir tikslingumo, be ugdomosios valdžios ir ugdomųjų prievolių. Tokie pripuolami ugdymo veiksniai yra, pavyzdžiui, draugų bendravimas, visuomeninė aplinkuma su jos kultūra, net gamta ir kiti dalykai.

Asmenys, priklausą prie pašauktųjų ugdymo veiksnių ir sąmoningai varą ugdomąjį darbą, yra ugdymo veikėjai. Taigi ugdymo veikėjai tesudaro vieną tik dalį pašauktųjų ugdymo veiksnių, būtent tą, kurią sudaro gyvi žmonės. Ugdymo veikėjai yra faktinai šeimoje tėvai, mokytojai – pedagoginio personalo nariai, mokomojoje Bažnyčioje – jos deleguojami ugdymo reikalams atstovai.

Dorinimo atžvilgiu reik visų pirma konstatuoti, kad *joks ugdymo veiksnys ir juo labiau veikėjas negali būti abejingas dorinimo reikalams.* Pedagogas, turįs viltį pasilikti neutralus dorinio auklėjimo atžvilgiu, faktinai save apgaudinėja, nes jis toks negali būti jau vien dėl tarpasmeninės difuzijos dėsnio. O jei joks pedagogas negali būti neutralus dorinimo atžvilgiu, tai jam susidaro tiesioginės prievolės rūpintis, kad jo įtaka dorinimui būtų sąmoningai teigiama. Žodžiu tariant, *kiekvienas mokytojas turi tiesioginės prievolės būti sąmoningai aktyvus dorinimo reikale.*

Kitas principas, kuris yra artimai surištas su pirmuoju, liečia auklėjamųjų įtakų derinimą. *Jei visi ugdymo veikėjai privalo turėti dorinamosios veikmės savo auklėtiniams, tai savaime aišku, kad šita veikmė turi būti suderinta solidarumo reikalavimu.* Dvi auklėjamosios įtakos, prieštaraujančios viena ant-

rai, ne tik viena antrą silpnina, bet dargi ardo doros sąmonę auklėtinyje ir todėl jį demoralizuoja. Žodžiu tariant, atskirų ugdymo veikėjų auklėjamosios įtakos turi būti harmoningai solidarios.

Remiantis, iš vienos pusės, faktu, kad joks ugdymo veikėjas negali būti neutralus dorinio auklėjimo atžvilgiu, o iš antros pusės, reikalavimu, kad visos auklėjamosios įtakos būtų solidariai suharmonizuotos, privalu padaryti visai teisėtai išvada, kad *dorinimo atžvilgiu privalo būti sąmoningai suderintos visos pašauktųjų veiksnių pastangos.* Vadinasi, šeima, mokykla ir Bažnyčia privalo solidariai sutarti doriniame naujųjų kartų auklėjime. Tarp kitko tai reiškia, kad ir mokykloje turi būti harmoningai ir solidariai suderintas mokytojų dorinamasis veikimas su šeimos ir Bažnyčios įtakomis. Mano giliu įsitikinimu, to pilnai tegalima būtų atsiekti vien mokyklų sistemoje, suorganizuotoje pagal pasaulėžiūras tėvų, kurie leidžia vaikus į mokyklas. Tai reikštų tarp kitko, kad katalikai turėtų savo konfesines mokyklas. Juk harmoningo solidarumo nebus auklėjime tiek tada, kai tikintieji tėvai siųs savo vaikus į priešingas religijai mokyklas, tiek tada, kai priešingų religijai tėvų vaikai bus per prievartą siunčiami į konfesines mokyklas. Deja, sunku dar numatyti, kada Lietuvos katalikai galės turėti *tik sau* konfesiniu būdu suorganizuotas mokyklas, ir todėl tenka katalikams mokytojams kiek galint taisyti dabartinės mūsų mokyklų sistemos trūkybes.

Visų pirma dera stengtis sudaryti tarp vienos mokyklos mokytojų kuo didžiausias dorinis solidarumas bent prigimtosios, visiems maždaug priimtinos doros atžvilgiu. Tačiau mūsų laikais tai nėra lengvas dalykas. Solidarumo stoka gali pasireikšti kuo mažiausiai dvejopu būdu. Pirma, mokytojai gali įvairiai suprasti auklėjimo reikalą ir stengtis konkuruoti tarp savęs įgyjant dorinę įtaką savo mokiniams. Antra vertus, mokytojai gali sąmoningai diskredituoti vieni

kitus mokinių akyse. Iš tikrųjų *mokytojų kolegija turi būti pedagoginio bendradarbiavimo draugija, kurioje kiekvienas atskiras narys galėtų naudotis kitų narių išsilavinimu, patyrimais, nepaliaujamomis studijomis, užsidegimu prie aukštųjų pedagogijos idealų.*

Savitarpinis mokytojų solidarumas gali būti pavadintas horizontaliniu. Šalia jo reik dar skirti vertikalinis solidarumas, privalomas tarp šeimos, mokyklos ir Bažnyčios. Šitam solidarumui nustatyti mokyklos gyvenime dalyvauja, iš vienos pusės, tėvų komitetas ir jo atstovai, siunčiami į pedagogų tarybas, o iš antros pusės – Bažnyčios atstovas, religijos mokytojo arba kapeliono asmenyje. Tėvų atstovas paprastai nėra mokytojas pedagogas, o Bažnyčios atstovas nėra tik mokytojas pedagogas. Bet ir vienu, ir antru atveju dorinio auklėjimo reikalai privalo būti pagrindiniai susirūpinimo dalykai. Tik artimame kontakte šeimos, mokyklos ir Bažnyčios atstovai tegali surasti sėkmingų priemonių faktiniam solidarumui nustatyti tarp visų šitų dorinio auklėjimo veiksnių. Mokytojams išpuola šitame dalyke prisiimti ant savęs iniciatyvos našta ir pusiausvyros išlaikymo rūpesnis.

Vaduojamoji rolė tenka irgi mokytojams vaidinti reguliavime veikmės tokių pripuolamųjų dorinio auklėjimo veiksnių, kokie yra, iš vienos pusės, organizuotas mokinių bendravimas mokykloje ir už mokyklos sienų ir, iš kitos pusės, visuomeninės aplinkumos įtaka.

Negali būti abejonės, kad savitarpinė draugų įtaka yra labai stiprus auklėjimosi bei lavinimosi veiksnys. Draugiškumo reikalas yra visai prigimtas žmogui, ir todėl *būtų visai neracionalu stengtis nustelbti jaunime draugiškumo jausmus bei įpročius* tik todėl, kad draugiškumas kartais veda jaunimą į bloga. *Todėl irgi auklėtojas, kuris net paskatina ar toleruoja auklėtinio nusidėjimus prieš draugiškumą, pats nusideda prieš dorinio auklėjimo taisykles.* Auklėtojas kaip tik privalo auklėti jaunime draugiškumo dorybes. Bet sykiu šita auklėtojo prievolė yra surišta su

kitomis prievolėmis, kurios yra, pirma, reikalas rūpintis tinkamų draugų parinkimu savo auklėtiniams, antra, reikalas išaiškinti, kas yra gerai suprastas draugiškumas, ir, trečia, reikalas patiekti susidraugavimui teigiamųjų objektų, kurie galėtų palenkti draugiškumą į gerą pusę. Faktinai net pasirodo, kad tasai pripuolamas dorinimo veiksnys, kuris yra savitarpinė draugų įtaka, pagrįsta draugiškumo jausmais, turi nuosekliai vesti prie jaunimo susidraugavimo draugijose, turinčiose auklėjimosi bei lavinimosi tikslų. Čion priklauso taip pat mokinių savivaldos, kurios, tinkamai pastatytos po mokytojų priežiūra, gali būti drausmės, atsakomybės jausmo ir savarankiškojo veiklumo mokykla.

Kitas svarbus pripuolamas auklėjimo bei lavinimo veiksnys, kuriuo reik mums dar kiek susidomėti, yra visuomeninė aplinkuma. Aišku, kad visuomeninė aplinkuma turi didžiausios sugestyvinės, kartais net nenugalimos, įtakos žmogaus gyvenimui ir kad ypatingai stipriai ji nujaučiama ugdomajame laikotarpyje. Tuo tarpu jei dairysimės aplinkui, kad kritingai galėtume nustatyti, kokia visuomenės aplinkumos nuotaika susidaro mūsų laikais, tai turėsime konstatuoti faktą, kad, bendrai imant dalyką, visuomeninės aplinkumos nuotaika turi savyje daug daugiau neigiamo negu teigiamo. Norint vienu tik žodžiu nusakyti tą pakraipą, kuria dabar eina vadinamasis kultūringas pasaulis, reikės kalbėti apie šito pasaulio vis augančią dechristianizaciją. Ir iš tikro pakanka atsižvelgti į tai, kas šitame kultūringame pasaulyje yra išviršinis dorovės barometras, kad auganti masėse dechristianizacija būtų nė kiek neabejotina. Pavyzdžiais čia gali tarnauti laikraščių etika, kinematografas ir šiaip jau prieinamas masėms menas, mada apsirėdyme ir pasilinksminimuose, reklama ir t. t.

Sykiu reik stebėtis, kad žmonės, kartais net neblogų norų ir nemenkiausio nusistatymo, nemato, ką visa tai reiškia, ir leidžia sau, pavyzdžiui, dalyvauti moderniuose

šokiuose, kurie yra skolinami iš laukinių žmonių ir faktinai atvaizduoja blogai užmaskuotą lytinę orgiją; arba leidžia sau rėdytis ir vartoti kosmetiką būdais, kurie prieštarauja elementarinės etikos taisyklėms. Ir kas yra ypatingai stebėtina, tai tas nepaprastas greitumas, su kuriuo beprotiška mada, pamėgdžiojanti laukinių žmonių įpročius, gali įsigalėti visuose kultūringo pasaulio kampeliuose, pavėluodama kiek vadinamuosiuose nekultūringuose užkampiuose, kur žmonės turi kiek daugiau prigimtosios doros jausmų.

Tokiose aplinkybėse visai teisėtas klausimas, kokiu būdu bręstąs jaunimas gali įsigyti tokio atsparumo, kad galėtų savo gyvenime išlaikyti tą elgimosi liniją, kurios reikalauja krikščioniškoji pasaulėžiūra. Būtų visai naivu manyti, kad jaunimo izoliavimas nuo nepageidaujamos visuomeninės įtakos (faktinai niekados pilnai neįvykdomas) ir draudimas jam domėtis ir turėti reikalo su neigiamosiomis visuomeninio gyvenimo apraiškomis yra vienintelės sėkmingos priemonės kovoje su sugestyvine visuomeninės aplinkumos psichoze. Iš tikrųjų *tik tvirtai auklėjama harmoninga dorinė asmenybė, sąryšyje su visa dorinio auklėjimo organizacija, tegali turėti reikiamo atsparumo visuomeninei neigiamai įtakai. Šitam reikalui ypatingos reikšmės turi trys dalykai: 1) sąmoningas auklėtinio kritingumas gyvenimo pakraipoje, 2) sugebėjimas auklėti savarankiškojo veiklumo priemonėmis ir 3) telkimasis į organizuoto gyvenimo lytis su vienodai nusistačiusiais žmonėmis, tarp kitko, tikslu kovoti su neigiamąja visuomeninės aplinkumos įtaka.*

Užbaiga

Atbaigiamasis dorinimo uždavinys

Štai labai trumpai nusakyta dorinio auklėjimo struktūra, arba sąranga, taikytina dorinimo reikalui mokykloje. Ši-

tos sąrangos užbrėžimu iš tikrųjų tik plačiai yra pastatyta dorinimo problema mokykloje su metodologiniu paakinimu į svarbiausius dorinimo dalykus. Ji nurodo, kokiu būdu privalu eiti prie dorinio auklėjimo organizacijos mokykloje, nors vienoje, kad ir ilgesnėje, paskaitoje negalima buvo prieiti prie smulkesnių ir labiau konkretinių klausimų, kurie turėtų tiesioginės reikšmės dorinimo praktikai.

Palikta taip pat nuošalyje daug konkretinių dorinimo uždavinių, kurie, pavyzdžiui, yra seksualinis auklėjimas, auklėjimas tvardymuisi, moteriškumo ir vyriškumo auklėjimas, auklėjimas šeiminiam gyvenimui, visuomeninis auklėjimas, auklėjimas socialiniam ir politiniam veikimui ir t. t. Faktinai kiekviename konkretiniame dorinimo uždavinyje atitinkamai pritaikomas bendrojo dorinio auklėjimo metodas tame nuoseklume, kuris buvo pravestas šioje paskaitoje. Pavyzdžiui, mokytojas auklėtojas nori nuosekliai ir sąmoningai nusistatyti tokiame svarbiame jaunimo dorinimo uždavinyje, koks yra seksualinis auklėjimas. Toks mokytojas turėtų visų pirma nusimanyti, kad atskirame konkretiniame dorinimo uždavinyje tikslas yra jau ne bendrieji dorinimo tikslai, bet tai, kas yra vadinama atskiromis dorybėmis. Seksualiniame auklėjime siekiamasis tikslas, arba atitinkama dorybė, yra skaistybė. Žinant pedagoginę vertybę, kuri yra čia skaistybės dorybė kaipo tikslas, auklėtojui išpuola toliau eiti prie reikiamų seksualiniam auklėjimui sąlygų. Aišku, kad bendra sąlyga čia yra tvirto būdo, jautrios sąžinės ir pilnos aukštųjų jausmų širdies auklėjimas, tuo tarpu specialios sąlygos yra fiziologinė, psichologinė ir visuomeninė higiena, palanki skaistybės dorybei. Nustačius sąlygas reik eiti prie vartotinų priemonių. Čia dera susiprasti, kaip tinkamu šitam specialiam reikalui būdu turi būti taikomi: pratinimas, pamokymas, įkvėpimas, priežiūra, numatomoji bei baudžiamoji drausmė. Pagaliau auklėtojui reikės susirūpinti, kaip solidariai turi seksualiniame auklėjime

pasireikšti šeima, mokykla ir Bažnyčia. Neabejoju, kad mokytojas, apdirbęs pagal nurodytą schemą, pavyzdžiui, praktinius Foersterio nurodymus, jau turės pakankamai sąmoningo nusistatymo seksualinio auklėjimo klausime.

Nusimanant apie bendrą dorinimo sąrangą mokykloje ir apie jos pritaikymą atskiriems dorinimo uždaviniams, pravers pasakyti keletą žodžių apie visai ypatingą dorinimo uždavinį, kurį esu pavadinęs atbaigiamuoju uždaviniu ne tik ta prasme, kad juo privalo baigtis visa dorinimo eiga, bet ir ta prasme, kad juo turi būti atbaigiamai papildomas kiekvienas atskiras dorinimo uždavinys. Būtent, *šitą atbaigiamąjį dorinimo uždavinį sudaro sąmoningos pastangos nuosekliai išlaikyti kiekviename dorinimo darbe tendenciją nuo dorinimo prie dorinimosi.* Auklėtojas, kuris nenusimano apie šitą tendenciją ir jos nevykdo savo auklėjamajame darbe, iš tikrųjų nenusimano apie svarbiausiąjį dorinimo dalyką ir faktinai neatsiekia dorinimo tikslo. Apie šitą tendenciją buvo jau ne kartą minėta, ir reik tik iš suminėtų apie ją dalykų padaryti bendra išvada.

Buvo, pavyzdžiui, sakyta, kad pratinimas turi vesti prie pačio jaunimo pratinimosi; kad autoritetingas pamokymas turi būti papildomas iš auklėjimo pusės pažinties sudarymu pagal savarankiškojo veiklumo principą; kad autoritetingas įsakinėjimas turi pereiti į draugiškąjį patarinėjimą sulig tuo, kaip auklėtinis bręsta; kad priežiūra turi nykti sulig didėjimu jaunime atsakomybės jausmo; kad išviršinė drausmė, paremta auklėtojo autoritetu, turi pasikeisti išvidine drausme, pagrįsta doriniu auklėtinio susipratimu, ir t. t. Apibendrinant nurodomą visuose šiuose atsitikimuose tendenciją, lygu pasakyti, kad *dorinis auklėjimas turi stengtis pereiti į dorinį auklėjimąsi ir tuo pačiu pasidaryti nebereikalingas.* Taip, auklėtojas privalo stengtis pasidaryti savo auklėtiniui nebereikalingas kaipo auklėtojas, nors privalo pasidaryti tam pačiam auklėtiniui labai pageidaujamas kaipo drau-

gas patarėjas. Jei auklėtojui nėra pasisekę prie šito prieiti, t. y. jei jis išleidžia į plačią visuomenę neišauklėtą į subrendusią asmenybę auklėtinį ir sykiu nėra šitam auklėtiniui pageidaujamas kaipo draugas patarėjas, jis nėra tinkamai atlikęs savo dorinamojo uždavinio.

Iš šito matyti, kad tuo atveju, kai mokyklos mokytojai nusiskundžia savo auklėtiniais, jie faktinai išduoda sau, kaipo auklėtojams, *testimonium paupertatis*[1]. Auklėtiniai yra tokie, kokie yra auklėtojai savo profesijos rolėje. Todėl auklėtojai savo visumoje neša didelę atsakomybę už savo auklėtinių gyvenimą ir veikimą plačioje visuomenėje. Jiems žymioje dalyje pridera garbė už savo auklėtinių dorinius laimėjimus, bet jiems irgi priklauso žymioje dalyje pasmerkimas už savo auklėtinių nusižengimus. Su šitokios atsakomybės sąmone mūsų mokyklų auklėtojams dera prieiti prie dorinimo praktikos mokykloje, nepamirštant irgi dorinimo teorijos, kuri yra ne kas kita kaip visos eilės kartų kodifikuojamas patyrimas. Pasakyti tai laikiau savo profesine prievole akivaizdoje to fakto, kad mūsų mokyklos dorinimo atžvilgiu stovi labai neaukštai. Tuo tarpu katalikai mokytojai iš savo prigimties yra pašaukti sąmoningai prisiimti sunkią, bet garbingą pareigą pagerinti mokyklų padėtį dorinimo atžvilgiu ir tuo pačiu laimėti jaunimą ir sykiu su juo – ateitį savo aukštiems idealams.

ESTETINIMO MOKSLAS

I. Estetinimo mokslas ir pedagogikos sistema

Estetinio lavinimo arba, trumpiau, estetinimo mokslas sudaro vieną pedagogikos dalį, lygiai teisėtą su didaktika ir dorinimo mokslu.

Estetinimo mokslas turi būti sukirstytas į bendrąją ir specialiąją dalį. Bendrojoje estetinimo mokslo dalyje tyrinėjami bendrieji teoriniai estetinimo principai, arba plačiai suprantamas estetinis lavinimas. Specialioje dalyje turi būti tyrinėjamas meninis lavinimas atskirų menų srityje. Šitokis estetinio mokslo suskirstymas į bendrąją ir specialiąją dalis faktinai yra analoginis protinimo ir dorinimo mokslų suskirstymui į bendrąsias ir specialiąsias dalis. Ką didaktikoje reiškia atskiras mokslas kaipo dėstomas dalykas, ką dorinimo moksle reiškia atskirai dorybė kaipo auklėjamoji vertybė, tą estetinimo moksle atitinka atskiras menas kaipo meninio lavinimo objektas.

II. Estetinio lavinimo sąvoka ir savybės

1. Estetinis ir meninis lavinimas

Estetinis lavinimas, kuris privalo turėti savo galutinuoju tikslu grožį, negali būti aptartas nei ta prasme, kad jis daro žmogų gražų, nei ta prasme, kad jis ruošia tiesioginiu

būdu prie dailiosios kūrybos. Šitas formalinis konstatavimas nekliudo faktui, kad estetinis lavinimas daro vis dėlto žmogų gražesnį ir sykiu padeda jam pasiruošti prie dailiosios kūrybos. Svarbu tik suprasti, kad šitie faktai negali būti padėti į pagrindą pedagoginės estetinio lavinimo aptarties. Pedagoginis atžvilgis verčia skaitytis su tuo, kad estetinis lavinimas privalo būti visuotinas, taikomas ne tik menininkams, pasiryžusiems tarnauti dailiajai kūrybai, bet ir tiems, kas savo gyvenime nepajėgia praktikuoti jokio meno nei sukurti jokios dailenybės.

Taigi *estetinis lavinimas stengiasi išvystyti žmoguje sugebėjimą nuvokti grožį tiek gamtoje, tiek mene ir mažesniame ar didesniame laipsnyje jį realizuoti savo gyvenime bei veikime.* Neginčydama, kad estetinis lavinimas padaro žmogų gražesnį ir kad jis sykiu mažiau ar daugiau paruošia žmogų prie dailiosios kūrybos, patiektoji aptartis irgi suima į save receptyvinį ir produktyvinį momentą. Sakant joje apie sugebėjimą nuvokti grožį tiek gamtoje, tiek mene, turima galvoje receptyvinis estetinio lavinimo momentas, leidžiąs nujausti ir spręsti grožį. Užtat sakant joje apie sugebėjimą realizuoti grožį žmogaus gyvenime bei veikime, turima galvoje produktyvinis estetinis gyvenimo momentas, leidžiąs mažesniame ar didesniame laipsnyje realizuoti grožį kuriamuoju būdu. Bendrajame estetiniame lavinime persvaros turi receptyvinis, arba nuvokiamasis, momentas, tuo tarpu meniniame lavinime turi persvaros produktyvinis, arba kuriamasis, momentas. Kurti grožį yra specialesnis dalykas negu jis nuvokti, ir todėl meninis lavinimas yra vėlesnis už bendrąjį estetinį lavinimą ne tik loginiu, bet ir genetiniu atžvilgiu. Tai dar nereiškia, kad žmogus, neturįs jokio meninio išsilavinimo, negali jokiame laipsnyje kuriamai realizuoti grožio savo gyvenime bei veikime. Progų grožiui realizuoti žmogus užtinka beveik kiekviename savo žingsnyje, ir būtent todėl, kad grožis yra normali lytis, kuria pri-

valo būti apipavidalintas kiekvienas materialinio gyvenimo objektas. Todėl irgi grožio stovis yra normalus materialiniam žmogaus gyvenimui. O jei taip, tai šitokis normalus jo stovis yra žmogui privalomas jei ne dorine, tai bent estetine prasme. Tad be estetinio išsilavinimo normalus gyvenimo sutvarkymas nėra galimas, ir todėl jis taip ar šiaip yra privalomas ugdymo sistemoje. Toks yra objektyvinis atžvilgis, nustatąs estetinio lavinimo privalomumą gyvenimo tikslų dėlei. Bet to paties irgi reikalauja subjektyvinis atžvilgis, nustatąs estetinio lavinimo privalomumą pilnutinio žmogaus prigimties išlavinimo dėlei.

2. *Estetinio lavinimo reikšmė ugdymo sistemoje*

Kaip žinome, ugdymo sistemoje privalu išlaikyti pilnatvės, sutartinės ir priklausomybės principai. Jei žmogus nėra lavinamas estetiniu atžvilgiu, nusižengiama prieš pilnatvės principą, ir išdavoje gaunamas vienašališkas intelektualizmas arba vienašališkas voliuntarizmas. Jei estetinis lavinimas atsilieka palyginant su protiniu lavinimu ir doriniu auklėjimu, nusižengiama prieš sutartinės principą. Jei pagaliau estetinis lavinimas yra atpalaiduojamas nuo organingo sąryšio su protiniu lavinimu ir doriniu auklėjimu, nusižengiama prieš priklausomybės principą, ir išdavoje yra gaunamas vienašališkas estetizmas.

Todėl pilnai galima sutikti su Wilhelmu Reinu, kuris vienas iš pirmųjų ėmė rūpintis XIX a. antrojoje pusėje estetiniu lavinimu. Pusiau išlavinti yra visi tie, sako jis, kas neturi meniškųjų pastangų jokio supratimo, jokio pajautimo ir nepajėgia iš jų nieko laimėti savo gyvenimui. Protas gali būti aukštai išlavintas, religinio bei dorinio gyvenimo jausmai gali būti švelniai išauklėti, bet ten, kur trūksta meno meilės, ten esama spragos, kuri kad ir nėra joks nusižengimas, vis dėlto reiškia vienpusiškumą ir nepilną

vertingumą. Reinas, keldamas aikštėn pilnatvės principą, faktinai turi galvoje ne mažesniame laipsnyje ir sutartinės principą. Gyvenime nedažnai pasitaiko žmonės, neturį nė mažiausios nuovokos apie meno dalykus ir apskritai grožį. Daug dažniau pasitaiko nepakankamas estetinis išsilavinimas, palyginant su protiniu išsilavinimu arba su doriniu išsiauklėjimu. Toks atsilikęs estetinis išsilavinimas jau nebesutaria su kitomis kultūrinio gyvenimo sritimis.

Priklausomybės principas estetinio lavinimo srityje reiškia, kad estetinis jausmas turi būti palenktas doriniam nusistatymui ir kad dorinis jausmas turi būti palenktas protingam principui. Tiesos, gėrio ir grožio, kaip ir žinijos, doros ir dailės sutarimas yra ne išviršinis ir prievartingas, bet išvidinis ir laisvas, t. y. einąs iš dalykų vidaus ir savaimingai pasireiškiąs tikros žinijos, tikros doros ir tikros dailės išdavose. Tikra dailė nenusideda prieš etikos normas ne todėl, kad toks yra etikos reikalavimas, bet todėl, kad išvidiniuose dailiosios kūrybos dėsniuose yra nenusižengti prieš tai, kas yra organingai surišta su grožiu, ogi su grožiu yra organingai surišti tiesa ir gėris. Moralizuojanti tendencija yra neskani dailiojoje kūryboje kaip tik todėl, kad jinai yra išviršinės prievartos apraiška, paralyžiuojanti tikrus dailiosios kūrybos dėsnius. Bet iš antros pusės, yra lygiai neskanus dailės nusižengimas prieš doros normas, kadangi tai parodo, kad ir šituo atveju kūryba nesutaria, nors ir kita prasme, su išvidiniais savo dėsniais. Taigi nei moralizuojanti tendencija, nei nusižengimas prieš doros normas nėra dailėje normali apraiška.

Tikroji dailė yra iš savo esmės solidari su dora. Kai tokia dailė renkasi savo objektu doros gyvenimą, jinai yra tikras dorinimo veiksnys. Bet ir tuomet, kai dailė renkasi abejingus dorai dalykus, ji turi irgi, tiesa, netiesioginės, auklėjamosios reikšmės. M. Morionas teisingai tai nusako šitokiais žodžiais:

„Vaikas turi būti lavinamas dailėje, kadangi ji turi dideliausios auklėjamosios galybės. Grožis iš esmės yra *tvarka bei harmonija.* Iš vaizduotės ir proto šita tvarka ir šita harmonija pereina į širdį, ir neilgai trukus pasireiškia iš viršaus elegancija ir grakštumu: judesiuose užlaikoma tam tikra harmonija ir palengvėl atsiranda taip pat elgimesi. Geras skonis ilgainiui apsivelka savo garbės pajautimo lytimi. Ir ar nėra visų pripažinta, kad dailė sušvelnina privatinius ir visuomeninius papročius? Esama moralinių ydų ir polinkių, kurių nepakenčia siela, įpratusi gyventi dailės atmosferoje".

Jei etikos ir estetikos sutarimas yra pripažįstamas principe, tai dar nereiškia, kad tai, kas yra gyvenime laikoma daile, visuomet sutaria su doros principais ir visuomet turi auklėjamosios reikšmės. Neretai net į žymesnius dailės veikalus yra primaišoma nedorų dalykų, kurie vis dėlto visai nepanaikina šitų veikalų estetinės vertės. Bet tokiais atvejais nesusipratusios estetiniu atžvilgiu publikos pergyvenimai negali tarnauti patikimu pagrindu, sprendžiant apie etikos ir estetikos santykiavimą dailiojoje kūryboje. Tai, kas sujaudina žmogų kokia nors prasme, dažnai yra palaikoma grožėjimosi priežastimi. Pavyzdžiui, romantinis erotizmas, padažytas pornografinėmis smulkmenomis, gali būti laikoma grožėjimosi objektu, tuo tarpu čia tegali būti kalbos ne apie tikrai estetinius jausmus, bet apie erotinį arba net seksualinį jaudinimą. Todėl yra svarbu auklėti masėse tikras estetinis susipratimas ir sveikas grožio pajautimas.

Šiais laikais gal niekas taip gražiai ir su tokiu entuziazmu nekalba apie estetinį lavinimą, kaip prancūzų rašytojas Eduard'as Montier. Jis yra didelis pilnutinio ugdymo šalininkas. Jo estetikos pagrinde glūdi religinė koncepcija, ypač jam teigiant, kad grožis yra mūsų prigimtuosiuose daiktuose dieviškojo pasaulio atspindys.

„Gražus daiktas, – sako jisai, – yra daiktas, matomas Dievuje. Ir nesama tikro grožio, kaip tik Dievuje. Todėl daiktas yra tikrai gražus vien tuo, ko jis turi savyje dieviško". „Estetika, – sako jis kitur, – atidengia daiktų skaidrą" (*splendeur*). „Šita skaidra esti idėjose, esybėse ir daiktuose, bet ji ne visuomet ir ne visur tiesioginiu būdu yra prieinama: ji mums pasireiškia per mūsų tam tikrą jausmą, kuris vadinamas estetiniu jausmu".

Eduard'as Montier dargi artimai jungia estetinį lavinimą su fizine kultūra. Lengva suprasti, kodėl taip yra: jei grožis yra normalus prigimtųjų daiktų stovis, tai tikra fizinė kultūra gali ir privalo būti fizinio grožio reiškėja. Todėl irgi estetinis skonis negali nereaguoti prieš fizinį išsigimimą ir kampuotų judesių nevikrumą ir šiaip jau prieš visa tai, kas apreiškia žemą fizinę kultūrą.

Tačiau reik pažymėti, kad vienašališkas estetizmas gali turėti neigiamosios įtakos žmogaus išsivystymui ir jo nusistatymui gyvenimo pakraipoje ir kovoje. Estetinė kultūra labiau negu kokia kita gyvenimo sritis virpina, arba verčia vibruoti, emocionalinį žmogaus gyvenimą, kuris, atpalaiduotas nuo kitų gyvenimo sričių, gali būti žmogui dideliausių nelaimių šaltiniu. Emocionalinis gyvenimas turi būti palenktas, kaip žinome, valios galiai, ogi valia proto sprendiniui. Jei šito koncentruojamojo arba telkiamojo palenkimo neįvyksta, emocionalinis gyvenimas gali virsti tikra suirute, kas ir įvyksta labai dažnai su menininkais, einančiais vienašališkojo estetizmo keliu. Pagal priklausomybės principą estetinis jausmas turi būti palenktas doriniam nusistatymui, ogi šis pastarasis – protingam principui. Šitokiu atveju nėra baimės, kad estetinis lavinimas galėtų turėti neigiamosios įtakos žmogaus gyvenimo pakraipai.

Yra irgi neabejotina, kad estetinis lavinimas gali sužadinti reikalavimų, kurių negalima patenkinti tam tik-

rose materialinio gyvenimo aplinkybėse. Grožėjimasis yra malonus pasitenkinimo šaltinis ir todėl, vieną kartą pamėgtas, jis gali būti ne tik pageidaujamas, bet ir tvirtai geidžiamas. Nesugadintoje žmogaus prigimtyje estetinis reikalavimas yra taip pat gyvas, kaip ir reikalas būti laimingam arba reikalas pažinti tiesą ir siekti gerovės. Estetinis reikalas yra juo labiau teisėtas, kad jis absorbuoja emocionalinę žmogaus energiją ir atkreipia ją nuo pasireiškimo žemesniu būdu. Taigi estetinis lavinimas pasidaro principialiai privalomas visiems žmonėms, kiek tik faktinos galimybės leidžia jį realizuoti. Bet tai nereiškia, kad estetinis lavinimas gai būti realizuojamas be atsižvelgimo į sutartinės principą, kuris reikalauja, kad kiekvieno atskiro ugdomojo uždavinio dydrodis būtų suderintas su viso faktinai realizuojamo ugdymo dydrodžiu. Žodžiu tariant, tarp estetinio lavinimo, iš vienos pusės, ir kitų ugdymo sričių, iš antros pusės, turi būti tam tikro proporcionalumo. Pavyzdžiui, liaudies estetiniame lavinime privalo būti išlaikytas tas dydrodis, kuris charakterizuoja bendrąjį liaudies išsilavinimą. Būtų todėl klaidinga įdiegti liaudžiai daugiau estetinių reikalavimų, kiek dera jų turėti tam tikrame bendro išsilavinimo laipsnyje. Reik tik šitą estetinį lavinimą suderinti ne tik su kitomis ugdymo sritimis, bet ir su socialinėmis liaudies gyvenimo sąlygomis, ko ir reikalauja plačiai suprastas sutartinės principas. Tuo tarpu liaudies gyvenimo socialinės aplinkybės niekados nekliudo grožėtis gamtos grožybėmis ir tomis meno dailenybėmis, kurios sudaro visuomeninį krašto turtą, o iš kitos pusės, realizuoti maksimumą grožio savo gyvenime ir elgimesi, savo aplinkumoje ir profesiniame darbe. Estetinis lavinimas, vykdomas pagal sutartinės ir priklausomybės principus, yra vienas iš žmogaus džiaugsmingumo ir tobulėjimo veiksnių.

III. Estetinio lavinimo tikslas bei uždaviniai

Pigu įspėti iš analogijos su kitomis ugdymo sritimis, kad galutinas arba tolimas estetinio lavinimo tikslas yra pats grožis. Susekti grožio idealas ir jis realizuoti pasaulyje – štai plačiai suprantamo estetinio gyvenimo tikslas. Pastarasis tenustato vien bendrą estetinio lavinimo pakraipą. Tačiau šitam estetiniam lavinimui turi nelyginant daugiau praktinės reikšmės artimesnio jo tikslo nustatymas. Artimesnis tikslas, kaip žinome, yra toji pedagoginė vertybė, kuri, kaipo pastovus nusiteikimas, suteikia realių laidų tolimesniam ugdomajam tikslui vykdyti. Jei todėl tolimesnis estetinio lavinimo tikslas yra pats grožis arba jo idealas, tai artimesnis šito lavinimo tikslas yra jau tie estetiniai nusiteikimai, su kurių pagalba geriausiai gali būti siekiamas minėtasis tolimesnis estetinio lavinimo tikslas, t. y. grožis.

Estetinio nusiteikimo turinys gali būti įvairus pagal tai, ar jis yra imamas receptyviniu, t. y. nuvokiamuoju, ar produktyviniu, t. y. kuriamuoju, atžvilgiu. Pirmuoju atveju turime bendrą nuvokiamąjį estetinį nusiteikimą, antruoju atveju reikalingas dar yra, be šito bendro nusiteikimo, specialiai kuriamasis estetinis nusiteikimas.

Nuvokiamasis, arba receptyvinis, estetinis nusiteikimas susideda iš dviejų pagrindinių momentų, būtent: 1) iš estetinio skonio, kuris jausmu patiria grožį, ir 2) iš estetinio sprendimo, kuris motyvuotu būdu įvertina grožį gamtoje ar mene. Estetinis skonis, arba net jausmas, yra intuityvinis nuvokiamojo estetinio nusiteikimo tarpsnis, tuo tarpu estetinis sprendimas sudaro intelektualinį šito nuvokiamojo estetinio nusiteikimo tarpsnį.

Kuriamasis, arba produktyvinis, estetinis nusiteikimas turi irgi bent dù pagrindiniu momentu, kurie yra: kuriamoji vaizduotė ir meniškas sugebėjimas realizuoti kuria-

mosios vaizduotės pavidalus techninėmis kūrybos priemonėmis.

Pilnas estetinis išlavinimas, apimąs visus keturis momentus, yra privalomas vien tam, kas yra pasiryžęs būti menininku kūrėju. Šiaip jau paprastame estetiniame lavinime siekiamas ne tiek kuriamasis estetinis nusiteikimas, kiek reproduktyvinis arba atkuriamasis estetinis nusiteikimas, kuris sudaro pereinamąjį tarpsnį tarp nuvokiamojo ir tikro kuriamojo estetinio nusiteikimo. Reproduktyviniame arba atkuriamajame estetiniame nusiteikime atitinkami pagrindiniai momentai yra reproduktyvinė vaizduotė ir meniškas sugebėjimas atvaizduoti svetimą kūrinį techninėmis priemonėmis. Didžiausiai žmonių daugumai dažniausiai tenka apsiriboti atvaizdavimo prie- [...][1]. Be to, reproduktyvinis atvaizdavimo momentas paprastai yra paruošiamasis laipsnis savarankiškai originaliai kūrybai.

Taigi su reikiamu rezervu galima teigti, kad estetinis lavinimas sykiu su meniniu lavinimu turi savo artimesniais tikslais keturis pastovius estetinius nusiteikimus, kurie yra: 1) estetinis skonis, 2) estetinis sprendimas, 3) reproduktyvinė bei kuriamoji vaizduotė ir 4) meniškasis sugebėjimas realizuoti kūrinį techninėmis produkcijos bei originalios kūrybos priemonėmis. Pagal šituos estetinius nusiteikimus, kurie yra artimesni estetinio lavinimo tikslai, susidaro ir atskirų estetinio lavinimo uždavinių. Nuvokiamieji estetiniai nusiteikimai yra labiausiai siekiami bendrojo estetinio lavinimo uždaviniu. Kuriamieji estetiniai nusiteikimai yra siekiami labiausiai specialiniais meninio lavinimo uždaviniais.

Kalbant apie bendrąjį estetinį lavinimą, turima galvoje labiausiai uždaviniai, kurių gali būti atžvilgiu į nuvokiamąjį ir reproduktyvinį estetinį nusiteikimą. Ogi kalbant apie specialinį meninį lavinimą, turima galvoje labiausiai uždaviniai, kurių gali būti atžvilgiu į kuriamąjį estetinį nusiteikimą. Pirmuoju atveju estetinio lavinimo uždaviniai yra

išvystyti: 1) estetinis skonis, 2) estetinis spręsmas, 3) reproduktyvinė vaizduotė, 4) meniškas sugebėjimas realizuoti kūrinį techninėmis atvaizdavimo priemonėmis. Antruoju atveju meninio lavinimo uždaviniai yra išvystyti: 1) kuriamoji vaizduotė, 2) meniškas sugebėjimas realizuoti kūrinį techninėmis savarankiškosios kūrybos priemonėmis.

Žmogiškoji kūryba yra bendras tikslas visose kultūrinio gyvenimo srityse. Bet kad kuriamojo veikimo uždaviniai galėtų būti vykdomi kuo plačiausiai ir kuo sėkmingiausiai kultūrinio gyvenimo plote, reik, kad jau pati fizinė žmogaus prigimtis įgautų tinkamo nusiteikimo arba nusistatymo į savaimingą kūrybą. Gyvulių pasaulis realizuoja kuriamuosius savo uždavinius savaiminga kūryba, atremta į nesąmoningą instinktą. Neiškraipytame netikru auklėjimu vaike savaimingoji kūryba pasireiškia, galima sakyti, panašiu būdu kaip ir gyvulių pasaulyje, nors kuriamasis instinktas pas žmogų yra jau žymiai susilpnėjęs sąmoningumo sąskaitos naudon. Vėlesniame jaunimo amžiuje tradicinės mokyklos pasyvinė pakraipa, vienašališkai suprastas drausmingumo priemonėmis reglamentuotas kultūrinis gyvenimas ir vaizduotės susilpnėjimas sykiu su paprastu fiziniu sumenkėjimu dažniausiai užstelbia savaimingą kuriamąją iniciatyvą ir paskandina naujas kartas inercingoje gyvenimo eigoje.

Tikras estetinis lavinimas, kuris turėtų išvystyti žmoguje ne tik nuvokiamąjį, bet ir kuriamąjį estetinį nusiteikimą, privalo išeiti iš atitinkamo fizinės prigimties auklėjimo, būtent auklėjimo savaimingosios kūrybos pakraipa, ir paskui tikslingai eiti prie sąmoningosios dailiosios kūrybos, kuri galutinoje sąskaitoje yra svarbiausias estetinio lavinimo uždavinys. Visai teisingai buvo jau ne kartą pedagoginėje literatūroje nurodinėta aukštas estetinio lavinimo sąryšis su darbo principu. Be abejo, intensyvus estetinis grožėjimasis pratina eiti ne pasyvumo, bet aktyvumo pakraipa savo nu-

sistatyme. Sugebėjimas grožėtis estetinėmis dailenybėmis ir yra tasai akstinas, kuris verčia pereiti nuo savaimingos prie sąmoningos kūrybos. Savaiminga kūryba toli gražu ne visuomet yra dailioji kūryba. Kuriamasis instinktas, kuris yra veikiamoji šitos kūrybos priežastis, vaduojasi ne estetiniu skoniu bei spręsmu, bet reikalu tikslingai kurti pagal savaimingą polinkį. Kai polinkis į savaimingąją kūrybą yra jau įprastas ir kai prasideda dargi estetinis nuvokiamasis nusistatymas, t. y. sugebėjimas grožėtis pagal estetinį skonį bei spręsmą, pasidaro neišvengiamas perėjimas prie sąmoningos dailiosios kūrybos. Taigi estetinio lavinimo uždaviniai turi nuosekliai eiti šitokia pakraipa: išeinamasis estetinio lavinimo uždavinys yra palaikymas naujoje kartoje savaimingosios kūrybos versmių; toliau privalo būti išvystomas sugebėjimas grožėtis dailenybėmis tiek gamtoje, tiek mene ir pagaliau turi būti raginama prie sąmoningos dailiosios kūrybos prie kiekvienos progos, kokios gali patiekti tiek gyvenimo, tiek veikimo aplinkybės.

Darbo mokykla, būdama kaip tik nurodytąja pakraipa, ne tik nestelbia kuriamojo žmogaus instinkto, bet jį dargi nuosekliai išvysto įvairiomis pakraipomis. Kai paskui jaunimui su galingu kuriamuoju instinktu yra suteikiamas sąmoningas estetinis nusistatymas, jis neišvengiamai turi pasireikšti labai aktyviai dailiosios kūrybos srityje.

IV. Estetinio lavinimo sąlygos, priemonės ir metodai

1. Estetiniam skoniui lavinti

Estetinis skonis, pareinąs nuo jausmo, išsivysto anksčiau negu estetinis sprendimas, todėl jo auklėjimu reik auklėtojui daug anksčiau susirūpinti negu estetinio sprendimo

lavinimu. Psichologai dar tiksliai nesusitaria apie estetinio skonio ir estetinio sprendimo išsivystymo laiką, t. y. pradžią, brendimo metą ir pilno subrendimo amžių. Bet, rodos, galima laikyti be didelės klaidos pavojaus, kad estetinis skonis ima aktyviau reikštis pradedant nuo 10 metų amžiaus, tuo tarpu estetinis sprendimas pasireiškia sąmoningiau po 14 metų amžiaus.

Taip ar šiaip, galima laikyti neabejotinu faktu, kad estetinis skonis pasireiškia anksčiau negu sąmoningas estetinis sprendimas ir kad todėl jis privalu anksčiau pradėti auklėti. *Estetinis skonis yra faktinai sugebėjimas, kuris leidžia jausmu maloniai patirti grožį ir nemaloniai patirti dalyko negražumą.* Pirma, taip sakant, neigiamoji sąlyga estetiniam skoniui lavinti yra pašalinti kiek galint iš naujo kartos auklėjimo visa tai, kas gali neigiamai atsiliepti į estetinio skonio pakraipą. Toliau statytina jau teigiamoji sąlyga, būtent sudaryti kuo palankiausių aplinkybių normaliam estetiniam skoniui išsivystyti. Šitos dvi sąlygos yra privalomos atsižvelgiant į tai, kad estetiniame lavinime, kaip ir doriniame auklėjime, išeinamasis punktas yra pratinimas, būtent pratinimas gyventi harmonijoje su gražiais dalykais. Estetinio skonio atbukimas yra ne kas kita kaip įpratimas nuo mažens gyventi negražių dalykų aplinkumoje ir su jais taip susigyventi, kad jų negražumas nustoja buvęs jaučiamas.

Prieš neigiamąją estetinio pratinimo sąlygą nusideda gana dažnai vaikų žaislai, kurie kartais yra padaryti ne estetikos, bet prašmatnumo principais einant. Žaislas gali būti visai paprastas ir nereikalauja net ypatingo gražumo, bet jis niekados neprivalo būti bjaurus. Tas pat dera irgi pasakyti apie vaiko gyvenimo aplinkybes, jo gyvenamąjį kambarį, drabužius ir šiaip jau visos aplinkumos ypatybes. Visa tai gali ir net privalo pasižymėti kuo didžiausiu paprastumu bei kuklumu, tolimu nuo estetinės prabangos, bet, iš kitos pusės, iš viso to turi būti pašalintas bet kuris

bjaurumas, nes tai ne tik labai mažai kainuoja, bet dargi paprastai supuola su sveiko bei švaraus gyvenimo aplinkybėmis.

Palankiausios aplinkybės normaliam estetiniam skoniui išvystyti yra švara, tvarka ir tam tikras gyvenimo ritmas. Visos šitos aplinkybės dar pačio grožio nesudaro, bet tarnauja grožiui būtinomis pasireiškimo sąlygomis. Todėl irgi šitų aplinkybių realizavimas auklėtinio gyvenime yra sąlyga estetiniam skoniui auklėti. Žmogus, pripratęs prie nešvarumo, netvarkos, nežinąs savo gyvenime, veikime ir užsilaikyme jokio ritmo, jokios simetrijos, jokio proporcionalumo, neturi davinių, reikalingų normaliam estetiniam skoniui išsivystyti. Mokytojams dera nusimanyti, kad švarus, tvarkingas klasės ir mokomųjų priemonių užlaikymas ir mandagus bei miklus pačių mokinių užsilaikymas yra reikalaujami ne tik higienos ir dorinio auklėjimo, bet ir estetinio lavinimo, kaipo šito pastarojo sąlygos. Mandagus bei miklus užsilaikymas, kiek jis yra įėjęs į žmogaus įpratimą, yra teigiamoji sąlyga tinkamai estetinio skonio pakraipai, kadangi tinkamas išauklėtas užsilaikymas yra apipavidalinimas savo užsilaikymo ritmo ir harmonijos lytimis doriniu tikslu. Mandagus racionalus išauklėjimas yra palanki sąlyga estetiniam lavinimui apskritai ir estetiniam skoniui atskirai. Žmogus, gerai užsilaikęs išviršiniu būdu, esant lygioms kitoms sąlygoms, turi daugiau estetinių šansų negu neišauklėtas išviršiniu būdu žmogus.

Sudarius tinkamas bendras sąlygas estetiniam skoniui išsidirbti, privalu toliau griebtis priemonių, kurios jau tiesioginiu būdu auklėtų šitą estetinį skonį. *Pagrindinė priemonė tam tikslui atsiekti yra jaunimo pratinimas įsigyventi arba įsijausti į gamtos grožybes bei meno dailenybes.* Estetinis skonis, kuris būtų išlavintas vien meno dailenybėmis, atsirastų ne kartą pavojuje nukrypti nuo prigimtojo arba normalaus grožio supratimo. Vien estetinis skonis, išlavintas

įsijautimu tiek į gamtos, tiek į meno grožį, turi daugiausiai laidų neiškrypti visai netinkamu būdu.

Žodžiu tariant, išvystant jaunime estetinį skonį, svarbu jis pratinti įsijausti sykiu ir į gamtos grožybes, ir į meno dailenybes, kadangi gamtos grožis dažnai gali būti objektyviu kriterijumi meno grožiui įvertinti. O tai ir dera turėti galvoje, auklėjant estetinį skonį ne mados užgaidų, bet objektyvaus grožio pakraipa. Pastaraja einama tada, kai prigimtojo grožio esmė nėra iškraipoma mene, bet tik pakeliama į naują aukštesnį dailiosios kūrybos planą.

Taigi auklėjant estetinį skonį, privalu pratinti auklėtiniai įsijausti tiek į meno dailenybes, tiek į gamtos grožybes. Psichologiniame įsijautimo vyksme subjektas nusistato *susitelkimu*, ogi iš objekto ateina *įspūdis*. Juo didesnis yra susitelkimas, kitaip tariant, juo didesnis yra susidomėjimas estetiniu objektu, juo gilesnis yra irgi įsijautimas į jo suteikiamą įspūdį. Visa, kas stiprina įspūdį, susitelkimą ir susidomėjimą, stiprina irgi įsijautimą į gražų dalyką. Tarp kitko didelės rolės turi čia aplinkybių sudaroma nuotaika. Jei bendra nuotaika nėra palanki, gilesnis įsijautimas pasidaro negalimas. Be to, sėkmingas įsijautimas į gražų dalyką reikalauja irgi tam tikro laiko, kad galėtų susidaryti trunkąs įsijautimo įspūdis. Taigi estetinė nuotaika, kaipo susitelkimo bei susidomėjimo veiksnys, ir trunkąs reikiamą laiką įspūdis sudaro dvi pagrindines sėkmingo estetinio įsijautimo sąlygas. Tai žinant, auklėtojui turi būti aišku, kaip reik imtis estetinio skonio auklėjimo: jis privalo sudaryti visų pirma estetinę nuotaiką, o paskui išlaikyti auklėtinį tam tikrą laiką intensyvaus įspūdžio stovyje.

Išsyk neprivalu patiekti per daug dalykų auklėtinių dėmesiui, kadangi dalykų gausa skaldo dėmesį ir neleidžia atskiram įspūdžiui tinkamai įsigalėti žmogaus sieloje. Įsijautime į meno dailenybes privalo būti išlaikytas tas pats principas, kuris patariamas ir intelektualiniame lavinime:

non multa,sed multum (ne daugelis dalykų, bet nuodugniai). Toliau kyla reikalas daryti prie kiekvienos dailenybės įvedamųjų paaiškinimų, sudarančių tinkamą estetinę nuotaiką, kaip savo rūšies aperceptyvinė įžanga. Šitie įvedamieji aiškinimai, sudarą estetinę nuotaiką, gali liesti ne tik pačią dailenybę ir jos atsiradimo sąlygas, bet ir patį jos kūrėją ir jo gyvenimo bei veikimo aplinkybes. Suįdomintas panašiomis smulkmenomis auklėtinis ima savaime domėtis dailenybės ypatybėmis ir gilintis į jas trunkančiu įsijautimu. Be to, auklėtojas turi paakinti auklėtinį į tiesiogines estetines dailiojo kūrinio savybes, eidamas nuo visumos prie smulkesnių dalių ir paskui grįždamas prie visumos su sustiprintais smulkmenų įspūdžiais. Pirmutinis visumos paaiškinimas suteikia bendros orientacijos apie vedamąją idėją; įsigilinimas į smulkmenas pamatuoja ir stiprina pagrindinius įspūdžius; grįžimas nuo dalių prie visumos duoda nujausti organingą sąryšį tarp šitos visumos ir sudarančių ją dalių.

Įsijautimo momentas estetiniame lavinime turi panašios rolės, kurios kad turi patyrimas protinime. Per pamoką patyrimo tarpsnis išeina aikštėn, patiekiant mokiniams konkretinių davinių. Ir štai konkretinių davinių patiekimas ir pratinimas įsijausti į grožį faktinai yra du atitinkamu sau dalyku, iš kurių vienas liečia protinimą, antras – estetinimą. Estetinės nuotaikos sudarymas savo ruožtu atitinka aperceptyvinę įžangą į naują pamokos dalyką. Ir nuotaikos sudarymas, ir aperceptyvinė pamokos įžanga stengiasi sužadinti mokinių susitelkimą bei susidomėjimą, kad gaunami patyrime įspūdžiai būtų sėkmingai patvarūs.

Iš kitos pusės, įsijautimo momentas turi analogijos su tuo pratinimu, kuris dorinimo srityje ruošia sąmoningą bei laisvą dorinį apsisprendimą. Kaip sakyta, pratinimas įsijausti į grožio apraiškas gamtoje ar mene prasideda anksčiau, negu gali susidaryti sąmoningas estetinis sprendimas.

Todėl yra svarbu paraginti auklėtinis įsigyventi į neabejotinas grožio apraiškas, kad šitas įsijautimas paskui galėtų palengvinti teisingą estetinį sprendimą. Įpratimas atjausti grožį tikrose jo apraiškose yra jau palanki sąlyga grožiui tinkamai suprasti ir tikrai apie jį spręsti.

2. *Estetinio sprendimo lavinimas*

Taigi estetinio skonio auklėjimas yra sykiu ruošimas teisingo estetinio sprendimo, kadangi geras estetinis skonis yra palanki sąlyga teisingam estetiniam sprendimui. Toliau iškyla reikalas imtis tiesioginių priemonių sąmoningam estetiniam sprendimui lavinti. Vertinamasis estetinis sprendimas gali liesti bendrus grožio bei meno principus ir specialias techninės realizavimo taisykles. Kai kalbama apie bendrąjį estetinį lavinimą, turima labiausiai galvoje grožio bei dailės bendrieji prncipai. Kai bendras estetinis išsilavinimas yra papildomas kokiu nors specialiu meniniu išsilavinimu, pavyzdžiui, poezijos arba muzikos srityje, dera irgi kalbėti apie vertinamąjį sprendimą, taikomą techninėms realizavimo taisyklėms. Yra tačiau teisingai pastebima, kad estetinis sprendimas gali būti visai subrendęs vien tada, kai esama tinkamų davinių spręsti ne tik apie bendruosius grožio bei dailės principus, bet ir apie techninės realizavimo taisykles. Apie bendruosius grožio bei dailės principus yra sprendžiama filosofinės estetikos srityje; apie techninės dailiosios kūrybos taisykles sprendžiama specialiosios arba pritaikomosios estetikos srityje. Pastaruoju atveju sėkmingas sprendimas reikalauja ne tik teorinio susipažinimo su techninėmis meno taisyklėmis, bet ir tam tikro bent diletantiško dailės praktikavimo. Taigi sąmoningas ir platus estetinis sprendimas arba sąmoninga meno kritika tegali susidaryti vien tada, kai sprendėjas: 1) turi bendrų grožio bei dailės principų pažinimą, t. y. nusimano filosofinės es-

tetikos srityje, 2) yra susipažinęs teoriškai su rūpimojo meno techninėmis taisyklėmis ir 3) bent diletantiškai praktikuoja kalbamąjį meną. Tiesa, visi šitie reikalavimai tegali būti statomi meno kritikui profesionalui. Šiaip jau šitie reikalavimai nurodo, kokia pakraipa privalu eiti, norint išdirbti auklėtinyje sąmoningą estetinį sprendimą: būtent, reik jam palengvėl prieinamoje lytyje aiškinti bendrieji grožio bei dailės principai ir kai kurios specialiosios techninės atskirų menų taisyklės. Joks žmogus negali praktikuoti visų menų nors ir diletantiškai, bet užtat iš kiekvieno žmogaus galima reikalauti, kad jis užsiimtų vieno kurio meno praktika bent diletantiško tobulumo laipsnyje. Taigi prileidžiama, kad racionaliai sutvarkytoje ugdymo sistemoje kiekvienas auklėtinis praktikuoja vieną kurį meną specialesniu būdu. Tuomet estetinio sprendimo lavinimas faktinai susiveda prie dviejų pagrindinių pareigų, būtent: 1) perteikimo žinių apie bendrus grožio bei dailės principus ir reikalingiausias techninės meno taisykles ir 2) išvystymo sąmoningos iniciatyvos, sprendžiant tiek apie šituos principus bei taisykles, tiek apie jų pritaikymą atskiriems atsitikimams.

Faktinai čia turima reikalo su estetiniais pamokymais, kuriuose, kaip ir doriniuose pamokymuose, ypatingai svarbu išlaikyti trys pagrindiniai didaktiniai principai, t. y. apercepcijos, vaizdumo ir savarankiškojo veiklumo principai. Apercepcijos principas reikalauja, kad būtų nuosekliai einama nuo paprastesnių grožio apraiškų gamyboje bei mene prie rimtesnių, sudėtingesnių ir sunkiau suprantamų. Vaizdumo principas reikalauja, kad estetinių principų bei taisyklių konstatavimas bei išvadžiojimas būtų pagrįstas tinkamu įsijautimu į vaizdžias konkretines grožio apraiškas. Pagaliau savarankiškojo veiklumo principas reikalauja, kad patys auklėtiniai kiek galint su didesne iniciatyva ir su kuo didžiausiu aktyvumu dalyvautų estetinių principų bei taisyklių konstatavime, formulavime ir pagaliau taikyme prie

atskirų atsitikimų. Taigi pagrindiniai metodai estetiniam sprendimui lavinti yra tie patys, kuriuos numato didaktika protinimo vyksmui.

Estetinis sprendimas turi reikšmės ne tik grožėjimuisi gamtos bei meno dailenybėmis, bet ir pačios dailiosios kūrybos pakraipai. Gali būti nuomonės, kad grožis tegali būti konstatuojamas vien estetiniu jausmu, arba skoniu, ir kad todėl apie grožį iš tikrųjų negali būti sprendžiama, kadangi *de gustibus non est disputandum.* Aišku savaime, kad būtų didelė klaida neigti estetinio skonio reikšmė vardan intelektualistinio estetinės problemos supratimo. Kaip pažinime juslinis patyrimas yra būtinas išeinamasis punktas, taip pat estetiniame pergyvenime estetinis patyrimas jausmu, arba estetiniu skoniu, yra išeinamasis grožėjimosi punktas. Bet iš kitos pusės, panašiai kaip pažinimas yra pakeliamas į aukštesnį laipsnį nuosekliai einant nuo juslinio patyrimo prie protinio suvokimo, taip irgi estetiniame pasigrožėjime yra kylama į naują estetinio pergyvenimo laipsnį pereinant nuo estetinio įsijautimo arba net jis papildant sąmoningu estetiniu sprendimu apie grožio tobulumą. Todėl dailioji kūryba ir pasigrožėjimo įtampa pasiekia aukštesnio laipsnio vien pas tuos žmones, kurie sujungia savyje išauklėtą estetinį skonį su išlavintu estetiniu sprendimu.

Jei grožis tebūtų vien konstatuojamas jausmu, arba estetiniu skoniu, grožiui faktinai negalima būtų rasti jokių estetinių kriterijų ir teliktų pasitenkinti posakiu, kad *de gustibus non est disputandum* (apie skonius nesiginčijama). Faktinai kalbamojo aforizmo reikšmė yra ta, kad nedera ginčytis ten, kur skonis yra skelbiamas aukščiausiu kriterijumi. Bet kaip jusliniame patyrime esama klaidingos ir net liguistos percepcijos arba nuovokos, taip irgi gali būti sugadinto ir net liguisto estetinio skonio.

Psichologai net pastebi, kad estetinis pergyvenimas arba grožėjimosi aktas nėra galimas be mažesnio ar didesnio

jame dalyvavimo estetinio sprendimo. Jei estetinis pergyvenimas būtų galimas be jokio estetinio sprendimo, tai reiktų prileisti, kad gyvuliai ir maži vaikai gali turėti estetinių pergyvenimų. Tuo tarpu akylesni psichologiniai tyrinėjimai negalėjo konstatuoti nei pas gyvulius, nei pas mažus vaikus estetinių pergyvenimų. Kaip juslinis patyrimas patiekia materialinės atramos protiniam pažinimui, ogi šis pastarasis, apdirbdamas pirmąjį, gamina objektyvią žmogaus žiniją, panašiai estetinis jausmas patiekia medžiagos estetiniam sprendimui, bet tik šis pastarasis pakelia estetinį pergyvenimą į aukštesnį žmogui prieinamą laipsnį.

Lavinant estetinį sprendimą pas auklėtinius, privalu aiškiai nusimanyti, kad estetiniam sprendimui turi reikšmės ne tik bendrieji grožio bei dailės principai, bet ir bendresnės teschninės dailiojo meno taisyklės. Mene gali būti išlaikyti bendrieji grožio bei dailės principai, bet jei realizavimas nusižengia prieš technines meno taisykles, meno kūrinys negali būti laikomas vykusiu. Pavyzdžiui, eilėraščio bendra koncepcija savo turiniu ir bendra nuotaika gali būti tikros dailės padaras, bet jei eilėraštis nusideda prieš eiliavimo ir kompozicijos techniką, jis negali būti laikomas tikra meno dailenybe. Iš kitos pusės, gali atsitikti, kad meno kūrinys, pavyzdžiui, irgi eilėraštis, patenkina visas techninės dailiosios kūrybos taisykles, bet nusideda prieš bendruosius meno principus, pavyzdžiui, prieš išvidinį tikslingumą, prieš ontologinę tiesą, t. y. prieš sukurtojo dalyko atitikimą idealiniam jo tipui, prieš dorinį reikalavimą ir kt. Tokiu atveju meno kūrinys irgi negali būti laikomas tikra meno dailenybe.

Estetinio skonio auklėjimas pratinimu įsijausti į grožio apraiškas atitinka didaktikoje konkretinių davinių patiekimą. Estetinio sprendimo lavinimas atitinka didaktinį apdirbimą, kuris veda mokinį prie dalyko sąmoningo supratimo arba įsisąmoninimo. Kaip žinome, trečias protinimo

tarpsnis yra pritaikymas, t. y. įsigytų pažinčių atkartojimas, įsiminimas ir taikymas prie įvairių mokyklos bei gyvenimo atsitikimų. Šitą trečią protinimo tarpsnį, t. y. pritaikymą, kuris ir pamokoje sudaro atskirą didaktinį momentą, atitinka estetiniame lavinime visa specialioji jo dalis, būtent, meninis lavinimas.

3. *Atgaminamosios ir kuriamosios vaizduotės lavinimas*

Meniniame lavinime, kaip žinome, privalu, iš vienos pusės, lavinti vaizduotę, o iš antros – lavinti sugebėjimą realizuoti kūrinys techninėmis priemonėmis.

Vaizduotė, arba vaizduojamoji galia, priklauso prie išvidinių jauslių ir labai tampriai yra surišta su atmintimi, kuri irgi prie šitų jauslių yra priskaitoma. Vaizduotė atgamina arba kuria vaizdus bei vaidinius, tuo tarpu atmintis nustato šitų vaizdų bei vaidinių ryšius ir santykius su daiktais, iš kurių jie yra pasemti, ir su aplinkybėmis, kuriose jie yra kilę. Vaizduotė esti įvairių rūšių, bet čia mums rūpi vien atgaminamoji ir kuriamoji vaizduotė. Pirmoji atgamina maždaug tikrose lytyse tai, kas buvo žmogaus patirta faktinai. Antroji sudaro naujus vaizdus bei vaidinius tokiose lytyse, kurių žmogus nebuvo dar patyręs, nors joms ir buvo gavęs reikiamų pradų iš atgaminamosios vaizduotės. Ir atgaminamoji, ir kuriamoji vaizduotė turi didelės reikšmės visam žmogaus gyvenimui ir kultūriniam veikimui, bet ypatingos reikšmės jos turi estetiniam pasismaginimui ir dailiajai kūrybai.

Sąvoka, kylanti iš protinio suvokimo, remiasi, kaip žinome, vaidiniu, kurį patiekia žmogaus dvasiai vaizduotė. Taigi vaizduotės veiksmas turi reikšmės žmogaus protiniam pažinimui, kaipo šito pastarojo materialinė atrama. Tikras vaidinys čia reikalingas tikram supratimui. Doriniam veikime idealinis vaidinys yra veiksnys, su kurio pagalba yra

nugalimas nedoras vaidinys. Estetinėje srityje vaidinys, arba vaizdas, turi visų pirma reikšmės kaipo grožėjimosi objektas. Dailusis vaizdas ir yra tai, kas suteikia mums pasismaginimo. Pažinime svarbus tikras vaidinys, doroje – idealinis vaidinys, arba idealas, mene – dailusis, arba gražusis vaidinys. Skolinantis vaidinių iš kitų šaltinių arba iš savo patyrimo, galima apsieiti atgaminamąja vaizduote; bet jei panorėsime padaryti tikrą pažangą bet kurioje kultūrinio gyvenimo srityje, turėsime šauktis kuriamosios vaizduotės pagalbos. Kuriamoji arba net kombinuojanti vaizduotė žinijos srityje veda prie naujų tiesų susekimo, doroje – prie najų idealų sudarymo bei vykdymo, mene – prie naujų dailiųjų kūrinių įsivaizdavimo dvasioje ir realizavimo meno priemonėmis.

Žinijos srityje atgaminamoji vaizduotė yra lavinama sąmoningu ir visapusišku įsistebėjimu į konkretinius daiktus, kas įvyksta per konkretinių davinių patiekimą pirmajame psichologiniame protinimo tarpsnyje. Valios srityje vaizduotė yra lavinama valingu susitelkimu tam tikrame teigiamajame vaidinyje, kuriuo stengiamasi nugalėti priešingas antagonistinis neigiamasis vaidinys. Meno srityje atgaminamoji vaizduotė yra jau tam tikrame laipsnyje lavinama įsijautimo tarpsnyje. Įsijausti į bet kurį meno kūrinį tegalima vien tada, jei kūrinio vaizdas yra sykiu atgaminamas žmogaus dvasioje vaizduotės priemonėmis. Žodžiu tariant, joks žmogaus dvasios veikimas neapsieina be vaizduotės veikimo. Todėl irgi deramas žmogaus lavinimas įvairiose ugdymo srityse turi mažesnės ar didesnės reikšmės vaizduotės išsivystymui. Tačiau vaizduotės lavinimas estetinime turi visai specialios reikšmės. Būtent čia siekiamas planingas kuriamosios vaizduotės lavinimas estetine pakraipa.

Kuriamoji vaizduotės žymė reiškia mene estetinę iniciatyvą. Sąmoningumas charakterizuoja produktingą kūrybinį

nusistatymą. Pagaliau sistemingumas yra konstruktyvinė kuriamojo nusistatymo žymė.

Lavinant kuriamąją vaizduotę, reik irgi nusimanyti, kad svarbus yra ne tik kuo didžiausias jos išvystymas, bet ir jos įstatymas į tam tikras drausmingumo sąvaržas. Iš vienos pusės, vaizduotė turi būti menininkui neišsemiamas kūrybos šaltinis, o iš kitos pusės, šitas šaltinis turi būti apvaldytas valios galia ir proto vertinamuoju sprendimu. Vaizduotė, valios nesuvaldyta ir proto neapspręsta, paprastai bergždžiai žūva, kadangi negali pasireikšti tikslinga kūryba.

Kadangi ne visi auklėtiniai gali būti menininkai tikra to žodžio prasme, tai kuriamoji vaizduotė nėra privaloma visiems auklėtiniams aukštame laipsnyje. Bet vis dėlto lavinant vaizduotę kad ir mažiausiame laipsnyje, tenka eiti ta pačia pakraipa, kuri yra nurodoma tikram meniniam lavinimui, nes kuriamoji vaizduotė visose gyvenimo bei veikimo srityse yra pažangos bei kūrybos veiksnys.

Pagrindinė sąlyga vaizduotei lavinti yra jos tinkamas lavinimas visose kitose ugdymo srityse, kurios turi su jąja reikalo. Jei vaizduotė nėra tinkamai lavinama vaizduojamajame protinimo tarpsnyje konkretiniais daviniais, jei nėra pratinama valios pastangomis, arba valingu susitelkimu ir susidomėjimu, tvirtai susigyventi su tam tikrais vaizdais ir jų smulkmenomis ir jei estetinis įsijautimas į vaizdus nėra pakankamai gilus, tai ir pačios vaizduotės lavinimas neturi tinkamų sąlygų pilnai išsivystyti. Užtat esant šitoms sąlygoms, tolimesnis vaizduotės lavinimas gali būti tikrai sėkmingas, jei yra pavartojamos reikiamos priemonės. Ogi tarp šitų priemonių trys turi pagrindinės reikšmės: 1) patiekimas vaizduotei pakankamos medžiagos, 2) pratinimas atgaminti vaizduojamąją medžiagą įvairiomis priemonėmis ir 3) raginimas daryti savarankiškų pritaikymų iš pasisavintų dailiosios medžiagos pradų.

Kuriamoji vaizduotė iš pagrindų remiasi atgaminamąja vaizduote, todėl pastarajai negavus pakankamai maisto, pirmoji negali irgi pasireikšti turtingumu. Taigi, iš vienos pusės, estetinio skonio auklėjimas reikalauja gilesnio įsijautimo į rinktinius dailės dalykus, o iš kitos pusės, vaizduotės lavinimas reikalauja, kad šitų rinktinių dalykų ratas būtų pakankamai platus bei įvairus. Lavinamojo fakto dalykas yra rasti čia tam tikras saikas, kuris atitiktų posakį *non multa, sed multum*[2].

Įvairiausios jaunimo gyvenimo bei išsivystymo aplinkybės ir visų pirma ta aplinkuma, kur jam tenka gyventi, suteikia progos jo vaizduotei semtis reikiamos medžiagos. Tiek gamtos, tiek žmonių ypatybės patiekia vaiko vaizduotei įvairių akstinų ir net dažnai nulemia jos išsivystymo pakraipą. Prie aplinkumos, turinčios vaizduotės išsivystymui reikšmės, privalu irgi priskaityti viešieji dailės paminklai, pavyzdžiui, architektūros ir skulptūros kūriniai.

Tautosakos bei literatūros vaizdingosios rūšys, pavyzdžiui, pasakos, apysakos, baladės, legendos, papasakojamos gyvu žodžiu vaikams, einamos mokykloje ar laisvai skaitomos, turi dideliausios reikšmės jaunimo vaizduotės išsivystymui. Ne mažiau svarbios šitam išsivystymui yra pramogos ir iškilmės, kurios sužadina gyvesnių įspūdžių, pavyzdžiui, žaidimai, ekskursijos, lankymasis į muziejus bei parodas, koncertai bei teatrai, toliau tautinės bei valstybinės iškilmės, pagaliau religinės šventės su bažnytinėmis apeigomis. Auklėtojo pareiga yra įnešti tvarkos bei sistemos į gaunamus įspūdžius bei vaizdus ir dargi pasirūpinti, kad kiekviena vaizduojamosios medžiagos sritis rastų tinkamos sau vietos auklėtinio vaizduotėje. Toliau nuo perteikiamosios pareigos auklėtojas turi nuosekliai eiti prie išvystomosios pareigos, o tai įvyksta su pagalba kitų dviejų priemonių, kurios yra: 1) pratinimas atgaminti vaizduojamąją medžiagą įvairiomis priemonėmis ir 2) raginimas

daryti įvairių pritaikymų iš pasisavintų vaizduojamosios medžiagos pradų. Jei auklėtojas tesitenkintų vien perteikiamąja vaizduotės lavinimo pareiga, tai vaizduotė turėtų visuomet palinkimo pasilikti pasyvumo stovyje.

Gali būti įvairių būdų vaizduojamajai medžiagai atgaminti. Visų pirma svarbu neleisti vaizduotei pasitenkinti vien vaizduojamosios medžiagos įgavimu. Vaizduotė turi grįžti prie įgautų įspūdžių bei vaizdų ir juos iš naujo atgaminti prie pirmos progos. Pasikalbėjimas apie gautuosius įspūdžius, svarstymas vaizdų, pavidalų, lyčių, jų atpasakojimas, jų aprašinėjimas savo dienyne arba rašomuosiuose darbuose, jų net atvaizdavimas piešiniuose, jei tai kam yra prieinama, visa tai gali padėti geriau įsigyventi į įgautąją vaizduojamąją medžiagą, įjąją atgaminti ir tuo pačiu praplėsti savo vaizduotės turtą ir atgaminamąją galią.

Jei dabar vaizduotei priduosime kuriamosios iniciatyvos, kuri patirtąją vaizduojamąją medžiagą pajėgtų apipavidalinti originaliomis lytimis, tai gausime tai, kas vadinama kuriamosios vaizduotės vardu. Prie kuriamosios vaizduotės išvystymo einama, raginant daryti įvairių pritaikymų iš pasisavintos vaizduojamosios medžiagos. Pamėgdžiojimo tarpsnis, kuriame ypatingai pasireiškia svetima įtaka, yra ne kas kita kaip darymas naujų pritaikymų iš pasisavintos vaizduojamosios medžiagos. Faktinai tai yra perėjimo tarpsnis nuo atgaminamosios prie kuriamosios vaizduotės. Pavyzdžiui, šitas perėjimo tarpsnis vyrauja, verčiant iš vienos kalbos į kitą dailiosios literatūros kūrinį. Sukurta dailenybė patiekia vaizduojamosios medžiagos tam, kas verčia. Verčiant giliai į ją įsigyvenama. Vertime ji yra atgaminama, bet sykiu, apipavidalinant ją nauja žodine lytimi, yra iš jos daroma naujas pritaikymas. Šiaip jau gali būti įvairių įvairiausių būdų pritaikymams daryti iš pasisavintos vaizduojamosios medžiagos. Apskritai mokyklos gyvenime galima ir net privalu daryti daugiau kuriamųjų

pritaikymų iš medžiagos, įgaunamos pasyvaus pasisavinimo būdu. Mokiniai, pavyzdžiui, turėtų būti raginami parodyti daugiau iniciatyvos sugalvojant naujų žaidimų, versti eilėmis skaitomus svetima kalba poezijos dalykus, komponuoti dainelėms žodžius bei gaidas ir t. t. Kuriamosios iniciatyvos išvystymas galėtų apsaugoti dabarties žmones nuo tos mechanizacijos, prie kurios veda mūsų dabartinė materialinė kultūra.

Iš to, kas pasakyta, aiškėja savaime pagrindinis vaizduotės lavinimo metodas. Visų pirma, vaizduotė tegali būti išvystyta vien organingame sąryšyje su vaizduojamąja medžiaga, ją pripildančia. Antra vertus, kuriamoji vaizduotė yra organingai surišta su atgaminamąja vaizduote. Iš čionai vaizduotės lavinamajam metodui yra statytinu du reikalavimu: pirma, kad šitas metodas turėtų savo išeinamuoju punktu vaizduojamąją medžiagą, esančią gamtoje bei mene, antra, kad jis nuosekliai eitų nuo atgaminamosios vaizduotės prie kuriamosios.

4. Lavinimas meniškojo sugebėjimo realizuoti dailės kūrinį techninėmis priemonėmis

Žmogus su išvystytu estetiniu skoniu, estetiniu sprendimu ir su kuriamąja vaizduotės iniciatyva turi visas išvidines dailininko ypatybes. Bet jis tegali tapti tikru menininku kūrėju vien sugebėdamas realizuoti savo kūrinius techninėmis priemonėmis, t. y. pasireikšti išviršinėmis dailenybėmis. Tuo tarpu techninis meniškasis sugebėjimas net pas gabiausius menininkus kūrėjus yra didelio sistemingo darbo išdava. Kaip buvo sakyta, bendra auklėtinių masė meniškojo sugebėjimo atžvilgiu tegali pasilikti vien mėgėjų diletantizmo laipsnyje. Tačiau šitas faktas neprivalo būti argumentu prieš meninį lavinimą apskritai. Ar žmogus nori, ar nenori, jis visuomet yra pašauktas būti gyvenime tam

tikrame laipsnyje menininku. Amatininkui tenka būti menininku kad ir mechanine šito žodžio prasme. Inteligentui tenka, pavyzdžiui, pasisavinti mažesniame ar didesniame laipsnyje žodinės išraiškos meną ir t. t. Visur ten, kur esama priemonių taikymo tikslui, esama irgi tam tikro meno, mechaninio ar laisvojo, nes menas yra veikiamasis sugebėjimas sėkmingai pavartoti tinkamas priemones tam tikram tikslui. Be panašaus sugebėjimo žmogus apsieiti negali, todėl jam menas yra taip pat reikalingas gyvenime, kaip ir dora arba žinija. Ugdymo sistemoje auklėtiniuose turi būti lavinami meniškieji sugebėjimai, kad jie mokėtų sėkmingai siekti savo tikslų tinkamomis priemonėmis arba, kitaip tariant, kad jie viską darytų meniškai.

Dailusis menas tėra viena meno rūšis, būtent, toji, kuri siekia gražaus tikslo, t. y. kuri realizuoja dailiosios kūrybos tikslus. Be tikros dailiosios kūrybos žmogus gali savo gyvenime apsieiti; bet tai nereiškia, kad dailusis menas nėra norma tam paprastam menui, be kurio žmogus negali apsieiti. Iš tikrųjų dailusis menas, kaipo realizuojąs grožio idealus, ir turi būti ta norma, pagal kurią žmogus privalo orientuotis savo meniškajame tikslų realizavime.

Prigimties srityje šita pakraipa einama, auklėjant savaimingą kūrybą prigimties priemonėmis. Kultūros srityje ta pačia pakraipa einama, pratinant auklėtinį praktikuoti bent vieną meną, labiausiai atitinkantį jo įgimtą gabumą. Lavinamas vieno meno srityje, auklėtinis įgauna to meniškojo sugebėjimo taikyti priemones tikslui, kuris išvysto jo psichologijoje tam tikro meniškojo tikslingumo, turinčio reikšmės ir kitoms veikimo sritims. Meniškasis sugebėjimas turi būti lavinamas kuo didžiausioje sutartinėje su kuriamosios vaizduotės lavinimu. Tarp kuriamosios vaizduotės sumanymo ir jo realizavimo techninėmis priemonėmis turi būti griežto atitikimo.

Pagrindinių estetinio lavinimo veiksnių yra ketvertas: šeimyna, mokykla, viešosios pramogos ir Bažnyčia. Nors šeima dažnai nepajėgia patiekti estetiniu atžvilgiu nieko ypatingo, bet jos prievolė yra bent sudaryti reikiamas sąlygas estetiniam skoniui, kurios yra švara, tvarka, švelnumas, mandagumas, geras užsilaikymas. Vienas kitas gerai parinktas paveikslėlis, tinkamai iliustruota knygelė, gražiai nusakyta pasaka, – štai jau šis tas vaiko estetiniame auklėjime, kas reikalauja ne tiek materialinių išlaidų, kiek gero nusimanymo apie estetinio auklėjimo vertę bei priemones. Mokykla tęsia toliau visa tai, ką duoda estetiniu atžvilgiu šeimyninis auklėjimas. Čia tačiau prisideda meniškieji sugebėjimai, kaipo dėstomieji dalykai, pripuolamieji estetiniai pamokymai, kurių gali būti beveik per visas pamokas. Viešosios įstaigos ir pramogos, kaip muziejai, parodos, galerijos, teatrai, koncertai, net kinematografas, gali būti, be abejojimo, estetinimo veiksniai, jei jie yra saugojami viešosios priežiūros priemonėmis nuo nedoros tendencijos, pavyzdžiui, nuo pornografijos. Šituo atžvilgiu yra reikalingas ypatingas atsargumas panaudojime estetiniam tikslui kinematografo, teatro ir net parodų. Pagaliau neabejotinas estetinio lavinimo veiksnys yra Bažnyčia, iš vienos pusės, savo religinėmis apeigomis, kurios jungia savyje visų rūšių menus, o iš kitos pusės, kaipo religinės dailės įkvėpėja. Bažnytinėje ir apskritai religinėje dailėje menas mažiausiai rizikuoja gauti nedailių ir nepadorių priemaišų, kas taip dažnai atsitinka su pasauliniu menu. Jau vienu šituo atžvilgiu Bažnyčia, panaudodama savo tikslams meną, pakelia jį į kilnias aukštybes ir įneša į estetinį išsilavinimą tą skaistybės pradą, kuris yra tikro estetinio skonio žymė.

RELIGINIMO MOKSLAS

A. Religinimo tikslai bei uždaviniai

1. Religinimo sąryšis su kitomis pedagoginės sistemos dalimis

Religinimo mokslas yra viena iš penkių pagrindinių pedagogikos sistemos dalių. Jos pamatą sudaro fizinio lavinimo mokslas, stuomenį – kultūrinio lavinimo mokslas, susidedąs iš protinimo, dorinimo ir estetinimo, pagaliau viršūnę sudaro religinimo mokslas. Religinimo mokslo objektas savo platumu turi atitikti visą kultūrinio gyvenimo plotą ir todėl apimti teorinę, praktinę ir estetinę sritį. Todėl irgi trys pagrindinės religinimo mokslo dalys turi atsižvelgti į teorinius, praktinius ir estetinius religinio auklėjimo pagrindus, kadangi religija, besiremdama prigimtosiomis kultūros apraiškomis, suteikia joms aukštesnės antgamtinės prasmės. Žodžiu tariant, religinis auklėjimas vien tada tebus teisingai ir realiai statomas, jei jis bus imamas organingame sąryšyje su visomis kitomis pedagoginės sistemos dalimis.

2. Religinimo tikslas

a. Tolimesnis

Tikslas yra visuomet siekiamoji gėrybė. Tikslo atsiekimas ir yra pasiturėjimas tąja gėrybe, kuri buvo siekiama. Dievas, kaipo absoliutinis gėris, yra galutinis ir todėl tolimas žmogaus gyvenimo tikslas. O kadangi šitas religinio auklėjimo tikslas kaipo gėrybė jokia prasme nepareina nuo žmogaus, tai Dievas yra objektyvinis religinio auklėjimo tikslas.

Atsiekimas galutinio religinio tikslo yra ne kas kita kaip pasiturėjimas Dievu. Pasiturėti Dievu tegalima vien jam visiškai atsidavus, arba su juo tobulai susijungus. Žmogaus su Dievu jungimosi vyksmas ir yra tai, kas vadinama religijos vardu. Tobulas susijungimas su Dievu, kur Dievu pilnai pasiturima, yra tasai stovis, kuriame tikslas yra jau atsiektas.

b. Artimesnis: dieviškosios dorybės

Bendras nusiteikimas, kuris geriausiai atitinka tobulą su Dievu susijungimą, yra ne kas kita kaip šventumas. Žmogaus šventumas yra jo atitikimas savo pirmavaizdžiui, pagal kurį jis yra sukurtas ir kuris per amžius glūdi Dievo esmėje. Kadangi glūdįs Dievo esmėje pirmavaizdis nesiskiria nuo pačios šitos esmės, tai sutapimas su savo tobulu pirmavaizdžiu yra faktinai susijungimas su pačiu Dievu. Taigi tobulas šventumas yra pilnas sutapimas su dieviškuoju pirmavaizdžiu persikeitimu pagal šito pirmavaizdžio esmę.

Šventumas yra sykiu ir sąlyga jungimuisi su Dievu, ir šito jungimosi išdava. Nors iš pat pradžių vienas tik Dievas yra pirminis šventumo šaltinis, vis dėlto susijungimu su Dievu ir juoju pasiturėjimu šventas pasidaro ir pats žmogus. Kaipo tokia savybė, šventumas ir yra siekiamas religiniu gyvenimu ir tuo pačiu religiniu auklėjimu. Tokiu būdu jei pats Dievas yra objektyvinis tolimesnis religinio auklėjimo tikslas, tai žmogaus šventumas yra šito religinio auklėjimo subjektyvinis artimesnis tikslas. Kaipo pastovus nusiteikimas, šventumas ir yra religiniame auklėjime bendroji pedagoginė vertybė. Bet ir taip formuluojama bendroji pedagoginė religinio auklėjimo vertybė yra dar labai platus bei tolimas tikslas.

Ieškomosios pedagoginės religinio auklėjimo vertybės ir todėl siekiamieji jo tikslai yra teologinės arba dieviško-

sios dorybės, t. y. tikėjimas, meilė ir viltis. Kaipo religinės dorybės tikėjimas, meilė ir viltis skiriasi nuo paprasto tikėjimo, paprastos meilės ir paprastos vilties tuo, kad šitos dorybės turi Dievą ne tik savo galutiniu tikslu, kaip ir visos moralinės dorybės, bet ir savo objektu, tuo tarpu moralinių dorybių objektai yra prigimtieji dalykai. Pavyzdžiui, artimo meilė galutiniu savo tikslu turi Dievą, bet savo objektu turi sukurtąją esybę. Užtat meilė, kaipo dieviškoji dorybė, turi Dievą ir savo galutiniu tikslu, ir savo objektu. Štai kodėl dieviškosios dorybės yra nusiteikimai, kuriais visų pirma pasireiškia šventumas, t. y. pasiturėjimas Dievu: dieviškosios dorybės įsigijimas yra sykiu įsigijimas ir jos objekto, kuris yra pats Dievas. Tikėjimas tad, meilė ir viltis yra tos pedagoginės vertybės, kurios privalo būti siekiamos religiniu auklėjimu.

Dieviškųjų dorybių visai pakanka, kad galima būtų sutvarkyti visą religinį gyvenimą. Religiniame gyvenime, kaip ir humanitarinės kultūros plote, galima numatyti trys pagrindinės sritys: teorinė, praktinė ir estetinė. Kultūroje per žiniją yra siekiama tiesa, per dorą – gėris, per dailę – grožis, o per religiją yra siekiamas pats tiesos, gėrio ir grožio šaltinis, pirmutinė visų daiktų priežastis. Visos gyvenimo sritys randa galutinės prasmės religiniame gyvenime, kur tikėjimu prieinama prie tiesos šaltinio, meile – prie gėrio šaltinio, viltimi – prie grožio šaltinio. Tokiu būdu pasirodo, kad trys dieviškosios dorybės veda prie galutinio išsprendimo bei patenkinimo trijų pagrindinių žmogaus gyvenimo sričių: teorinės, praktinės ir estetinės. Teorinė gyvenimo sritis tikėjimu apvainikuojama pažinimu Dievo, kaipo tiesos šaltinio; praktinė gyvenimo sritis meile apvainikuojama laimėjimu Dievo, kaipo gėrio šaltinio; estetinė gyvenimo sritis viltimi apvainikuojama garbingu perkeitimu arba glorifikacija Dievuje, kaipo grožio šaltinyje. Todėl jei pirmutine savo prasme religija yra žmogaus jungimasis su

Dievu, tai kiek tolimesne, nes išvestine prasme religija yra viso žmogaus gyvenimo jungimas vienu dieviškuoju pradu.

Nei mokslas, nei visuomeninė organizacija, nei menas neatsiekia tobulumo stovio kultūros srityje. Einant galutinio kultūros tikslingumo pakraipa, reik ieškoti mokslo, visuomenės ir meno organizacijos atbaigiamojo apvainikavimo religinėje organizacijoje. Tuo tarpu religijos organizacija, atremta į dieviškąsias priemones, ir yra ne kas kita kaip Bažnyčia. Katalikiškoji arba visuotinoji Bažnyčia, būdama Dievažmogio asmens universalizacija laike bei erdvėje, yra faktinai tikėjimo, meilės ir vilties organizacija. Kaipo tikėjimo organizacija, Bažnyčia yra neklaidingas mokslas dogmų išpažinime. Kaipo meilės organizacija, Bažnyčia yra tobula visuomenė šventųjų bendravime. Kaipo vilties organizacija, Bažnyčia yra sakramentalinėje savo praktikoje tobulas menas, kadangi čia prigimtieji daiktai yra keičiami realiai bei galutinai pagal dieviškuosius pirmavaizdžius. Kitaip tariant, tikėjimo organizacija objektyviai pasireiškia dogmų išpažinimu, meilės organizacija – šventųjų bendravimu, vilties organizacija – sakramentaline praktika. Tokiu būdu trys kultūrinio gyvenimo sritys – teorinė, praktinė ir estetinė – randa tobulo atbaigimo organizuotame Bažnyčios gyvenime.

Religijos vertybės glūdi žmogaus būtybėje, tuo tarpu Bažnyčios vertybės randasi objektyvuotos bažnytinės organizacijos lytyse. Todėl dieviškosios tikėjimo, meilės ir vilties dorybės yra subjektyvinės religinės vertybės, tuo tarpu bažnytinis dogmų išpažinimas, šventųjų bendravimas ir sakramentalinė praktika yra objektyvinės religinės vertybės. O kadangi objektyvinės gyvenimo vertybės yra perteikiamos, tuo tarpu subjektyvinės yra išvystomos, tai reiškia, kad tikėjimo, meilės ir vilties dorybės, kaipo subjektyvinės vertybės, yra siekiamos religiniame auklėjime išvystomąja ug-

dymo pareiga, tuo tarpu objektyvinės bažnytinio dogmų išpažinimo, šventųjų benravimo ir sakramentalinės praktikos vertybės yra religiniame auklėjime siekiamos perteikiamąja pareiga. Tad į bažnytinį dogmų išpažinimą auklėtinis įvedamas tikėjimo lavinimu, į šventųjų bendravimą – meilės auklėjimu ir pagaliau į sakamentalinę praktiką – vilties gaivinimu.

3. *Religinio auklėjimo metodas*

a. Apercepcijos principas

Išviršinis prigimties tikslingumas glūdi kultūroje, o išviršinis kultūros tikslingums glūdi religijoje. Esant tokiam organingam sąryšiui tarp prigimties, kultūros ir religijos, pirmas pedagoginio tikslingumo reikalavimas, statytinas religiniam auklėjimui, yra nuosekliai eiti nuo prigimties bei kultūros faktų prie religijos dalykų. Taigi dėl vieno tik religijos organingo sąryšio su prigimtimi ir kultūra pirmoje eilėje čia privalu skaitytis su apercepcijos principu, kuris reikalauja harmoningai suderinti prigimtųjų priežasčių veikimą su pirmutinės dieviškosios priežasties nenutrūkstama įtaka. Pedagoginis apercepcijos principas, pritaikytas religiniam auklėjimui, gali būti pavadintas *aperceptyviniu religinio organingumo principu.*

b. Vaizdumo principas

Antras aktualus ir visuomet svarbus pedagoginis principas, šalia apercepcijos principo, yra, kaip žinome, vaizdumo principas. Negali būti abejojimo, kad vaizdumo principas gali ir privalo rasti plataus pritaikinimo ir religiniame auklėjime. Religiniame auklėjime jis įgauna ypatingos reikšmės, nes per pergyvenimą taip ar šiaip einama prie religinio apsisprendimo protu bei valia. Tikrai turtingas bei turiningas gyvenimas turi sujungti su jausmingo pergyvenimo

įtampa aiškų proto sprendimą ir tvirtą valios nusistatymą. O kadangi gerai jausti nuteikia gerai pažinti ir tvirtai veikti, tai religinio pergyvenimo momentas turi kapitalinės reikšmės ir religiniam proto sprendimui, ir religiniam valios nusistatymui.

Žmogus eina į religiją su visu savo gyvenimu ir su visomis savo galiomis, ir todėl religijoje ne tik privalo būti organingai surištos visos gyvenimo sritys, bet joje privalo rasti patenkinimo visos žmogaus galios, plačiai suprastos. Todėl irgi religijoje privalo rasti patenkinimo jausmų sritis tame, kas yra vadinama religiniu pergyvenimu. Tik tada, kai religinis pergyvenimas bus pakankamai ryškus bei intensyvus, galima tikėtis, kad proto sprendimas ir valios nusistatymas bus aiškūs bei patikimi. Taigi pedagoginis vaizdumo principas, pritaikytas religiniam auklėjimui, virsta *religinio pergyvenimo principu.*

c. Savarankiškojo veiklumo arba darbo principas

Trečias aktualus ir svarbus pedagoginis principas yra, kaip žinome, savarankiškojo veiklumo, arba darbo, principas. Religinis auklėjimas, neišvystęs auklėtiniuose savarankiškojo veiklumo, negali paruošti sąmoningai apsisprendusių, tvirtai nusistačiusių ir veikliai besireiškiančių religijos išpažintojų. Tuo tarpu visiems šitiems reiškimosi būdams reikalingas yra tikras savarankiškas veiklumas.

Jei kas panorėtų apriboti žmogaus religinį apsisprendimą pripuolamomis aplinkybėmis, o žmogaus religinį veiklumą – Dieviškosios malonės veiksniais, tai tuo pačiu būtų vienašališkai iškraipyta tikra religijos prasmė. Dorinis gėris žmogaus gyvenime bei veikime yra sykiu pilnas ir Dievo, ir žmogaus padaras. Todėl juo gausesnė yra Dievo malonė, juo didesnis yra žmogaus veiklumas, kurio ji iš žmogaus reikalauja. Ir atvirkščiai, juo labiau žmogus yra

veiklus dorinio veikimo atžvilgiu, juo daugiau dieviškosios malonės jis gali tikėtis. Tad auklėtojas taip turi ruošti auklėtinį religiniam veiksmui, tarsi nuo vieno tik auklėtinio pareitų visa veiksmo išdava. Žinoma, savarankiškojo veiklumo principas visai nereikalauja pamiršti dieviškosios malonės veiksnį, panašiai kaip ir neleidžia pasitikėti šita malone pasyvumo stovyje.

Žmogus nei fizine, nei dvasine prasme nėra pirmutinė energijos versmė, ir todėl, kad galėtų veikti, jis turi iš pradžios pasisavinti energijos, taip sakant, pasyvumo stovyje. Nesant receptyvinio energijos pasisavinimo momento, negali būti ir aktyvinio energijos eikvojimo momento. Ir šitas dėsnis turi lygios reikšmės tiek fiziniam, tiek dvasiniam gyvenimui. Iš čion aišku, kad juo tikslingiau yra pergyvenamas receptyvinis pasisavinimo momentas, juo sėkmingiau turės pasireikšti aktyvinis energijos panaudojimo momentas.

Religiniame gyvenime receptyvinis pasisavinimo momentas įgauna dar gilesnės prasmės, nes žmogus, priėjęs per prigimtuosius energijos šaltinius prie pirmutinės dieviškosios versmės, įgauna sykiu su malone ypatingo galingumo veikliajame savo pasireiškime.

Išvystant auklėtinyje pagrindinius religinius nusiteikimus, t. y. tikėjimą, meilę ir viltį kaipo pedagogines vertybes, vedamasis principas yra savarankiškasis veiklumas, tuo tarpu įvedant jį į Bažnyčios dogmų išpažinimą, bažnytinį bendravimą ir sakramentalinę praktiką, vedamasis principas yra kuo didžiausias receptyvinis naudingumas.

Trys nusakyti svarbūs aktualios religinės pedagogikos principai, būtent: organingumo, pergyvenimo ir savarankiškojo veiklumo, turi reikšmės visiems trims nustatytiems religinio auklėjimo uždaviniams. Tačiau

galima pastebėti, kad kiekvienas iš jų turi tampresnių ryšių su vienu kuriuo religinio auklėjimo uždaviniu. Aperceptyvinis religinio organingumo principas yra ypatingai svarbus tikėjimo lavinimui sąryšyje su Bažnyčios dogmų išpažinimu, savarankiškojo veiklumo principas turi ypatingos reikšmės meilės auklėjimui sąryšyje su šventųjų bendravimu Bažnyčioje ir pagaliau religinio pergyvenimo principas turi ypatingos reikšmės sakramentalinei praktikai.

d. Sąryšis tarp tikėjimo ir žinojimo

Tikėjimui yra pavojingas ne žinojimas, bet nežinojimas ir tarp kitko neproporcionalus teorinis atsilikimas religijos srityje, palyginant su pažanga kitose kultūrinio gyvenimo srityse. Susipratęs tikėjime žmogus iš kultūrinio gyvenimo viršūnės žiūri į tamsius gyvenimo plotus ir įsitikina, kad tikėjimas, nušviestas žinojimu, yra vienintelis tikras vadovas klaikiame gyvenimo kelyje. Tikėjimas papildo žinojimą, kai šito pastarojo trūksta dėl subjektyvinės arba objektyvinės priežasties. Subjektyvinis tikėjimo reikalas kyla tada, kai tiesa, apskritai prieinama protui, negali būti tam tikro žmogaus prieita nuosavomis pajėgomis. Objektyvinis tikėjimo reikalas kyla tada, kai tiesa yra apskritai neprieinama žmogaus protui. Bet taip ar šiaip tikėjimas iš savo prigimties turi savo tikslu papildyti žmogaus žinojimą, netobulą dėl objektyvinės arba subjektyvinės priežasties. Taigi tarp tikėjimo ir žinojimo esama organingo saryšio: tikėjimas papildo žinojimą, o žinojimas pateisina tikėjimą prieinamoje žmogaus protui srityje. Atsižvelgiant į tikėjimo uždavinį, galima pageidauti, kad žinojimo plotas augtų tikėjimo ploto sąskaita, bet sykiu pageidaujama, kad sulig žinojimo ploto didėjimu augtų tikėjimo įtampa toje srityje, kur žinojimas nėra galimas dėl kokios nors priežasties. Taigi normaliai žinojimo plotas ir

tikėjimo įtampa privalo didėti tiesioginio proporcionalumo santykyje.

Tiek pats religinis tikėjimas, tiek religinis žinojimas turi būti kiek galint daugiau pagrįsti religiniu patyrimu. Religinis patyrimas yra ne kas kita kaip anksčiau minėtas religinis pergyvenimas, atremtas į plačiai suprantamus jausmus. Kaip tikėjimas, taip ir žinojimas yra galutinėje sąskaitoje proto aktai; pergyvenimas jausmu suteikia tik šitiems aktams medžiagos ir palengvina apsisprendimą, būdamas sykiu emocionaliniu motyvu.

B. Tikėjimo dorybė

1. Pagrindinių pedagoginių principų taikymas religiniams pamokymams

Religinis pamokymas, kaipo pamokymas, yra palenktas bendriems didaktikos principams, ogi kaipo religinis, yra palenktas specialiosios metodikos taisyklėms. Einant prie religinių pamokymų, nedera, iš vienos pusės, paneigti jokių bendrosios metodikos principų, o iš kitos pusės, nedera ir pakankamai nesiskaityti su religijos kaipo dėstomojo dalyko ypatybėmis.

Religijos mokytojas visų pirma turi būti apsipažinęs su dėstomojo dalyko medžiaga, arba mokomuoju lobiu. Analizuojant religijos mokslo dalyką patiriama, kad religijos mokslas tame sąstate, kuriame jis yra paprastai dėstomas aukštesniojoje mokykloje, yra gana sudėtingas savo įvairiais elementais. Pagrindiniu savo tipu religijos mokslas priklauso prie idealijų, arba prie idealinių dalykų, vis dėlto istorine savo dalimi jis prisiartina prie realijų, arba realinių dalykų. Realiniuose dalykuose centro svoris glūdi perteikiamojoje pareigoje, tuo tarpu idealiniuose dalykuose

perteikiamoji ir išvystomoji pareigos privalo rasti lygaus atsižvelgimo. Todėl, pavyzdžiui, dėstant Senojo įstatymo ar Bažnyčios istoriją negalima spsieiti be perteikimo tam tikrų žinių, kurių pasisavinimas, mažiau ar daugiau pasyvus, yra vienas iš artimesnių uždavinių. Užtat išvystant per religijos pamoką dorinę tiesą tenka lygiai kreipti dėmesio į perteikimą žinių ir išvystymą supratimo, ir net dorinės tiesos supratimo išvystymas laikyti vienu iš svarbiausių momentų. Kai yra nustatytas religijos mokslo tipas, tenka iš eilės ištirti, kaip jam gali būti pritaikyti psichologiniai ir loginiai mokymo tarpsniai, kaip gali jame pasireikšti tetinis teikiamasis ir euristinis randamasis metodas, kokios mokymo lytys jį geriausiai atitinka, kokie mokymo būdai gali būti geriausiai jam pritaikyti, pagaliau kaip privalo būti sutvarkyti didaktiniai momentai per religijos dėstymo pamokas.

Toliau reikia atsižvelgti į visai ypatingą religijos reikšmę ugdymo sistemoje. Kaip visas žmogaus gyvenimas savo tikslingumu linksta į religijos sritį, taip lygiai ugdymo sistemoje religija turi būti išvidinio tikslingumo siekiamoji viršūnė. Aišku, kad šita gyvenimo viršūnė sprendžia apie pagrindinę gyvenimo pakraipą. Ten, kur religinis auklėjimas tesuvedamas prie religijos pamokų, yra reikalo ir net prievolės atsižvelgti, kad religinis auklėjimas turi savo teorinę, praktinę ir estetinę pareigas. Vienašališkas intelektualizmas religijos dėstyme ir glūdi tame, kad per religijos pamokas mokykloje yra teatsižvelgiama į vieną tik teorinę religijos sritį. Tuo tarpu niekados nedera pamiršti, kad religija turi pagauti visą žmogų: ir jo protą, ir jo valią, ir jo jausmą.

Trys pagrindiniai aukščiau paminėti aktualūs pedagoginiai principai kaip tik veda prie atsipalaidavimo nuo vienašališkojo intelektualizmo. Religinis pergyvenimas, sužadintas vaizdumo principo pritaikymu prie religinio pamokymo, pagauna žmogaus jausmą. Raginimas prie re-

liginio veiksmo, įvykstąs pagal savarankiškojo veiklumo principą, pajudina žmogaus valią. Aperceptyvinis organingumo principas patiekia žmogaus protui realinio pagrindo religinių tiesų supratime.

Sykiu pačioje pamokos sąrangoje, arba struktūroje, šitie trys principai randa atitinkamai tris pagrindinius didaktinius momentus: konkretinių davinių patiekimą, didaktinį apdirbimą ir pritaikymą. Pasirodo, kad konkretinių davinių patiekimo momentas gali ir privalo būti surištas su religiniu pergyvenimu, kadangi vaizdūs konkretiniai daviniai yra pašaukti ryškiai pratarti į mokinio jausmą. Didaktiniame apdirbime, kuris turi išvystyti sąmoningą supratimą, privalu pritaikyti aperceptyvinis organingumo principas, kadangi religinių tiesų supratimas, atremtas į realinius artimo gyvenimo bei patyrimo faktus, žada daugiausia sąmoningumo bei pastovumo. Pagaliau pritaikyme gali būti ypatingai pavartotas savarankiškojo veiklumo principas, kad religinės tiesos įgautų kuo daugiausia praktinio veikimo principų reikšmės.

2. Sutartinės principo taikymas religiniams pamokymams

Religijos ypatingas vertingumas ugdymo sistemoje reikalauja dar ypatingo atsižvelgimo į sutartinės principą, kuris tarp kitko reikalauja, kad religinis lavinimas eitų gretimai su kitomis ugdymo sritimis. Jei, pavyzdžiui, auklėtinio protas yra atsiekęs tam tikro išsivystymo laipsnio, tai religinis lavinimas turi griežtai atitikti šitą laipsnį religinių tiesų supratimu. Jei religinių tiesų supratimas yra menkesnis kaip bendras protinis išsilavinimas, tai auklėtiniui gresia pavojus, kad jis gali paneigti religines tiesas, kaipo naiviai suprantamas. Žmogus priima juo daugiau tiesų tikėjimu, juo mažiau yra išlavintas jo protas. Sulig tuo kaip išsilavina jo protas, daugelis tiesų nustoja buvusios tikėjimo objektais

ir tampa patyrimo bei įsitikrinimo dalykais. Tikėjimo reikalas gali būti subjektyvinis ir objektyvinis. Subjektyvinis tikėjimo reikalas yra tada, kai tiesa negali būti įsitikrinimo objektu dėl subjektyvinės priežasties, t. y. todėl, kad subjektas negali įsigyti įsitikrinimo pažinimo būdu. Objektyvinis tikėjimo reikalas yra tada, kai tiesa apskritai negali būti žinojimo objektu todėl, kad ji pralenkia proto galią ir todėl tegali būti vien tikėjimo objektu. Ir štai religiniame lavinime sulig auklėtinio protiniu išsivystymu svarbu mažinti subjektyvinių paslapčių skaičius ir stengtis religinio tikėjimo plotas suvesti, kiek tai yra faktinai galima, prie objektyvinių paslapčių ploto. Kitaip tariant, reik religinio tikėjimo plotas mažinti religinio žinojimo naudon. Taip Dievo problemoje reik stengtis, kad Dievo buvimo klausimas taptų religinio žinojimo dalyku ir kad tik Dievo trejybės ir kitokios panašios paslaptys pasiliktų religinio tikėjimo dalykai. Kaip sakyta jau aukščiau, religinio tikėjimo plotui mažėjant religinio žinojimo naudai, tikėjimo įtampa didėja.

Tikėjimo dorybė pasižymi ypatingu sąžiningumu tada, kai yra nusimanoma apie subjektyvinį bei objektyvinį tikėjimo reikalą ir kai tikėjimo tiesos, įglaustos į dogmatinį Bažnyčios mokslą, randa sau tinkamos vietos žmogaus organingoje žinijos sistemoje. Kai šitas žinijos organingumas yra žmogaus jaučiamas ir supantamas, jo tikėjimas randa pateisinimo jau viename šito organingumo fakte ir tuo pačiu neproporcionaliai stiprėja.

C. *Meilės dorybė*

1. Dievo, Bažnyčios ir žmonių meilės esmė

Religiniai pamokymai ir tarp kitko sistemingas religijos mokslas turi nemaža reikšmės praktinio religinio auklėji-

mo atžvilgiu; tačiau jų negali pakakti, kai norima, kad auklėtinis būtų tinkamai paruoštas prie religinio veikimo. Yra juk savaime aišku, kad religiniam veikimui privalu ne tik pamokyti ir paraginti, bet ir sistematingai bei nuosekliai pratinti, suorganizavus žmogaus veikimą tam tikru, religijos reikalus atitinkančiu būdu.

Norint, kad žmogaus dora turėtų realios reikšmės žmogaus gyvenime, reik jos pamatas atremti į realius gyvenimo veiksnius; bet sykiu norint, kad šita dora būtų nuosekli iki galui, kad ji įgautų antgamtinės tvirtybės ir galutinai nuvestų žmogų prie to, kam jis yra paskirtas, reik, kad jo doros viršūnė įsiremtų į dangų, kitaip tariant, kad jo dora būtų pastatyta į organingą sąryšį su religija apskritai ir su religine sankcija ypatingai. Tai, kas uždeda prigimtajai dorai viršūnę ir kas nušviečia ją nauja šviesa, ir yra ne kas kita kaip dieviškoji meilės dorybė. Mylėdamas Dievą žmogus myli ir savo nuosavą pirmavaizdį ir geidžia jį atsiekti, kaipo savo asmens idealą. Jis myli taip pat Dievuje savo artimų pirmavaizdžius ir geidžia, kad kiekvieno žmogaus dieviškasis pirmavaizdis būtų realizuojamas prigimtajame jo gyvenime. Dieviškoji meilės dorybė koncentruoja visą dorinį žmogaus gyvenimą ir gerai suprasta yra tikro dorinio tobulinimosi stipriausias veiksnys. Nenuostabu todėl, kodėl visas praktinis religinis veikimas yra pastatytas po meilės obalsiu. Todėl irgi pagrindinis religinio auklėjimo uždavinys praktinėje religinimo srityje yra meilės, kaipo vienos iš dieviškųjų dorybių, auklėjimas. O kadangi dieviškoji meilės dorybė nuosekliai veda prie žmonių meilės, tai šitas meilės auklėjimo uždavinys buvo visai nepripuolamai pastatytas į sąryšį su šventųjų bendravimu Bažnyčioje. Ir iš tikro, mylėdami Dievą, mylime ir visus glūdinčius jame kūrinių pirmavaizdžius. Mylėdami kūrinių pirmavaizdžius, turime mylėti ir tuos, kurie yra šitų pirmavaizdžių reiškėjai. Mylėdami žmones vardu tų pirmavaizdžių,

kurie glūdi Dievo esmėje, negalime negeisti, kad žmonės atitiktų savo dieviškuosius pirmavaizdžius. Kiek žmonės atitinka savo pirmavaizdžius, jie įeina į visuotinąją Bažnyčią ir bendrauja Dievuje. Kiek žmonės neatatinka dieviškuosius pirmavaizdžius, jie tėra vien galimybėje susijungti su jais Dievuje. Taigi Dievo meilė nuosekliai veda prie Bažnyčios meilės, ogi Bažnyčios meilė nuosekliai veda prie meilės tų, kurie nėra dar pilnai ar dalinai įėję į Bažnyčią. Taigi Dievo meilė, Bažnyčios meilė ir žmonių meilė yra trys meilės dorybės išsiplėtimo sritys, organingai tarp savęs surištos. Dievo meilė yra dieviškoji dorybė tikra to žodžio prasme, kadangi ji turi ir savo tikslu ir savo objektu patį Dievą. Bažnyčios meilė reiškiasi religinio draugingumo dorybe. Nesančių Bažnyčioje žmonių meilė reiškiasi apaštalavimo dorybe. Taigi Dievo meilė, religinis draugingumas Bažnyčioje ir apaštalavimo dvasia – štai trys pagrindinės vertybės, kurios privalo būti siekiamos praktinėje religinio auklėjimo srityje.

2. *Dievo meilės auklėjimas*

Būtų klaidinga manyti, kad esama specialių pedagoginių priemonių Dievo meilei auklėti. Dievo meilė yra žmogaus gyvenime per daug reikšmingas ir centrinis faktas, kad galima būtų ji sužadinti ir išauklėti kokiomis nors specialiomis priemonėmis. Kadangi religija sutelkia visą žmogaus gyvenimą, o Dievo meilė sutelkia visą religiją, tai nusiteikimas Dievo meilei turi būti ruošiamas visa ugdymo sistema apskritai ir specialiai visu religiniu auklėjimu. Yra savaime aišku, kad mylėti bus geriausiai nusiteikęs tasai, kas yra įsigijęs geriausiąjį Dievo pažinimą, kas yra geriausiai suderinęs savo tikėjimą su visos žinijos sistema, kas turi gerai išauklėtą valią, sąmoningai ir laisvai nusistatančią į gėrį, kas pagaliau turi širdį, pilną

entuziazmo idealui. Toks žmogus, tikįs Dievą, negali jo nemylėti kaipo aukščiausios tiesos, kaipo vyriausio gėrio, kaipo skaisčiausio grožio, arba net, kas bus tiksliau, kaipo tiesos, gėrio ir grožio šaltinio. Yra juk neabejotina, kad tas, kas myli tiesą, gėrį ir grožį, negali nemylėti jų pirmutinio šaltinio ir galutinio tikslo. Todėl ir bendra Dievo meilės išraiška iš tikrųjų yra tai, kiek žmogus sutelkia visą savo gyvenimą dieviškuoju pradu pats jungdamasis su Dievu. Specialioji Dievo meilės išraiška randa vietos maldoje, kiek joje žmogus susijungia su Dievu meilės akte. Ir šitoje specialioje, ir bendroje Dievo meilės išraiškoje negali būti vienų kurių specialių priemonių, kurios galėtų žmogų išauklėti mados reikalui, ir būtent todėl, kad tikroje nešabloniškoje maldoje turi sueiti krūvon ir gilus pergyvenimas, ir susitelkimo galia, ir kuriamasis nusistatymas, ir savarankiškasis veiklumas. Viso to jokiomis specialiomis auklėjimo priemonėmis atsiekti negalima. Bet tai kaip tik daro labai aktualią ir svarbią religiniame auklėjime problemą, kaip sistematingai privalo būti auklėjamas bendrasis ir specialusis Dievo meilės pasireiškimas gyvenime ir maldoje, kad šita meilė pasidarytų centriniu punktu visoje žmogaus religijoje ir tuo pačiu visame žmogaus gyvenime.

3. Religinio draugingumo auklėjimas

Solidarumas yra dorinė prievolė bet kuriai visuomenei, o religinis solidarumas, arba religinis susidraugavimas, yra ypatinga prievolė visuomenei, esančiai realiu prototipu bet kuriai kitai prigimtajai visuomenei. Katalikiškosios Bažnyčios solidarumas turi atitikti tą susidraugavimą Dievuje, kuris antgamtinėje srityje yra suprantamas kaipo šventųjų bendravimas. Ir štai religinis draugingumas turi visų pirma pasireikšti tvirtu Bažnyčios visuotinumo pajautimu.

Visuotinoji Dievo esamybė faktinai yra realus pagrindas visuotinajam religinio draugingumo jausmui. Šitas jausmas ir turi būti auklėjamas pratinimu bendrauti religiniu pagrindu su savo religijos išpažintojais. Religinio bendravimo įpročiai realizuoja visuotinąjį draugingumą tam tikru konkretiniu būdu.

Teisingai suprastas ir tinkamai pakreiptas visuotino religinio draugingumo jausmas turi būti emocionaliniu motyvu solidariam tobulinimuisi religiniu pagrindu. Susipratusiam katalikui yra prievolės pažinti, kas faktinai yra katalikai, ir padėti visas galimas pastangas bendram išsitobulinimui. Šitaip suprastas gilesnis dorinis katalikų solidarumas verčia kritingai atsižvelgti į katalikų dorines kokybes, liūdėti dėl jų silpnybių ir džiaugtis dėl jų dorinės pažangos. Reik net pasakyti, kad išvidinė katalikų kritika yra viena iš dorinimosi sąlygų, tuo tarpu autokritikos reikalas, atremtas į gilų religinį katalikų solidarumą, yra labai menkai nujaučiamas katalikų visuomenėje. Katalikai yra įpratę, kad ta kritika, kuri ateina iš šalies, paprastai yra pagrista nesupratimu religijos tiesų ir šališku nusistatymu prieš katalikus. Todėl įsitikrinimas, kad nuošalinė kritika yra principialiai neteisinga, įėjęs į įpratimą, migdo tikrąjį autokritikos reikalą ir padaro tai, kad katalikų visuomenė dažnai visai nenusimano apie savo ydas ir silpnybes ir įpuola į fariziejišką pasididžiavimą jau ne savo dieviškąja religija, bet savimi.

Pratinimas prie visuotinojo religinio bendravimo, pamokymai apie dieviškąją ir žmogiškąją dalią religiniame gyvenime, žadinimas religinės autokritikos katalikų visuomenėje ir skatinimas prie solidarių pastangų bendroje dorinėje pažangoje – štai keletas svarbesnių priemonių, kurios galėtų auklėti katalikiškajame jaunime tikrai suprastą ir faktinai realizuojamą religinį draugingumą.

Religinis solidarumas, kurio idėja glūdi pačiame krikščionybės pagrinde, neleidžia krikščioniui abejingai žiūrėti į žmonių netobulumą ir jų klajojimus gyvenime. Susirūpinimas savo artimo fizine bei dvasine gerove vardan religinio solidarumo ir yra ne kas kita kaip plačiai suprantamas apaštalavimas. Šita prasme krikščioniškoji religija, kurios pagrindan yra padėta Dievo ir žmonių meilė, yra iš esmės apaštališkoji religija. Krikščionybės prigimtyje yra ne tik pasiturėti Dievu, bet ir nešti Dievą kitiems, kas neturi savyje Dievo. Bet kad Dievą galima būtų patiekti kitiems, reik visų pirma jis turėti. Vadinasi, jei krikščionis nori turėti tikros apaštalavimo dvasios, tai jis visų pirma turi būti pavyzdingas krikščionis, t. y. toks, kuris sugeba realizuoti savo gyvenime krikščioniškai suprantamus tikėjimą, meilę ir viltį. Ir reik žinoti, kad krikščionis, jei nėra geras apaštalas, tai yra neišvengiamai blogas apaštalas. Tuo tarpu blogi apaštalai žymia dalimi yra kalti tame, kokių priešų turi krikščionybė ir Bažnyčia. Žinant tai, kiekvienam krikščioniui yra dorinės prievolės pasireikšti tuo minimaliniu apaštalavimu, kuris susideda iš trijų dalykų: pirma, krikščionis neprivalo papiktinti savo gyvenimu tų, kas nėra palankūs religijai arba yra silpnai religijoje nusistatę; antra, krikščionis turi parodyti savo gyvenimu bei veikimu gerą pavyzdį, trečia, jis privalo pasireikšti veiklia meile atžvilgiu į tuos, kurie tėra vien kandidatai į tikėjimo išpažintojus. Ne kiekvienas krikščionis gali turėti dovaną įtikrinėti, patraukti ir pakelti žmogų religijos dalykuose; bet užtat iš kiekvieno žmogaus galima reikalauti, kad jis neplatintų papiktinimo, parodytų gerą religinį pavyzdį ir suteiktų artimui pagalbos sulig išgalėmis vardan religijos, kurią jis išpažįsta. Prie tokio apaštalavimo kiekvienas krikščionis privalo būti ruošiamas religiniu auklėjimu.

Savaime aišku, kad tikra apaštalavimo dvasia tegali būti viso religinio auklėjimo išdava. Priemonė, kuri gali specialiai paraginti prie praktinio apaštalavimo, tėra vien religiniai pamokymai, kurie galėtų tinkamai išaiškinti tikro apaštalavimo prasmę, reikšmę ir prievolę. Taigi prie kiekvienos progos auklėtiniui privalo būti stropiai aiškinama, kad krikščionies apsileidimas savo viešosiose pareigose yra nusidėjimas prieš apaštalavimo prievolę, kad atsiekimas galimo tobulumo laipsnio bet kurioje pasirinktoje profesijoje turi jau apaštališkos reikšmės visuomeniniame gyvenime, kad įsigijimas plataus mokslo, suderinto su religijos dogmomis, ir apskritai gilios humanitarinės kultūros, kuriai niekas nepasilieka svetima, kas yra žmogiška, suteikia geriausio nusiteikimo apaštalavimo dvasiai, kad kantrumas, dvasios giedra, palankumas, tolerancija, atlaidumas, laisvės meilė yra savybės, privalomos ir suprastam nurodyta plačia prasme apaštalavimui. Apaštalavimas, atremtas į visuotinąjį religinį draugingumą, yra visai nesuderinamas su bet kuria fizine ar moraline prievarta. Todėl reik pripažinti, kad inkvizicija, kuri sudarė ne Bažnyčios, kaipo religinės organizacijos, bet katalikų visuomenės bei valdžios kaltę, buvo dideliausias nusidėjimas prieš tikro apaštalavimo dvasią.

D. Vilties dorybė

1. Vilties dorybės esmė

Gali pasirodyti keista, kodėl sakramentalinė praktika yra statoma po vilties obalsiu ir kodėl sakramentalinė praktika sykiu su visa liturgija yra laikoma religiniu estetinės gyvenimo srities atbaigimu. Dailioji kūryba giliausia savo esme yra surišta su vilties dorybe. „Dailė, – sako Hello, – proti-

nėje tvarkoje užima tokią pat vietą, kaip kad viltis dorinėje tvarkoje". Ogi iš kitos pusės, dailioji kūryba, pajėgianti vien pakeisti pripuolamąsias daiktų lytis, randa religinį savo atbaigimą sakramentalinėje religijos pareigoje, kuri keičia pagal dieviškuosius pirmavaizdžius net substancialines daiktų lytis. Per sakramentalinę religinio gyvenimo praktiką mes viliamės atsiekti galutinio garbingumo stovio antgamtinėje gyvenimo tvarkoje.

Su vilties dorybe yra tampriai susijęs supratimas, kad žemiškas mūsų gyvenimas, mūsų materialinė prigimtis ir net visas prigimtasis pasaulis teturi vien laikinosios reikšmės ir praeinamojo pobūdžio. Gyventi naujos žemės ir naujo dangaus viltimi reiškia suprasti netobulą mūsų tikrovės stovį ir pasitikėti viltimi, kad šita tikrovė gali atsiekti kito garbingo bei tobulo stovio antgamtinėje buvimo tvarkoje. Religinė dailė, bažnytinė liturgija, sakramentalijų vartojimas ir pagaliau sakramentų praktikavimas – štai visa eilė vis stiprėjančių priemonių, kurios mūsų religinei vilčiai pajėgia pateikti visai realinio pagrindo. Išeidama iš realinio religinės dailės simbolizmo, mūsų viltis stiprėja liturgijos ir sakramentalijų kulte, kad sakramentų misterijoje galutinai įsigalėtų, atremta į realiai patiriamą prigimtojo gyvenimo keitimąsi.

2. *Prigimtųjų estetinio gyvenimo vertybių santykiavimas su religiniu gyvenimu*

Visos prigimtosios estetinio gyvenimo vertybės gali ir privalo būti pavartotos prigimtais įžengiamais laiptais į plačiai suprantamą religinį gyvenimą. Kaip žinome, estetinio lavinimo srityje yra siekiamos keturios pedagoginės vertybės: estetinis skonis, estetinis sprendimas, kuriamoji vaizduotė ir meniškas sugebėjimas realizuoti dailės kūrinį techninėmis priemonėmis. Estetinis skonis arba jausmas

sakramentalinėje religinio gyvenimo srityje tampa įsijautimu į realinį religinės dailės simbolizmą. Įsigyvenimas arba įsijautimas į šitą realią religinių simbolių prasmę ir yra pirmas išsivystymo tarpsnis sakramentaliniame gyvenime, – tarpsnis, kuris reikalauja ugdomojoje praktikoje sąmoningo vaizdumo principo taikymo.

Estetinį estetinio lavinimo sprendimą atitinka šitoje srityje sąmoningas liturgikos pamokymų supratimas. Liturgika privalo ištirti religinio kulto apraiškas, jų turinį, dvasią, pagrindus, simboliką ir tikslus ir visa tai suvesti į vieną organingą sąryšį, kuris patenkintų loginius, psichologinius ir istorinius reikalavimus. Liturginis susipratimas sąryšyje su įsijautimu į dailiąją simbolingą liturgijos išraišką gali įnešti į religinius pergyvenimus labai daug gyvų bei įvairių religinių įspūdžių ir tuo pačiu žymiai sudvasinti religinį kultą.

Kuriamoji vaizduotė, kuri dailės srityje yra originalios kūrybos versmė, religijos srityje yra pašaukta sudvasinti, taip sakant, dramatizuoti visus vaidinius, kurie yra jungiami su religinėmis sąvokomis. Žmogiškoji vaizduotė, šventa maldingumo sužadinta, dramatizuoja šventųjų gyvenime visus religinio gyvenimo objektus ir aplinkybes taip, kad visa tai gali būti realiai pergyvenama visomis žmogaus galiomis. Taigi kuriamoji vaizduotė, pritaikyta religinei gyvenimo sričiai, turi patiekti religijos objektams tą dramatinį gyvenimą, kuris simbolizuoja nematerialinį dvasios veiklumą.

Pagaliau menišką sugebėjimą realizuoti dailės kūrinį techninėmis priemonėmis atitinka religiniame gyvenime sugebėjimas išgyventi sakramento misteriją su prigimtojo gyvenimo keičiamąja galia. Paprastas meno grožis yra aukštesnės idėjos realizavimas prigimtajame gyvenime, o sakramento misterijoje yra realizuojamas dieviškasis pirmavaizdis, kuris perkeičia prigimtąjį gyvenimą pagal aukš-

čiausią religinę idėją. Kitaip tariant, sakramentų praktikoje yra realizuojama dieviškojo meno idėja, to meno, kurio tikras kūrėjas yra pats Dievas.

3. *Vilties dorybės ugdymas*

Ugdymas nusakytų keturių pedagoginių vertybių sakramentalinio gyvenimo srityje gali būti ruošiamas ir išvystomas ištisa eile įvairių priemonių. Svarbiausios iš jų yra: visų pirma religiniai pamokymai apie liturgiją, apie sakramentus, apie bažnytinį meną ir kitus panašius dalykus, paskui pratinimas prie sąmoningo klausymo šv. mišių, dalyvavimo bažnytiniame giedojime, bendrose maldose ir procesijose, pratinimas prie priėmimo sakramentų, raginimas prie tinkamo garbinimo relikvijų, šventųjų vietų ir šiaip jau švęstų dalykų, prie įsigyvenimo į bažnytinius metus su jų gausiais atminimais ir iškilmėmis ir t. t. Metodologiniu atžvilgiu, taikant šitas priemones praktikoje, reik nusimanyti, kad čia privalu eiti nuo įpročio prie supratimo ir nuo supratimo prie sąmoningo praktikos pamėgimo. Be to, niekados neprivalu pamiršti, kad centrinis punktas individualinėje sakramentalinėje praktikoje yra sakramentų priėmimas ir kad bažnytinėje liturgijoje toks centrinis punktas yra aukos misterija šv. mišiose.

E. Autoritetas ir laisvė

Jei autoritetas yra apskritai reikalingas ugdyme, tai jis juo labiau yra reikalingas religiniame auklėjime, kurio siekiamasis objektas, t. y. religija, turi savo pagrinde autoriteto reikalavimą. Tokiu būdu religiniame auklėjime auklėtojo autoritetingumas didėja principialiai dėl pačios religijos autoritetingumo.

Iš antros pusės, yra irgi neabejotinas dalykas, kad visas ugdymas turi vesti auklėtinį prie laisvo apsisprendimo visame gyvenimo plote. Todėl gerai suprastas auklėtojo autoritetas turi būti taip vartojamas, kad auklėtiniui bręstant šitas auklėtojo autoritetas pasidarytų nebereikalingas. Bet jei tai yra tiesa ugdyme apskritai, tai šita tiesa turi dar daugiau reikšmės religiniam auklėjimui, ir būtent todėl, kad religija iš esmės yra laisvo žmogaus apsisprendimo faktas ir kaipo tokia nepakenčia jokios moralinės arba fizinės prievartos. Religiniame auklėjime turi įvykti ta pati autoriteto ir laisvės sintezė, kuri charakterizuoja tikėjimą apskritai. Individualinis auklėtojo autoritetingumas, užsimetąs auklėtiniui per klusnumą, turi pasikeisti religiniame auklėjime pačios religijos autoritetingumu, kurio akivaizdoje auklėtinis turi laisvai apsispręsti sąmoningos savo valios aktu.

Sykiu religiniame auklėjime dera visuomet nusimanyti, kad auklėtojo autoritetingumas pareina nuo jo protinio ir dorinio vertingumo ir kad auklėtojo praradimas savo autoriteto auklėtinio akyse gresia pačios religijos autoriteto sugriuvimu. Šita prasme auklėjimo darbas yra tam tikras apaštalavimas. Iš kitos pusės, auklėtojui profesionalui yra prievolės pateisinti savo autoritetingumą savo profesiniu kompetentingumu. Nesant reikiamo kompetentingumo religinio auklėjimo srityje lengvai galima ir su geriausiais norais sukompromituoti šitą auklėjimo reikalą. Taigi autoritetingumas, laisvingumas, asmeninis vertingumas ir profesinis kompetentingumas – štai pagrindinės dorybės, kurios ypatingai yra svarbios religinio auklėjimo veikėjui.

PILNUTINIO RELIGINIO UGDYMO PAGRINDAI

Pratarmė

Susipažįstant su religine pedagogika pastebima, kad joje mažai tepasireiškia platesnio sisteminimo pastangos. Todėl joje nepakankamai aiškiai ir pilnai statomas religinio ugdymo sistemos klausimas. Dažniausiai į jį žiūrima pro religijos mokymo arba atitinkamai suprantamos katechetikos akinius. Tuo tarpu religinis ugdymas taip pat neišsemiamas religijos mokymu, kaip kad kultūrinis ugdymas – protinimu. Jame religijos mokymas tesudaro vieną tik sudedamąją dalį, kuri sąmoningai ir sistematingai turi būti papildyta kitomis esminėmis jo dalimis.

Nepilnas religinio ugdymo supratimas susidarė tikriausiai ryšium su tuo vienašališku intelektualizmu, kuris iki nesenų dar laikų viešpatavo pedagoginėje teorijoje ir praktikoje. Tiesa, pastoracinis Bažnyčios darbas, kiek jis lietė vaikus ir jaunuomenę, bent iš dalies praktikoje atpildydavo religinės pedagogikos ir pedagogijos trūkumus, bet tai dar nereiškė, kad religinio ugdymo sistemingumo reikalas buvo kada nors pakankamai patenkinamas.

Šio straipsnio autorius kaip tik statosi uždavinį iškelti aikštėn šitą reikalą ir bandyti užbrėžti bendriausius religinio ugdymo sistemos pagrindus. Autorius yra įsitikinęs, kad šitas uždavinys lengviausiai yra išsprendžiamas ryšium su visa pilnutinio ugdymo sistema, kurioje religinis ugdymas turi rasti pilną savo išsivystymą ir garbingą vietą. Savaime juk aišku, kad religinis ugdymas turi užimti pilnutinio

ugdymo sistemoje tokią vietą, kokią kad religija užima pilnutiniame žmogaus gyvenime.

Nebūdamas teologas specialistas, autorius stengiasi kiek galėdamas pasilikti pedagoginės sistematizacijos plotmėje; bet, žinoma, jis neapsieina nepalietęs ir visos eilės religinių dalykų. Tokiais atvejais, kiekvienu atskiru klausimu, jis stengiasi turėti savo pusėje kokį nors autoritetingą religinį rašytoją. Tik pedagoginės sistematizacijos klausimuose jis jaučiasi drąsiau; bet ir čia jis nepretenduoja į nekritišką pripažinimą.

I. Religinė pedagogika ir jos objektas

1. Religinės pedagogikos supratimas

Religinis ugdymas yra objektas tai pedagogikos daliai, kuri gali būti vadinama religine pedagogika. Vokiečiai ją vadina *Religionspädagogik*, o prancūzai – *pédagogie religieuse*. Taigi religinė pedagogika yra ne kas kita kaip religinio ugdymo teorija arba mokslas. Šitas pedagoginis mokslas įgauna vis daugiau pripažinimo ir vis sparčiau ima plėtotis sulig tuo, kaip auga supratimas, kad naujais laikais ir naujose aplinkybėse žmonių religinimas turi būti pastatytas ant naujų psichologinių ir pedagoginių pagrindų.

Einant šitam vyksmui, turėtų nusistatyti aiškūs religinės pedagogikos santykiai su katechetika, kuri religinio ugdymo srityje turi ilgaamžių tradicijų ir todėl negali nejausti religinėje pedagogikoje tam tikros konkurentės. Tuo tarpu iki šiolei nėra griežtai nustatyti santykiai tarp šitų dviejų disciplinų. Tokia padėtis yra susidariusi dėl to, kad nei religinė pedagogika, nei katechetika nėra visų vienodai suprantama.

Neabejotina, kad katechetika yra katechezės teorija arba mokslas; bet kaip reikia suprasti pačią katechezę – štai klausimas, nuo kurio priklauso ir katechetikos supratimas. Katechezė įvairiais amžiais buvo įvairiai suprantama ryšium su laiko dvasia. Bet ir dabar yra labai didelių skirtybių jos supratime. Pavyzdžiui, L. Boppui katechezė yra „auklėjamasis religijos mokymas, į liturgiją ir sielovadą nukreiptas ir Bažnyčios teikiamas religiškai nesubrendusiems žmonėms (vaikams ir jaunuomenei)"*. Kitas taip pat žymios katechetikos autorius M. Gattereris apibrėžia katechezę kaipo „religinę jaunuomenės globą nuo gležniausio amžiaus iki jos religinio gyvenimo susiformavimo, žodžiu tariant, kaipo vaikų sielovadą (*Kinderseelsorge*)**.

Kaip matome, Gattereris supranta katechezę žymiai plačiau negu Boppas: pirmajam ji apima visą sielos vadovavimo plotą, tuo tarpu antrajam jinai yra vien religijos mokymas, nors šitas mokymas yra nukreiptas į liturgijos ir sielovados dalykus. Atitinkamai ir katechetikos supratimas pas Gattererį yra platesnis negu pas Boppą: jo katechetika apima ne tik katechetinį mokymą, bet dar auklėjimą liturginiam gyvenimui ir religiniam darbui. Jis pasilieka pastoracijos plotmėje ir nestato klausimo apie katechetikos ir religinės pedagogikos santykiavimą.

L. Boppas katechetiką stato viduryje tarp religinės pedagogikos ir sielovados mokslo. Jo supratimu, katechetika, iš vienos pusės, tėra viena religinės pedagogikos dalis, nes ji atstovauja šiai tik auklėjamosios mokyklos rėmuose, o iš kitos pusės, jinai yra daugiau negu religinė pedagogika, nes siekia sielovados mokslo sritį.

---

* *Bopp L.* Katechetik (Geist und Form des katholischen Religionsunterrichts). – München, 1935. – S. 9.

** *Gatterer M.* Katechetik oder Anleitung zur Kinderseelsorge. – Innsburg, 1931. – S. 6.

J. Göttleris sutinka organiškai susieti religinę pedagogiką, kurią jis laiko visos pedagogikos viena dalimi, su sielovados mokslu, arba pastoracine teologija siaurąja prasme, su sąlyga, kad šita pedagogika būtų pagrįsta krikščioniškąja katalikiškąja pasaulėžiūra ir panaudotų kaipo šaltinius pedagoginius krikščioniškojo Apreiškimo principus ir taip pat Bažnyčios aiškinimus bei nurodymus. „Tada, – sako Göttleris, – religinės pedagogikos, kaip vaikų ir jaunuomenės sielovados teorijos, įjungimui į nustatytą pagal dabarties reikalavimus pastoracinę teologiją nėra jokių principialių kliūčių"*.

Tas pats autorius leidžia net identifikuoti religinę pedagogiką su katechetika, bet tik tuo atveju, jei ši pastaroji yra suprantama kaipo *visos* katechezės teorija, t. y. jei ji apima šalia religijos mokymo taip pat religinį dorinį vadovavimą ir jei, be to, ji yra paremta psichologiniais ir pedagoginiais patyrimais bei pažiūromis**.

Taigi Göttleris, laikąs religinę pedagogiką visos pedagogikos dalimi, yra linkęs matyti joje sykiu specialiąją pritaikytos laiko reikalavimams pastoracinės teologijos dalį, kurią galima būtų vadinti plačiai suprantama katechetika. Jis pats visai griežtai nenustato šitokio religinės pedagogikos, pastoracinės teologijos ir katechetikos santykiavimo, tačiau jo pažiūra gali rasti atramą, be kita ko, pedagogikos santykiavime su savo padedamaisiais mokslais.

2. *Religinės pedagogikos padedamieji mokslai*

Pedagogika tam tikra prasme yra pritaikomasis mokslas: ji, būtent, remiasi ir pritaiko savo reikalams plačiai supran-

---

* *Göttler J.* Religions- und Moralpädagogik (Gundriss einer zeitgemässen Katechetik). – Münster i. W., 1931. – S. 3.

** Plg. *Göttler J.* Religionspädagogik u. religiöse Erziehung // Lexikon der Pädagogik der Gegenwart. – Bd. I. – S. 704.

tamos pasaulėžiūros ir plačiai suprantamos antropologijos mokslų davinius, kuriuos skolinasi iš šitų padedamųjų mokslų, nesikišdama į jų kompetencijos sritį. Kadangi šitie daviniai gali būti įvairūs pagal skirtingas pasaulėžiūrines ir antropologines koncepcijas, tai tokios ar kitokios koncepcijos pasirinkimas priklauso nuo pačių pedagogų, teoretikų ir praktikų. Formaliniu pedagogikos požiūriu kiekvienas toks pasirinkimas yra lygiai pateisinamas, bet materialiai jo vertingumas priklausys nuo pasirinktosios pasaulėžiūros ir antropologijos objektyvinio bei universalinio vertingumo.

Suprantama savaime, kad katalikai pedagogai tegali imti pedagogikai padedamaisiais mokslais tik katalikiškąją pasaulėžiūrą ir antropologiją. Tuo būdu ir pati pedagogika, kuri nuosekliai pritaiko savo reikalams tokios pasaulėžiūros ir tokios antropologijos davinius, turi būti savo pobūdžiu katalikiška. Panašiai protestantų pedagogika bus protestantiška dėl to, kad turės remtis protestantiškai suprantama pasaulėžiūra ir antropologija. Žodžiu tariant, faktas yra tai, kad pedagogika savo pobūdžiu yra tokia, kokių pažiūrų prisilaiko patys pedagogai, jos kūrėjai. Tai visai neišvengiama, nes faktiškai ir principialiai negali būti pedagogikos mokslo, materialiai nepriklausomo nuo pasaulėžiūros ir antropologijos mokslų. Užtat pedagogika yra formaliai nepriklausomas, arba autonomingas, mokslas ta prasme, kad ji turi savo objektą, savo metodą, apskritai tariant, savo dėsningumą, nuo kurio negali būti atpalaiduota pašalinėmis intervencijomis.

Padedamieji pedagogikos mokslai yra dvejopos rūšies: vedamieji ir grindžiamieji. Vedamosios reikšmės jai turi pasaulėžiūros mokslai (teologija ir filosofija), nes jie, rodydami gyvenimo tikslus, teikia jai pagrindinės linkmės. Grindžiamosios reikšmės turi jai plačiai suprantamosios antropologijos mokslai (somatologija, psichofizika, psichologija), nes jie, teikdami žmogaus ir tuo pačiu ugdytinio pažinimą, pagrindžia ugdymo teorijos realumą ir praktikos sėkmingumą.

Netiesioginiu būdu religinei pedagogikai eina padedamaisiais mokslais visi tie mokslai, kurie turi padedamosios reikšmės pedagogikai apskritai; tiesioginiu būdu padedamaisiais mokslais jai eina tik tie mokslai, kurie turi tiesioginių santykių su religija. Čion visų pirma priklauso religinės pasaulėžiūros mokslai, būtent, teodicėja, religijos filosofija ir teologija, kurios nustato religiniam gyvenimui tikslus, uždavinius, priemones ir šiaip visa, kas turi vedamosios reikšmės religiniam doriniam žmogaus gyvenimui. Iš teologijos disciplinų religinei pedagogikai turi ypatingos reikšmės pastoracinė teologija, kaipo sielovados mokslas, moralinė teologija, kaipo apreikštosios doros doktrina, ir katechetika, kaipo dorinio tobulinimosi teorija.

Iš grindžiamųjų mokslų religinei pedagogikai turi ypatingos reikšmės religinė psichologija, kuri pagrindžia religinio ugdymo teoriją. Bet sykiu reikia pažymėti, kad padedamieji religinės pedagogikos mokslai, turį jai specialesnės reikšmės, dar jos neatpalaiduoja, savaime suprantama, nuo reikalo naudotis bendresniais pasaulėžiūros ir antropologijos nurodymais, turinčiais reikšmės visai pedagogikai. Pavyzdžiui, religinei pedagogikai negalima pasitenkinti viena tik religine psichologija, neatsižvelgiant į bendrąją psichologiją.

Padedamųjų religinės pedagogikos mokslų akivaizdoje lengvai kyla klausimas, koks iš tikrųjų yra jos santykiavimas su katechetika, suprantama specialiąja pastoracinės teologijos dalimi. Atsakymas visų pirma priklausys nuo to, kaip plačiai suprantama iš pradžios katechezė, o paskui ir pati katechetika. Tas dalykas, kaip jau žinome, nėra dar galutinai nustatytas. Galima tik pastebėti tarp paskutinių laikų katechetų palinkimą suprasti katechezę ir katechetiką taip plačiai, kad jos apimtų ne tik religijos mokymą, bet ir visą religinį jaunosios kartos formavimą. Pagal šitą palinkimą išeitų, kad religinė pedagogika ir katechetika yra lygios apimties. Skirtumas gi tarp jųdviejų būtų šitokis: kate-

chetika, išeidama iš pastoracinės teologijos pagrindų, naudotųsi kaipo padedamaisiais mokslais psichologija ir pedagogika; o iš kitos pusės, religinė pedagogika, išeidama iš pedagogikos pagrindų, turėtų savo padedamaisiais mokslais teologiją apskritai ir pastoracinę teologiją specialiai.

Tuo būdu tarp religinės pedagogikos ir katechetikos būtų linkmės skirtumas, nes pirmą kartą būtų einama nuo pedagogikos prie teologijos (a+b), o antrą kartą – nuo teologijos prie pedagogikos (b+a); bet iš esmės tarp šitų disciplinų negalėtų būti principialaus skirtumo, nors kiekvienu atskiru atveju galėtų faktiškai reikštis didesnis palinkimas ar į pedagogiką, ar į pastoracinę teologiją. Kitaip tariant, vienu atveju pedagogika galėtų būti papildoma pastoracinės teologijos teorija, o kitu atveju pastoracinė teologija – pedagogikos mokslu. Tačiau tai, kas galėtų būti, dar nereiškia, kad tai jau dabar yra.

3. *Religinio ugdymo supratimas*

Religinis ugdymas yra plati sąvoka, kuri apima savimi ir religinį mokymą, ir religinį lavinimą, ir religinį auginimą-globojimą, ir religinį auklėjimą, ir religinį vadovavimą, ir kitas panašias religinio formavimo sąvokas. Bet esant tokiam gausumui sąvokų, šiaip ar taip susijusių su religiniu ugdymu, kyla klausimas, kaip turi būti racionaliai susistemintas jo turinys.

Grynai pedagoginiu atžvilgiu religinį ugdymą galima būtų skirstyti pagal funkcionalinius aspektus, t. y. pagal ugdomojo veikimo rūšis. Šituo atžvilgiu galima kalbėti apie religinį auginimą-globojimą, religinį lavinimą ir religinį auklėjimą. Religinis auginimas-globojimas stengiasi sudaryti palankių sąlygų religiniams nusiteikimams auklėtinyje atsirasti ir jiems išsaugoti drauge su teikiama dieviškąja malone. Šitas religinio ugdymo aspektas dar nereiškia auklėtinio aktyvinio formavimo. Toks formavimas vykdomas religiniu

lavinimu ir religiniu auklėjimu, iš kurių pirmasis formuoja ugdytinį pagal ir su pagalba religinių gėrybių, o antrasis padeda susidaryti jame religinei dorinei asmenybei.

Religinio ugdymo suskirstymas pagal funkcionalinius aspektus turi tą nepatogumą, kad jo narius sunku išskirti vienus iš kitų ne tik praktikoje, bet ir teorijoje. Sakysime, auginimas-globojimas sunkiai duodasi išskiriamas iš lavinimo ir auklėjimo. Todėl daug patogiau skirstyti religinį ugdymą pagal žmogaus gyvenimo ruožus, bet reikia žinoti, kad religinis ugdymas savo pobūdžiu yra daug vieningesnis negu kultūrinis ugdymas. Kultūriniame ugdyme neretai pasitaiko, kad protinis lavinimas ir dorinis auklėjimas yra nesuderinti ir neatitinka vienas antro. Jau ir čia toks dviejų kultūrinio ugdymo šakų nederinimas yra smerktinas, o religiniame ugdyme teorinio ir praktinio momento išsiskyrimas yra tiesiog nepakenčiamas.

Religinio ugdymo tikslas yra religinga asmenybė, arba religiškai suformuotas žmogus, aktyviai nusistatęs į dieviškąjį gyvenimo centrą ir jungiąs su juo visą savo pažinimą, veikimą ir darymą. Aukščiausias tokio žmogaus idealas yra šventumas, kaipo viso gyvenimo persunkimas dieviškuoju pradu. Toli gražu ne kiekviena religinga asmenybė yra šventa, bet kiekvienai asmenybei šventumo linkmė yra aukštesnio pašaukimo dalykas. Tačiau religiniu ugdymu siekiamas ne šventumas, bet tik religingumas. Be abejo, religingumas patarnauja šventumui, vis dėlto šventumas negali būti tiesioginiu būdu siekiamas religiniu ugdymu, nes jis yra šiam pastarajam netiesioginis, arba tolimesnis tikslas. Be to, kaip sako A. Rademacheris, „nėra *jokių šablonų*, pagal kuriuos turėtų prasidėti švento žmogaus formavimas ir pagal kuriuos jį reikėtų vertinti"*.

---

* *Rademacher A.* Religion und Bildung (Eine kulturphilosophische Betrachtung). – Bonn, 1935. – S. 161.

Nors religingas žmogus yra vieningesnis negu bet kuris kitas žmogus, vis dėlto pagal įvairius gyvenimo ruožus teoriškai galima jame skirti religinių tiesų išpažinimą, dorinį veikimą ir pietetinį kultą. Šitas religinio gyvenimo suskirstymas atskirais ruožais lengvai įžvelgiamas net paprastame katekizme, kuris trumpai atvaizduoja visą jo turinį. „Katekizmai, – sako G. Lefebvre'as, O. S. B., – paprastai susiskirsto į tris dalis, kur nagrinėjamos: 1) tikėtinos tiesos, kurios sudaro dogmas, 2) vykdytinos pareigos, kurios kyla iš doros, 3) pašventinimo priemonės, kurios savo visumoje sudaro kultą. Pirmojoje dalyje dėstomos apaštalų tikėjimo formulės, antrojoje – Dievo ir Bažnyčios įsakymai, trečiojoje – liturgija"*.

Šitokis katekizmo turinio suskirstymas nėra atsitiktinis dalykas. Jame faktiškai atsispindi žmogaus gyvenimo ruožai, kurie susidaro pagal jo prigimties savybes. Jau Aristotelis skyrė tris žmogiškojo aktyvumo funkcijas: *theoreīn*, *prâttein*, *poicein*, o scholastikai atitinkamai skyrė tris žmogaus pajėgas (ne galias!): *ratio*, *appetitus*, *sensibilitas*[1]. Pagal tai žmogaus gyvenime gaunami trys ruožai: teorinis, praktinis ir estetinis. Tačiau, norint išlaikyti aristoteliškąjį nuoseklumą, būtų tiksliau kalbėti apie teorinį, praktinį ir poetinį ruožą, t. y. apie pažinimo, dorinio veikimo ir kūrybinio darymo ruožą. Poetinis ruožas yra estetinis ta prasme, kad išviršinėms jo apraiškoms turi būti statoma grožio norma.

Tie patys gyvenimo ruožai šiaip ar taip pasireiškia taip pat ir religijos srityje, nes ir čia galima skirti religinį pažinimą, religinį veikimą ir religinį darymą. Religinis pažinimas pasireiškia religine doktrina, pagrįsta Apreiškimu, išvystoma protu ir formuluojama dogmomis. Religinis veikimas yra ne kas kita kaip religinė akcija, nukreipta į religinių dorinių tikslų siekimą. Religinis darymas pasireiškia religinių

---

* Cituojama pagal Centre Documentaire Catéchétique [leidinį] Où en est l'enseignement religieux? – Casterman – Paris – Tournai, 1937, p. 128.

dalykų apipavidalinimu išviršinėmis lytimis, kurios sudaro būtiną kulto ir liturgijos žymę. Žodžiu tariant, ir religijoje yra savo teorinis, praktinis ir estetinis, arba poetinis, ruožas, kuriuose šiaip ar taip realizuojama tiesa, gėris ir grožis. Galima tikėtis, kad trys dieviškosios dorybės neatsitiktinai atitinka šituos tris religijos ruožus: Dieviškąja Tiesa tikima, Dieviškasis Gėris mylimas, Dieviškojo Grožio atspindžiai sužadina tobulesnio gyvenimo viltį.

Čia betgi svarbiau yra pažymėti, kad atitinkamos religinio gyvenimo ruožų apraiškos yra religinė doktrina, religinė dora ir kultūrinė liturgija. Jokia tobulesnė religija ne tik neapsieina be šitų apraiškų, bet dar stengiasi sudaryti savo tikinčiuosiuose atitinkamus nusiteikimus, kurie ypatingai turi rūpėti religiniam ugdymui. Tokie nusiteikimai yra religinis susipratimas, religinis veiklumas ir religinis įsigyvenimas, arba įsijautimas. Su religinio susipratimo pagalba tinkamai nusistatoma teoriniame religijos ruože, arba religinėje pasaulėžiūroje. Jis taip pat yra nusiteikimas, reikalingas tikėjimui. Religiniu veikimu realizuojama religinės doros reikalavimai. Religiniu įsigyvenimu, arba įsijautimu, prideramai pergyvenama giliausioji liturgijos prasmė ir geriausiai nusiteikiama dovanai gaunamoms malonėms.

Žinant pagrindinius atskirų religijos ruožų nusiteikimus, kuriuos privalu sudaryti ugdytinyje, galima jau nustatyti atskiras religinio ugdymo dalis. Būtent, religinis susipratimas siekiamas religiniu lavinimu, religinis veiklumas – auklėjimu religinei akcijai, religinis įsijautimas – liturginiu auklėjimu. Religinis lavinimas suima į save religijos mokymą, bet jis yra žymiai daugiau negu paprastas mokymas. Vieno mokymo nepakanka, kad galima būtų pasiekti religinio lavinimo tikslą, t. y. religinį išsilavinimą. Kaip ir kultūrinis išsilavinimas, taip ir religinis išsilavinimas, O. Willmanno žodžiais tariant, išsyk yra „gyvasis žinojimas, įdvasintasis sugebėjimas ir nušviestasis

norėjimas"*. Auklėjimas religinei akcijai yra ne kas kita kaip religinis aktyvumas, arba veikdinimas. Pagaliau liturginis auklėjimas yra sykiu ir auklėjimas liturgijos priemonėmis, ir auklėjimas liturgijos reikalams.

Sudedamosios religinio ugdymo dalys padeda suskirstyti atskiromis dalimis ir religinę pedagogiką, kuriai jos yra atitinkami objektai. Religinis lavinimas yra objektas religinio lavinimo teorijai, arba katechetikai, imamai siaurąja prasme. Auklėjimas religinei akcijai gali eiti objektu religinio veikdinimo teorijai. Pagaliau liturginio auklėjimo klausimai palieka objektu liturginio auklėjimo teorijai.

Nusakytuosius religinio ugdymo dalykus galima suvesti į šitokią schemą:

Ruožai / Atžvilgiai	Teorinis ruožas	Praktinis ruožas	Estetinis ruožas
Religinės srities apraiškos	religinė doktrina	religinė dora	kultas-liturgija
Atskirų ruožų nusiteikimai	religinis susipratimas	religinis dorinis veiklumas	religinis įsijautimas
Religinio ugdymo dalys	religinis lavinimas	auklėjimas religinei akcijai	liturginis auklėjimas
Religinės pedagogikos dalys	religinio lavinimo teorija	religinio veikdinimo teorija	liturginio auklėjimo teorija

* *Willmann O.* Didaktik als Bildungslehre nach ihren Beziehungen zur Sozialforschung und zur Geschichte der Bildung. – Braunschweig, 1923. – S. 320: *„Lebendinges Wissen* und *durchgeistigtes* Können sind Erscheinungsformen gebildeten Wesens; aber die Erscheinung bleibt blosser Schein, wenn sich jene nicht in *geläutertem Wollen zusammenfinden"*.

Kad šita schema nėra vien atsajaus proto padaras ir kad, atvirkščiai, ji randa pagrindą praktiniame katechetų darbe, parodo minėto jau Insbruko universiteto profesoriaus M. Gattererio „Katechetik oder Anleitung zur Kinderseelsorge". Būtent, šita katechetika yra suskirstyta analoginiu būdu, nors ir kitokia tvarka; pirmąją jos dalį sudaro „Liturgie", antrąją – „Mündliche Katechese", trečiąją – „Arbeit". Gattereris neduoda šitam savo suskirstymui teorinio pagrindo, bet faktiškai šis suskirstymas atitinka suteiktą aukščiau schemą: pirmoji katechetikos dalis yra ne kas kita kaip liturginio auklėjimo teorija, antroji – religinio mokymo teorija, trečioji – religinio veikdinimo teorija. Tvarka čia neturi principialios reikšmės.

Reikšminga, be kita ko, yra ir tai, kad Prancūzijos katalikiškosios jaunuomenės sąjunga *(Association Catholique de la Jeunesse Française)* savo religinės saviugdos programoje turi tris skyrius: *étude – action – piété* (studijos – akcija – dievotumas). Studijos priklauso religiniam lavinimui, akcija – religiniam veikdinimui, dievotumas – liturginiam auklėjimui. Reikia spėti, kad ir čia atitikimas nėra atsitiktinis: jis glūdi paties dalyko esmėje.

4. Religinio ugdymo vieta ugdymo sistemoje

Ugdymas ruošia naująją kartą gyvenimui, todėl tam tikra prasme ugdymo sistema atitinka gyvenimo sistemą. Kitaip tariant, ugdymas yra rikiuojamas pagal gyvenimą. Iš kitos pusės, pedagogika rikiuojama pagal ugdymą, nes pedagogikos sistema turi atitikti ugdymo sistemą. Iš čia gaunamas taip pat šitokis santykiavimas: kokią vietą religija užima gyvenime, tokią panašiai užima religinis ugdymas ir religinė pedagogika ugdymo ir pedagogikos sistemoje. Žodžiu tariant, religijos vaidmuo žmogaus gyvenime yra reikšmingas ir religiniam ugdymui, ir religinei pedagogikai.

Savaime suprantama, kad čia būtų visai ne vietoje gilintis į tyrinėjimą klausimo, kas yra religija. Mūsų reikalui gali pakakti kad ir tokio religijos supratimo, kurį ryšium su ugdymo problema teikia žinomas teologas A. Rademacheris savo veikale „Religion und Bildung". Rademacherio supratimu, religija yra sąmoningas ir aktyvinis žmogaus santykiavimas su Dievu. Kalbant apie tikrąją religiją suponuojama, kad, iš vienos pusės, Dievas šiaip ar taip žmogui apsireiškia ir teikia jam malonės ir kad, iš antros pusės, žmogus savo aktyviniu nusistatymu į Dievą pasitinka Dievo teikiamą jam Apreiškimą ir malonę. Rademacheris ypatingai pabrėžia, kad religija nėra pasyvinis žmogaus nusistatymas į Dievą ir kad religijoje žmogus dalyvauja ne viena kuria savo puse, bet visa savo būtybe. Be to, jis primygtinai kelia aikštėn gyvenimišką religijos pobūdį: „Religija, – sako jisai, – nėra kažkas, kas stovi šalia gyvenimo, bet yra gyvenimo siela; ji veikia, kur tik jinai yra gyva, visus gyvenimo santykius. Ji pagrindžia gyvenimo stilių ir įstengia padaryti iš žmogaus tikrai vieningą padarą. Religija yra gyvenimas"*.

Remiantis šitais Rademacherio pasakymais galima būtų pasakyti, kad religija yra ta žmogaus gyvenimo sritis, kuri jungia visą gyvenimą vienu dieviškuoju pradu. Tačiau būtų klaidinga pasakius, kad visas žmogaus gyvenimas yra religija. Rademacheris skiria nuo jos kultūrą, teigdamas, kad „religija nėra visuotinės kultūros padaras ir netaps taip pat kultūrinio išsivystymo auka"**. Kitaip tariant, religija nėra viena kultūros rūšis. Šalia dieviškosios religijos žmogiškoji kultūra yra atskira gyvenimo sritis, šalia kurios yra dar viena gyvenimo sritis, būtent, fizinė prigimtis. Tuo būdu pilnutinis žmogaus gyvenimas turi

---

* *Rademacher A.* – Religion und Bildung. – S. 131.

** *Op. cit.* – P. 136.

tris sritis: fizinę prigimtį, žmogiškąją kultūrą ir dieviškąją religiją. Gyvenime visos šios trys sritys sudaro organišką visumą, kurioje tik mūsų protinė analizė skiria jas vieną nuo kitos. Tai tačiau nekliudo kalbėti apie savitarpinį jų santykiavimą.

Fizinė prigimtis eina materialiniu objektu žmogiškajai kultūrai, nors gyvenime ir gali reikštis nepriklausomai nuo kultūros. Ši pastaroji, kultivuodama fizinę prigimtį ir, be to, pasireikšdama teoriniame, praktiniame ir estetiniame ruože pažinimu, doriniu veikimu ir kūrybiniu darymu, išvysto žmogaus sielos galias. Normaliai ir teigiamai kultivuojama fizinė ir dvasinė žmogaus prigimtis yra palanki dirva dieviškajai malonei reikštis ir religijai klestėti. Guardini'o pasakymu, „religija privalo kultūros": nors „kultūra neįstengia jokios religijos sukurti, vis dėlto ji teikia šiai pastarajai priemonių, kad jinai galėtų pilnai išvystyti savo palaimingą veiklumą"*. Šita prasme Guardini yra linkęs net pasakyti, kad „cultura est ancilla religiae". Tokio pasakymo šviesoje gali paaiškėti reikšmingas faktas, kad mažai kultūringose krikščioniškosiose tautose maža tepasireiškia šventųjų, kurių yra žymiai daugiau ten, kur gerai suprantama kultūra stovi tinkamoje aukštumoje.

J. Maritaino formulavimu, dieviškoji religija yra kultūrai vienu laiku ir imanentinė, ir transcendentinė: ji yra imanentinė kultūrai ta prasme, kaip kad Dievas yra imanentinis savo kūriniui (kaipo priežastis – išdavai), ir ji yra kultūrai transcendentinė dieviškąja savo esme, kaip kad Dievo būtis yra transcendentinė kūrinio būčiai**. Taigi religija nėra svetima nei prigimčiai, kurią ji patobulina, nei kultūrai, kuriai ji teikia aukštesnės reikšmės bei vertės. Bet

---

* *Guardini R.* Vom Geist der Liturgie. – Freiburg i. Br., 1922. – S. 20–21.

** *Maritain J.* Religion et Culture. – Paris. – P. 25–26.

vis dėlto religija netelpa kultūroje, tarsi viena, kad ir aukščiausioji, jos dalis, nes dieviškoji jos esmė, būdama kultūrai transcendentinė, yra kažkas visai skirtingo kultūros atžvilgiu*.

Pagal tai, kaip žmogaus gyvenimas kyla į viršų fizinės prigimties, žmogiškosios kultūros ir dieviškosios religijos laiptais, taip ir ugdymas rikiuojasi atskiromis savo dalimis. Fizinis ugdymas stengiasi laiduoti naujajai kartai sveikatą, stiprybę ir fizinį grožį ir išvysto joje tuos nusiteikimus, kurie eina būtinomis sąlygomis kultūriniam gyvenimui, būtent: normalų juslių funkcionavimą, kūno klusnumą valios įsakymams ir nusiteikimą savaimingai kūrybai. Kitaip tariant, fiziniame ugdyme kultūrinis gyvenimas gauna pagrindą savo teoriniam, praktiniam ir estetiniam ruožui.

Kultūrinis ugdymas, kuris pagal atskirus ruožus susiskirsto į protinį lavinimą, dorinį auklėjimą ir estetinį lavinimą, stengiasi laiduoti mokslo, dorovės ir meno klestėjimą visuomenėje ir tuo tikslu sudaro naujoje kartoje protinį išsilavinimą, dorinį išsiauklėjimą ir estetinį išsilavinimą. Tikrai išsilavinęs ir išsiauklėjęs kultūringas žmogus negali dar rasti kultūros srityje pilno patenkinimo giliausių savo dvasios troškimų, kurie siekia į nelygstamąją religinių

---

* Šita pažiūra rado pas mus karštų priešininkų, kurie, be kita ko, remiasi Mausbachu. Šis žymus teologas iš tikro laiko religiją aukščiausia kultūros rūšimi, bet, matyti, jausdamas savo pažiūros tam tikrą nepatogumą, griežtai neatmeta ir priešingos pažiūros. „Kultūra, – sako jisai, – yra žmogaus laisvo ir gyvenimiško veikimo visuma, o jos kilniausią dalį ir aukščiausią viršūnę sudaro dvasios atsidėjimas Dievui, t. y. religinis gyvenimas. Bet jei panorėsime suprasti kultūrą kaipo žemiškojo buvimo apipavidalinimą ir praturtinimą, tai religija yra iš tikro skirtingas jos atžvilgiu dalykas, tačiau jai giliai giminingas, kuris tampa kultūrinei išdavai ir kultūriniam pergyvenimui pašventinimo ir pakilninimo *(Weihe und Würze)* pradu" (*Mausbach J.* Die Kirche und die moderne Kultur: „Religion – Christentum – Kirche". – Kempten, 1921. – Bd. III. – S. 106–272).

idealų sritį. Iš čia atsiranda reikalas religiniu ugdymu paruošti naująją kartą šitiems aukščiausiems idealams realizuoti savo gyvenime.

Religinis ugdymas tam tikra prasme randa sau atramą kultūriniame ugdyme, kuris išvysto naujoje kartoje pažinimo, veikimo ir kūrimo sugebėjimus. Kaip religija ne tik remiasi kultūra, bet ir ją atbaigia ir jai teikia naujos reikšmės bei vertės, panašiai religinis ugdymas, remdamasis kultūriniu ugdymu, jį atbaigia ir įjungia į platesnę religinę ugdymo sistemą: mokslas randa atbaigimą ir papildymą religinėje doktrinoje, prigimtoji dorovė – antgamtinėje doroje ir menas – religiniame kulte; štai kokia prasme visas kultūrinis ugdymas yra atbaigiamas ir papildomas religiniu ugdymu. Tokios pat reikšmės religinis susipratimas turi protiniam išsilavinimui, religinis dorinis veiklumas – doriniam išsiauklėjimui ir religinis įsijautimas – estetiniam išsilavinimui.

A. Rademacheris šitaip pagrindžia atitikimą tarp kultūrinio ir religinio ugdymo ruožų: „Religija ir religinis ugdymas išeina į naudą visiems dvasinio ugdymo ruožams. Religiniame į Dievą judėjime, kuris yra viso žmogaus judėjimas, glūdi jau įvystyti pažinimo, valios ir jausmo pradmens. Religinio akto analizė parodo, kad jame Dievas yra pažįstamas kaipo aukščiausia Tiesa, mylimas kaipo aukščiausias Gėris ir pergyvenamas kaipo aukščiausias Grožis. Religija betgi nušviečia taip pat esančias šalia jos intelektualines, etines ir estetines vertybes, gėrybes ir aktus"*. Šiuose Rademacherio pasakymuose galima matyti neišvystytą užuomazgą minties, kad religinis ugdymas šiaip ar taip atbaigia ir papildo visus kultūrinio ugdymo ruožus.

Pagaliau tą pat reikia pasakyti ir apie pedagoginę teori-

* *Rademacher A.* Religion und Bildung. – S. 193.

ją. Religinio ugdymo teorija sykiu ir remiasi, ir atbaigia kultūrinio ugdymo teoriją, panašiai kaip ši pastaroji sykiu ir remiasi, ir atbaigia fizinio ugdymo teoriją. Pavyzdžiui, katechetika negali apsieiti be didaktikos pagalbos, bet šalia didaktikos priemonių paiso taip pat antgamtinių malonės priemonių, kurios pirmąsias sustiprina ir papildo. Panašiai didaktika atsižvelgia į fiziologinius pažinimo nusiteikimus, bet jais vienais nesitenkina ir, remdamasi jais, juos papildo protiniais nusiteikimais.

Čia bus dar ne pro šalį pažymėjus, kad ugdymas gali būti religinis dvejopa prasme: tiesiogine ir netiesiogine. Apskritai dalykas gali būti religinis ar ta prasme, kad jis priklauso religinei gyvenimo sričiai, ar ta prasme, kad jis, tiesiogiai nepriklausydamas religijai, yra intencionaliu būdu su ja jungiamas. Pavyzdžiui, dogma tiesioginiu būdu priklauso religijos sričiai ir todėl yra religinis dalykas tiesiogine prasme. Atvirkščiai, meno kūrinys, nepriklausydamas religijos sričiai, gali būti religinis giliausiomis savo intencijomis, t. y. savo linkme į religinį gyvenimo centrą. Toks kūrinys yra religinis intencionaline prasme. Šita prasme religinis gali būti bet kuris žmogaus gyvenimo bei veikimo dalykas, jei tik jis yra šiaip ar taip jungiamas religinėmis intencijomis su dieviškuoju gyvenimo centru.

Panašiai ir ugdymas yra religinis tiesiogine prasme, kai jis yra tiesiogiai susijęs su religinės srities dalykais, t. y. kai jis ruošia tiesioginiu būdu religijos reikalams. Bet iš kitos pusės, religinė gali būti visa ugdymo sistema, kai visos jos dalys šiaip ar taip siejamos su religiniais tikslais ir joje visoje išlaikomas religinis intencionalumas. Kai, pavyzdžiui, kalbama apie katalikiškąjį ugdymą katalikiškoje mokykloje, turima galvoje religinį ugdymą ne tik tiesiogine, bet ir šita antrąja intencionaline prasme.

Lengva įsitikinti, kad religinis ugdymas, suprantamas

tiesiogine prasme, tegali būti tinkamai pastatytas mokykloje tik tada, jei visa ugdymo sistema yra persunkta religine dvasia, t. y. jei jis yra įstatomas į intencionaliai suprantamo religinio ugdymo sistemos rėmus. Tik tada religinis auklėjimas tikrai paruošiamas žemesniuose ugdymo laipsniuose ir tik tada jis atbaigia ir papildo šiuos pastaruosius. Pedagoginis vieningumas ir tikslingumas kaip tik reikalauja organiškai sujungti mokykloje tiesioginį ir netiesioginį religinį ugdymą nurodyta prasme, t. y. dalykinį religinį ugdymą ir intencionalinį.

Religinio ugdymo vieta pilnutinio ugdymo sistemoje gali būti pavaizduota šitokia schema, kurioje suvedami krūvon ugdomieji atskirų sričių ir ruožų nusiteikimai (iš apačios) ir jais siekiami gyvenimo tikslai (iš viršaus):

Ruožai / Sritys	Teorinis ruožas	Praktinis ruožas	Estetinis ruožas
Religija	religinė doktrina	religinė dora	kultas liturgija
	religinis susipratimas	religinis dorinis veiklumas	religinis įsijautimas
Kultūra	mokslas	dorovė	menas
	intelektualinis išsilaisvinimas	dorinis išsiauklėjimas	estetinis išsilaisvinimas
Fizinė prigimtis	sveikata	fizinė galybė	kūno grožis
	tikslus juslių funkcionavimas	kūno klusnumas valiai	savaimingas kūrybiškumas

5. *Atrinktoji religinės pedagogikos bibliografija*

Žemiau paduodama atrinktoji klausimo bibliografija pagal šio straipsnio skyrius. Mažiausiai tiesioginės bibliografijos galima nurodyti religinio veikdinimo teorijai. Šita religinės pedagogikos dalis, galima sakyti, yra dar *in statu nascendi*, nors visi jos elementai jau randami įvairiuose aktyviniuose sąjūdžiuose su katalikiškosios akcijos sąjūdžiu priešakyje. Pažymėtina dar čia, kad prie bendresnio turinio veikalų priskirti taip pat ir tie, kuriuose suvestos krūvon visos religinio ugdymo dalys, kaip kad, pavyzdžiui, padaryta Gattererio veikale.

a. Bendresnio turinio veikalai

1. *Berenberg J.* Umriss der katholischen Pädagogik. – München – Regensburg, 1923.

2. *Blouet J.* La sanctification des enfants (Indications pastorales). – Paris, 1930.

3. *Bopp L.* Die erzieherischen Eigenwerte der katholischen Kirche. – Paderborn, 1928.

4. Centre Documentaire Catéchétique [leidinys] Où en est l'Enseignement Religieux? (Livres et methodes de divers pays). – Casterman – Paris – Tournai, 1937.

5. *Gatterer M.* Katechetik oder Anleitung zur Kinderseelsorge. – Innsbruck, 1931.

6. *Göttler J.* Religions- und Moralpädagogik (Grundriss einer zeitgemässen Katechetik). – Münster i. W., 1921.

7. *Kautz H.* Neubau des katholischen Religionsunterrichtes, II Bd.: Ein System der katholischen Religionspädagogik. – Kevelaer, 1926.

8. *Pfliegler M.* Heilige Bildung (Gedanken über Wesen und Weg christlicher Vollendung). – Salzburg, 1934.

9. *Redlich V.* Religiöse Lebensgestaltung. – Salzburg, 1934.

b. Religinis lavinimas

10. *Bopp L.* Katechetik (Geist und Form des katholischen Religionsunterrichts). – München, 1935.

11. *Etl O.* Katechetische Didaktik und Pädagogik (Eine erste Einführung in das katechetische Wirken). – Graz, 1931.

12. *Fargues M.* Les méthodes actives dans l'enseignement religieux. – Juvisy, 1934.

13. *Gillet L.* et *Béringer R.* Méthodologie religieuse. – Namur, 1931.

14. *Kautz H.* Neubau des katholischen Religionsunterrichtes, I Bd.: Jesus, das göttliche Kind. – Kevelaer, 1923; Bd.: Jesus, der Erlöser der Welt. – Kevelaer, 1926.

15. *Mayer H.* Katechetik (Theorie des Religionsunterrichtes für Volks-, Fortbildungs- und höhere Schulen). – Freiburg i. Br., 1928.

16. *Pfliegler M.* Der Religionsunterricht (Seine Besinnung auf die psychologischen, pädagogischen und didaktischen Erkentnisse seit der Bildungslehre Otto Willmanns): I. Die Teleologie der religiösen Bildung, II. Die Psychologie der religiösen Bildung, III. Die Methodik der religiösen Bildung. – Innsbruck, 1935.

17. *Rademacher A.* Religion und Bildung (Eine kulturphilosophische Betrachtung). – Bonn, 1932.

18. *Schäfer D.* Liturgischer Religionsunterricht. – Einsiedeln, 1934.

c. Auklėjimas religinei akcijai

19. L' Apostolat Missionaire: Précis de doctrine catholique. – Gand, 1935.

20. *Auffray A.* La pédagogie d'un saint. – Lyon – Paris, 1930.

21. *Bayart P.* L' Action Catholique specialisée. – Bruxelles, 1935.

22. *Charmot F.* L' Amour humain: De l'enfance au mariage. – Paris, 1936.

23. *Dabin P.* L'Apostolat laïque. – Paris, 1931.

24. *Dibildos E.* Une éducation chrétienne en pleine vie. – Paris, 1927.

25. Eclaircissements sur notre Croisade Eucharistique, 6 vol.: I. Statuts pontificaux et documents officiels, II. Apostolat de la Prière et Croisade Eucharistiqu, III. La Croisade, école de vie, IV. Les lendemains de Croisade, V. La Croisade et les autres oeuvres pies, VI. La Croisade et l'Action Catholique. – Toulouse, 1934–1935.

26. *Honnay V.* Les cercles sociaux de doctrine catholique (Méthode de formation sociale). – Louvain – Paris, 1926.

27. *Hoornaert G.* Le combat de la pureté. – Paris – Bruxelles, 1931.

28. *Kothen R.* La direction spirituelle des jeunes ouvriers. – Bruxelles.

29. *Poppe E.* La méthode eucharistique. – Averbode, 1923.

30. *Ramière P.* L' Apostolat le la prière. – Toulouse.

31. *Rigaux M.* Le scout est fier de sa foi. – Paris, 1933.

32. *Sevin J.* Le scoutisme. – Paris, 1933.

d. Liturginis auklėjimas

33. *Adrian J.* Die Erziehung zur Frömmigkeit. – Mengentheim, 1927.

34. *Bopp L.* Liturgische Erziehung. – Freiburg i. Br., 1929.

35. *Etl O.* Gebeterziehung und Religionsunterricht. – Graz, 1929.

36. *Filad M.* L' Education par la Liturgie. – Lille – Paris – Bruxelles, 1914.

37. *Guardini R.* Vom Geist der Liturgie. – Freiburg i. Br., 1918.

38. *Przywara E.* Eucharistie und Arbeit. – Freiburg i. Br., 1921.

II. Religinis lavinimas

1. Religinio lavinimo supratimas

Pedagogikoje visai teisingai daromas didelis skirtumas tarp lavinimo ir mokymo. Lavinimas neapsieina be mokymo, bet ne kiekvienas mokymas yra jau lavinimas. Lavinimas sudaro ugdytinyje tą pastovų nusiteikimą, kuris yra vadinamas išsilavinimu ir kuris yra neprarandama jo vertybė. Išmoktas dalykas dar nesudaro pastovaus nusiteikimo ir gali būti prarastas pamiršimu. Panašiai yra didelio skirtumo tarp religinio lavinimo ir religijos mokymo.

Religijos mokymas eina labai svarbia priemone religiniam lavinimui, bet jis vienas šio pastarojo dar nesudaro. Žmogus gali išmokti visas svarbesniąsias religijos tiesas, gali gerai susipažinti su dogmomis, religine dora, Bažnyčios istorija, liturginiu gyvenimu, gali net įsigilinti į apologetikos dialektiką, bet vis dėlto gali nebūti religiškai išsilavinęs žmogus, jei jam stoksta tos religinės nuovokos, kuri įgalina žmogų matyti visus gyvenimo bei veikimo dalykus religinės tiesos šviesoje, kitaip tariant, jungti juos su pirmutine tiesa ir galutiniu tikslu, t. y. su Dievu*.

Religija papildomai atbaigia, giliau įprasmina ir savo intencionalumu persunkia kultūrą. Tokią pat rolę ji vaidina ir pažinimo srityje: be religinės pasaulėžiūros žmogaus pasaulėžiūra negali būti nei pilna, nei atbaigta, nei tikrai įprasminta, nei tikrai vieninga. Todėl taip pat tik religiškai išsilavinęs žmogus tegali turėti pasaulėžiūrą, pasižyminčią visomis šitomis žymėmis. Religinis išsilavinimas kaip tik leidžia pravesti savo pasaulėžiūroje vieningą koncentraciją aplink vieną dieviškąją Tiesą ir su ja organiškai suderinti

* Plg. *Rademacher A.* Religion und Bildung. – S. 141–142.

visas kitas tiesas. Šito sugebėjimo pramokti negalima, nors mokslas ir gali būti čia naudingas. Tik lavinamasis mokymas tikrai padeda įsigyti išsilavinimo. Todėl taip pat religinis lavinimas, bet ne religijos mokymas tikrai veda prie religinio išsilavinimo.

Taigi religinis yra toks lavinimas, kuris ne tik moko jaunąją kartą religijos, bet ir jai padeda susidaryti vieningą pasaulėžiūrą, organiškai suderintą su centrine dieviškąja Tiesa. Religinis išsilavinimas padeda matyti visus dalykus dieviškojoje šviesoje, kuri papildo paprastą žmogaus pažinimą, taip sakant, grįžtamuoju būdu: žmogus nuo pasaulio daiktų kyla savo pažinimu prie jų pirmutinio šaltinio, t. y. prie Dievo, o paskui grįžta vėl prie pasaulio ir mato jį naujoje turtingesnėje šviesoje. Religinė šviesa čia teikia žmogaus pažinimui tai, ką apskritai religija teikia visam žmogaus gyvenimui. Ji papildo, atbaigia ir teikia linkmės į Dievą visam žmogaus pažinimui.

Lavinimas apskritai yra formavimas pagal ir su pagalba ugdomųjų gėrybių. Toks yra protinis lavinimas, kuris formuoja mokinius pagal intelektualines gėrybes; toks yra ir estetinis lavinimas, kuris formuoja naująją kartą pagal gamtos bei meno dailenybes. Panašiai religinis lavinimas turi formuoti naująją kartą pagal suprantamo religijos mokslo gėrybes. Šitų gėrybių yra daug ir įvairių. Vienos iš jų liečia dogminį religijos turinį, kitos – religinę dorą, trečios – kulto liturgiją. Kitaip tariant, religijos mokslas apima visus religijos dalykus pažinimo atžvilgiu. Šitas mokslas nėra dar pati religija, bet jis visada sudaro vieną jos pusę, ir būtent tą, pro kurią išeina aikštėn visas religijos turinys. Dėl šitos priežasties religinis lavinimas su pagalba religijos mokslo gėrybių turi jau būti ruošimas visam religiniam gyvenimui. Galbūt todėl taip dažnai pasitenkinama religijos mokymu ten, kur turi rasti vietos visas religinis ugdymas.

Tarp intelektualinio ir estetinio lavinimo, iš vienos pusės, ir religinio lavinimo, iš kitos, yra dar to skirtumo, kad religinis lavinimas veikia lavinamąjį ugdytinį daug plačiau negu pirmosios dvi lavinimo rūšys. Nei protinis, nei estetinis lavinimas taip giliai ir taip plačiai nepagauna ugdytinio, kaip religinis lavinimas, jei šis, žinoma, yra pastatytas tinkamoje aukštumoje. Nežiūrint to, kad auklėjimas religinei akcijai ir liturginis auklėjimas specialiau veikia žmogaus valią ir jausmus, vis dėlto jau religinis lavinimas nepasitenkina vienu tik religiniu žmogaus proto formavimu: sykiu jis labai stipriai veikia ir žmogaus valią, ir jo jausmus, kurie tikėjimo dalykuose yra taip pat svarbūs, kaip ir protas. Žodžiu tariant, kiekvienas lavinimas šiaip ar taip veikia žmogų giliai ir plačiai, o religinis lavinimas veikia jį dar giliau ir dar plačiau. Tiesa, gal būtų čia teisingiau pasakius, kad religinis lavinimas turi šitaip veikti žmogų, jei jis stovi savo uždavinių aukštumoje.

2. Religinio lavinimo sritys

. Tasai mokomasis lobis, kuris yra platus religinio lavinimo dalykas, yra ne kas kita kaip religinė pasaulėžiūra, objektyviai suprantama. Kiekviena religija turi savo mažiau ar daugiau išvystytą pasaulėžiūrą, kuri remiasi centrinėmis jos tiesomis ir yra ilgų amžių ir daugybės žmonių padaras. Katalikų Bažnyčios religinė pasaulėžiūra remiasi dieviškuoju Apreiškimu, kuris, tarsi amžinas ir nepajudinamas branduolys, koncentruoja aplink save juoju pasirėmusią teologinę doktriną, o toliau į periferiją – taip pat laisvesnes žmogaus proto teorijas. Šita pasaulėžiūra ir savo turiniu, ir savo forma yra tiek turtingas ir platus dalykas, jog negali būti nė kalbos apie tai, kad paprastame religiniame lavinime ji turėtų būti dėstoma mažiau ar daugiau pilnu būdu. Pedagogika reikalauja daryti tokiu atveju ugdomųjų gėrybių atranką.

Tačiau ugdomųjų gėrybių atranka dar anaiptol nereiškia fragmentinio religinės pasaulėžiūros mokymo. Jos turi būti taip parinktos, kad galėtų iškelti aikštėn organiškąjį tos pasaulėžiūros vieningumą ir santvarką. Šitos žymės turi ypatingai sugestyvios reikšmės ugdytiniams ir juos tikrai lavina. Žodžiu tariant, objektyviai suprasta religinė pasaulėžiūra turi būti dėstoma kaipo tam tikra sistema, nors ji ir negali būti dėstoma išsamiai. Be tokios sistemos ugdytiniai negalės susidaryti religinės pasaulėžiūros, suprantamos subjektyvine prasme, t. y. sudarančios sudedamąją jų išsilavinimo dalį.

Taigi mokomasis religinio lavinimo lobis turi sudaryti sistemingą visumą, bet jis turi būti atrinktas iš labai plačios ir turtingos religinės žinijos. Šita mokomosios medžiagos atranka daroma čia, kaip ir kitose lavinimo šakose, pagal tam tikrus principus, iš kurių svarbesniuosius bus ne pro šalį čia pažymėjus. Visų pirma *psichologinis* atrankos principas reikalauja kiekvienam amžiui parinkti tokių lavinamųjų gėrybių, kurios atitiktų jo pajėgumą ir natūraliuosius interesus. *Pedagoginis* atrankos principas reikalauja parinkti iš religinės žinijos tas lavinamąsias gėrybes, kurios savo ypatybėmis įstengia sėkmingiausiai veikti ugdytinių išsilavinimą. *Teologinis* atrankos principas reikalauja parinkti tinkamu laiku tas lavinamąsias gėrybes, kurios turi ugdytiniui išganomosios reikšmės pačios per save ar dėl dieviškojo įsakymo. *Aktualinis* atrankos principas reikalauja rinktis tokių lavinamųjų gėrybių, kurios geriausiai atitinka tautybę, vietą (tėviškę), laiką (laiko dvasią) ir kitas aplinkybes*.

Vis dėlto mokomasis religinio lavinimo lobis, kuris turi sudaryti sisteminę religinės pasaulėžiūros atranką, šiaip ar taip turi apimti visas religinio gyvenimo sritis. Čia turi

* Plačiau apie lavinamųjų gėrybių atrankos principus žr. *Göttler J.* Religions- und Moralpädagogik, p. 94–95, ir *Bopp L.* Katechetik, p. 112–118.

rasti vietos ir religinė doktrina, ir religinė dora, ir liturgijos mokslas; kitaip tariant, religijos mokslas turi apimti, pažinimo atžvilgiu, teorinį, praktinį ir estetinį religijos ruožą. Vadinasi, ugdytinis turi gauti pakankamą supratimą apie doktrinos, doros ir liturgijos dalykus. Be to, susipažinimas su šitais dalykais turi sykiu eiti dviem gretimomis linkmėmis: sistemine ir genetine. Ugdytinis tik tada gali būti religiškai tikrai susipratęs, kai jo yra lygiai pasisavintas ir istorinis religinės pasaulėžiūros išsivystymas, ir sisteminė jo pusė.

Nors religijos mokomasis lobis gali būti skirstomas ir analizuojamas įvairiais atžvilgiais, tai betgi dar nereiškia, kad pačiame religijos mokyme visi šitie atžvilgiai gali ir turi būti skyrium nagrinėjami ir einami. Religinė doktrina yra labiau vieninga negu bet kuri žmogiškojo žinojimo sistema. Joje dora yra organiškai susijusi su dogma, o liturgija su jomis abiem. Čia yra tobula darna tarp visų šitų trijų sričių. Be to, religinė doktrina išsyk kreipiasi ir į protą, ir į valią, ir į jausmus. Todėl religiniame lavinime labiau negu kur kitur yra pageidaujamas vadinamasis vieningas mokymas (*Gesamtunterricht);* kitaip tariant, religijos mokymas kuo mažiausiai turi būti skirstomas atskirais dalykais, organiškai nejungiamais į vieną mokomąją visumą. Katekizmas, kaipo elementarinė religijos mokymo lytis, kaip tik sudaro tokią vieningą didaktinę visumą.

Tačiau norint, kad šita mokomoji religijos visuma būtų kuo sistemingiausia ir kuo vieningiausia, tenka religijos mokymo teorijoje ją analizuoti atskirais atžvilgiais. Teorinis religijos atžvilgis, nekalbant dabar apie katekizmą, kuris teikia bendro visiems atžvilgiams vieningo religijos mokymo, randa nušvietimą dogmatikoje ir apologetikoje. Pirmoji teikia ugdytiniams dogmų sistemą, pagrįstą Apreiškimu, antroji šitą sistemą pagrindžia protiniais ir istoriniais argumentais. Iš pirmosios jie turi gauti dogminės doktrinos

supratimą, iš antrosios – reikalingą jos pagrindimą ir apsiginklavimą prieš klaidingas laiko koncepcijas. Būtų tačiau netikslu manyti, kad religijos mokymo rėmuose dėstoma mokiniams dogmatika ir apologetika turi būti suprantamos dogmatinės ir fundamentalinės teologijos prasme. Religijos mokymas nėra dar anaiptol teologijos dėstymas; dar labiau nuo šio pastarojo skiriasi religinis lavinimas, kuris turi veikti žmogaus protą, valią ir jausmus ir jį formuoti ne vienu tik intelektualiniu atžvilgiu*.

Panašiai religinis doros mokslas neturi būti moralinės teologijos, o liturgijos mokymas – liturgikos mokslo dėstymas. Ir čia privaloma didaktinė atranka ir metodologinis mokomųjų gėrybių apdirbimas, kuris galėtų turėti maksimumą lavinamojo pajėgumo religinio formavimo prasme.

Šalia sisteminio atžvilgio, kuris visada yra lydimas aktualumo reikalavimų, mokomasis religijos lobis turi savo istorinį atžvilgį, kuris pagrindinius religijos objektus ima genetinio išsivystymo šviesoje. Šventoji, arba biblinė, istorija ir Bažnyčios istorija nušviečia Apreiškimo faktus ir dogminio lobyno išsivystymą. Pranašų, apaštalų, Bažnyčios tėvų, mokytojų ir apskritai religingų ir ypač šventųjų žmonių gyvenimas pavaizduoja ir sustiprina religinės doros nuovoką. Apeigų ir kulto istorija pagilina liturginio gyvenimo supratimą. Visi šitie istoriniai dalykai gali būti šiaip ar taip dėstomi organiškoje vienybėje su visa religijos mokymo sistema.

Jei religijos mokymas turi būti vieningas vardan jau vieno tik religijos vieningumo, tai visai teisėtai gali kilti klausimas, kas jame turi eiti koncentracijos dalyku, arba telkiamąja medžiaga. Šiais laikais į šį klausimą vis dažniau

---

* Apie skirtumą tarp religijos mokymo ir teologijos žr. *Pfliegler M.* Religionsunterricht, III. Die Methodik der religiösen Bildung, p. 30–31, 39, ir *Rademacher A.* Religion und Bildung, p. 142–145.

atsakoma, kad toks koncentracijos dalykas religijos mokyme turi būti liturgija. Tai ypatingai pabrėžia L. Boppas, kuris, pavyzdžiui, teigia tokius dalykus: „Liturgija tinka būti centriniu mokomuoju lobiu, nes ji viską taip *konkrečiai, apčiuopiamai, juntamai* pavaizduoja<...> Liturgija iš tikrųjų yra religinių vertybių realizavimo židinys<...> Todėl katalikas, kuris pažįsta savo liturgiją, ne tik įstengia savo gyvenimą apvilkti *grožiu* ir džiaugsmingai apipavidalinti, bet dar pramoksta joje pažinti savo *tikybą*, savo *pareigas* ir net visą išganymo istoriją"*. Iš to Boppas daro išvadą, kad religijos mokyme koncentracijos dėsnis reikalauja sutelkti aplink liturgiją visus mokomuosius vyksmus, nes visada iš jos išeinama ir prie jos grįžtama.

Panašiai G. Delcuve'as, S. J., konstatuoja didelę metodologinę liturgijos reikšmę mūsų laikais. „Noras mokyti gyvuoju būdu, pažadinant visų pajėgų bendradarbiavimą, vertia, – sako jisai, – daugelį auklėtojų matyti liturgijoje vertingiausią ir sėkmingiausią auklėjimo priemonę"**. O G. Lefebvre'as, O. S. B., paaiškina telkiamąją liturgijos reikšmę šitokiu jos santykiavimu su dogma ir dora: „Užuot dėstę dogmą, dorą ir kultą, mes kalbėsime šiame katekizme apie dogmą ir dorą *kulte*"***. Kalbėdamas apie kultą Lefebvre'as turi čia galvoje visų pirma liturgiją.

Viso religinio lavinimo koncentravimas apie liturgiją vis dėlto nepanaikina reikalo tinkamai nušviesti svarbiausias religines idėjas, kurios sudaro pagrindines religines tiesas. Tos idėjos bendrą religinio lavinimo koncentraciją papildo smulkesne atskirų dalių ar net skyrių koncentracija. Pavyzdžiui, dogmatikos srityje tokios religinės idėjos, aplink ku-

---

* *Bopp L.* Katechetik, p. 109 ir 111.

** Centre Documentaire Catéchétique [leidinys] Où en est l'enseignement religieux?, p. XIV.

*** Cituojama pagal Centre Documentaire Catéchétique [leidinį] Où en est l'enseignement religieux?, p. 128.

rias telkiamos religinės tiesos, yra: Dievas, Jėzus Kristus, Bažnyčia, žmogus, amžinasis gyvenimas. Tiesos, kurios liečia šitas religines idėjas, tam tikra prasme yra religijos mokyme ugdomosios gėrybės, laimėtos religiniu žmonijos gyvenimu ir siekiamos kaipo tam tikri mokymo tikslai. Tokių ugdomųjų gėrybių yra visose religijos mokymo srityse ir jos visos turi būti jame panaudotos sykiu ir kaipo lavinamosios priemonės, ir kaipo siekiamieji tikslai.

Mokomasis religinis lavinimo lobis labai bendrai gali būti atvaizduotas šitokia schema:

Ruožai / Atžvilgiai	Teorinis ruožas	Praktinis ruožas	Estetinis ruožas
Sisteminis atžvilgis	katekizmas dogmatika apologetika	katekizmas religinis doros mokslas	katekizmas liturgika
Istorinis atžvilgis	Šventoji istorija Bažnyčios istorija	pranašų, apaštalų, Bažnyčios tėvų, mokytojų ir šventųjų gyvenimas	apeigų istorija
Katechezės pagrindinės idėjos	Dievas Jėzus Kristus Bažnyčia žmogus amžinas gyvenimas	Dievo įsakymai askezė šventųjų bendravimas religinė akcija apaštalavimas	malda šv. Mišios sakramentai sakramentalijos šventės liturginiai metai

3. *Religinio lavinimo tikslai*

Kaip ir kitose ugdymo šakose, taip ir religiniame ugdyme galima skirti netiesioginius, arba tolimesnius, ir tiesioginius,

arba artimesnius, tikslus. Pirmieji yra paties religinio gyvenimo tikslai, antrieji – tikri ugdymo tikslai. Pirmieji yra ugdomosios gėrybės, antrieji – ugdomosios vertybės.

Ugdomosios gėrybės religiniam lavinimui yra religinės tiesos ir pažintys, kurios yra atrenkamos iš plačiai suprantamos religinės pasaulėžiūros, kaipo turinčios ypatingos lavinamosios ir auklėjamosios reikšmės. Čion priklauso tikėjimo dogmos, religinės doros principai, šventoji ir bažnytinė istorija, religingų žmonių gyvenimai, liturgijos mokslas ir jos istorija, žodžiu tariant, visa tai, kas mažiau ar daugiau išvysto anksčiau suminėtas pagrindines katechezės idėjas.

Visos ugdomosios religinio lavinimo gėrybės, atrinktos pagal psichologijos, teologijos ir aktualumo reikalavimus, sudaro jo mokomąjį lobį. Šis lobis, kaipo tam tikra visuma, turi šiaip ar taip atvaizduoti religinės pasaulėžiūros sistemą, sutelktą pagal vieningą religijos principą. Tai yra reikalinga tam, kad auklėtinio psichikoje galėtų įvykti religinės pasaulėžiūros koncentracija aplink vieną centrinę dieviškąją idėją.

Mokomasis lobis ne tik yra lavinimo tikslas, bet ir priemonė, žinoma, įvairiais tik atžvilgiais. Mokomuoju lobiu ugdytinis yra lavinamas, bet sykiu tas pats lobis yra siekiamas kaipo tam tikras tikslas: ugdytinis stengiasi jį pasisavinti, kaipo tai, kas turi siekiamosios vertės. Tuo tarpu savindamasis ugdomąją gėrybę kaipo siekiamąjį tikslą, jis pats pagal ją formuojasi, nes gėrybė, būdama asimiliuojama, pati pagal savo esmę asimiliuoja tą, kas ją savinasi.

Mokomosios gėrybės, kurios sudaro mokomąjį religinio lavinimo lobį, yra šitam lavinimui netiesioginiai, arba tolimesni, tikslai, nes ugdymo atžvilgiu pirmesnės ir svarbesnės yra atitinkančios tas gėrybes ugdomosios vertybės, t. y. tie nusiteikimai, su kurių pagalba ugdomosios gėrybės gali būti sėkmingai siekiamos ir net kuriamos. Šitie nusiteikimai ugdymui yra tiesioginiai arba artimesni tikslai. Čia ir

kyla klausimas, kokios yra religinio lavinimo ugdomosios vertybės, arba tie pastovūs nusiteikimai, kurie eina religiniame lavinime tiesioginiais tikslais.

Bendras siekiamas tuo lavinimu nusiteikimas, kaip jau žinome, yra religinis išsilavinimas. Kitaip jis buvo dar vadinamas religiniu susipratimu. Bet ir religinis išsilavinimas, ir religinis susipratimas, kaipo bendros sąvokos, maža tepasako apie tiesioginių religinio lavinimo tikslų turinį. Kad šie paaiškėtų, reikia religinį išsilavinimą smulkiau išnagrinėti.

Iš tikrųjų, religinis išsilavinimas yra sudėtingas nusiteikimas, kuriame galima skirti kelis pagrindinius momentus. Kaip jau buvo sakyta anksčiau, O. Willmannas išsilavinime apskritai skyrė gyvąjį žinojimą, įdvasintąjį sugebėjimą ir nušviestąjį norėjimą *(lebendiges Wissen, durchgeistigtes Können und geläutertes Wollen)*. Žodžiu tariant, jis matė išsilavinime įtrauktas visas dvasines žmogaus pajėgas. Ne kitaip yra ir su religiniu išsilavinimu, juo labiau kad religija tam tikra prasme pretenduoja į visą žmogaus gyvenimą.

Nėra abejonės, kad į religinį išsilavinimą įeina gyvas religijos dalykų žinojimas. Be pagrindinių religijos dalykų žinojimo negali būti religinio susipratimo ir todėl taip pat religinio išsilavinimo. Šitas žinojimas turi būti ne mechaniškas, bet gyvas, t. y. organiškai susijęs su visa religine asmenybe. Tai reiškia, kad jis turi būti suharmonizuotas asmeninėje sintezėje ir sukoncentruotas pagal vieną dieviškąją idėją. Kitaip tariant, religinis žinojimas turi būti organiškoji religinės pasaulėžiūros dalis.

Tačiau gyvenimiškos reikšmės turi ne tiek religinių tiesų žinojimas, kiek religinis tikėjimas. Gyvas tikėjimas yra tikras gyvenimo vairas ir sykiu akstinas. Jis apima ne tik protą, bet taip pat valią ir širdį. Tai svarbiausias religinio gyvenimo svartis, be kurio šis gyvenimas iš viso yra neįmanomas. Be kita ko, tikėjimas yra stipriausias religinio

aktyvumo veiksnys. Dėl šitų priežasčių religinis lavinimas turi ruošti naująją kartą ne tik religiniam žinojimui, bet ir religiniam tikėjimui ir net tikėjimui visų pirma*. Tuo būdu šalia religinio žinojimo religinis tikėjimas yra antras nusiteikimas, einąs tiesioginiu tikslu religiniam lavinimui.

Trečias religinis nusiteikimas, kuris čia yra svarbus kaipo tiesioginis tikslas, yra religinė sąmonė. Ji susiformuoja ryšium su žinojimu bei tikėjimu, bet vis dėlto yra skirtingas nusiteikimas. Religinė sąmonė bene bus svarbiausia ir būdingiausia religinio išsilavinimo arba susipratimo žymė. Žmogus, turįs religinę sąmonę, kiekvienu metu randa savyje galimybę religiškai orientuotis pasaulio ir gyvenimo dalykuose. Religinė sąmonė padeda jam suvokti vertybių hierarchiją, kylančią nuo žemiškų vertybių ir siekiančią patį Dievą. Ji yra tikras pagrindas religinei išminčiai, kuri, A. Rademacherio supratimu, yra „sugebėjimas ir palinkimas visus daiktus ir pergyvenimus matyti aukščiausios priežasties ir vertinti aukščiausio tikslo šviesoje"**. Be to, religinė sąmonė yra tas vienybės veiksnys žmogaus pasaulėžiūroje, kuris į visą žmogaus gyvenimą įneša religinį intencionalumą, viską nukreipiantį religine linkme. Žodžiu tariant, religinė sąmonė yra ne kas kita kaip potencialinė religinė mąstysena, pasiruošusi kiekvienu metu spręsti apie gyvenimo ir pasaulio dalykus darnioje sutartinėje su Vyriausiąja Tiesa.

Taigi religinis žinojimas, religinis tikėjimas ir religinė sąmonė yra trys pagrindiniai nusiteikimai, kurie yra būdingi religiniam išsilavinimui arba susipratimui ir kurie eina tiesioginiais tikslais religiniam lavinimui. Visi sykiu jie suda-

---

* Tikėjimo pirmenybę prieš religinį žinojimą ypatingai pabrėžia M. Pfliegleris (Religionsunterricht, III Bd.: Die Methodik der religiösen Bildung, p. 15, 18, 30, 218, 219).

** *Rademacher A.* Religion und Bildung. – S. 141.

ro religinę žmogaus pasaulėžiūrą, be kurios negali būti religinės asmenybės, t. y. bendriausio tikslo, viso religinio ugdymo siekiamo.

4. Religinio lavinimo uždaviniai

Religinio lavinimo uždaviniai yra artimoje priklausomybėje nuo jų tikslų. Nustačius šiuos pastaruosius, lengva nustatyti ir pirmuosius. Uždavinys yra tai, kas yra darytina, norint tikslą pasiekti. Sakysime, jei religinis žinojimas yra tikslas, tai religijos mokymas yra atitinkamas uždavinys. Jei, toliau, tikėjimas yra tikslas, tai ruošimas tikėjimui yra uždavinys. Pagaliau jei religinė sąmonė yra tikslas, tai religinės sąmonės formavimas yra uždavinys. Taigi trys pagrindiniai religinio lavinimo uždaviniai yra: religijos mokymas, ruošimas tikėjimui ir religinės sąmonės formavimas.

Kaip religinio lavinimo uždaviniai turi būti realizuojami, yra religinės metodikos dalykas. Čia bus ne pro šalį padarius bendriausių pastabų apie kiekvieną iš šitų uždavinių.

Religijos mokymas sykiu ir būtinai yra taip pat ir religinės doros mokymas. Mokykloje religijos mokymas yra vienintelis dalykas, kuris tiesioginiu būdu liečia doros klausimus. Visi kiti dėstomi mokykloje dalykai gali būti atsitiktinai panaudoti auklėjimui, sumezgant juos su doros klausimais, o religijos mokymas, neatskiriamas nuo doros mokymo, tarnauja auklėjimui tiesioginiu būdu. Dėl šitų priežasčių religijos mokymas turi ne tik lavinti, bet ir auklėti. Tai yra vienas iš tiesioginių jo uždavinių.

Antras dalykas, kuris čia turi būti pažymėtas, yra tai, kad religinis dorinis mokymas yra visai savotiškas ir kad todėl jis žymiai skiriasi nuo kitų mokymo rūšių. Religijos ir doros negalima pramokti tokia pat prasme, kaip geografijos ar istorijos. Viso religijos ir doros turinio negalima suimti

paprastu patyrimu ir supratimu: tam reikalingas religinis pergyvenimas, kurį galima religijos mokymu tam tikrame laipsnyje paruošti, bet kurio negalima dirbtiniu būdu sužadinti. Tai ypatingai liečia tikėjimą, kuris yra malonės dalykas ir negali būti pasiektas su tuo logišku būtinumu, kuris yra būdingas akivaizdžiam pažinimui.

Kai kalba eina apie ruošimą tikėjimui, tenka jame skirti malonės ir prigimties momentus. Kadangi malonė suponuoja prigimtį, tai reikia prigimtį taip nuteikti, tarsi nuo jos vienos priklausytų visas tikėjimas; bet iš kitos pusės, reikia pasitikėti malone, kuri yra vienintelis tikras tikėjimo veiksnys. Pamokymu, nuteikimu, asmeniniu pavyzdžiu, tvirtu įsitikinimu galima auklėtinyje sudaryti palankių nusiteikimų tikėjimui. Ogi nuteikta tikėjimui psichika bus palanki terpė malonei reikštis, nors šiam reiškimuisi nėra jokių prigimtųjų dėsnių*.

Religinės sąmonės formavimas yra taip pat labai subtilus uždavinys. Šita sąmonė yra individuali, vieninga ir viską apimanti, arba universali. Ji yra individuali ta prasme, kad kiekvienas atskiras žmogus turi ją susidaryti sau savo aktyviniu nusistatymu ir sąmoningu apsisprendimu. Kitaip sakant, religinė sąmonė yra asmeninio darbo išdava. Religinė sąmonė yra vieninga tada, kai ji nuosekliai reiškiasi religinio orientavimosi dalykuose. Pagaliau ji turi apimti visus pasaulio ir gyvenimo dalykus, kad žmogus galėtų spręsti apie bet kurį dalyką religijos šviesoje. Savaime suprantama, kad formuojant religinę sąmonę reikia rūpintis jos individualumu, vieningumu ir universalumu.

Iki šiolei buvo kalbėta apie pagrindinius religinio lavinimo uždavinius ryšium su jo tikslais, kuriuos jie atitinka.

---

* Apie pedagoginį ruošimą tikėjimui principialių sumetimų teikia M. Pfliegleris (Religionsunterricht, III Bd.: Die Methodik der religiösen Bildung, p. 124–127).

Bet galima taip pat kalbėti apie funkcionalinius religinio lavinimo uždavinius, nagrinėjant juos pagal šito lavinimo funkcijas, t. y. pagal ugdomojo veikimo rūšis. Tokių funkcijų yra trys, būtent: perteikimas, išvystymas ir įjungimas. Perteikimu ugdytiniui yra teikiamos ugdomosios gėrybės, kurios jį formuoja. Išvystymas yra veikdinimas jo pajėgų, kurios turi pasiekti klestėjimo stovį. Pagaliau įjungimu ugdytinis yra organiškai įglaudžiamas į bendruomenę, kurios ugdomosiomis gėrybėmis jis formuojasi ir kurios kūrybiniam darbui jis yra ruošiamas.

Religinis lavinimas, kaip ir kiekviena kita ugdymo šaka, turi savo perteikiamąjį, išvystomąjį ir įjungiamąjį uždavinį. Palyginant su tiksliniais uždaviniais, šitie funkcionaliniai uždaviniai nėra kažkas visai naujo. Faktiškai šiais pastaraisiais siekiami tie patys tikslai, tik žiūrint į juos labiau iš ugdomojo veikimo atžvilgio.

Klausimas apie tai, kas religiniu lavinimu gali būti perteikiama ir kas išvystoma, nėra taip aiškus, kaip kitose ugdymo šakose: religijos turinys negali būti pasisavintas vienu tik protiniu būdu, bet dar reikalauja tikėjimo ir religinio pergyvenimo, o tai žymiai komplikuoja dalyką. Tačiau šiaip ar taip religijos lobyje yra nemaža dalykų, kurie gali būti perteikiami. Mokomoji medžiaga, kuri pripildo katekizmus, religijos vadovėlius ir Šventąjį Raštą, žinios apie liturgiją, giesmės, maldų formulės ir kiti panašūs dalykai gali būti perteikiami jaunajai kartai. Sunkiau yra su religinių patirčių, jausmų ir pergyvenimų perteikimu, bet ir tai bent tam tikrame laipsnyje yra galima, jei religijos perteikėjas stovi, kaipo religinė asmenybė, religinio gyvenimo aukštumoje. Neperteikiamas yra tikėjimas, nes jis yra malonės dalykas. Auklėjimu jam nebent galima sudaryti palankių aplinkybių, turinčių paruošiamosios reikšmės.

Išvystoma religinė sąmonė; jos perteikti negalima. Iš savo esmės jinai yra formalinio pobūdžio, t. y. jai yra būdingas

ne žinojimas, bet nusiteikimas arba net sugebėjimas. Religinė sąmonė išsivysto ir tobulėja palaipsniui visomis savo ypatybėmis, individualumu, vieningumu, universalumu. Perteikimu suteikiama auklėtiniui religinė medžiaga, o išvystymu jame sudaromi sugebėjimai šita medžiaga pasinaudoti savo religiniam išsilavinimui. Kaip kur kitur, taip ir čia perteikimo sėkmingumui reikalingas kuo didžiausias imlumas, o išvystymo sėkmingumui – kuo didžiausias savaveiksmiškumas.

Pagaliau įjungiamąja religinio lavinimo funkcija auklėtinis yra ugdomas ideologinės bendruomenės nariu. Kiekviena religinė bendruomenė ir ypač Bažnyčia turi savo ideologinę pusę ir todėl gali būti pavadinta ideologine bendruomene. Atskiras tokios bendruomenės narys tik tada yra reikiamai religiškai susipratęs, kai turi ideologinio solidarumo sąmonę. Jis turi žinoti, kad jo religiniai įsitikinimai yra tikri tik tada, kai jie sutaria su visos ideologinės bendruomenės religiniu patyrimu, einančiu iš gyvenimiškų jos gelmių. Organiškas įaugimas į religinės bendruomenės ideologiją yra, be kita ko, būtinas tikrai religinei sąmonei.

Religijos metodika, norėdama stovėti aukštumoje, turi tinkamai atsižvelgti ne tik į tikslinius, bet ir į labai bendrai čia pajudintus funkcionalinius religinio lavinimo uždavinius. Visų tikslinių uždavinių realizavimas laiduoja religinio lavinimo sistemingumą, o funkcionalinių uždavinių vykdymas – lavinamojo veikimo tikslingumą.

5. Metodologiniai religinio lavinimo principai

Visi metodologiniai principai, reikšmingi intelektualiniam lavinimui, arba protinimui, turi taip pat reikšmės ir religiniam lavinimui. Todėl religinė pedagogika negali pasilikti abejinga visam tam, kas paskutiniais laikais sudaro

pozityvius didaktikos laimėjimus. Šioje vietoje nėra galimybės plačiau svarstyti religinio lavinimo metodikos. Bus vien ne pro šalį iškelti aikštėn keletą svarbiausių aktualiųjų principų, kurie šitoje metodikoje turi rasti ypatingą atsižvelgimą. Šiais laikais bene svarbiausi ir aktualiausi yra metodologiniai veizdėjimo, pergyvenimo ir savaveiksmiškumo principai.

Mokomasis religijos lobis susidaro iš dvasinių gėrybių, kurios tiesioginiu būdu negali būti veizdimos ir patiriamos. Daugelis iš jų yra abstraktinės, antjuslinės, antgamtinės. Jei šitos gėrybės būtų perteikiamos vien žodiniu būdu, auklėtinyje negalėtų susidaryti nei tikras jų patyrimas, nei realinis jų supratimas, nei gilesnis jų pergyvenimas. Todėl religiniam lavinimui tenka rūpintis, kad šitos gėrybės pasidarytų šiaip ar taip, tiesioginiu ar netiesioginiu būdu, prieinamos jusliniam patyrimui, arba plačiai suprantamam veizdėjimui. Kitaip žodinis religijos žinojimas niekados negalės būti patikimu religinio išsilavinimo pagrindu.

Pasirodo, religijos dalykai gali būti patiriami veizdimuoju būdu jos nešėjuose, jos realizavimuose, jos apraiškose. Tikinčiųjų visuomenėje vaikas auga religinėje aplinkoje, kurią sudaro šeimos religinis gyvenimas, tėviškės bažnyčia, religinė bendruomenė, mokyklos religinė praktika, net gamta, kuri gali būti traktuojama kaipo Dievo rankų padaras. Šita religinė aplinka gali duoti nemaža medžiagos tiesioginiam religinių dalykų veizdėjimui. Religinis lavinimas iš pat pradžios turi šitą veizdėjimą panaudoti kaipo pagrindą religiniams dalykams suprasti.

Šalia šito tiesioginio religinių dalykų stebėjimo ne mažesnės reikšmės turi ir netiesioginis jų veizdėjimas. Čion priklauso įvairūs pavaizdavimai, taikomi katekizmo, religinės istorijos, dorinio gyvenimo, liturgijos ir kitų religijos sričių dalykams. Šiais laikais šitam reikalui, be atvaizdų, gali tarnauti ekrano paveikslai, nejudamieji ir judamieji.

Religinių dalykų pavaizdavimas atvaizdu stovi viduryje tarp tiesioginio stebėjimo ir vaizdavimo žodžiu, kuris reikalauja iš auklėtinio jau grynai išvidinio vaizdavimosi.

Pavaizdavimas religinių dalykų žodžiu bene dažniausiai įvyksta pasakojimo pavidalu. Biblinės ir bažnytinės istorijos scenos, šventųjų žmonių gyvenimai, dorinio religinio gyvenimo atsitikimai gali būti sėkmingai pavaizduoti vaizdingu pasakojimu, kuris gali labai reikšmingai jungti savyje abstraktinį ir konkretinį pradą. Čion reikia taip pat priskirti ir religinę poeziją, kuri gali labai ryškiai ir įtaigiai traktuoti religines temas. Apskritai religinis menas yra svarbi religinio veizdėjimo priemonė.

Kad religinis lavinimas turėtų patirtinį pagrindą ir suteiktų realinį religinių dalykų supratimą, visos suminėtosios veizdėjimo priemonės turi būti šiaip ar taip panaudotos. Veizdėjimas religiniame lavinime yra svarbus dar tuo, kad jis yra būtinas pagrindas religiniam pergyvenimui. Pergyvenant kurį dalyką žmogaus siela sueina su juo į giliausius santykius: visas jo turinys veikia visą žmogų, kuris, prisiimdamas jį, pagal jį taip pat formuojasi. Pergyvenimas yra ne tik pažinimas, bet ir vertinimas dalyko kaipo tam tikros gėrybės. Todėl jame dalyvauja ne tik protas, bet ir jausmas ir net valia. Pergyvenimas yra todėl gyvas vertingos tiesos pažinimas. Kiekvieną tikrą pergyvenimą charakterizuoja dalykiškumas, vertingumas ir santykiavimo su objektu pilnumas.

Žinant religinio pergyvenimo reikšmę, negalima jo nevertinti labai aukštai religiniame lavinime. Sakoma net kompetentingų religinės pedagogikos žinovų, kad visas religinis mokymas turi tik tiek vertės, kiek jis sugeba gaivinti mokiniuose religinius pergyvenimus. Labai dažnai visa tai, kas yra pasisavinta be religinių pergyvenimų, yra atmetama kaipo negyvas dvasios balastas. Suprantama savaime, kokios svarbos gali turėti religinis pergyvenimas gyvajam

tikėjimui susidaryti. Žmogus, neperėjęs šiaip ar taip religinio pergyvenimo mokyklos, niekados negali turėti gyvesnio tikėjimo ir gilesnio religinio gyvenimo.

M. Pfliegleris, ypatingai aukštai vertinąs religinio pergyvenimo reikšmę, numato šitokius jo šaltinius religiniame lavinime: 1) liturgija, 2) religinis menas, 3) religingų žmonių gyvenimas, 4) religingų žmonių išpažinimai, 5) mistika, 6) didžiųjų maldakurių maldos, 7) Dievo malonė*.

Šalia veizdėjimo ir pergyvenimo trečias svarbus religinio lavinimo metodologinis principas yra savaveiksmiškumas. Savaveiksmiškumo, veiklos, arba net darbo principas reikalauja iš ugdytinio aktyvaus nusistatymo ugdomajame darbe. Šis metodologinis principas nesutinka religinėje pedagogikoje tokio vieningo pritarimo, kaip veizdėjimo arba pergyvenimo principai. Taip yra gal dėl to, kad veiklos arba savaveiksmiškumo principas yra labai įvairiai suprantamas. Ypač didelis nuomonių sąspyris yra susidaręs aplink darbo mokyklos koncepciją, kuri turėtų suteikti nurodymų apie veiklos principo realizavimą lavinimo darbe. Vis dėlto šiaip ar taip savaveiksmiškumas dabar yra jau pripažįstamas religinės pedagogikos reiškėjų daugumos.

Šito principo šalininkų net nurodoma, kad savaveiksmiškumas yra labai artimas seniems religinio auklėjimo ir auklėjimosi, ir ypač askezės, postulatams ir kad pagrindinės savaveiksmiško lavinimo tiesos yra senų seniausia mokomoji išmintis**. Bet sykiu pripažįstama, kad savaveiksmiškumo principas turi religiniame lavinime savo ribas, taikymo objektus ir būdus, kurie gali skirtis nuo jo pritaikymo pasaulinio lavinimo dalykuose.

---

* *Pfliegler M.* Der Religionsunterricht, III Bd.: Die Methodik der religiösen Bildung. – S. 243–249.

** Plg. *Göttler J.* Religions- und Moralpädagogik, p. 128.; *Pfliegler M.* Der Religionsunterricht, III Bd.: Die Methodik der religiösen Bildung, p. 268–269.

Ir kitose ugdymo šakose, šalia savaveiksmiškumo, reikalaujamas taip pat ir imlumas, o religiniame lavinime šitokis imlumo ir savaveiksmiškumo derinimas ypač yra privalomas ir svarbus. Religija turi savo kontempliatyvinę ir aktyvinę pusę, ir todėl ugdytinyje turi būti atitinkamai išvystomas imlusis ir veiklusis pajėgumas. Nusiteikimas prisiimti Dievo malonę yra tam tikras imlumo stovis, kuris apskritai yra reikalingas prisiimti giliausiam religijos turiniui ir jam pergyventi. Bet sykiu religija turi savo aktyvinę pusę, kuri reikalauja iš žmogaus aktyvinio nusistatymo. Religinis lavinimas, vedamas pagal savaveiksmiškumo principą, ruošia ugdytinį kaip tik tokiam aktyvumui. Kur ir kaip turi būti realizuojamas šitas principas, yra jau religinės metodikos dalykas.

Žemiau suvedami krūvon vienoje schemoje religinio lavinimo tikslai, uždaviniai ir metodologiniai principai. Dėl pastarųjų reikia pažymėti, kad schemoje jie, nors ir parodyti tam tikrose rubrikose, vis dėlto turi būti imami be atitikimo su tikslais ir uždaviniais: jie visi gali turėti reguliatyvinės reikšmės kiekvieno uždavinio vykdyme.

Religinio lavinimo tikslai	religinis žinojimas	religinis tikėjimas	religinė sąmonė
Religinio lavinimo uždaviniai	religijos mokymas	ruošimas tikėjimui	religinės sąmonės formavimas
Metodologiniai religinio lavinimo principai	veizdėjimas	pergyvenimas	savaveiksmiškumas

Pagaliau bus ne pro šalį pažymėti būdingą skirtumą tarp vokiečių ir prancūzų religinio lavinimo metodologų. Vokiečių metodologai yra linkę gilintis į atskirų metodologinių principų analizę, o prancūzų metodologai ypatingai pabrėžia gyvenimišką religinės visumos principą. Sutelktiniame veikale „Où en est l'enseignement religieux?" apie

religinio lavinimo metodą šitaip reikšmingai pasisakyta: „Kalbant apie *metodą*, svarbu visų pirma – ir čia kaip tik yra kapitalinis punktas – neatskirti mokslo nuo akcijos, teorijos nuo praktikos, dogmos nuo dvasios. doktrinos nuo gyvenimo. Dėstymas todėl turi įgauti *sintetinį* ir telkiamąjį pobūdį pagal vieną centrinę didžiąją idėją, iš kur viskas išeina ir kur viskas grįžta. Šita idėja, savaime suprantama, turi būti „gyvenimo" idėja, – spinduliuojančio, pilnutinio, sudievinto gyvenimo, kurio norėjo mums Dangiškasis Tėvas"*.

Kitoje vietoje ta pati metodologinė idėja išreiškiama šiais žodžiais: „Dabartinė pedagogika sako: vaikas turi iš pat pradžios *gyventi* tiesą. Todėl reikia, kad pirmas kontaktas su tiesa būtų pilnutinis kontaktas, kur sykiu būtų apimtos visos pajėgos. Pirmas žmogiškasis vaiko aktas yra pilnutinis aktas; vienu laiku jis yra juslinis ir protinis pažinimas, jausmas, polinkis, pastanga, veiksmas"**. Iš tikrųjų ta pačia linkme eina ir vokiečių metodologinė mintis, bet tik jie, kaip pasakyta, ne tiek pabrėžia gyvosios sintezės reikalą.

Jei reikėtų vienu terminu apibūdinti metodologinį sąjūdį, kuris vyksta šiais laikais religinio lavinimo metodikos srityje, galima būtų pasakyti, kad jis eina *gyvosios dvasios metodo* linkme. Ir iš tikro, kas yra šitie veizdėjimo, pergyvenimo, savaveiksmiškumo, pilnutinio gyvenimo principai, kaip ne gyvosios dvasios reikalavimai, kurie rado evangelijose tokį tobulą realizavimą jau beveik prieš du tūkstančius metų. Dabartinė religinė pedagogika įstengia išaiškinti, kodėl jos jau viena tik žmogiškąja savo puse visada sugebėjo ir sugeba veikti įvairių įvairiausius žmones su nepaprastu pedagoginiu sėkmingumu. Jos buvo tobulai parašytos pagal gyvosios dvasios metodą tada, kai jų autoriai apie tą metodą neturėjo jokio supratimo.

---

* *Op. cit.* – P. 31.
** *Op. cit.* – P. 213.

VISUOMENINIS AUKLĖJIMAS

Įžanga

Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba mūsų laikais

1. Du gyvenimo atžvilgiu: individualinis ir visuomeninis

Per visą žmonijos istoriją taip ar šiaip reiškėsi ir dabar tebesireiškia priešpastatymas dviejų dalykų: individo ir masės arba net asmens ir visuomenės. Situodu dalyku taip yra nelygiu vienas antram, kad, rodos, sunku būtų laikyti juodu tokiomis dviem galybėmis, kurios galėtų lygiomis rivalizuoti tarp savęs. Vis dėlto šitų dviejų dalykų priešpastatymas vieno antram, kaip parodo žmogaus kultūros eiga, yra visados tiek gyvas ir aktualus, kad taip ar šiaip išeina aikštėn žmonių gyvenime ir dar iki šiolei, kaipo tam tikra problema, nerado vienodai visiems priimtino derinamojo išsprendimo.

Asmens ir visuomenės priešpastatymas reiškiasi, pavyzdžiui, tame antagonizme, kurio visuomet buvo ir dabar tebėra tarp individualizmo ir įvairių kolektyvizmo rūšių, kokios kad yra etatizmas, socializmas, komunizmas ir t. t. Individualizmas stengiasi realizuoti žmonijos gyvenime asmens pirmenybę prieš visuomenę, tuo tarpu įvairios kolektyvizmo rūšys siekia visuomenės pirmenybės prieš individualinį asmenį. Toks, pavyzdžiui, yra nusistatymo skirtumas tarp individualistinio kapitalizmo ir kolektyvistinio socializmo. Kuriamasis individo nusiteikimas, individualinė iniciatyva ir laisvos individų varžytynės kovoje už materialinę gerovę charakterizuoja kapitalistinę visuomenės santvarką. Socializmas priešpastato šitoms jos savybėms sutelktinę gamybą, visuomeninį privatinės iniciatyvos

normavimą ir individualistinės konkurencijos pakeitimą ekonominės socialinės santvarkos priemonėmis.

Asmens ir visuomenės priešpastatymas taip ar šiaip išeina aikštėn ir tame antagonizme, kurio paprastai yra tarp aristokratizmo ir demokratizmo. Aristokratizmas laiko tikrai vertingais kultūrinei kūrybai atskirus žymesnius asmenis, prasikišusius į priekį savo kilme arba net kitokiomis individualinėmis ypatybėmis. Demokratizmas laiko kultūrinės kūrybos veiksniu taip pat plačiąsias mases ir atitinkamai pripažįsta joms plačias teises. Todėl aristokratizmas stengiasi sutelkti visuomeninę valdžią nedaugelio žmonių rankose, o demokratizmas stengiasi patraukti kuo plačiausias mases prie visuomeninės valdžios sudarymo bei realizavimo.

Ne mažiau reikšmingas yra ir tasai asmens ir visuomenės priešpastatymas, kuris išeina aikštėn palyginamajame vertinime individualinės asmens kultūros ir visuomeninės santvarkos pagal tai, kiek šituodu dalyku turi reikšmės visuomenės tvarkai, laisvei ir gerovei. Asmens pirmenybės šalininkai labiau pasitiki individualine asmens kultūra ir todėl iš jos labiausiai laukia suminėtų visuomeninių gėrybių. Užtat visuomenės pirmenybės šalininkai labiau pasitiki visuomenine santvarka negu individualine asmens kultūra ir todėl stengiasi realizuoti visuomeninę pažangą organizacinėmis visuomeninių reformų priemonėmis.

Pigu pastebėti, kad individualizmo ir aristokratizmo šalininkai pasitiki labiau individualine asmens kultūra, tuo tarpu kolektyvizmo ir demokratizmo šalininkai yra labiau linkę matyti pažangos veiksnį visuomeninėje santvarkoje. Individualistinio kapitalizmo šalininkai ilgai laikėsi vienašališkos pažiūros, kad ne visuomeninė santvarka, bet asmens kultūra yra vienintelis visuomeninio laimingumo veiksnys, ir todėl griežtai priešinosi socialinėms reformoms. Iš kitos pusės, socialistai dažniausiai yra linkę manyti, kad

žmonijos išganymas tepareina nuo visuomeninės santvarkos. Kai aristokratizmo šalininkai priešinasi patraukimui plačiųjų masių prie valdžios sudarymo bei realizavimo, aiškiai išeina aikštėn nepasitikėjimas doktrinaliai sugalvotomis visuomeninės santvarkos lytimis. Užtat demokratizmo šalininkai nesvyruoja, reikalaudami plačiosioms masėms teisių dalyvauti visuomeninės valdžios sudaryme bei realizavime, nes jie visai pasitiki išganomąja visuomeninės santvarkos reikšme.

Gal niekur taip lengvai neišeina aikštėn neracionalus asmens ir visuomenės priešpastatymas, kaip šitame praktiniame vertinime individualinės asmens kultūros ir visuomeninės santvarkos. Iš tikrųjų ir vienos, ir antros šalininkai nusideda vienašališkumu. Individualinė asmens kultūra, jei ji atsižvelgia į visuomenės reikalus, ir visuomeninė santvarka yra du visuomeninio gyvenimo veiksniu, nuo kurių sykių pareina visuomenės tvarka, laisvė ir gerovė. Maža to, reik net konstatuoti, kad visuomeninė santvarka ir individualinė asmens kultūra, orientuojama visuomeniniu atžvilgiu, turi viena antrai grįžtamosios įtakos: visuomeninė tvarka gali auklėti visuomeniniu būdu palenktus jai žmonės, o individualinė asmens kultūra gali neigiamai ar teigiamai reikštis visuomeninės santvarkos funkcionavime.

Iš čion nuosekliai einant, reik pripažinti bergždžiomis utopijomis tų revoliucionierių svajonės, kurie tikisi vienu prievartos šuoliu pereiti iš netobulos ir keikiamos tvarkos į tobulą idealizuojamąją. Bet negalima sutikti ir su tais konservatoriais, kurie esamąją visuomenės santvarką laiko vienintele galima ir faktinai nepakeičiama. Visuomenės santvarka gali būti pertvarkoma, keičiama ir tobulinama tiek ir taip, kiek ir kaip gali būti įvairiai pagrindžiamas, keičiamas ir tobulinamas visuomeninis žmonių auklėjimas. Todėl einant prie realių visuomeninių reformų privalu jos visų pirma atremti į visuomeninį žmonių auklėjimą, nes

visuomeninė santvarka sudaro, taip sakant, visuomenės stuomenį, o individualinė asmens kultūra, orientuojama visuomenine pakraipa, sudaro visuomeniniame gyvenime tikrai realų ir niekuo neatstojamą pagrindą.

Tame, kas čia pasakyta apie palyginamąjį individualinės asmens kultūros ir visuomeninės santvarkos vertinimą, galima jau numatyti sintetinis asmens ir visuomenės priešpastatymo išsprendimas. Vadinasi, nei viena tik individualinė asmens kultūra, nei viena tik visuomeninė santvarka nepajėgia laiduoti visuomenėje tvarkos, laisvės ir gerovės: tik jų dviejų suderinimas intensyviame jų dviejų išsivystymo laipsnyje tegali laiduoti normalų visuomeninio gyvenimo funkcionavimą. O jei taip, tai galima jau spėti, kad ir apskritai asmens ir visuomenės gyvavimas turi būti suderintu tokiu būdu, kad intensyvus asmens reiškimasis būtų pilnoje harmonijoje su lygiai intensyviu visuomenės reiškimusi. Iš šito irgi galima spėti, kaip mums teks kur kitur įsitikrinti, kad individualizmo ir kolektyvizmo, aristokratizmo ir demokratizmo priešinimasis gali būti išspręstas sintetiniu būdu trečioje pažiūroje, kuri pajėgia išvengti vienašališkų pažiūrų kraštingumo.

Sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo išsprendimas yra faktinai galimas todėl, kad individualinis ir visuomeninis gyvenimo atžvilgiai galutinėje sąskaitoje glūdi tame pačiame individualiniame asmenyje, kuris tik vienas yra realinė visuomenės atrama. Visuomenė, kaip ji reiškiasi mūsų prigimtajame pasaulyje, nėra kažkokia substancialinė realybė, kuri galėtų gyvuoti kaipo tam tikra gyva būtybė, savo esme skirtina nuo individualinių žmonių. Tiesa, buvo mėginimų prirodinėti, kad visuomenė yra savotiškas organizmas, kuris gyvena savu gyvenimu šalia žmogiškųjų individų; bet šita hipotezė, paremta gana abejotinomis analogijomis, vis dėlto nerado jokio platesnio pripažinimo mokslininkų tarpe. Neginčytinas faktas tebelieka tai, kad

individualinis asmuo yra visuomenėje ta substancialinė realybė, kuria laikosi pati visuomenė. Visuomenė ir yra ne kas kita kaip individualinių asmenų santykiavimo padaras. Tuo tarpu šitas individualinių asmenų santykiavimas susidaro iš individualinių pergyvenimų, kurie glūdi atskiruose asmenyse. Tokiu būdu galutinėje sąskaitoje visuomeninės apraiškos remiasi individualiniais žmonių pergyvenimais, atkreiptais tik į santykiavimą su kitais žmonėmis. Jau todėl tarp grynai individualinių ir visuomeninių asmens gyvenimo apraiškų nėra principialaus prieštaravimo, kuris negalėtų būti išspręstas derinamąja pakraipa. Atvirkščiai, jei individualinės ir visuomeninės apraiškos glūdi toje vienoje realybėje, kuri yra atskiras asmuo, tai jau pačiam net šitam asmeniui atsiranda gyvas reikalas suderinti individualinį savo gyvenimo atžvilgį su visuomeniniu, nes kitaip jis nepajėgia atsiekti išvidinio susiharmonizavimo.

Neabejotina, kad atskiras asmuo nelengvai sugeba suderinti savyje individualinį ir visuomeninį gyvenimo atžvilgį. Individualistiniai polinkiai per daug verčia jį užsidaryti egoistiniame savo gyvenimo rate ir nesireikšti tais visuomeninio gyvenimo veiksmais, kurių žmonės gali reikalauti vieni iš kitų. Toks individualistinis nusistatymas yra pagrįstas įsitikrinimu, kad asmuo yra vienintelė substancialinė realybė visuomenės gyvenime, bet jame trūksta to reikalingo supratimo, kad žmogiškasis asmuo tegali gyvuoti tik panašių į save būtybių draugijoje ir kad fizinis, kultūrinis ir religinis jo klestėjimas teatsiekiamas vien sąryšyje su visuomenine kultūra. Todėl siauras individualistinis nusistatymas faktinai pakerta pilnutinio išsivystymo galimybes ir tuo pačiu padaro beprasmį tos vienintelės realybės gyvavimą, kuria yra kiekvienas atskiras individualinis asmuo. Iš čion kyla gyvas reikalas suharmonizuoti kiekviename atskirame asmenyje individualinį jo gyvenimo atžvilgį su visuomeniniu. Pirmasis atžvilgis yra atkreiptas į intensyvų

individualinį asmens įsigalėjimą gyvenime, tuo tarpu antrasis atžvilgis turi būti atkreiptas į intensyvų jo reiškimąsi visuomeninio solidarumo nusiteikimais bei veiksmais. Tokiu būdu galų gale pasirodo, kad asmens ir visuomenės suderinimo pagrindas glūdi pačiame asmenyje, kiek jame yra suderinamu individualinis ir visuomeninis gyvenimo atžvilgiu. Todėl auklėti visuomenė faktinai yra ne kas kita kaip auklėti atskiri asmens visuomeniniu atžvilgiu.

2. *Dvi atitinkamos pakraipos pedagogikos moksle: individualinė ir visuomeninė pedagogika*

Supratimas reikalo auklėti jaunimą visuomeniniu atžvilgiu ne visuomet buvo vienodas. Bendrai imant, šitas pedagoginio veikimo atžvilgis iki šiolei buvo gerokai apleidžiamas palyginant su individualiniu pedagoginio veikimo atžvilgiu. Iš dalies tai atsitikdavo todėl, kad pedagogikos moksle negali būti atskiros visuomeninio auklėjimo disciplinos šalia, pavyzdžiui, didaktikos arba dorinės pedagogikos. Pedagogikos mokslas tikslingiausia skirstyti pagal gyvenimo sritis, kombinuojant jas su auklėtinomis žmogaus galiomis. Tuo tarpu, kaip yra jau paaiškėję, visuomeninis auklėjimas liečia gyvenimo atžvilgį, bet ne atskirą gyvenimo sritį, kuri galėtų pasidaryti objektu atskirai pedagoginei disciplinai.

Kadangi visuomeninis auklėjimas liečia vis dėlto labai svarbų gyvenimo atžvilgį, tai net visa pedagogikos sistema gali būti paspalvinta šituo atžvilgiu, kaip kad, pavyzdžiui, P. Natorpo sistemoje, pavadintoje *Sozialpädagogik*. Palinkimas imti pedagogikos sistemą visuomeniniu atžvilgiu iš dalies gali būti aiškinamas tuo, kad klasiški pedagogikos veikalai dažniausiai ėjo individualinės pedagogikos pakraipa. Tokiu būdu individualinė ir visuomeninė pedagogikos mokslo pakraipos faktinai atitinka tuodu gy-

venimo atžvilgiu, kuriuodu reiškiasi priešpastatymu asmens ir visuomenės. Juk aišku savaime, kad individualinė pedagogika turi linkmės į pripažinimą asmeniui pirmenybės prieš visuomenę, tuo tarpu visuomeninė pedagogika yra palinkusi pripažinti visuomenei pirmenybę prieš asmenį.

Supratus, kad vienintelis teisingas yra sintetinis asmens ir visuomenės santykiavimo suderinimas, negali būti irgi abejonės, kad pilnutinė pedagogikos sistema negali būti nei individualinė, nei visuomeninė pedagogika, nes pilnutinio ugdymo sistemoje turi rasti reikiamo atsižvelgimo ir net sintetinio suderinimo individualinis ir visuomeninis ugdymo atžvilgiai. Kitaip tariant, pilnutinio ugdymo sistema turi lygiai intensyviai išvystyti auklėtinyje tiek individualinius, tiek visuomeninius gyvenimo nusiteikimus, kad šitas auklėtinis sugebėtų nustatyti deramą sutartinę tarp savo asmens ir visos visuomenės reikalų.

Kai yra sakoma, kad visuomeninis auklėjimas sudaro vieną pilnutinio ugdymo atžvilgį, bet nesudaro atskiros jo srities, tai toks pasakymas jau reiškia, kad visuomeninis auklėjimas gali ir net privalo būti siekiamas visomis pilnutinio ugdymo dalimis. Ir iš tikro visuomeninių nusiteikimų galima auklėti ir fiziniu lavinimu, kuris, pavyzdžiui, išvysto kolektyvinį drausmingumą, ir protinimu, kuris gali patiekti doktrinalinį susipratimą visuomeninio gyvenimo klausimuose, ir dorinimu, kuris, pavyzdžiui, auklėja dorinius solidarumo nusiteikimus, ir estetiniu lavinimu, kuris gali išvystyti sutarimo įpročių sutelktiniame dailiųjų kūrinių atgaminime, ir pagaliau religiniu auklėjimu, kuris suteikia visuomeniniams nusiteikimams aukščiausios sankcijos ir giliausios prasmės. Bet vis dėlto reik pripažinti, kad visuomeninis auklėjimas gali turėti su viena pedagogine disciplina daugiau, su kita – mažiau susidūrimo taškų. Šituo atžvilgiu visuomeninis auklėjimas ypatingai daug turi bendro

su dorinimu, kadangi daugelis visuomeninių nusiteikimų yra dorinės prigimties. Todėl dažnai visuomeninis auklėjimas yra tyrinėjimas dorinės pedagogikos ribose, kaipo vienas iš palenktų jam tiesioginių objektų. Tačiau būtų klaidinga pamiršti, kad visuomeninis auklėjimas turi taip pat santykių su kitomis pedagogikos sistemos dalimis ir pirmoje eilėje su didaktika, arba protinimo mokslu, kuris privalo rūpintis visuomeniniu jaunimo lavinimu atitinkamo mokymo priemonėmis.

Ta aplinkybė, kad visuomeninis auklėjimas sudaro vieną pilnutinio ugdymo atžvilgį, su kuriuo privalo skaitytis visos pedagogikos mokslo dalys, vis dėlto nekliudo paimti visuomeninį auklėjimą tiesioginiu objektu atskiram monografiniam tyrinėjimui, kuriuo visuomeninio auklėjimo klausimai galėtų būti mažiau ar daugiau išsemiamai išnagrinėti. Šitokis tyrinėjimas ypatingai svarbus būtų mūsų laikais, kai visuomeninio gyvenimo apraiškos yra įgijusios nepaprasto aktualumo sąryšyje su naujomis pasaulinio gyvenimo aplinkybėmis.

3. Visuomeninio auklėjimo aktualumas mūsų laikams

Nuo antrosios XVIII a. pusės galima pastebėti kaskart smarkesnį visuomeninių santykių intensifikacijos, arba tamprėjimo, vyksmą. Kapitalistinė ekonominio gyvenimo santvarka ir šituo, kaip ir kitais atžvilgiais, suvaidino didelę rolę. Gyventojų susibūrimas į didelius centrus, plačiai siekiąs prekių mainomainis, ekonominis ištisų kraštų priklausomumas vienų nuo kitų, tolimų kraštų suartėjimas dėl susisiekimo ištobulinimo, veiki kultūros laimėjimų difuzija visame pasaulyje padarė tarp kitko tai, kad bendravimo ryšiai ne tik tarp atskirų visuomenės narių, bet ir tarp atskirų tautų padaugėjo, sustiprėjo ir liko pripažinti neišvengiamais.

Bet sykiu su šituo teigiamuoju vyksmu ėmė visuomeniniame gyvenime ir tarptautiniuose santykiuose kilti aikštėn apraiškų, kurios nelėmė nieko gero artimiausiai ateičiai.

Socialinio kontrasto tarp darbdavių ir darbininkų padidėjimas, kovos už būvį pasunkėjimas, plėšriųjų instinktų išsivystymas šitoje kovoje, niekuo neribojamos atskirų tautų varžytynės dėl rinkų ir šiaip jau imperialistinių instinktų sustiprėjimas aiškiai rodė, kad kapitalistinis pasaulis buvo paėmęs griežtai individualistinę pakraipą, kuri turėjo neišvengiamai privesti prie tos katastrofos, kuri įvyko mūsų laikais, kaipo pasaulinis karas. Bet, kaip kiekviena istorinio žmonijos gyvenimo kraštenybė, taip ir individualistinė kapitalistinio pasaulio pakraipa iššaukė pagal kontrasto dėsnį priešingą sau kraštenybę socializmo lytyje. Socializmas ėmė principialiai neigti tuos pagrindus, kuriais laikėsi kapitalistinis pasaulis, ir, eidamas protesto inercija, nustojo skaitytis taip pat su teisėtomis individualizmo savybėmis. Plačiųjų masių niveliavimas vienu demagoginiu mastu, skiepijimas joms neapykantos, ardymas jose religinio bei dorinio gyvenimo pagrindų ir sykiu viliojimas jų tariamosiomis neišsemiamomis ateityje materialinėmis gėrybėmis padarė tai, kad socializmo skelbiama socialinė revoliucija pasidarė lygiai dideliu pavojumi, kokiu kad buvo ir dar tebėra imperialistinis karas, pagrįstas ekonominiais kapitalizmo išrokavimais.

Karas ir revoliucija pasidarė tokiu būdu mūsų pasauliui Skila ir Charibdė, pro kurias jam nelemta buvo laimingai prasiveržti į geresnę ateitį. Baimė karo varė šitą pasaulį į socializmo kraštenybę, baimė revoliucijos stūmė jį į individualizmo pavojus. Bet, kadangi jame nebuvo pakankamai stiprios pusiausvyros, kurią tegalėjo suteikti vien sintetinis kraštenybių suderinimas, jis neišvengė visai nei savo Skilos, t. y. karo, nei savo Charibdės, t. y. revoliucijos.

Taip ir šiais laikais, kai imta abejoti dėl konstitucinio bei parlamentinio visuomenės valdymo būdo, žmonių visuomeninė sąmonė nenustoja daužytis tarp dviejų kraštenybių, kokios kad dabar yra tradicinės demokratinio režimo lytys, iš vienos pusės, ir individualistinė diktatūra, iš antros. Pirmuoju atveju vis dar tebepasitikima doktrinaline prancūzų revoliucijos dvasia, tuo tarpu antruoju atveju pasikliaujama išganomąja atskirų galingų individų galia. Iš tikrųjų abiem atvejais nežiūrima į visuomeninio gyvenimo visumą iš platesnės perspektyvos. Šita perspektyva leistų pamatyti, kad šiuo metu yra visai gerai paaiškėjęs visuomeninių reformų reikalas, – reformų, kurios galėtų visuomenės santvarką labiau suderinti su realiais visuomeninio gyvenimo reikalais, neatsisakant tų teisingų principų, kuriais remiasi gerai suprastas demokratizmas. Bet, iš kitos pusės, ta pati perspektyva parodytų, kad visuomeninės reformos, neatremtos į visuomeninį plačiųjų masių auklėjimą, yra tuščios lytys, kurios gali būti pripildytos ne tik teigiamuoju, bet ir neigiamuoju turiniu. Todėl, norint patiesti visuomeninei santvarkai viltingą, pastovų pagrindą, privalu visų pirma rimtai susirūpinti visuomeniniu visos žmonių masės auklėjimu.

Intensyvus visuomeninis auklėjimas pasidaro vis reikalingesnis sulig tuo, kaip tirštėja kraštų apgyvenimas, kaip tamprėja visuomeninio bendravimo ryšiai, kaip sunkėja kova už būvį, kaip žmonės pasidaro vis labiau priklausomi vieni nuo kitų. Visa tai, kaip buvo jau sakyta, vyksta mūsų laikais nepaprastu smarkumu, ir todėl vis labiau auga tikro visuomeninio auklėjimo svarba. Aišku juk savaime, kad juo daugiau žmonėms tenka verstis visuomenės gyvenime ir juo daugiau jie yra priklausomi nuo savitarpinio veikimosi, juo daugiau yra reikalingas visuomeninis jų išsiauklėjimas, nes visuomeninio susipratimo ir tvirtų teigiamųjų visuomeninių nusiteikimų stoka gali, kaip matėme, jiems

pasidaryti didelіausių nelaimių priežastimi. Žinoma, ne viskas galima atsiekti ir visuomeniniu auklėjimu, kadangi šitas auklėjimas mūsų gyvenimo aplinkybėse niekados negali būti tobulas. Bet vis dėlto juo galima atsiekti daug daugiau, negu paprastai manoma, nes auklėjimo galimybės taip ar šiaip yra neribojamos.

Jei tai, kas yra pasakyta apie visuomeninio auklėjimo svarbą, turi reikšmės atžvilgiu į vadinamuosius kultūringus kraštus, tai anaiptol ne mažesnės reikšmės privalo turėti visuomeninis auklėjimas mūsų kraštui. Lietuvoje dėl daugelio istorinio gyvenimo aplinkybių negalėjo susidaryti nei deramas visuomeninis susipratimas, nei teigiamieji visuomeniniai nusiteikimai. Visuomeninis išsiauklėjimas nėra atsiekiamas per kelis, net per keliolika metų. Dažniausiai jis yra paveldimas iš kartos į kartą ilgesnės evoliucijos eigoje. Tuo tarpu istorinės Lietuvos evoliucija per ištisus šimtmečius nebuvo palanki geram visuomeniniam išsiauklėjimui.

Iš pradžios rytiško tipo despotizmas, paskui lenkiško tipo aristokratizmas, pagaliau rusiškas jungas, – visa tai negalėjo būti reikiamo visuomeninio auklėjimo veiksniai, kiek apskritai valstybinė valdžia visuomeninio auklėjimo veiksniu gali ir privalo būti. Rytiškas despotizmas žiūrėjo į platesnes mases kaipo į karo vedamąją medžiagą ir, žinoma, atitinkamai elgėsi su jomis. Lenkiškosios įtakos laikų aristokratinė tvarka leido individualistiniu būdu pražydėti didikų ir bajorų savivalei, bet tuo pačiu laiku užgniaužė baudžiavos priemonėmis bet kurį visuomeninį susipratimą platesnėse masėse. Nepakenčiamas rusiškas jungas kompromitavo iš esmės visuomeninės tvarkos reikalą ir ardė platesnėse lietuvių tautos masėse, kaip ir jos šviesuomenėje, visuomeninio gyvenimo pagrindus.

Nenuostabu todėl, kad reikalas atstatyti valstybę užtiko lietuvių tautą visai nepasiruošusią visuomeniniu atžvilgiu.

Nei visuomeninis susipratimas, nei visuomeninio gyvenimo nusiteikimai, nei visuomeniniai įpročiai, nei visuomeninio gyvenimo santvarka, nei sugebėjimas organizuoti visuomenės gyvenimą kuriamuoju būdu nėra pakankami ne tik plačiosiose mūsų tautos masėse, bet ir dabartinėje jos inteligentijoje. Iš čion tasai visuomeninis nerangumas, kuris matyti beveik kiekviename mūsų gyvenimo žingsnyje; tasai nesugebėjimas organizuotis, kuris sudaro didelę kliūtį kultūrinei mūsų pažangai; tasai niekuo nepateisinamas įnirtęs antagonizmas tarp įvairiai nusistačiusių visuomeninių grupių, kuris užnuodijo ekonominį, socialinį ir politinį mūsų gyvenimą; toji visuomeninės opinijos stoka, kuri neleidžia sėkmingai sudrausti neigiamąsias viešojo gyvenimo apraiškas; toji visuomeninio gyvenimo inercija, kuri neleidžia realizuotis jame kuriamiesiems sumanymams lengvai ir sėkmingai; tasai apverktinas mūsų spaudos stovis, kuris liudija viešai ir iškalbingai apie primityvių mūsų instinktų viešpatavimą, ir dargi visa eilė kitų, čia neminimų, mūsų gyvenimo apraiškų.

Visuomeninis auklėjimas pasidaro mums ypatingai svarbus sąryšyje su mūsų pergyventa neseniai valstybine pervarta. Kiekviena valstybinė pervarta, įvykdyta faktinos jėgos priemonėmis, nors ji ir būtų visiškai pateisinama konkretinėse visuomeninio gyvenimo aplinkybėse, slepia savyje didelį pavojų normaliam visuomeniniam gyvenimui. Tai mums pakankamai iškalbingai liudija mūsų laikais kad ir Portugalijos arba Graikijos pavyzdžiai. Revoliucinė pervarta yra pateisinama tada, kai ji įvyksta vardan visuomenės apsigynimo nuo faktinos valdžios prievartos, neigiančios prigimtąsias žmonių teises, arba nuo jos nerangumo, gresiančio visuomenei mirtinu pavojumi. Bet kai revoliucinė pervarta įvyksta jėgos žygiu, visuomenės sąmonėje, pakankamai neišauklėtoje teisėtumo atžvilgiu, susidaro palinkimas pagerbti jėgą be sąryšio su teise, kuri gali ją

pateisinti. Tokiu būdu pateisinamai panaudota prievarta gali sudaryti įprotį vartoti jėgą dėl jos pačios, t. y. be reikiamo pateisinimo. Tuo tarpu mažai susipratusiose visuomeniniu atžvilgiu masėse šita pagunda įsigali labai lengvai ir paskui sunkiai yra nugalima visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Šito pavojaus akivaizdoje visuomeninio auklėjimo reikalas turi Lietuvoje šiuo metu net daugiau svarbos, negu kur kitur.

4. Pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai

Kad galima būtų geriau nusimanyti apie pagrindinį visuomeninio auklėjimo turinį ir tuo pačiu – apie tikrą jo svarbą mūsų laikais, bus čia ne pro šalį padarius trumpą apžvalgą pedagoginių klausimų, kurie yra organingai surišti su visuomeniniu auklėjimu.

Pirmas klausimas, kuris turi vedamosios reikšmės visam visuomeniniam auklėjimui, aišku savaime, liečia visuomeninio auklėjimo tikslus, t. y. tai, kas turi būti siekiama visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Čia, kaip ir kitose ugdomojo veikimo srityse, privalo būti skiriami tolimesni ir artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai. Tolimesni, arba netiesioginiai, yra tikslai, kurie sykiu yra tikslai pačiam visuomeniniam gyvenimui. Pavyzdžiui, toks tikslas bus bendra visuomenės gerovė, kuri turi būti siekiama visuomeninio gyvenimo sutvarkymu. Artimesni, arba tiesioginiai, visuomeninio auklėjimo tikslai bus jau tie jo tikslai, kurie turi būti atsiekti auklėtinio prigimtyje kaipo pastovūs visuomeniniai nusiteikimai. Pavyzdžiui, tokie nusiteikimai bus tinkamai išauklėta teisės sąmonė arba plačiai išvystytas solidarumo jausmas. Kitaip šitokie nusiteikimai yra vadinami, pedagogikos atžvilgiu, ugdomosiomis vertybėmis, kurios ir yra išvystomos pedagoginėmis, šiuo atveju visuomeninio auklėjimo,

priemonėmis. Ir štai pirmoje visuomeninio auklėjimo teorijos vietoje privalo stovėti klausimas apie visuomeninio auklėjimo tikslus, suprantamus labiausiai ugdomųjų vertybių prasme.

Kai yra išaiškinti bendrieji visuomeninio auklėjimo tikslai, visai natūraliu būdu gali kilti klausimas apie ugdomąsias priemones ir metodus, kuriais šitie tikslai privalo būti siekiami. Visuomeniniame auklėjime priemonių ir metodų klausimas yra aktualesnis už daugelį kitų klausimų todėl, kad pedagoginė teorija ir praktika dėl šitų dalykų nėra dar toli gražu nusistovėjusios, nors mūsų laikai kaip tik stato aiškių reikalavimų tiksliai ir praktiškai šituos klausimus išaiškinti. Čia tenka skaitytis su dviem pagrindiniais momentais, būtent: su teoriniu momentu, kuris yra visuomeninė doktrina, kaipo visuomeninio gyvenimo bei veikimo orientacijos pradas, ir su praktiniu momentu, kuris yra visuomeninis veikimas, kaipo visomeninio gyvenimo aktualizavimo veiksnys. Taip ar šiaip lavinimas visuomeninio susipratimo ir pratinimas dirbti visuomeninį darbą yra dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės, kurios privalo būti vartojamos tam tikru metodingu būdu visuomeniniame auklėjime.

Žinant bendrus visuomeninio auklėjimo tikslus ir pagrindines jo priemones bei metodus, galima toliau eiti prie klausimų apie visuomeninio auklėjimo uždavinius. Uždaviniu juk stengiamasi metodingai siekti tikslas turimomis priemonėmis. Suprantama savaime, kad visuomeninis auklėjimas tiek gali turėti atskirų uždavinių, kiek gali būti atskirų visuomeninio auklėjimo tikslų. Darant visuomeninio auklėjimo uždavinių tyrinėjimą, svarbu vis dėlto šitie uždaviniai sistemingai suskirstyti pagal tam tikras kategorijas. Ogi skirstant visuomeninio auklėjimo uždavinius kategorijomis, išeina visų pirma aikštėn reikalas juos suskirstyti į bendruosius ir specialiuosius.

Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai stengiasi išvystyti naujose kartose bendruosius visuomeninius nusiteikimus, reikalingus specialiems visuomeninio auklėjimo uždaviniams realizuoti. Šitie bendrieji visuomeniniai nusiteikimai gali būti pasyviniai ir aktyviniai. Pasyviniai, pavyzdžiui, yra tokie nusiteikimai, kaip paslankumas paklusti visuomeniniam autoritetui, visuomeninis drausmingumas, visuomeninis taikumas ir t. t. Aktyviniai visuomeniniai nusiteikimai yra, pavyzdžiui, tokie nusiteikimai, kaip sugebėjimas aktyviai dalyvauti organizaciniame visuomenės darbe, sugebėjimas vesti visuomeninę propagandą, mokėjimas administruoti viešųjų draugijų veikimą, sugebėjimas vadovauti visuomeniniam gyvenimui bei veikimui ir t. t.

Šalia šito bendrųjų uždavinių klausimo stovi, kaip sakyta, klausimas apie specialiuosius visuomeninio auklėjimo uždavinius, kurių gali būti visa eilė pagal atskirus visuomeninio gyvenimo atžvilgius. Pasirodo, kad specialius visuomeninio auklėjimo uždavinius šiais laikais stato: 1) politinis auklėjimas, turįs savo tikslu pilietinius ir valstybinius nusiteikimus; 2) ekonominis auklėjimas, turįs savo tikslu teigiamuosius gamybos, mainomainio, suskirstymo ir suvartojimo nusiteikimus; 3) socialinis auklėjimas, turįs savo tikslu visuomeninius nusiteikimus, surištus su žmonių santykiavimu ekonominiu pagrindu; 4) tautinis auklėjimas, turįs savo tikslu teigiamuosius gerai suprasto patriotizmo nusiteikimus; 5) tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, turįs savo tikslu visuomeninius nusiteikimus, reikalingus visos žmonijos solidarumui bei bendradarbiavimui realizuoti.

Pagaliau į svarbesnius visuomeninio auklėjimo klausimus reik dar priskaityti klausimas apie šito auklėjimo veiksnius. Yra, būtent, reikalo išaiškinti, kokių yra visuomeninio auklėjimo veiksnių, kaip jie gali būti pilnai suvartoti šito auklėjimo tikslams ir, be to, kaip jie privalo būti solidariai

sutvarkyti, kad visuomeninis auklėjimas būtų iš tikro sėkmingas. Svarbiausi visuomeninio auklėjimo veiksniai yra šeimyna, mokykla, įvairios jaunimo susidraugavimo lytys, visuomeninė valdžia ir Bažnyčia. Jų panaudojimą visuomeniniam auklėjimui ir deramą sutarimą šituo reikalu ir privalo nušviesti visuomeninio auklėjimo teorija.

Štai pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai, prie kurių man teks grįžti tyrinėjant juos iš eilės kiek specialiau.

I. Visuomeninio auklėjimo tikslai

1. Visuomeninio auklėjimo tikslų skirstymas į tolimesnius ir artimesnius

Norint tinkamai dirbti bet kurį darbą, reik gerai nusimanyti apie šito darbo tikslą. Lygiai taip pat yra ir su visuomeniniu auklėjimu: šitas auklėjimas tik tada tegali būti gerai vedamas, jei yra lemtai nusimanoma apie visuomeninio auklėjimo tikslus. Tikslas vykdymo tvarkoje yra atsiekiamas galutinėje išvadoje ir todėl net yra įvairiose kalbose vadinamas galu, o sumanymo bei pasiryžimo tvarkoje tikslas yra pirmutinis dalykas, nuo kurio paskui pareina taip ar šiaip pats veikimas. Suprantama todėl savaime, kad nuo tikslų nustatymo visuomeniniam auklėjimui taip ar šiaip turi pareiti šito auklėjimo pakraipa, vykdymo būdas ir išdavų sėkmingumas. Kokie tad yra visuomeninio auklėjimo tikslai?

Tyrinėjant visuomeninio auklėjimo tikslus, reik visų pirma atsižvelgti į tai, kad visuomeninis auklėjimas, kaipo viso ugdomojo veikimo dalis, privalo turėti tolimesnių, arba netiesioginių, ir artimesnių, arba tiesioginių, tikslų. Ugdymas, kap žinoma, turi ruošti žmogų prie gyvenimo, ir dargi taip jį ruošti, kad paskui jis galėtų sėkmingai siekti pačio

gyvenimo tikslus. Išeina tad, kad patys gyvenimo tikslai galutinėje sąskaitoje yra ugdymo tikslai. Tik šitie gyvenimo tikslai yra ugdymui tolimesni, arba netiesioginiai, tikslai. Artimesni, arba tiesioginiai, ugdymo tikslai yra tos dispozicijos, arba tie nusiteikimai, kurių pagalba gyvenimo tikslai gali būti sėkmingai siekiami ir kurie todėl vadinami ugdomosiomis vertybėmis. Šitos ugdomosios vertybės, būdamos artimesni, arba tiesioginiai, ugdymo tikslai, faktinai tampa priemonėmis atžvilgiu į tolimesnius, arba netiesioginius, ugdymo tikslus, kurie iš tikrųjų ir yra pačio gyvenimo tikslai.

Tai, kas čia pasakyta apie tolimesnius ir artimesnius ugdymo tikslus, turi, kaip pasakyta, lygios reikšmės ir visuomeniniam auklėjimui, atitinkamai, žinoma, apribojus tikslų sritį. Vadinasi, ir visuomeninis auklėjimas turi savo tolimesnius ir artimesnius tikslus. Tolimesni jo tikslai bus pačio visuomeninio gyvenimo tikslai, tuo tarpu artimesni jo tikslai bus tie visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti siekiami visai sėkmingai visuomeninio gyvenimo tikslai, arba, kitaip tariant, tolimesni visuomeninio auklėjimo tikslai. Norint tad nustatyti tikslus visuomeniniam auklėjimui, reik išaiškinti, iš vienos pusės, kokie yra pagrindiniai visuomeninio gyvenimo tikslai, o iš antros pusės, kokie yra pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai, reikalingi visuomeninio gyvenimo tikslams siekti.

Čia betgi reik pastebėti, kad klausimas, kokie yra pagrindiniai visuomeninio gyvenimo tikslai, yra labai platus, nes visuomeninio gyvenimo tikslai gali būti visos tos materialinės bei dvasinės gėrybės, kurios gali būti sukurtos ar tik taip ar šiaip atsiektos visuomeninio gyvenimo priemonėmis. Čion, tikrai sakant, reikėtų priskaityti mažne visos civilizacijos gėrybės, kiek jos yra objektyvuotos visuomeninio gyvenimo lytimis. Visa materialinė kultūra, sukurta sutelktomis žmonių pastangomis, mokslas, tobulinamas per

amžius nesibaigiančios mokslininkų eilės, visuomeninė dorovė, palaikoma visuomeninės opinijos priemonėmis, juridiniai visuomeninės tvarkos institutai, sudaryti visuomeninių kompromisų išdavoje, didieji meno kūriniai, kaip, pavyzdžiui, statybos dailenybės, kartais šimtmečiais kurtos bendromis žmonių pastangomis, pagaliau religinė organizacija, įkvėpta visuotinojo draugingumo dvasia, – visa tai taip ar šiaip yra visuomeninio gyvenimo gėrybės, kurios gali būti siekiamos kaipo tam tikri visuomeninio veikimo tikslai. Reik net pasakyti, kad visa tai, ką žmogus atsiekia aukštesniame laipsnyje, reikalauja mažiau ar daugiau visuomeninės santalkos: nei gamtos apvaldymas žmogaus pajėgomis, nei kultūrinė kūryba, nei religinio gyvenimo tradicijos negali pasiekti tobulesnio stovio bei intensyvesnio žmonių pastangų sutelkimo visuomeninio gyvenimo aplinkybėse.

Pasirodo tokiu būdu, kad visuomeninio gyvenimo tikslai iš tikrųjų yra tie patys žmogaus gyvenimo tikslai, kiek tik jie yra atsiekiami visuomeninio gyvenimo bei veikimo priemonėmis. Atitinkamai reikėtų pasakyti, kad pagrindiniai tolimesni visuomeninio auklėjimo tikslai ir yra patys žmonijos gyvenimo tikslai, kiek jie yra siekiami visuomeninio gyvenimo bei veikimo pagalba. Tačiau šitokis pasakymas būtų per daug neapribotas ir turėtų maža realios vertės visuomeninio auklėjimo reikalui. Dėl šitos priežasties tenka stengtis suvesti tolimesni visuomeninio gyvenimo tikslai prie vieno kurio veiksnio, nuo kurio pareitų maksimalinė visuomenės reikšmė žmogaus gyvenimo tikslams. Toks veiksnys ir yra ne kas kita kaip visuomeninio gyvenimo idealas. Vadinasi, juo tobulesnė yra visuomenė, juo didesnė yra jos reikšmė žmogaus gyvenimui ta prasme, kad tokia visuomenė sudaro palankių sąlygų žmogaus gyvenimo tikslams siekti. *Šita prasme visuomeninis idealas, kuris turi būti taip ar šiaip realizuojamas visuomeninės santvarkos ir vi-*

suomeninių žmogaus nusiteikimų pagalba, ir yra tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas, turįs šitam auklėjimui vedamosios reikšmės. Nusimanyti, kas yra visuomeninis idealas ir koks jis privalo būti, reiškia pedagogui nustatyti visuomeninio auklėjimo pakraipa į tolimesnę atstumą, įgauti nusimanymo, kokiai visuomeninei santvarkai auklėtinis privalo būti ruošiamas, ir išsiaiškinti, kokie visuomeniniai nusiteikimai privalo būti jame išvystomi. Atsižvelgiant į šitokią visuomeninio idealo reikšmę, bus ne pro šalį panagrinėjus jį kiek smulkiau, kaipo tolimesnį visuomeninio auklėjimo tikslą.

2. *Visuomeninis idealas kaipo pagrindinis tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas*

Visuomeninio idealo supratimas, aišku savaime, gali būti labai įvairus pagal tai, kokios pasaulėžiūros, kuo mažiausia – visuomeninės, prisilaikoma savo įsitikinimuose. Vienokį visuomeninį idealą susidaro kolektyvistas, kitokį – individualistas, vienaip šitą idealą įsivaizduoja demokratas, kitaip – aristokratas ir t. t. Žodžiu tariant, visuomeninio idealo supratimas pareina nuo pasaulėžiūros ypatybių. O kadangi visuomeninis auklėjimas savo ruožtu pareina nuo visuomeninio idealo, kaipo nuo tolimesnio savo tikslo, tai atitinkamai visuomeninis auklėjimas pareina irgi nuo tos pasaulėžiūros, kurios prisilaiko pats pedagogas. Todėl vienoks bus visuomeninis auklėjimas socialisto, kitoks – individualisto supratimu, vienaip visuomeninio auklėjimo uždavinius supras demokratas, kitaip – aristokratas ir t. t. Pasirodo, kad ir visuomeniniame auklėjime, kaip ir visoje ugdymo sistemoje, neišvengiama pedagoginių įsitikinimų priklausomybė nuo pasaulėžiūros klausimų. Iš čion irgi savaime išeina, kad ir mano supratime visuomeninių tikslų bei uždavinių taip ar šiaip turi pasireikšti visuomeninių mano pažiūrų ypatybės. Todėl, priėjęs klausimą apie

visuomeninį idealą, nedarysiu dokumentalių tyrinėjimų, kaip šitas idealas buvo kitų suprantamas ir kaip jis iš tikro privalu suprasti, bet tik pasitenkinsiu padaręs keletą paaiškinimų, kurie yra reikalingi tam, kad galima būtų suprasti, kokia vedamoji idėja yra padėta iš pat pradžios į visuomeninio auklėjimo pagrindą.

Mano įsitikinimu, visai yra priimtinas, mažiausiai – bendrais bruožais, tasai visuomeninio idealo supratimas, kuris rado vietos žymaus Maskvos universiteto profesoriaus Pavelo Novgorodcevo veikale, įvardytame „Apie visuomeninį idealą". (Ob obščestvennom ideale, Moskva, 1917). Šitas veikalas, galima sakyti, yra klasiškas kalbamuoju klausimu ir todėl užsitarnauja ypatingo atsižvelgimo tada, kai tenka išvesti bendra orientacijos linija visuomeniniam auklėjimui. Dera dar pridėti, kad mūsų laikams šis veikalas turi, sąryšyje su visuomeninio auklėjimo klausimais, visai ypatingos reikšmės. Jame, būtent, numatytas iš anksto tasai visuomeninių utopijų žlugimas, kuris charakterizuoja mūsų dienas. Tuo tarpu pats veikalas buvo sukurtas bent esminėje dalyje dar prieš pasaulinį karą šviesoje tos teisinės sąmonės krizės, kuri buvo jau užsibrėžusi anksčiau ir kuri mūsų laikais priėjo kulminacinį savo punktą. Novgorodcevas, parašęs taip pat veikalą „Teisinės sąmonės krizė", tiesiog pramatė daugelį iš tų visuomeninio gyvenimo apraiškų, kurios dabar išėjo aikštėn prieš mūsų akis ir kurios jau paskatino žmones pasiduoti tamsiai reakcijos inercijai. Bet kadangi Novgorodcevo pramatomoji galia buvo atremta, iš vienos pusės, į dokumentalius tyrinėjimus, o iš kitos pusės, į plačią visuomeninio gyvenimo perspektyvą, tai jis pats ne tik buvo tolimas nuo bet kurios nesąmoningos reakcijos vienašališkumo, bet dargi sugebėjo bendrai užbrėžti sintetinį išsprendimą klausimo apie visuomeninį idealą, besimokydamas iš visuomeninių utopijų žlugimo ir todėl nepiktžodžiaudamas dėl to, kas buvo idealaus ir priimtino

tauriausiose žmogaus dvasios pastangose, atkreiptose į visuomeninio idealo realizavimą. Sykiu Novgorodcevas nepriklausė prie tų atitrūkusių nuo realaus gyvenimo idealistų, kurie skęsta niekuo neparemtų svajonių srityje: jis, būtent, turėjo aiškų supratimą apie reikalą suderinti nelygstamąjį tikslą, t. y. idealą, su lygstamosiomis priemonėmis, t. y. su jo realizavimo aplinkybėmis. Ir šituo atžvilgiu, kaip ir visuomeninio idealo supratimu, Novgorodcevas gali būti mūsų laikais sektinas pavyzdys. Kadangi toliau turėsiu kalbėti apie visuomeninį idealą, kuris kai kam gali pasirodyti neturinčiu realių santykių su visuomeninio gyvenimo tikrove, manau, bus čia ne pro šalį padarius, nesusipratimams iš anksto užbėgti už akių, viena kita reikšminga ištrauka iš Novgorodcevo veikalo „Visuomeninis idealas", kurios gerai charakterizuoja praktinį jo reliatyvizmą.

„Klaidingam absoliutizmui, besistengiančiam rasti bei įvykdyti nekintamas lytis besivystančių santykių srityje, reik priešpastatyti tasai teisėtas praktinis reliatyvizmas, kuris neišvengiamai yra surištas su parinkimu kelių bei priemonių absoliutiniam idealui vykdyti. Čia privalu dar kartą pabrėžti, kiek yra svarbu taisyklingai suderinti nelygstamojo ir lygstamojo veiksnių sąvokas pažangaus išsivystymo idėjoje. Itin dera teigti tai, kad aukščiausio tikslo absoliutizmas visai sutaria su praktinių priemonių reliatyvizmu. Kai nuo nelygstamojo tikslo nustatymo mes einame prie klausimo apie jo vykdymą, kyla reikalas patirti konkretines sąlygas ir esamus santykius. Visuomeninis idealas negalima vykdyti vienokiomis lytimis tarp subrendusių tautų, pasižyminčių aukšta kultūra, ir tarp laukinių tautelių, vos tik įžengusių į visuomeniškumo kelią. Istorinė tikrovė patiekia dideliausį padėčių įvairumą, pagal kurį turi taip pat įvairuoti ir praktinės politikos keliai<...> Be pažinimo tikrų santykių – tokia yra sena politinė tiesa – geriausios pastangos pasiliks nevaisingos. Maža to: atkaklumas tikslų

siekime be tinkamo priemonių pasirinkimo gali pasireikšti priešingomis išdavomis ir pridaryti nelaimių ten, kur buvo tikėtasi pagerinimų bei laimėjimų"*.

Taip kalba Novgorodcevas už praktinių priemonių reliatyvizmą. Bet būtų didelė klaida manyti, kad šitas reliatyvizmas priverčia jį pamiršti nors valandėlei to visuomeninio idealo absoliutizmą, kuris taip ar šiaip turi būti realizuojamas visuose, kad ir žemiausiuose, visuomeninės pažangos tarpsniuose. „Pagrindinė idealo aptartis jo santykiavime su empirinės tikrovės pasauliu, – sako Novgorodcevas, – yra jo sąvoka, reiškianti *niekados nenutrūkstamo tobulėjimo reikalavimą*. Šitokiu būdu suprastas dorinio išsivystymo idealas gali pasirodyti atitrauktas nuo gyvenimo ir atpalaiduotas nuo turinio. Stengtis atsiekti nuolat tolstantį ir niekados visai nepasiekiamą tikslą ar nereiškia gaudyti nerealūs šešėliai? Bet tokia jau yra idealo savybė, kad jis, būdamas neribojamas ir nebaigiamas, vis dėlto lieka realus bei praktiškas, kaipo judinamasis žmogiškojo gyvenimo motyvas. Kaipo nelygstamasis principas to, kas privalo būti, jis visados suponuoja tikrovėje tai, kas dar nėra, nors privalo būti įvykdyta"**. „Istoriniam žmonijos gyvenimui, – sako Novgorodcevas kitoje vietoje, – nelygstamasis idealas visados lieka amžinas reikalavimas ir įteigiamasis kvietimas. Ne palaimingą ramybę teikia jis žmonėms istoriniame jų veikime, bet amžinąjį stengimąsi bei nerimą. Realizuodamasis empirinėse tikrovės sąlygose vos tik iš dalies, vos tik lygstamai, jis šituo savo apsireiškimu sužadina žmoguje naują pasistengimą, kuris, besirealizuodamas gyvenime, savo ruožtu susitinka su nauju nepasitenkinimo užsimojimu. Taip susidaro ištisa pastangų bei veiksmų eilė, ištįsusi į begalybę. Kaipo troškimas to, kas yra nelygstama,

---

* *Novgorodcev P.* Ob obščestvennom ideale. – Moskva, 1917. – S. 95–96.

** Ten pat. – P. 58.

kaipo ieškojimas to, kas yra absoliutu, reiškiasi šitos nesiliaujančios pastangos doriniame žmogaus išsivystyme, ir tame kaip tik glūdi žavinti dorinio pasaulio galybė, sugestionuojanti žmogui mintį apie nelygstamąjį jo pašaukimą. Bet šitame nenuilstamame ir niekados nepatenkinamame stengimesi glūdi taip pat ir dorinės sąmonės tragizmas: jame visados lieka nesutaikomas nesutarimas tarp nelygstamojo idealo ir įvykdyto laike jo pavidalo"*.

Nusakytasis čia ištraukomis iš Novgorodcevo veikalo praktiškųjų priemonių reliatyvizmas ir visuomeninio idealo absoliutizmas negali jau neturėti tam tikros orientacinės reikšmės visuomeniniam auklėjimui. Yra juk savaime aišku, kad visuomeninis auklėjimas privalo įdiegti naujoms kartoms ir karštą, niekuo neperbloškiamą visuomeninio idealo meilę, ir praktiškąjį nusistatymą realiai spręsti visuomeninio gyvenimo aplinkybes, kad galima būtų parinkti reikiamų priemonių visuomeniniam idealui vykdyti tikrovėje. Kitaip tariant, visuomeninis auklėjimas turi išvystyti naujose kartose idealizmą atžvilgiu į visuomeninio gyvenimo tikslus ir realizmą atžvilgiu į visuomeninio veikimo priemones. Apie realizmą atžvilgiu į visuomeninio veikimo priemones bus kalbos kiek toliau. Šitoje vietoje bus ne pro šalį paaiškinus idealizmą atžvilgiu į visuomeninio gyvenimo tikslus, nagrinėjant kiek smulkiau visuomeninio idealo turinį pagal tai, kaip jį nusako Novgorodcevas minėtajame savo veikale.

Kaip kiekvienas nelygstamasis idealas, taip ir visuomeninis idealas, statomas tikslu žmogiškajai visuomenei, reikalauja iš gyvenančių prigimtajame pasaulyje žmonių niekados nesibaigiančio asmeninio tobulėjimo ir tokio pat visuomeninės santvarkos tobulinimo. Šita niekados nesibaigianti visuomeninė pažanga teturi vien tą dorinę reikšmę,

* Ten pat. – P. 57.

kurią ji įgauna iš dorinio atskirų asmenų tobulėjimo*. Ir iš tikrųjų visuomenė tėra reali, arba gyvuoja vien asmenyse, nes substancialinio pobūdžio teturi vien atskiras asmuo. Bet iš kitos pusės, visuomenėje atskiri asmens pasireiškia būdu, jiems nežinomu iš individualinio jų patyrimo**. Būtent, atskiras asmuo randa visuomenėje ne paprastą savo gyvenimo uždavinių pakartojimą, bet savo jėgų papildymą pastangose siekti idealo, nes šitas idealas neatsiekiamas vienomis tik izoliuoto žmogaus jėgomis. Tuo tarpu juo aiškiau mes nusimanome, kad asmenybė yra neatstojama, nepakartojama, visiškai savotiška individualybė, juo labiau mums aiškėja reikalas suderinti konkretiniu būdu individualinius skirtumus, norint atsiekti idealinį visuomenės tikslą***. Čia ir gali kilti klausimas, kokiais visuomet ir visur privalomais principais turi būti vykdomas tasai konkretinis atskirų individualinių skirtumų derinimas, kuris turi savo tikslu visuomeninio idealo realizavimą. Šituo klausimu faktinai reikalaujama nustatyti visuomeninio idealo turinys. Tiesa, tuo dar nereikalaujama nustatyti konkretinė veikimo programa, privaloma visiems laikams ir visiems kraštams. Visuomeninio idealo klausimą statant norima išdirbti supratimą apie reikiamą visuomeninės pažangos pakraipą, kuri būtų griežtai privaloma visur ir visados. O kadangi šitas supratimas privalo būti išvestas iš asmens supratimo, kiek jis nusistato į absoliutinį idealą, tai asmens sąvoka privalo būti pradedamuoju punktu sprendžiant apie visuomeninį idealą****.

Nelygstamasis asmens vertingumas suponuoja *laisvę*, kaipo prigimtą ir būtiną dorinės jo esmės išraišką: be lais-

---

* Ten pat. – P. 99.
** Ten pat. – P.103.
*** Ten pat.
**** Ten pat. – P. 106.

vės mes negalime asmens įsivaizduoti. Iš kitos pusės, mes reikalaujame visiems žmonėms *lygybės*, kadangi kiekviename asmenyje mes privalome pripažinti šitą aukštesnę dorinę esmę. Todėl negalima įsivaizduoti visuomeninės pažangos be pastangų realizuoti lygybės ir laisvės principų, kurie iškelia aikštėn prigimtuosius asmens reikalavimus, kitaip tariant, prigimtąsias jų teises. Bet šalia šitų teisių asmuo turi atitinkamą prievolę pripažinti kitiems asmenims panašias teises ir savo individualybe atbaigti pilnutinį individualinių skirtumų suharmonizavimą*.

Tokiu būdu, sako Novgorodcevas, asmens sąvokoje lygiai semia savo pradžią tiek jo reikalavimai sau lygybės ir laisvės, tiek jo prievolės pasireikšti *solidarumu* ir dėtis į *vienybę* su kitais žmonėmis. O kadangi iš šitos vienybės principe negali būti išskirtas joks asmuo ir kiekvienam skyrium ir visiems sykiu privalo būti pripažintos tos pačios teisės į lygybę ir laisvę, tai iš čion gaunamas aptarimas visuomeninio idealo kaipo *principo, reikalaujančio visuotinojo susivienijimo lygybės ir laisvės pagrindais*. Kiek mes reikalaujame, kad asmuo būtų gerbiamas *visuomet* ir *visur*, savitarpinio pripažinimo prievolė negali būti apribota jokiomis sienomis ir skirtumais. Nieks neprivalo būti išskirtas iš visuotinosios vienybės idėjos. Nelygstamasis asmens principas tokiu būdu neišvengiamai veda prie *visuotinojo žmonijos solidarumo* idėjos. Suglaudžiant gautuosius pradus trumpoje formulėje, visuomeninis idealas galima aptarti kaipo *laisvo universalizmo principas***.

Šitie pilnai nuoseklūs iš esmės prof. Novgorodcevo išvadžiojimai yra visai priimtini su maža tik pataisa, būtent ta, kad visuomeninis idealas yra ne laisvo universalizmo principas, bet pats šitas laisvas universalizmas, lygiai taip

---

* Ten pat. – P. 107.

** Ten pat. – P. 108.

pat kaip jis yra ne visuotinojo susivienijimo lygybės bei laisvės pagrindais principas, bet pats šitas visuotinasis susivienijimas.

Priimtas su šita maža pataisa visuomeninio idealo supratimas savo turinyje nelaiko nieko tokio, kas yra lygstama, priklauso vienam kuriam istoriniam laikotarpiui ir todėl yra kokia nors prasme konkretus dalykas. Sąvoka „visuotinasis susivienijimas lygybės bei laisvės pagrindais" tėra vien bendra formulė, kuri nustato visuomeninės pažangos pakraipą ir iškelia aikštėn tą kuriamąjį istorijos pradą, kuris yra kuriamoji dvasia asmens, reiklaujančio sau lygybės bei laisvės. Bet šita formulė nėra neatskiriamai surišta su jokiu istoriniu visuomeninio idealo supratimu, kuris kada nors buvo realizuojamas tam tikrose laiko bei vietos aplinkybėse*.

Todėl irgi, iš kitos pusės, yra klaidinga laikyti absoliutiniais, arba nelygstamais, tuos istorinius būdus tvarkyti visuomeninį gyvenimą, kurie atsirado tam tikrose visuomeninės pažangos aplinkybėse. Kai, pavyzdžiui, vieninteliu išganomuoju visuomeninės santvarkos idealu yra skelbiama tautos valdžia, parlamentarizmas, socializmas ir panašiai, tai tokiais atvejais laikinos bei konkretinės priemonės nelygstamajam idealui vykdyti yra laikomos pačio idealo esme**. Iš tikrųjų visuomeninio idealo nustatymas yra linkmės užbrėžimas į begalybę. „Tai yra grynai abstraktiniai reikalavimai visuotinojo susivienijimo lygybės bei laisvės pagrindais; tai yra atitrauktasis asmenybės principas, paimtas dvejopa prasme – iš pusės teisių ir iš pusės prievolių – ir tokiu būdu pakeltas prie visuotinojo universalizmo idėjos"***.

---

* Ten pat. – P. 109–110.

** Ten pat. – P. 117.

*** Ten pat. – P. 130.

Taip suprastas šitas idealas iš esmės yra ne tik demokratiškas, bet ir visuotinas, nes jis galutinėje sąskaitoje reikalauja visos žmonijos susivienijimo pasaulinės lygybės ir pilietybės pagrindais*, nes idealus visuomeninės organizacijos tikslas, tariant Sergejaus Trubeckio žodžiais, yra „apimti visą žmoniją ir realizuoti proto, taikos ir laisvės viešpatiją**.

Pirmu pažvelgimu galėtų rodytis, kad šitokis atitrauktasis ir nelygstamasis visuomeninio idealo supratimas neturi jokios realios reikšmės praktiniam visuomeniniam gyvenimui. Tuo tarpu iš tikrųjų jis pasirodo ne tik iš esmės teisingas, bet ir vienintelis praktiškas visuomeninio idealo supratimas. Būtent, aptarimas visuomeninio idealo kaipo siekiamo begalybėje nelygstamojo tikslo atidaro perspektyvą į niekados nebaigiamą visuomeninę pažangą, kuri atitinkamai reikalauja niekados nenurimstančių laisvų ieškojimų ir laisvos kūrybos. Šita prasme kiekvienas konkretinis idealas, statomas tam tikrame istorinės pažangos laikotarpyje, tėra vien laikinas ir todėl pralenkiamas pažangos vyksme į begalybę. Maža to: pasitikėjimas galimybe konkretiniu būdu nustatyti tobulą visuomeninio gyvenimo harmoniją yra ne kas kita kaip utopija, kuri tam tikrose aplinkybėse gali būti greičiau kliūtis negu priemonė visuomeninei pažangai. Pirmoji pažiūra, nustumianti atitrauktinai suprastą visuomeninį idealą į begalybę, pasižymi apykantos ir laisvės dvasia; tuo tarpu antroji pažiūra, suteikianti konkretiniam istoriniam idealui absoliutinės arba nelygstamosios reikšmės, serga paprastai sektiško ekskliuzyvizmo nuotaika. Pastaruoju atveju manoma, kad tobulas visuomenės idealas yra lengvai atsiekiamas mūsų prigimtajame pasaulyje ir kad tam reik tik mažiau ar daugiau priverstinu būdu realizuoti įsivaizduojamą gyvenimo

* Ten pat. – P. 131.
** Ten pat. – P. 135.

pusiausvyrą*. Tokia, pavyzdžiui, yra socialistinio rojaus utopija.

Užtat atitrauktasis visuomeninio idealo supratimas stato prieš mūsų sąmonę visuomeninio gyvenimo normą, kuri turi vis dėlto pakankamai konkretinio turinio, kad galėtų būti visai praktiška ir labai reikšminga kasdieninio visuomeninio gyvenimo reikalams. Pasirodo, būtent, kad tolimas visuomeninis idealas yra tikras vedamasis pradas bet kuriai visuomenei ir bet kuriai gadynei. Jis yra toji reguliatyvinė norma, pagal kurią privalu orientuotis renkantis visuomeninio veikimo pakraipą. Pavyzdžiui, tautos gyvenime visa tai, kas atitinka šitaip suprastą idealą, visa, kas atvaduoja ją nuo ekskliuzyvizmo ir praturtina jos gyvenimą, yra tikra ir gera; ir, atvirkščiai, visa tai, kas atskiria šitą tautą nuo kitų tautų ir kas tolina ją nuo didžiojo visos žmonijos bendravimo tikslo, yra netikra ir negera. Tokiu būdu visuotinojo solidarumo idėjoje glūdi žymė, kuri leidžia atskirti tai, kas privalo būti, nuo to, kas yra vengtina bet kurios visuomenės ir bet kurios gadynės pastangose**.

Pigu įspėti, kiek reikšmės turi visuomeniniam gyvenimui bei veikimui gerai suprasto visuomeninio idealo meilės įdiegimas į naujųjų kartų širdis. Juk nuo šitos idealo meilės pareina taip ar šiaip pagrindinė visuomeninio gyvenimo bei veikimo pakraipa. Šita meilė irgi apsaugoja nuo beviltiško paskendimo gyvenimo realizme ir nuo pesimistiško atsisakymo nuo entuziastiškų pastangų eiti visuomeninės pažangos keliu ir nenuilstamai tobulinti gyvenimą pagal idealo reikalavimus.

Apie idealo reikalą ir praktinę jo reikšmę labai gražiai rašo tas pats prof. Novgorodcevas, kurio koncepcija apie visuomeninį idealą man teko ką tik suglausti trumpoje san-

* Ten pat. – P. 119.
** Ten pat. – P. 138.

traukoje. „Reik, – sako jisai, – tikėti stebuklingu gėrio ir tiesos kraštu; reik tikėti palaiminga dorinio idealo žeme tam, kad galima būtų eiti savo keliu šitoje netobuloje žemėje. Tam, kas neturi kito tikėjimo, kaip tik žmonių nuodėmėmis ir netobulybėmis, tam nėra kur eiti, tam visas žmogaus gyvenimas tėra vien baisi, nepermatoma tamsybė"*. Užtat kas pasitiki idealu, tas ras jame pakankamai jėgų tvirtam doriniam nusistatymui savo gyvenime bei veikime. „Mes nežinome ateities, – sako toliau Novgorodcevas, – bet žinome dorinės mūsų sąmonės reikalavimus. Mes negalime numatyti mūsų tikslų atsiekimo, bet galime šito atsiekimo geisti ir reikalauti. Mes galime ir privalome įdėti dalį savo minties ir vilčių į neapribotą ateities perspektyvą. Ar pasiseks mums susilaukti išdavos, ar ne, tai negali turėti įtakos dorinio reikalavimo esmei. Šitas reikalavimas nenustoja savo galios net tada, kai pasilieka nevaisingas"**.

Štai ką reiškia tasai idealizmas atžvilgiu į visuomeninio gyvenimo tikslus, kuris turi būti auklėjamas naujose kartose, nes jis turi dideliausios praktinės reikšmės visuomeninės pažangos pakraipai bei įtampai. Sykiu turiu priminti, kad šitas idealizmas atžvilgiu į visuomeninį idealą turi sugyventi su reliatyvizmu atžvilgiu į visuomeninio veikimo artimesnius konkretinius tikslus ir vykdomąsias priemones. Visuomeninis idealas mūsų tikrovėje tegali būti realizuojamas vien dalinai, kiek tai leidžia realios visuomeninio gyvenimo aplinkybės ir faktinai turimos realizavimo priemonės. Jei visuomeniniam veikimui trūksta nelygstamojo idealo, jis iš tikrųjų stoksta vedamojo principo, arba reguliatyvinės normos, ir todėl neišvengiamai turi pasiduoti neracionalių gyvenimo gaivalų įtakai. Jei visuomeniniam veikimui trūksta realių gyvenimo aplinkybių ir turimų

* Ten pat. – P. 139.
** Ten pat. – P. 139–140.

vykdomųjų priemonių pažinimo, jis faktinai stoksta realaus pagrindo, ant kurio galėtų bent dalinai realizuotis visuomeninis idealas.

Kalbamas čia idealizmo ir realizmo suderinimas visuomeniniame veikime faktinai jungia galutinio tikslo absoliutizmą su vykdomųjų priemonių reliatyvizmu. Tuo tarpu šitokia pusiausvyra visuomeniniame veikime pasitaiko nedažniausiai. Mūsų laikai kaip tik duoda pavyzdį, kaip demokratizmo klausime persimetama nuo kraštutinio idealistinio absoliutizmo į kraštutinį realistinį reliatyvizmą. Dar labai neseniai demokratinis idealas buvo laikomas absoliutiniu tose lytyse, kuriomis jį apvilko porevoliucinis XIX šimtmetis, ir todėl buvo realizuojamas pas mus be reikiamos atodairos į realias gyvenimo aplinkybes ir į turimų priemonių tinkamumą. Dabar, iškilus aikštėn vadinamajai demokratizmo krizei, vis dažniau yra neigiamas pats demokratinis idealas, t. y. net be sąryšio su tomis konkretinėmis lytimis, kurios liko mažiau ar daugiau patyrimo sukompromituotos, – ir sykiu vienašališkai įsispitrima į visuomeninės tikrovės netobulumą bei priemonių menkumą.

Iš tikrųjų nei visuomeninės tikrovės netobulumas, nei priemonių menkumas niekados nepaliuosuoja nuo linkmės į nelygstamąjį visuomeninį idealą; o kadangi iš jo esmės nuosekliai plaukia tarp kitko demokratiškas jo supratimas, tai linkmė į demokratizmą pasilieka teisinga ir mūsų laikams, nors konkretinės lytys, kuriomis bandyta po Prancūzijos revoliucijos realizuoti demokratinis idealas, ir yra gerokai sukompromituotos. Tokiomis aplinkybėmis racionalu šitos lytys tobulinti, bet ne atsigręžti prieš demokratizmo principus, ir dargi tobulinti, skaitantis su realaus gyvenimo tendencijomis ir faktinai turimų priemonių resursais*.

* Pažymėsiu prie šios progos, kad kaip tik vadovaudamasis panašiu metodologiniu nusistatymu bandžiau savo rašinyje „Momento reikalai

Kalbamas čia idealizmo ir realizmo suderinimas visuomeniniame veikime turi ypatingos reikšmės visuomeninės santvarkos organizavimui bei palaikymui. O kadangi nuo visuomeninės santvarkos taip ar šiaip pareina visuomeninio idealo realizavimas, tai klausimas, koks ideologinis pasiruošimas yra šituo atžvilgiu privalomas, yra labai reikšmingas visuomeninio auklėjimo reikalui. Šituo klausimu yra jau mums paaiškėję, kad, atsižvelgiant į visuomeninį idealą ir visuomeninės santvarkos reikalą, visuomeniniu auklėjimu privalu vesti naujos kartos suderintų nurodyta aukščiau prasme visuomeninio idealizmo ir realizmo pakraipa ir todėl įdiegti joms ir karštą entuziastišką visuomeninio idealo meilę, ir rimtą, blaivų, atsargų sprendimą apie šito idealo realizavimo galimybes, pareinančias nuo visuomeninio gyvenimo aplinkybių ir faktinai turimų vykdomųjų priemonių. Nuo šitokio naujųjų kartų nusistatymo visų pirma pareina visuomeninė santvarka, kaipo viena iš plačiai suprantamų bendrų priemonių, reikalingų visuomeniniam idealui realizuoti visuomenės gyvenime. Bet šalia visuomeninės santvarkos tokios plačiai suprantamos bendros priemonės yra dar visuomeniniai žmonių nusiteikimai, pareiną nuo jų kultūros stovio. Pati net visuomeninė santvarka žymioje dalyje laikosi tokiais ar kitokiais visuomeniniais žmonių nusiteikimais, ir todėl atitinkamai visuomeninio idealo realizavimas visų pirma ir labiausiai pareina nuo kalbamųjų visuomeninių nusiteikimų pozityvumo bei tvirtumo. Iš eilės ir tenka mums susidomėti visuomeniniais žmonių nusiteikimais, kaipo tam tikromis priemonėmis visuomeniniam idealui realizuoti, kiek šitie nusiteikimai gali ir privalo būti visuomeninio auklėjimo tikslai.

---

ir principų reikalavimai" (žr. „Židinys", 1926 m. 6–12 numerius)[1] užbrėžti bendrą reikiamų visuomeninių reformų pakraipą, kuri, iš vienos pusės, neatsisakytų nuo linkmės į demokratinį idealą, o iš kitos pusės, sykiu būtų atremta į realines dabartinio visuomeninio gyvenimo tendencijas, iškėlusias aikštėn vadinamąją demokratizmo krizę.

3. Artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, arba visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti realizuojamas visuomeninis idealas

Visuomeninis idealas, kaip jau žinome, yra tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas, nes jis yra visuomeninio auklėjimo siekiamas per visuomeninį gyvenimą bei veikimą, t. y. netiesioginiu būdu. Užtat visuomeniniai žmonių nusiteikimai yra jau artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, nes jie yra siekiami tiesioginėmis visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Visuomeninis auklėjimas tik ruošia žmones visuomeniniam idealui siekti, bet užtat jis jau realizuoja auklėtinių prigimtyje tam tikrus visuomeninius nusiteikimus. Simptominga čia yra dargi tai, kad visuomeniniai nusiteikimai, kaipo artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, tampa priemonėmis, kai jie yra imami santykyje su tolimesniu visuomeninio auklėjimo tikslu, t. y. su visuomeniniu idealu. Tolimesnių ir artimesnių tikslų grandinėje kiekvienas artimesnis tikslas yra priemonė tolimesniam tikslui. Todėl nenuostabu, kad visuomeniniai nusiteikimai yra tam tikros priemonės visuomeniniam idealui realizuotis. Čia ir kyla klausimas, kokie yra pagrindiniai ir bendriausi teigiamieji visuomeniniai nusiteikimai, kurie visuomeniniam auklėjimui yra artimesni tikslai, o atžvilgiu į visuomeninį idealą – reikiamos vykdomosios priemonės.

Lengva suprasti, kad pastatytas čia klausimas reikalauja suvesti visuomeninius nusiteikimus prie minimalinio skaičiaus, būtent prie tų, kurie visuomeninių nusiteikimų hierarchijoje stovi pačioje viršūnėje. Apskritai sistematizuojant kokį nors dalyką privalu žinoti, kad smulkmenos niekados nesudaro sistemos ir kad sistema neprivalo turėti nei per maža, nei per daug suskirstymų. Taigi turime bendrą klausimą, kokie yra pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai, kurie turi sprendžiamosios reikšmės visam visuomeninio auklėjimo plotui.

Mano įsitikinimu, yra du bendriausiu nusiteikimu, kuriuodu turi pagrindinės reikšmės visam visuomeninio gyvenimo plotui ir todėl yra bendri tikslai visam visuomeniniam auklėjimui. Vienas nusiteikimas liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį ir yra tai, kas yra vadinama teisės sąmone arba teisine sąmone, vokiškai verčiama *Rechtsbewusstsein*, rusiškai „pravovoje soznanije". Antras nusiteikimas liečia labiau visuomeninio gyvenimo turinį ir yra ne kas kita kaip solidarumo jausmas arba, trumpiau tariant, solidarumas. Teisės sąmonės ir solidarumo sąvokos bus čia ne pro šalį smulkiau panagrinėjus.

Teisės sąmonė faktinai yra ne kas kita kaip dorinė sąžinė, pasireiškianti visuomeninių santykių srityje. Dorinis dėsnis, kuris, kaipo tam tikra norma, turi apspręsti teisės sąmonę ir kuris todėl liečia visuomeninių santykių sritį, yra galutinėje sąskaitoje tai, kas iš tikrųjų yra vadinama prigimtosios teisės vardu. Prigimtoji teisė yra faktinai dorinis dėsnis, plaukiąs iš protingos žmogaus prigimties ir pritaikytas visuomeniniams santykiams. Šalia prigimtosios teisės skiriama dar pozityvioji teisė, kuri įgauna galios ne iš žmogaus prigimties, bet iš visuomeninio žmonių bendravimo apraiškų, pavyzdžiui, iš visuomeninės valdžios, leidžiančios įstatymus, iš viešųjų papročių ir įvairių precedentų, pavyzdžiui, teismų praktikos. Teisės sąmonė gali remtis tiek prigimtąja, tiek pozityviąja teise. Vadinasi, mes galime sąmoningai ir tvirtai nusistatyti tiek prigimtosios, tiek pozityviosios teisės turiniu. Kai prigimtoji ir pozityvioji teisė sutaria tarp savęs ir viena antrą remia, teisės sąmonė turi daugiausia davinių būti normali ir tvirta. Bet pozityvioji teisė gali būti abejinga doros atžvilgiu ir todėl nesiremti jokia prigimtąja teise. Tuomet teisės sąmonė tesiremia vien pozityviąja teise ir todėl turi jau mažiau davinių būti tiek pat tvirta ir pastovi, kaip esti pirmuoju atveju. Pagaliau tarp pozityviosios ir prigimtosios teisės gali būti

prieštaravimo, arba kolizijos. Tuomet teisės sąmonė gali svyruoti arba apsispręsti vienos katros turiniu prieš antrąją teisę. Teisių prieštaravimo atveju teisės sąmonė turi mažiausia davinių būti tvirta ir pastovi. Vis dėlto teisės sąmonė, apsisprendusi prigimtosios teisės turiniu, tiek gali būti stipri, kad gali iššaukti visuomenėje revoliucinį pasipriešinimą prieš pozityviųjų įstatymų realizuojamą tvarką.

Kai dorinis dėsnis apsprendžia prigimtąją teisės tvarką, kai paskui prigimtoji teisė tarnauja bendru idealiniu pagrindu pozityviajai teisei ir kai pagaliau šita pastaroji sugestionuoja tvirtą ir pastovią teisės sąmonę, galima kalbėti apie tikrai normalią teisės sąmonę. Tačiau visuomenės gyvenime labai dažnai netobulai yra suprantamas dorinis dėsnis; dar menkiau jis yra taikomas visuomeniniams santykiams tiek principe, tiek įstatymuose, taigi faktinoji pozityviosios teisės tvarka retai kada gali sugestionuoti visai normalią teisės sąmonę. Teisės sąmonė nukrypsta nuo savo normos dargi todėl, kad įvairios gyvenimo aplinkybės sugeba sudrumsti ją neprotingomis tradicijomis, egoistiniais polinkiais, materialiniais išrokavimais, menku teisėtos tvarkos supratimu ir t. t. Norint tad patiesti tvirtų pagrindų teisėtai visuomenės tvarkai žmonių sielose, tenka auklėti juose normali teisės sąmonė, kuri, iš vienos pusės, būtų orientuojama pagal prigimtąją teisę, o iš kitos pusės, būtų pritaikoma prie realių visuomeninio gyvenimo aplinkybių. Kas turi aiškią teisės sąmonę, orientuojamą pagal prigimtąją teisę ir tuo pačiu pagal dorinį dėsnį, tasai neves, pavyzdžiui, politinės akcijos prieš kultūrinio apsisprendimo laisvę, nes šitokia laisvė sudaro prigimtąją asmens teisę; tasai irgi neardys nustatytosios visuomeninės tvarkos tada, kai ji yra abejinga doriniu atžvilgiu, nes tvarkos reikalas yra prigimtas valstybės esmei; bet tasai, iš kitos pusės, stengsis reformuoti arba net griežtai kovoti su tokiais įstatymais, kurie įžeidžia prigimtąsias žmonių teises, nes normali teisės sąmonė rei-

kalauja statyti aukščiau prigimtąsias teises už pozityviųjų įstatymų reikalavimus. Tokiu būdu normali teisės sąmonė yra ne tik visuomeninės tvarkos, bet ir visuomeninės pažangos veiksnys.

Antras bendriausias visuomeninis nusiteikimas, kaip pasakyta, yra solidarumas. Solidarumo principas reguliuoja ne visuomeninių santykių lytį, bet jų turinį. Todėl solidariai nusiteikęs bus tasai, kas ne tik įstatys savo interesus į formalinius teisėtumo rėmus, bet ir suderins juos su aukštesniais platesnės visumos reikalais. Pavyzdžiui, ekonominėje srityje solidarumo principas stengiamasi išlaikyti kooperacijoje, kuri gali turėti savo tikslu suderinti vartotojų reikalus su tarpininkų reikalavimais.

Šiaip jau solidarumo principas, žiūrint į atskiras visuomeninio gyvenimo sritis, gali pasireikšti įvairiu turiniu, nuosekliai einant nuo siaurų šeimos ribų prie pasaulinės tautų sąjungos. Tik šitas nuolat plintąs universalizmo pakraipa akiratis tegali suteikti solidarumui tikros prasmės. Solidarumas, sustingęs kuriame nors apribotame tarpsnyje, tuo pačiu žymiai nustoja savo vertės. Pavyzdžiui, maža tėra vertas šeimynos narių solidarumas, jei pati šeimyna pasireiškia egoizmu atžvilgiu į visa tai, kas jai nepriklauso.

Tokiu būdu solidarumas yra asmens sugebėjimas suderinti savo reikalus su aukštesniais platesnės visumos reikalais. Tos visumos, kuriose tenka žmogui gyventi, yra įvairios: šeimyna, valsčius, valstybė, tauta, visa žmonija – štai tik žymesnės iš jų. Tikras solidarumas reikalauja, kad siauresnės visumos reikalai būtų suderinti su platesnės visumos reikalais, ir todėl normali solidarumo sąmonė turi būti orientuojama universalumo pakraipa. Dėl šitos priežasties, auklėjant naujas kartas visuomeniniu atžvilgiu, reik šita universalumo pakraipa nuosekliai išlaikyti, kad solidarumo nusiteikimas nebūtų apribotas ekskliuzyvistišku kokios nors visuomeninės grupės nusistatymu. Pavyzdžiui, gerai

suprastas patriotizmas ir nacionalistinis šovinizmas labiausiai skiriasi tarp savęs tuo, kad pirmasis sutaria su visuotinojo solidarumo idėja, tuo tarpu antrasis ekskliuzyvistišku būdu apsiriboja siaurai suprantamais vienos tautos reikalais.

Taigi, iš vienos pusės, teisės sąmonė, liečianti visuomeninio gyvenimo lytį ir orientuojama visų pirma prigimtosios teisės idėja, ir, iš antros pusės, solidarumo sąmonė, liečianti visuomeninio gyvenimo turinį ir orientuojama universalizmo pakraipa, yra du pagrindiniu nusiteikimu, siektinu visų pirma visuomeninio auklėjimo priemonėmis.

Čia bus ne pro šalį konstatavus didelę šitų dviejų nusiteikimų svarbą visuomeniniam gyvenimui. Vien ta visuomenės santvarka yra pastovi bei tvirta, kuri remiasi, iš vienos pusės, žmonių teisės sąmone, o iš antros pusės – solidarumo jausmu. Ten, kur nėra šitų dviejų visuomeninio gyvenimo ramsčių, įstatymai, kad ir išmintingiausiai parašyti, nepajėgia palaikyti visuomenėje tvarkos, laisvės ir gerovės. Štai kodėl visai galima sutikti su Foersterio teigimu, kad visuomenės organizacija pareina nuo sielos organizacijos. Tuo tarpu visuomeninė sielos organizacija yra ne kas kita kaip visuomeninis jos išauklėjimas, kuris sudarytų joje pastovių visuomeninių nusiteikimų. Ogi pirmoje šitų nusiteikimų eilėje turėtų eiti teisės sąmonė ir solidarumo jausmas.

Būtų vis dėlto klaidinga manyti, kad visuomenės tvarka, laisvė ir gerovė tepareina vien nuo visuomeninės asmens kultūros nurodyta prasme ir kad visuomeninė santvarka nevaidina čia jokios rolės. Iš tikrųjų visuomenės gyvenimas tam tikrame laipsnyje pareina ir nuo tų principų, kurie yra padėti į visuomeninės santvarkos pagrindą. Tiesa, gera santvarka dar nesudaro faktinos tvarkos, laisvės ir gerovės visuomenėje, kur žmonės nėra išauklėti visuomeniniu atžvilgiu, o blogos santvarkos įtaka gali būti

tam tikrame laipsnyje neutralizuojama visuomenėje, kur žmonės palyginti yra gerai išauklėti visuomeniniu atžvilgiu. Iš čion tegalima padaryti viena išvada, būtent ta, kad visuomenės tvarka, laisvė ir gerovė pareina sykiu ir nuo visuomeninės santvarkos, ir nuo visuomeninės žmonių kultūros, t. y. nuo jų visuomeninių nusiteikimų, ir pirmoje eilėje – nuo teisės sąmonės ir solidarumo jausmo.

Teisės sąmonė ir solidarumo jausmas, kaipo du bendriausiu visuomeniniu nusiteikimu, eina visuomeniniame auklėjime artimesniais tiesioginiais tikslais, palyginant su visuomeniniu idealu, kuris, kaip žinome, eina jame tolimesniu, arba netiesioginiu, tikslu. Bet šalia šitų bendriausių visuomeninių nusiteikimų, kurie turi reikšmės visoms visuomeninio gyvenimo sritims, galima dar nustatyti visa eilė specialesnių visuomeninių nusiteikimų, kurie turi ypatingos reikšmės atskiroms visuomeninio gyvenimo sritims ir todėl yra vis dėlto visuomeninio auklėjimo tikslai. Čia ir gali kilti klausimas, kokie yra tie pagrindiniai visuomeniniai nusiteikimai politinėje, ekonominėje, socialinėje, tautinėje ir tarpvalstybinėje bei tarptautinėje gyvenimo srityse, kurie turėtų eiti visuomeniniame auklėjime specialesniais tikslais.

Einant į atskiras visuomeninio gyvenimo sritis reik pastebėti, kad kiekvienoje iš jų visuomeniniai nusiteikimai turi griežtai atitikti jos prigimtį. Todėl, pavyzdžiui, norint nustatyti visuomeninius nusiteikimus politinei visuomeninio gyvenimo sričiai, reik jinai aiškiai skirti nuo ekonominio socialinio gyvenimo ploto. Politinė gyvenimo sritis turi daugiau formalinio pobūdžio, tuo tarpu ekonominė socialinė gyvenimo sritis pasižymi labiau materialiniu pobūdžiu. Vadinasi, pirmoji liečia labiau visuomeninio gyvenimo lytį, antroji – jo turinį. Atitinkamai politinis auklėjimas turi labiau atsižvelgti į formalines visuomeninio gyvenimo lytis, kurios savo visumoje sudaro politinę jo santvarką, tuo

tarpu ekonominis ir socialinis auklėjimas turi dairytis į materialinius gyvenimo reikalus ir į tuos savitarpinius žmonių santykius, kurie susidaro ant materialinio pagrindo.

Iš to, kas pasakyta, reik įsidėmėti pagrindinis skirtumas tarp politinės ir ekonominės socialinės visuomeninio gyvenimo sričių. Politinė yra visuomeninio gyvenimo sritis, liečianti žmonių santykiavimą, kiek jis pareina nuo visuomeninių jų sugyvenimo lyčių. Tuo tarpu ekonominė socialinė yra visuomeninio gyvenimo sritis, liečianti žmonių santykiavimą, kuris turi savo pagrindu materialinį veikimą, tenkinantį žmonių reikalus materialinėmis gėrybėmis. Pagal šitą pagrindinį skirtumą tarp politinės srities, iš vienos pusės, ir ekonominės socialinės srities, iš antros pusės, galima jau spręsti, kad politiniame auklėjime privalu labiau atsižvelgti į teisės sąmonės auklėjimą, tuo tarpu ekonominiame socialiniame auklėjime turi stovėti pirmoje vietoje solidarumo auklėjimas. Tai tačiau nereiškia, kad politinis auklėjimas gali nesiskaityti su solidarumo reikalu ir kad ekonominis socialinis auklėjimas gali nesirūpinti teisės sąmone.

Taigi pasirodo, kad iš dviejų pagrindinių visuomeninių nusiteikimų, kurie yra teisės sąmonė ir solidarumas, teisės sąmonė turi pirmaeilės vedamosios reikšmės politiniam auklėjimui, kadangi politinio gyvenimo srityje pirmoje eilėje stovi formalinis momentas, arba visuomeninio sugyvenimo lytys. Toliau ir kyla klausimas, kuo specialiai pasireiškia politiniame visuomenės gyvenime teisės sąmonė. Į šitą klausimą reik atsakyti, kad teisės sąmonė visų pirma turi pasireikšti sąmoningu vertinimu dviejų pagrindinių formalinių visuomeninio gyvenimo vertybių – tvarkos ir laisvės. Ir iš tikro, gerovė labiau liečia ekonominį socialinį visuomeninio gyvenimo sritį, o tvarka bei laisvė liečia visų pirma politinį gyvenimą. Tvarkos meilė ir sugebėjimas ją palaikyti visuomenės gyvenime yra ne kas kita kaip parla-

mentarinis drausmingumas. Laisvės meilė ir sugebėjimas ją pagerbti yra ne kas kita kaip tolerantiškas laisvingumas. Tokiu būdu pasirodo, kad specialesni politinio auklėjimo tikslai yra visuomeninis drausmingumas ir tolerantiškas laisvingumas. Kitaip tariant, į politinio auklėjimo pagrindą dera padėti drausmės bei laisvės sintezė. Be drausmės politinis visuomenės gyvenimas virsta chaosu. Be laisvės visuomenė tampa vergų mase.

Sąmoningas drausmingumas faktinai reiškia sugebėjimą išlaikyti savo nusistatymu teisėtą tvarką tiek pilietinio, tiek valstybinio gyvenimo srityse. Sąmoningas laisvingumas reiškia faktinai sugebėjimą pagerbti svetimą laisvę, kaip sau reikalaujamąją, ir pergalėti prievartos pavartojimo pavojų ten, kur prievarta protingai negali būti pateisinta. Foersterio veikaluose galima rasti iškalbingų puslapių, kurie yra pašvęsti drausmingai visuomeninės tvarkos meilei, iš vienos pusės, ir tolerantiškam laisvingumui bei prievartos paneigimui, iš antros pusės. Vadinasi, Foersterio visuomeniniame auklėjime rado visai aiškios išraiškos du pagrindiniu politiniu nusiteikimu, kuriuodu privalo eiti specialesniais tikslais politiniame auklėjime.

Einant giliau į politinį auklėjimą ir atsižvelgiant į dar specialesnes jo sritis, kurios yra pilietinis ir valstybinis auklėjimas, galima būtų kiekvienoje iš šitų dviejų sričių įžvelgti visa eilė dar konkretesnių nusiteikimų, kurie, kaipo pedagoginės vertybės, turi eiti dar specialesniais tikslais politiniame auklėjime.

Pilietinis auklėjimas turi tarp kitko atsižvelgti į piliečių santykiavimą vienų su kitais. Šituo atžvilgiu politiniai nusiteikimai gali pasireikšti ištisa pilietinių dorybių eile, į kurią, pavyzdžiui, įeina taikumo dvasia, vienybės jausmas, savitarpinės atsakomybės pajautimas, draugingumas, paslankumas į pagalbą silpniesiems, kovojančių instinktų suvaldymas, nuolaidumas, atsparumas tvirkinančiai masės

įtakai, atodaira į aplinkumą, vadavimo dvasia, sugebėjimas kitus išklausyti bei suprasti, punktualumas, žodžio laikymas ir t. t. Tarp kitko, Foersteris, kuris apie daugelį šitų pilietinių dorybių kalba savo veikaluose, visai teisingai pastebi, kad tokios pilietinės dorybės, kaip taikumas, nuolaidumas, kovojančių instinktų apvaldymas bei įdorinimas *(Veredlung)*, dar nereikalauja „taiką labiau mylėti negu kryžių". Ir iš tikro žemiškas mūsų gyvenimas visuomet buvo ir bus nuolat kova ne tik su išviršiniais gamtos bei išvidiniais prigimties gaivalais, bet ir vienų žmonių su kitais. Tik šita neišvengiama kova privalo būti vedama parlamentariniu būdu, teisėtos tvarkos ribose, garbingai bei padoriai, su pagarba idėjinio savo priešo asmeniui, nors ir su smūgiu klaidingam jo nusistatymui.

Valstybinis auklėjimas turi atsižvelgti į piliečių santykiavimą su valstybe ir į vyriausybės santykius su piliečiais. Einant nuosekliai nuo visuomeninio auklėjimo prie politinio ir paskui nuo šio pastarojo prie valstybinio, privalu susekti, kokiomis konkretinėmis valstybinėmis dorybėmis pasireiškia, iš vienos pusės, teisės sąmonė bei solidarumas, o iš antros pusės – visuomeninis draugingumas bei tolerantiškas laisvingumas. Čia vėl rasime ištisą jau valstybinių dorybių eilę, į kurią įeis ir valstybinio autoriteto, t. y. įstatymų bei valdžios, pagarba, ir privatinių interesų solidarus palenkimas valstybiniam tikslui, ir valstybinis drausmingumas, ir prievartos neapykanta, ir padorus suderinimas dviejų dalykų, kuriuos Foersteris vadina *Machtgewissen* ir *Rechtsgewissen*, t. y. galybės sąmone ir teisės sąmone, ir t. t.

Šituo klausimu vėl tenka pastebėti, kad valstybinis drausmingumas ir įstatymų bei valdžios pagarba neprivalo niekados pereiti į vergavimą bet kuriai valstybinei tvarkai ir bet kuriai valdžiai. Valstybinė tvarka remiasi pozityviąja teise, sudaryta įstatymais, įpročiais, precedentais ir t. t. Tuo tarpu šita teisė gali prieštarauti prigimtajai teisei, kuri re-

miasi doriniu įstatymu. Tokiu atveju atsiranda net valstybės piliečiams prievolės kovoti su vyriausybe, remiančia moraliai bei faktinai valstybinę tvarką, prieštaraujančią galutinėje sąskaitoje doriniam įstatymui. Tokia prievolė išimtinais atsitikimais, kaip sakyta, gali net pateisinti revoliucinę pervartą, būtent tada, kai tarp pozityviosios ir prigimtosios teisės prieštaravimas objektyviai yra nepakenčiamai didelis ir kai nėra kitokių priemonių įdorinti faktinąją tvarką. Tačiau kova už geresnę valstybinę santvarką niekados neprivalo kompromituoti nei pačios valstybės, nei teisės, nei valdžios. Į visa tai dera politiniame auklėjime tinkamai atsižvelgti, išvystant jaunime nusiteikimus, kurie turi nustatyti jo santykiavimą su valstybe ir jos vyriausybe.

Kitokios rūšies bus visuomeniniai nusiteikimai ekonominėje socialinėje srityje. Tiesa, kalbamoji sritis gali būti imama tik ekonominiu arba tik socialiniu atžvilgiu. Tuomet pirmuoju atveju reikėtų kalbėti apie ekonominius, antruoju atveju – apie socialinius nusiteikimus. Iš tikrųjų ekonominės ir socialinės visuomeninio gyvenimo apraiškos tiek tampriai yra tarp savęs surištos, kad yra galimybės kalbėti sykiu apie ekonominius socialinius nusiteikimus. Būtent, ekonominis yra dalykas, liečiąs visuomenės ūkį, t. y. materialinių gėrybių gamybą, mainomainį, arba mainus, paskirstymą ir suvartojimą. Socialinis yra dalykas, liečiąs visuomeninį žmonių santykiavimą, turintį savo pagrindą ekonominiame gyvenime. Tokiu būdu socialinė apraiška tėra viena tik visuomeninių apraiškų rūšis, ir todėl nedera lietuvių kalboje vartoti žodis „socialinis" vietoje žodžio „visuomeninis". Tos kalbos, kurios, kaip kad prancūzų kalba, neturi žodžio „visuomeninis" šalia žodžio „socialinis" (prancūziškai – *social*), vartoja šitą pastarąjį pagal reikalą ir plačiąja, ir siaurąja prasme.

Taigi į ekonominę sritį įeina ir visuomenės ūkis, ir visuomeninis žmonių santykiavimas, pagrįstas ekonominiais

interesais. Kalbant apie šitos srities visuomeninius nusiteikimus, reik, žinoma, išeiti iš pagrindinių ekonominio gyvenimo funkcijų, arba pareigų. Iš pareigų, kuriomis pasireiškia ekonominis gyvenimas, keturios yra pagrindinės: pirma, materialinių gėrybių gamyba, antra, mainomainis, arba mainai, trečia, paskirstymas, ketvirta, suvartojimas. Kiekvienai iš šitų ekonominių pareigų galima numatyti vienas pagrindinis nusiteikimas, pageidaujamas tiek ekonominiu, tiek socialiniu atžvilgiu.

Antai gamybos pareigai pageidaujamas yra didžiausias produktyvumas, visuomeniniu būdu reguliuojamas. Vadinasi, tinkamas gamintojo nusiteikimas yra jo produktyvumas, kuris turi reikšmės ne jam tik vienam, bet ir visam visuomenės ūkiui, kiek šis yra žmonių santykiavimo padaras. Mažai produktyvus ekonominis veikimas yra socialiniu atžvilgiu mažos vertės apraiška, nes atitinkamai ir mainomainis, paskirstymas ir suvartojimas menkai tegalės patenkinti visuomenės reikalus. Pasakymas, kad didžiausias produktyvumas turi būti reguliuojamas visuomeniniu būdu, pabrėžia socialinį gamybos pobūdį ir reikalauja jau šitoje ekonominėje pareigoje pasireikšti tam tikru socialiniu nusistatymu arba net supratimu, kad privatinė gamyba turi būti statoma į solidarius santykius su visos visuomenės reikalais.

Mainomainio pareigai pageidaujamas yra išlyginamasis teisingumas *(justitia commutativa)*, kuris šiuo atveju turi būti pagrįstas savitarpinio naudingumo principu. Paskirstymo pareigai pageidaujamas skirstomasis teisingumas *(justitia distributiva)*, atsižvelgiąs ne tik į žmonių dalyvavimą gamyboje, bet ir į faktinus jų reikalus. Išlyginamasis ir skirstomasis teisingumas, kaipo du ekonominiu socialiniu nusiteikimu, viens antrą papildo: pirmasis reikalauja, kad gėrybių mainomainyje žmonės būtų vieni kitiems lygiai naudingi, tiekdami kiekvienam tai, kas jam pridera; antra-

sis, t. y. skirstomasis teisingumas, reikalauja, kad, skirstant materialinės gėrybės tarp visuomenės narių, būtų atsižvelgta į įvairių įvairiausius reikalus bei motyvus. Žmogus, pavyzdžiui, dėl kokios nors priežasties, ligos arba senatvės, negali dalyvauti gamyboje; bet vis dėlto būtų nusižengimas prieš skirstomąjį teisingumą leisti jam mirti badu, nes žmogus, kaipo visuomeninė būtybė, tam tikrose aplinkybėse turi teisės reikalauti sau pagalbos iš kitų žmonių. Šitaip suprastas skirstomasis teisingumas, kaipo pastovus visuomeninis nusiteikimas, turi didelės reikšmės socialiniam klausimui spręsti, kai tenka rūpintis vargingiausių visuomenės sluoksnių būvio pagerinimu. Galima net pasakyti, kad didieji socialiniai reformatoriai kaip tik pasižymėjo tuo visuomeniniu nusiteikimu, kuriuo yra skirstomasis teisingumas.

Pagaliau ketvirtai ekonominei pareigai, kuri yra gėrybių suvartojimas, pageidaujamas yra taupumas, visuomeniniu būdu reguliuojamas. Kiekviena prabanga, kitaip tariant, kiekvienas nepateisinamas *luxus*, yra galutinėje sąskaitoje ir antiekonominė, ir antisocialinė apraiška. Prabanga yra antiekonominė apraiška, kadangi ji sunaikina be būtino reikalo materialines gėrybes, kurios reikalavo žmogaus triūso, kartais net labai didelio ir labai brangaus sveikatos atžvilgiu. Prabanga yra antisocialinė apraiška, kadangi ji beveik visuomet nusideda prieš išlyginamąjį ir skirstomąjį teisingumą tada, kai visuomenėje yra skurstančių, dažnai net mirštančių badu žmonių. Todėl taupumas, kaipo priešinimasis prabangai, tik tada yra gerai suprantamas, kai jis yra pagrįstas socialiniu solidarumo atžvilgiu, bet ne individualistiško šykštumo geiduliu, kuris kartais socialiniu atžvilgiu gali būti nė kiek ne geresnis už palinkimą į prabangą.

Įsivaizduokime dabar žmogų, kuris pasižymėtų visais keturiais ekonominiais socialiniais nusiteikimais, t. y. ir

produktyvumu materialinių gėrybių gamyboje, ir išlyginamuoju teisingumu mainomainyje, ir skirstomuoju teisingumu gėrybių paskirstyme, ir pagaliau asmeniniu taupumu suvartojime. Ar šitokis žmogus nebus geriausiai nusiteikęs ekonominio socialinio gyvenimo gerovei? Ar jame neras konkretinės išraiškos du pagrindiniu visuomeniniu nusiteikimu: teisės sąmonė ir solidarumo jausmas? Produktyvumas gamyboje ir taupumas suvartojime, visuomeniniu atžvilgiu reguliuojamu, suteikia konkretinės išraiškos solidarumui. Tuo tarpu išlyginamasis ir skirstomasis teisingumas suteikia konkretinės išraiškos teisės sąmonei.

Išeinant iš keturių nusakytųjų ekonominių socialinių nusiteikimų, tektų nuosekliai įsigilinti į dar specialesnes šitos srities dorybes, kuriomis šitie pagrindiniai nusiteikimai pasireiškia gyvenime. Čia reikėtų kalbėti apie moralinį darbo vertinimą, apie socialinių instinktų pergalėjimą, apie godumo apvaldymą, apie asmeninės sąskaitybos reikšmę, apie socialinę labdarybės pareigą, apie gerai sutvarkytą dosnumą, atremtą į asmeninį taupumą, ir t. t. Bet čia ne vieta gilintis į visus šituos dalykus.

Iš eilės reik nustatyti pagrindinis tikslas tautiniam auklėjimui. Pigu atspėti, kad pagrindinis nusiteikimas, kuris turi būti siekiamas tautiniu auklėjimu ir kuris sudaro jam artimesnį, arba tiesioginį, tikslą, yra gerai suprastas, arba tikras, patriotizmas. Patriotizmas, kaip man teko kur kitur įrodinėti, yra tautinės individualybės meilė. Savo tauta yra mylima ne dėl to, kad ji yra didelė, graži ir galinga, bet visų pirma dėl to, kad jinai yra mums sava. Šita tautybės meilė paprastai yra surišta su gimtojo savo krašto, arba tėvynės, meile ir dargi su suvereninės savo valstybės vertinimu, nors gali būti atsitikimų, kur tautybė, tėvynė ir valstybė nesutampa viename mylimame objekte. Aišku savaime, kad patriotizmas turi daugiausia šansų normaliai reikštis tada, kai tauta turi gimtąjį savo kraštą ir gyvena neprikląusomu valstybiniu gyvenimu.

Pedagoginiu atžvilgiu turi labai didelės svarbos klausimas, kas yra tikras patriotizmas, arba, kitaip tariant, koks yra gerai suprastas patriotizmas. Nuo šio klausimo išsprendimo pareina geras supratimas to pagrindinio tautinio nusiteikimo, kuris yra pavadintas patriotizmo vardu. Patriotizmas yra viena meilės rūšis, būtent, tautinės savo individualybės meilė. Tuo tarpu kiekviena meilė paprastai randa gyvenime karikatūrišką savo iškrypimą, ir reik net pasakyti, kad kiekviena meilė reiškiasi gyvenime dažniausiai karikatūriška savo išvaizda. Tai įvyksta todėl, kad paprastai yra pamirštama, kad meilė, kaip ir kiekvienas kitas jausmas, tik tada tegali normaliai reikštis, kai ji yra kultivuojama racionalia pakraipa. Tuo tarpu dažniausiai meilė išsivysto savaimingu palinkimu į tą instinktą, kurs taip ar šiaip su ja yra surištas. Tokiu būdu dažniausiai pasirodo, kad tėvai karikatūriškai myli savo vaikus, kad vyras ir žmona karikatūriškai mylisi šeimoje ir kad panašiai karikatūriškai žmonės myli savo tautą. Tikra patriotizmo karikatūra ir yra tasai šovinistiškas nacionalizmas, kuris yra labiau praplitęs tautų gyvenime, negu paprastai manoma.

Gerai suprasta meilė turi būti pagrįsta sėkmingu pageidavimu mylimajam savo objektui tobulumo. Meilė, kuri fatalistiškai susiderina su mylimojo objekto netobulybėmis ir nestumia žmogaus į žygius, kuriais šitas objektas galėtų būti patobulintas, nėra meilė tikra to žodžio prasme, žinoma, jei kalbama apie netobulų daiktų meilę. Tobulo absoliuto meilė verčia tik tobulintis, bet nereikalauja tobulinti mylimąjį objektą.

Ir štai gerai suprastas patriotizmas, kaipo tautinės savo individualybės meilė, turi būti pagrįstas visai sėkmingu ir aktyviu nusistatymu pageidauti savo tautai tam tikros didybės ir dirbti savo tautos tobulinimo naudai. Tiesa, ne kiekviena tautos didybė gali būti siekiama patriotizmo žygiais. Materialinė tautos didybė yra apribota faktinomis jos

teisėmis ir todėl negali peržengti teisėtų savo ribų. Pavyzdžiui, tauta turi teisėtas teritorines ribas, ir todėl patriotui neprivalu geisti savo tautai svetimos teritorijos. Bet užtat visai kitaip yra su moraline tautos didybe. Šituo atžvilgiu tikras patriotas neprivalo statyti jokių ribų savo pageidavimams ir atitinkamai turi padėti visas galimas pastangas savo tautai tobulinti, jos didybei ugdyti. Tuo tarpu šovinistas nacionalistas paprastai eina priešinga pakraipa: jis pageidauja neteisėtos materialinės didybės savo tautai ir sykiu maža tededa pastangų savo tautai tobulinti dvasiniu atžvilgiu; iš tikrųjų jis ją demoralizuoja jau vienu tuo faktu, kad užbrėžia jai nepateisinamus materialinius apetitus, kurie negali būti patenkinti be įžeidimo kitų tautų teisių.

Tikra tautos didybė kyla iš visuotinojo žmonių dvasios turinio ir tik reiškiasi individualinėmis tautybės lytimis. Todėl tikras patriotizmas privalo reikštis ypatingu aktyvumu, arba kūryba, tautinės kultūros srityje, kur turi sueiti krūvon tautinių lyčių individualumas su turinio universalumu. Turinio universalumas tautinėje kūryboje kaip tik padaro tai, kad kiekviena tauta yra lygiateisis neatstojamas narys tautų šeimynoje.

Tokiu būdu pagrindinis tautinis nusiteikimas, kuris yra ne kas kita kaip tikras patriotizmas, gali būti pilnai aptartas kaipo tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta pageidavimu savo tautai moralinės didybės, kylančios iš visuotinojo žmonių dvasios turinio ir besireiškiančios individualinėmis tautybės lytimis. Taip suprastas patriotizmas ne tik nekliudo taikiai sugyventi su kitomis tautomis, kiek jos nėra, žinoma, agresyvios imperialistine savo politika, bet dargi principialiai reikalauja harmoningo tautų susiderinimo visuotinojoje tautų sąjungoje. Šitam paskutiniam reikalui privalo tarnauti tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, kuris turi sudaryti naujų kartų psichikoje atitinkamų nusiteikimų.

Tarpvalstybinis bei tarptautinis auklėjimas, kurį mūsų laikais uoliai kelia aikštėn Foersteris, vadindamas jį „weltbürgerliche und weltpolitische Erziehung", ir turi atsižvelgti į deramą atskirų valstybių ir atskirų tautų sugyvenimą vienoje pasaulinėje visų tautų organizacijoje. Foersteris su tinkamu sau užsimojimu visai teisingai reikalauja, kad pedagogikos mokslas atsilieptų į pasaulinę karo katastrofą, statydamas tarpvalstybinio bei tarptautinio auklėjimo problemą.

Šitoje visuomeninio auklėjimo srityje turi rasti tinkamos išraiškos tie patys visuomeniniai nusiteikimai kaip ir atskiros valstybės ir tautos gyvenime, tik paimti pasaulinio universalumo matu. Iš vienos pusės, visos žmonijos solidarumas, iš kitos pusės, prigimtosios tautų teisės sąmonė turi nustatyti pagrindinę pakraipą tautų drausmingumui ir tolerantiškam laisvingumui tarpvalstybinių santykių srityje. Konkretizuojant dar labiau šituos bendrus nusiteikimus, imamus pasaulinio universalizmo matu, teks auklėti tarpvalstybinių bei tarptautinių santykių srityje tokios dorybės, kaip gerai suprastas pacifizmas, valstybinio bei tautinio egoizmo pergalėjimas, kitų tautų vertinimas bei gerbimas, principialus bei faktinas prievartos neigimas, kai ji nepateisinama jokiu būtinu reikalu, gyvas visos žmonijos solidarumo jausmas ir t. t.

Norint vienu posakiu apimti pagrindinį nusiteikimą, kuris galėtų eiti artimesniu tikslu tarpvalstybiniam bei tarptautiniam auklėjimui, galima būtų pasakyti, kad toks nusiteikimas yra universalus žmonių draugiškumas, kuris galėtų vesti visą žmoniją į visuotinąjį susidraugavimą laisvės bei lygybės pagrindais.

II. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės

1. Teorinė priemonė – lavinimas visuomeninio susipratimo

Nustačius visuomeninio auklėjimo tikslus, tuo pačiu buvo nustatytas tasai visuomenininko idealas, kuris turi būti siekiamas visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Ogi einant idealą taip ar šiaip realizuoti, vienas iš klausimų, kurie dabar gali kilti, liečia priemones. Tai yra, būtent, klausimas, kokių yra pagrindinių priemonių visuomeninio auklėjimo tikslams siekti.

Sprendžiant šitą klausimą, pasirodo, kad tokios pagrindinės priemonės yra, iš vienos pusės, visuomeninio gyvenimo teorija, o iš kitos pusės – visuomeninio veikimo praktika. Teorija, arba visuomeninė doktrina, turi sudaryti intelektualinį nusistatymą visuomeniniuose klausimuose, tuo tarpu visuomeninio veikimo praktika turi išdirbti atitinkamą valios veiklumą. Taigi, trumpai tariant, doktrina bei akcija, štai dvi pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės. Doktrina suteikia visuomeninį susipratimą, akcija – visuomeninio veikimo įpročius.

a. Teorinio visuomeninio susipratimo pirmenybė prieš visuomeninio veikimo praktiką. Suprantama savaime, kad tiek teorinė, tiek praktinė visuomeninio auklėjimo priemonė, t. y. tiek doktrina, tiek akcija, yra būtinai reikalingos gerai ir pilnai vedamame visuomeniniame auklėjime. Bet teigti šitas teorijos ir praktikos būtinumas visuomeniniame auklėjime dar toli gražu nereiškia išspręsti tasai gana painus klausimas, kuris kaip tik čia kyla apie deramą teorinės ir praktinės priemonės santykiavimą visuomeniniame auklėjime. Katrai iš šitų dviejų priemonių ir kokiame laipsnyje privalu suteikti pirmenybę normalioje visuomeninio auk-

lėjimo eigoje? Kalbėti apie pusiausvyrą tarp teorinės ir praktinės visuomeninio auklėjimo pareigų būtų nesiskaityti, iš vienos pusės, su pradedamuoju visuomeninio nusistatymo punktu, o iš antros – su tuo faktu, kad auklėtiniai negali būti laikomi subrendusiais visuomenės veikėjais. Šituodu atžvilgiu, t. y. pradedamasis visuomeninio nusistatymo punktas ir nepilnas auklėtinio subrendimas, ir igalina daryti skirtumo tarp teorinės ir praktinės visuomeninio auklėjimo priemonės pirmenybės bei svarbos prasme.

Kad ir gali išsyk pasirodyti keistas, vis dėlto yra teisingas psichologų teigimas, kad kiekviename veikime pradedamasis punktas yra teorinis momentas. Tai kaip tik jau pasako žinomas filosofinis aforizmas, skelbiąs, kad *nihil volitum quin praecognitum*, vadinasi, niekas nėra norima, kas pirma nebuvo pažinta. Šis bendras psichologinis dėsnis nenustoja savo reikšmės ir tada, kai tenka spręsti klausimas apie palyginamąją doktrinos ir akcijos reikšmę visuomeniniame gyvenime ir todėl atitinkamai – visuomeniniame auklėjime. Ir čia, ir ten pradedamasis punktas turi būti visuomeninė doktrina, suteikianti visuomeninio susipratimo, bet ne akcija, kuri be tinkamo teorinio susipratimo yra savaimingas krutėjimas, nežinia dėl ko kilęs ir nežinia kur vedąs. Kitaip tariant, kad akcija būtų sąmoninga, protinga ir aiškiai tikslinga, ji turi būti pagrįsta doktrinaliniu susipratimu, anksčiau įgytu ir tinkamai pritaikytu aplinkybėms. Šita tiesa gerai išreikšta prancūzų publicisto V. Carlhiano. „Veikti nepakanka, – sako jisai, – reikia mąstyti prieš veikiant – mąstyti tam, kad būtų veikiama, ir veikti mąstant".

Konstatuoti teorinės visuomeninio auklėjimo priemonės pirmenybė dar toli gražu nereiškia mažinti reikšmė praktinės jo priemonės, kuri yra auklėtinių pratinimas prie visuomeninės akcijos, t. y. ruošimas jų visuomeniniam veiklumui, raginant juos dalyvauti taip ar šiaip visuomeniniame gyvenime bei veikime. Savaime aišku, kad niekas negali

būti tikras visuomenės veikėjas be tam tikro praktikos stažo, t. y. be faktiško nuoseklaus pratinimosi prie visuomeninio veikimo. Tai yra tiek aišku, kad mūsų laikais, linkusiais į neramų automatingą aktyvizmą, nėra reikalo įrodinėti pasauliui (gal tik ne Lietuvai) praktikos reikšmę veikimui. Užtat kaip tik šiais laikais visai pravartu ypatingai pabrėžti sąmoningo teorinio, arba doktrinalinio, nusistatymo svarba visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Pasirodo, kad geras teorinis pasiruošimas visuomeniniam veikimui yra pirma sąlyga šito pastarojo sėkmingumui. Maža to: reik net tiesiog konstatuoti, kad visuomeninio veikimo užsimojimas, platumas, išdavumas ir patvarumas esti paprastai tiesioginėje proporcijoje su teorinio visuomeninio pasiruošimo rimtumu.

Šituo atžvilgiu įdomus yra istorijos liudymas, kad didieji visuomenės reformatoriai, iš vienos pusės, ir nelemti jos griovėjai, iš antros, savo pasisekimą, tiek teigiamą, tiek neigiamą, žymia dalimi laimėjo aiškiu bei nuosekliu doktrinaliniu nusistatymu. Geru tam pavyzdžiu gali tarnauti socialdemokratų partijos įsigalėjimas darbininkuose antrojoje XIX šimtmečio pusėje. Čia reikšminga yra tai, kad jų ideologas Karlas Marxas pasižymėjo aiškiai bei nuosekliai išvystyta ekonomine socialine doktrina, kurioje jis sugebėjo ryškiai suimti kapitalistinės santvarkos silpnybes, o iš kitos pusės, principialiai atsiremti į egoistinius darbininkų masės interesus. Šituo atveju net ne objektyvus doktrinos tikrumas, bet tvirta bei ryški jos organizacija buvo viena iš žymiausių jos pasisekimo priežasčių. Ir tai buvo, reik žinoti, doktrina žmogaus, kuris išėjo iš mokyklos Hegelio, intelektualistiška savo dialektika kompromitavusio vokiškąjį idealizmą. Bet šita Hegelio dialektika buvo gera intelektualinio darbo mokykla, ir tai sugebėjo tinkamai panaudoti Marxas socialinės savo doktrinos reikalui. Tuo tarpu šitos doktrinos ypatybės padarė, kad atsirėmę į ją socialdemok-

ratai, bet ne kita kokia socialistų grupė, laimėjo didžiausią įtaką tarp darbininkų, geriausiai susiorganizavo ir tiksliausiai nustatė savo taktikos metodus. Žodžiu tariant, socialdemokratų istorija geriausiai parodo, ką pajėgia atsiekti gerai suorganizuota ir energingai platinama visuomeninė doktrina net tada, kai ji nėra iš esmės tikra.

Bolševizmo genetinė priklausomybė nuo socialdemokratų išsivystymo tik dar labiau galėtų patvirtinti kalbamąją visuomeninės doktrinos reikšmę. Tuomet pasirodytų, jog kun. Schyrgensas turi daug tiesos, rašydamas savo straipsnyje „Tolstojaus įtaka", kad „visa doktrinų istorija parodo, kad visuomenės žlunga pradedant nuo galvos", nes „idėjos yra sprogstamasis pradas įvykiuose"*. Tiesa, idėjų pasisekimas kurioje visuomenėje pareina nuo šitos visuomenės gyvenimo aplinkybių. Bet vis dėlto šitos aplinkybės nepajėgia pačios per save, t. y. be idėjų tarpininkavimo, turėti tokios reikšmės, kokios jos turi su doktrinaliai suformuluotų teorijų pagalba.

Jei tokia, kaip kad buvo nusakyta, yra neigiamoji klaidingų doktrinų reikšmė, tai lygiai didelė, nors jau teigiama, turi būti tikrų doktrinų svarba visuomeniniame gyvenime bei veikime. O jei taip yra iš tikrųjų, tai visuomeninis auklėjimas privalo išdirbti naujose kartose aiškų teigiamąjį visuomeninį susipratimą, nes nuo jo paskui pareina ne tik visuomenės susipratimas, bet ir visuomeninio veikimo pakraipa bei sėkmingumas.

Vis dėlto teorinio visuomeninio išsilavinimo reikalas ne visuomet yra teisingai suprantamas, kai klausimas liečia mokslą einantį jaunimą. Tokiu atveju visuomeniniam jaunimo lavinimui daromi įvairūs priekaištai, kartais griežtai priešingi savo prasme. Vieni, būtent, instinktyviai bijodami

---

* Cituojama pagal *Hommy V.* Les Cercles Sociaux de Doctrine Catholique. – Louvain – Paris, 1926. – P. 51.

bet kurio visuomeninio lavinimo, laiko jį nepageidaujamu mokslą einančiam jaunimui, kaipo galintį patraukti šį į politinį bei partinį gyvenimą. Kiti kaip tik yra suinteresuoti įtraukti jaunimą į partinį politikos veikimą, bet jie bijo užtat teorinio visuomeninio lavinimo, kuris, jų supratimu, atitraukia jaunimą nuo praktinio visuomeninio gyvenimo, gamina iš jo nepritaikytų prie praktinio gyvenimo teoretikų, ideologų, rezonuojančių protininkų, kurie nesugeba prieiti prie jokio visuomeninio darbo paprastai, energingai, sumaniai, žodžiu tariant, praktiškai.

Iš tikrųjų ir pirmieji, ir antrieji klysta savo neigiamu nusistatymu atžvilgiu į rimtą teorinį visuomeninį lavinimąsi. Pirmieji papastai yra konservatoriai, kurie bijo visuomeniniu auklėjimu sužadinti jaunime revoliucines tendencijas; jie nenusimano, kad neišsilavinęs visuomeniniu atžvilgiu žmogus yra geriausia medžiaga, kuri gali būti lengvai panaudojama bet kurioms revoliucinėms pervartoms. Tuo tarpu faktas yra tai, kad kiekvienas žmogus taip ar šiaip turi gyventi bei veikti visuomenėje, kurioje jis turi prievolių bei teisių, ir todėl jam yra būtino reikalo įsigyti bent minimalinio visuomeninio išsilavinimo, kad jis galėtų būti susipratusiu visuomenės nariu. Tai ypač yra svarbu demokratinėms valstybėms, kuriose piliečiai aktyviai dalyvauja valdžios sudaryme ir jos veikimo vertinime. Tokiose valstybėse visuomeninis piliečių nesubrendimas yra visuomenei didelių pavojų šaltinis, ir todėl jose naujos kartos turi būti visai sąmoningai bei sėkmingai auklėjamos bei lavinamos visuomeniniu atžvilgiu.

Kalbamieji konservatoriai, nusistatę prieš visuomeninį jaunimo auklėjimą, nesiskaito pakankamai su skirtumu, kurio yra tarp bendro visuomeninio auklėjimo bei lavinimo, iš vienos pusės, ir žmonių ruošimo specialiems politinės socialinės akcijos uždaviniams, iš antros. Pigu suprasti, kad visuomeninis jaunimo auklėjimas bei lavinimas privalo pa-

silikti bendroje visuomeninio gyvenimo plotmėje, kur nesireiškia aktualiu būdu politinė partijų kova, bet kur vis dėlto gali reikštis tam tikra praktinės pasaulėžiūros pakraipa, kurios reikalauja bendra pasaulėžiūra, padėta į ugdymo sistemos pagrindą. Todėl, pavyzdžiui, katalikiškas jaunimas bus auklėjamas bei lavinamas bendro visuomeninio gyvenimo plotmėje pagal principus, kurių patiekia krikščioniškoji pasaulėžiūra. Laisvamaniai atitinkamai ves savo jaunimą laicizmo pakraipa, skiepydami jiems bendrus humanitarinius visuomeninio gyvenimo pagrindus. Bet nei vieni, nei antri, kiek jie nori pasilikti santaikoje su racionaliai suprastos visuomeninės pedagogikos reikalavimais, neprivalo ugdyti jaunime jokio ekskliuzyvistiško partinio nusistatymo visuomeninio gyvenimo bei veikimo klausimuose. Apskritai visuomeninio lavinimo nuosekliame išvystyme privalu eiti nuo bendrų mažiausiai abejotinų klausimų prie specialesnių ir labiau abejotinų, kad tie klausimai, kurie labiau skiria žmones ir daugiausia antagonizmų tarp jų sukelia, būtų nagrinėjami bei svarstomi vyriausiame jaunimo amžiuje, kai yra daugiausia šansų užtikti jame reikiamą šitiems klausimams visuomeninį susipratimą ir pusiausvyrą.

Galų gale kalbamiesiems visuomeninio auklėjimo bei lavinimo priešininkams galima atsakyti, kad, jei blogas visuomeninis lavinimas yra pavojingas, tai ne mažiau pavojingas yra ir joks visuomeninis lavinimas. Tokiu būdu vienintelis pageidaujamas yra racionaliai sutvarkytas visuomeninis lavinimas, kuris, kaipo racionalus, vengtų traukti jaunimą į aistringą politinių socialinių ginčų sūkurį ir brutalią partijų kovą.

Ne mažiau klysta ir tie radikalai iš kairės ar iš dešinės, kurie dažnai stengiasi įtraukti jaunimą į aktualią politiką ir kurie todėl priešinasi ilgesniam nuodugniam visuomeniniam jo lavinimui. Jų supratimu, ilgesnis teorinis visuomeninių

problemų studijavimas, einąs anksčiau veikimo, atitraukia jaunimą nuo visuomeninės akcijos ir ilgainiui daro net jį šitai akcijai apskritai netinkamą. Šitokiame nusistatyme, kaip jau galima spręsti iš nusakyto anksčiau racionalaus teorijos ir praktikos santykiavimo, yra didelio nesusipratimo, kuris aiškėja dargi ir iš kitų klausimo atžvilgių nušvietimo.

Visuomeninė akcija iš tikrųjų būtų pavojuje, jei visi, kas studijuoja visuomenines problemas tikslu įsigyti visuomeninį susipratimą, liktų paskui akademiniais darbininkais, nes akademinis darbas, imamas specializacijos prasme, iš tikro mažai yra sutaikomas su gyvesne visuomenine akcija. Bet kai jaunimas, esąs tiek aukštesniojoje, tiek aukštojoje mokykloje, imasi rimtų visuomeninių studijų ir su užsidegimu kelis metus ir net iki savo mokslo galo studijuoja visuomeninio gyvenimo klausimus, tai vis dėlto tokio pavojaus nesusidaro, nes iš šito jaunimo tik palyginti nedideliam nuošimčiui teks atsidėti akademiniam pašaukimui. Tuo tarpu galima su pilna tikrenybe iš anksto teigti, kad šitokios intensyvesnės visuomeninių problemų studijos išeis į naudą ne tik būsimųjų visuomenės veikėjų, bet ir pačios visuomeninės akcijos.

Visai teisingai yra sakoma, kad „studijos yra sutelktasis, arba telkiamasis, veikimas", tarsi tuo norima pasakyti, kad veikimas tikra to žodžio prasme yra ekspansyvus išsidalijimo darbas. Iš tikrųjų taip ir yra: kiekvienas visuomeninis veikimas, atliekamas kiek platesniu užsimojimu, tam tikra prasme išsemia žmogų arba net tai, ką jis savyje sutelkia dvasinės rimties bei susikoncentravimo valandomis. Nenuostabu todėl, kad krikščioniškoji asketika tik tą aktyvų gyvenimą laiko tikrai normaliu bei sėkmingu, kuris tvirtai yra pagrįstas dvasiniu vidaus gyvenimu. Juk paprastas dėsnis mums sako, kad, norint kitam ką nors duoti, reik iš pradžios pačiam laimėti. Tai lygu pasakyti, kad norint veikti, reik iš pradžios sudaryti savyje veikimo šaltinį, kuris gali

būti sąmoningai bei tikslingai naudojamas. Jei dvasinis vidaus gyvenimas nėra praturtintas telkiamuoju darbu, jei jame nėra sudaryta pastovių šaltinių, veikimas negali būti nei pakankamai sėkmingas, nei patvarus, nei tikrai dosnus bei turtingas savo išvadomis.

Panašiai yra ir su visuomeniniu veikimu, kai jis nėra atremtas į pirm atliktą teorinį pasiruošimą, kuris sutelktų visuomenės veikėjuje ir reikiamą susipratimą, ir aktyviąją iniciatyvą, ir platesnį užsimojimą, ir toli siekiančias pastangas, trumpiau tariant, plačią perspektyvą, tvirtą pasiryžimą ir patvarų išdavumą. Šita prasme kiekvieni rimtų visuomeninių studijų metai dešimteriopai apsimoka paskesniame visuomeniniame veikime. Visų pirma, tik aiškus doktrinalinis įsitikrinimas, įsigytas visuomeniniu išsilavinimu, tegali paskui palaikyti pastoviai karštą užsidegimą visuomeninėms problemoms ir visuomeninei akcijai. Tuo tarpu žmonės, nuėję į visuomeninį veikimą be teorinio pasiruošimo ir išsisėmę iš vidaus, anksčiau ar vėliau nusivilia visuomeninio veikimo sunkenybėmis bei nepasisekimais ir pasiduoda galų gale visuomeniniam abejingumui, konservatizmui, reakcijai. Ne be reikalo juk yra sakoma, kad šviesa – tai karštis.

Iš kitos pusės, tik visuomeninio gyvenimo bei veikimo principų pažinimas tegali laiduoti nuoseklų, pažangų, metodingą, sąmoningą ir apskritai tikrai sėkmingą visuomeninį veikimą. Tuo tarpu visuomeninis veikimas, nepagrįstas rimtu teoriniu susipratimu visuomeninio gyvenimo klausimuose, turi visai pripuolamų išdavų, kartais teigiamų, bet dažniausiai neigiamų.

Pagaliau rimtas teorinis pasiruošimas visuomeniniam veikimui, apimąs irgi dorinius šito veikimo principus, gali labiau apsaugoti visuomenės veikėjus nuo tos demoralizacijos, kuria taip dažnai gresia politinis socialinis veikimas. Šitas pavojus ypač yra didelis mažai pasiruošusiems visuomenės veikėjams, per anksti išėjusiems į visuomeninės

kovos areną, ir todėl nesuskubusiems savo vidaus darbu sutelkti savyje tuos dorinius veikimo turtus, kurie beveik niekam dykai nėra duodami. Tokiu būdu rimtas visuomeninis išsilavinimas yra viena iš svarbių sąlygų, kurios laiduoja visuomeninių veikėjų dorumą.

Iš to, kas pasakyta iki šiolei apie teorinio visuomeninio išsilavinimo reikšmę, galima padaryti išvadą, kad šitas išsilavinimas turi pirmenybės teisę prieš praktinį visuomeninį veikimą. Tai plaukia jau iš pačios dalykų eigos, nes visuomeninė akcija tik tada tegali būti tikrai tikslinga bei sąmoninga, kai ji jau pirm yra pagrįsta visuomeninės doktrinos principais. Tiesa, visuomeninės doktrinos pirmenybė prieš visuomeninę akciją dar toli gražu nereiškia, kad šita doktrina gali būti atpalaiduota nuo tų patyrimų, kurių suteikia pats visuomeninis veikimas. Iš tikrųjų mažai reali yra ta teorija, kuri nesiskaito su gyvenimo praktika, nes ji remiasi niekuo nepagrįsta proto spekuliacija. Bet iš kitos pusės, liūdna yra ta visuomeninio gyvenimo praktika, kuri nėra nušviesta bei vedama racionalios teorijos tiesomis. Teoretikas pirmąja prasme yra nerealus fantastas svajotojas, kuris geriausiu atveju yra visuomeniniame gyvenime nenaudėlis, o praktikas antrąja prasme tegali būti vien atsitiktinai naudingas visuomeniniam gyvenimui. Bet vis dėlto yra daugiau šansų, kad pirmasis, t. y. teoretikas, bus rečiau pavojingas visuomenei negu antrasis, t. y. praktikas, nes šis dažniau vadovausis savo veikime neprotingais prietarais, egoistiškais polinkiais, šabloniškais įpročiais, materiališkais išrokavimais ir panašiomis kitomis nevisuomeniškomis ypatybėmis. Ir kai dauguma visuomeninių veikėjų susidaro kaip tik iš tokių praktikų, tuomet pasirodo, kaip šita tikro visuomeninio susipratimo jiems stoka apsunkina bet kurią racionalią visuomeninę reformą, kaip visuomeninė pažanga yra fataliai stabdoma jų inercijos, siauro akiračio ir kiekvienos drąsesnės iniciatyvos baimės.

Matant tokius gyvenimo pavyzdžius, negalima nesutikti su tėvu V. Honnay, S. J., kuris turtingame savo veikale „Visuomeniniai katalikiškosios doktrinos rateliai" (Les Cercles Sociaux de Doctrine Catholique, Louvain – Paris, 1926) skelbia obalsį: „Pirm doktrina, paskui akcija" ir tuo pačiu sutaria su šventojo tėvo Pijaus XI pasakymu, kad „niekados doktrina neturi būti paaukota akcijai".

b. Priemonės visuomeniniam susipratimui lavinti naujose kartose. Nustačius teorinio visuomeninio susipratimo pirmenybę prieš visuomeninio veikimo praktiką, visai pravartu pasistatyti klausimas, kokiomis konkretinėmis priemonėmis naujos kartos gali įsigyti šitą susipratimą tiek su pagalba suaugusios kartos, tiek nuosavomis savo pastangomis.

Kai suaugusi karta rūpinasi visuomeniniu nesuaugusios kartos auklėjimu, priemonės yra šios pastarosios priimamos mažiau ar daugiau pasyviu būdu; užtat kai tebebręstanti karta pati rūpinasi visuomeniniu savo auklėjimusi, priemonės yra jos jau aktyviai panaudojamos. Todėl pirmosios priemonės gali būti pavadintos pasyvinėmis, antrosios – aktyvinėmis. Ir štai pasyvinės visuomeninio lavinimo priemonės yra atskiri visuomeniniai pamokymai, sistemingas visuomeninis mokslas ir vadovavimas visuomeninei skaitybai (visuomeninio turinio knygų skaitymui). Aktyvinės visuomeninio lavinimosi priemonės bus skaityba ir šiaip jau visuomeninės studijos ir lavinimosi rateliai. Tokios bent yra svarbiausios visuomeninio lavinimo bei lavinimosi priemonės. Apie kiekvieną iš jų šis tas tenka pasakyti skyrium.

Visuomeniniai pamokymai privalu priešpastatyti sistemingam visuomeniniam mokslui mokykloje, nes jie daromi atsitiktinai įvairių auklėtojų įvairiu laiku ir įvairiose aplinkybėse. Reik net pasakyti, kad visi auklėtojai yra pašaukti

daryti naujai kartai visuomeninių pamokymų prie kiekvienos tinkamos progos. Pavyzdžiui, tėvai privalo aiškinti savo vaikams elementarinius visuomeninio gyvenimo faktus bei principus, visuomeninių dorybių prasmę, visuomeninio veikimo svarbą ir t. t. Mokytojas panašiai turi pasinaudoti savo dėstomuoju dalyku visuomeniniam pamokymui, kai tas jo dalykas tokiam pamokymui teikia geros progos. Tokių atsitikimų, pavyzdžiui, galima turėti labai daug per istorijos pamokas, per kurias dažnai tenka aiškinti visuomeninis žmonijos patyrimas. Turi progos daryti visuomeninių pamokymų ir kunigas per pamokslus, kuriais gali būti sėkmingai keliamas visuomeninis krikščioniškosios pasaulėžiūros atžvilgis. Kunigas, būtent, turi progos išaiškinti žmonėms, kad giliausias visuomeninio gyvenimo pagrindas ir aukščiausia jo sankcija glūdi religijoje; tuo pačiu jis pajėgia sugestionuoti žmonėms rimtą nusistatymą visuomeninio gyvenimo bei veikimo klausimuose.

Nors jokia auklėtojų rūšis nėra atleista nuo visuomeninių pamokymų, kai jų reikalauja pačios auklėjimo aplinkybės, ir nors šitie pamokymai gali turėti labai didelės reikšmės, vis dėlto jie yra toli gražu nepakankami jaunosios kartos visuomeniniam susipratimui. Todėl būtinai yra reikalingas mokykliniame lavinime sistemingas visuomeninio mokslo dėstymas, kuriuo galėtų būti suteikti šito mokslo pradai tame dydrodyje, koks atitinka mokyklos tipą bei laipsnį. Pirmutiniai visuomeninio mokslo pradai, tiesa, labai bendri, gali būti jau suteikti mokiniams pradedamosiose mokyklose. Bet apie rimtesnį visuomeninį mokslą tegalima kalbėti vien aukštesniojoje mokykloje ir dargi dviejose vyriausiose jos klasėse. Todėl irgi pakankamą visuomeninį susipratimą tegali įsigyti vien žmonės, baigę aukštesnes mokyklas ir pasirinkę inteligentiškas profesijas.

Dėstomas aukštesniojoje mokykloje visuomeninis mokslas gali suteikti mokiniams galimybės įsigyti aiškų suprati-

mą apie visuomeninio gyvenimo pagrindus ir principus. Tačiau jis negali čia gilintis į tas sudėtingas visuomenines problemas, kurių statė ir tebestato žmonijos sąmonė, stengiantis įžvelgti iki galo visuomeninio gyvenimo paslaptis. Šitos visuomeninės problemos tiek yra sunkios, kad nei vidurinėje, nei aukštesniojoje mokykloje jos negali būti sprendžiamos bent kiek giliau. Kuo daugiausia čia jos gali būti minimos kaipo dalykai, reikalaują rimtesnio pasiruošimo ir specialesnių studijų. Vis dėlto aukštesniojoje mokykloje visuomeninis mokslas turėtų suimti pagrindinius visuomeninio gyvenimo klausimus į tam tikrą sistemingą visumą, kuri galėtų suteikti sintetinės pažiūros į visą visuomeninio gyvenimo bei veikimo plotą. Dėstomas dabar pas mus Lietuvoje vadinamasis pilietmokslis aiškiai yra nepakankamas.

Kitaip tariant, tinkamai pastatytas dviejose vyriausiose aukštesniosios mokyklos klasėse visuomeninis mokslas turėtų suimti į save visus tuos pagrindinius ir mažiausiai abejotinus dalykus, kurie yra reikalingi pilnam susipratimui visame visuomeninio gyvenimo plote. Vadinasi, visi visuomeninio auklėjimo uždaviniai turi rasti jame taip ar šiaip teorinį savo pagrindimą. Todėl dėstomas mokykloje visuomeninis mokslas turėtų patiekti pradus iš sociologijos apie bendriausius visuomeninio gyvenimo dėsnius, iš politinės ekonomijos – apie ekonominio socialinio gyvenimo pagrindus, iš valstybinio mokslo ir konstitucinės teisės – apie valstybės pagrindus ir jos sutvarkymą, iš administratyvinės teisės – apie piliečių teises bei prievoles, iš tautotyros – apie piliečių tautybės bei patriotizmo esmę, pagaliau iš tarptautinės teisės – apie pagrindinius valstybių bei tautų santykiavimo principus.

Žinoma, visuomeninis mokslas, apimdamas tokį platų visuomeninio gyvenimo ratą, negalės suimti į save daug smulkmenų ir pagilinti visuomeninių klausimų supratimą iki privalomo inteligentui laipsnio. Bet jis vis dėlto galės

suteikti būsimam inteligentui tą bendrą pastovų ir sistemingą pagrindą, kuris taip daug sveria kiekvieno žmogaus susipratime bei išsilavinime.

Prie šios progos bus ne pro šalį pažymėjus, kad visuomeninis mokslas, tinkamai pastatytas aukštesniojoje mokykloje kaipo dėstomasis dalykas, gali būti labai sėkmingas įrankis intelektualiniam lavinimui. Savo prigimtimi visuomeninis mokslas priklauso prie tos humanitarinių mokslų grupės, kuri yra vadinama didaktikoje idealijomis. Idealijos, kaip yra žinoma iš didaktikos, reikalauja tiek išvystomosios, tiek perteikiamosios pareigos, t. y. sykiu, ir maždaug lygiomis, ir perteikia pozityvių žinių, ir lavina protinę galią. Visuomeninis mokslas perteikia žinias apie visuomeninio gyvenimo faktus, santvarką ir konstatuotus principus; bet sykiu jis reikalauja tokio didelio įsigalvojimo į visuomeninius klausimus, be kurio labai sudėtingos visuomeninio gyvenimo apraiškos niekados negali būti kiek giliau suprastos.

Taip pat bus čia savo vietoje pažymėjus, kad visuomeninis mokslas stovi artimoje priklausomybėje nuo pasaulėžiūros ir ypač nuo visuomeninės filosofijos, kuri iš tikrųjų sudaro vieną kultūros filosofijos dalį. Visuomeninio mokslo artimas santykiavimas su pasaulėžiūra padaro tai, kad jo dėstymas yra žymiai apsunkintas ten, kur stengiamasi išlaikyti maksimalinis neutralumas, kas, kaip žinome, privalo turėti vietos viešojoje mokykloje, į kurią sueina įvairiai nusistačiusių tėvų vaikai. Juk kitaip žiūri į visuomeninio gyvenimo prasmę ir uždavinius individualistas, kitaip nusistato šitais klausimais socialistas ir dar kitaip sprendžia juos katalikas solidaristas. Iš čion matyti, kad visuomeninis mokslas gali būti pilnai bei nuosekliai pastatytas tik laisvų mokyklų sistemoje, kur į visuomeninio auklėjimo pagrindą dedama ta visuomeninė doktrina, kuri atsako mokyklų steigėjų pasaulėžiūros reikalavimams.

Bet ir tada, kai mokykloje visuomeninis auklėjimas bei lavinimas yra tikslingai pagrįstas viena pilnai išvystyta visuomenine doktrina, kaip kad yra katalikiškosiose mokyklose, vis dėlto nėra patariama gilintis į tas politines ir socialines problemas, apie kurias pasireiškia su visu savo žiaurumu kovos bei ginčų sąspyris. Tiek vidurinėje, tiek aukštesniojoje mokykloje turi viešpatauti mokslo atmosferoje tam tikra giedra, kurios neprivalo sudrumsti karingi viešosios aikštės obalsiai. Todėl minėtas jau tėvas V. Honnay pataria vengti aukštesniojoje mokykloje ne tik klausimų, kurie sukelia karštų ginčų, bet ir komplikuotų techninių problemų, kurios gali būti liečiamos nebent tam, kad galima būtų mokiniams demonstruoti nepaprastą visuomeninių klausimų sunkumą ir gyvą reikalą eiti prie jų sprendimo su labai rūpestingu pasiruošimu ir dargi su tuo intelektualiniu kuklumu, kurio reikalauja kiekviena rimta gyvenimo problema. Tik taip pastatytas mokykloje visuomeninis mokslas tegali, jo supratimu, realizuoti kardinolo Ratti pageidavimą paruošti tokių visuomenininkų, kurie būtų „kuklūs mąstytojai, bet ne tušti deklamatoriai".

Tačiau ir geriausiai pastatytas mokykloje visuomeninis mokslas negali dar atbaigti visuomeninio išsilavinimo žmonių, kuriems, kaipo būsimiems inteligentams, yra privalomas aukštesnis visuomeninis susipratimas, būtent tas, kuriuo turi pasižymėti vadovaujančioji visuomenės dalis. Tuo tarpu asmuo, norįs tikti vadovaujamajai rolei visuomenėje, turi įsigyti visuomeninių klausimų srityje tam tikro intelektualinio savarankiškumo, kuris tegali būti atsiektas vien atitinkamo lavinimosi priemonėmis, pavyzdžiui, skaityba, šiaip jau savarankiškosiomis studijomis ir aktyviu dalyvavimu lavinimosi rateliuose. Tai yra pagrindinės teorinio visuomeninio lavinimosi priemonės.

Bet čia dera dar pažymėti, kad nuosekliai žengiant nuo visuomeninio lavinimo, kuris eina nuo auklėtojo į auklėtinį,

prie visuomeninio lavinimosi, kuris yra jau pačio auklėtinio darbas, yra ir net turi būti tam tikras pereinamasis tarpsnis, kuris sujungtų lavinimą su lavinimusi. Čion patenka bent dvi priemonės, kuriomis gali ir privalo naudotis mokytojai dviejose vyriausiose aukštesniosios mokyklos klasėse. Tai yra, iš vienos pusės, vadovavimas mokinių lavinimosi rateliui, kur turėtų būti kartojamas, svarstomas ir pagilinamas visuomeninis mokslas, suteikiamas mokykloje, o iš antros pusės – vadovavimas visuomeninei mokinių skaitybai. Tiesa, šitiedvi priemonės, būdamos taikomos amžiui, kuris pasižymi ypatingu veržimusi į dorinę ir protinę emancipaciją, reikalauja iš auklėtojų pusės tam tikro diplomatiško atsargumo, kuris dargi turi būti pagrįstas laimėtu auklėtinių pasitikėjimu ir artimesniu su jais bendravimu, kas vėl faktinai gali turėti vietos tik laisvoje privatinėje mokykloje, kur mokytojai ir mokiniai yra sujungti ideologiniu bendrumu.

Vadovaujant mokinių lavinimosi rateliams ir visuomeninei jų skaitybai, svarbu įteigiamaisiais patarimais laikyti mokinių interesai bendrų visuomeninių klausimų plotmėje ir neleisti jiems paskęsti be reikiamo pasiruošimo painiose politikos ir socialinio gyvenimo problemose. Šitoms problemoms turi ateiti vėliau tinkamas laikas spręsti. Bet, kol pagrindiniai visuomeninių mokslų principai ir vedamosios pasaulėžiūros idėjos nėra dar jaunimo pasisavinti, per anksti jam spręsti tos problemos, kurios tegali būti išspręstos vien darant anų principų ir anų idėjų pritaikymą. Specialiosios visuomeninio gyvenimo problemos gali būti dažnai įdomesnės ir aktualesnės negu bendrieji visuomeninio gyvenimo klausimai, bet tokia jau yra metodologinė jų sprendimo ypatybė, kad jų negalima išspręsti be bendro visuomeninio išsilavinimo, ir su šita pačio dalyko logika negalima pedagogams nesiskaityti. Iš tikrųjų čia įvyksta tai, kas vyksta ir visose kitose intelektualinio lavinimo srityse:

visur bendrasis lavinimas eina anksčiau specialiojo. Negali būti kitaip ir visuomeninių mokslų srityje. Todėl paraginti jaunimas per anksti imtis spręsti specialinės visuomeninės problemos be atitinkamo bendro pasiruošimo reiškia suardyti metodologinė tvarka visuomeninio jo lavinimosi eigoje ir tuo pačiu pakenkti tikro visuomeninio jo susipratimo reikalui.

Į bendrojo lavinimo dalykus visai sąmoningai vengiama įvesti abejotinų ir šiaip jau ginčijamų klausimų todėl, kad šitas bendras lavinimas eina ne tiek kriticizmo, kiek dogmatizmo pakraipa. Jaunimui savinantis žmonijos laimėtuosius turtus, ne laikas vadovautis ypatingu kriticizmu. Kas kita, kai jaunimas, pasisavinęs bendrojo išsilavinimo pradus, pereina prie savarankiškųjų studijų aukštojoje mokykloje, kur jau tenka imti mokslas sąmoningai, kritingai, metodingai, nes čia tikslingai einama į moksliškąjį subrendimą. Čia jau nėra reikalo bijoti kad ir painiausių visuomeninių problemų ir dargi tų iš jų, kurios sužadina karščiausių ginčų bei kovų. Bet vėl reik tokiu atveju nusimanyti apie dvi restrikcijas, arba apie du apribojamuoju momentu, pirma, apie tai, kad specialiosios visuomeninės problemos gali būti dabar sėkmingai studijuojamos bei sprendžiamos tik tada, jei bendras visuomeninis išsilavinimas iš tikro yra įsigytas aukštesniojoje mokykloje, ir, antra, apie tai, kad specialesnių visuomeninių problemų studijavimas bei sprendimas dar neduoda teisės praktiškai dalyvauti tokiame visuomeniniame veikime, kuris jau suponuoja, jog šitos problemos yra jau išstudijuotos bei išspręstos. Kitaip tariant, ir čia palaiko savo galią obalsis „pirm doktrina, paskui akcija".

Tiesa, reik daryti skirtumas tarp visuomenininko mėgėjo ir visuomenininko specialisto. Visuomenininkas mėgėjas, koks turi būti iš savo prigimties bet kuris inteligentas, dažniausiai pasitenkina savarankiškosiomis studijomis, t. y. skaityba ir atsitiktinėmis paskaitomis, ir dargi dalyvavimu

lavinimosi rateliuose. Visuomenininkas specialistas, kuris ruošiasi visuomenės veikėju, baigia specialiuosius visuomeninius mokslus ir todėl turi progos papildyti savarankiškąsias studijas sistemingų kursų klausymu ir aktyviu dalyvavimu pratybose. Dviejuose nurodytuose atvejuose pasiruošimas gaunamas įvairaus laipsnio; bet ir visuomeninės pareigos yra atitinkamai įvairios. Vis dėlto visuomeninio lavinimosi eiga, kad ir nevienodame dydrodyje, yra metodologiniu atžvilgiu ta pati: pirma, bendras pasiruošimas, antra, specialusis lavinimasis, trečia, specialiosios visuomeninės pareigos, arba pilnai atsakinga visuomeninė akcija.

Jei ir pripažįstamas yra principas „pirm doktrina, paskui akcija", tai vis dėlto būtų klaidinga suprasti jis taip, tarsi iš pradžios reikėtų atbaigti visuomeninį išsilavinimą, nedirbant jokia prasme visuomeninio darbo, ir tik paskui imtis visuomeninio veikimo visoje jo platumoje. Iš tikrųjų visuomeninė akcija, taip ar šiaip suprantama, turi nuo jaunų žmogaus dienų nuolat ir palaipsniui didėti, komplikuotis ir tobulėti pagal tai, kaip išsivysto ir skaidrėja visuomeninis jo susipratimas. Apie pratinimą dirbti visuomeninį darbą, arba apie praktinę visuomeninio auklėjimo priemonę, ir teks man toliau kalbėti.

2. Praktinė priemonė – pratinimas dirbti visuomeninį darbą

Beveik kiekvienas gali sutikti, kad tikru veikėju tegalima tapti vien veikimu. Šitas faktas remiasi tuo paprastu psichologiniu dėsniu, kad valios tvirtumas bei aktyvumas įgyjamas atkartotinomis tos pačios valios pastangomis. Iš čion lengva padaryti išvada, kad kiekvienas veikėjas ir tuo pačiu tam tikrame laipsnyje kiekvienas visuomenininkas turi pratintis prie visuomeninės akcijos nuo jaunų savo dienų. Tuo tarpu šitame pratini-

mesi yra charakteringa tai, kad jis, kaipo atremtas į valios pastangas, yra visų pirma pačio auklėtinio darbas. Intelektualiniame lavinime, kad ir visuomeninės doktrinos srityje, mokytojas, kaipo žinių teikėjas ir vadovas, gali turėti labai didelės reikšmės mokslo eigai ir mokinių išsilavinimui, o praktiniame visuomeniniame auklėjime auklėtojo rolė yra žymiai mažesnė. Vis dėlto ir čia iš jo privalu reikalauti ir tam tikros iniciatyvos, ir tam tikro vadovavimo, ir tam tikros priežiūros bei kontrolės, ir tam tikrų paraginimų tiek žodžiu, tiek pavyzdžiu.

Atžvilgiu į praktinį ruošimąsi prie visuomeninio veikimo auklėtojas turi dvejopą pareigą, neigiamąją ir teigiamąją. Neigiamoji jo pareiga reikalauja iš jo budėjimo, kad auklėtinio veiklumas nenueitų netinkama vaga ir nepasireikštų neigiamomis išdavomis. Tokių išdavų neišvengiamai turi pasireikšti, pavyzdžiui, tada, kai auklėtinio veikimas bus atpalaiduotas nuo veikimo teorijos. Kai visuomeninis veikimas nėra paremtas rimta teorija, kuri tarsi kodifikuoja daugelio žmonių patyrimą, ir kai šitas veikimas tesiremia pačio veikiančio asmens pastebėjimais bei patyrimais, labai lengva užsidaryti siaurame akiratyje, išsidirbti pragmatiško aktyvizmo galvosena ir paskui pasiduoti puikybei bei nepagrįstam pasitikėjimui savimi, jei veikimas sėkmingai vyksta, arba patekti į pesimizmą, apsivylus veikimo sunkenybėmis bei išdavomis. Tuo tarpu apsaugoti jaunas žmogus nuo ydingo bei nesėkmingo veikimo reiškia jis laimėti būsimam vaisingesniam veikimui. Šita prasme įdomus yra to pačio tėvo Honnay pareiškimas. „Jei išmintingi katalikai, – sako jisai, – laiko savo prievole teleisti jaunimui dalyvauti viešuosiuose darbuose vien labai apribotu būdu, tai kaip tik pačio veikimo interesai jiems rūpi; toli gražu nelinkę paneigti nei veikimą, nei viešuosius darbus, jie daro iš šito veikimo ir šitų darbų patį tikslą tam pasiruošimui, kurio sunkumą

bei svarbumą jie kelia aikštėn: tokiu atveju vienintelis jų rūpesnis yra padaryti veikimas vaisingesniu"*.

Šalia nurodyto visuomeninės akcijos nepatogumo, kai jai atsideda per anksti jaunimas, gali pasitaikyti ir tokios neigiamos apraiškos, kaip nereikalingas laiko bei energijos eikvojimas mažai tikslingiems viešiesiems darbams, per didelis išsiblaškymas, atitraukiąs jaunimą nuo tiesioginių jo uždavinių, ir t. t. Į visa tai auklėtojas turi kreipti tinkamo dėmesio ir savo laiku griebtis reikiamų priemonių neigiamoms veikimo apraiškoms pašalinti.

Tokia yra neigiamoji auklėtojo pareiga praktiniame jaunimo auklėjime visuomeniniam veikimui, – pareiga, kuri pedagogikos teorijoje plačiau yra vadinama drausminimu. Ją papildo teigiamoji auklėtojo pareiga, kuri pedagogikos teorijoje vadinama skatinimu. Jąja auklėtojas jau ne saugoja jaunimą nuo ydingo veikimo išdavų, bet paskatina prie tinkamai suprasto ir gerai sutvarkyto veikimo tose lytyse bei ribose, kurios visai susiderina su visu ugdomuoju darbu.

Vykdydamas skatinamąją savo pareigą jaunimo pratinime prie visuomeninio gyvenimo bei veikimo, auklėtojas turi visų pirma sunaudoti tas priemones, kurių patiekia pačio šito jaunimo gyvenimo aplinkybės. Pasirodo, kad pratinti auklėtinis visuomeniškai elgtis bei veikti yra pakankamai gerų progų ir šeimynoje, ir mokykloje, ir šiaip jau toje platesnėje aplinkumoje, kurioje jam tenka augti bei auklėtis. Auklėjimo tikslingumas ir reikalauja visų pirma sunaudoti šitos geros progos visuomeninio auklėjimo tikslams.

Jau šeimyninis gyvenimas duoda pakankamai gražios progos auklėti jauną kartą visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Jei vaikas nėra šeimynoje pratinamas solidarumo, taikumo, pasiaukojimo reikalui, tai ir išaugęs jis vargu aktyviai pasižymės šitomis visuomeninėmis dorybėmis, gy-

* *Op. cit.* – P. 26.

vendamas bei veikdamas plačiojoje visuomenėje, tautoje, valstybėje. Tuo tarpu šeimyninis gyvenimas, gerai tvarkomas, gali visai nejučiomis šitas dorybes skiepyti jaunajai kartai, paraginti pratintis atsidėjimo bei pasiaukojimo žygiams, kurie visų pirma charakterizuoja tikrą visuomenininką. Žodžiu tariant, šeimyna yra jaunajai kartai ta visuomenė, kuri miniatiūroje atvaizduoja plačiąją visuomenę, kur jai ateityje teks gyventi bei veikti. Todėl tie elgimosi bei veikimo įpročiai, kurie čia jaunosios kartos įgyjami visumos atžvilgiu, dažniausiai bus irgi sprendžiamuoju veiksniu tam, kaip jaunoji karta pasireikš plačiajame visuomeniniame gyvenime. Dėl šitos irgi priežasties tėvai ne tik neprivalo skiepyti savo vaikams siauro šeimyninio egoizmo, bet turi nuolatos jiems sugestionuoti, kad šeimyninio gyvenimo įpročiai turi didelės reikšmės visuomenės gyvenimui ir kad todėl jie turi pasižymėti plačiai suprasto visuomeniškumo ypatybėmis.

Ne mažiau reikšmingas praktiniam pasiruošimui prie visuomeninio gyvenimo bei veikimo yra ir mokyklinis gyvenimas, kiek mokykla sudaro irgi savo rūšies mažą visuomenę, nors ir žymiai jau platesnę už šeimyną. Ir čia, kaip ir šeimynoje, yra tam tikras autoritetas, kuriam privalu paklusti; yra taip pat visa eilė mažiau ar daugiau lygiateisių narių, kurie sugyvena tarp savęs pagal draugiškumo principus. Vieni dalykai privalo būti čia klusniai pildomi pagal drausmės reikalavimus, kiti pareina nuo laisvo mokinių nusistatymo ir gali būti tvarkomi jų nuožiūra pagal visuomenišką jų susipratimą. Tai, kaip jaunimas įpranta elgtis bei veikti šitoje mažoje visuomenėje, yra labai reikšminga būsimam jo nusistatymui bei veikimui plačioje visuomenėje. Žmogus, kuris savo jaunatvėje nėra įpratęs skaitytis su savo draugų interesais, taikiai su jais sugyventi ir reikštis su jais sykiu solidariais žygiais, maža teturi šansų būti tikru visuomeniniu veikėju, teigiamai nusiteikusiu visuomenės reikalų atžvilgiu.

Pagaliau tiek šeimyna, tiek mokykla tėra vien atskiri narveliai plačiojoje visuomenėje, su kuria vis dėlto jiedvi yra organingai surištos ir kurioje todėl jos ir sykiu su jomis naujoji karta taip ar šiaip turi gyvuoti bei veikti. Ir iš tikro nei šeimyna, nei mokykla neišvengia santykių su platesnės visuomenės gyvenimu: jos džiaugiasi tautos ir valstybės laimėjimu iškilmėse, jos liūdi visuomeninių gedulų dienomis, jos taip ar šiaip reiškia savo norą gyvuoti sykiu su visuomene ir taip ar šiaip reaguoja prieš pavojus, kurie gresia visuomenės ir tuo pačiu šeimynos ir mokyklos pamatams. Ir visa tai turi tinkamu sau būdu pergyventi nauja karta, taip ar šiaip atsiliepdama į tai, kas įvyksta visuomeninėje jos aplinkumoje. Čia vėl atsiranda auklėtojui pakankamai progos padaryti savo auklėtiniams tokios įtaigos, kokios reikalauja visuomeninis auklėjimas.

Taigi matome, kad šeimyna, mokykla ir platesnė visuomeninė aplinkuma, kurioje jaunimui tenka gyventi, gali duoti sumaniam auklėtojui pakankamai gerų progų auklėti šitą jaunimą praktiniu būdu visuomeniniam gyvenimui bei veikimui, ypač jei sykiu tinkamu būdu yra aprūpintas teorinis visuomeninio lavinimo reikalas. Vadinasi, gaivinti jaunime šeimyninio solidarumo jausmai ir skatinti jis prie pasiaukojimo jų vardan, pratinti šitas jaunimas mokykloje prie gražaus sugyvenimo su savo draugais ir sykiu pagerinti mokyklinio gyvenimo drausmę, pagaliau raginti jis solidarizuotis su platesne visuomene viešosiose jos iškilmėse bei liūdėjimuose – daryti visa tai reiškia jau praktiškai auklėti jaunimas visuomeninio gyvenimo bei veikimo reikalams.

Tačiau nurodoma tokiu būdu praktinė visuomeninio auklėjimo priemonė neišsemia dar skatinamosios auklėtojo pareigos, kuria jaunimas turi būti ruošiamas visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Auklėtojas, būtent, neprivalo pamiršti, ypač praktinio auklėjimo srityje, kad atbaigiama-

sis auklėjimo uždavinys yra paruošti bei inspiruoti jaunimas prie sėkmingo bei patvaraus auklėjimosi darbo, nes be auklėjimosi priemonių nieks negali būti tikrai išauklėtas, ypač praktinio gyvenimo reikalams. Todėl, naudodamas šeimynos, mokyklos ir visuomeninės aplinkumos gyvenimo aplinkybes praktinio visuomeninio auklėjimo reikalams, auklėtojas turi sykiu inspiruoti, reguliuoti, prižiūrėti ir vadovauti praktiniam jaunimo auklėjimuisi visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Tiesa, tokiais atvejais reik gerai nusimanyti, kad jaunimo auklėjimesi auklėtojo rolė turi pasižymėti ypatinga diskrecija ir taktingumu, nes jos priemonėmis tegali būti vien tokie dalykai, kaip įkvėpimas, patarimas, pavyzdys, kurie reikalauja, galima sakyti, draugiško bendravimo atmosferos. Bet taip ar šiaip auklėtojas privalo turėti vedamosios įtakos ir praktiniam visuomeniniam jaunimo auklėjimuisi. Taigi jam pravartu žinoti, kokiais praktiniais veiksmais jaunimas gali ir net privalo ruoštis visuomeniniam gyvenimui bei veikimui. Todėl bent svarbiausiuosius iš jų bus čia ne pro šalį paminėjus.

Visų pirma visuomeniniam jaunimo auklėjimuisi gali turėti labai didelės reikšmės mažiau ar daugiau savarankiškas jo valdymasis visose tose gyvenimo aplinkybėse, kurios reikalauja mažiau ar daugiau drausmingo susitvarkymo. Tokiu, pavyzdžiui, turėtų būti mokinių valdymasis mokykloje. Mūsų mokyklose mokinių valdymasis iki šiolei nerado sau vietos, nes šita palyginti nauja visuomeninio auklėjimosi priemonė nesutiko dar pas mus reikiamo pripažinimo iš pedagogų ir valstybinių švietimo vadovų pusės. Tiesa, uždarytoje dabar realinėje Marijampolės mokykloje mokytojų taryba buvo pripažinusi šalia savęs mokinių tarybą, kuri turėjo būti mokinių valdymosi organu. Vis dėlto mūsų Švietimo ministerija pareikalavo mokinių tarybą likviduoti, matydama joje, sąryšyje su revoliucine mokyklos pakraipa, tos pervartingumo dvasios apraišką, kuri ėjo iš rusų

sovietų. Žodžiu tariant, į realinės Marijampolės mokyklos praktiką buvo pažiūrėta grynai politiniu atžvilgiu. Bet jei dabar tenka spręsti mokinių valdymosi klausimą principialiu būdu ir pedagoginiu atžvilgiu, tai reik pasakyti, kad mokinių valdymosi idėja užsitarnauja pilno parėmimo, kaipo visuomeninio auklėjimosi priemonė, kuri dargi kaip tik apsaugoja jaunimo dvasią nuo palinkimo į anarchiją, nedrausmingumą, autokratizmą, diktatūrą ir bolševizmą.

Mokinių valdymasis mokykloje, praktikuojamas Amerikoje gana plačiai ir išbandytas kai kuriuose Europos kraštuose, ne tik davė visai teigiamų vaisių, bet ir pasirodė tiesiog būtinas tada, jei norima savo laiku ir sėkmingai auklėti jaunime visuomeniniai nusiteikimai. Pasirodo, kad tvarkos apsauga, drausmės palaikymas ir viešojo autoriteto gerbimas niekados mokykloje nėra tiek dideli kaip tada, kai visos šitos pareigos yra atremtos į savarankiškąjį mokinių valdymąsi ir pasitikėjimą jų atsakomybės jausmu. Autokratiškas mokytojo valdymas viso mokinių gyvenimo bei veikimo šituo atžvilgiu net geriausiu atveju negali pasirodyti pakankamas visuomeninio auklėjimo reikalui. Paprastai išauklėtas aristokratiškajame režime žmogus sugeba būti arba klusniu vergu, arba nežinančiu jokio drausmingumo maištininku. Pasirodo, kad ir šituo atžvilgiu mokinių valdymosi praktika geriausiai ruošia sykiu ir menui paklusti, ir menui vadovauti. Besivaldanti mokinių draugė yra maža visuomenė, kuri turi taip ar šiaip realizuoti pas save visuomeninės tvarkos principus. Šitame realizavime mažiau ar daugiau dalyvauja visi mokiniai ir sykiu jie visi, kad ir įvairiais laikais ir įvairiose aplinkybėse, gauna pratintis ir klusnumo, ir vadovavimo reikalams. Tuo tarpu abu tuodu reikalu yra lygiai svarbiu gyvenime, nes, kaip sakoma, „sugebėjimui vadovauti reik sugebėti paklusti, o iš kitos pusės, sugebėjimui paklusti reik sugebėti vadovauti" bent pačiam sau.

Mokinių valdymasis turi apskritai didelės reikšmės visuomeniniam išsiauklėjimui, bet ypatingai jis yra reikšmingas valstybiniam bei pilietiniam išsiauklėjimui, kuris reiškiasi tokiais nusiteikimais, kaip teisės sąmonė, tvarkos meilė, drausmingumas, atsakingumo jausmas, taikumas ir t. t. Šiaip jau, teminėdamas čia vien visuomeninio auklėjimosi priemones, negaliu šiuo laiku nei plačiau pamatuoti pedagoginiais sumetimais mokinių valdymosi idėjos, nei aprašinėti smulkiau šitos idėjos realizavimo būdą. Reikalingiausios žinios apie šituos dalykus galima rasti kad ir visiems žinomajame Foersterio veikale „Schule und Charakter". Prie šios progos tenorėčiau vien priminti būsimiems mūsų pedagogams būtiną reikalą susirūpinti mokinių valdymosi klausimu ir nuosekliai bei sąmoningai eiti prie teigiamojo jo išsprendimo, nes to griežtai reikalauja visuomeninis jaunimo auklėjimas.

Mokinių valdymasis mokykloje stovi tampriame sąryšyje su tiesioginiais pačios mokyklos reikalais. Faktinai yra tai tikslingas perkrovimas dalies mokytojų pareigų ant mokinių, kiek auklėjimas reikalauja sau atbaigimo auklėjimesi. Einant kiek toliau nuo tiesioginių mokyklos reikalų, galima užtikti dar laisvesnį jaunimo reiškimąsi veikimu, kuris įvyksta įvairiose susidraugavimo organizacijose ir kuris gali būti labai sėkminga visuomeninio auklėjimosi priemonė. Jaunimo susidraugavimo organizacijos turi arba bent privalo turėti savo pagrindiniu tikslu atbaigti mokyklinio lavinimo bei auklėjimo reikalą lavinimosi bei auklėjimosi priemonėmis. Bet kadangi šitas jaunimo lavinimasis bei auklėjimasis yra vykdomas sutelktiniu būdu ir todėl reikalauja ir tam tikros organizacijos, ir tam tikro draugiško sugyvenimo, tai pasirodo, kad visi jaunimo susibūrimai, statą savo tikslu tiek lavinimąsi, tiek auklėjimąsi, turi didelės reikšmės visuomeniniam išsiauklėjimui. Nekalbant jau apie tai, kad jaunimo susidraugavimo organizacijos šalia lavinimosi

bei auklėjimosi išdavų išvysto draugiškojo solidarumo jausmus, kurie turi grindžiamosios reikšmės visuomeniniam išsiauklėjimui, šitos organizacijos pratina dargi jaunimą prie organizacinio administravimo ir sudaro jame sutelktinio darbo įpročius. Tuo tarpu organizacinis sugebėjimas ir sutelktinio darbo įpročiai turi dabartiniam visuomeniniam mūsų gyvenimui didelės svarbos.

Reik čia pastebėti, kad jaunimo susidraugavimo organizacijos susidaro pagal tokios ar kitokios diferenciacijos principus. Kai į viešąją mokyklą, vedamą mažesnio ar didesnio neutralumo pakraipa, sueina įvairių pasaulėžiūrų mokiniai, tai pirmutinė susidraugavimo diferenciacija įvyksta dažniausiai pagal ideologinius skirtumus, ir tik paskui kiekvienoje atskiroje srovėje eina susidraugavimo diferenciacija pagal atskirus lavinimosi bei auklėjimo uždavinius. Užtat ten, kur pačios mokyklos yra diferencijuotos pagal pasaulėžiūras, jaunimas turi galimybės išsyk diferencijuotis pagal lavinimosi bei auklėjimosi uždavinius. Negalima nepripažinti, kad šitaip pastaruoju atveju jaunimo susidraugavimo organizacijos eina tikresne vaga, nes tokiu būdu yra išvengiama ta per ankstyba ideologinė kova tarp atskirų jaunimo grupių, kuri turi neabejojant neigiamų ypatybių. Bet kol mokyklos yra viešos ir todėl nediferencijuotos pagal pasaulėžiūras, jaunimo susidraugavimo diferenciacija pagal ideologinius skirtumus yra neišvengiama, ir būtent todėl, kad ji savotišku būdu atitaiso mokyklų organizacijos trūkumą. Pasirodo, kad tada, kai mokyklos nėra diferencijuotos pagal tėvų pasaulėžiūras, diferenciacija turi neišvengiamai įvykti pačio jaunimo tarpe. Tokiu būdu aiškios pasaulėžiūros stoka mokyklinio lavinimo bei auklėjimo vykdyme yra atpildoma pačio jaunimo lavinimesi bei auklėjimesi. Ir tai yra ne kas kita kaip dar vienas įrodymas, kad jokia pedagoginė sistema negali apsieiti be pasaulėžiūros ir kad mokyklų organizacija turi būti sutvarkyta pagal pasaulėžiūras.

Todėl pedagogai, norį pašalinti iš jaunimo tarpo aštrią ideologinę įvairių srovių kovą, kuri, kaipo per ankstyba, jaunimui iš tikro tam tikrais atžvilgiais yra kenksminga, turėtų naikinti ne išdavas, t. y. ideologinius jaunimo susibūrimus, bet priežastį, t. y. subūrimą vienoje mokykloje įvairių pasaulėžiūrų mokinių. Bet kol mokyklos nėra atitinkamai sutvarkytos pagal pasaulėžiūras, ideologinė jaunimo diferenciacija vienoje mokykloje ne tik yra neišvengiamai pakenčiama, bet ir pateisinama, kaipo priemonė bent dalinai atitaisyti vieną labai didelį mokyklų organizacijos trūkumą.

Sutvarkius mokyklų sistemą pagal pasaulėžiūras, jaunimas ideologiniu atžvilgiu diferencijuojasi jau pagal mokyklas, bet ne kiekvienoje atskiroje mokykloje pagal ideologines sroves. Tuo pačiu ideologinė kova tarp įvairiai nusistačiusių jaunimo grupių eina iš didesnės atstumos ir neturi tiek aštraus aktualumo, kiek gali turėti vienos mokyklos ribose. Dėl šitos irgi priežasties normalioje mokyklų organizacijos sistemoje mokinių susidraugavimo diferenciacija gali išsyk vykti pagal atskirus lavinimosi bei auklėjimosi uždavinius, vengdama ekskliuzyvistiško nusistatymo tarp atskirų jaunimo grupių.

Jaunimo valdymasis ir jo susidraugavimo organizacijos yra dvi praktinės visuomeninio auklėjimosi priemonės, kurios tačiau tėra taikomos vien pačio jaunimo vidaus gyvenime. Jomis dar nėra vedama visuomeninė akcija tikra to žodžio prasme. Ir štai einant dar arčiau prie tikro visuomeninio veikimo, reik leisti jaunimui pratintis eiti tas visuomeninės akcijos pareigas, kurios neprieštarautų brėstančiam jaunimo pobūdžiui ir todėl jokia prasme nebūtų pavojingos lavinimosi bei auklėjimosi tikslams. Kitaip tariant, jaunimui tepritinka vien tos visuomeninio veikimo pareigos, kurios nėra per daug sudėtingos, nereikalauja todėl dar pilno intelektualinio bei dorinio subrendimo ir nestato jaunimo į

pavojus, kurių jis negali pergalėti savo pajėgomis. Be to, kaip anksčiau jau sakyta, reik turėti galvoje, kad ir visai pritinką jaunimui visuomeniniai darbai gali tapti kenksmingi, kai jie atitraukia jaunimą nuo tiesioginių jo pareigų arba yra atliekami be reikiamų dorinių nusiteikimų.

Visuomeniniai darbai, kurie gali tikti jaunimui, gali būti suskirstyti į tris pagrindines grupes, nuosekliai sekančias viena po kitos. Tai bus, pirma, labdarybės, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai; antra, liaudies švietimas bei auklėjimas; trečia, platesnė visuomeninė akcija, kaipo paruošiamasis stažas būsimiems inteligentams visuomenininkams.

Labdarybės, gailestingumo ir viešosios dorovės saugojimo darbai yra anksčiausiai prieinami brėstančiam jaunimui. Nuo 14 metų jaunimas gali jau dalyvauti labdarybinėse rinkliavose, lankyti ligonius, vargšus ir senius, rinkdamas apie juos žinias ir perteikdamas visuomeninę pagalbą; gali principialiai kovoti prieš alkoholizmą ir pornografiją, tuo pačiu pats užsigrūdydamas prieš šituos pavojus, gali taip ar šiaip pasireikšti saugojimu augmenų bei gyvulių gyvybės ir t. t.

Paskutinių dviejų aukštesniosios mokyklos klasių mokiniai gali jau taip ar šiaip pasireikšti liaudies švietimu bei auklėjimu. Platinimas gerų knygų ir tinkamos periodinės spaudos, kovojimas su klaidingomis skleidžiamomis tarp liaudies idėjomis, vadovavimas liaudies lavinimosi rateliams, dayvavimas liaudies auklėjimosi darbuose gali jau būti leista jaunuoliams 17–18 metų, jei šitas darbas sykiu bus prižiūrimas ir vadovaujamas jų auklėtojų. Ten, kur dėl kokios nors priežasties liaudies švietimas bei auklėjimas negali būti jaunimo praktikuojamas, yra naudinga skatinti vyresnįjį jaunimą lavinti bei auklėti ir šiaip jau globoti jaunesnius savo draugus. Šita praktika ypatingai yra gera tam amžiui, kuriame jaunimas įgauna nepriklausomybės jaus-

mą ir jaučia palinkimą į atsipalaidavimą nuo bet kurios auklėjamosios įtakos. Tokiu atveju panaudojimas šitų jaunatvės apraiškų jaunesnių draugų globojimui įveda į tinkamas vėžes jaunimo jaučiamą reikalą jaustis ir reikštis savarankiškai.

Pagaliau trečioji visuomeninių darbų grupė, skiriama einančiam aukštąjį mokslą jaunimui, apima visus tuos darbus, kurie jau įeina į platesnę visuomeninę akciją. Tačiau, kaip buvo savo laiku išrodinėta, visuomeninė akcija turi būti jaunimo vedama labai apribotose ribose ir kiekybiniu, ir kokybiniu atžvilgiu, nes, būsimiems inteligentams ruošiantis prie visuomeninio veikimo, nuodugnus teorinis visuomeninis išsilavinimas turi pirmenybės prieš praktinį veikimą. To, kaip sakyta, kaip tik reikalauja būsimo visuomeninio veikimo sėkmingumas. Normaliose visuomeninio gyvenimo aplinkybėse ypatingai nepatariama jaunimui imtis atsakingų visuomeninių pareigų, kurios reikalauja gilaus visuomeninio išsilavinimo, ir dalyvauti aštrioje visuomenės grupių kovoje, kuri per daug jaudina ir yra tuo pavojinga doriniam nusistatymui. Žinoma, yra visuomenės gyvenime momentų, kurie, kaip ir išviršiniai karai, reikalauja mobilizuoti į visuomeninį darbą visas sveikas pajėgas, neišskiriant ir einančio mokslą jaunimo. Bet tokiais atvejais vis dėlto dera suprasti, kad tai, kas yra reikalaujama ypatingų gyvenimo aplinkybių, nėra dar normalu paprastose gyvenimo aplinkybėse.

Šiaip jau visuomeninė vyriausiojo jaunimo akcija neturėtų išeiti iš kultūrinio visuomeninio darbo ribų ir turi būti dargi gerokai apribota savo kiekybe, kad nenukentėtų kartais tiek bendrasis jo lavinimasis, tiek teorinis visuomeninis pasiruošimas, kuris turi pirmenybės prieš praktinį pasiruošimą ir kuris būsimiems inteligentams visuomeninkams stato žymiai didesnių reikalavimų, negu paprastai manoma.

Visuomeninio auklėjimo priemonių klausimas, kaip matome, yra gana komplikuotas ir todėl reikalauja atsižvelgimo į įvairius jo aspektus. Visuomeninio aktyvumo laikais, kokiais kad mes gyvename, visuomeninis auklėjimas privalo turėti praktinio pobūdžio, nes kitaip jis neparuoš jaunų kartų prie tų visuomeninio gyvenimo uždavinių, kurių stato mūsų laikai. Tuo tarpu praktinė visuomeninio jaunuomenės auklėjimo linkmė dažnai yra laikoma nepageidaujama todėl, kad esti atsitikimų, kai visuomeninis jaunuomenės veikimas virsta paprastu politikavimu. Jei šio pastarojo iš tikro negalima pateisinti, tai lygiai taip pat negalima pateisinti ir tos siauros pažiūros į visuomeninį auklėjimą, kuri laiko politikavimo apraiškomis ideologinį jaunuomenės apsisprendimą ir bet kurią visuomeninę akciją.

Tarp politikavimo ir plačiai suprastos kultūrinės visuomeninės akcijos, atremtos į ideologinį apsisprendimą pagal vieną kurią pasaulėžiūrą, yra labai didelis atstumas, ir kas šito atstumo nemato, arba yra aklas, arba sąmoningai pasiduoda tendencijai su kokiu nors ekskliuzyvistiniu sumetimu.

III. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai

1. Auklėjimas pasyvinių visuomeninių nusiteikimų

Žinant visuomeninio auklėjimo tikslus bei priemones, reik iš eilės susidomėti klausimu, kokie yra visuomeninio auklėjimo uždaviniai ir kaip jie gali būti realizuojami. Jau vieną kartą turėjome progos suskirstyti visuomeninius auklėjimo uždavinius į bendruosius ir specialiuosius. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai yra tie, kurie nėra taikomi vienai kuriai visuomeninio gyvenimo sričiai, bet kurie turi lygios reikšmės visoms jo sritims, kaipo tam tikras ben-

dras pagrindas, kuriuo remiantis gali būti realizuojami specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai ruošia jau žmones tam tikroms visuomeninio gyvenimo sritims: arba ekonominei, arba socialinei, arba politinei, arba kitai kokiai sričiai. Tokiu atveju žmogaus asmuo yra auklėjamas priklausomybėje nuo vieno kurio visuomeninio gyvenimo atžvilgio. Užtat kai yra kalbama apie bendruosius visuomeninio auklėjimo uždavinius, yra imamas žmogiškojo asmens santykiavimas su visuomene bendriausiu atžvilgiu, vadinasi, šitas santykiavimas nėra tokiu atveju apribojamas jokia atskira visuomeninio gyvenimo sritimi.

Jei dabar paimsime gyvo asmens santykiavimą su visuomene, tai pamatysime, kad, iš vienos pusės, asmuo turi skaitytis su visuomenės gyvavimo faktu, kaipo su tam tikra realybe, kuri yra ne tik neišvengiama žmogaus gyvenime, bet ir būtina šito gyvenimo pilnumui. Todėl jau atskiram asmeniui atsiranda visų pirma reikalas pripažinti visuomenės buvimo faktą, prisitaikyti prie jos gyvavimo principų ir pagaliau jai paklusti, kiek tai yra reikalinga ir visuomenės gyvavimui, ir atskiro asmens gerovei. Tai yra, taip sakant, tasai pasyvinis asmens nusistatymas atžvilgiu į visuomenę, be kurio negali būti suderinto visuomenės gyvenimo.

Bet iš kitos pusės, asmuo yra visuomenėje tasai realus pradas, dėl kurio pati visuomenė yra reali ir be kurio ji negalėtų turėti jokios substancialinės atramos. Sykiu tik atskirų asmenų veiklumu tegali aktyviai reikštis visuomenės aktyvumas. Jei visi asmens, sudarą visuomenę, užsilaikytų vien grynai pasyviniu būdu, negalima būtų kalbėti apie visuomenės gyvavimą. Tokiu būdu, iš vienos pusės, visuomenės gyvavimas reikalauja iš atskirų asmenų tam tikro pasyvinio nusistatymo, o iš antros pusės, tas pats visuomenės gyvavimas reikalauja, kad atskiri asmens pasireikštų jos atžvilgiu ir tam tikru aktyviniu nusistatymu.

Maksimumas pasyvinio nusistatymo reiškiasi tame, kas gali būti pavadinta menu paklusti. Tuo tarpu maksimumas aktyvinio nusistatymo reiškiasi tame, kas yra menas vadovauti. Tokiu būdu menas paklusti ir menas vadovauti yra tarsi du poliu, tarp kurių telpa visas visuomeninis veikimas. Todėl irgi klusnumo dorybė nėra vienintelis nusiteikimas, nuo kurio pareina pasyvinis nusistatymas visuomenės atžvilgiu. O sugebėjimas vadovauti nėra vienintelis nusiteikimas, nuo kurio pareina aktyvinis nusistatymas visuomeniniame gyvenime. Šalia klusnumo galima statyti ir tokie visuomeniniai nusiteikimai, kaip visuomeninis drausmingumas ir taikingumo dvasia. Iš kitos pusės, pirm, negu žmogus sugeba pasireikšti geru vadu, jis turi būti veiklus paprasta to žodžio prasme, nes žmogus, kuris nėra tikras veikėjas, juo mažiau gali būti geras vadas.

Paprastai aktyvumas visuomeniniame veikime gali reikštis teorine ir praktine pakraipa. Teorinis veiklumas pasireiškia sugebėjimu vesti savo idėjų propagandą, o praktinis veiklumas – sugebėjimu sėkmingai dalyvauti organizuotoje visuomeninėje akcijoje. Menas vadovauti, kaipo aukščiausia visuomeninio veiklumo rūšis, apima abidvi veiklumo rūšis, nes tikras vadas privalo sugebėti ir sugestionuoti savo idėjas kitiems, ir administruoti organizuotąsias visuomeninio gyvenimo lytis.

a. Menas paklusti. Menas paklusti, kuris, kaip sakyta, yra pasyvinių visuomeninių nusiteikimų pagrindas, suponuoja visų pirma mokėjimą klausyti bei suprasti ne tik žmones, bet ir tai, ką mums byloja pats visuomenės gyvenimas tiek savo santvarka, tiek savo reikšmingais įvykiais. Ne veltui todėl lietuvių kalboje, kaip ir daugelyje kitų kalbų, paklusti ir klausyti yra du žodžiu, artimai gimininguetimologine savo kilme. Šitas giminingumas faktinai ir pateisinamas tuo, kad tikrai paklusti vien tas tesugeba, kas moka tikrai

išklausyti. Pasirodo net, kad menas išklausyti turi visuomeniniam išsiauklėjimui žymiai didesnės reikšmės, negu galima spėti pirmu pažvelgimu.

Foersteris, kuris taip gerai moka pastebėti regimai nedidelius dalykus, turinčius tačiau didelės reikšmės gyvenimui, labai gražiai kalba apie meno klausyti svarbą. „Viso visuomeninio auklėjimo pagrindas, – sako jisai, – turėtų būti regimai visai nežymus dalykas, būtent: *menas išklausyti.* Tuo tarpu šitą meną tesuvokia labai nedaug žmonių – kiekvienas nori pats kalbėti, pats veikti. Todėl, jei kas džiaugsmingai papasakoja apie savo reikalą, klausytojo akių išraiška parodo šaltą nekantrumą, kuris tarsi sako: „Skubėk gi su nuobodžiais savo pranešimais, kurie yra man neapsakomai abejingi; saulė anksčiau patekės, negu aš gausiu išsižioti". Iš tikrųjų visuomeninė kultūra prasideda sugebėjimu rimtai bei palankiai išklausyti; tuomet žmogus išsiduoda visas, kaip yra; tuomet įvyksta paskutinysis teismas sieloms; tuomet pagarsėjusieji nugrimzta į negarbę, o nepastebėtieji iškyla skaidrioje šviesoje. Palankus klausymas, kaip sako J. Stuartas, dažnai esti švelnių švelniausio išvidinio nusivalymo aktas ir didelė pagalba palankiai kalbėti<...> Taip ar šiaip, – baigia kiek toliau Foersteris, – į tikrą visuomeninį išsilavinimą neįeinama pro jokius kitus vartus"*. Kitame veikale jis dar prideda, kad „tikrai išlavintas žmogus visuomet ateina į pagalbą kalbančiajam tuo, kad jis išviršiniu savo užsilaikymu liudija labiausiai sutelktą dėmesį"**.

Visuomeninis klusnumas, kuris šiuo atveju turi mums ypatingai rūpėti, suponuoja taip pat meną atidžiai klausyti. Čia, būtent, svarbu atidžiai įsiklausyti į tai, ko reikalauja įstatymai ir valdžios organų įsakymai. Vergas, kuris auto-

---

* *Foerster F. W.* Erziehung und Selbsterziehung. – Zürich, 1910. – S. 76–277.

** *Foerster F. W.* Schule und Charakter. – Zürich, 1920. – S. 174.

matiškai pildo savo viešpaties užgaidas, toli gražu tokiu menu atidžiai klausyti nepasižymi: jis mechaniškai pildo duodamus jam įsakymus, neįsigyvendamas į išvidinę jų prasmę bei racionalų pagrindą. Užtat tikras klusnumas tokio įsigyvenimo į statomąsias pareigas kaip tik reikalauja. Vergiškas klusnumas tuo ir skiriasi nuo tikro klusnumo, kad vergas, uždėtąsias pareigas beeidamas, išsižada ir savo proto, ir savo sąžinės.

Sykiu nors vergiškasis klusnumas ir atrodo pirmu pažvelgimu aukščiausiu klusnumo laipsniu, bet iš tikrųjų jis yra mažiausiai viltingas, nes neauklėja, bet demoralizuoja tą, kuris turi paklusti. Užtat tikras klusnumas, atremtas į išvidinį įsiklausymą į įsakymo prasmę, auklėja tuo, kad įsakymo arba įstatymo racionalumas tampa laisvo apsisprendimo motyvu tam, kas privalo paklusti. Tik šitokis laisvas klusnumas, pagrįstas susiklausymu su tuo, kas turi teisės jo reikalauti, yra tikrai viltingas visose gyvenimo aplinkybėse.

Tiesa, toks klusnumas tegali susidaryti vien tada, kai tas, kas reikalauja paklusti, turi tam tikro pedagoginio sumanumo ir rūpinasi savo įsakymų racionalumu. Kitaip jis demoralizuoja tą, iš kurio klusnumo reikalauja, ir tuo pačiu griauja pačio klusnumo pagrindą. Šiaip jau tikras klusnumas, pagrįstas sąmoningu bei laisvu apsisprendimu, yra vienas iš svarbiausių būdo auklėjimo veiksnių.

„Reikia, – sako F. A. Vuillermet, – kad žmogus noroms ar nenoroms būtų klusnus. Tas, kas nesugeba paklusti vairui, turės paklusti povandeninei uolai, sako bretonų jūreiviai. Mes turime vien pasirinkimą – paklusti legaliai valdžiai ar nusilenkti prieš nelegalią prievartą"*. O jei klusnumas žmogui yra neišvengiamas, ir ypač visuomeniniame gyvenime, tai telieka vien rūpintis, kad jis būtų pro-

* *Vuillermet F. A.* Soyez des Hommes. – Paris, 1924. – P. 206.

tingas, kad tikrai auklėtų ir kad sudarytų žmonių sielose idealinės tvarkos pagrindą. Tai ir atsiekiama tada, kai klusnumas yra pagrįstas tuo susiklausymu, apie kurį buvo neseniai kalbėta. Tuomet atsiekiamas tasai aukščiausias susivaldymo laipsnis, kuris yra tvirčiausias tikro drausmingumo pagrindas. Minėtas ką tik autorius tai konstatuoja šiais gražiais žodžiais: „Vien protingas bei veiklus, sąmoningas bei paslankus, visiškas bei džiaugsmingas klusnumas gamina nepalenkiamus būdus, granitiškas sielas"*.

Reik net pasakyti, kad klusnumas nėra taip priešingas žmogaus prigimčiai, kaip paprastai atrodo individualistiškai nusistačiusiems žmonėms. Marijos Montessori vaiko psichologijos analizė, Wilbois supratimu, prirodo, kad „vaikas nėra iš savo prigimties neklusnus; priešingai, reikėtų padaryti išvadą, kad klusnumas yra vaikui lygiai prigimtas, kaip ir mėgdžiojimas. Todėl svarbu ne ieškoti kažkokios galingos valdžiavos arba ypatingos sugestijos paslapties, bet reikalauti iš vaiko vien to, kas yra galima iš jo gauti. Tuo pačiu iš anksto taps mylimas autoritetas, kuris vėliau galbūt turės pareikalauti heroizmo. Tuo tarpu dauguma neklusnių auklėtinių yra auklėtojų nesugebėjimo padaras"**.

Tai, ką Wilbois konstatuoja vaiko psichologijai, Foersteris teigia apie plačiąsias visuomenės mases. „Dar niekados, – sako jisai, – pasaulis nebuvo taip aistringai sukilęs prieš drausmės klusnumo principą, kaip mūsų gadynėje. Tačiau tiksliau susidomėjus dalyko padėtimi pastebima, kad maištas yra kilęs ne prieš pačią drausmę, bet prieš *vieną* tam tikrą *ikišiolinės* santvarkos metodą, būtent prieš vienašališką, *represyvų bei policinį* drausminimo būdą. Žmonės iš esmės *mielu noru linksta* paklusti; maža to, dar niekados tikros vadovybės reikalas nebuvo taip didelis, kaip moderniajame

---

* Ten pat. – P. 211.

** *Wilbois J.* La nouvelle éducation française. – Paris, 1922. – P. 244.

atpalaiduotų gaivalų chaose; tačiau žmonės nori būti klusnūs kaip laisvieji piliečiai, bet ne kaip dresuotieji valdiniai; kaipo dorinės asmenybės, bet ne kaip tvojamieji šunes"*.

Wilbois laiko neklusnius vaikus pačių auklėtojų padaru, o Foersteris plačiųjų visuomenės masių neklusnumą aiškina iš dalies vadovaujančių žmonių nesugebėjimu tikrai vadovauti pagal psichologinius tikro klusnumo reikalavimus. „Juo sudėtingesnė yra visų nesuskaitomų jėgų santvarka ir juo didesnis tuo pačiu tampa suirimo bei dezorganizacijos pavojus, juo labiau tampa būtinas tvirtas bei įtaigus drausmės, tvarkos ir vienybės principas. Bet tai, kas turi būti pašalinta iš drausmės, yra taip ar šiaip kapralo tonas; ogi tai, ko mes pasigendame, yra kaip tik psichologiškai sušvelnintas menas įsakinėti, kuris sugebėtų *sujungti nepalenkiamą reikalavimo energiją su riterišku atsižvelgimu į asmenybę to, kas tur paklusti.* Nėra jokio kito kelio laimėti kultūrai disciplinuotų jėgų patarnavimą. Nejaugi galima užginčyti, kad žymi moderniosios anarchijos dalis turi savo pagrindą pedagoginėse ikišiolinio autoritetų susitvarkymo paklaidose? Daugeliui žmonių mūsų laikais autoritetas tapo tiesiog pasibjaurėtinas, nes jis dažnai yra visai be takto bei atodairos elgęsis su asmeninio gyvenimo teisėmis bei gėrybėmis. Pagydyti šitokis įsikyrėjimas ir kylą iš jo vienašališkumas bei klajojimai ir yra svarbus artimiausios ateities uždavinys"**.

Iš to, kas pasakyta apie meną išklausyti ir paskui apie meną paklusti, galima jau padaryti pagrindinė išvada visuomeninio auklėjimo reikalui. Besirūpinant išvystyti jaunoje kartoje pasyviniai visuomeniniai nusiteikimai, negalima visų pirma pamiršti apie tokį regimai nežymų dalyką,

---

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – München, 1918. – S. 32.

** Ten pat. – P. 35–36.

koks yra sugebėjimas atidžiai išklausyti savo artimą. Šitas sugebėjimas yra jau auklėjamas tada, kai auklėtiniai yra pratinami savo laiku kalbėti ir savo laiku tylėti. Tai apskritai gyvenime nėra taip lengvas daykas, kaip gali rodytis neapsimąstant dėl šito dalyko. Bet jei vieną kartą kad ir abejinguose doriniu atžvilgiu dalykuose taktas bylos ar tylos pasirinkime yra atsiektas, žmogus yra jau paruoštas tinkamai išklausyti kitą, kai atsiranda tam reikalas. Kaip jau galima buvo pastebėti iš padarytųjų ištraukų, kartais atidus žmogaus išklausymas yra jau tikra labdarybė, turinti visuomeninės reikšmės.

Menas išklausyti žymiai praplečiamas tada, kai jis virsta sugebėjimu įsigyventi į atoritetingai duodamus įsakymus, uždedamas pareigas, į visuomeninės santvarkos prasmę, į įstatymų reikalavimus, visuomeninės valdžios organų įsakymus ir t. t. Tai yra vis to susiklausymo atsitikimai, kurie turi sprendžiamosios reikšmės sąmoningam bei laisvam klusnumui išsidirbti. Sumanus auklėtojas gali rasti pakankamai gražių progų jaunimą pamokyti šitais klausimais ir jį pratinti klusnumą praktikuoti laisvu bei sąmoningu savo apsisprendimu.

Šitaip suprantamas klusnumas, kaip jau pasakyta, yra ta dorybė, kurios veiksmais išsidirba drausmingas žmogaus būdas. Ir iš tikro klusnumas tėra tasai labiausiai pasyvus visuomeninis nusiteikimas, kuris tarnauja artimiausiu pagrindu tam, kas yra vadinama drausmingumu. Drausmingumas yra jau platesnis bei sudėtingesnis visuomeninis nusiteikimas, kuris užtinkamas einant nuo pasyviausio nusiteikimo į labiau aktyviuosius. Juoju ir tenka dabar kiek specialiau susidomėti.

b. Visuomeninis drausmingumas. Visų pirma vartojant šalia vienas antro du žodžiu – drausmė ir drausmingumas – reik nusimanyti, kad drausmė yra imama labiau objektyviosios

tvarkos prasme, tuo tarpu drausmingumas reiškia labiausiai subjektyvų nusiteikimą. Vis dėlto abu tuodu dalyku yra artimai surištu tarp savęs, nes drausmingas ir yra tasai, kas sugeba realizuoti savo nusistatyme racionalios tvarkos reikalavimus, kas, kitaip tariant, sugeba pildyti drausmės taisykles. Šitaip suprastas drausmingumas yra visuomeninis nusiteikimas, bet jis vis dėlto remiasi individualinio būdo savybėmis. Tasai, kas nesugeba apvaldyti savęs, arba paklusti savo proto bei sąžinės balsui, tasai neturi pagrindinės sąlygos reikiamai paklusti kitam ir tuo pačiu prisitaikyti prie objektyvios tvarkos reikalavimų. Todėl teisingai yra sakoma, kad visuomeninė drausmė laikosi individualiniu asmens drausmingumu. Tai yra vis viena, ką pasakyti sykiu su Foersteriu, kad visuomenės organizacija suponuoja žmonių sielos organizaciją.

Tas faktas, kad visuomeninis žmogaus drausmingumas remiasi individualiniu susivaldymu, parodo jau, kad tikro drausmingumo, kaip ir tikro klusnumo, pagrinde glūdi laisvas apsisprendimas. Šita prasme drausmė yra dalykas, griežtai priešingas dresūrai. Dresūra, taikoma paprastai gyvulių miklinimui, nesistengia pratarti į protą ir atsiremti į laisvą apsisprendimą jau todėl, kad iš gyvulių būtų beprasmė to reikalauti. Ji tesiremia todėl fizine prievarta ir jos įteigiama baime. Kai dresūros metodai yra taikomi žmonėms, gaunami vergiško klusnumo atsitikimai, kurių negalima laikyti tikro drausmingumo apraiškomis. Palygindamas dresūrą su drausme, prof. S. Gessenas tarp kitko sako: „Drausmė kreipiasi į nuosavą palenktųjų valią bei protą: ji reikalauja veiksmų, nenumatytų visame smulkmeningame jų vienodume, ir tuo pačiu palieka vietą laisvai palenktųjų iniciatyvai. Ji tesitenkina nurodymu spręstino uždavinio, palikdama priemonių bei kelių pasirinkimą laisvam disciplinuojamojo asmens sprendimui. Tuo pačiu ji suponuoja vykdytojų atsakingumą, ko nėra dresūroje, reikalaujančio-

je iš savo objekto visuomet vienodo ir iš anksto numatyto atsakymo į gautąjį įsakymą"*. Kitaip tariant, „drausmė skiriasi nuo dresūros glūdinčia joje laisve. Ir iš tikro, kas, jei ne laisvės apraiškos, yra savarankiškas nusistatymas, atsakingumas, lygybė atžvilgiu į aukštesnį tikslą, tarnaujantį valdžios pagrindu, asmeninis palenktojo vertingumas?"**.

Iš to, kad drausmė privalo turėti savo pagrinde laisvės pradą, daroma Marijos Montessori išvada, kad tikras drausmingumas turi būti tam tikra prasme jau aktyvus nusiteikimas. Su šituo teigimu galima sutikti ta prasme, kad drausmingumas yra nusiteikimas, kuris yra pašauktas vaidinti didelę rolę veikime. Bet tai dar nereiškia, kad drausmingumo pagrinde neglūdi tam tikras pasyvinis nusilenkimas prieš tai, kas yra dorinis dėsnis arba šiaip jau autoritetingas įsakymas. Vis dėlto drausmingumo reikšmė veikimui yra tiek didelė, kad lengva yra pats drausmingumas palaikyti aktyviu nusiteikimu. Drausmė, sako Vuillermet, yra energijai tas, kas logika protui. Šitą mintį gražiai išvysto minėtasis jau prof. Gessenas. „Drausmė, – sako jisai, – yra organizuotas verčiamasis paraginimas, ir organizuotas ne tik ta prasme, kad ji yra tvarkomasis pradas, turįs savo tikslu organizaciją. Tai yra, galima pasakyti, suderinimas pastangų tikslu atsiekti maksimalinę išdavą su faktinai turimomis priemonėmis. Drausmės tad sąvoka tampriai yra surišta su darbo bei triūso sąvokomis. Darbo produktyvumas neišvengiamai reikalauja drausmės: kad galėtume gyventi ir laimėti gyvenime kovą, mes esame priversti būti disciplinuoti. Tai lygiai turi reikšmės tiek atskiram žmogui, tiek visai visuomenei. Drausmingas yra žmogus, kuris sugeba suderinti kūno organų ir sielos galių pastangas taip, kad jo darbo išdavoje būtų gaunamas maksimalinis laimėjimas.

---

* *Gessen S.* Osnovy pedagogiki. – Berlin, 1923. – P. 60.

** Ten pat.

Drausminga yra visuomenė, kurioje atskirų jos narių pastangos taip susiderina, kad, nežiūrint mažesnio gyvos jėgos bei prigimtųjų dovanų išteklius, visuomeninio darbo išdavumas nepalyginamai praneša produktyvumą visuomenės, žymiai turtingesnės prigimtosiomis dovanomis, bet mažiau drausmingos. Būdama pastangų suderinimu, drausmė visai natūraliai suponuoja valdžią. Drausmingas žmogus valdo pats save. Drausminga visuomenė yra ta, kuri turi stiprią bei sutelktą valdžią*.

Iš to, kas pasakyta apie drausmę, galima su visišku įsitikinimu padaryti išvada, kad drausmė visuomenės gyvenime yra ne pavergimo, bet išlaisvinimo veiksnys. Nedrausmingas asmuo neišvengiamai patenka į neprotingų savo užgaidų ir instinktų verguvę, o nedrausminga visuomenė skęsta paprastai netvarkoje bei anarchijoje. Tuo tarpu nei vergavimas akliems savo instinktams, nei paskendimas išsijuosusių gaivalų anarchijoje negali susiderinti su racionalios laisvės reikalavimais. Tai ypatingai svarbu gerai suprasti mūsų laikais, kai yra susidarę nemaža nesusipratimų dėl laisvės ir autoriteto konflikto, kaip galima jau buvo matyti iš pacituotų aukščiau Foersterio žodžių. Todėl visai ne be reikalo tas pats Foersteris yra rimtai susirūpinęs klausimu, kokia turėtų būti drausmė moderniojo gyvenimo aplinkybėse *(Disziplin unter modernen Lebensbedingungen)*, ir reik pripažinti, kad šituo atžvilgiu jis užima visai ypatingą vietą tarp visuomeninio auklėjimo atstovų. Jo supratimu, drausmės problema tegali būti giliai pastatyta ir teisingai išspręsta vien tada, jei ji yra statoma sąryšyje su platesne kultūrine problema apie autoriteto bei laisvės, klusnumo bei žmogaus vertės, objektyvinės tvarkos bei subjektyvinio gyvenimo suderinimą. Pirma sąlyga šitai drausmės problemai spręsti turėtų būti suprati-

* *Gessen S.* Op. cit. – P. 59.

mas to aukščiau jau nusakyto fakto, kad moderniojo žmogaus maištas prieš drausmę kompromituoja faktinai ne patį klusnumą, bet ydingą įsakinėjimo ir šiaip jau vadovavimo pedagogiką. Ogi šito fakto šviesoje lengva jau bus nustatyti derama pakraipa naujajai drausmės pedagogikai.

Pats Foersteris šitaip formuluoja vedamąsias idėjas naujai drausmei realizuoti. „*Pirma*, – sako jisai, – autoritetas privalo apriboti savo nuožiūrą vien būtinai reikalingais bei esminiais dalykais, o kituose dalykuose palikti kiek galima didesnį plotą asmeninei laisvei bei atsakomybei, ir dargi ne tik tam, kad būtų pagerbtas savarankiškumas ir parodytas pasitikėjimas, bet ir tam, kad galėtų teisėtai reikštis pratinimasis normuoti savo veikimą. *Antra*, privalu mokėti pačiu vedamojo bei kontroliuojamojo veikimo tonu taupyti auklėtinyje garbės bei savarankiškumo jausmas. *Trečia*, privalu padėti visos pastangos ne tam, kad tvarka būtų primesta tiesiog iš šalies, bet tam, kad pačio auklėtinio būde būtų laimėtos bendradarbiavimui tvarkomosios jėgos, ir kad pageidaujamas klusnumo arba darbo išdavumas būtų interpretuojamas stipriausių jaunatvės interesų šviesoje"*. Pats Foersteris paaiškina, kad šitos vedamosios idėjos turėtų padėti atsiekti drausmės bei laisvės sintezę.

Kitoje vietoje šitokios sintezės reikalas Foersterio statomas dar plačiau, būtent, sąryšyje su reikalu suvesti į sintezę demokratizmą ir aristokratizmą. „Carlyle'is, – sako jisai, – yra vieną kartą išsireiškęs, kad vienas iš svarbiausių artimiausios ateities uždavinių bus *sujungti neišvengiamą demokratiją su lygiai neišvengiama aristokratija*. Galima būtų taip pat pasakyti: suderinti neišvengiamą drausmę su lygiai neišvengiamu atsižvelgimu į individualinę sielą, arba net:

* *Foerster F. W.* Schule und Character. – S. 190.

būtiną autoritetą, kuris yra organizuojamasis bei koncentruojamasis vienybės principas, su ne mažiau reikalinga laisve"*.

Foersterio vedamosios idėjos naujajai drausmei realizuoti nurodo faktinai tą pakraipą, kuria turi būti vedamas praktinis jaunimo auklėjimas drausminimo priemonėmis. Iš čion matyti, kad, pavyzdžiui, tvarkos bei drausmės palaikymas mokyklos gyvenime turi dideliausios reikšmės jaunimo pasiruošimui gyventi bei veikti visuomenėje. Ne mažesnės svarbos turi visuomeninės drausmės reikalui ir tokios praktinės visuomeninio auklėjimosi priemonės, kaip jaunimo valdymasis, jo dalyvavimas susidraugavimo organizacijose ir pratinimasis veikti kultūrinėse visuomenės draugijose. Tiesa, visos šitos tiek visuomeninio auklėjimo, tiek visuomeninio auklėjimosi priemonės tik tada gali būti tikrai naudingos visuomeninės drausmės reikalui, kai sykiu jaunimas įgauna teisingą teorinį supratimą apie drausmės problemą, ir kai, be to, tariant Foersterio cituotais žodžiais, „klusnumo arba darbo išdavumas yra interpretuojamas stipriausių jaunatvės interesų šviesoje", t. y. kai pats jaunimas tampa suinteresuotu palaikyti savo gyvenime bei veikime tvarkos bei drausmės reikalavimus, vadovaudamasis idealiniais motyvais ir atitinkamai laisvai apsispręsdamas. Sumanesnių pedagogų patyrimas iš tikrųjų parodo, kad jaunimas ne tik gali būti suinteresuotas tvarkos bei drausmės reikalais, bet ir gali įgauti net prie šitų dalykų tam tikrą skonį, kuris paliuosuoja auklėtojus beveik visiškai nuo nemalonių griežtos priežiūros ir baudžiamosios drausmės pareigų.

c. Taikumo dvasia. Kaip galėjome pastebėti, drausmingumas, palygintas su vienu tik klusnumu, t. y. su esminiu

* Ten pat. – P. 32.

savo pagrindu, yra jau labiau aktyvinis visuomeninis nusiteikimas. Jei dabar eisime dar toliau, tai turėsime užtikti tą visuomeninį nusiteikimą, kuris gali būti pavadintas nuolaidžiu taikumu. Žmonėms taip ar šiaip dažnai tenka prisiderinti ir prie visuomeninės santvarkos, ir prie žmonių aplinkumos, net tada, kai tai jiems dėl kokios nors priežasties ne visai patinka. Žmogus, kuris nėra linkęs jokiose aplinkybėse nusileisti kitiems ir prie kitų prisiderinti, aukodamas savo pamėgimus, savo įpratimus, kartais net tam tikrose ribose principialų savo nusistatymą, yra nevisuomeniškas žmogus tikra to žodžio prasme, nors jis kitais atžvilgiais ir būtų visuomenei labai naudingas. Visuomeninio gyvenimo taktas reikalauja iš kiekvieno žmogaus tam tikro kompromiso, be kurio tiesiog negalima gyvenimo išgyventi. Jei, pavyzdžiui, žmogus norėtų kiekvienose aplinkybėse elgtis taip, kaip jam patinka, sakyti tai, kas jam ateina galvon, reikalauti iš visų kitų veikti taip, kaip jis laiko tikslinga, neduoti savęs palenkti į tai, kas jam nėra malonu, simpatinga ar naudinga, tai toks žmogus, kad ir visai tiesus bei atviras, iš tikrųjų pasidarytų visuomenėje nepakenčiamas individas.

Šituo atveju dera prisiminti, kas savo laiku buvo pasakyta apie visuomeninio idealo absoliutizmą ir vykdomųjų priemonių reliatyvizmą. Ir čia kiekvieno atskiro žmogaus elgimesi galima skirti individualiai statomo tikslo absoliutizmas ir vykdomosios taktikos reliatyvizmas. Gyvenimo bei veikimo taktikoje dažnai tenka nusileisti nuo savo reikalavimų, ir reik net tai daryti tam, kad nebūtų pralošta visas veikimo reikalas. Maksimalistiškas obalsis „viskas arba nieko" pasirodo gyvenimo praktikoje labai nepraktiškas pagal mūsų patarlę „daug apžiosi, mažai nukąsi". Kadangi „viskas" realiame gyvenime beveik niekados nėra atsiekiama, tai pastačius šitaip klausimą, patenkama dažniausiai į antrą alternatyvos galimybę – į „nieką". Toks

liūdnas nesusipratimas su tokiu, rodos, gražiu obalsiu, kaip „viskas arba nieko", įvyksta todėl, kad jis nedaro skirtumo tarp tų reikalavimų, kurių reik statyti, iš vienos pusės, tikslui, o iš kitos pusės – vykdomajai taktikai, atsižiūrint į turimas faktinai priemones.

Maksimalistiškas obalsis „viskas arba nieko" labai gražiai yra iškeltas aikštėn genialioje Ibseno dramoje, pavadintoje „Brandas". Ten parodyta, kaip šitas obalsis, pritaikytas prie veikimo žmonių aplinkumoje, su neišvengiamu būtinumu veda prie pražūties ne tik patį darbą, bet ir patį veikėją.

Jei, iš vienos pusės, aiškiai yra pripažįstamas visuomeniniame gyvenime bei veikime individualinio nusileidimo ir taikumo reikalas, kuris kartais gali net reikalauti didelio atlaidumo žmonių netobulybėms ir net nusižengimams, tai, iš kitos pusės, toks pasyvinis nusistatymas dar toli gražu neprivalo būti principialiu oportunizmu, kuris pataikautų žmonių silpnybėms arba darytų nereikalingų kompromisų su blogąja žmonių valia. Visuomenės gyvenime, kaip ir apskritai mūsų pasaulyje, yra tiek teigiamųjų, tiek neigiamųjų polinkių, tendencijų ir apraiškų. Todėl ir mūsų nusistatymas į šitą gyvenimą atitinkamai turi būti nevienodas: būtent, iš vienos pusės, tenka savo nusilenkimu, nusileidimu ir taikumu didinti visuomeniškumo nuotaiką ir teigiamąsias visuomenės gyvenimo tendencijas; bet, iš kitos pusės, lygiai privalu nusistatyti prieš neigiamąsias jo tendencijas ir ryžtis su jomis aktyviai kovoti visomis teisėtomis priemonėmis. Tokiu būdu pats visuomeninio gyvenimo pobūdis reikalauja iš tikro visuomenininko sykiu ir pasyvinių, ir aktyvinių visuomeninių nusiteikimų, iš kurių pirmieji taiko jį su tuo, kas visuomenės gyvenime yra teigiamo, o antrieji spiria jį kovoti su tuo, kas šitame gyvenime yra neigiamo.

Tokiai esant visuomeninio gyvenimo prigimčiai, visuo-

meninė žmogaus akcija yra sykiu ir taikos, ir kovos reiškėja. Nors šita taika ir šita kova atitinkamai santykiuoja su įvairiais visuomeninio gyvenimo atžvilgiais, vis dėlto taika yra daroma ir kova yra vedama su viena ir ta pačia visuomene. Todėl konkretinėse gyvenimo aplinkybėse nelengvas yra dalykas taktiškai ir su tikru saiko pajautimu suderinti savo nusistatyme pasyvinis taikumo nusiteikimas su aktyviniu pasiryžimu kovoti. Pagal tai, kiek yra atsiekiamas šitokis suderinimas, galima net matuoti visuomeniškojo subrendimo laipsnis.

Reik čia betgi pastebėti, kad išlaikyti pusiausvyra tarp taikumo nuotaikos ir paslankumo į kovą su neigiamosiomis visuomenės tendencijomis yra ne tik sunkus visuomeninio išsiauklėjimo uždavinys, bet ir dalykas, kurio principialus sprendimas gali pareiti nuo tokios painios problemos, kokia kad yra problema apie būdus kovoti su visuomeniniu blogiu. Žinomas yra, pavyzdžiui, tasai nesiryžimo aiškiai apsispręsti stovis, kuris susidarė rusuose prieš didžiąsias mūsų laikų katastrofas sąryšyje su svarstymu Tolstojaus teorijos apie „nesipriešinimą blogiui prievarta". Dabar pati gyvenimo eiga yra parodžiusi, kiek vienašališka buvo šita didžiojo rusų rašytojo teorija. Bet sykiu paskučiausių laikų įvykiai yra jau pastūmėję aktyvesnio pobūdžio žmones į priešingą kraštenybę, kuri skelbia tiesiog inkvizitoriškąjį „priešinimąsi blogiui jėga". Nuo tokio priekaišto, pavyzdžiui, negali būti laisvas gabus rusų juristas ir filosofas prof. Iljinas, parašęs prieš kelis metus atitinkamo pavadinimo knygą.

Čia vis dėlto neturiu galimybės gilintis į šitą gerokai sudėtingą problemą, nors stovinčią sąryšyje su reikiama pusiausvyra tarp taikumo nuotaikos ir paslankumo į kovą su visuomeniniu blogiu. Man tenka tiesiog eiti prie aktyvinių visuomeninių nusiteikimų, kurių svarba galėjo paaiškėti iš to, kas jau yra anksčiau pasakyta.

a. Aktyvus atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką. Mums jau yra žinoma, kad aktyviausias visuomeninis nusiteikimas reiškiasi mene vadovauti. Todėl visi kiti aktyviniai visuomeniniai nusiteikimai turi taip ar šiaip tarnauti šitam menui vadovauti paruošiamaisiais laipsniais arba net sudedamaisiais pradais. Ir štai pirmas elementariausias nusiteikimas, kuris yra reikalingas einant šita linkme, pasirodo aktyvus atsparumas prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką. Yra juk aišku savaime, kad visuomenės vadui daug didesniame laipsnyje yra privaloma tai, kas yra būtina sąlyga laisvam bei sąmoningam bet kurios savarankiškosios asmenybės apsisprendimui. Tuo tarpu kalbėti apie tokį apsisprendimą negalima tada, jei šita asmenybė neišsivaduoja iš vergavimo neracionaliai visuomenės aplinkumos įtakai. Kalbėti apie šito išsivadavimo reikalą itin savo vietoje mūsų laikais, kai neigiamoji masės įtaka individams yra tiek didelė, kad iš jos verguvės pasiseka išsivaduoti palyginti nedideliam žmonių skaičiui.

„Visų stipriausi laisvo apsisprendimo suvaržymai, – sako visai teisingai Foersteris, – glūdi ne išviršinėse sąvaržose, bet išvidiniame palinkime pasiduoti kolektyvinių geidulių, sprendimų ir prietarų įtaigai. Šita visuomeninio vergavimo rūšis, kuriai palinksta asmens valia, jausmai ir protas, turi nelyginant daugiau tvirkinamosios veikmės negu visi išviršiniai globojamieji suvaržymai, kurie dar anaiptol neįstengia panaikinti išvidinės laisvės. Mes retai kada aiškiai nusimanome, kaip nepaprastai stipriai esame visuomeninių instinktų, puikybės, garbės geismo ir žmonių baimės verčiami nuolat derintis su mūsų visuomeninės aplinkumos sprendimais"*.

* Ten pat. – P. 74.

Šitas faktas verčia net Foersterį reikalauti jaunoms kartoms tam tikro antivisuomeninio, jei taip galima išsireikšti, auklėjimo, kurį, žinoma, jis rašo tarp kabučių. „Žmogus, – sako jisai, – šalia visuomeninio auklėjimo mažiausiai tiek pat jaučia „antivisuomeninio auklėjimo" reikalą, būtent, apsaugoti savo vidaus gyvenimą nuo visagalės įtakos iš pusės masės jausmų, kolektyvinių instinktų, korporatyvinių geidulių bei interesų ir, be to, apsaugoti individualinę savo sąžinę nuo masinimų bei reikalavimų vardan to argumento, kuris yra vadinamas valstybės racija"*.

Kai Foersteris nurodytu būdu, iš vienos pusės, konstatuoja išvidinio vergavimo visuomeninei įtakai faktą, o iš kitos pusės, reikalauja net tam tikro, kad ir tarp kabučių rašomo, antivisuomeninio auklėjimo, kuris asmenį pastatytų prieš visuomeninę aplinkumą ir jį išvaduotų iš vergavimo masei, reik pripažinti, kad jis nė kiek neperdeda ir tik visai savo laiku kelia aikštėn vieną visuomeninio gyvenimo apraišką, kuri užsitarnauja iš mūsų pusės dideliausio susirūpinimo. Tokiu atveju, būtent, turima reikalo su tuo vergavimu žmonėms, arba šio pasaulio dvasiai, kuris rado tokio griežto pasmerkimo Evangelijoje. Ir iš tikro jokia išviršiniu būdu užmesta verguvė, joks baudžiavos jungas negali turėti tiek demoralizuojančios veikmės, kiek jos turi dvasinė vidaus verguvė, nes ji randa dažniausiai pritarimo ir net pateisinimo iš pusės to, kas vergauja, pats to nejausdamas. Tuo tarpu dvasinė žmogaus verguvė, įėjusi į įprotį ir laikoma todėl normalia padėtimi, yra pavojingiausia žmogaus dorai verguvės rūšis.

Nemanykime, kad mūsų gyvenime šita verguvės rūšis yra retas atsitikimas. Tai, kas vadinama miesčioniškumo dvasia, kuri faktinai duoda toną vadinamajam pasauliui, dažniausiai yra ne kas kita, kaip dvasinio vergiškumo

* *Foerster F. W.* Jugendlehre. – Berlin und Leipzig, 1922. – S. 397.

atmosfera, kuri susidaro visuomeninėje aplinkumoje, kur žmonės nesugeba išvaduoti savo asmenybės iš prietarų, įpročių, žemesnių polinkių, smulkių ambicijų prievartos. Tai yra iš dalies ta pilko gyvenimo inercija, kuri niveliuoja asmenų individualumą pagal vidutinį nereikšmingos didybės matą, kuri daro stabus iš to, kas yra įprastoje gyvenimo eigoje, ir atima nusivokimą apie tai, kas iš tikro privalo būti. Jei, iš vienos pusės, šitoje nei šiltoje, nei šaltoje atmosferoje ir pasibjaurima ryškiais nusižengimais, tai, iš kitos pusės, čia nesutinka jokio entuziazmo heroizmo žygiai. Joje, būtent, viešpatauja dorinis kompromisas, kuris stovi tarp aiškaus nusižengimo ir dorybės ir pasižymi todėl principialiu oportunizmu. Miesčioniškasis pasaulis per maža turi pilietinės drąsos, kad galėtų drįsti pasireikšti aiškiais nusižengimais; ogi iš kitos pusės, jis turi per maža doros, kad galėtų reikštis dorybėmis. Bet užtat jis su pamėgimu realizuoja viešajame gyvenime egoizmą, žiaurumą, neteisingumą, jei šitos nedorybės įgauna viešai pateisinamų, regimai abejingų, lyčių. Žodžiu tariant, pasaulio dvasia, kuriai žmonės taip dažnai vergauja savo vidumi, visados taip ar šiaip verčiasi nuodėmės periferijoje.

Šitoje atmosferoje kiekviena teigiamoji būdo žymė, kiekviena dorybė gali rasti savo karikatūrišką išvaizdą. Pakanka prisiminti, į ką išsigimė riteriškasis vyriškumas tose visuomenėse, kurios palaikė jo tradicijas duelio institute, bet paskendo miesčioniškumo atmosferoje. Šitas tariamasis riteriškumas čia pasidarė banalia tuščių ambicijų ir niekuo nepateisinamų įpročių išraiška. Ne mažiau reikšmingu pavyzdžiu gali eiti tai, į ką veda vyriškumo bravūra toje jaunuomenėje, kuri neįgauna arba net atsipalaiduoja nuo dorinių idealų ir sykiu taip anksti paskęsta despotiškoje miesčioniškų pažiūrų atmosferoje: tokiu atveju vardan klaidingai suprasto vyriškumo yra pateisinama visa eilė nedorybių, kurios pačiose šaknyse pakerta dorinį jaunimo išsi-

vystymą. Reikšminga čia yra tai, kad šitokios dorinės degradacijos pradžia glūdi visuomeninės aplinkumos įtakoje, prieš kurią nesugeba atsilaikyti dar nesusipratusi ir teigiamai neapsisprendusi jauna asmenybė.

Ne mažesnės reikšmės turi visuomeninės aplinkumos įtaiga moterų pasaulyje. Vergavimas neprotingiems visuomeninės aplinkumos įpročiams čia yra faktas, kuris privalo būti rūpestingai tyrinėjamas bei svarstomas gerai suprastos ir todėl visai teisėtos moterų emancipacijos šviesoje. Mano giliu įsitikinimu, gerai suprasta moterų emancipacija tegali ir todėl privalo prasidėti sąmoningu išsivadavimu iš tos išvidinės verguvės, į kurią patenka žymi moterų dalis, pasiduodama neprotingai visuomenės aplinkumos įtakai. Yra juk beprasmė kalbėti apie laisvę žmogaus, kuris pats yra išsižadėjęs savo vidaus laisvės banalių menkniekių kaina.

Šiuo atveju ypač reikšminga yra tai, kad kiekvienas išvidinis vergavimas visuomeninės aplinkumos įtakai, kaip jau galima buvo pastebėti, defigūruoja arba deformuoja, žodžiu tariant, falsifikuoja žmogiškąją asmenybę. Karikatūriška teigiamųjų žymių bei dorybių, kad ir minėtojo vyriškumo, išvaizda yra ne kas kita kaip tokia ar kitokia žmogiškosios asmenybės falsifikacija. Šita falsifikacija itin yra pavojinga todėl, kad ji yra laikoma normaliu dalyku ir kad todėl imama su ja nesislapstyti. Tai yra jau tasai išvidinės verguvės laipsnis, kuriame žmogus ima didžiuotis, žinoma, per nesusipratimą, savo verguvės apraiškomis. Prie tokių apraiškų, pavyzdžiui, reik priskaityti deformuotos azijiečių kojos arba taip ištemptos kai kurių afrikiečių moterų lūpos, kad jos siekia krūtinės. Nereik tačiau manyti, kad šitokiomis apraiškomis teserga mažiau ar daugiau nekultūringos tautos. Dvasinis vergavimas nežino geografinių ribų, ir todėl ir pas vadinamąsias aukštai kultūringas tautas mes pastebime ne mažiau, nors ir modifikuotų, būtent, sušvelnintų žmogiškosios

asmenybės falsifikacijos lyčių. Taip ar šiaip reikia pripažinti, kad visi būdai, kuriais pasaulio moterys falsifikuoja žmogiškąją savo asmenybę, yra išvidinės dvasinės verguvės apraiškos. Šita prasme paprasta nekalčiausia, rodos, pudra, nekalbant jau apie kitus stambesnius dalykus, yra labiausiai praplitęs dvasinės verguvės simbolis.

Vergavimas visuomeninės aplinkumos užgaidoms ne tik falsifikuoja žmogaus asmenybę, bet ir apskritai nuasmenina žmogiškąjį individą, atimdamas iš jo tikros savo vertės pajautimą ir darydamas jį tokiu būdu negarbingą būtybę. Štai kokia yra tikra reikšmė tokių išvidinės verguvės apraiškų, kaip falsifikavimas savo asmenybės, manija puoštis, pasidavimas mados hipnozei, kurios miesčioniškajame mūsų pasaulyje įgavo jau net pilietybės teisių tųjų dorinių kompromisų šviesoje, apie kuriuos neseniai buvo kalbėta.

Sąryšyje su tuo, kas yra pasakyta apie išvidinės verguvės tvirkinamąją veikmę, galėjo jau pakankamai paaiškėti, kokios didelės svarbos turi naujoms kartoms įsigijimas aktyvaus atsparumo prieš neigiamąją visuomeninės aplinkumos įtaką. Čia ir gali kilti klausimas, kokiais metodais ir kokiomis priemonėmis šitas nusiteikimas gali būti auklėjamas naujose kartose. Foersteris, kuris, kaip buvo sakyta, taip gerai nusimano apie šito nusiteikimo reikalą, numato jam auklėti du metodu, kurių vienas atsako individualinės, antras visuomeninės pedagogikos principams. Pirmasis metodas reikalauja stiprinti individualinį žmogaus nepriklausomumą nuo bandiškų masės instinktų. Antrasis metodas reikalauja paversti visuomeninius jaunimo polinkius ugdomaisiais veiksniais, kurie sugebėtų sutelktinės įtakos galybę pakreipti į gera.

Kiekvienas iš šitų metodų randa realaus pagrindo žmogaus prigimtyje, nes joje greta glūdi, iš vienos pusės, savarankiškumo, o iš antros pusės – visuomeniško solidarumo reikalas. Svarbu tik šituodu reikalu suderinti pagal tai, kaip

privalo normaliai tarp savęs santykiuoti asmuo ir visuomenė. Sumanus pedagogas sugebės paraginti savo auklėtinį ir į savarankiškąjį pasistatymą prieš kolektyvą, kuriame šiam tenka verstis, ir į solidarų sutapimą su juoju. Pirmas reikalas atsiranda tada, kai kolektyvas, atskiro asmens supratimu, nusideda prieš gyvenimo bei veikimo principus. Antrasis reikalas iškyla aikštėn tada, kai kolektyvas, pozityviai nusistatęs, gali laukti pritarimo bei pagalbos iš kiekvieno atskiro asmens. Jei, pavyzdžiui, visai prigimtas jaunimo palinkimas į draugiškąjį susibūrimą yra mokykloje ne tik legalizuojamas, bet dargi sykiu apkraunamas tvarkos, drausmės, savitarpinės pagalbos ir apskritai valdymosi uždaviniais, tai tokiu atveju, Foersterio supratimu, savaimingi susibūrimai tampa aukštesnės rūšies organizacijomis, kuriose kiekvienas atskiras narys įgauna individualinės atsakomybės pajautimo*. Tuo tarpu individualinė atsakomybė, reikalaujanti visados kritiško kontroliavimosi, nenuasmenina atskirų kolektyvo narių ir nepastato jų į išvidinės verguvės stovį.

Ir šiaip jau prie šios progos tenka pastebėti, kad individualinė atsakomybė yra viena iš svarbiausių sąlygų susidaryti aktyviam atsparumui prieš neigiamąją visuomenės aplinkumos įtaką. Šitokios, būtent, atsakomybės jausmas suteikia drąsos pasekti savo principus visose gyvenimo aplinkybėse, paneigus tarp kitko svetimo sprendimo baimę. Tiesa, svetimo sprendimo baimė pateisinama yra tada, kai yra daroma kas nors blogo, bet jinai tėra vien toleruojama, kai yra daromas arba nedaromas regimai abejingas dalykas. Bet taip ar šiaip ir tokiais atvejais individualinė atsakomybė yra sprendžiamasis elgimosi veiksnys. Kitaip esti, kai svetimo sprendimo baimė tėra vien visuomeninės aplinkumos sugestionuojama.

---

* Plg. *Foerster F. W.* Schule und Character. – P. 77–78.

b. Sugebėjimas vesti visuomenėje savo idėjų propagandą. Kalbamasis aktyvus atsparumas prieš visuomeninę aplinkumą, kaip jau buvo anksčiau pažymėta, tėra pirmas nusiteikimas, nuo kurio eina visa eilė vis aktyvesnių visuomeninių nusiteikimų. Ir iš tikro, kai žmogus yra įgijęs tokio atsparumo atžvilgiu į visuomeninę aplinkumą, arba, kitaip tariant, yra iš vidaus išsivadavęs iš visuomeninės prievartos, jis vis labiau jaučia reikalą pačią visuomenę paversti savo veikimo objektu. Aktyvus veikiamasis nusistatymas į visuomenę yra jau iš dalies geriausias apsigynimas nuo neigiamosios jos įtakos. Be to, kiekvienas žmogiškasis asmuo, kuris iškyla iš paprastos žmonių masės į inteligentijos eiles, normaliose aplinkybėse ne tik jaučia reikalą taip ar šiaip veikti savo gyvenamą aplinkumą, bet ir turi prievolės vesti joje visuomeninę akciją, kaipo priklausąs visuomenėje prie vadovaujančios jos dalies.

Plačiai suprasta visuomeninė akcija visados taip ar šiaip realizuoja tam tikrą idėją suorganizuotais valios veiksmais. Todėl tikras visuomenininkas turi būti, iš vienos pusės, šviesos, ir iš kitos pusės – tvirto būdo žmogus. Atitinkamai, iš vienos pusės, jis turi skleisti visuomenėje tikras idėjas ir tuo pačiu stengtis sudaryti joje tai, kas yra vadinama visuomeninės opinijos vardu, o iš antros pusės, jis turi organizuoti pagal šitas idėjas visuomenės gyvenimą. Du aktyviu visuomeniniu nusiteikimu, kuriuodu atsako nusakytiem dviem reikalam, ir yra, iš vienos pusės, sugebėjimas vesti visuomenėje savo idėjų propagandą, o iš antros pusės – sugebėjimas dirbti organizacinį darbą.

Mūsų laikais, kai visuomeninis gyvenimas yra labai susikomplikavęs ir kai todėl ir visuomeninė propaganda, ir organizacinis darbas reikalauja ypatingo pasiruošimo, kiekvienam visuomenininkui susidarė neišvengiamo reikalo rūpintis įsigijimu atitinkamų nusiteikimų. Pasirodo, kad naujųjų laikų demokratijose, kurios ir toliau eis demokratiškąja

linkme, nežiūrint laikinų momento kliūčių, visuomeninis susipratimas ir visuomeninė santvarka pareina žymioje dalyje nuo to, kokiame laipsnyje vadovaujantieji visuomenės elementai sugeba vesti teigiamųjų idėjų propagandą ir energingai bei tikslingai dirbti organizacinį darbą. Bet šituodu aktyviniu visuomeniniu nusiteikimu tik tada yra tikrai produktingu, arba išdaviu, jei jiedu yra lavintu naujose kartose priklausomybėje nuo to, kokis yra būdas visuomenės, kurioje joms tenka gyventi.

Demokratiškoje visuomenėje vadovaujantieji elementai turi būti taip paruošti visuomeninei propagandai, kad įstengtų realizuoti teigiamąjį visuomeninį susipratimą plačiose masėse, sėkmingai kovodami su klaidinančia bei demoralizuojančia demagogiškų gaivalų propaganda. Čia ir kyla klausimas, kokiomis žymėmis turi pasižymėti mūsų laikais sugebėjimas vesti visuomeninę propagandą.

Ir štai kai susidaro reikalas prieš demagogiškąją propagandą pastatyti teigiamųjų visuomeninių idėjų propagandą, reik visų pirma skaitytis su tuo realiu faktu, kad pirmoji yra žymiai lengvesnė negu antroji. Nėra juk abejonės, kad žymiai lengviau yra ardyti negu statyti – tvirkinti negu dorinti. Iš čion maža pasiruošę ir dargi linkę į dorinius kompromisus visuomenininkai praktiškai sprendžia dviejų propagandų lenktyniavimo problemą ta prasme, kad savo metodais bei priemonėmis jie mažiau ar daugiau prisiartina prie demagogiškosios propagandos. Tuomet išeina, kad visa visuomeninė propaganda yra rikiuojama pagal demagogiškas tendencijas, kurios, žinoma, negali sudaryti masėse tikro visuomeninio susipratimo.

Labiau subrendę ir principialiau nusistatę visuomenininkai dviejų propagandų rivalizacijos problemą turėtų spręsti ta prasme, kad propagandos darbas reik palengvinti ne jo atpalaidavimu nuo dorinių principų, bet geresniu visuomeniniu pasiruošimu prie šito darbo. Į šito pasiruošimo

pagrindą turi būti padėtas visų pirma patiriamas iš gyvenimo faktas, kad plačiosios masės pasiduoda ne tik tvirkinančiai demagogiškai propagandai, bet taip pat gali būti sumanių bei atsidėjusių vadų pakreipiamos į gera ir palenkiamos dorinių principų valdžiai. Bet kad šita pastaroji išdava galėtų būti atsiekta, reik prieš demagogiškąją propagandą pastatyti kitokios rūšies propaganda, kuri yra ne kas kita kaip visuomeninis apaštalavimas.

Kad žmogus galėtų tikrai sėkmingai dirbti visuomeninio apaštalavimo darbą, jam privalu pasižymėti trimis dalykais: pirma, geru doktrinaliniu susipratimu visuomeniniuose klausimuose, antra, tiksliu nusimanymu apie visuomeninės propagandos metodus bei priemones, ir trečia, visa eile dorinių kokybių, kurios yra reikalingos tikram žmonių pasitikėjimui laimėti. Apie doktrinalinį pasiruošimą buvo jau kalbėta sąryšyje su apžvalga pagrindinių visuomeninio veikimo priemonių. Apie visuomeninės propagandos metodus ir priemones čia tepadarysiu dvi trumpas pastabas.

Pirma, svarbu žinoti, kad propagandos metodai yra iš esmės pedagoginiai metodai ir kad todėl visų pirma didaktikos principai turi būti padėti į metodologinį propagandos pagrindą.

Antra vertus, propagandos priemonės pareina kiekvienoje visuomenėje ir kiekvienu atskiru laikotarpiu nuo visuomeninės civilizacijos resursų, kurie, pavyzdžiui, mūsų laikais yra: *individualinis ir sutelktinis pavyzdys* (viešas asmens nusistatymas, demonstracijos), *gyvas žodis ir jo perteikimas per radiją* (pasikalbėjimai, pranešimai, paskaitos, prakalbos, pamokslai, konferencijos, mitingai, kongresai), *spausdintas žodis ir jo organizacija* (neperiodiniai ir periodiniai leidiniai, knyga, knygynas, skaitykla), *vaizdavimo priemonės* (reklama, gyvieji paveikslai, kinematografas, teatras). Jokia iš šitų priemonių neprivalo likti nepanaudota išse-

miamai geriems visuomeninės propagandos tikslams, nes kitaip kiekviena iš jų, nepanaudota teigiamuoju būdu, beveik neišvengiamai virs neigiamosios propagandos įrankiu.

Teorinio susipratimo visuomeniniuose klausimuose ir techninio nusimanymo apie visuomeninės propagandos metodus bei priemones dar nepakanka, kad visuomeninė propaganda būtų tikrai sėkminga ir sykiu padori bei turinti dorinamosios įtakos plačiosioms masėms. Kaip sakyta, reikalinga dar visa eilė dorinių kokybių, kurios galėtų sudaryti tikrą žmonių pasitikėjimą atžvilgiu į tuos, kas yra visuomeninio apaštalavimo veikėjai. Pasirodo, kad tikras visuomenininkas propagandistas tam tikrame laipsnyje privalo pasižymėti apaštalo ypatybėmis. Kokios gi yra šitos ypatybės, užleidžiu nusakyti P. Didonui ir F. A. Vuillermet.

„Jei norėčiau keliais bruožais nuvaizduoti apaštalą, – pasakė vieną kartą tėvas Didonas, – tai apie jį tarčiau: tai išsyk pramatąs išminčius, kareivis ir kankinys; jis susidaro iš šviesos, energijos ir pasiaukojimo; jis kalba kap pramatąs išminčius, kovoja kaip kareivis, miršta kaip kankinys<...> Norėdamas skleisti tiesą, jis privalo ją suprasti ir įsigyti gilaus jos pajautimo. Jei jis nematytų jos visoje skaidroje, kaip galėtų jąja susižavėti, ir kur suliepsnotų tasai entuziazmas, kuris suteikia jam ugningos prigimties? Tiesa jį valdo visų pirma: ji tampa jame nepalenkiamu įsitikrinimu, kuris jį išmoko meno žavėti, jaudinti, įtikinėti bei įtikrinėti. Jis yra sumanus doktrinos taktikas bei strategas. Kituose protuose ši doktrina yra tarsi kibirkštis po pelenais, apaštališkajame prote jis išsiveržia tarsi vulkanas".

„Pasekėjams laimėti, – sako dar tas pats tėvas Didonas, – reikalinga narsi siela, linkusi pakelti visus bandymus ir paslanki į didelę kovą; siela galinga, kuri nekapituliuoja; siela šauni, kuri sugeba drąsiai eiti į pavojų; žodžiu tariant, siela karinga, nes tiesa, ir ypač krikščioniškoji tiesa, turi priešų, ir

dargi priešų nepermaldaujamų. Sakysime, jūs jąja pasiturite; labai gerai. Bet ar tikite, kad, norint ją paskleisti pasaulyje, tereikia vien praverti lūpos ir eiti nuo vienų durų prie kitų, skelbiant išsiblaškiusioms sieloms Dievą, kurį jos yra pamiršusios? Dievo žodis yra sėkla, kuri, kad galėtų pradygti bei atnešti vaisių, reikalauja audros. Nes viskas sukyla prieš jąją: ir gamta, ir įvykiai, ir žmonės. Prieš apaštalo žingsnius gamta kelia savo užtvaras, krauna savo kalnus, ištiesia neištiriamas savo jūres, savo ledynus ir kaitringas savo dykumas. Žmogus pastato prieš jį dar baisesnes užtvaras: savo geidulius bei prietarus, savo interesus bei neapykantas, cezarių kardą bei jų ministerių politiką, savo doktrinas bei neišmatuojamą ištvirkimą. Kas dar reikėtų pridėti? Žmogus juk tiek turi resursų prieš Dievą. Ir štai – kas nugalės šituos priešus? To aš nežinau, – atsako pats tėvas Didonas, – bet tai bus iš tikrųjų apaštalas, nes jis yra Dievo kareivis ir sugeba kariauti už tiesą"*.

Prie šitų P. Didono pastabų apie apaštalo tipą F. A. Vuillermet prideda keletą sistematizuojančių išvadų. „Apaštalui tad, – sako jisai, – reikalinga geležinė valia, pajėgianti nugalėti visas kliūtis, nežinant nei nuovargio, nei nusiminimo, nes dažnai jis turės dirbti savo darbą, negalėdamas patirti jo išdavų. Apaštalas turi būti žmogus tvirtai užgrūdyto būdo, priešas visų bailių svyravimų ir visų kompromisų, sugebąs palikti savo antspaudą žmonėse bei daiktuose. Visų svarbiausia, kad savo gyvenime jis realizuotų teorijas, kurias jis skelbia kitiems. Pasitikima apaštalu, kuris pasiaukoja, prisiima kančias ir miršta už Tiesą, o netikima tais gražbyliais, kurie savo gyvenimu suardo savo doktrinos išvadas<...> Santykiuose su savo artimais apaštalas privalo būti teisingas bei taurus; viešumoje, kaip ir židinio

* Cit. su sutrumpinimais pagal *Vuillermet F. A.* La Mission de la jeunesse contemporaine. – P. 48–49.

prieglobstyje, jis privalo uoliai praktikuoti tą religiją, kurią jis gina savo žodžiais, ir naudotis neatlenkiamu argumentu pavyzdžio, kuris taip iškalbingai patvirtina veiksmą"*.

Mūsų laikams itin yra svarbu prieiti prie plačiųjų visuomenės masių su tikrai apaštališku nusiteikimu. Tik toks būdas vesti kilnių idėjų propagandą tegali, kaip sakyta, lenktyniuoti su demagogiškąja propaganda, kuri yra žymiai lengvesnė negu pirmoji. Tačiau sykiu reik žinoti, kad kiekviena minia pasiduoda ne tik žemųjų instinktų masinimams, bet ir entuziastiškų žygių sugestijai. Reik tik tikrai degti entuziazmu tam, kas yra kilnu, gera ir gražu, kad galima būtų sukelti užsidegimą ir plačiosiose masėse. Atsiekti šita išdava juo labiau bus lengva tada, kai prie to prisidės dar iš pusės tų, kas veda visuomeninę propagandą, minių psichologijos pažinimas, jų interesų supratimas, atsidėjimas jų teisėtiems reikalams, kantrumas, tolerantingumas ir šiaip jau geradariškumas. Tik toks apaštališkas nusistatymas visuomeninės propagandos klausime tegali tikrai šviesti plačiąsias demokratines mases, jas dorinti, jose laimėti visiškąjį pasitikėjimą.

Būsimiems visuomenininkams inteligentams tai suprasti yra labai svarbu jau ruošiantis prie visuomeninio veikimo, nes tik tokiu atveju galima gerai nusimanyti, kiek vidaus darbo turi atlikti žmogus pirm negu gali tapti tikru visuomeninio susipratimo darbininku. Tik rimtos studijos tegali jam padėti išsidirbti doktrinalinį nusistatymą visuomeninio gyvenimo klausimuose. Ilgas intelektualinis lavinimasis reikalingas tam menui rašyti ir kalbėti, be kurio visuomeninė propaganda negali įgauti plataus užsimojimo. Ilgesnio patyrimo reikalaujama, norint taip pat įsigyti tą pedagoginį taktą, kuris leidžia sėkmingai pavartoti padorios propagandos metodus bei priemones. Pagaliau

* Ten pat. – P. 50.

entuziastiškas atsidėjimas tiesai ir nepalenkiamas pasiryžimas jai tarnauti reikalauja ilgo bei patvaraus auklėjimosi, be kurio apskritai negalima susidaryti pastovių dorinių nusiteikimų. Žodžiu tariant, kiekvienas išėjimas viešumon su visuomenine propaganda reikalauja, taip sakant, pasiruošimo dykumoje, nes pirm negu galima iš savęs dalyti ką kitiems, reik iš pradžios tai sukaupti savyje išvidiniu darbu. Ir tai yra dėsnis ne tik visuomeninei propagandai, bet ir visam visuomeniniam veikimui.

c. Praktinis visuomeninis veiklumas. Prieš sugebėjimą vesti visuomeninę propagandą, kuris turi teorinio pobūdžio, reik tam tikra prasme pastatyti praktinis visuomeninis veiklumas, kurs turi reikštis dalyvavimu įvairiose visuomeninėse organizacijose ir šiaip jau organizuotose draugijose, turinčiose taip ar šiaip visuomeninės reikšmės. Kai kalbama apie praktinį visuomeninį veikimą, turima galvoje tam tikra visuomeninė akcija, kuri reikalauja iš visuomenės veikėjo ir tam tikros iniciatyvos, ir tam tikro organizacinio sugebėjimo, ir tam tikro dorinio atsakingumo. Vis dėlto paprastas praktinis visuomeninis veikimas nėra dar tuo pačiu visuomeninis vadovavimas. Visuomeninis vadovavimas tėra vien aukščiausias praktinio visuomeninio veikimo laipsnis. Kad visuomenės veikėjas galėtų būti tikras vadas, jis turi taip ar šiaip pasižymėti praktiniu visuomeniniu veiklumu. Tokiu būdu paprastas visuomeninis veikimas tarsi stovi tarp mechaniško vykdymo visuomeninių pareigų be nuosavos iniciatyvos, iš vienos pusės, ir savarankiškojo visuomeninio vadovavimo, iš antros pusės. Paprastas visuomenės veikėjas, koks kad mažiausiai turi būti kiekvienas inteligentas, yra tam tikra prasme tarpininkas tarp aukštosios visuomeninės vadovybės ir plačiųjų masių, kurių visuomeninis veiklumas pasireiškia paprastai gana primityviomis lytimis. Čia ir gali kilti klausimas, kokių bendrų

reikalavimų stato praktinis visuomeninis veikimas ir kokiomis aktyviomis žymėmis atitinkamai turi reikštis visuomeninis veiklumas.

Paprastas praktinis visuomeninis veikimas, palygintas su visuomeniniu vadovavimu, turi labiau techninio bei vykdomojo pobūdžio. Visai suprantama, kodėl taip yra: eilinis visuomenės veikėjas turi arčiau prieiti prie vykdomosios visuomeninio darbo technikos, tuo tarpu visuomenės vadas pasilieka bendro vadovavimo srityje ir realizuoja visuomeninės akcijos tikslus su eilinių visuomenės veikėjų pagalba. Tokiu būdu paprastas visuomenės veikėjas stovi tarp tikro visuomenės vado ir mažiau ar daugiau pasyvios visuomeniniu atžvilgiu žmonių masės. Čia įvyksta maždaug tas pats, kas yra ir bet kurioje didesnėje prekybos ar pramonės įmonėje. Būtent, pasirodo, kad tokioje įmonėje tarp savininkų valdytojų, kurie laiko savo rankose administracijos vadžias, ir darbininkų proletarų, iš antros pusės, vis labiau įsispraudžia inteligentų technikų grupė, kuri atitinkamai vaidina tarputinę rolę.

Panašią rolę turi vaidinti visuomeniniame veikime paprastieji eiliniai visuomenės veikėjai, nes jie, tarsi visuomeninio darbo technikai, turi atlikti tarpininkavimo misiją tarp vyriausių visuomenės vadų ir plačiųjų visuomenės masių. Kaip greit turėsime įsitikrinti, šitų eilinių visuomenės veikėjų pareigos ir šiaip jau veiksena skiriasi nuo vadovavimo pareigų bei veiksenos, bet užtat labai primena vyresniųjų technikų darbą. Šioje vietoje svarbu dar pažymėti, kad visuomeniniame veikime lygiai reikalinga ir vyriausioji vadovybė, ir mažiau ar daugiau gausūs paprastų visuomenės veikėjų kadrai.

Teisingai yra sakoma, kad viskas taip ar šiaip ateina iš individualinės iniciatyvos, bet kad sykiu niekas negalima visuomenėje realizuoti be suorganizuotų grupių pagalbos. Tuo pačiu yra konstatuojamas visuomeniniam veikimui

reikalingumas ir vado, ir eilinių veikėjų. Šitų dviejų visuomeninio veikimo veiksnių santykiavimą tiksliai bei reikšmingai nusako prancūzas V. Carlhianas trumpame straipsnyje „Le chef et l'équipe" („Vadas ir veikėjų kadrai"), iš kurio negaliu nepadaryti keleto ištraukų. „Panašiai, – sako jisai, – kaip siela palengvėl surengia organizmą, jį valdydama bei tvarkydama, taip lygiai vadas pasirenka savo minčiai patikimus asmenis ir savo projektams vykdytojus; jis perleidžia savo dvasią šiems pastariesiems, vadovauja jų veikimui ir galvanizuoja jų energijas. <...>Svarbiausia ne ieškoti vado, bet patarnauti vadui, kuris to užsitarnauja. Ogi tikrai užsitarnauja įsakinėti vien tasai, kurs yra sugebėjęs susidaryti ne šalininkų, bet bendradarbių, kurie jam padeda ir jį pavaduoja. Vadas yra tasai, kas įžvelgia talentus, atspėja jų resursus, sudaro savo sumanymų reikalui generalinį štabą, kur kiekvienas dalyvis yra naudingas pagal savo palinkimus bei gabumus. Jei kas, geisdamas pats iškilti, tepakenčia aplink save vien nykias individualybes, tasai nėra vertas būti vadu, ir jis tegalės vien vadovauti judėjimams, kurie turės baigtis sunkiais nepasisekimais". <...>„Tikras vadas ruošia aplink save kitus vadus; jo akcija ne tik neužstelbia svetimos iniciatyvos, bet ją žadina bei padrąsina, nes jis gerai žino, kad jo galybė nėra asmeninė, bet tik įgauna galios iš tų jėgų, kurias jis bus sugebėjęs sutelkti aplink save. Tikras vadas nesuveda nieko į save: jis sužadina atsidėjimą, tačiau ne sau, bet idėjai. Jis apsisupa gabiais asmenimis ir paskatina juos augti, nes, ugdydamas savo bendradarbius, jis iš tikro pats auga".

„Norint reformuoti pasaulį nepakanka paskleisti idėjų į intelektualinę mūsų krašto ir mūsų laiko atmosferą; reik organizuoti gilus judėjimas ir drausminti sielos. Ogi šitas uždavinys pasiseks tokiame laipsnyje, kokiame tie, kas bus jo iniciatoriai, mokės sudaryti kadrus žmonių, sugebančių šitam uždaviniui tarnauti".

„Todėl uždavinys, kuris yra sąlyga visiems kitiems uždaviniams, reikalauja sudaryti kadrus žmonių, kurie būtų pasiryžę dirbti sutartinai viena pakraipa, padėdami vieni kitiems. Idėjų skleidimas, kad jos ir būtų teisingiausios, tik tiek tepajėgia pakeisti nuomones, įpročius ir institutus, kiek joms yra aukojamos suinteresuotos materialia nauda pastangos, palenktos bendro veikimo drausmei. Šitoms pastangoms valdyti ir jų užsimojimui ritmiškai taikyti pasistatytiems tikslams reik neabejojant vado, bet šitas vadas tik tada bus vertas sekimo, jei jis sugeba pamiršti save, ruošdamas sau pavaduotojus bei įpėdinius"*.

Iš čion galima jau matyti, kaip svarbu visuomeniniame veikime turėti ir tikrų vadų, ir gerai paruoštų eilinių visuomenės veikėjų. Be reikiamų veikėjų kadrų vadas yra faktinai bejėgis, bet iš kitos pusės, be vado veikėjų kadrai tėra vien nesuderinta medžiaga, kuri nėra dar tikslingai bei planingai panaudojama jėga. Bet, kad eilinių veikėjų kadrai būtų tikrai naudingi bei produktingi vado talkininkai, reik, kad jie pasižymėtų praktiniu visuomeniniu veiklumu, kuris galėtų reikštis visuomeniniame veikime visa eile pareigų. Toliau ir teks pravesti skirtumas tarp pareigų bei veiksenos vado, iš vienos pusės, ir eilinių veikėjų, iš antros pusės.

Kaip sakyta, tarp vado ir eilinių visuomenės veikėjų pareigų bei veiksenos yra maždaug tokio skirtumo, kokio kad yra tarp didelės įmonės savininko valdytojo ir technikų vykdytojų pareigų bei veiksenos. Šitą paprastąjį skirtumą gana tiksliai praveda prancūzų pedagogas Joseph Wilbois, pasižymėjęs savo akcija administratyvinio auklėjimo srityje. Jo supratimu, bet kuris konkretinis veikimas, daugingas savo pareigomis, gali būti suskirstytas atskirais momentais, arba pradais, kaip jie eina maždaug sukcesyvinėje laiko tvarkoje. Tokie veikimo momentai ir yra: pirma, pramatymas,

* *Carlhian V.* Le chef et l'équipe // Le Van, 1925, Nr. 50, p. 38–40.

antra, tvarkymas, arba organizavimas, trečia, vykdomasis veikimas, ir ketvirta, kontroliavimas.

Pavyzdžiui, veikėjui tenka paruošti kokia nors vieša iškilmė. Jis visų pirma turi pramatyti, arba apimti savo dvasiniu žvilgiu, užbrėžto jam veikimo visumą ir, taip sakant, atspėti iš anksto visas tas pareigas, kurių pastatytas jam tikslas gali pareikalauti. Paskui tuoj turi prasidėti paruošiamasis darbo tvarkymas, arba organizavimas. Dabar jau tenka skaitytis su vieta, laiku, materialinėmis lėšomis, padėjėjų pajėgomis ir kitomis realiomis veikimo aplinkybėmis. Čia svarbu nustatyti tvarka, išlaikyti lėšų bei jėgų ekonomija ir šiaip jau tinkamai nuteikti tiek žmonės, tiek gyvenimo aplinkybės.

Vėliau, t. y. trečioje vietoje, eis jau pats vykdomasis veikimas, kuris tiek yra sudėtinga pareiga, kad gali būti dar skirstoma smulkesniais psichologiniais momentais, arba pradais. Tokiais momentais, J. Wilbois supratimu, yra, pirma, pasiryžimas, antra, vykdymas tikra to žodžio prasme, ir trečia, patvarumas pastangose. Mūsų pavyzdyje iškilmės rengėjas, prisiartinus vykdomojo veikimo laikui, privalo ryžtis veikti su visa iniciatyva, atsakomybės jausmu ir veiklumu, kad viskas eitų savo laiku ir įvykių eiga nesusigrūstų kur, netekusi tvarkomosios vadovybės. Iškilmei atėjus, numatytas veikimas turi būti vykdomas tiesiogiai bei pilnai, kad nepramatyti įvykiai nesuardytų nustatytosios tvarkos. Pagaliau vykdomasis veikimas reikalauja dar patvarumo pastangose, kad iškilmės nuotaika būtų išlaikyta iki galo ir tuo pačiu atneštų pageidaujamų vaisių.

Ketvirtoje vietoje eina kontroliavimas. Tiesa, kontroliavimas turi vietos ne tik tada, kai veikimas yra jau pasibaigęs, bet ir tada, kai veikimas eina pilna savo vaga. Kiekvienu veikimo momentu juk yra reikalinga tam tikra kontrolė, kuri laiduotų, kad materialinės lėšos ir žmonių pajėgos būtų vartojamos tinkamu būdu ir kad užduotosios pareigos

būtų sąžiningai atliekamos. Štai kokia prasme kiekvienas sudėtingesnis konkretinis veikimas susideda iš pramatymo, tvarkymo, arba organizavimo, vykdomojo veikimo ir kontroliavimo.

Tiek techniko vykdytojo, tiek vado veikimas yra panašūs nusakytais sudedamaisiais momentais. Kitaip tariant, nusakytieji keturi veikimo momentai įeina ir į techniko vykdytojo, ir į vado administratoriaus pareigas. Pavyzdžiui, įmonės savininkas administratorius ir technikas inžinierius turės pramatymo, tvarkymo, arba organizavimo, vykdomojo veikimo ir kontroliavimo pareigų. Bet šituose formaliniuose momentuose jų pareigų panašumas kaip ir išsibaigia. Toliau pasirodo, kad vadas administratorius, iš vienos pusės, turi dar viršaus vieną kitą pareigą, kurių neturi technikas vykdytojas, ir kad, iš kitos pusės, net bendros pareigos savo turiniu ir objektais žymiai skiriasi pagal tai, ar jos sudaro sudedamuosius techninio veikimo, ar vadovavimo momentus. Vadas administratorius, palygintas su techniku vykdytoju, turi viršaus iš pat pradžios tai, kas yra vadinama tikslo pastatymu, ir pačiame gale tai, kas yra vadinama veikimo sankcionavimu, kuris seka po kontrolės. Technikas vykdytojas nestato įmonei vyriausių bei bendriausių tikslų: jis juos, taip sakant, prisiima iš viršaus. Jis taip pat nesankcionuoja veikimo išdavų, nes tai pridera įmonės vadui administratoriui, kuris tam reikalui turi savininko teisių arba atitinkamų įgaliojimų.

Bet labiausiai techniko vykdytojo ir vado administratoriaus pareigos skiriasi tarp savęs savo turiniu ir savo objektais. Techniko vykdytojo arba šiaip jau specialisto rolė reiškiasi žmogiškųjų veiksmų taikymu prie materialinių aplinkybių; pavyzdžiui, inžinerius chemikas panaudoja fabrike žmonių pajėgas ir materialinius resursus dažams gaminti. Užtat vado administratoriaus rolė reiškiasi žmogiškųjų galimybių realizavimu sutelktinėse socialinio darbo

lytyse, pavyzdžiui, dažų fabriko savininkas organizuoja savo įmonę pagal socialinės hierarchijos reikalavimus. Technikas skaitosi visų pirma su materialinėmis aplinkybėmis, administratorius skaitosi labiausiai su socialinio gyvenimo lytimis. Sakoma, kad technikas specialistas valdo daiktus, tuo tarpu vadas administratorius valdo žmones. Pirmas stengiasi visų pirma pergalėti materialines arba technines sunkenybes, tuo tarpu antrasis stengiasi pergalėti sunkenybes, kurios susidaro vadovaujant laisviems žmonių veiksmams. Pastaruoju atveju sunkenybės yra labiau psichologinės arba socialinės prigimties, tuo tarpu pirmuoju atveju jos yra labiau techninės prigimties. Toks yra pagrindinis turinio skirtumas tarp techniko vykdytojo ir vado administratoriaus pareigų.

Pasirodo, kad ne mažiau šitos pareigos skiriasi ir savo objektais. Technikai vykdytojai turi savo objektais dažniausiai daiktus, į kuriuos jie stengiasi veikti mažiau ar daugiau tiesioginiu būdu. Tuo tarpu vadai administratoriai veikia taip ar šiaip į materialinius objektus vien per tarpininkavimą žmonių, kuriuos jie organizuoja hierarchinėje tvarkoje. Todėl pirmieji tvarko labiau daiktus, tuo tarpu antrieji tvarko žmonių veikimą, arba organizuoja taip ar šiaip socialinių veiksmų hierarchiją. Tik pastaruoju atveju galima kalbėti apie organizacinį veikimą tikra to žodžio prasme. Todėl galima pasakyti, kad technikai tvarko gamybą, o administratoriai organizuoja įmonę.

Pats vykdomasis veikimas kiekvienu atveju ne mažiau skiriasi savo pareigomis. Tiesioginis techniko vykdytojo veikimas į materialinius objektus yra įvairus pagal tai, kokie yra šitie materialiniai objektai. Architektoriaus, technologo, komersanto vykdomosios pareigos yra labai įvairios, nes jų veikimo objektai yra įvairios prigimties. Kitaip yra su vykdomuoju vado administratoriaus veikimu, kuris liečia materialinius objektus netiesioginiu būdu, o tiesioginiu būdu

turi savo objektu žmonių veikimą ir šito veikimo organizavimą. Jo vykdomosios pareigos tam tikra prasme yra visuomet vienodos, nes jis taip ar šiaip visuomet turi rinktis savo įmonei žmones, juos auklėti, juos valdyti ir juos derinti tam tikroje hierarchijoje. Taigi vykdomasis vado administratoriaus veikimas visados reiškiasi žmonių parinkimu, auklėjimu, valdymu ir derinimu.

Turint galvoje skirtumą, kuris yra tarp techniko vykdytojo ir vado administratoriaus, galima kalbėti apie rinktinių technikų kadrus ir apie rinktinius administratorius. Rinktiniai technikai yra tam tikri virtuozai savo amate, moksle arba mene. Rinktiniai administratoriai yra tie, kas sugeba žmonėms vadovauti bei juos valdyti; kitaip tariant, jie yra vadai. Teisingai yra pastebima, kad dažnai daroma nelemta klaida, statant vadų vietoje ir, tarp kitko, valdžioje technikus specialistus. Iš tikrųjų geras technikas specialistas dar toli gražu nėra tuo pačiu geras vadas arba administratorius.

Palyginimas technikų vykdytojų ir vadų administratorių pareigų bei veiksenos ypatybių davė mums galimybės suprasti tą skirtumą, kuris yra tarp paprastų visuomenės veikėjų, iš vienos pusės, ir visuomenės vadų, iš antros. Pareigų atžvilgiu tikras visuomenės veikėjas skiriasi nuo eilinių visuomenės veikėjų visų pirma tuo, kad jis turi šalia bendrų su pastaraisiais pareigų, kurios yra pramatymas, tvarkymas arba organizavimas, vykdomasis veikimas ir kontroliavimas, ir dar dvi vyriausios vadovybės pareigas, būtent: tikslų statymą visuomeniniam veikimui ir tokį ar kitokį sankcionavimą atsiektų išdavų. Savo pareigų objektais tikras vadas skiriasi nuo eilinių visuomenės veikėjų tuo, kad jis vadovauja žmonėms, dirbantiems visuomeninį darbą, bet pats nepildo jokių konkretinių visuomeninio veikimo pareigų, kurios kaip tik lieka eiti eiliniams visuomenės veikėjams. Todėl, pavyzdžiui, šitie pastarieji organizuoja

bei platina spaudą, organizuoja darbininkus, veda politinę rinkimų agitaciją vietose, vykdo kultūrinę akciją visuomeniniame gyvenime, tuo tarpu tikrieji vadai labiausiai pasireiškia ta vadovybe, kurios jie teikia eiliniams visuomenės veikėjams. Pagaliau ir visuomeniniame veikime vadų uždaviniai savo turiniu yra bendresnio pobūdžio negu eilinių veikėjų uždaviniai, kurie turi labiau specialaus pobūdžio. Būtent, eiliniai veikėjai vykdo įvairių įvairiausius konkretinius uždavinius, o į vadų bendrą vadovybę visados taip ar šiaip įeina tokie uždaviniai, kaip žmonių parinkimas, jų auklėjimas, valdymas ir derinimas.

Tiesa, reik pripažinti, kad nurodytas skirtumas tarp eilinių visuomenės veikėjų ir tikrų visuomenės vadų nėra tiek griežtas ir tiksliai atribotas, kaip kad tai turi vietos, pavyzdžiui, didžioje pramonės įmonėje tarp technikų specialistų ir vado administratoriaus. Vis dėlto yra pakankamai davinių realiai su juo skaitytis ir atitinkamai kvalifikuoti, iš vienos pusės, eilinius visuomenės veikėjus ir, iš antros pusės, tikrus visuomenės vadus. Pirmiesiems yra reikalingas paprastas praktinis visuomeninis veiklumas tam tikros srities ribose, tuo tarpu antriesiems yra privalomas sugebėjimas vadovauti tikra to žodžio prasme. Tiesa, ir paprasti visuomenės veikėjai tam tikra prasme turi vadovauti žmonėms savo srities ribose; jie net iš dalies privalo turėti linkmės į tikrą visuomeninį vadovavimą, nes iš jų tarpo turi išsidirbti vyriausieji visuomenės vadai, kuriems yra būtinai reikalingas tam tikras stažas paprastame visuomeniniame veikime. Iš čion matyti, kad tikras visuomenės vadas privalo turėti visus tuos aktyvinius visuomeninius nusiteikimus, kurie yra privalomi paprastiems visuomeniniams veikėjams, ir, be to, pasižymėti dar specialiais aktyviniais nusiteikimais, kurie yra privalomi visuomeninės vadovybės reikalui. Iš to paties aiškėja, kad nusiteikimai, kurie charakterizuoja paprastą visuomeninį veiklumą, tėra vien pa-

ruošiamasis laipsnis, vedąs prie nusiteikimų, kurie charakterizuoja sugebėjimą vadovauti. Pagaliau peršasi savaime dar ta išvada, kad tiek paprasto visuomeninio veiklumo, tiek sugebėjimo vadovauti auklėjimas yra žymioje dalyje ir ypač iš pradžios bendras ir kad tik aukštesnis meno vadovauti laipsnis, privalomas žymesniems visuomenės vadams, reikalauja specialių auklėjimo bei auklėjimosi priemonių. Apie atitinkamus nusiteikimus ir auklėjamąsias priemones ir reik dar šis tas pasakyti.

Taigi visų pirma, kokie yra pagrindiniai paprasto visuomeninio veiklumo nusiteikimai? Nusiteikimas, kuris privalo būti pirmas čia paminėtas, yra tasai visuomeninės atsakomybės jausmas, kuris neleidžia visuomenės nariui pasilikti pasyviu visuomeninio gyvenimo reikalų atžvilgiu. Visuomenės gyvenimas ir jo santvarka reikalauja, būtent, įvairių viešųjų patarnavimų, be kurių nei šis gyvenimas, nei šita santvarka negali eiti normalia kultūringa vaga. Tuo tarpu ne visa, kas yra visuomenei reikalinga, yra jai patiekiama oficialiu keliu visuomeninės valdžios priemonėmis. Žymi visuomenės reikalų dalis gali būti patenkinta vien privatinės iniciatyvos priemonėmis. Tai ir atsiekiama tada, kai visuomenės nariai turi pakankamai išvystytą visuomeninės atsakomybės jausmą, kuris juos spiria griebtis šitų priemonių ir visuomeninio atsidėjimo žygiais tenkinti neaprūpintus visuomeninio gyvenimo reikalus. Taip, pavyzdžiui, yra aprūpinami visuomenėje labdarybės reikalai.

Kai visuomeninės atsakomybės jausmas yra iškėlęs į sąmonę reikalą veikti visuomeniškuoju būdu, reikalingi dar yra kitokie nusiteikimai, kurie galėtų sužadinti tvirtą pasiryžimą bei patvarumą pastangose. Toks nusiteikimas yra, pavyzdžiui, viešųjų patarnavimų dvasia, kuri turėtų įkvėpti kiekvieną visuomenės veikėją visuomeninių reikalų aprūpinime. Viešųjų patarnavimų dvasia yra veikime savo rūšies aktyvus apetitas, kuris padaro tai, kad pats veikimas

tampa malonus, kadangi jame randama pamėgimo, įsiskonėjimo.

Ne mažiau yra svarbūs visuomėniniame veikime sutelktinio darbo įpročiai ir apskritai sugebėjimas dirbti visuomenės darbą suderintomis bendromis pastangomis. Individualiniame darbe žmogus gali nesiskaityti su kitų žmonių darbais, nes jo darbo išdavumas tepareina nuo jo tik vieno. Kas kita visuomeniniame veikime. Čia kiekvienas veikėjas taip ar šiaip priklauso savo darbe nuo pastangų mažesnio ar didesnio skaičiaus kitų žmonių, ir todėl nuo jo sugebėjimo suderinti savo pastangas su šitų žmonių pastangomis pareina jo darbo sėkmingumas. Pavyzdžiui, visuomeninis veikimas reikalauja labai dažnai bendros programos, kuri privalo būti realizuojama ištisos veikėjų eilės: jos tikslus pažinimas, vienodų priemonių parinkimas, susiskirstymas rolėmis, arba darbo padalinimas, – štai tik keli dalykai, kurie reikalauja sutarimo, prisiderinimo, drausmingumo. Jei kiekvienas bendros akcijos veikėjas tenorėtų dirbti vien tai, kas jam patinka, ir taip, kaip jam tik vienam patogu, nesiskaitydamas su bendro darbo drausme, tai toks nesolidarus darbas negalėtų atsakyti visuomeniškos akcijos reikalavimams. Tuo tarpu sutelktinio darbo įpročiai kaip tik turi laiduoti visuomeninei akcijai drausmingumą, akuratiškumą, solidarumą ir kitas bendro darbo savybes.

Tarp kitko viešųjų patarnavimų dvasia ir sutelktinio darbo įpročiai reikalauja iš veikėjo atsisakyti nuo tos tuščios ambicijos, kuri spiria jį reikalauti sau žymesnių pareigų, atliekamų viešumoje, ir vengti nežymių bei nedėkingų pareigų. Kiekvienas visuomenės veikėjas, turįs net davinių būti tikru vadu, privalo pereiti visuomeniniame veikime klusnumo mokyklą, nes, kaip teisingai yra sakoma, tik tas tesugeba gerai įsakinėti, kas moka taip pat paklusti. Akuratiškai bei tiksliai atliekamas klusnumo atmosferoje darbas yra kaip tik geriausia mokykla visuomenės veikėjui, ku-

ris yra pasiryžęs ne pigia protekcija arba žema demagogija, bet savo nuopelnais prasimušti prie tikros vadovybės visuomenėje.

Šalia atsakomybės jausmo, viešųjų patarnavimo dvasios ir sutelktinio darbo įpročių praktiniam visuomeniniam veiklumui beveik visados yra privalomas tam tikras organizacinis sugebėjimas. Organizuoti darbas reiškia taip tvarkyti darbo objektai ir žmonių veiksmai, kad galima būtų atsiekti didžiausio sėkmingumo trumpiausiu laiku ir minimalinėmis pastangomis. Ten, kur teįeina į sąskaitą vien daiktai, kalbama apie jų tvarkymą. Darbo organizavimas turi taip ar šiaip reikalo su žmonių veiksmais, kurie privalo būti tvarkomi pagal darbo tikslus. Visuomeniniame veikime beveik visuomet tenka turėti reikalo su žmonių veiksmais, kurie privalu tvarkyti pagal šito veikimo tikslus. Iš čion ir kyla reikalas pasižymėti visuomeniniame veikime tam tikru organizaciniu sugebėjimu.

Organizacinis sugebėjimas remiasi visa eile aktyvių priemonių, kuriomis darbas yra tvarkomas pagal veikimo tikslą. Organizuoti visų pirma reiškia metodingai bei tvarkingai veikti, tiksliai skiriant kiekvienam daiktui bei žmogui tinkamą jiems vietą, aiškiai numatant kiekvieną vykdymo smulkmeną, rūpestingai paruošiant bet kurį veiksmą, palaipsniui žengiant prie veikimo tikslo realizavimo. Visuomeninis veikimas, kuris iš savo prigimties yra sudėtingas darbas, reikalauja daugiau organizacinio sugebėjimo negu daugelis nevisuomeninių darbų, kurie nereikalauja sutelktinių daugelio žmonių pastangų. Todėl kiekvienas visuomenės veikėjas turi susirūpinti susipažinimu su organizuoto veikimo principais ir išsidirbimu organizacinio sugebėjimo bent tam tikrame laipsnyje, kiek to reikalauja paprastas visuomeninis veikimas.

Kalbamas organizacinis sugebėjimas tėra vienas iš nusiteikimų, kurie yra reikalingi tam, kas yra vadinama platesniu

administravimo vardu. Administravimas iš tikrųjų sudaro vyriausią darbo vadovybę, kuri tenka laikyti savo rankose tam, kas yra vadinamas vadu administratorium. Eiliniam visuomeniniam veikėjui yra jau reikalo imtis elementarinių administravimo pareigų, kadangi, kaip sakyta, beveik kiekvienas visuomeninis veikimas reikalauja organizacinių pareigų. Susipažinimas su administracijos principais ir tam tikras praktinis stažas administravimo darbe yra todėl privalomas kiekvienam visuomenės veikėjui, jei jis nori būti savo darbe sąmoningu bei produktingu darbininku*.

Taigi atsakomybės jausmas, spiriąs į visuomenės darbą, viešųjų patarnavimų dvasia, sudaranti pamėgimą visuomeninio darbo, sutelktinio darbo įpročiai, suteikią bendroms pastangoms drausmingumo bei sėkmingumo, ir organizacinis sugebėjimas, leidžiąs taip tvarkyti visuomeninio darbo dalykus bei žmonių veiksmus, kad būtų atsiektas didžiausias išdavumas trumpiausiu laiku bei minimalinėmis pastangomis, – štai pagrindiniai paprasto visuomeninio veiklumo nusiteikimai. Visi šitie nusiteikimai juo labiau yra reikalingi tikram visuomenės vadui, kuriame jie sudaro tą bendrą visuomeninio veiklumo pagrindą, kuris neskiria jo nuo paprastų visuomenės veikėjų. Bet šalia šitų bendrų nusiteikimų tikras visuomenės vadas privalo turėti dar visą eilę specialių nusiteikimų, kurie yra reikalingi vyriausiai visuomenės vadovybei. Kokie yra pagrindiniai iš šitų nusiteikimų – štai klausimas, į kurį bus toliau ne pro šalį davus bent trumpą atsakymą.

d. Menas vadovauti. J. Wilbois, kalbėdamas apie ekonominių įmonių vadus administratorius, visai teisingai pastebi, kad vadovybės pareigos tiek yra įvairios bei sudėtin-

* Šituo reikalu labai patartina yra dr. Pr. V. Raulinaičio knyga „Administracijos principai" (Kaunas, 1926). – *St. Š.*

gos, kad labai nedaug pasitaiko žmonių, kurie turi visas reikiamas kokybes joms atlikti. „Direktorius, – sako jisai, – dažnai yra priverstas susiskirstyti kuo mažiausia į tris žmones: vienas yra kūrėjas, antras numato bei organizuoja, trečias auklėja, įsakinėja, derina; jie visi turi beveik nesutariamus pobūdžius: pirmasis įžvelgia tai, kas bus užporyt, antrasis – kas bus rytoj, ir trečiasis, – kas darosi šiandieną; pirmasis skrieja idėjų padangėse, antrasis svarsto planus savo kontoroje, trečiasis kovoja tarp žmonių; pirmasis vadinasi pranašu, antrasis mokslininku, trečiasis akcijos žmogus"*. Nežiūrint to, kad visos reikiamos vadui savybės yra labai sunku surasti viename asmenyje, vis dėlto galima kalbėti apie idealinį vado tipą, kuris turėtų visas jas sujungtas savo asmenyje.

Ne mažiau kaip ekonominėse įmonėse yra komplikuotas visuomenės vado tipas, privaląs sujungti savyje visą eilę gana įvairių aktyvinių nusiteikimų, kurių reikalauja visuomeninė vadovybė. Bendras šitų nusiteikimų pobūdis yra nustatomas tų pareigų turiniu, kurios sudaro bet kurios vadovybės esmę. Šitą pagrindinį vadovybės pareigų turinį prancūzai gražiai išreiškia šitokiu pasakymu: „ne rien faire, ne rien laisser faire, tout faire faire", vadinasi – „nieko nedaryti pačiam, nieko neleisti darytis savaime, viskas darydinti per kitus". Kitaip tariant, menas vadovauti reikalauja visų pirma sugebėjimo dirbti darbas kitų žmonių pastangomis, t. y. nuteikti palenktieji žmonės pasiryžimui dėti pastangas, paskatinti bei padrąsinti jų iniciatyva, išvystyti juose atsakomybės jausmas ir apskritai sužadinti juose karštas noras bendradarbiauti su savo vadovybe. Šitaip suprastam menui vadovauti reik kuo mažiausia trejopų davinių; intelektualinių, dorinių ir pedagoginių.

---

* *Wilbois J.* La nouvelle éducation française. – P. 74–75.

Yra savaime aišku, kad tikras vadas negali būti žmogus, apribotas intelektualiniu atžvilgiu. Realizuodamas savo pastatytąjį tikslą kitų žmonių pastangomis, vadas privalo pasižymėti nuodugniu tiek pačio darbo, tiek atsidėjusių jam žmonių pažinimu. Nepažindamas darbo, kuriam jis vadovauja, jis yra nekompetentingas vykdomųjų priemonių atžvilgiu; ogi nepažindamas palenktųjų jam žmonių, jis nesugeba jiems vadovauti reikiamu būdu. Be to, žmogus, kuris turi vadovauti kitiems, tik tada tegali naudotis kitų pasitikėjimu, kai jis jų akyse yra nusimanąs ir išmintingas, nes kvailiems naiviems žmonėms nieks nelinksta paklusti. Žodžiu tariant, tikras vadas turi imponuoti savo protu tiems, kam jis vadovauja.

Tačiau intelektualinis vado žymumas toli gražu nereiškia akademinio mokslingumo bei moksliškumo. Vadas privalo pasižymėti moksliškuoju subrendimu ir net dažnokai tyrinėti savo srities klausimus su moksliškuoju tikslumu, bet vis dėlto jo tiesioginis uždavinys yra ne tiesos pažinimas, bet statymas tikslų, parinkimas vykdomųjų priemonių ir pastatytųjų tikslų realizavimas parinktomis priemonėmis. Visam tam yra reikalingas tam tikras kūrybinis nusistatymas, kuris reiškiasi ir naujų idėjų išradimu, ir gyva intuicija, ir aiškiu pramatymu, ir realiniu tikrovės pajautimu. Žmogus be kūrybinio nusistatymo gali būti geras vykdytojas, bet negali būti tikras vadas. Tikras vadas, statydamas tikslus ir rinkdamas priemones, visados yra mažesniame ar didesniame laipsnyje idėjų išradėjas. Bet sykiu jis nėra kažkoks atitrūkęs nuo realybės svajotojas. Iš vienos pusės, gyvoji intuicija, o iš antros pusės, realybės pajautimas, pagrįstas moksliškuoju subrendimu, laiko jį realaus mąstymo bei veikimo ribose.

Intelektualinis vado išsilavinimas yra dar reikalingas tam, kad jis galėtų įtikrinėti platesnes žmonių mases. Tiesa, žmonių įtikrinėjimas įvyksta ne vienų tik protinių argumen-

tų galia, bet ir su pagalba tos įtakos, kurios turi žmonėms tvirtas valios pasiryžimas ir gilus emocionalinis įsijautimas. Vis dėlto pirmoje vietoje įtikrinėjimo mene stovi intelektualinis tvirtumas, kuris palenkia kitų žmonių protus sugestyviniu argumentų parinkimu. Suprantama savaime, kad sąryšyje su intelektualiniu išsilavinimu tikram vadui yra privaloma bent minimalinė iškalba, kaipo priemonė šitam išsilavinimui pasireikšti įtaka į kitus žmones.

Doriniu atžvilgiu tikras vadas turi visų pirma pasižymėti beveik visomis tvirto būdo savybėmis: ir tvirta valia, sugebančia reikalauti klusnumo iš palenktųjų žmonių, ir drąsa pasiryžimuose, ir atsidėjimu idėjos žygiui, ir patvarumu pastangose, ir tvirtu principialiu nusistatymu, ir reikiamu griežtumu teisinguose reikalavimuose, ir t. t. Yra net pastebima su tam tikru teisingumu, kad tikram vadui nepritinka per didelis būdo minkštumas ir lengvas pasidavimas emocionaliniams įspūdžiams, pavyzdžiui, per dideliam gailesčio jausmui atžvilgiu į tuos, kurie turi būti pastumti į žiaurią gyvenimo kovą. Jei per didelis emocionalinis jautrumas ir nėra vadui pageidaujamas, tai vis dėlto tikras vadas privalo pasižymėti teisingumu ir protingu gerumu, kad palenkti jam žmonės jaustų jame ne sausą despotą, bet žmogų, kuriame tvirtumas bei griežtumas visai neišskiria tam tikro gerai suprasto širdingumo.

Iš suminėtųjų tvirto būdo savybių ypatingai svarbi yra drąsa pasiryžimuose, kuri leidžia pakelti stoiškai atsakomybę už riziką, beveik visados esančią savarankesniame visuomeniniame veikime. Tvirtai pasitikįs savo žygio svarbumu vadas privalo turėti drąsos nukreipti kartais į rizikingą kelią save ir savo žmones, nes visuomeniniame veikime pramatymas yra dažnai sunkesnis negu kituose praktiškuose darbuose. Nesiryžtąs tokiais atvejais į aiškią veikimo liniją žmogus negali būti vadu, kadangi niekas taip neardo pasitikėjimo žmogumi, kaip jo svyravimas

momentuose, reikalaujančiuose aiškios orientacijos ir drąsaus užsimojimo.

Labai yra svarbus vadovybės atžvilgiu vado tiesumas, arba tikras jo įsitikinimas savo žygio teisingumu bei svarbumu. Žmogus, kuris abejoja dėl savo vadovaujamojo veikimo teisingumo ir tik stengiasi daryti įspūdį įsitikinusio žmogaus, retai kada sugebės užmaskuoti tikrą savo sielos stovį ir dažniausiai nustos pasitikėjimo savo buvusiuose šalininkuose. Iš čion aiškėja svarba, kurios turi įsitikinimo sutarimas su vedamąja visuomenine akcija. Šitas sutarimas ypač privalo išeiti aikštėn vado paslankume tarnauti pavyzdžiu tiems, kam vadovauja. Sakoma net, kad pavyzdys yra savo rūšies vado tiesumo išrodymas.

Ne mažiau svarbus už intelektualinius ir dorinius nusteikimus yra padagoginis nusiteikimas, be kurio jokia tikra vadovybė faktinai nėra galima. Kiekvienas vadas, kaipo žmogus, veikiąs su pagalba kitų žmonių, turi rinktis sau žmonių, juos auklėti, jiems įsakinėti, juos taikyti bei derinti. Visos šitos pareigos reikalauja pedagoginio apsiėjimo su palenktaisiais žmonėmis, kurie, iš vienos pusės, yra vadui padėjėjai, o iš kitos – net galimi būsimieji pavaduotojai. Todėl Foersteris yra net parašęs, kad „vadovauti reiškia ruoštis pavaduotojų, darytis nebereikalingu, kitus auklėti vadais"*.

Ypatingas pedagoginis gabumas yra reikalingas menui įsakinėti, kuriam Foersteris nemaža skiria vietos savo knygoje „Politische Ethik und politische Pädagogik". Foersteris laiko labai svarbiu dalyku atremti menas įsakinėti į pedagoginį veikimo būdą, kuris nustatytų organingą sąryšį tarp įsakymo ir sielos to asmens, kuris turi paklusti. „Pagrindinė klaida tų, kurie įsakinėja, dažniausiai yra tai, kad

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – München, 1918. – S. 51.

jie nesugeba suderinti sielos ir įsakymo, kuriuodu vis labiau pasidaro vienas antram svetimais, ir siela pagaliau pamiršta, koks turtingas pagalbos simbolis jos vidaus tvarkai ir kokia mokykla geriausioms jos jėgoms yra kaip tik išviršinė tvarka, tikslumas, įstatymas ir klusnumas"*. Foersteris gana smulkmeningai tyrinėja intelektualinius, dorinius ir šiaip psichologinius įsakinėjimo veiksnius, laikydamas meną įsakinėti pagrindine dalimi meno vadovauti. Todėl jis daro net išvadą, kad „vadų ruošimas yra taip ar šiaip uždavinys, kurio griežti reikalavimai verčia mus giliau suprasti mokyklų gyvenime taip pat meną įsakinėti"**.

Tokie yra svarbiausieji intelektualiniai, doriniai ir pedagoginiai nusiteikimai, reikalingi menui vadovauti. Negaliu čia jų giliau bei plačiau tyrinėti, nes tai mus nuvestų toliau, negu leidžia aplinkybės. Pridėsiu dar, kad šalia šitų trejopų nusiteikimų reik dar turėti galvoje techninė vadovavimo pusė, kuri šiuo atveju nebuvo judinama, kadangi jinai yra, kaip turėjome progos anksčiau matyti, bendra su paprastu visuomeniniu veikimu. Todėl savaime yra suponuojama, kad vadas turi pasižymėti tam tikru techniniu kompetentingumu ir, tarp kitko, organizaciniu sugebėjimu, kuris jam leistų paruošti ir sutvarkyti visuomeninę akciją pagal visus techninio vykdymo reikalavimus. Todėl irgi administravimo principų supratimas ir administravimo technikos pasisavinimas yra kiekvienam tikram vadui aukščiausiame laipsnyje privalomu. Apie tuodu dalyku teks dar žemiau šis tas pasakyti sąryšyje su Wilbois pažiūromis į vado tipą.

Buvo nurodytos keturios reikiamų vadui nusiteikimų grupės, kurias, būtent, sudaro protiniai, doriniai, pedagoginiai ir techniniai administraciniai nusiteikimai. Kad geriau paaiškėtų tikro vado tipas, tikiuos, bus ne pro šalį jį

---

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 47.
** Ten pat. – P. 53.

trumpai nusakius pagal išvadžiojimus tokio kompetentingo šituo klausimu asmens, kokiu yra Joseph Wilbois, išleidęs 1926 m. knygą, pavadintą „Le Chef d'entreprise. Sa fonction et sa personne". Nors J. Wilbois kalba šitoje savo knygoje labiausiai apie įmonės vadą, jo pareigas ir asmenybę, vis dėlto bendri jo nurodymai turi tiek pat reikšmės ir visuomenės vadui, nors vado sugebėjimų pritaikymas visuomeninei vadovybei ir turi būti kiek savotiškas.

Tikras vadas, sako Wilbois, gali būti aptartas kaipo organizatorius, išradėjas ir valdytojas plačiausia šitų žodžių prasme*. Organizuoti, Wilbois supratimu, yra nustatinėti ryšiai** tiek tarp daiktų, tiek tarp žmonių. Ogi ryšiai yra nustatinėjami tiek tada, kai tenka organizuoti naujas dalykas, tiek tada, kai reik rūpintis darbo išdavumo įrankiais, tiek tada, kai privalu daryti darbo išdavų kontrolė. Atitinkamai vadui, kaipo organizatoriui, yra pageidaujama visų pirma kombinacijų dovana, nes tasai, kas nesugeba derinti bei rišti taip ar šiaip daiktus ir žmones, negali būti organizatoriumi. Šalia kombinacijų dovanos, organizatorius privalo dar pasižymėti mokėjimu ekonomiškai eikvoti savo pastangas ir taupyti savo laiką. Juk organizatorius atlieka vykdomąjį darbą kitų žmonių pastangomis, nes kitaip jis turėtų paskęsti smulkmenose ir netektų jėgų bei laiko tai visumai, kurią jis organizuoja.

Kaipo išradėjas, vadas pildo visą eilę pareigų, kurios reikalauja kūrybinių nusiteikimų. Tokios pareigos yra veikimo tikslo nustatymas, susekimas reikiamų veikimui priemonių ir išdirbimas programos mažiau ar daugiau ilgam laikui. Šitoms pareigoms vykdyti vadas privalo pasižymėti moksliška bei realistiška pasidokumentavimo dvasia sykiu su ta in-

---

* Žr. *Wilbois J.* Le Chef d'entreprise. Sa fonction et sa personne. – Paris, 1926. – P. 103.

** Žr. ten pat. – P. 84.

tuicijos dovana, kuri leidžia lengvai įžvelgti gyvenimo momentą, jo aktualius reikalus ir evoliucijos tendencijas.

Kaipo valdytojas, vadas yra sykiu ir veikėjas, ir įsakymų davėjas. Vadas pats nevykdo, bet tik daro sprendžiamųjų pasiryžimų, kuriuos jis paskui įsako kitiems pildyti. Sprendžiamųjų pasiryžimų lengvai daro tasai, kas pasižymi fiziniu atžvilgiu jaunumu, intelektualiniu atžvilgiu – veikiu bei aiškiu susivokimu padėtyje ir doriniu atžvilgiu – veikimo meile ir drąsiu užsimojimu, nebijančiu net rizikos. Taigi fizinis jaunumas, arba tamprumas, greitas orientavimasis padėtyje ir drąsus užsimojimas yra trys tikro vado žymės, kiek jam, kaipo veikėjui, tenka daryti sprendžiamųjų pasiryžimų.

Vadas daro sprendžiamųjų pasiryžimų tam, kad turėtų ką įsakinėti palenktiesiems savo žmonėms, arba kad galėtų būti įsakymų davėjas. Savaime juk aišku, kad žmogus, kuris lengvai nedaro aiškių bei veikių sprendimų ir nesiryžta paskui jų taip ar šiaip vykdyti, negali būti autoritetingas įsakymų davėjas. Užtat kai sprendžiamieji pasiryžimai yra jau padaryti, vadas privalo pasižymėti tuo autoritetingumu, kuris yra reikalingas kiekvienam valdytojui, turinčiam savo rankose įsakinėjimo pareigą. Valdytojo autoritetingumas, Wilbois supratimu, pareina nuo visos eilės sąlygų.

„Valdomasis įsakinėjimas *(commandement)*, – sako jisai, – tėra vien tada sėkmingas, kai sueina krūvon keturios sąlygos: a) tam tikra vado asmenybė, b) įsijautimas į palenktųjų žmonių sielas, kad galima būtų panaudoti tiek jų silpnybės, tiek teigiamos kokybės; c) savitarpinis asmeniškas vado ir jo palenktųjų susipažinimas, kuris vienas tegali sudaryti sąmoningą pasitikėjimą; d) gerų techninių arba administratyvinių įrankių buvimas, t. y. geras darbo aprūpinimas įrankiais arba gera organizacija, be kurių duotasis įsakymas tegali būti arba tik pageidavimu, arba tik pasigailėjimu"*.

---

* Ten pat. – P. 93–94.

Vado administratoriaus asmenybė, Wilbois supratimu, turi pasižymėti ypatybėmis, kurios valdžioje didina jo autoritetingumą. Fiziniu atžvilgiu tokios ypatybės yra žymus ūgis, gesto tikrumas, balso įtaigumas, žvilgio elektriškumas ir t. t. Intelektualiniu atžvilgiu svarbu yra vadui gerai nusimanyti tame darbe, kuriam jis vadovauja. Ir šiaip jau vado inteligentiškumas turi didelės reikšmės jo autoritetui palaikyti tarp jam palenktų žmonių ir net žymioje dalyje gali atstoti trūkumą fizinių ypatybių, reikalingų menui vadovauti. Moraliniu atžvilgiu vadas privalo pasižymėti rizikos meile, lojaliu griežtumu ir išsižadėjimo dvasia.

Reikiamas vadui įsijautimas į savo palenktųjų sielas randa vietos tada, kai vadas sugeba intuityviai įžvelgti jų tendencijas, sugestionuoti centrinę akcijos idėją ryškiais simboliais, sukelti įteigiamuosius vaizdus, darančius iš idėjų jėgas, sužadinti jausmus ir suprasti kitų reikalus.

Savitarpinis vado ir jo palenktųjų susipažinimas turi sudaryti pasitikėjimo atmosferą. Ogi šita pasitikėjimo atmosfera susidaro tada, kai vadas duoda save pažinti kaip tik vadovaujamoje rolėje. Iš vienos pusės, nenuilstamas pajėgumas darbe, o iš kitos pusės, sugebėjimas paraginti bei derinti palenktųjų žmonių energiją yra čia teigiamosios vado savybės.

Veikimo sėkmingumas pareina toliau nuo deramo darbo aprūpinimo materialinėmis priemonėmis ir geros darbo sąlygų organizacijos. Todėl vadas administratorius privalo turėti, iš vienos pusės, tam tikro komforto pajautimą, o iš antros pusės – organizacijos dovaną. Pagaliau organizacijos dovana yra lygiai reikalinga vadui kontrolės atžvilgiu. Tikras vadas paprastai neturi nei laiko, nei pamėgimo nuolat vykdyti smulkmeningą palenktųjų savo žmonių kontrolę. Tenka tad tiesioginė kartkartėmis vykdoma kontrolė papildinėti įvairiais būdais, ar tai kitų žmonių pagalba, ar tai automatiškomis priemonėmis, kad palenktieji jaustųsi

negalį išsilenkti iš kontrolės aparato. Tuo tarpu šitam reikalui būtinas yra vadui organizacinis sugebėjimas.

Štai pagrindinės savybės, kuriomis, Wilbois supratimu, privalo pasižymėti vadas, kaipo organizatorius, išradėjas ir valdytojas. Žinant, koks yra idealinis vado tipas, visai pravartu pasistatyti klausimas, kokiose aplinkybėse geriausiai gali pasiruošti būsimieji inteligentai prie visuomeninio vadovavimo.

Reik visų pirma pastebėti, kad būsimas visuomenės vadas tik tada gali normaliai pasiruošti prie vadovavimo pareigų, jei įgauna tinkamą išsilavinimą ir turi progos pereiti savo gyvenime reikiamą pratinimosi darbą. Tada pats Wilbois kitame savo veikale, būtent „La nouvelle éducation française", duoda labai reikšmingų nurodymų, kaip būsimieji vadai turi būti lavinami bei auklėjami. Jo supratimu, būsimieji vadai turi būti nuosekliai atrinkti iš visos naujosios kartos, išskiriant juos bandomaisiais kvotimais, iš pradžios sykiu su būsimais technikais vykdytojais, iš bendros būsimųjų darbininkų masės, o vėliau perskiriant juos nuo būsimųjų technikų, kurie anksčiau baigia savo išsilavinimą ir todėl anksčiau eina į praktinį veikimą.

Iki 12 metų amžiaus Wilbois numato bendrą programą būsimiems darbininkams, būsimiems technikams ir būsimiems vadams. 12 metų amžiuje jaunimui daromas bandomasis kvotimas ir pagal jo išdavas yra atrenkama gabesnioji jo dalis tam lavinimui, kurį nuo 12 iki 16 metų turi bendrai eiti būsimieji technikai ir vadai. Tuo tarpu nuo 12 metų amžiaus būsimieji darbininkai turi eiti įvairias specialiąsias mokyklas, duodančias taip pat nemaža bendrojo lavinimo. Laikotarpyje nuo 12 iki 16 metų būsimieji technikai ir būsimieji vadai eina bendrojo lavinimo mokyklas, kurios turėtų suteikti daugiau humanitarinės kultūros negu specialiųjų žinių. Net grynai techniškoms profesijoms galų gale yra naudingiau, kad šitame laikotarpyje besiruošiąs

prie jų jaunimas įgautų daugiau psichologinių ir sociologinių žinių negu grynai praktinių sugebėjimų.

16 metų amžiuje tam tikru bandomuoju kvotimu yra skiriami būsimieji technikai nuo būsimųjų vadų, į kuriuos turi toliau ruoštis vien gabiausieji žmonės. Laikotarpyje nuo 16 iki 19 metų, tuo tarpu kai būsimieji technikai privalo eiti specialiąsias mokyklas, skiriančias nemaža laiko bendrajai dvasios kultūrai, būsimieji vadai turi dar eiti humanistines bendrojo lavinimo mokyklas, kur individualinis bei visuomeninis žmogus turi būti koncentracijos tikslu.

Nuo 19 metų gabesnieji technikai turi eiti specialiąsias aukštąsias mokyklas, tuo tarpu būsimieji vadai, atlikę trumpą praktinį stažą kurioje nors technikos mokykloje, privalo eiti į vadų mokyklą, kurią turėtų sudaryti aukščiausias universiteto fakultetas. Tarp 30 ir 40 metų, būdami jau praktiniame veikime patyrę žmonės, jie turėtų dar grįžti trumpam laikui į specialiąsias vadų mokyklas, kurios galėtų pagilinti pažinimą vyriausios vadovybės principų ir praktiškų patyrimų supratimą.

Šitokia bendra Wilbois programa būsimiems vadams lavinti yra įdomi tuo atžvilgiu, kad ji reikalauja jiems labai rūpestingo ir ilgo bendro lavinimosi su aiškia linkme į humanitarinę kultūrą. Statydamas šitokį griežtą reikalavimą būsimųjų vadų lavinimui, Wilbois, rodosi, nė kiek neklysta. Ne mažiau vykusi yra taip pat jo programa būsimiems vadams auklėti praktiniu doriniu atžvilgiu. Šitame klausime Wilbois, matyti, išeina iš to pagrindo, kad pirm negu imama organizuoti visuomenė, privalu sutvarkyti savo gyvenimas, nes mes didiname visuomeninę netvarką, jei patys nesusitvarkome. Todėl Wilbois reikalauja, kad rinktinis jaunimas tvarkytų savo gyvenimą pagal griežtus organizavimo bei administravimo principus. O kad į šitą gyvenimą įeitų sykiu ir vadovavimo pareigos, jis reikalauja, kad žymesnieji jaunimo asmens rūpintųsi jaunesnių savo draugų auklėjimu.

Einant šitokią auklėjimosi programą, atrinktasis jaunimas turės pats statytis savo veikimui tikslus, numatomai sustatinėti realizuotinus planus, tvarkyti materialinius veikimo objektus, organizuoti savo draugus tam tikroje hierarchijoje, auklėti bei valdyti tam tikra prasme pavestus jo globai jaunesnius savo draugus, juos taikyti bei derinti, kontroliuoti bei drausminti.

Šitokia programa būsimiems vadams auklėti iš tikrųjų nesiskiria pagal savo esmę nuo to visuomeninio vadovaujančių jaunimui asmenų auklėjimo, apie kurį kalba Foersteris savo knygoje „Schule und Charakter". Foersteris, būtent, mato šituo atžvilgiu didelę auklėjamąją mokinių valdymosi reikšmę. Paprastai autokratiškame mokyklos režime gabesni nerimstančios iniciatyvos jaunuoliai atsiverčia prieš mokyklos vyresnybę ir dažnai tarnauja tvirkinančiu veiksniu bendrai savo draugų masei, jei neranda savo iniciatyvai bei energijai legalios išeities. Užtat kai mokinių masė yra tvarkoma legalizuoto demokratinio valdymosi pagrindais, šitie žymesnieji jaunuoliai visai natūraliu būdu tampa atsakingais vadais, kurie visuomeninius tikslus bei uždavinius po to turi laikyti savo garbės dalykais.

„Sykiu demokratiškosios mokinių valdymosi kontrolės priemonėmis, – sako Foersteris, – yra apvaldoma neribota vadovaujančių asmenų galybė, ir tai bene bus svarbiausias visuomeninis pačio instituto laimėjimas: iš uzurpatorių šitie asmenys virsta pasitikėjimo žmonėmis ir randa demokratiškojoje mokinių draugės santvarkoje atsvarą savo neribotos valdžios geidimui. Tuo pačiu jie patys įgauna visuomeninės kultūros, o jų tironiški palinkimai švelnėja; jie pramoksta aukštesnio meno įsakinėti ir patiria susitvarkymo džiaugsmą, tuo tarpu anksčiau jie tebuvo žinoję palinkusį į prievartą išdidumą ir urzgintį nusilenkimą"*.

---

* *Foerster F. W.* Schule und Charakter. – S. 84.

Savaime aišku, kad dalyvavimas įvairiose jaunimo draugijose gali duoti geros progos pasireikšti jaunuoliams, linkusiems į vadovavimą, ir sykiu tam tikro patyrimo. Nuosekliai eidami nuo jaunimo susidraugavimo prie kultūrinių bei visuomeninių organizacijų, jie gali įgyti vadovavimo įpročių ir net neblogai apvaldyti meną vadovauti, jei bus sykiu tinkamai išsilavinę tiek bendru humanitariniu, tiek specialiu vadovavimo principų atžvilgiu. Tarp kitko, jie neprivalo pamiršti, kad tikru visuomenės vadu tik tas tegali tapti, kas yra anksčiau tapęs tikru visuomenės veikėju, ir kad iš visuomenės veikėjų tik tie teturi šansų tapti vadais, kas pasižymi plačiu sintetiniu akiračiu, nes vadovavimas iš esmės turi sintetinį pobūdį.

Pagaliau tenka pasakyti keletas žodžių apie tą didelę svarbą, kurios turi mūsų laikams vadų ruošimo klausimas. Jokia visuomenės santvarka negali apsieiti be tokios ar kitokios vadovybės, kuri patenka į didesnio ar mažesnio žmonių skaičiaus rankas. Ar tai bus griežta autokratija, ar griežta liaudies valdžia, visados tarp individo ir valdžios stovi mažesnė ar didesnė eilė vadovaujančių asmenų, pastatytų visuomenės priešakyje tokiu ar kitokiu būdu. Šita prasme individualistinė Italija, vadovaujama Mussolini'o, ir komunistinė Rusija, valdoma tarybų, lygiai neapsieina be atrinktosios tokiu ar kitokiu būdu vadovybės. Pasirodo dargi, kad šalia visuomeninės santvarkos ne mažesnės reikšmės visuomenės gerovei turi tai, kiek visuomenės vadai yra pasiruošę ir tinka eiti visuomeninės vadovybės pareigas. Šiais laikais, kai ištisoje valstybių eilėje visuomeninė vadovybė pereina iš vienų rankų į kitas, visuomenės vadų ruošimo klausimas ir tampa ypatingai aktualus. Šitas vadų klausimo aktualumas didėja dabar dar todėl, kad jis yra statomas sąryšyje su demokratizmo problema, to demokratizmo, kuris mūsų laikais, kaip sakoma, pergyvena krizę.

Iš vienos pusės, yra aišku, kad kiekviena atrinktoji va-

dovybė yra aristokratinis veiksnys visuomenės gyvenime. Iš kitos pusės, sulig visuomeninės kultūros kilimu ir individualinių teisių pripažinimu žmogiškajam asmeniui plačiosios demokratinės masės vis daugiau reikalauja sau įtakos visuomenės tvarkyme bei valdyme. Šita tendencija demokratinių masių gyvenime yra tiek reali ir galinga, kad yra naivus nesusipratimas kalbėti apie demokratinio judėjimo krizę. Iš tikrųjų pergyvena krizę tas būdas organizuoti visuomeninę vadovybę, kuris įsigalėjo po Didžiosios prancūzų revoliucijos sąryšyje su tam tikra, vadinama demokratine, valstybės santvarka. Tokiu būdu pasilieka priešais viens antrą du lygiai svarbiu faktu, būtent, pirma, tai, kad neišvengiama atrinktoji visuomenės vadovybė yra tam tikras aristokratinis veiksnys, ir, antra, tai, kad nenutildomos demokratinės plačiųjų masių tendencijos yra lygiai realus, bet jau demokratinis veiksnys visuomenės gyvenime. Akivaizdoje šitų dviejų faktų ir kyla problema, kokiu būdu atrinktosios vadovybės reikalas gali būti suderintas su demokratinėmis plačiųjų masių tendencijomis.

Į šitaip pastatytąjį klausimą Foersteris, taip gerai visados pagaunąs realias gyvenimo tendencijas, atsako sintezės koncepcija. „Demokratiškosios pažangos priešai, – sako jisai, – pamiršta, kad pati šita pažanga turi neginčijamą tendenciją iškišti į priekį naują aristokratiją ir kad prieš mus stoja alternatyva, kuri vadinasi ne aristokratija arba demokratija, bet aristokratija, gyvuojanti prievarta bei pavergimu, ar aristokratija, besiremianti pasitikėjimu"*. Foersterio supratimu, giliausia demokratiškos idėjos prasmė yra ta, kad vadovaujančių elementų parinkimas turėtų būti pastatytas ant visai naujų pagrindų. Tuomet pasirodytų, kad demokratija tėra vien naujas metodas laiduoti visuomenės vadovybę tokiai aristokratijai, kuri nebūtų liaudžiai užmesta

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 132–139.

kaipo gryna kasta su paveldėtomis privilegijomis, be reikiamų vadams kokybių, be aiškiai nustatytos atsakomybės, bet susidarytų išbandyto masių pasitikėjimo atmosferoje, kad galėtų būti realizuotas harmoningas visuomeninės vadovybės susiderinimas su kolektyviniu sąmoningos liaudies gyvenimu*.

Tiesa, kad šitokis susiderinimas galėtų faktinai įvykti, reikalingas yra tam tikras visuomeninis tiek demokratinių, tiek aristokratinių elementų auklėjimas. „Demokratija, – sako Foersteris, – privalo išsižadėti pavydo, schematizmo, terorizmo, klasės ekskliuzyvizmo ir sykiu išsiaiškinti, kad apsisprendimas bei laisvė iš tikro tėra viena iš lemto gyvenimo sąlygų; bet pagaliau viskas pareina nuo to, kam bus panaudoti šitie laimėjimai. Visas išlaisvintas gyvenimas, jei jis nėra palenktas naujai bei aukštesnei klusnumo rūšiai, yra nieko vertas <...> Iš kitos pusės, visa aristokratijos ateitis pareina nuo to, ar pasiseks atgaivinti tos senos krikščioniškosios kilnumo tradicijos, kurių esmę sudarydavo savimeilės pergalėjimas aukštu patarnavimo supratimu ir toli siekiančiu bei išmintingu svetimų teisių bei interesų vertinimu. Tik tasai, kas laimi autoritetą patarnavimu, tegali juoju džiaugtis vadovavime bei valdyme. Pastangose pagerbti žmogiškąją vertę turi sueiti ir demokratiškasis reikalavimas, ir aristokratiškoji sąžinė. Čia ir glūdi, – baigia savo išvadžiojimą Foersteris, – krikščioniškasis pagrindas demokratijos ir aristokratijos susivienijimui"**.

Ir iš tikro demokratizmo bei aristokratizmo principų sintezė krikščioniškosios etikos pagrindu yra geriausia linkmė tai visuomenės vadovybei, kuri turi būti auklėjama mūsų laikais.

---

* Žr. *op. cit.* – P. 114.

** Ten pat. – P. 166.

IV. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai

1. Politinis auklėjimas

a. Tariamasis apolitinio jaunuomenės auklėjimo galimumas ir politinio auklėjimo faktinas neišvengiamumas bei principialus privalomumas. Kalbant apie specialiuosius visuomeninio auklėjimo uždavinius, turima galvoje naujų kartų ruošimas specialiosioms visuomeninio gyvenimo sritims. Tarp tokių sričių žymesnės reikšmės turi politinė, ekonominė, socialinė, tautinė ir tarptautinė, ir todėl atitinkamai galima kalbėti apie politinį, ekonominį, socialinį, tautinį ir tarptautinį auklėjimą. Kiekviena iš šitų visuomeninio auklėjimo rūšių reikalauja specialesnio atsižvelgimo dėl tos paprastos priežasties, kad su kiekviena iš jų yra surištos savotiškos ypatybės bei sunkenybės. Tarp kitko politinio auklėjimo klausimas užtinka ypatingai daug sunkenybių, surištų su politinio gyvenimo bei veikimo savotiškumu. Iš šitų sunkenybių vienos yra teorinio, kitos praktinio pobūdžio. Būtent, iš vienos pusės, nėra lengvas dalykas išsidirbti visai racionali pažiūra į politinį gyvenimą ir į politinį auklėjimą, o iš antros pusės, nėra lengva išvystyti naujose kartose tie visuomeniniai nusiteikimai, kuriais privalo pasižymėti kiekvienas susipratęs pilietis, aktyviai nusistatęs politikos atžvilgiu.

Pirmas klausimas, kuris gali rūpėti pedagogui ir kuris iš tikrųjų yra įvairiai ir labai nesąmoningai sprendžiamas, liečia patį politinio auklėjimo reikalingumą. Čia galima konstatuoti du kraštutiniu nusistatymu, tarp kurių gali dar būti mažiau ar daugiau moderuotų klausimo išsprendimų. Vieni kraštutinio nusistatymo žmonės visai neigia reikalą auklėti jaunuomenę politiniam gyvenimui bei

veikimui ir todėl irgi stengiasi pašalinti iš mokyklinio jos auklėjimo bei lavinimo visa tai, kas turi sąryšio su politikos reikalais. Tai yra apolitinio jaunuomenės auklėjimo šalininkai. Kiti, ekstremistai, atvirkščiai, ne tik nevengia politinio jaunuomenės auklėjimo, bet dargi randa reikalą konkretizuoti politinį auklėjimą pagal tam tikrą politinę programą, kitaip tariant, auklėti jaunuomenę tam, kad ji realizuotų visuomenės gyvenime konkretinę politinę programą. O kadangi jokia konkretinė politinė programa faktinai negali patenkinti visų visuomenės narių, tai kiekvienas politinis auklėjimas pagal konkretinę politinę programą yra partinis auklėjimas, kaipo ruošiąs jaunuomenę politikai, patenkinančiai tik vieną visuomenės dalį (lot. *pars*).

Apolitinis jaunuomenės auklėjimas pretenduojama, bent nominaliai, vykdyti biurokratinio absoliutizmo valstybėse, kur bendrai piliečių masei nėra pripažįstama politinio veiklumo teisė. Šita nominaline prasme apolitinis buvo mokyklinis jaunuomenės auklėjimas autokratiškoje Rusijoje, kur paprastiems piliečiams buvo draudžiama bet kuri politinė iniciatyva. Iš tikrųjų kalbamas jaunuomenės auklėjimas nebuvo visai apolitinis jau todėl, kad vis dėlto jaunuomenei šiaip ar taip buvo skiepijama, šalia politinio pasyvumo, carizmo tvarkos meilė ir rusiškas politinis patriotizmas, kas faktinai darydavo jaunuomenės auklėjimą politinį ir net partinį tam tikra prasme.

Dėl to aiškiai partinis yra politinis jaunuomenės auklėjimas dabartinėje bolševikiškoje Rusijoje. Su visu atvirumu bei nuoseklumu sovietų vyriausybė skiepija jaunuomenei komunistinę bolševikų ideologiją ir programą ir net sąmoningai koncentruoja mokyklinį lavinimą aplink politinę programą. Su mažesniu atvirumu bei nuoseklumu, bet vis dėlto ta pačia linkme eina itališkas fašizmas, kuris muša savo priešus ir visų pirma patį komunizmą ginklu, išmėgintu bolševikų praktikoje.

Kad politinis auklėjimas gali būti partinis, nieks negali net abejoti. Kitas yra dalykas, ar jaunuomenės auklėjimas apskritai gali būti apolitinis, kaip kad yra pretenduojama tose valstybėse, kur biurokratiškam absoliutizmui svarbu neleisti valdiniams įsigyti politinio veiklumo. Autokratiškosios Rusijos pavyzdys kaip tik parodo, kad tariamai apolitinis jaunuomenės auklėjimas faktinai turėjo savyje užmaskuotą politinį pradą, kuris buvo reikalingas autokratiškai carizmo politikai. Apskritai gyvenimo praktika parodo, kad ten, kur mokyklos yra valstybės steigiamos, išlaikomos ir administruojamos, mokyklinis auklėjimas bei lavinimas niekados nėra visiškai laisvas nuo vyriausybės vedamos politikos, kuri tokiais atvejais šiaip ar taip, atvirai ar slepiamai, gauna pasireikšti jaunuomenės auklėjime.

Tačiau tas faktas, kad valstybinės mokyklos faktinai negali atsipalaiduoti nuo tam tikro politikos spaudimo, kuris turi visados tendencijos pasireikšti atitinkamu politiniu auklėjimu bei lavinimu, dar neįrodo, kad apskritai jaunuomenės auklėjimas negali būti apolitinis tikra to žodžio prasme. Iš tikrųjų jaunuomenės auklėjimas būtų visiškai apolitinis tuo atveju, jei visi politiniai valstybinio bei pilietinio gyvenimo klausimai būtų pašalinti iš mokomosios medžiagos, jei jaunuomenėje nebūtų ugdomi jokie valstybiniai pilietiniai nusiteikimai, jei ji nebūtų ruošiama jokia prasme valstybinei tvarkai palaikyti, ir t. t. Toks *apolitinis jaunuomenės auklėjimas galima mažiau ar daugiau aiškiai įsivaizduoti, nors jis pilnumoje niekados nėra ir negali būti pravestas pedagoginėje praktikoje.* Bet būtų sykiu klaidinga manyti, kad čia turima reikalo su idealu, kuris taip pat mažiau ar daugiau aiškiai gali būti įsivaizduotas, nors niekados negali būti pilnai realizuotas netobuloje tikrovėje.

Politinis auklėjimas faktinai yra neišvengiamas jaunuomenės ugdymo sistemoje ne neigiamąja prasme, kokia kad yra neišvengiamas žmogaus gyvenime netobulumas, bet

teigiamąja prasme, būtent kaipo tai, kas yra pozityviai ir būtinai reikalinga ugdymo sistemai. Ir kad pedagoginėje praktikoje būtų išvengtos nesąmoningumo klaidos, privalu gerai nusimanyti, kad *politinis auklėjimas sudaro sudedamąją visuomeninio ugdymo dalį, be kurios ugdymas negali būti pilnutinis*, t. y. integralinis, ir negali paruošti žmogaus visoms gyvenimo sritims, kuriose žmogui noroms ar nenoroms tenka reikštis. Žmogus yra visuomeniška būtybė iš savo prigimties, ir todėl jam yra privalomas visuomeninis auklėjimas. Visuomeniniame gyvenime vaidina labai svarbią rolę politinis veikimas, kuriuo remiasi formalinė visuomenės santvarka, ir todėl žmogus turi būti ruošiamas politiniam gyvenimui bei veikimui, arba kitaip tariant, jam yra privalomas politinis auklėjimas. Tačiau būtų naivu manyti, kad visuomenės nariai gali savaime įsigyti politinio išsiauklėjimo jau tada, kai jiems tenka subrendusiems susidurti su politikos reikalais. Politikos menas, kuriam yra reikalingi ir politinis susipratimas, ir pastovūs įpročiai, ir atitinkamas dorinis išsidirbimas, o iš kitos pusės, tos didelės sunkenybės, kurios visados lydi politikos darbą, reikalauja, kad naujos kartos būtų savo laiku ruošiamos ir paskui pačios ruoštųsi tinkamam politiniam veikimui. Pasitikėti, kad politinis išsiauklėjimas gali ateiti savaime, ypač sunku kultūringesnėje visuomenėje todėl, kad juo *aukštesnė yra visuomenės kultūra ir tobulesnė jos santvarka, juo sunkesnis ir ilgesnis yra politinis auklėjimas.* Taip pat, norint pakelti visuomeninę kultūrą ir visuomeninės santvarkos funkcionavimą, tenka labiau susirūpinti politiniu auklėjimu ir dėti daugiau pastangų jam patobulinti.

Tokiu būdu pasirodo, kad *politinis auklėjimas, iš vienos pusės, yra faktinai neišvengiamas bent tam tikrame laipsnyje jaunuomenės auklėjime bei lavinime, o iš kitos pusės, jis yra principialiai privalomas pilnutinio ugdymo sumetimais.* Principialus politinio auklėjimo privalomumas ypač aiškėja mūsų lai-

kais, kai palinkusių į ardomąją akciją ekstremistų aktyvumas yra labai didelis ir gresia bet kuriai politinei tvarkai nuolatiniu pervartingumu. Bet jei politinis auklėjimas sykiu yra ir faktinai neišvengiamas, ir principialiai privalomas jaunuomenės gyvenime, tai jo reikalingumo arba net jo, kaipo fakto, neigimas gali būti arba nesusipratimas, arba politinė spekuliacija, atkreipta prieš savo politinius priešus. Sąmoningas ir džentelmeniškas nusistatymas politinio auklėjimo klausime reikalauja pripažinti, kad politinis auklėjimas turi rasti sau tinkamą vietą pilnutinio ugdymo sistemoje ir kad juoju privalu sąmoningai ir atvirai rūpintis taip, kaip to reikalauja suderinti asmens ir visuomenės interesai. Čia ir kyla klausimai, kaip toli turi siekti politinis auklėjimas ir kaip jis privalo reikštis.

b. Nelygstamai neutralus politinis auklėjimas, griežtai partinis politinis auklėjimas ir lygstamai neutralus politinis auklėjimas: pirmojo neįvykdomumas, antrojo netikslingumas ir trečiojo privalomumas. Dažnam galėtų pasirodyti, kad politinis auklėjimas privalo būti neutralus atžvilgiu į visas visuomenės grupes, t. y. privalo apsiriboti tik tais dalykais, kurie yra vienodai suprantami ir vienodai vertinami visų šitų grupių. Iš tikrųjų reikalavimas tokio nelygstamai neutralaus politinio auklėjimo padarytų patį šitą auklėjimą faktinai negalimą.

Šituo labai lengva įsitikrinti paėmus kokį nors pavyzdį. Sakysime, politinis auklėjimas gali būti vedamas trejopa pakraipa pagal tai, ar pirmenybė yra pripažįstama asmeniui prieš visuomenę, ar visuomenei yra pripažįstama principiali pirmenybė prieš asmenį, ar pagaliau stengiamasi harmoningai suderinti asmens ir visuomenės reikalus, neįžeidžiant nei visuomenės interesų, nei iš prigimties priderančių atskiriems asmenims teisių. Pirmuoju atveju politinis auklėjimas, pritaikytas piliečių ir valstybės santykiavimui, bus

individualistiškas, antruoju atveju – socialistiškas, trečiuoju atveju – solidaristiškas. Kiekvieną kartą politinis auklėjimas patenkins tik vieną visuomenės dalį arba grupę ir sukels nepasitenkinimo kitose. Norint tad išlaikyti visišką neutralumą politiniame auklėjime, tenka iš jo pašalinti piliečių ir valstybės derinimo klausimą ir neiti politinio auklėjimo praktikoje jokia nurodyta pakraipa. Bet jei iš politinio auklėjimo tenka pašalinti toks kardinalinis ir grindžiamasis pilietinio valstybinio gyvenimo klausimas, tai aišku savaime, kad antraeiliai klausimai turės irgi atpulti, kadangi ir dėl jų negalima atsiekti atskirų visuomenės dalių arba grupių sutarimo, nekalbant jau apie asmenines atskirų žmonių nuomones. Žodžiu tariant, *politinis auklėjimas, faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas, negali būti nelygstamai neutralus atžvilgiu į visas visuomenės grupes.*

Politinis auklėjimas, kuris nėra nelygstamai neutralus, visados teatsako vienai tik visuomenės daliai ir todėl, nebūdamas visiems priimtinas, yra šiaip ar taip partikuliarinis. Šitas konstatavimas toli gražu dar nereiškia, kad tuo pačiu yra pateisinamas tasai partinis politinis bolševikų ir fašistų auklėjimas, apie kurį buvo kalbėta aukščiau. Iš tikrųjų *tarp nelygstamai neutralaus ir griežtai partinio politinio auklėjimo stovi lygstamai neutralus politinis auklėjimas*, kuris, nebūdamas neutralus apskritai politinės ideologijos atžvilgiu, yra vis dėlto neutralus atžvilgiu į visus politinius susigrupavimus. Toks politinis auklėjimas yra vedamas nepriklausomai nuo visų politinių partijų ir netarnauja tiesioginiu būdu jokiai politinei partijai, arba net jokiai suorganizuotai politiniais tikslais žmonių grupei, dalyvaujančiai valdžioje arba tik besistengiančiai laimėti valdžią ir realizuoti tam tikrą politinę programą.

Tokiu būdu *lygstamai neutralus politinis auklėjimas nėra neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, bet yra neutralus partinių organizacijų atžvilgiu.* Tai dar anaiptol nereiškia,

kad toks lygstamai neutralus politinis auklėjimas yra lygiai naudingas arba lygiai nenaudingas visoms politinėms partijoms arba analoginėms joms politinio pobūdžio organizacijoms. Jei politinis auklėjimas faktinai negali būti laisvas nuo visuomeninės pasaulėžiūros ir kiekvienu atskiru atveju kokia nors praktine pasaulėžiūra remiasi, tai, aišku savaime, kiekvienas politinis auklėjimas bus be jokios net premeditacijos labiausiai palankus tai politinei organizacijai, kuri išeina iš tos pačios pasaulėžiūros pagrindų. Sakysime, politinis auklėjimas yra vedamas solidaristinės koncepcijos linkme. Tokiu atveju ar politinio auklėjimo vykdytojai to nori, ar nenori, jie teigiamai patarnaus politinėms organizacijoms, kurios remiasi solidarizmo pagrindais, ir sykiu kliudys individualistinėms ir socialistinėms politinėms organizacijoms plėtotis susipratusių solidaristų tarpe.

Galų gale *pasirodo, pirma, kad apolitinis jaunuomenės auklėjimas yra fikcija, kuria gali operuoti nesusipratėliai ar politiniai aferistai, nes apolitinis auklėjimas yra ne tik faktinai neįvykdomas, bet ir principialiai nepageidaujamas; antra, kad politinis auklėjimas negali būti neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, nors gali būti neutralus politinių organizacijų atžvilgiu; trečia, kad principialus politinio auklėjimo neutralumas politinių organizacijų atžvilgiu vis dėlto faktinai nuteikia auklėtinius mažiau ar daugiau palankiai atžvilgiu į tas politines organizacijas, kurios remiasi ta pačia pasaulėžiūra, ką ir pats politinis auklėjimas; ir ketvirta, kad pedagogikos sistemai telieka rinktis tarp lygstamai neutralaus ir griežtai partinio politinio auklėjimo.*

Reik būti dešinės ar kairės ekstremistu, kad galima būtų su tikru įsitikinimu teigti reikalą realizuoti ugdymo sistemoje griežtai partinį jaunuomenės auklėjimą, nes visi sveiko proto ir pedagoginio takto sumetimai kalba už lygstamai neutralų politinį auklėjimą. Sąmoningai bei sistemingai traukti jaunuomenė į aktualią politiką ir į smarkiai jaudinančią

partijų ir šiaip jau politinių grupių kovą yra iš tikrųjų kenksminga tiek normaliam pačios jaunuomenės pasiruošimui prie visuomeninio gyvenimo bei veikimo, tiek politinei visuomenės santvarkai bei pažangai. Organizuotas politinis veikimas, kaipo labai komplikuotas ir reikalaująs maksimalinio intelektualinio ir dorinio pasiruošimo, tetinka vien visai subrendusiems žmonėms, tuo tarpu per anksti įėję į politiką žmonės sustoja savo išsivystyme, dažnai patvirksta ir pasidaro bergždi visuomeninio gyvenimo atžvilgiu. *Tai, kas iš tikro yra pageidaujama iš naujų kartų, nėra nei politinis indiferentizmas, nei politinis įsikarščiavimas.* Apolitinis auklėjimas arba net nelygstamai neutralus politinis auklėjimas, jei tik juodu būtų faktinai įvykdomu pedagoginėje praktikoje, sudarytų palankias sąlygas politiniam indiferentizmui, tuo tarpu griežtai partinis politinis auklėjimas faktinai sudaro labai palankias sąlygas politiniam įsikarščiavimui. Dėl to lygstamai neutralus politinis auklėjimas turi daugiausia davinių išvengti ir politinio indiferentizmo, ir partinio įsikarščiavimo.

Lygstamasis politinio auklėjimo neutralumas reik skirti nuo ugdymo sistemos ir tuo pačiu mokyklos neutralumo. Man teko savo laiku įrodinėti („Racionali mokyklų organizacijos sistema", Kaunas, 1927)[2], kad ugdymo sistema ir tuo pačiu mokykla, kur ji yra realizuojama, faktinai negali būti visiškai atpalaiduota nuo bet kurios pasaulėžiūros ir kad todėl nelygstamas mokyklos neutralumas yra iš esmės apgaulinga sąvoka. Buvo sykiu nurodinėta principiali prievolė stengtis pagrįsti mokyklinį auklėjimą bei lavinimą racionalia pasaulėžiūra ir ją nuosekliai pravesti ugdomajame veikime. Tik kaipo toleruotinas pereinamasis stovis buvo pripažintas lygstamasis viešų mokyklų neutralumas, kuris reikalauja pagrįsti mokyklinį auklėjimą bei lavinimą bendra įvairių, nors nelabai priešingų pasaulėžiūrų plotme. Tokiu būdu lygstamuoju mokyklos neutralumu vengiama re-

alizuoti ugdymo sistemoje dalykai, nepriimtini kelioms palyginant gretimoms pasaulėžiūroms, tuo tarpu lygstamai neutraliu politiniu auklėjimu vengiama ugdymo priklausomybės nuo bet kurios politinės organizacijos ir tiesioginio, sąmoningai siekiamo, patarnavimo kokiai nors politinei organizacijai politinio auklėjimo priemonėmis. Skirtumas tarp bendro lygstamojo mokyklos neutralumo ir lygstamojo politinio auklėjimo neutralumo duoda galimybės su visišku nuoseklumu laikyti pirmąjį netobulumo apraiška ir sykiu ginti antrojo privalomumą bei tikslingumą, nes faktinas neutralumas partijų ir šiaip jau politinių organizacijų atžvilgiu dar nereikalauja principialaus neutralumo pasaulėžiūros atžvilgiu, ir tarp kitko visuomeninės pasaulėžiūros su įvystyta į ją politine doktrina.

c. Reciprociteto principas politiniame jaunuomenės auklėjime kaipo jo reguliatyvinis kriterijus ir saugumo laidas. Labai yra reikšminga tai, kad valstybinės mokyklos niekados negali būti visiškai atpalaiduotos nuo faktinos vyriausybės politikos ir tuo pačiu mažiau ar daugiau yra verčiamos eiti partinio politinio auklėjimo pakraipa jau dėl tos paprastos priežasties, kad kiekviena vyriausybė remiasi tam tikromis visuomenės grupėmis, mažiau ar daugiau suorganizuotomis politiniu būdu. Neatimta faktinai ir iš privatinių mokyklų galimybė eiti partinio politinio auklėjimo pakraipa, bet jos iš tikrųjų turi daugiau davinių išvengti ir faktinai dažniau išvengia partinio politinio auklėjimo, nors lygstamai neutralus politinis auklėjimas turi jose pakankamai sąlygų nuosekliai pasireikšti sąryšyje su ta pasaulėžiūra, kuri yra sąmoningai padėta į ugdymo sistemos pagrindą. Todėl kai stovinčios prie valdžios vairo ir realizuojančios per vyriausybę tam tikrą politinį auklėjimą mokyklose politinės grupės prikaišioja privatinėms mokykloms partinę politiką, labai dažnai turima reikalo su ta dvilinka turinčių

jėgą žmonių etika, kuri visados smerkia silpnesnę pusę ir pateisina stipresnių prievartą pagal garsius posakius: *Vae victis! Beati posidentes!*[3]

Lojaliai statant politinio auklėjimo klausimą tenka vadovautis reciprociteto principu, t. y. kiekvienai konfesinei, tautinei arba šiaip jau ideologinei grupei pripažinti principialiai bei faktinai tiek teisių į politinį savo jaunuomenės auklėjimą, kiek jų reikalaujama sau. Todėl nedera reikalauti iš ko nors apolitinio auklėjimo, kai sau pripažįstama teisė į politinį jaunuomenės auklėjimą. Nepridera irgi drausti kitiems lygstamai neutralus politinis auklėjimas, kai toks auklėjimas sau pripažįstamas tinkamu bei principialiai privalomu. Bet užtat galima kovoti ir drausti griežtai partinis politinis auklėjimas, kai jis yra laikomas kenksmingu ir iš tikro vengiamas praktikoje. Taip pat galima kovoti ir drausti bet kurį kad ir teoriškai revoliucinį politinį auklėjimą, jei jis yra laikomas neleistinu sau, nors galima lygstamojo neutralumo ribose ruošti jaunuomenė prie politinių socialinių reformų ir visuomeninio pažangumo, realizuojamų teisėtu keliu. *Reciprociteto principas yra, žodžiu tariant, praktinis kriterijus, kuris leidžia objektyviai ir bešališkai spręsti, kas yra vengtina ir kas yra pageidaujama politiniame auklėjime.*

Lojaliai realizuojamas visuomenės švietimo darbe reciprociteto principas yra sykiu savo rūšies laidas, kad politinis auklėjimas būtų apsaugotas nuo partinių ekscesų ir išlaikomas lygstamojo neutralumo ribose. Jei politinis auklėjimas yra sykiu ir faktinai neišvengiamas, ir principialiai privalomas, tai nepalieka nieko kito, kaip rimtai susirūpinti normaliomis jo realizavimo sąlygomis ir jo suderinimu su visuomeninio gyvenimo ir pedagoginio veikimo principais.

d. Kova su partiškumo dvasia ir reikiamas nusistatymas partijos atžvilgiu: nei partijos paneigimas, nei partijos idealizavimas, tik jos tobulinimas pagal visuomeninės

kultūros reikalavimus. Apsisprendus už lygstamai neutralų politinį jaunuomenės auklėjimą prieš griežtai partinį auklėjimą, yra neišvengiama kova su partiškumo dvasia jaunuomenėje. Partiškumo dvasia, kaipo solidarumo priešingybė, laikoma neigiama apraiška subrendusioje kartoje, bet ji dar labiau yra nepageidaujama jaunoje tebebręstančioje kartoje. Bet vėl, smerkiant partiškumo dvasią ir su ja kovojant, reik tinkamai susiprasti, kas iš tikrųjų jinai yra ir kaip ji santykiuoja su politika ir partija apskritai. Nesuprantant arba nenorint suprasti tinkamai šito dalyko, galima labai lengvai peikti partiškumo dvasia kituose ir jinai toleruoti bei ugdyti savyje, kas mūsų laikais nėra visai retas dalykas. Todėl ir šituo klausimu privalu vėl nustatyti toks pats tikslumas, koks pasirodė reikalingas politinio auklėjimo neišvengiamumo ir pobūdžio klausimais.

Kai yra kalbama apie partiškumo dvasią ir kai sykiu šita partiškumo dvasia yra smerkiama, turima galvoje tas neigiamas nusiteikimas, kuris charakterizuoja partijos narius, ekskliuzyvistiškai suprantančius partijos uždavinius ir atitinkamai išvystančius partijos veikimą vienašališkumo, grupinio egoizmo, neapykantos, nesutariamumo ir valstybės bei partijos reikalų identifikavimo pakraipa. Nereik turėti daug sveiko proto ir visuomeniškos nuovokos, kad galima būtų pasmerkti partiškumo dvasia, kuri, kaip sakyta, yra ne kas kita kaip visuomeninio solidarumo priešingybė. Bet nors yra lengva visai teisingai nusistatyti partiškumo dvasios atžvilgiu, jau kiek sunkiau išvengti painiavos nusistatyme atžvilgiu į partiją apskritai. Todėl nestebėtina, kad mūsų laikais yra jau gerokai žmonių, kurie su naiviu įsitikinimu samprotauja šitokiu būdu: jei partijoms visai realiai gresia pagunda pasiduoti partiškumo dvasiai ir jei tai, kaip žinoma iš patyrimo, dažnai atsitinka, tai nelieka nieko kito, kaip pasmerkti partijos ir pradėti su jomis eksterminacijos kovą. Iš tikrųjų toks samprotavimas yra tiek pat vertas, ką ir

samprotavimas, kuris stengtųsi įrodyti bet kurios vyriausybės nereikalingumą tik todėl, kad vyriausybei gresia pavojus išnaudoti valdžią savo privatiniams reikalams, kas yra visados labai realus pavojus, ir kad iš tikrųjų labai neretai vyriausybės piktnaudžiauja savo valdžia, kas yra patyrimo faktas.

Faktinas ir principialus partijos nereikalingumas galima būtų teigti vien tada, jei kam pasisektų įrodyti, kad realaus mūsų žemiško gyvenimo sąlygose visuomenėje gali susidaryti vyriausybė ir realizuoti valstybinę valdžią, nesiremdama jokios atskiros grupės arba kelių grupių parama jau todėl, kad ji naudojasi sutartiniu pritarimu visų be išimties narių ir visais jais betarpiškai remiasi. Iš tikrųjų kiekviena vyriausybė remiasi mažesne ar didesne visuomenės dalimi, susidarančia iš vienos ar kelių grupių. Ar šitos grupės bus vadinamos vienu atveju kastomis, kitu atveju – luomais, trečiu atveju – klasėmis, ketvirtu atveju partijomis, ar jos net bus užmaskuotos po kokiu nors nepolitiniu ir nesocialiniu vardu, niekados nėra išvengiami žmonių susigrupavimai, turį mažiau ar daugiau politinių organizacijų pobūdžio. Iš tokių susigrupavimų pastebima, kad turinčios politinės reikšmės grupės laiko eigoje turi tendencijos atsipalaiduoti nuo nepolitinių pareigų, specializuotis pagal politinius uždavinius, susiorganizuoti viešosios organizacijos pagrindais ir veikti idėjiniais motyvais pagal doktrinalinį nusistatymą. Tendencija nereiškia tobulo realizavimo, bet šiaip ar taip tenka konstatuoti, kad kastai turi sprendžiamosios reikšmės prietaringai įsigalėjusios tradicijos, luomui – kilmė ir privilegijos, klasei – socialinė padėtis ir ekonominiai interesai, pagaliau partijai – ideologinis apsisprendimas.

Būtų nieku npateisinamas optimizmas idealizuoti žinomas iš patyrimo partijas; bet vis dėlto iš visų paminėtųjų susigrupavimų, turinčių taip pat politinės funkcijos, parla-

metariai veikianti partija turi daugiausiai davinių atsakyti aukštesnio kultūringumo reikalavimams: ji gali specializuotis pagal politinius uždavinius, turi galimybės padėti į savo pagrindą labiausiai atpalaiduotą nuo įvairių iracionalių gyvenimo motyvų visuomeninę doktriną ir apsispręsti idėjiniais sumetimais. Nei kasta, nei luomas, nei klasė, kad ir buvo pašaukti vaidinti politikoje mažesnę ar didesnę rolę, šitomis tendencijomis tokiame pat laipsnyje nepasižymėjo, kadangi jų nusistatymas buvo neišvengiamai komplikuojamas įvairiais iracionaliais momentais, kurių pirmoje eilėje buvo atitinkamai prietaringai įsigalėjusios tradicijos, kilmė bei privilegijos, socialinė padėtis bei ekonominiai interesai. Tuo tarpu kultūros istorija pakankamai suteikia įrodymų tam, kad kultūringumo augimas priežastingai yra surištas su atpalaiduotu nuo iracionalinių gyvenimo motyvų idėjingumu.

Kai iš visos eilės susigrupavimų, turinčių politinės reikšmės, vienas, būtent parlamentarinė partija, yra pripažįstamas geresniu už kitus, tai dar toli gražu nereiškia, kad šita politinio pobūdžio organizacija yra tobula ir todėl neturi savo pavojų bei silpnybių. Silpnybių bei pavojų partijos gyvenime bei veikime visados pakanka: be paminėto jau eksliuzyvizmo pavojaus, galima, sakysime, kalbėti apie partijų nepastovumą, apie pavojų palinkti į doktrinalinį arba net faktiną pervartingumą ir apie kitus panašius dalykus. Bet, kaip sakyta, šitos partinio veikimo silpnybės bei pavojai dar nekompromituoja pačios partijos, kaip kad labai realūs valdžios pavojai dar nekompromituoja vyriausybės reikalingumo. Jei kokia nors vyriausybė šių laikų valstybėje galėtų susidaryti ir laikytis sutartine visų piliečių parama ir nebūtų jai neišvengiamo reikalo remtis bent viena mažesne ar didesne visuomenės dalimi, susiorganizavusia grupiniais pagrindais, tada galima būtų kalbėti apie faktiną ir net principialų nereikalingumą tokio netobulo dalyko, koks

yra politinė partija. Bet dabar tenka skaitytis su partija, kaipo neišvengiama politinio gyvenimo priemone, kuri gali būti geriau ar blogiau sutvarkyta ir kuri sykiu gali būti gerai ar blogai naudojama.

Tuo tarpu jei lygstamojo gerumo, bet neišvengiama priemonė yra paneigiama vardan nelygstamojo pageidaujamojo tobulumo, įvyksta dažniausiai ne pažanga, bet atžanga, pagal genialų Pascalio posakį: „Qui veut faire l'ange, fait la bête"[4]. Kas iš tikro atsitinka mūsų laikais, kai, iš vienos pusės, partija yra griežtai paneigiama ir gujama, o iš kitos pusės, neįstengiama realizuoti politinė visos visuomenės vienybė? Tuomet arba einama sąžiningos atžangos keliu ir partija įvystoma į tokius socialinius susigrupavimus, kokie anksčiau buvo kasta, luomas ar klasė, arba net su nesąžiningu ciniškumu einama prie tokių neparlamentarinio partinio gyvenimo apraiškų, kokios kad yra oligarchų klikos, maištininkų gaujos ar politinių aferistų sėbrijos. Nei vienu, nei antru atveju neišvengiama partikuliarinių politinių susigrupavimų, ir sykiu nei vienu, nei antru atveju politiniai susigrupavimai nepasižymi drauge ir atvirumu, ir viešumu, ir sąmoningumu, ir sąžiningumu. Žodžiu tariant, partijos paneigimas mūsų laikais gali reikšti arba nesusipratimą, po kuriuo slepiasi politinis naivumas, arba nesąžiningą manevrą, kuriuo norima pasinaudoti partinio veikimo priemonėmis, neigiant panašią teisę savo priešininkams. Aišku savaime, kad pastaruoju atveju yra gaunama žemiausia partiškumo apraiška..

Tokiu būdu nei partijos paneigimas bei gujimas, nei partijos idealizavimas bei toleravimas jos neigiamų apraiškų nėra reikiamas nusistatymas partijos atžvilgiu. Vienintelis tinkamas nusistatymas tėra jos tobulinimas, kaipo neišvengiamos politinio gyvenimo priemonės, pagal visuomenės kultūros reikalavimus. Tik šita pakraipa einant, galima realizuoti palaipsniui politinio gyvenimo pažanga. Tai ypatingai tenka įsisąmoninti,

žiūrint į politinį gyvenimą pedagoginiu atžvilgiu. Tuo tarpu, žiūrint šituo atžvilgiu, reik labai rimtai skaitytis su paminėtuoju Pascalio pasakymu, kuris gali būti gražiai paaiškintas šiais teisingais Henri Guittono žodžiais: „En toutes choses le mieux est l'ennemi du bien, lorsqu'on oubie que le bien est le seul moyen de parvenir au mieux" („Kiekviename dalyke tai, kas yra geriausia, yra priešinga tam, kas yra gera, kai pamirštama, kad tai, kas yra gera, yra vienintelė priemonė atsiekti tai, kas yra geriausia"; „Le Van", 1928, Nr. 86, p. 40). Paskutinių laikų patyrimas labai įtikinamai parodo, kad šita tiesa galioja ir politinės partijos klausimui.

Taigi vedant politinį auklėjimą priešinga partiškumo dvasiai pakraipa, reik rimtai skaitytis su tuo, kad naujoms kartoms noroms ar nenoroms teks šiaip ar taip dalyvauti politiniame gyvenime ir tuo pačiu daugiau ar mažiau organizuotu būdu dėtis į partinius susigrupavimus, pasiekus pilno subrendimo amžiaus. Norint tad naujas kartas ir šiuo atžvilgiu tinkamai paruošti politinio gyvenimo bei veikimo uždaviniams, o tai daryti ne tik pageidaujama, bet ir privalu, nelieka nieko geresnio, kaip taip vesti politinis auklėjimas, kad būsimieji partijos nariai būtų maksimaliai apdrausti prieš partiškumo dvasią ir kitus partinio veikimo pavojus. Vesti politinis auklėjimas su mintimi, kad auklėtiniai niekados neturės dalyvauti partiniame gyvenime reiškia iš tikrųjų sąmoningai ar nesąmoningai save apgaudinėti ir padaryti visuomenei blogas patarnavimas. Toks politinis naujos kartos auklėjimas, kuris turėtų ją ateityje apsaugoti nuo partiškumo dvasios ir kitų partinio veikimo pavojų, anaiptol dar nereiškia partinio auklėjimo ir nė kiek neprieštarauja tam lygstamai neutraliam politiniam auklėjimui, kurio privalomumas aukščiau buvo įrodinėjamas. Jis yra ne vienos kurios partijos arba net visų partijų reikalaujamas,

bet tos aukštesnės politinės kultūros, kuri tik viena tegalėtų įvesti partijų kovą į visuomeninio sąžiningumo ir parlamentarinio padorumo ribas.

Iki šiolei buvo sprendžiamas formalinis klausimas, koks privalo būti politinis auklėjimas bendra savo pakraipa. Yra paaiškėję, kad politinis auklėjimas, faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas, negali ir neprivalo būti neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, bet gali ir privalo būti neutralus aktualių partijų atžvilgiu ir kad toks lygstamai neutralus politinis auklėjimas turi apsaugoti naujas kartas nuo partiškumo dvasios ir kitų partinio gyvenimo pavojų, visai realiai skaitydamasis su neišvengiamu joms reikalu dalyvauti politiniame gyvenime, telkiantis į šiokias ar tokias politines grupes. Toliau teks bendriausiais bruožais nusakyti, koks privalo būti šitokis lygstamai neutralus politinis auklėjimas savo turiniu, kad jis pajėgtų apsaugoti naujas kartas nuo partinio ekskliuzyvizmo ir nuo surištų su juo kitų pavojų.

e. Vedamosios valstybinio auklėjimo idėjos. Kai kalbama apie valstybinį auklėjimą, turima galvoje piliečių auklėjimas, kuriuo jie yra ruošiami geriausiai atsakyti teisingiems bei tikslingiems valstybės reikalavimams. Iš tikrųjų *politiniu auklėjimu yra siekiama politinė kultūra, kuri būtų viltinga atrama politinei santvarkai.*

Politinio auklėjimo vykdytojams yra labai svarbu tinkamai nusimanyti, kaip santykiuoja tarp savęs politinė santvarka su politine kultūra. Šitas santykiavimas tėra viena tik sritis to platesnio santykiavimo, kurio yra tarp visuomenės santvarkos ir visuomeninės kultūros. Politinio gyvenimo srityje galima daugiau svarbos teikti arba politinių institucijų santvarkai, arba politinei piliečių kultūrai. Tie, kurie visą svarbą mato politinėje piliečių kultūroje, išreiš-

kia, sykiu su Horacijumi, savo įsitikinimą retorišku klausimu: „Quid leges sine moribus?"[5] Užtat tie, kurie visą arba bent pagrindinę svarbą mato politinių institucijų sutvarkyme, prieš šitą klausimą pastato jo parafrazę: „Quid mores sine legibus?"[6] Pilna tiesa glūdi ne viename katrame iš šių kontrastuojančių teigimų, bet sintetiniame jų dviejų suderinime. Neabejotinos reikšmės politinei tvarkai turi politinė piliečių kultūra, o iš antros pusės, ir politinės santvarkos institucijos turi taip pat didelės reikšmės politiniam piliečių gyvenimui. Neteisinga, beprasmė, paremta prievarta ir subjektyvine nuožiūra vyriausybės politika ir atitinkamos politinės reformos gali sudemoralizuoti piliečius ir tuo pačiu apardyti politinę jų kultūrą. Bet iš kitos pusės, racionali vyriausybės politika ir atitinkamos reformos reikalauja iš piliečių pusės reikiamo politinio išsiauklėjimo, kitaip tariant, tam tikros politinės kultūros.

Politinis auklėjimas, kaipo pedagoginis veikimas, negali turėti tiesioginės veikmės į politinių institucijų santvarką, bet jis gali ir privalo ugdyti politinę piliečių kultūrą, ir dar ta prasme, kad šita kultūra būtų politinei santvarkai ne tik viltinga atrama, bet ir tobulėjimo veiksnys. Foersteris į savo politinės pedagogikos pagrindą ir yra padėjęs tą Platono idėją, kad *valstybinė santvarka turi remtis reikiama sielos organizacija*. „Valstybė, kaipo organizuotas gyvenimas, – sako jisai, – tegali būti tvirtai pagrįsta vien tam tikro organizatorinio principo įdiegimu į sielos gyvenimą"*. „Organizuojamoji aukščiausios visumos idėja, kuriai privalo tarnauti visi atskiri tikslai, sutelkia valstybinį susipratimą ir pakelia jį prie vyriausio tikslo įsąmoninimo"**. „Šita pagrindinė Platono idėja apie valstybinio gyvenimo regeneraciją reikiamos gyvenimo pareigų santvarkos pastatymu

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und Politische Pädagogik. – S. 391.
** Ten pat. – P. 390.

individualinėje sieloje negali būti pakankamai aukštai vertinama visoje politinėje pedagogikoje"*. Ir iš tikro *politinė visuomenės kultūra tegali būti atsiekta vien piliečių sielos organizacija, kuri įstengtų palenkti teisėto reikalo ribose privatinius jų interesus politinės visumos tikslams.*

Ne visi privatiniai interesai ir ne pilnai gali ir privalo būti palenkti politinės visumos tikslams. Visuomenė ne tik tėra gyva asmenyse, bet tam tikra prasme yra pašaukta net jiems patarnauti, besirūpindama bendra jų gerove. Pavyzdžiui, prigimtosios asmenų teisės negali būti panaikintos net teisėtai, formaliu atžvilgiu, išreikšta valstybės valia. Privatinių interesų hierarchija ir jų palenkimas galutinėje sąskaitoje vyriausiam politinės visumos tikslui tegali įvykti vien tada, jei žmonių sielose yra gyva aiški teisės sąmonė. *Teisės sąmonė iš tikrųjų tvarko atskirą žmogaus sielą taip, kaip to reikalauja politinė visuomenės santvarka.* Štai kodėl teisės sąmonė buvo savo laiku pripažinta pagrindiniu politiniu nusiteikimu, kuris privalo būti išvystomas naujose kartose.

Normali teisės sąmonė, orientuojama, iš vienos pusės, pagal pozityviąją teisę, o iš antros pusės, pagal prigimtąją teisę, yra sykiu ir valstybinės tvarkos, ir valstybinės pažangos veiksnys. Kiek teisės sąmonėje randa atspindžio faktinoji valstybės santvarka, tiek jinai yra pastovios tvarkos veiksnys. Kiek teisės sąmonėje yra gyva prigimtosios teisės koncepcija, arba, kitaip tariant, tai, kas privalo būti, jinai yra politinės pažangos veiksnys. Abidvi šitos linkmės yra reikalingos jaunuomenės auklėjime, nes tik tokiu būdu galima išauklėti visai sąmoninga politiniu atžvilgiu nauja piliečių karta, kuri sykiu ir gerbtų tvirtas teisines tradicijas, ir būtų linkusi į reikiamą politinės santvarkos tobulinimą.

Valstybinės tvarkos atžvilgiu teisės sąmonė visų pirma

* Ten pat. – P. 390–391.

reikalauja vadinamojo legalinio teisingumo, kuris įpareigoja kiekvieną pilietį dalyvauti pagal savo išgales bendros gerovės sudaryme ir tokių valstybinių sunkenybių kilojime, kokios yra karo tarnyba, mokesčiai, socialinių reikalų ir naudingų įstaigų aprūpinimas, administratyvinių bei politinių pareigų ir tame skaičiuje prievolės dalyvauti rinkimuose prisiėmimas ir t. t. Čia, kaip ir šiaip jau politinės tvarkos palaikyme, reikalingas yra didelis piliečių drausmingumas, kuris leistų jiems ne tik apsaugoti tvarkos tradicijas, bet ir ištikimai eiti savo pareigas.

Bet tvarkos saugojimas ir ištikimas savo pareigų ėjimas neprivalo dar būti aklas vergavimas bet kuriai tvarkai. Tiek susidariusi tvarka, tiek projektuojama tvarka gali būti tolimos nuo racionalios tvarkos. Todėl, kad tvarkos patobulinimas galėtų įvykti, reikalinga yra iš piliečių pusės tam tikra reformų dvasia. Reikiama reformų dvasia gaunama yra tada, kai jiems yra gyvas visuomeninis idealas, kaipo galutinis visuomeninių aspiracijų tikslas, kai piliečiai turi prigimtosios teisės, kaipo teisinės normos, supratimą ir kai jie sykiu sugeba daryti ir racionalinių išvadžiojimų apie tai, kas privalo būti, ir praktiškų pritaikymų, skaitydamiesi su realiomis gyvenimo tendencijomis.

Suprantama savaime, koks yra reikalingas piliečių drausmingumas, kad jie sugebėtų ir gerbti teisėtą tvarką, ir pageidauti racionalios pažangos. Šitas drausmingumas dera pavadinti parlamentariniu ta prasme, kad jis sugeba derinti tvirtas tradicijas su reformų dvasia, legaliai pasireiškiančia piliečių iniciatyvos tvarkoje. Todėl šalia parlamentarinio drausmingumo reikalinga yra dar piliečiams tam tikra laisvės meilė, kurios prieglobstyje gali išaugti pajautimas atsakomybės už tai, kas darosi viešame gyvenime, iniciatyvos dvasia ir išmintimi pagrįstas politinis taktas. Ten, kur piliečiai nepasižymi laisvės meile, negali būti jokios politinės kultūros, jei, žinoma, paprastos dresūros nevadinsime

kultūros vardu, nes tikra politinė kultūra remiasi piliečių drausmingumu, pagrįstu laisvu apsisprendimu. Kitaip tariant, tikra politinė kultūra reikalauja drausmės ir laisvės *sintezės*.

Šita sintezė ypač yra svarbi dabartinėse demokratijose, kur piliečių drausmingumas ir susipratimas turi būti tvirta užtvara demagogijos sugestijoms.

Taigi reikalinga valstybės gyvavimui politinė piliečių kultūra turi jungti jų sieloje aiškią teisės sąmonę su visa eile antraeilių, bet vis dėlto labai svarbių nusiteikimų, kurie yra legalinis teisingumas, reikalaująs *suderinti privatinius* interesus su politinės visumos tikslais ir prisiimti valstybinių sunkenybių bei pareigų naštą pagal išgales, o iš antros pusės, drausminga įstatymų, valdžios ir tvarkos pagarba, reikiama reformų dvasia, sutelktinės atsakomybės jausmas, legaliai reiškiama iniciatyva ir laisvės meilė.

f. Vedamosios pilietinio auklėjimo idėjos. Pilietinis auklėjimas turi savo uždaviniu paruošti tinkamą piliečių sugyvenimą tarp savęs. Jei kurios valstybės piliečiai nėra išauklėti šituo atžvilgiu, negalima tikėtis, kad jie sugebėtų taikingai sugyventi, vaisingai bendradarbiauti ir sėkmingai ginti bendrus valstybinės visumos reikalus. Visa tai reikalauja iš piliečių tam tikro solidarumo, arba vienybės jausmo, kuris būtų padėtas į visuomeninio drausmingumo pagrindą. Kitaip tariant yra reikalingas tam tikras piliečių susidraugavimas siauresniu ar platesniu vienybės pagrindu.

Visuomeninio idealo kaipo visuotinio susidraugavimo laisvės bei lygybės pagrindais įsisąmoninimas turi jau tam tikros reikšmės pilietiniam auklėjimui. Jis nurodo, kuria linkme turi eiti piliečių auklėjimas. Bet idealo supratimas ir jo įsisąmoninimas dar toli gražu yra nepakankamas, kad galėtų būti realizuotas nors kiek žymesnėje dalyje. Reik šalia

to dar nusimanyti, kokiais keliais arba priemonėmis dera eiti prie jo realizavimo. Nenusimanymas apie pastarąjį dalyką kartais gali piliečius labiau tolinti nuo gero sugyvenimo, užuot juos auklėjus pilietiniu atžvilgiu ir artinus prie susidraugavimo. Tai ypatingai svarbu suprasti mūsų laikais, kai vienybės įgyvendinimo visuomenėje klausimas dažnai statomas visai netinkamu būdu.

Norint realizuoti visuomenėje siauresnę ar platesnę vienybę, maža pasistatyti šitas tikslas ir paskelbti jis visuomenei siektinu, bet reik dar sudaryti tam tinkamos sąlygos. Vienybė, arba šiaip jau visuomeninis solidarumas, nėra dalykas, kuris galėtų būti realizuotas diktatorišku būdu prievartos ir netolerancijos priemonėmis. Visuomenės solidarumas ir apskritai bet kuri piliečių vienybė priklauso prie dorinių apraiškų, kurios, kaip ir tikyba, negali būti realizuotos visuomenės gyvenime išviršinėmis priemonėmis. Realiai žiūrint į dalykus čia tenka skaitytis ir su žmonių netobulumu, ir su įvairiu jų susipratimu, ir su įvairiais jų interesais, ir ypatingai su tuo, kad kiekvienas dorinis nusistatymas yra laisvo apsisprendimo išdava.

Tokiu būdu, kalbant apie pilietinės taikos, vienybės arba solidarumo realizavimą visuomenėje ir atitinkamą piliečių auklėjimą, reik, iš vienos pusės, tinkamai suprasti, kokia vienybė gali būti realizuota tam tikrose visuomeninio gyvenimo aplinkybėse, o iš kitos pusės, gerai nusimanyti, kokios sąlygos turi būti sudarytos, kad pageidaujamoji vienybė iš tikro galėtų būti realizuota šitose aplinkybėse.

Žmonių vienybė gali būti ekstensyvinė ir intensyvinė. Ji yra ekstensyvinė, kai remiasi formaliniu principu, t. y. kai žmones jungia sugyvenimo forma, neturinti savyje ideologinio turinio, arba mažiau ar daugiau plačios pasaulėžiūros. Ji yra intensyvinė, kada remiasi ne tik formaliniu sugyvenimo principu, bet ir ideologiniu pasaulėžiūros principu, kuris, palygintas su pirmuoju, yra materialinis principas.

Valstybinė piliečių vienybė yra grynai ekstensyvinė, nes juos jungia vien valstybinio gyvenimo forma, suprasta dar labai plačiai, būtent, nekonkretizuota net tokiame ar kitokiame valdymo režime. Bažnytinė tikinčiųjų, sakysime, katalikų vienybė yra intensyvinė, nes juos jungia ne tik formalinis bažnytinės priklausomybės principas, bet ir materialinis labai turtingos religinės pasaulėžiūros principas. Tautinė žmonių vienybė, kad ir pagrįsta tautinės individualybės ir tautiškos kultūros bendrumu, vis dėlto priklauso prie ekstensyvinės vienybės, nes ši tautinė individualybė ir tautiška kultūra pasižymi formaliniu pobūdžiu ir labai maža teturi bendro ideologinio turinio, nors ir pastarojo negalima būtų visai užginčyti susipratusioms tautybėms. Šalia valstybinės, bažnytinės ir tautinės žmonių vienybės yra dar visa eilė siauresnių ar platesnių vienybių, iš kurių vienos pasižymi labiau ekstensyviniu, kitos – labiau intensyviniu pobūdžiu. Pavyzdžiui, profesinė sąjunga gali pasižymėti grynai ekstensyviniu, tuo tarpu partija labiau intensyviniu pobūdžiu, nors gali būt ir atvirkščių atsitikimų.

Kalbant apie privalomą vienos valstybės piliečiams solidarumą arba vienybę, tegalima reikalauti vien ekstensyvinės vienybės, nes įvairių piliečių grupių buvimas neduoda jokios galimybės reikalauti intensyvinės vienybės. Sakysime, buvimas Lietuvoje įvairių konfesinių, tautinių ir ideologinių grupių neleidžia tikėtis, kad čia galima būtų sudaryti intensyvinę piliečių vienybę. Tai, ko čia galima būtų reikalauti iš visų piliečių, yra lojalus solidarizavimasis su bendrais viso krašto ir visos valstybės interesais, neidentifikuojant jų nei su daugumos gyventojų tautybe, nei su valstybine valdymo forma. Iš lietuvių piliečių galima dar reikalauti, kad jie, šalia paminėtosios prievolės, lojaliai solidarizuotųsi su bendrais visos lietuvių tautos interesais, neidentifikuojant jų su jokia

ideologine ar kita kokia lietuvių tautos grupe. Iš katalikų lietuvių piliečių galima reikalauti dar daugiau, būtent, kad jie solidarizuotųsi su bendrais visos katalikų Bažnyčios interesais, neidentifikuojant šitų interesų su kokia nors, sakysime, tautine katalikų grupe. Kaip matome, ta vienybė arba tasai solidarumas, kurio visai teisėtai galima reikalauti iš visų vieno krašto arba vienos valstybės piliečių, yra gana neturtinga savo turiniu, o kas svarbiausia, ji neleidžia identifikuoti vienybės su bet kurios atskiros grupės interesais.

Tik ekstensyvinė vienybė tokios priverstinės organizacijos, kokia yra valstybė, gali būti privaloma visiems piliečiams. Taip pat siauresnės teritorinės organizacijos, kaip, pavyzdžiui, autonominė provincija arba šiaip jau savivaldybė, gali pretenduoti prie tam tikros gyvenančių atitinkamose teritorijose žmonių vienybės. Bet visados vienybės supratimas tegali būti labai platus, grynai formalinis, arba ekstensyvinis, ir, be to, pati vienybė tegali turėti labai apribotas sankcijas, o, kas svarbiausia, jokios teritorinės organizacijos, turinčios priverčiamosios galios, negali pretenduoti prie intensyvinės vienybės gyvenančių jų žinioje žmonių.

Pagaliau svarbu suprasti, kad visais atvejais vienybės organizacija negali būti įvykdyta išviršinėmis kokios nors organizacijos priemonėmis, nes vienybės organizacija yra iš tikrųjų, kaip tai gerai nurodo Foersteris, žmonių sielos organizacija. Todėl sumaniai ir realiai siekiant siauresnės ar platesnės vienybės tenka rūpintis, kad šitaip suprantamos vienybės organizavimui būtų vartojami tinkami būdai ir priemonės. Šituo tikslu reikalinga įdiegti žmonėms vienybės reikalo supratimas, reik juose išauklėti solidarumo nusiteikimas, bet dar svarbiau sudaryti tokios sugyvenimo bei bendradarbiavimo sąlygos, kurios ugdytų solidarumo bei vienybės nuotaiką.

Vienybė savaime susidaro ten, kur atsiranda bendrų interesų arba kur žmonės džiaugiasi bendros gerovės padėtimi. Žmogaus valiai yra įgimta pageidauti gėrio, ir šitas principas privalu padėti į pagrindą, norint sudaryti tinkamas sąlygas vienybei tarpti. Nors dėl įvairių gėrybių žmonių nusistatymas gali būti įvairus, vis dėlto svarbu yra realizuoti visuomenėje tokios gyvenimo ir bendradarbiavimo sąlygos, kurios paprastai yra laikomos žmonių tam tikromis visuomeninėmis gėrybėmis. Tokios gėrybės yra laisvė apsispręsti, lygybė pasireikšti ir galimybė patenkinti savo reikalus su pagalba tinkamiausių organizacijų. Žmogus nėra linkęs jaustis tikru nariu ir solidarizuotis su tokia organizacija, kuriai jis verčiamas vergauti. Tiek visuomenė, tiek solidari organizacija tegali susidaryti iš laisvų asmenų, nes ten, kur yra vergų, nėra tikros vienybės. Taip pat ten, kur nėra pasireiškimo lygybės, paremtos moraline ir juridine žmonių lygybe, negali būti vienybės nuotaikos ir solidarumo jausmo. Žmonių yra įvairių įvairiausių savo gabumais, savo individualiniais nusiteikimais ir kuriamaisiais sugebėjimais, bet vis dėlto visiems turi būti užleista lygi teisė pasireikšti savo gyvenimu bei veikimu. Ten, kur žmogus neranda tinkamų aplinkybių savo pasireiškimui, negali būti kalbos apie solidarų jo nusijautimą su kitais visuomenės nariais. Pagaliau teisė organizuotis pagal įvairius savo reikalus į įvairias organizacijas ir naudotis šitų organizacijų pagalba yra visados vertinama kaipo tam tikra visuomeninė gėrybė, kuri iš tikrųjų ne skiria, bet jungia šitos visuomenės narius, kad ir labai įvairiai besiorganizuojančius.

Žmonės, turį naivų supratimą apie visuomenės vienybę, dažnai mano, kad laisvė organizuotis į atskiras organizacijas pagal savo įsitikinimus skaldo žmones į atskiras grupes, nesugebančias sugyventi tarp savęs. Iš tikrųjų skiria ir skaldo žmones ne laisvė organizuotis įvairiais ekonominiais, socialiniais, kultūriniais, tautiniais ir konfesiniais pagrin-

dais, bet nelygus įvairių vienos rūšies organizacijų traktavimas iš pusės visuomeninės valdžios. Tuomet pati valdžia ardo vienybės nuotaiką visuomenėje ir nesudaro sąlygos, kuriai esant galima sėkmingai auklėti piliečių solidarumą.

Apskritai sunku yra auklėti piliečiai solidarumo ir vienybės linkme, kai vieni iš jų jaučiasi privilegijuotais nariais, o kiti yra posūnių padėtyje. Kokis iš tikro gali būti solidarumas tarp vienų ir antrų, kai pirmieji neatsisako nuo privilegijų, tuo tarpu antrieji turi ginti savo prigimtąsias teises?

Žodžiu tariant, pilietinis žmonių auklėjimas gali būti tikrai sėkmingas tik tada, kai visuomenės gyvenime yra sudarytos atitinkamos sąlygos. Kai šitų sąlygų nėra ir kai vyriausybė veda politiką, kuria nelygiai yra traktuojamos įvairios visuomeninės grupės, ir sykiu privilegijuotos grupės panaudoja savo padėtį partikuliariniams savo tikslams, kad ir prisidengdamos visos visuomenės arba visos tautos interesais, negalima tikėtis normalaus piliečių auklėjimo taikingumo, solidarumo ir vienybės atžvilgiu. Šituo atžvilgiu kiekvienas absoliutizmas, kiekviena diktatūra iš kairės ar iš dešinės yra nepalanki aplinkybė pilietiškam žmonių auklėjimui.

Kai tokiu būdu piliečiai yra demoralizuojami vyriausybės politika, yra labai svarbus dalykas pastatyti bent jaunuomenės pilietinį auklėjimą ant tinkamų pagrindų. Tiesa, jaunuomenė niekados nepasilieka visai izoliuota nuo plačiosios visuomenės, ir joje visados randa atbalsio tai, kas darosi šioje pastarojoje. Bet kaip tik todėl netinkamose visuomeninio gyvenimo sąlygose pilietinis jaunuomenės auklėjimas įgauna dar didesnės reikšmės, nes tinkamu jaunuomenės išauklėjimu galima tikėtis bent iš dalies ateityje atitaisyti tas blogybes, kurių pridaro netinkama visuomeninė vyriausybės politika. Kokie tad nusiteikimai svarbu sudaryti jaunuomenėje, kad ji būtų paruošta lemtam piliečių sugyvenimui ir reikiamam jų bendradarbiavimui?

Jei geras piliečių sugyvenimas pareina nuo tokių sąlygų, kokios yra laisvė apsispręsti, lygybė pasireikšti ir teisė organizuotis, tai atitinkamai prideramas pilietinis jaunuomenės auklėjimas bus tas, kuris sudarys daugiausia laidų šitoms sąlygoms realizuoti visuomenės gyvenime. Būtent, *laisvė apsispręsti reikalauja tolerancijos iš kitaip manančių žmonių, lygybė pasireikšti – objektyvaus vertinimo kiekvieno asmens pasireiškimo ir teisė organizuotis – reciprociteto dvasios.* Ten, kur nėra tolerancijos, objektyvaus vertinimo kitų žmonių pasireiškimų ir reciprociteto dvasios, negali būti nei taikaus piliečių sugyvenimo, nei naudingo jų bendradarbiavimo.

Kai kalbama apie toleranciją, reik gerai nusimanyti, kad ji, gerai suprasta, anaiptol nereiškia principialaus abejingumo. Būtų nedovanotina pedagogams klaida paskandinti naujos kartos ideologiniame bei praktiniame indiferentizme, t. y. padaryti jos abejingos pasaulėžiūros ir praktinio pasireiškimo atžvilgiu. Žmogus, kuris neturi jokių pažiūrų į pasaulį ir gyvenimą ir kuris vienodai abejingomis akimis žiūri į gerus ir blogus pasielgimus, ne tik nėra geras pilietis, bet dar yra labai pavojingas, nes toks žmogus labai lengvai tampa visai neabejingu įrankiu ardomųjų visuomenės veiksnių rankose. Tikra tolerancija turi ne principialaus, bet praktinio pobūdžio ir, kaip visai teisingai pastebi Foersteris, gali ir privalo sutarti su pilnu ištikimumu tvirtiems savo įsitikinimams. „Tikra tolerancija, – sako šitas didelis pedagogas, – privalo būti jungtina su stipriausiu nepalenkiamu tikėjimu savo vidumi patirta tiesa; ji turi net kaip tik ten save pareikšti, kur yra visiško įsitikinimo, kad kitas žmogus stovi ant klaidingo kelio"*.

Žmogus, neturįs įsitikinimų, negali net pasižymėti tolerancija, nes apie tikrą toleranciją tegalima kalbėti šalia tvirtų įsitikinimų. Toks žmogus yra tiesiog abejingas, kas visai

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und Politische Pädagogik. – S. 448–449.

nesudaro jokios dorybės. Šiais laikais, kai oficialiose mūsų sferose yra pasireiškusi baimė ideologinių srovių jaunuomenėje ir atitinkama abejingumo auklėjimo politika, yra daroma viena pagrindinė klaida: *baimė nekultūriškos netolerancijos bei neapykantos neprivalo būti baimė ideologinio jaunuomenės susipratimo.* Galima ir privalu kovoti su netolerancijos bei neapykantos apraiškomis tiek visuomenės, tiek jaunuomenės gyvenime, bet *nevalia stelbti ideologinis susipratimas ir propaguoti principialus abejingumas.* Jei manoma atsiekti piliečių taikos tvirtų įsitikinimų sąskaita ir pagrįsti visuomeninės santvarkos pastovumas abejingumu, tai iš tikrųjų tikimasi pagrįsti visuomenės gyvenimas liokajišku oportunizmu, kuris yra labai mažai patikimas pastovios tvarkos ramstis.

Tiesa, labai dažnai kovojama su ideologinėmis jaunuomenės srovėmis tiek, kiek šitos srovės nesutaria su oficialiu valstybinės valdžios nusistatymu, ir sykiu pataikaujama pageidaujamai srovei. Bet toks nelygus traktavimas įvairių jaunuomenės grupių ne tik neauklėja tolerancijos visuomenėje, bet ardo jos pagrindus tiek visuomenėje, tiek jaunuomenėje.

Šalia tolerancijos ne mažesnės reikšmės pilietiniam jaunuomenės auklėjimui turi objektyvumo dvasia, kuri yra reikalinga tam, kad jaunuomenė galėtų išvengti siaurų sprendimų ir partinio žvelgimo į dalykus. „Šita linkme, – sako Foersteris, – privalo ypatingai stengtis veikti auklėjimas objektyvumui, kaipo tikras riteriškosios dvasios veikdymas.

Visų pirma mūsų aukštesniųjų mokyklų jaunuomenė privalo būti stropiai lenkiama į tai, kas vadinasi, kaip tik tarp viso modernaus sulaukėjimo, reikštis tikrais aukštesnio dvasinio išsilavinimo nešėjais, ir iš kur eina principas *noblesse oblige* užsilaikymui atžvilgiu į dienos geidulius. Kiekviena moksliškos dvasios vieta turi būti *objektyvumo prieglauda* visai neišvengiamoje nuomonių bei interesų kovoje; tai betgi

tik tada tegali įvykti, jei šita objektyvumo, teisingumo ir griežtai daiktiško sprendimo dvasia bus *drausmingai* praktikuojama *kasdienėje mūsų kalboje* apie tai, kas prieštarauja mūsų tradicijoms, pažiūroms ir simpatijoms. Toks auklėjimas objektyvumui yra neabejotinai svarbiausias pagrindas tautai sukultūrinti vidaus politikoje"*.

Tik esant tokiam objektyvumui visuomenėje tėra teisingai vertinami žmonių pasireiškimai ir kiekvienam visuomenės nariui yra užleidžiama laisvai reikštis savo galimybių ribose.

Pagaliau jaunuomenė privalo būti pratinama laisvai, bet drausmingai organizuotis pagal reciprociteto principą. *Jaunuomenė, nesugebanti organizuotis ir dirbti organizacinį darbą, yra nevisuomeniška iš savo pagrindo ir neduoda vilties iš jos tikėtis ateityje ko nors teigiamo visuomeniniam gyvenimui.* Organizaciniame veikime jaunuomenė įgauna tų nusiteikimų, kurie yra neišvengiami būsimame plačiajame visuomeniniame veikime, ar tai bus politinis, ar socialinis, ar šiaip jau korporatyvinis veikimas. *Uždrausti jaunuomenei organizuotis ir sykiu federuotis į plačias sąjungas iš tikrųjų reiškia slopinti joje visuomeniniai jausmai ir tuo pačiu ardyti ta visuomenė, kurioje jai ateityje teks gyventi ir veikti.*

Jaunuomenė ne tik privalo laisvai ir drausmingai organizuotis, žinoma, plačiai supantamo nepartinio valstybiškumo ribose, bet ir gerbti organizaciniame gyvenime lygybės principą ta prasme, kad ji respektuotų kitų grupių teises organizuotis ir veikti, jei ir šios taip pat neišeina iš plačiai suprantamo nepartinio valstybiškumo ribų. Niekas taip nedemoralizuoja atskirų jaunuomenės grupių santykių ir nesukiršina vienas iš jų prieš kitas, kaip protegavimas vienų ir engimas kitų. Tuo pačiu į jaunuomenės

* Ten pat. – P. 436.

gyvenimą yra įnešami nesutikimo ir nesugyvenimo nuodai, kurie nenustos veikę ir tada, kai jaunuomenė bus jau išėjusi į platų visuomeninį gyvenimą. Kiekviena visuomenė visados šiaip ar taip diferencijuojasi pagal įvairius principus, pažiūras ir interesus, o iš kitos pusės – šiaip ar taip sueina į vienybę, kad ir labai ekstensyvioje lytyje. Tai yra gyvenimo faktas, su kuriuo negalima nesiskaityti sprendžiant visuomeninio auklėjimo klausimus. *Visuomeninis auklėjimas turi ruošti jaunuomenę realiam visuomeniniam gyvenimui, kuris vienu atžvilgiu yra diferencijuotas, kitu atžvilgiu federuotas; todėl ir jaunuomenėje tenka išvystyti atitinkami nusiteikimai, kurie leistų jai ateityje eiti diferencijuoto federalizmo keliais.*

Šito diferencijuoto federalizmo reikalui yra labai svarbu išauklėti naujose kartose reciprociteto dvasia, kad kiekviena jaunuomenės grupė būtų savaime linkusi pripažinti kiekvienai kitai grupei tiek pat viešų organizavimosi ir veikimo teisių, kiek jų ji pati sau reikalauja. *Reciprociteto dvasia yra priešginybė tai hotentotų etikai, kuri taip yra įsigalėjusi mūsų visuomenėje paskutiniais laikais ir kuri taip yra tolima krikščioniškai etikai,* įsakančiai mylėti kitą kaip save ir draudžiančiai daryti kitam tai, kas nepageidaujama sau. Tik hotentotų etikos nugalėjimas jaunuomenės tarpe gali žadėti mūsų visuomenės gyvenimui daugiau produktingumo ir vienybės, nes reciprociteto dvasia, saugodama visuomenės diferenciaciją, tuo pačiu saugoja produktingą specializaciją, o aplengvindama federavimąsi, auklėja visuomenės vienybę.

Taigi tinkamai suprantama tolerancija, objektyvus sprendimas apie žmones ir jų veikimą ir reciprociteto dvasia yra trys moraliniai nusiteikimai, kurie turi labai didelės reikšmės pilietiniam išsiauklėjimui ir kurie sykiu taip retai pasitaiko mūsų visuomenėje, ypač tose jos grupėse, kurios laimi viešpataujamą joje padėtį.

g. Politinis solidarizmas kaipo politinio auklėjimo bendras vedamasis pradas. Pagaliau tenka padaryti bendra išvada apie pagrindinį vedamąjį politinio auklėjimo principą, kuris peršasi mūsų laikais kaipo tikrai aktualus dabartinėse politinio gyvenimo aplinkybėse.

Nėra abejonės, kad mūsų laikais valstybės ir visuomenės gyvenimas sutinka rimtų pavojų iš pusės įvairių ardomųjų veiksnių, kurių pirmoje eilėje stovi amoralinis, nekultūringas ir destruktyvinis bolševizmas. Chaosą nešanti bolševizmo banga nėra atsitiktinė ir todėl nereikšminga visuomeninio gyvenimo apraiška. Ji turi savo šaltinį visuomeninės mūsų santvarkos trūkumuose ir gali būti pergalėta esant dviem sąlygom, būtent: pirma, reformuojant mūsų visuomeninį gyvenimą ir, antra, stiprinant visuomeninę tvarką tvirtos valdžios priemonėmis.

Inercingos reakcijos nuotaikoje, kuri susidarė po karo ne be įtakos atsitiktinių demokratinės tvarkos ekscesų, daug kur imta manyti, kad šitos dvi sąlygos greičiausiai gali būti sudarytos diktatoriško režimo ribose. Iš tikrųjų tai yra didelė ir tikrai nelemta klaida, kuri ateityje turės būti labai brangiai apmokėta, nes nei giliai siekiančios visuomeninės reformos, nei tvirta visuomeninė valdžia negali būti įvykdytos be dviejų dalykų, būtent, be savarankiško piliečių veiklumo ir plataus pačios visuomenės solidarumo. Tuo tarpu diktatoriškas režimas neauklėja visuomenėje nei veiklumo, nei solidarumo: jis užmuša visuomenėje iniciatyvą, atsakomybės jausmą, savaimingą akciją ir sykiu suardo joje bendrą solidarumo pajautimą su pagalba tos paprastai negausingos favorizuojamos žmonių grupės, arba partijos, be kurios neapsieina jokia diktatūra.

Diktatoriškas režimas iš tikrųjų eina kraštutinio etatizmo linkme, kuri praktikoje ne stiprina, bet susilpnina valstybinę valdžią, ne auklėja, bet ardo piliečių solidarumą, ne žadina, bet migdo jų veiklumą. Šituo atžvilgiu

įdomios yra idėjos, kurias yra pareiškęs Lucienas Romier savo knygoje „Idées très simples pour les Français". *„Pridera gerai suprasti,* – sako jisai, – *kad juo labiau valstybė pretenduoja išplėsti savo viešpatavimą individų gyvenime, juo labiau ji nusilpsta dėl nedisciplinuotos tų pačių individų reakcijos"**. Iš čia jis daro labai reikšmingą išvadą: „Tėra viena priemonė sustiprinti valstybę, tai yra jos funkcijos apribojimas. Tą dieną, kai būsite apribojęs centrinės valdžios funkciją iki to, kas yra tikrai būtina, būtent, saugojimu vien visos tautos interesų, jūs ne tik būsite suteikę jos akcijai maksimumą vaisingumo, bet galėsite padidinti jos teisėtą autoritetą be to, kad piliečiai, ramūs dėl savo prigimtųjų teisių, reaguotų prieš valstybę. *Valstybės reformavimas ir sustiprinimas neišvengiamai reikalauja regionalinių, municipalinių ir korporatyvinių laisvių organizacijos"***. („Le Van", 1928, Nr. 86, p. 125–126).

Nukrauti nuo valstybinės valdžios funkcijos, kurios jai iš valstybės prigimties nepriklauso, ir apsaugoti ją nuo tos reakcijos, kuri iššaukiama iš piliečių pusės, kai yra varžomas laisvas piliečių pasireiškimas, reiškia stiprinti valstybę ir tuo pačiu valstybinę valdžią. Tokiu atveju žmonių energija absorbuojama laisvoje iniciatyvoje ir savaimingame veiklume ir netikslingai neeikvojama pasipriešinimo emocijoms ir žygiams.

Iš vieno tik šito pavyzdžio galima įsitikrinti, kad vyriausybės politika gali turėti didelės auklėjamosios reikšmės visuomenės gyvenime. Ji gali būti piliečių veiklumo ir solidarumo veiksnys, bet ji taip pat gali suardyti elementarinį pagrindą, reikalingą normaliam piliečių visuomeniniam susipratimui ir visuomeniškiems nusiteikimams. *Valstybės vyriausybė neprivalo pamiršti, kad atžvilgiu*

---

* Mano pabraukta. – *St. Š.*

** Mano pabraukta. – *St. Š.*

į plačią visuomenę ji visados šiaip ar taip vaidina visuomenės auklėtojos rolę ir kad todėl vadovavimasis savo veikime vien savo partinės politikos sumetimais su skriauda visuomeniniam piliečių auklėjimui yra nusižengimas, kuris ne tik nebus istorijos dovanotas, bet dar anksčiau ar vėliau atkeršys pačiai tokiai vyriausybei. Šis *memento* yra ne pro šalį priminti tuo laiku, kai politinio solidarizmo principas yra pamintas po kojų vieno tik politinio režimo ypatybėmis ir kai turintieji valdžią nėra susirūpinę tikru visuomeniniu piliečių auklėjimu savo politikos aktais.

Kai piliečiai demoralizuojami moraline prievarta ir materialiniu papirkinėjimu, kai jų akyse kompromituojama prigimtųjų teisių ir nepajudinamų visuomenės pagrindų koncepcija, kai juose yra suvaržoma laisva iniciatyva ir savaimingas veiklumas, kai jie yra terorizuojami dėl savo principialių įsitikinimų, kai jie yra skaldomi nelygiu jų traktavimu, kai ideologinis piliečių susipratimas ir atitinkamas politinis nusistatymas yra laikomas nusižengimu, negali būti kalbos apie sveiką ir normalų visuomeninį piliečių auklėjimą. Išaugęs tokioje atmosferoje pilietis negali būti viltinga atrama visuomeninei santvarkai, jis negali sykiu su kitais tokiais piliečiais organizuoti solidarią vienybę produktyviai diferencijuotoje ir laisvai sufederuotoje visuomenėje. Tokie piliečiai kritišku momentu nesugebės atsilaikyti chaotiškam bolševizmo varžtui ir pirmi paskęs demoralizuojančiame jo potvynyje...

Vyriausybė, tikrai norinti piliečių solidarumo ir vienybės ir suprantanti reikšmingą piliečių atsparumą destruktyvinėms jėgoms, privalo auklėti juos visuomeniniam gyvenimui kitokios politikos priemonėmis, nes kitaip anksčiau ar vėliau ateis ne tik jos žlugimas, bet ir visiškas visuomenės suirimas.

2. Ekonominis auklėjimas

1. Racionalus nusistatymas į materialinį turtą

Ekonominis ir socialinis auklėjimas tiek yra susiję tarp savęs, kad jų dviejų griežtas perskyrimas tiesiog nėra galimas, nes kiekviena ekonominė apraiška turi reikšmės socialiniams santykiams ir, atvirkščiai, kiekviena socialinė apraiška šiaip ar taip atsiliepia ekonominiame gyvenime. Tačiau toks artimas ekonominės ir socialinės srities susiliejimas nekliudo vienose apraiškose matyti didesnę ekonominio, kitose – socialinio pobūdžio persvarą. Atitinkamai galima kalbėti apie ekonominį arba socialinį auklėjimą pagal tai, katras momentas ugdomajame veikime vyrauja, ekonominis ar socialinis.

Ekonominė apraiška randa vietos ten, kur dalykas liečia pirmiausiai materialinį turtą bei jo ūkio tvarkymą ir tik paskui kylantį iš čion žmonių santykiavimą. Socialinė apraiška randa vietos tuo atveju, kai dalykas liečia pirmoje eilėje žmonių santykiavimą, kylantį iš materialinio ekonomikos pagrindo. Remiantis šituo skirtumu, galima pasakyti, kad *ekonominis auklėjimas turi savo uždaviniu sudaryti žmonėse racionalų nusistatymą į materialinį turtą, jo gamybą ir suvartojimą, tuo tarpu socialinis auklėjimas turi savo uždaviniu išvystyti žmonėse nusiteikimus, kurie yra privalomi žmonių santykiams, kylantiems iš ekonominio pagrindo.*

a. Ekonomikos priklausomumas nuo dorinio momento. *Ekonominiame auklėjime svarbiausia yra išdirbti žmonėse supratimą bei pasiryžimą normuoti, tvarkyti ekonominį savo gyvenimą doriniu principu.* Ekonominės krizės ir socialiniai vargai galėtų būti labai sušvelninti, jei žmonės vadovautųsi ekonominiame savo gyvenime ne gaivališku turto godumu, bet visuomenine dora. Tarp kitko materialinių gėrybių gamyba

ir suvartojimas pareina žymioje dalyje nuo to dorinio nusistatymo, kurį apreiškia visuomenės nariai materialinio turto atžvilgiu. Kam gali būti, pavyzdžiui, abejotina, kad uolumas ir sąžiningumas darbe ir saikingumas suvartojime turi ekonominiam gyvenimui labai toli siekiančios reikšmės?

Foersteris, kuris sugebėjo su dideliu akylumu pažiūrėti į ekonominį socialinį gyvenimą iš etikos atžvilgio, visai teisingai teigia, kad „priderama *sielos* santvarka kuo mažiausiai tiek svarbi *ekonominei* santvarkai, kiek tvarka materialiuose daiktuose – idealiam veikimui"*. Kitaip tariant, reikalas rūpintis materialiniais dalykais neatpalaiduoja žmonių nuo pareigos įsigyti prideramų ekonominiam gyvenimui dorybių, t. y. tinkamų ekonominių nusiteikimų. Šitie nusiteikimai sunkiai yra įgyjami, kai žmonės nėra gavę savo laiku ekonominio išauklėjimo, atitinkančio gyvenamo laiko reikalavimus.

Kiekvieno laiko ekonomika stato žmonėms tam tikrų ekonominių uždavinių, kurie gali būti reikiamai atlikti tik su tam tikru ekonominiu pasiruošimu. Bet sykiu ekonominiame auklėjime yra ir pastovių pradų, kurie pareina nuo dorinių principų pastovumo, – principų, kad ir taikomų skirtingiems ekonominio momento reikalams. Pavyzdžiui, krikščioniškoji etika reikalauja tam tikro dorinio nusistatymo į materialinį turtą, į darbą, į gėrybių suvartojimą ir t. t. Šitie krikščioniškosios etikos principai pasilieka amžių bėgyje pastovūs, nežiūrint to, kad įvairiose santvarkose jie gali rasti skirtingą pritaikymą.

Ekonominis naujųjų kartų auklėjimas ir privalo atsižvelgti tiek į pastovius ekonominius etikos principus, tiek į aktualius ekonominio gyvenimo reikalus. Atsipalaidavus nuo pirmųjų, ekonominiam auklėjimui atimama siela, nepaisant antrųjų – jam įžeidžiamas gyvas kūnas.

---

* *Foerster F. W.* Lebensführung. – München – Leipzig, 1924. – S. 115.

b. Išvidinė laisvė nuo pinigo diktatūros. Žmogaus nusistatymas į turtą ir apskritai į visa tai, kas liečia ekonominį gyvenimą, susikoncentruoja tarsi fokuse jo santykiavime su pinigais. „Pinigas, – sako Foersteris, – yra simbolis materialinio gaivalo galingumui bei reikšmingumui gyvenime; mūsų nusistatyme į pinigą išeina aikštėn mūsų giliausias, dažnai mūsų pačių neįsisąmonintas, santykiavimas su medžiaga"*. Kai pinigas imama vertinti ir mylėti dėl jo paties, būtent todėl, kad jis yra pasismaginimo ir galybės šaltinis, susidaro tasai mamonizmas, kuris iš savo esmės yra ne kas kita kaip doros pasmerktas aukso veršio garbinimas.

Mūsų kapitalistinė gadynė ypatingai yra palinkusi į žiaurų, neturintį jokios atodairos žmonių skurdui, mamonizmą, kurį teisingai vadina organizuotu godumu, taip dažnai pereinančiu į paprastą plėšrumą. Šitas mamonizmas yra didžiausia mūsų laikų ekonominio gyvenimo nelaimė. Jis užmuša visuomenėje materialinio solidarumo pajautimą; jis suskirsto žmones į priešingas sau klases, kurių kova paskui priveda prie didžiausios įtampos; jis kelią žmonėse pavydą ir ruošia socialinę revoliuciją; jis gamina ekonominę krizę ir pagaliau dezorganizuoja pačius ekonominio gyvenimo pagrindus.

„Per daug mylėdamas turtą, mylėdamas jį be normos, be saiko, išskiriamai, žmogus, – sako prancūzų sociologas E. Duthoit, – netenka jo. Tai dėsnis, ir būtent todėl, kad, besiskaitydamas vien su turtu, žmogus pamiršta, jog materialinio pasaulio tvarkymas ir ekonominė pažanga mažiau pareina nuo sukrautų jau kapitalų sumos, kaip nuo žmogiškojo veiksnio, pašaukto palaikyti juos ir padaryti juos vaisingus"**.

---

* Ten pat. – P. 114.

** *Duthoit E.* Nos devoirs á l'ègard de la richesse. – Paris, 1924. – P. 6.

Tokioje ekonominio gyvenimo atmosferoje yra ne tik labai svarbu, bet tiesiog gelbėjimosi reikalas sudaryti visuomenėje ir visų pirma naujose kartose tinkamą nusistatymą į pinigą arba, plačiau tariant, į materialinį turtą. Naujoms kartoms turi būti sugestionuojama pažiūra, kad *pinigas yra brangintinas ne dėl jo paties, bet kaipo neišvengiama priemonė geram tikslui atsiekti.* Tik geras tikslas moraliai pateisina pinigo įsigijimą ir sunaudojimą, bet tai tegali įvykti tik tada, kai žmogus iš vidaus yra laisvas nuo pinigo diktatūros, arba mamonizmo. *Kai Evangelija skelbia palaimintais beturčius dvasioje ir žada jiems dangaus karalystę, reik turėti galvoje tą išvidinį išsivadavimą nuo turto diktatūros, kuris žmogų padaro laisvą ekonominio gaivalo atžvilgiu.* Kaip matėme, to reikalauja ne tik krikščioniškoji etika, bet ir pačio ekonominio gyvenimo gerovė. Įteigiant tad jaunuomenei išvidinį atsipalaidavimą nuo mamonizmo užmačių, tarnaujama ne tik etikos, bet ir ekonomikos reikalams.

c. Nuosavybė kaipo socialinė funkcija ir jos valdymas sutartinėje su visuomeniniais interesais. Kai žmogus yra atsiekęs tinkamą dorinį nusistatymą į turtą, jam jau nesunku deramai nusistatyti ir į nuosavybės teisę. Žinoma, čia labai yra svarbus grynai teorinis nusistatymas, kuris gali būti labai įvairus, kaipo pareinąs nuo visuomeninės pasaulėžiūros. Todėl ekonominiame auklėjime pravartu surasti tokį praktinį nuosavybės klausimo išsprendimą, kuris būtų daugumos žmonių sveikam protui priimtinas ir tiek atskiro individo, tiek visos visuomenės interesams naudingas.

Sprendžiant nuosavybės klausimą, reik visų pirma turėti galvoje, kad žmogus realiose šio gyvenimo aplinkybėse nėra nei visiškas gyvulys, nei gryna dvasia, t. y. nei bestija, nei angelas. Jis tėra netobula būtybė, kuri pagal gyvenimo

aplinkybes gali tobulintis ir būti tobulinama, kad ir palaipsniui, bet neribotai. Kapitalistiškas mamonizmas elgiasi, lyg žmogus būtų visiškas gyvulys, tuo tarpu komunistiškas utopizmas savo svajonėse apie naują ekonominę santvarką užsimoja taip, tarsi žmogus būtų gryna dvasia. Šitų dviejų kraštybių viduryje randa sau garbingą vietą ekonominis solidarizmas.

Skaitydamasis su realia žmogaus prigimtimi, solidarizmas laiko nuosavybę vienu iš svarbių visuomenės santvarkos pagrindų, bet sykiu taip palenkia ją administratyviniam režimui, kad savininkas, veikdamas savo naudai, sykiu, kad ir nejučiomis, tarnautų visuomenės interesams. Tai galima tada, kai nuosavybės teisė yra laikoma socialine funkcija, bet ne kaip kažkas, kas iš savo prigimties yra šventa, neliečiama ir neapribojama. Ši prancūzų revoliucinė dogma yra nebepriimtina mūsų laikams, kurie ieško išeities iš kapitalistinio individualizmo pagaminto chaoso su jo anarchiškąja konkurencija. Tokiu momentu ypatingai yra svarbu sujungti pajėgos ir priemonės ir apriboti savo reikalavimus, norint solidarumo linkmėje atsiekti bendrą gerovę. Kitaip tariant, *tenka privatinės turtinės teisės palenkti administratyviniam režimui, nustatytam bendros gerovės sumetimais**. Tai yra gyvastingas ne tik principo, bet ir momento reikalavimas. Sykiu šis reikalavimas nėra naujas, jei žiūrėsime į jį krikščioniškosios etikos akimis.

Krikščioniškoji etika yra linkusi žiūrėti į nuosavybę kaipo į tam tikrą valdymą, už kurį šiaip ar taip, anksčiau ar vėliau teks atsiskaityti. Krikščioniui leidžiama nuosavybė įsigyti ir ja naudotis geriems ir šiaip jau pateisinamiems tikslams, bet neleidžiama blogai naudotis, ir ypač su skriauda

* Apie solidarizmo režimą žr. prof. G. K. Ginso veikalus: Na putiach k gosudarstvu buduščego. Ot liberalizma k solidarizmu, Charbin, 1930, ir Novyje idei v prave i osnovnyje problemy sovremennosti, Charbin, 1931.

kitiems žmonėms. Krikščioniškoji etika neidealizuoja nuosavybės: žino jos pavojus, darydama griežtus įspėjimus turtingiesiems, ir aiškiai ją apriboja kitų žmonių interesais. Ji uždeda žmogui moralinę pareigą šelpti vargšus iš to, kas jam atlieka iš jo turto, ir žino net atsitikimą, kai šita pareiga įgauna net juridinio reikalavimo griežtumo, būtent, kai atsiranda reikalas sušelpti žmogų, esantį kraštutiniame vargе.

H. Peschas šitaip motyvuoja tokį atsitikimą: „Nuosavybės teisė tarp daiktinių teisių yra vyriausia, tačiau *nieku būdu ji nėra aukščiausia apskritai,* kokia kad gali būti žmogui daiktų pasaulio atžvilgiu. Prigimtoji ir asmeninė teisė į būvį, į būtinas išsilaikymo priemones, stovi aukščiau kaip bet kuri įsigytoji daiktinė nuosavybės teisė, ir būtent taip, kad kraštutinio vargo atveju daiktinė teisė į turtą privalo nusilenkti asmeninei teisei į gyvybę. Šita prasme visi daiktai yra bendri, t. y. jie visi yra ir tebelieka paskirti tarnauti žmogaus veislės išlaikymui"*.

Papildant šitą formalinį motyvavimą materialiniu momentu reik pasakyti, kad kiekvienas turtas, kiekviena nuosavybė sykiu yra ir asmens, ir visuomenės padaras. Kiekvienas žmogaus turtas susidaro ne tik jo asmens pastangomis, bet ir su pagalba visos eilės tokių visuomeninių veiksnių, kokie yra kitų žmonių benradarbiavimas, ekonominė konjunktūra, socialinė santvarka, juridinė apsauga ir t. t. Vadinasi, *nuosavybės turtas yra jau tam tikroje dalyje visuomeninio solidarumo pagamintas, o jei taip, tai jame turi savo dalį ir pati visuomenė ir todėl gali statyti nuosavybei tam tikrų reikalavimų bendros gerovės sumetimais.* Visai tad racionalu ir teisinga, kad solidarizmas, palenkdamas nuosavybę administratyviniam režimui, ne tik stato nuosavybei ribas, bet ir uždeda tiesioginių pareigų.

---

* *Pesch H.* Ethik und Volkswirtschaft. – Freiburg i. Br., 1918. – S. 45.

Taigi yra ne tik etikos, bet ir dabartinio ekonominio gyvenimo reikalavimas, kad naujosiose kartose būtų auklėjama įsitikinimas, jog *nuosavybė yra socialinė funkcija, uždedanti visuomeninių pareigų, dėl kurių šiaip ar taip, anksčiau ar vėliau, teks atsiskaityti.*

2. Ekonominis produktyvumas ir jo sąlygos

a. Visuotinis produktyvaus darbo privalomumas. Darbo klausimas visuomenėje taip pat privalo būti vertinamas ir tvarkomas solidarizmo šviesoje. *Žmogus turi ne tik reikalą, bet ir pareigą dirbti ekonominį darbą, vadovaudamasis solidarumo sumetimais.* Produktyvus darbas, iš vienos pusės, yra neišvengiamas reikalas jau todėl, kad tik su jo pagalba žmogus gali išlaikyti pasaulyje savo būvį. Bet žmogaus gyvenimas niekados nėra visai izoliuotas ir nepareinąs nuo kitų žmonių; atsiranda visai neišvengiamas reikalas dirbti ne tik sau, bet ir kitiems, kad galima būtų, pavyzdžiui, išlaikyti vaikus, senius, negaluojančius.

Iš kitos pusės, tam tikras gėrybių minimumas yra reikalingas žmogaus doriniam ir intelektualiniam išsivystymui ir apskritai civilizacijos kūrimui. Elementarinis ekonominis nepriklausomumas ne tik apsaugoja dorinę žmogaus vertę nuo brutalaus pavergimo ir pavojingų įžeidimų, bet ir yra būtina sąlyga dvasinės kultūros išsivystymui, ir todėl visai be reikalo piktinasi hipokritiški snobai, girdėdami teigiant, kad be ekonominio pagrindo pakimba ore idealingiausieji žmonių užsimojimai.

Ekonomine prasme produktyvus yra darbas, kuriuo žmogus transformuoja gamtos daiktus bei pajėgas, kurdamas ar didindamas jų naudingumą. Vadovaudamasis šita sąvoka daug kas yra linkęs laikyti tikrai naudingu visuomenei vien fizinį darbą. Iš tikrųjų nedera painioti tiesioginis darbo naudingumas su netiesioginiu, kuris kartais gali būti daug

reikšmingesnis bendroje visuomenės ekonomijoje. Ir čia privalu išlaikyti solidarumo mastą: kiekvienas visuomenei naudingas darbas, ar jis bus fizinis, ar intelektualinis, ar aukštai kvalifikuotas, ar visai primityvus, turi savo vietą produktyvių visuomenės pastangų santvarkoje. Svarbiausia, kad nieks nelaikytų savęs atleistu nuo darbo be pakankamos priežasties ir kad kiekvienas vadovautųsi principu „kas nenori dirbti, tegul ir nevalgo". Toks yra etikos reikalavimas ir to pat reikalauja ekonominio gyvenimo gerovė.

Ekonominis auklėjimas ir turi įdiegti naujoms kartoms darbo pareigos supratimą ir sykiu pratinti jas būti naudingais visuomenės darbininkais. Ypatingai tenka skatinti jas prie nedėkingų pareigų ėjimo, kai darbas ar nėra pakankamai malonus, ar nėra regimai produktyvus, ar nėra pakankamai moraliai ar materialiai atlyginamas. Tam tikras pasiaukojimas darbe yra neišvengiamas darbui susiskirsčius tarp atskirų visuomenės darbininkų. Apskritai ekonominiame auklėjime svarbu nusimanyti, kad *tinkamas žmonių išauklėjimas gamybai yra neišvengiamas jau todėl, kad gamyba pirmoje eilėje pareina nuo žmogiškojo veiksnio ypatybių,* tuo tarpu kiti gamybos veiksniai, būtent, gamtos daiktai bei pajėgos ir kapitalas, vaidina antraeilę ir priklausančią nuo pirmojo veiksnio rolę.

b. Žmogiškojo veiksnio reikšmė gamybai. Gamtos resursai retai kada suteikia žmogui pragyvenimo šaltinių be mažesnių ar didesnių pastangų iš žmogaus pusės. Iš kitos pusės, kapitalas, kaipo gamybos veiksnys, yra paprastai sudarytas su pagalba tokių žmogaus ypatybių, kaip susivaldymas, apribojimas savo reikalų, taupumas, apsiskaitymas ir numatymas. Žodžiu tariant, šiaip ar taip žiūrėsime į gamybos vyksmą, turėsime visados pripažinti, kad joje žmogiškasis veiksnys, t. y. pats žmogus kaipo gamintojas, yra visų svarbiausias. Pakanka sudemoralizuoti žmogų kaipo produktyvų visuomenės darbininką, kad gamtos resursai

liktų neišnaudoti, kapitalas išgaišintas, visuomenės turtas neproduktyviai suvartotas. Iš tikro, kaip sako Duthoit, gamybos problema yra žmogaus problema.

Iš čia savaime peršasi išvada, kad, *siekiant ekonominio gyvenimo reformos ir tarp kitko ekonominės krizės pergalėjimo, privalu visų pirma reformuoti patys žmogiškieji individai.* Ir štai vėl naujas uždavinys ekonominiam auklėjimui: jis turi išvystyti žmonėse gamybinius nusiteikimus.

Visų pirma naujos kartos turi žinoti, kad kiekvienas gamybinis darbas yra solidarumo apraiška. Žmogus produktyviu darbu ne tik išlaiko save ir savuosius, bet dar, didindamas gamybą ir taupydamas, patiekia, darbo suskirstymo režime, darbo ir kitiems ir sykiu padaro visiems gyvenimą pigesnį ir turtingesnį. Tiesa, chaotiškoje kapitalistinio ūkio gamyboje gaminių gaivališka hiperprodukcija sukelia dažnai visuomenės ūkio sukrikimą ir išmeta iš gamybos į skurdą ištisas neaprūpintų darbininkų mases tuo pačiu laiku, kai nežinoma, kas daryti su prigamintais be saiko ir be proporcijos turtais. Bet tokiu atveju nelaimės priežastis glūdi ne pačioje gamyboje, bet kapitalistinės santvarkos, paimtos savo visumoje, neplaningume ir joje gaminamų gėrybių paskirstymo defektingume.

Normaliai gamyba privalo būti reguliuojama pagal bendrus visuomenės ūkio interesus. Ir čia yra reikalingas tam tikras gamintojų solidarumas ne tik tarp savęs, bet ir su kitais visuomenės sluoksniais. Solidarizmo režimas, kuris rimtai skaitosi su realia žmogaus prigimtimi ir tarp kitko su tuo, kad žmogus visų pirma yra pajudinamas per pajautimą savo interesų, palieka ekonominės santvarkos pagrinde privatinius ūkius, bet palenkia juos bendro planingumo reikalavimams. Tokiu būdu jis suderina žmogaus prigimtį su dabartinio ekonominio gyvenimo tendencijomis ir su minimaliniu susidariusios santvarkos laužymu realizuoja maksimumą ekonominės pažangos. O kadangi šitokia reforma

yra būtinas gyvenamojo momento reikalavimas, tai ir *tenka naujos kartos ruošti solidarizuotam visuomenės ūkiui.*

c. Ūkiškas techniškas pajėgumas. Iš to, kas pasakyta, turėjo paaiškėti, koks privalo būti socialinis visuomeninis nusistatymas to žmogiškojo veiksnio, kuris vaidina vyriausią rolę ekonominėje gamyboje. Tačiau ekonominiame gyvenime svarbus ne tik socialinis visuomeninis gamintojo nusistatymas, bet ir specialus ūkiškas techniškas jo pasiruošimas. Tie, kurie renkasi grynai ekonomines profesijas, pavyzdžiui, žemės ūkį, pramonę, prekybą arba šiaip jau amatus, gauna specialų ūkišką techninį išsilavinimą tam tikrose specialinėse mokyklose, ir čia ne vieta smulkiau apie tai kalbėti. Čia tebus vien ne pro šalį atkreipus dėmesį į kai kuriuos bendresnius dalykus, ypatingai aktualius mūsų laikams.

Tinkamas ūkiškas techniškas pasiruošimas privalo reikšti ne tik specialius produktyvinius sugebėjimus, bet ir tam tikrus nusiteikimus, kurie padarytų žmonėms darbą mėgstamą, malonų, džiaugsmingą ir tiek materialiai, tiek moraliai naudingą. Darbas, ypač produktyvus darbas, turi būti imamas ne tik neišvengiamo reikalo ir dorinės pareigos, bet ir džiaugsmingos kūrybos atžvilgiu. Šiais laikais ūkiškas techniškas naujų kartų paruošimas produktyviniam darbui privalo skaitytis su dabartinės gamybos ypatybėmis, tarp kurių pirmoje eilėje stovi mašinizacija bei mechanizacija. *Mechanizuota su mašinų pagalba gamyba reikalauja iš žmonių ne tik tam tikro fizinio pajėgumo bei ištvermingumo, bet ir atsparumo mašinizmo pavojams.* Priešingu atveju sumechanizuotos gamybos darbininkas susidemoralizuoja ir anksčiau ar vėliau tampa ekonominiame gyvenime destruktyviniu elementu.

Su mūsų vadinamojo civilizuoto gyvenimo mašinizacija bei mechanizacija tenka skaitytis kaipo su įvykusiu fak-

tu, nuo kurio ir norint nebegalima jau atsipalaiduoti. Bet visų pirma svarbu nusimanyti, kad šitas faktas turi savyje teigiamą ir neigiamą pusę ir kad jis slepia savyje žmonijai, šalia neabejotinų laimėjimų, taip pat neabejotinų pavojų.

Mašina palengvina žmogaus darbą, padidina jo galybę, suteikia jam didesnį greitumą, produktyvumą, reguliarumą, kartais gelbėja žmogų nuo fizinių pavojų, o svarbiausia, visada yra gausingos uniformuotos gamybos veiksnys. Ji daro gamybos išdavas pigesnes ir tuo pačiu prieinamesnes plačioms masėms. Naujųjų laikų didžioji gamyba yra išsivysčiusi tik priklausomybėje nuo mašinos ir tik su jos pagalba išlaiko vis didėjantį tempą. Turint visa tai galvoje, galima būtų manyti, kad mašina yra pašaukta padaryti žmoniją laimingą. Deja, ši iliuzija neturi pagrindo mūsų tikrovės faktuose.

Rodos, tas faktas, kad nesudėtingos automatiškos manipuliacijos, kuriomis aptarnaujama mašina, nereikalauja ilgo pasiruošimo ir gali būti beveik pirmo prašalaičio atliekamos, yra labai teigiamas ir pageidaujamas. Bet tai tik taip atrodo pirmu pažvelgimu. Iš tikrųjų jame glūdi paslėpta tironiškojo mašinos viešpatavimo pradžia. Mašina nepigiai suteikia žmogui savo patarnavimus. Nereikalaudama iš žmogaus nei proto, nei širdies, nei kūrybinio nusistatymo, mašina tuo tarpu pavergia visą žmogų: ji pririša žmogų prie savęs, sumechanizuoja jį pagal savo panašybę, neduoda jam atsikvėpti, išsemia jo jėgas, išvargina jį vienodu automatizmu ir palengva užmuša jame intelektualinio ir kūrybinio gyvenimo pradus. Taip pavergia mašina savo išradėją, žmogų, ir šita verguvė tuo yra negailestingai žiauri, kad viešpačiu čia yra bedvasis automatas.

Mašinizacijos pavojai neapsiriboja fabrikų dirbtuvėmis: jie siekia gangreit visą ekonominį socialinį gyvenimą. Mašinos viešpatavimas didina mūsų reikalavimus, įkaitina mūsų geidimus ir spiria mus prie kuo didžiausio suvartojimo.

Ir visa tai eina ne tiek neišvengiamų reikmenų, kiek prabangos linkme. Juk mašininei gamybai einant kuo didžiausio produktyvumo principu, tenka dirbtiniu būdu atitinkamai skatinti ir suvartojimą, nes kitaip industrialinei civilizacijai gresia krizės pavojus.

Jei prie to dar pridėsime, kad mašinizmas išvysto masėse pageidavimą lengvų mechanizuotų pasismaginimų, augina jose socialinį pavydą, didindamas skirtingumą ir atstumą tarp darbdavių ir darbininkų, ir kad tuo pačiu žymiai paaštrina klasių kovą, pirma sudemoralizavęs kovotojus, gausime iš tikro grasų mašinizmo viešpatavimo vaizdą, charakterizuojantį mūsų industrialinę civilizaciją.

Šitos civilizacijos akivaizdoje visai pravartu pasistatyti klausimas, kuo privalo pasižymėti ūkiškas techniškas naujųjų kartų pasiruošimas, kad mašinizmo pavojai būtų joms mažiausiai realūs. Klausimas sunkiai išsprendžiamas, nes jo išsprendimui šiuo momentu kuo daugiausia galima užbrėžti vien bendra linkmė. Tokią aliuziją galima įžvelgti H. Bergsono padėkos kalboje dėl paskirtos jam Nobelio premijos. „Prieauglis materialinių priemonių, kurių pasigauna žmonija, gali, – sako jisai, – sudaryti pavojų, jei jis nėra atitinkamų dvasinių pastangų lydimas. Mašinos, kurias mes pasistatome, yra dirbtiniai organai, kurie prisideda prie mūsų prigimtųjų organų, juos pailgina ir šitaip padidina žmonijos kūną. Kad įstengtų pripildyti visą šį kūną ir dar valdyti jo funkcijas, siela privalo savo ruožtu išplisti, nes kitaip bus įžeista pati pusiausvyra ir iškils aikštėn rimtos sunkenybės ir politinės bei socialinės problemos, kurios tik apreikš disproporciją tarp žmonijos sielos, likusios maždaug tokia pat, ir jos kūno, be galo išaugusio"*. Kitaip tariant, mašinizmo amžiuje pasidaro ypatingai aktuali bendroji sielos kultūra,

* Cituojama iš straipsnio: *André Bridoux.* L'Homme et la Machine. Maitre ou Serviteur? // Le Van, Nr. 94–96, p. 393–394.

kaipo pusiausvyros veiksnys industrialinėje civilizacijoje: specialiam ūkiškam techniškam pasiruošimui turi atliepti juo didesnis intelektualinis bei moralinis išsilavinimas, juo toliau eina darbo specializacija bei mechanizacija. Rodos, kad tokie darbo specializacijos ir susiskirstymo laimėjimai, kaip gamybos padaugėjimas, dirbamo lako sutrumpėjimas, pasiruošimo sumažėjimas, turėtų sudaryti faktinas galimybes bendram žmonių išsilavinimui bei išsiauklėjimui didinti.

d. Moksliška darbo organizacija. Kad mašinizmas ir turi didelių kultūrinių nepatogumų ir slepia savyje labai rimtų pavojų, vis dėlto žmonija ne tik nebegali atsisakyti nuo mašinų pagalbos, bet ir neišvengiamai turi rūpintis moksliškąja darbo organizacija, einančia didžiausio produktyvumo linkme, nes nusakytieji pavojai turi savo tikrą šaltinį ne pačiame gamybos produktingume, bet lydinčiose jį apraiškose, su kuriomis kova turi būti vedama humanitarinės kultūros plotmėje.

Tuo tarpu moksliškoji darbo organizacija, atremta į įvairių gamybos veiksnių santykiavimo tyrinėjimą, turi savo tikslu atsiekti gamybos optimumą su pagalba racionalinio šitų veiksnių, ir tame skaičiuje žmogaus bei įrankio, panaudojimo. Suprantama savaime, kiek gali turėti reikšmės moksliška darbo organizacija tokiame techniškai atsilikusiame krašte, koks kad yra mūsų Lietuva. Todėl į ekonominį naujųjų kartų auklėjimą turi būti įneštas moksliškos darbo organizacijos momentas.

Šiuo atžvilgiu naujoms kartoms pravartu suteikti trijų pagrindinių moksliškosios organizacijos srovių principus, būtent, teilorizmo, fajolizmo ir racionalizacijos. Teilorizmas turi savo uždaviniu padidinti žmogiškojo veiksnio išdavumą (produktyvumą) darbe, moksliškai kontroliuojant kiekvieną darbininko gestą, kad galimą būtų išvengti bet kurio

nenaudingo arba neturinčio santykio su pasistatytu uždaviniu judesio. Jis stengiasi susekti pavyzdingus darbininko judesius, privalomus visiems vienos rūšies darbininkams, ir sykiu nustatyti psichologinio bei fiziologinio įvargimo ribas darbe. Teilorizmas pastumia prie kraštutinių ribų žmogaus prisitaikymą prie mašinos.

Fajolizmas turi savo uždaviniu mokslišką darbo sutvarkymą sudėtingoje jo visumoje; jis tyrinėja bendrus organizavimo, valdymo ir administravimo metodus, tinkančius visokių rūšių įmonėms. Jis labiau atsižvelgia į psichologinę ir moralinę darbo pusę.

Pagaliau moksliškoji darbo racionalizacija turi savo tikslu tokią gamybos organizaciją, kuri geriausiai prisitaikytų prie pareikalavimo ypatybių, vengdama bet kurio neproduktyvaus suvartojimo medžiagos, darbo ar kapitalo. Čion įeina tokie klausimai, kaip prekių standartizacija pagal suvienodintus aukštos vertės modelius, industrijos koncentracija, masinė gamyba ir masinis patiekimas, gamybos taupumas ir t. t.*

Žiūrint pedagoginiu atžvilgiu į moksliškąją darbo organizaciją, pirmas rūpestis yra suderinti techniškąją ekonomikos pažangą su esminėmis žmogiškojo asmens teisėmis, kad tikslingiausia darbo organizacija ne tik padidintų žmogaus materialinę gerovę, bet ir pagerintų jo moralinį bei intelektualinį stovį. Tiesa, šitas rūpestis tiek pat mažai yra praplitęs suindustrializuotame pasaulyje, kaip ir pati moksliškojo darbo organizacijos disciplina.

e. Produktyvaus darbo džiaugsmingumas. Darbo mechanizacija bei mašinizacija sumažino apskritai pasiruošimo

---

* Apie moksliškąją darbo organizaciją žr. *Paul Devinat.* L'Organisation scientifique du Travail en Europe. – Genève: Bureau International du Travail, 1927.

reikalavimus, bet tuo pačiu sumažėjo ir darbo džiaugsmingumas. Mašinizmo amžiuje darbo džiaugsmas, kuris lygiai yra natūralus žmogui kaip sveikata, pasidarė žymiai sunkiau atsiekiamas dėl daugelio priežasčių. Visų pirma palygintas su vidurinių amžių darbu dabartinis mechanizuotas ir mašinizuotas darbas žymioje dalyje nustojo kūrybinio savo pobūdžio. Tuo tarpu kūrybinis momentas visados yra džiaugsmo šaltinis, nes jame žmogus turi progą pareikšti savo asmenybę.

Darbo specializacija sykiu suskirstė darbą tarp atskirų darbininkų tokiomis nereikšmingomis dalimis ir dar taip jį reglamentavo visose smulkmenose, kad kūrybinis meniškumas neberanda jau sau vietos fabrikų dirbtuvėse. Sykiu suparceliuotas darbas nustojo savo organiško tikslingumo, kuris viduriniais amžiais įprasmindavo darbininkui atliekamas fizines pareigas. Kartotinis darbo vienodumas ir nereikšmingos savo apribotu turiniu funkcijos vargina darbininką žymiai greičiau negu tada, kai sudėtingesnis ir pilnesnis darbas paglemžia labiau žmogaus dėmesį ir reikalauja visos eilės išsivystančių tam tikrame nuoseklume pastangų. Žodžiu tariant, darbo mechanizacija, parceliacija, monotoniškas vienodumas ir jo atsipalaidavimas nuo organiško tikslingumo ir prasmingumo pajautimo yra pagrindinės techninės priežastys, kurios naikina darbo džiaugsmingumą mašinizmo amžiuje, nekalbant jau apie kitas priežastis labiau socialinio pobūdžio, kaip, pavyzdžiui, darbo atlyginimą, darbo sutartį, darbo administravimą, visuomenės pažiūrą į fizinį darbą ir t. t.

Vis dėlto gyvenimas turi prisitaikyti prie laiko aplinkybių ir surasti priemonių grąžinti darbui prideramą džiaugsmingumą. *Ekonominis dirbančių kartų auklėjimas ir turi pareigą ypatingai susirūpinti klausimu, kaip galima būtų geriausiai paruošti jas džiaugsmingam darbui.* Pasirodo, kad beveik kiekviena neigiama mašinizmo apraiška turi savo atvirkščią

pusę, kuri gali būti teigiamai išnaudota. Taip suparceliuotas darbas gali būti įprasmintas atžvilgiu ne tiek į gaminį, kiek į panaudojamą įrankį arba mašiną. Meniškas mašinos apvaldymas ir jos privertimas geriausiai tarnauti pasistatytam tikslui gali atstoti jau žymioje dalyje menišką atbaigto daikto pagaminimą.

Iš kitos pusės, kartotinis monotoniškas automatizmas, paliuosuojąs darbininko dėmesį nuo didelės įtampos, leidžia darbininko dvasiai užsiimti kitu dalyku šalia dirbamo darbo. Žmogus tokiu būdu išsivaduoja iš darbo nuobodulio ir randa priemonę padaryti darbą pakenčiamą ir paįvairintą pašaliniais veiksniais. Nors pačio darbo atžvilgiu tai yra tam tikras trūkumas, darbininko nuotaikos atžvilgiu gyvenimas pašaliniu interesu yra tam tikras laimėjimas. Darbininkas, pasisėmęs dvasinio maisto laisvu laiku iš skaitybos ar kitų šaltinių, galėtų jį sėkmingai asimiliuoti automatiško darbo metu. Suaugusiųjų švietimas turėtų net surasti tam tikras lavinimo lytis, atitinkančias nusakytąsias darbo sąlygas. Žinoma, šitoks lygiagretis fizinio ir dvasinio darbo atlikimas neturėtų sumažinti darbo pamėgimo, kuris yra pagrindinė darbo sėkmingumo bei džiaugsmingumo priemonė.

Darbo džiaugsmingumui turi taip pat didelės reikšmės darbo suorganizavimas ir administravimas. Kylant darbininkų susipratimui ir išsilavinimui, autokratiškas despotizmas sumažina ne tik darbo džiaugsmingumą, bet ir jo produktyvumą. „Tobuliausias techninis žmogiškųjų pajėgų suvienymas, – sako Foersteris, – gali būti pagamintas su pagalba gilesnio valių suvienymo, bet ne su pagalba autokratijos. Tiktai tas personalas, kuriam pripažįstama teisė kolektyviai apspręsti savo darbo sąlygas, bus pasiryžęs su visu doriniu atsidėjimu eiti savo darbo pareigas. Jei norima atsiekti susidomėjimo darbu, reik taip pat šitam susidomėjimui suteikti teisių; kas nori turėti inteligentiškų darbinin-

kų, neturi pamiršti, kad demokratiškas idealas yra pabudusio liaudies intelekto išraiška"*.

Taigi *moralinis ir materialinis interesas darbe didina darbo džiaugsmingumą ir produktyvumą, bet sykiu reikalauja iš darbininko didesnio profesinio sąmoningumo.* Šia linkme ir turi eiti ekonominis naujųjų kartų auklėjimas.

3. Racionalus turto sunaudojimas

a. Privatinės sąskaitybos reikalas. Trečia grupė nusiteikimų, kurie turi rūpėti ekonominiam auklėjimui, liečia turtų sunaudojimą. Gamybinio darbo nusiteikimai turi daugiausia reikšmės dirbančioms ekonominį darbą masėms, o tinkami suvartojimo nusiteikimai privalomi visiems be išimties visuomenės nariams.

Suvartojimas kiekvienu atskiru atveju, t. y. kiekviename atskirame ūkyje, privalo būti suderintas su konkretine jo padėtimi, o kad tai galėtų įvykti iš tikrųjų, reikalingas yra tikslus apsiskaitymas, atremtas į privatinę sąskaitybą. Ten, kur suvartojimas vyksta neplaningai ir dar priklausydamas nuo užgaidų ir atsitiktinių aplinkybių, negalima kalbėti apie tikslingą ūkį, nes ūkio esmėje glūdi pastangos gaminamomis ar įsigyjamomis gėrybėmis kuo ilgiausiai verstis ir kuo geriausiai tenkinti savo reikalus. Paprasto piliečio šeiminių namų išlaikymas reikalauja tam tikro ūkio, kuris, kaip ir kiekvienas kitas ūkis, privalo turėti savo sąmatą ir sąskaitybą. Daug kam tokia sąskaityba gali pasirodyti nereikalingas pedantiškumas, tuo tarpu iš tikrųjų ji turi didelės auklėjamos reikšmės ir ekonomine, ir moraline prasme.

Privatinė sąskaityba su planingomis sąmatomis duoda galimybę kontroliuoti suvartojimo taupumą, numatyti galimų ekonomijų, nustatyti visuomeninių bei labdarybinių

---

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 127.

išlaidų pozicijas. „Skaičiuoti, – sako Foersteris, – yra matyti tikrovę tokią, kokia jinai yra, mokytis skirti galimas dalykas nuo negalimo, užuot save apgaudinėjus ir akis merkus prieš visa, kas netinka į lengvo būdo krautuvę"*. „Numatymas, tvarka, tikslumas, – sako jisai kitoje vietoje, – materialinių daiktų valdyme yra elementariniai laiptai bet kuriam dvasiniam viešpatavimui gyvenime"**. Privatinio ūkio buhalterija ir yra numatymo, tvarkos, tikslumo ir apskritai tikslingumo veiksnys, be kurio ūkiui gresia suirimo bei žlugimo pavojus. Žodžiu tariant, privatinė sąskaityba nėra nei obskurantiško šykštumo, nei miesčioniško proziškumo apraiška. Tai yra labai naudinga būtinybė, turinti didelės visuomeninės reikšmės.

Šituo atžvilgiu reik žinoti, kad kolektyvinė visuomenės gerovė nėra ankstybesnė už individualinę žmonių gerovę. Pirmoje eilėje gerovė yra individualinė, ir tik iš individualinių gerovių susidaro, kaipo išdava, visuomeninė gerovė. Jei privatiniai žmonių ūkiai bus chaotiškame stovyje ir nesugebės surišti planingai galų su galais, negalima tikėtis, kad ir visuomenės ūkis būtų gerame stovyje. Mokamasis žmonių pajėgumas yra tokiu atveju labai silpnas bei nepastovus ir todėl tokie pat bus ir visuomenės finansai.

Be to, suirę ir neplaningai vedami ūkiai maža tegali skirti visuomeninės kultūros ir labdarybės reikalams. „Tik susitvarkęs ir iš tvarkos ateinąs žmogus, – sako Foersteris, – tegali iš tikro gelbėti"***. Kol yra visuomenėje būtinų kultūrinių uždavinių ir kol yra joje vargo žmonių, reikalaujančių svetimos pagalbos, kiekvienas ūkis privalo taip pat turėti savo išlaidų kultūrinės ir socialinės pagalbos pozicijas. Bet šitos pozicijos bus tik tada realios ir tvarkingai

---

* *Foerster F. W.* Lebensführung. – S. 118.

** Ten pat. – P. 120.

*** Ten pat. – P. 122.

išmokamos, kai privatinių ūkių sąmatos bus pozityviai subalansuotos.

Realinis apsiskaitymas, tiksli sąskaityba, planinga sąmata ir atitinkamas savo gyvenimo tvarkymas – štai dalykai, prie kurių turi būti pratinamos naujos žmonių kartos ekonominio auklėjimo priemonėmis.*

b. Suvartojimas, pritaikytas konkretinei padėčiai. Yra teisinga ir net būtina, kad kiekvienas visuomenės narys galėtų žmoniškai gyventi pagal savo pareigas ir padėtį, užimamą visuomenės santvarkoje. Šitokis pritinkąs gyvenimas ir užbrėžia kiekvienam normalias jo suvartojimo ribas. *Kas neišeina už užbrėžtų jo padėties ribų, tas ir realizuoja suvartojimą, pritaikintą konkretinei savo padėčiai.* Niekas negali būti priverstas gyventi virš savo padėties išgalių, kaip lygiai iš nieko negalima reikalauti, kad jis pasitenkintų tokiu minimumu, kuris neduoda galimybės išgyventi apskritai.

Bet neužtenka gyventi pagal savo padėties išgales, reik dar savo suvartojimą priderinti prie visuomenės ūkio padėties, nes, kaip buvo sakyta, visuomenės ūkis pareina nuo privatinių ūkių stovio. Turtingoje visuomenėje kiekvienas atskiras narys gali sau leisti daugiau kaip neturtingoje visuomenėje. Kas nuskurdusioje aplinkumoje gyvena virš savo padėties ir tikrų reikalų, tas daug labiau nusideda prieš visuomenės gerovę negu tas, kas gyvena tokiu pat būdu turtingoje visuomenėje. Pasirodo, kad *ir suvartojimas privalo būti reguliuojamas solidarumo principais.* Atskirų ūkių tvarkymas pagal saikingumo, taupumo, darbštumo normas padidina visuomenės turtingumą ir tuo pačiu jos bendrą gerovę.

Be to, ekonominė krašto politika gali reikalauti, ir mūsų laikais ypatingai reikalauja, iš savo piliečių priderinti savo

---

* Plg. užsienio prancūzų ir belgų mergaičių mokyklas-pensionus. – *St. Š.*

suvartojimą prie savo krašto interesų. Vartojimas savo krašto gaminių, apsiribojimas vartojime neišvengiamai importuojamų daiktų, padidinimas suvartojimo tų produktų, kurių gamyba arba kurių gamintojai reikalauja visai teisėtai sau paramos, – štai tik keletas pavyzdžių, kurie rodo, kokia linkme privalo eiti susipratusių piliečių suvartojimas.

Iš to, kas pasakyta, aiškėja tie nusiteikimai, kurie turi būti įdiegti naujoms kartoms ekonominio auklėjimo priemonėmis; tai, būtent, yra: *pasitenkinimas neišvengiamai būtinu gėrybių kiekiu savo reikalams, sugebėjimas priderinti suvartojimą konkretinės savo padėties išgalėms ir nusiteikimas suderinti suvartojimą su aplinkumos ir visos visuomenės padėtimi.*

*c. **Ne šykštumas ir ne išlaidi prabanga, bet reguliuojami visuomeniniais sumetimais taupumas bei dosnumas.*** Suvartojimas, normuojamas pagal pačio vartotojo ir visuomenės padėtį, šiaip ar taip turi išvengti tokių kraštutinių apraiškų, kokios yra, iš vienos pusės, šykštumas, o iš antros pusės, išlaidi prabanga. Nei šykštumas, nei išlaidi prabanga nėra racionalus savo išlaidų tvarkymas, pritaikytas prie konkretinės padėties ir palygintas su kitų žmonių padėtimi. *Nei šykštumas, nei prabanga nereiškia dvasinio atsipalaidavimo nuo turto diktatūros: pirmasis vertina pinigą dėl jo paties, antrasis – dėl tų pasismaginimų, kurių pinigas sugeba patiekti.* Nei pirmuoju, nei antruoju atveju nusistatymas į materialinį gyvenimą nepateisinamas doriniais principais.

Tuo tarpu *ekonominė etika reikalauja kap tik priešingų nusiteikimų. Prieš šykštumą ji stato racionalų taupumą, o prieš išlaidžią prabangą – normuojamą solidarumo sumetimais dosnumą.*

Šykštumas reiškia tokį kraštutinį prisirišimą prie turto, kuris verčia apriboti savo suvartojimą ir materialinę pagalbą kitiems žemiau būtino reikalo ir dorinės pareigos. Nekalbant jau apie tai, kad šitokis nusistatymas yra iš tikrųjų vergavimas materialiniam pasauliui, jis yra nepateisinamas

tiek ekonominiu, tiek socialiniu atžvilgiu. Kol ekonominė santvarka remiasi mainomainiu, kuris turi nustatyti pusiausvyrą tarp gamybos ir suvartojimo, kraštutinis žmonių šykštumas siaurina gamybą, kuria verčiasi ištisos gamintojų masės. Antra vertus, šykštumas nepripažįsta jokių socialinių pareigų atžvilgiu į esančius varge kitus žmones ir net, blogai suprasdamas savo tikrus interesus, dažniausiai sukrautų kapitalų neleidžia į apyvartą gamybos tikslui.

Racionalus taupumas niekados nenusižemina iki vergavimo materialiniam pasauliui. Jeigu jis ir apriboja žmogaus reikalus iki būtinos normos, tai vis dėlto nenusileidžia žemiau pritinkančių padėčiai ribų. Be to, racionalus taupumas neneigia socialinių pareigų atžvilgiu į kitus žmones: jis skiria tinkamą turto dalį labdarybės reikalams ir sykiu savo santaupas laiko pagal ekonominio solidarumo reikalavimus. Toks taupumas, jei ir reikalauja atsisakyti nuo pasismaginimų, tai, iš kitos pusės, atpildo šitą savo reikalavimą suteikimu materialinės gerovės ir tam tikros materialinės nepriklausomybės. Tai įvyksta todėl, kad racionalus taupumas suteikia santaupoms kapitalo pavidalą, nes „kapitalas, – kaip sako Ch. Antoine'as, – mums pasireiškia kaipo santaupa, skirta gamybai, arba kitaip, kaipo tam tikras turto kiekis, apsaugotas nuo suvartojimo, kad galėtų tarnauti gamybai"*. Gamybinis santaupų panaudojimas yra prigimtas racionaliam taupumui.

Santaupos ne tik didina materialinį privatinio ūkio nepriklausomumą nuo kitų ūkių, bet dar didina galimybes mažinti kitų žmonių vargą. Racionalus taupumas visai gerai susigyvena su šita socialine pareiga. Kai žmogus yra save ir saviškius aprūpinęs pagal savo ir visuomenės padėtį, jam susidaro tiesioginė pareiga iš pertekliaus šelpti kitus. „Perteklius, – sako ką tik cituotas Ch. Antoine'as, – pagal

* *Antoine Ch.* Cours d'Economie Sociale. – Paris, 1921. – P. 334.

prigimtąją teisę privalo būti pavartotas bendrai visuomenės gerovei ir vargšų sušelpimui. Tai šv. Tomo pamokymas: *Res, quas aliqui superabundanter habent, ex naturali jure debentur pauperum sustentationi* (Summ. Theol. 2a, 2ae, q. 66, a. 7). Prabangos žmogus pasinaudoja savo geiduliams gėrybėmis, kurias jis turi pareigą pavartoti savo artimo vargui sušvelninti"*.

Prabanga, kuri jau iš savo prigimties yra išlaidi, sudaro priešginybę ne tik šykštumui, bet ir racionaliam taupumui. Tas pats ekonomistas sako, kad „prabanga yra neprotingas pavartojimas retų ir didelės kainos daiktų"**. Šita aptartis atriboja nuo prabangos, iš vienos pusės, paprastą netaupumą, kuris yra neracionalus paprastų ir nedidelės kainos daiktų pavartojimas, o iš kitos pusės, ypatingą dosnumą, kuris yra įgijęs mecenatiškumo vardą. Mecenatas išleidžia dideles sumas brangiems dalykams remdamas meną, literatūrą ir mokslą. Bet šitokis pavartojimas retų ir didelės kainos daiktų ne tik nėra neprotingas, bet savo idealine verte gangreit prilygsta didelio masto labdaringumui, jei tik remiamų mokslų ir menų linkmė kelia dvasinį visuomenės lygmalą.

Šiaip jau prabanga turi nelemtų ir ekonominių, ir dorinių išdavų: ji didina neracionalų gėrybių suvartojimą ir tuo pačiu, iš vienos pusės, naikina kapitalus, skirtus gamybai, o iš kitos pusės, sustiprina žmonių vargą, mažindama pašalpas vargšams ir netiesioginiu būdu susiaurindama užimtų gamyboje žmonių skaičių; ji įkaitina žmonėse geidimą turtų ir pastumia juos ieškoti šitų turtų visomis galimomis priemonėmis, dažnai nedoromis; ji padaro iš žmogaus materialinio gaivalo vergą ir tuo pačiu užmuša jame tikrąjį savo vertės pajautimą, pagaliau ji papiktina ne-

* Ten pat. – P. 745.
** Ten pat. – P. 743.

turtingų žmonių mases ir sustiprina socialinį antagonizmą, neturėdama atodairos svetimam vargui ir kančiai.

Koreguojanti prabangą dorybė yra dosnumas. Prabanga yra antagonizmo, o dosnumas yra solidarumo veiksnys. Prabanga yra neproduktyvi iš savo esmės, o dosnumas yra tikslingas tiek suvartojimo, tiek gamybos atžvilgiu, nes jis gelbsti visur, kur tik yra trūkumai. Dosnumas atpildo labiau individualinę taupumo funkciją socialiniu savo pobūdžiu ir visai gerai su taupumu sugyvena, nors reik pripažinti, kad taupumas, eidamas inercijos linkme, dažnai neša žmones į šykštumo pusę.

Dosnumas, kaipo paslankumas plačiai patarnauti savo gėrybėmis visumos ir atskirų žmonių gerovei, iš esmės jau priklauso prie socialinių nusiteikimų, kurie turi savo objektu išlyginamąjį bei skirstomąjį teisingumą. Bet kadangi jis įeina į suvartojimo planą, tai jis liečia dar ekonominį auklėjimą, kaipo jo atbaigimas. Žmogus ne tam gyvena, kad gamintų, bet atvirkščiai, žmogus tam gamina, kad gyventų; todėl ir gamyba privalo tarnauti gyvenimo pilnumui. Gamybos gausumas, netarnaująs gyvenimo pilnumui, apsilenkia su savo tikslu. Paprastai kuo didžiausio žmonių skaičiaus kuo pilniausiam gyvenimui tarnauja mūsų ekonominėje santvarkoje paskirstymas, atremtas į mainomainį. Bet šitokis paskirstymas toli gražu neatsiekia pilnumoje savo tikslo ir todėl visados buvo, yra ir bus reikalo papildyti ir koreguoti materialinių gėrybių susiskirstymo vyksmą individualiniu dosnumu.

Dosnumo reikalauja ne tik socialinis žmonių skurdas, kuris jau ne kartą buvo minėtas, bet ir visa eilė visuomeninių, kultūrinių ir religinių uždavinių. Išmaldos yra tik viena iš daugelio dosnumo apraiškų. Susipratęs visuomeninkas turi pareigą šelpti, šalia labdarybinių organizacijų, gerą spaudą, reikalaujančias pašalpos korporatyvines

organizacijas, švietimo draugijas ir mokyklas pagal savo pasaulėžiūrą, bažnyčios reikalus, jos misijas ir panašius dalykus. Gerai sutvarkytas kiekvienas privatinis ūkis privalo turėti savo sąmatoje, šalia santaupų pozicijos, ir šitokio dosnumo poziciją, jei, žinoma, jo pajėgumas įstengia patenkinti būtinus žmogaus reikalus ir sudaryti tam tikrą perteklių.

Kaip matome, *visas suvartojimas turi būti persunktas solidarumo dvasios, ar tai liečia savo reikalų patenkinimą, ar santaupų krovimą, ar pagaliau svetimų reikalų parėmimą.* Šita būtent linkme turi būti ruošiamos ekonominiam gyvenimui naujos kartos: pratinimu jose privalo būti sudaromi atitinkami įpročiai, pamokymais – įsitikinimai ir įkvėpimu – tvirtas nusistatymas eiti savo gerų įpročių ir racionalių įsitikinimų keliu.

3. Socialinis auklėjimas

1. Socialinio klausimo esmė

*a. **Dorinis iškrikimas kaip giliausias socialinio klausimo pagrindas žmonių sielose.*** Gal niekados nebuvo taip katastrofiškai jaučiamas socialinis klausimas, kaip mūsų laikais, nes niekados socialinė ekonominė krizė nebuvo pasiekusi tokios skaudžios įtampos, kaip šiuo metu. Vis dažniau girdėti balsų, kurie kalba jau ne apie ekonominę socialinę krizę paprasta prasme, bet apie ekonominės socialinės mūsų santvarkos krizę ir net bankrotą. Sykiu ieškoma priemonių šitai grandiozinei krizei mažiau ar daugiau radikaliai pagydyti. Bolševikų komunistinė valstybė ir fašistų korporatyvinė valstybė yra mūsų laikais du radikaliausiu bandymu socialiniam klausimui išspręsti pačiose šaknyse.

Šių didelių bandymų metu ypatingai išeina aikštėn faktas, kad *socialinis klausimas negali būti išspręstas vien tik ekonominės socialinės organizacijos priemonėmis*, nes šito klausimo priežastys glūdi ne vien tik ekonominės socialinės santvarkos pagrinde, bet sykiu turi savo šaknis, iš vienos pusės, dorinėje religinėje srityje, o iš antros pusės – politiniame gyvenime. Reik net aiškiai suprasti ir tvirtai įsisąmoninti, kad giliausios ir *pirmutinės socialinio klausimo šaknys glūdi kaip tik moralinėje srityje ir kad todėl yra logiška ir sėkminga pradėti socialinį klausimą spręsti žmonių perauklėjimo priemonėmis*. Iš čia aiškėja atitinkamo socialinio auklėjimo reikšmė mūsų laikais.

Daug kam gali pasirodyti perdėtu teigimas, kad socialinio klausimo giliausios šaknys glūdi dorinėje srityje. Šis teigimas gali sykiu rodytis nesuderinamas su ta reikšme, kuri paprastai suteikiama ekonominei socialinei santvarkai. Tačiau tai būtų paprastas nesusipratimas, kyląs dėl nesugebėjimo įžvelgti giliausią socialinio gyvenimo esmę. Foersteris, kuris pasižymi plačia socialine perspektyva moderniojo gyvenimo aplinkybėse, kaip tik primygtinai pabrėžia dorines socialinio klausimo šaknis ir su visu įsitikinimu kelia aikštėn socialinės pedagogikos reikšmę. „Didieji socialiniai sukrikimai, – sako jisai, – visada nurodo į taip pat gilius dvasinius dorinius sukrikimus ir gali išnykti sulig tuo, kaip pagydomos šios giliosios priežastys"*.

Kaipgi iš tikro reik suprasti šitas gilus priežastingumas? Pats Foersteris kitoje vietoje** pakankamai išaiškina tą klausimą. Atidus stebėjimas socialinio gyvenimo priešginybių iškelia aikštėn faktą, kad šios priešginybės galutinėje sąskaitoje kyla iš blogio ir gėrio kovos žmonių sielose. Faktinas

---

* *Foerster F. W.* Lebensführung. – S. 284.

** *Foerster F. W.* Christentum und Klassenkampf. 15 Tausend. – Zürich: Schultess u. C°.

žmonių nelygumas, nevienoda materialinė jų padėtis, skirtingi sugebėjimai ir įvairūs pajėgumo laipsniai dar negalėtų pastumti vienus į prabangą, kitus – į skurdą, jei prie šitų aplinkybių neprisidėtų tokie nedori polinkiai, kaip egoizmas, godumas, noras išnaudoti kitų vargingą padėtį, nepaslankumas gelbėti artimą, šykštumas, stengimasis paversti fakto nelygybę teisės nelygybe ir kiti panašūs antisocialiniai nusistatymai. Iš kitos pusės, kiekviena kad ir blogiausia socialinė santvarka gali pasidaryti bent tam tikrame laipsnyje pakenčiama, kai visuomenėje viešpatauja paslankumas į savitarpinę pagalbą, dosnumas, altruizmas, teisingumas ir meilė. Žodžiu tariant, tiek faktinos socialinės padėties, tiek socialinės santvarkos netobulumas kyla iš pat pradžios iš viešpataujančių žmonių sielose egoistinių ir šiaip jau antisocialinių palinkimų; o tai reiškia, kad socialinis klausimas glūdi galutinėje sąskaitoje dorinėje netvarkoje.

b. Atitinkamas socialinės santvarkos netobulumas kaipo antraeilė socialinio klausimo priežastis. Aukščiau išreikšta pažiūra į socialinį klausimą anaiptol nereikalauja mažinti ekonominės socialinės santvarkos reikšmę socialinio klausimo išsivystymui ir stoviui. *Dorinis žmonių nusistatymas socialinėje srityje yra ekonominiame žmonijos gyvenime vienas iš stipriausių pirmykščių veiksnių tokiai ar kitokiai ekonominei socialinei santvarkai susidaryti. Bet vieną kartą susidariusi santvarka ima vaidinti atitinkamą rolę socialiniame žmonių gyvenime ir todėl tampa antraeile socialinio klausimo priežastimi.* Sakysime, ar būtų galėjęs žmonijos istorijoje atsirasti verguvės arba baudžiavos institutas, jei tarp žmonių nebūtų įsigalėjęs noras verstis kitų pavergimu, valdymu ir išnaudojimu materialinei savo naudai? Tiek verguvės, tiek baudžiavos institutai atsirado žmonijos gyvenime dėl egoistinių ir antisocialinių instinktų įsigalėjimo tarp žmonių. Šitokie instinktai paragino žmones paversti fakto nelygybę

teisės nelygybe; bet vieną kartą atsiradę socialiniame gyvenime, šitie institutai sudarė pastovų pagrindą socialiniam klausimui aštrėti ir komplikuotis.

Tolimesnėje socialinio klausimo evoliucijoje susidariusi ekonominė socialinė santvarka visada vaidina didelę rolę, nes pats nedoras antisocialinis žmonių nusistatymas susidaro joje pastovią atramą ir net sunkiai išgriaujamą tvirtovę. Mūsų buržuazinio kapitalizmo santvarka, atsisakiusi nuo verguvės ir baudžiavos institutų, rado vis dėlto kitą būdą stabilizuoti socialinę žmonių nelygybę ir tuo pačiu sudarė socialinį klausimą, kuris iki šiolei vis aštrėjo net formalinės piliečių lygybės aplinkybėse. Šioje santvarkoje radosi radikaliai perskirti darbas ir kapitalas, ir vieni, darbininkai, pasidarė tik darbo tiekėjais, o kiti, kapitalistai, – tik darbo davėjais. Iš vienos pusės, esant juodam darbininkų priklausomumui nuo darbdavių, o iš antros pusės, įmonėms koncentruojantis ir turtams didėjant, vieni virto skurdo, kiti – prabangos žmonėmis. Kontrastas vėl pasiekė milžiniškų dydžių.

Buržuazija ir proletariatas mūsų santvarkoje sudarė dvi priešingas viena antrai stovyklas, esančias nuolatinėje kovoje. Šitoje kovoje įsigalėjo įpročiai, kurie nieko gero nežada visuomenės gerovei. Iš vienos pusės, kapitalistiška psichologija spiria įmonių savininkus ieškoti visų pirma pasipelnymo šaltinių bet kuria kaina: jie dažniausiai stato kapitalą aukščiau už darbą, ekonomines vertybes – aukščiau už žmones; jie inercingai didina savo įmones ir gamybą ir ieško vis naujų pardavimo rinkų; jie nepaiso socialinių savo pareigų ir pamiršta, kad valdydami savo įmones eina svarbias socialines funkcijas; jie nesirūpina socialinėmis reformomis ir dažnai skęsta prabangoje, užmerkdami akis į savo darbininkų apverktiną stovį.

Iš antros pusės, proletariatas, susigrūdęs varginguose miestų kvartaluose, be pakenčiamų butų, be mažiausios

nuosavybės, paskendęs skurde ir apmaude, išvargintas ilgu darbu dulkėtose ir tvankiose dirbtuvėse, prirakintas prie nuolatos krutančių mašinų, prislėgtas įkyraus priklausomumo nuo darbdavių, nustojęs vilties tokiose aplinkybėse sulaukti geresnės ateities ir piktindamasis nepateisinama savo darbdavių prabanga, gyvena pavydu, pagieža ir revanšo pageidavimu.

Akivaizdoje šito rėkiančio kontrasto tarp kapitalistų ir darbininkų pats socialinis klausimas buvo beveik iki paskutinių laikų laikomas darbininkų klausimu. Tačiau paskutiniu momentu vis labiau aiškėja, kad *socialinis klausimas yra visuotinis klausimas, nes ekonominiame socialiniame gyvenime visos visuomenės klasės yra organingai ir solidariai susijusios.* Tai ypatingai yra paaiškėję, kai ekonominė ir finansinė krizė yra sukrėtusi vienu laiku gangreit visą pasaulį.

Dabar ypačiai ryškiai išėjo aikštėn tas faktas, kad ekonominė socialinė mūsų santvarka ne tik nepažaboja chaotiškų gaivalų žaismo, bet juos kaip tik atpalaiduoja savo laisvosios konkurencijos principu. Pasirodė, kad laisvos varžytynės, nors ir yra reguliuojamos pasiūlymo ir pareikalavimo santykiavimo dėsnio, vis dėlto nesugeba sutvarkyti ekonominio socialinio gyvenimo ir jį palenkti bendram planingumui. Neatitikimas tarp gamybos ir pareikalavimo vis dažniau ir vis didesnes iššaukia krizes ir sykiu su tuo vis didesnius sukrikimus pergyvena visas ekonominis socialinis gyvenimas. Anarchiški įpročiai ir organingo solidarumo stoka brangiai liepia save apmokėti mūsų pasauliui.

c. Klasių antagonizmas ir neteisingas turtų paskirstymas kaipo neišvengiamos dviejų pirmųjų priežasčių išdavos. Šitame ekonominio socialinio gyvenimo chaose jokia socialinė grupė nejaučia užtikrintos sau ekonominės padėties. Atskirų socialinių grupių interesai įgauna vis labiau atsitiktinio pobūdžio ir todėl vis mažiau solidarizuojasi su

bendra visuomenės gerove. Tokiose aplinkybėse antagonizmas tarp socialinių grupių, arba klasių, vis auga: kapitalistai ir proletarai, darbdaviai ir darbininkai, gamintojai ir vartotojai, ūkininkai ir pramonininkai konkuruoja tarp savęs savo interesais ir žiūri į priešingą sau grupę kaipo į tikrus savo priešus. Šitose visuotinėse varžytynėse esamos santvarkos ribose nuskriaustieji neturtėliai dažnai pamiršta, kad turtingųjų elgimasis ne visados eina iš nedoro egoistinio nusistatymo ir kad dažnai šių elgimosi linija yra ekonominės konjunktūros ir buhalterinės kalkuliacijos padaras. Jie, kitaip tariant, yra linkę matyti visą savo nelaimių priežastį pirmykščiame socialinės netvarkos šaltinyje, būtent, antisocialiniuose žmonių instinktuose. Iš antros pusės, turtingieji, kurių daugumas yra mažai pasiankūs eiti socialines savo pareigas atžvilgiu į materialinį skurdą, yra linkę aiškinti socialinį vargą žmonių apsileidimu, tingumu ir gal labiausiai nepalankia ekonomine konjunktūra. Taip *klasių priešingumas gimdo antagonizmą ir neapykantą tarp įvairių klasių žmonių.*

Šitas klasių antagonizmas iš tikrųjų yra pagrįstas neracionaliu ir net neteisingu materialinių gėrybių paskirstymu tarp žmonių. Ar galima iš tikro laikyti normaliu stovį, kai, iš vienos pusės, gamybos, tarp kitko žemės ūkio, hiperprodukcija sukelia ekonominę krizę, o iš antros pusės, ištisi milijonai žmonių lieka be darbo ir kenčia skurdą ir net badą? Vadinasi, *ne materialinių gėrybių stoka ir ne dirbančių rankų trūkumas yra socialinės netvarkos priežastis, bet pagrindinis gėrybių paskirstymo defektas, glūdįs pačioje ekonominėje socialinėje santvarkoje.* Juk pagamintos gėrybės kartais tyčia yra naikinamos (produkcijos restrikcija), kad galėtų būti pagerinta pardavėjams rinkų konjunktūra. Juk milijonai rankų nedirba darbo ir reikalauja iš visuomenės pašalpos ne todėl, kad nebūtų noro dirbti. Hiperprodukcija ir nedarbas yra surišti su mūsų ekonominės socialinės santvarkos ypatybėmis.

Taigi klasių antagonizmas ir neapykanta labiau tiesioginiu būdu kyla iš moralinio žmonių nusistatymo arba, tikriau tariant, iš antisocialinių antagonistinių nusiteikimų, o netikęs turtų paskirstymas kyla labiau tiesioginiu būdu iš mūsų ekonominės socialinės santvarkos netobulumo. Bet *šiaip ar taip socialinis klausimas mūsų laikais yra sykiu ir dorinės netvarkos, ir tam tikros ekonominės socialinės santvarkos padaras.*

d. Ne klasių kova ir ne reformatoriška prievarta per išviršinę organizaciją, bet socialinis žmonių perauklėjimas ir atitinkamos pažangios socialinės reformos kaipo socialinės netvarkos gydymo priemonės. Kaipgi racionaliausia būtų gydyti socialinę netvarką? Radikaliausios priemonės, kurios šiam reikalui yra siūlomos, bus klasių kova ir socialinė revoliucija, kuri vienu socialinio pertvarkymo žygiu turėtų sudaryti naują socialinę santvarką ir tuo pačiu vieną kartą visam laikui pašalinti socialinę negerovę. Tie, kas siūlo šias priemones socialiniam klausimui išspręsti, nusideda naiviu įsitikinimu, kad galima tikrai reformuoti visuomenę kova, katastrofomis, prievarta ir įstatymais. Jei socialinė netvarka ir neteisybė teturėtų savo šaknis vien ekonominėje socialinėje santvarkoje, su šios rūšies reformatoriais galima būtų sutikti. Tuo tarpu, kaip buvo išrodinėta, *socialinio klausimo šaknys siekia daug giliau, būtent, pačias žmonių sielas, ir todėl, nereformavus šitų sielų, negalima visai sėkmingai reformuoti ir ekonominio socialinio gyvenimo.*

Kova, pagrįsta klasiniu egoizmu ir paremta prievartos priemonėmis, neauklėja žmonių socialinio solidarumo reikalams. Ji tik dar labiau paaštrina socialinį antagonizmą, nes, kaip teigia Foersteris, negalima prievartos radikaliai pašalinti su prievartos pagalba. *Klasių kova neįstengia įveikti pirmykštės socialinio klausimo priežasties, glūdinčios žmonių sielose, nes ji pati kyla iš to pačio šaltinio.*

Ne kitokios yra išdavos tos reformatoriškos prievartos, kuri remiasi išviršine visuomenės organizacija ir žmonėms iš viršaus primeta ekonominę socialinę santvarką, jiems mažiau ar daugiau svetimą. Žmonės gali iki tam tikro laipsnio prisitaikyti prie svetimos sau santvarkos, bet šitas efektas dar nereiškia, kad socialinis klausimas yra jau išspręstas. Nesusigyvenę su santvarka ir nepersiėmę jos dvasia žmonės sugeba visada apeiti socialinius įstatymus arba į juos įdėti visai kitokį turinį. Žodžiu tariant, revoliucinė reformatoriška prievarta, realizuojama ten, kur žmonių dauguma nėra priaugusi prie reformos, nepagydo dar socialinės negerovės, nes ji surišta ne tik su ekonomine socialine santvarka, bet ir su socialiniu žmonių nusistatymu.

Iš to, kas pasakyta, turi paaiškėti, kad *socialinės netvarkos gydymas visuomenėje turi paraleliai eiti ir žmonių sielose, ir ekonominėje socialinėje santvarkoje.* Pirmajam reikalui tarnauja socialinis auklėjimas, antrajam – socialinės reformos. Socialinis auklėjimas ruošia dirvą socialinėms reformoms, sudarydamas visuomenėje atitinkamą nuotaiką ir nusistatymą. Savaime aišku, kad tik tos reformos tegalės būti tikrai sėkmingos ir giliai siekti į ekonominę socialinę santvarką, kurios yra tinkamai paruoštos žmonių sielose, bet iš kitos pusės, negalima nepripažinti ir pačioms socialinėms reformoms tam tikros auklėjamosios reikšmės. Todėl socialinės reformos gali būti pažangios ne tik ta prasme, kad jos pažangiai realizuojamos sulig tuo, kaip reformuojamos yra žmonių sielos, bet ir ta prasme, kad jos pačios paragina psichologinę žmonių pažangą socialinio solidarumo atžvilgiu. Šiaip ar taip *žmonių socialinis auklėjimas ir ekonominės socialinės santvarkos reformavimas visada privalo būti tam tikro atitikimo ir savitarpinio veikimosi santykiuose.*

a. Nei socialinio auklėjimo paneigimas, nei siauras klasinis auklėjimas, bet lygstamai neutralus socialinis auklėjimas, tačiau ypatingai palankus vargšams ir nuskriaustiems. Ryšyje su socialinio klausimo aktualumu ir jo išsprendimo galimybėmis ir kyla pedagoginis klausimas, ar apskritai gali būti pateisintas socialinis auklėjimas ir kokia linkme jis privalo būti realizuojamas. Pasirodo, kad su socialiniu auklėjimu dalykas yra panašus kaip ir su politiniu auklėjimu. Socialinio auklėjimo faktinai negalima eliminuoti iš ugdymo sistemos, nes jis įeina organinga dalimi į dorinį auklėjimą, kuriame apskritai negalima apeiti tylėjimu klausimą, kaip jaunos kartos turi nusistatyti socialinio skurdo atžvilgiu ir kaip privalo traktuoti vargšus neturtėlius ir šiaip jau socialiai nuskriaustuosius. Dorinis auklėjimas negali taip pat neatsižvelgti į labdarybės klausimą ir nestatyti jo į sąryšį su socialiniu klausimu visuomenėje.

Tačiau *ne tik faktinai negalima aplenkti socialinio auklėjimo ugdymo sistemoje, bet ir principialiai neprivalu tai daryti, nes, kaip matėme, socialinis žmonių perauklėjimas yra būtina sąlyga socialiniam klausimui išspręsti ir tuo pačiu socialinei netvarkai gydyti.* Žinoma, socialinis auklėjimas prasilenks su savo pagrindiniu uždaviniu, jei bus vykdomas vienos kurios klasės naudai ir pagal vienos kurios klasės ideologinį nusistatymą. Panašiai kaip politinis auklėjimas, faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas, turi būti lygstamai neutralus esančių visuomenėje partijų atžvilgiu, taip lygiai *socialinis auklėjimas*, taip pat faktinai neišvengiamas ir principialiai privalomas, *turi būti lygstamai neutralus esančių visuomenėje klasių atžvilgiu.* Kitaip tariant, *socialinis auklėjimas neprivalo būti vykdomas vienos kurios socialinės klasės dvasioje, pagal vienos kurios klasės interesus, trumpai tariant, vienos kurios klasės naudai.*

Socialinis auklėjimas, kaip ir politinis auklėjimas, negali būti nelygstamai neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, nes to negalima ir net nereik atsiekti; bet kas kita yra lygstamasis socialinio auklėjimo neutralumas faktinų socialinių klasių atžvilgiu. Šitas lygstamai neutralus socialinis auklėjimas yra būtina sąlyga pagrindiniam socialinio auklėjimo uždaviniui vykdyti, nes socialinis auklėjimas, vykdomas su predilekcija vienai kuriai socialinei klasei arba įteigiąs neapykantą prie vienos kurios klasės, yra kenksmingas socialiniam klausimo išsprendimui. Taigi tarp dviejų kraštybių, būtent, socialinio auklėjimo paneigimo ir nelygstamai neutralaus socialinio auklėjimo, stovi vienintelis racionalus socialinio auklėjimo supratimas, t. y. socialinis auklėjimas, neutralus ne atžvilgiu į socialinę pasaulėžiūrą, bet atžvilgiu į socialines klases.

Kaip jau turėjome progos kitais atvejais įsitikinti, tik antrasis neutralumas tegali būti principialiai pateisintas ir faktinai įvykdomas. Jei socialinis auklėjimas turėtų lygiai patenkinti visas socialines pasaulėžiūras, tektų nuo jo visai atsisakyti. Tuomet, pavyzdžiui, negalima būtų siekti socialiniu auklėjimu visuotinio solidarumo, nes yra žmonių, kurių pasaulėžiūra pateisina klasių kovą ir laiko ją priemone socialiniam klausimui spręsti. Tenka dar kartą prie šios progos pabrėžti, kad ugdymo darbas faktinai negali atsipalaiduoti nuo pasaulėžiūros, nors gali ir privalo atsipalaiduoti nuo bet kurios ekskliuzyvistiškos politikos.

Šito principo akivaizdoje tarsi prieštaravimu gali pasirodyti reikalavimas, kad socialinis auklėjimas vis dėlto būtų visada palankus vargšams neturtėliams ir šiaip jau nuskriaustiems. Iš tikrųjų šitas išskiriamas palankumas, arba predilekcija, nenusideda dar lygstamajam neutralumui atžvilgiu į socialines klases. Nelaimingųjų ir likimo aplenktųjų gali pasitaikyti visose socialinėse klasėse, ir, kas svarbiausia, pats socialinis auklėjimas nustoja savo prideramos

linkmės ir giliausios prasmės, jei jis šiaip ar taip nebus taikomas socialiniam skurdui ir netvarkai gydyti. Žodžiu tariant, *lygstamai neutralus socialinis auklėjimas, būdamas neklasinis, turi būti visada altruistiškas ir skatinąs naujas kartas į socialinę pagalbą artimui visomis prieinamomis priemonėmis.*

b. Ugdymas visiems lygiai svarbių socialinių nusiteikimų: solidaristinio susipratimo ir solidaristinio nusistatymo. Yra visa eilė socialinių nusiteikimų, kurie ne tik galima, bet ir privalu išvystyti jaunose kartose be baimės nusidėti lygstamojo neutralumo principui. Sudaryti tokie nusiteikimai naujose kartose kaip tik yra pagrindinis socialinio auklėjimo uždavinys.

Socialiniai nusiteikimai, siektini socialiniu auklėjimu, gali būti labiau intelektualinio ar labiau moralinio pobūdžio pagal tai, ar jie liečia visų pirma susipratimą, ar nusistatymą. Nors logiškai susipratimas yra ankstybesnis už nusistatymą, vis dėlto socialiniam auklėjimui abudu tuodu dalyku privalo lygiai rūpėti ir būti visuomet jo paraleliai siekiamu.

Teisingai yra pastebima, kad socialinis antagonizmas ir socialinė netvarka žymioje dalyje pareina nuo idėjų perversijos, pagrįstos klasiniu ekskliuzyvizmu. Pavyzdžiui, skaudus antagonizmas tarp kapitalistų ir proletarų žymioje dalyje pareina nuo priešingo ir vienašališko vertinimo, iš vienos pusės, kapitalo ir, iš antros pusės, darbo, intelektualinės įmonininko iniciatyvos ir fizinės darbininkų energijos. Dažnai konfliktai tarp darbdavių ir darbininkų nebūtų tiek aštrūs ir sėkmingiau galėtų išsispręsti, jei iš vienos ir iš antros pusės būtų tikras supratimas kapitalo ir darbo pagrindinio solidarumo, išreikšto Leono XIII posakiu, kad „nėra kapitalo be darbo nė darbo be kapitalo"*.

* L'Encyclique „Rerum Novarum". – Tourcoing, 1924. – P. 28.

Apskritai solidaristinė pažiūra į ekonominę socialinę santvarką yra ne tik vienintelė leistina socialiniame auklėjime, bet sykiu ir vienintelė teisinga objektyvumo atžvilgiu. Todėl *solidaristinis jaunų kartų susipratimas privalo būti tiesioginis socialinio auklėjimo tikslas.* Tiesa, solidaristinė pažiūra gali rasti pritarimo ne visose socialinėse pasaulėžiūrose, bet tuomet reik konstatuoti, kad kai kurios pasaulėžiūros gali būti antisocialinės ir tuo pačiu kenksmingos socialiniam auklėjimui.

Labai dažnai socialinio ekskliuzyvizmo priežastis yra tai, kad žmonės nesugeba pažinti ir įsigyventi į įvairių visuomenės klasių psichologiją, reikalus, vertingumą ir pažiūrėti į visą visuomenę kaip į tikslingą, nors niekados netobulą ir nuolat tobulintiną sąrangą. „Žmogus, kuris pažįsta vieną tik klasę, yra, – sako Foersteris, – žmogus, pažįstąs vieną tik gyvenimo pusę. Studiozams kaip tik primygtinai būtų patartina, kad jie kaipo atsvarą prieš knygiškas studijas skirtų dalį savo spieko šutelktiniam darbui, globojančiam neturtėlius, saugojančiam jaunuomenę, ir t. t."* Kitoje vietoje Foersteris kelia aikštėn ir aukštai vertina vadinamąjį setlementišką judėjimą *(Settlements-Bewegung)*, kuris ragina studentus ilgesniam laikui apsigyventi darbininkų kvartaluose pažinti ten darbininkų dvasiniam bei fiziniam gyvenimui visame jo skurde, susipažinti arčiau su jų psichologija, kad tokiu būdu galima būtų įsigyti iš pradžios globojamųjų, o paskui – ir vadovaujamųjų sugebėjimų.

Socialinio klausimo sprendimo atžvilgiu ne mažiau svarbus yra ir darbininkų tinkamas susipratimas. Tačiau solidaristinis jų nusistatymas ypatingai yra apsunkintas vargingose gyvenimo aplinkybėse ir akivaizdoje to rėkiančio kontrasto, kurio taip dažnai yra tarp buržuazijos ir proletariato. Vienas tad iš sunkiausių uždavinių socialiniame

---

* *Foerster F. W.* Lebensführung. – S. 280.

auklėjime yra nuteikimas darbo žmonių solidarizmo principais. Šitas uždavinys tegali būti sėkmingai sprendžiamas vien ankštam sąryšyje su socialinėmis reformomis, kurios realiai pagerina proletariato padėtį ir sužadina darbininkų masėse pasitikėjimą socialiniu valstybinės valdžios pašaukimu.

Žodžiu tariant, solidaristinis susipratimas yra lygiai svarbus ir privalomas visiems visuomenės nariams socialinis nusiteikimas, kuris todėl turi būti vienas iš pagrindinių socialinio auklėjimo tikslų. Studijos, spauda, propaganda gyvu žodžiu, švietimo priemonės privalo šiaip ar taip tarnauti šitam tikslui.

Šalia šito pagrindinio teorinio nusiteikimo socialiniu auklėjimu turi būti siekiama visa eilė praktinių arba moralinių nusiteikimų, lygiai svarbių visiems visuomenės nariams. Kad tokie pozityvūs nusiteikimai galėtų susidaryti naujose kartose, reikalinga visų pirma neduoti išsivystyti jose agresyviems socialiniams instinktams, pagrįstiems egoizmu, savanaudiškumu ir šiaip jau mizantropija. Bet nepakanka vien šitos neigiamos pareigos, *reik dar stengtis įkvėpti naujoms kartoms tokių socialinių nusiteikimų, kaip socialinis taikingumas, socialinis teisingumas, socialinis džentelmeniškumas, socialinio atsakingumo jausmas.* Socialinis taikingumas yra pagrindas nuolaidumui ir paaukojimui savo interesų bendrai gerovei. Socialinis teisingumas yra pastovios tvarkos atrama. Socialinis džentelmeniškumas yra laidas savo dorinei vertei išlaikyti ir kitų vertei pagerbti socialiniuose santykiuose. Socialinio atsakingumo jausmas yra stiprus akstinas socialinėms savo pareigoms atlikti ir socialinio gyvenimo pagrindams išlaikyti. Pagrįsti solidaristiniu susipratimu, sustiprinti pratinimusi šitie moraliniai nusiteikimai tampa viltingu socialinės kultūros pagrindu.

Šeima, mokykla, jaunuomenės organizacijos, auklėjimosi bei lavinimosi rateliai turėtų tarnauti nusakytų intelektua-

linių bei moralinių socialinių nusiteikimų reikalui ir tuo pačiu reguliuoti visuomenėje socialinį susipratimą ir nusistatymą.

c. Ruošimas žmonių sielose pastovaus pagrindo teisingoms socialinėms reformoms. Socialinis auklėjimas privalo ne tik sudaryti žmonių sielose moralinį pagrindą, palankiausią socialiniam klausimui spręsti ir socialinei netvarkai gydyti, bet taip pat paruošti šitose sielose pastovų pagrindą pažangioms ir teisingoms socialinėms reformoms. Tokiu būdu *socialinis auklėjimas gali apimti abidvi priemones socialinei netvarkai gydyti: ir socialinį žmonių perauklėjimą, ir ekonominės socialinės santvarkos reformavimą. Tik šitą reformavimą jis ima paruošiamuoju atžvilgiu.*

Kadangi socialinės reformos tikrai sėkmingos tėra vien tada, kai žmonės yra joms tinkamai paruošti ir kai, iš kitos pusės, pačios reformos auklėjamai veikia visuomenę, tai socialiniam auklėjimui susidaro taip pat uždavinys atsižvelgti į reikalą paruošti žmones prie pažangių socialinių reformų. Šis paruošimas yra vienas iš subtiliausių ir opiausių socialinio auklėjimo punktų.

Ruošiant naujas kartas socialinių reformų reikalui, nėra galimybės paslėpti nuo jaunuomenės ekonominės socialinės santvarkos netobulybių; tuo tarpu yra gerai žinomas jaunų žmonių palinkimas reikalauti greitų ir radikalių priemonių socialinėms blogybėms gydyti, kitaip tariant, palinkimas į idealistinį revoliucionizmą. Tokiu atveju tik geras nusimanymas apie socialinės pažangos ypatybes gali apsaugoti jaunuomenę nuo revoliucinio nusistatymo ir paskatinti ją apsispręsti už sunkų ir ilgą, bet užtat tikrą pažangių socialinių reformų kelią.

Bet jei socialinių reformų reikalui yra nepageidaujamas revoliucinis naujų kartų nusistatymas, tai taip pat yra nepalankus joms ir konservatyvinis jų nusiteikimas

ir nepaslankumas ieškoti socialinės teisybės santvarkos reformavimo priemonėmis. Jaunuomenė tik privalo būti tinkamai painformuota apie socialinių reformų sunkumą bei sudėtingumą ir kritiškai nuteikta atžvilgiu į visus lengvus receptus radikaliai reformuoti gyvenimą ir sudaryti žemėje socialinį rojų.

Taigi *ne utopiškas revoliucionizmas ir ne sustingęs konservatizmas, bet sąmoningas, atsargus ir pagrįstas pažangumas, jungiąs praeities laimėtas vertybes su naujais laimėjimais, yra tinkamiausias nusistatymas socialinių reformų atžvilgiu.* Atsargus informavimas ir sąmoningas pamokymas yra svarbiausios iš tų nedaugelio priemonių, kurios čia yra galimos.

3. *Korporatyvinis profesijos gyvenimas kaipo sėkminga socialinė mokykla*

a. Korporatyvinio profesijos gyvenimo reikšmė socialiniam auklėjimui. Socialinis auklėjimas toli gražu nesibaigia sykiu su mokyklos baigimu. Mokykloje jaunuomenė gali būti pamokyta apie socialinius klausimus ir atitinkamai nuteikta, kaip buvo aukščiau nusakyta. Bet išeidama iš mokyklos jaunuomenė dar nėra pilnai susiformavusi socialiniu atžvilgiu, nes jai dar trūks praktinio socialinio nusistatymo su tvirtai susidariusiais įpratimais. Kitaip tariant, jai dar reikalinga praktinė socialinė mokykla, kuri galėtų pačiame gyvenime atbaigti jos socialinį išsiauklėjimą. Tokia mokykla ir yra korporatyviai suorganizuota profesija.

Profesinės korporacijos, kadaise tvarkiusios visą ekonominį socialinį gyvenimą ir turėjusios didelės auklėjamosios reikšmės, buvo Didžiosios Prancūzijos revoliucijos suardytos ir pakeistos socialiniu atomizmu, kuris jau XIX šimtmetyje parodė visą savo profesinį bergždumą ir nenaudingumą socialiai nuskriaustiesiems. Prasidėjęs ryšyje su šituo patyrimu profesinis judėjimas privertė pasaulį grįžti prie

korporatyvinio režimo idėjos, nors jau kitose aplinkybėse ir kitokiose lytyse realizuojamos. Ne vieta čia nagrinėti problema, kaip šita idėja turi būti realizuota socialiniame dabartinės visuomenės gyvenime. Čia svarbu iškelti aikštėn korporatyvinio profesijos gyvenimo reikšmė socialiniam žmonių išsiauklėjimui.

Profesinis judėjimas visų pirma iškėlė aikštėn reikalą susiorganizuoti vienos profesijos žmonėms pagal atskiras funkcijų kategorijas, kad tokiu būdu kiekvienos kategorijos žmonės galėtų kolektyviai ir todėl sėkmingiau aprūpinti materialinius ir kultūrinius savo reikalus. Vienos profesijos žmonių susiorganizavimas pagal atskiras funkcijas ir sudaro tai, kas paprastai vadinama sindikato vardu. Darbininkų profesinės sąjungos, iš vienos pusės, ir atitinkamų darbdavių susigrupavimai, iš antros, yra vienos profesijos, bet įvairių funkcijų sindikatai. Vienoje profesijoje gali sudaryti atskirus sindikatus ne tik darbininkai ir darbdaviai, bet ir administracijos tarnautojai, technikinio personalo specialistai ir kitos panašios grupės. Visi vienos profesijos sindikatai, jei jie sueina į tam tikrą organingą visumą, sudaro korporatyvinę profesijos organizaciją, arba korporaciją. Žodžiu tariant, *jei sindikalizmas, kaipo profesinis judėjimas, stengiasi suderinti įvairių profesijos kategorijų reikalus bendros gerovės sumetimais, gauname korporatyvizmą moderniąja šito žodžio prasme.*

Kai korporatyvizmas išvysto korporatyvines organizacijas dviem linkmėmis, horizontaline ir vertikaline, apimdamas federacinėje hierarchijoje visas profesijas ir sukonfederuodamas jas centriniuose organuose, gaunamas korporatyvinis visuomenės režimas. Korporatyvizmas gali laisvai plisti visuomenėje ir palaipsniui realizuoti korporatyvinį režimą sulig tuo, kaip visuomenė pribręsta ir priauga šitą režimą. Bet korporatyvinį režimą gali realizuoti visuomenės gyvenime ir valstybė autoritatyviu būdu. Tuomet

gauname korporatyvinę valstybę, kurios ryškiausiu pavyzdžiu šiuo metu yra fašistinė Italija.

Šiaip jau laisvas korporatyvinis gyvenimas turi neabejotinos auklėjamosios reikšmės socialiniu atžvilgiu. „Nesunku suprasti, – sako prof. G. K. Ginsas, kalbėdamas apie sindikatus, – kokią didelę reikšmę įgauna šitos organizacijos visuomeninės psichologijos perauklėjimo prasme. *Sindikate kiekvienas jo narys auklėjamas supratimu savo solidarumo su visais kitais tos pačios profesijos darbininkais. Rajoniniame susivienyme solidarumo sąmonė praplinta jau ant platesnio žmonių rato, ir taip, juo aukštesnė sindikatų hierarchija, juo labiau išsiskečia korporatyvinė sąmonė*"*.

b. Nusiteikimai ir įpročiai, įgaunami korporatyvinio gyvenimo mokykloje. Korporatyvinis profesijos gyvenimas yra ne vien tik socialinio solidarumo veiksnys; jis dar išvysto savo nariuose visą eilę socialinių nusiteikimų ir įpročių, kuriems sunku būtų susidaryti tokiose gyvenimo aplinkybėse. Visų pirma korporatyvinis gyvenimas išvysto žmonėse profesinį susipratimą ir socialinį aktyvumą. Kiekvienas atskiras korporacijos narys gauna realiai pajusti ir sąmoningai suprasti, kad jo teisės ir reikalai yra geriau ginami ir aprūpinami, kai jo interesai solidarizuojasi su viso kolektyvo interesais, negu tada, kai jis vienas pasilieka izoliuotoje padėtyje. Bet vieną kartą susidaręs tokį įsitikinimą, žmogus ima vis labiau rūpintis kolektyvo gyvenimu ir stengiasi šitame gyvenime kiek galėdamas aktyviai dalyvauti. Korporacijos narys supranta, kad *korporacija socialiniame gyvenime yra pajėga teisės tarnyboje*, ir padaro iš čia visas reikiamas išvadas.

Toliau, korporatyvinis gyvenimas didina žmonių sąži-

* Novyje idei v prave i osnovnyje problemy sovremennosti. – S. 246. – Mano pabraukta. – *St. Š.*

ningumą ir kompetentingumą profesiniame darbe. Iš vienos pusės, korporacijos narys naudojasi korporatyvinės organizacijos pagalba ir apsauga, o iš antros pusės, šita organizacija laiko sau prestižo klausimu reikalauti iš savo narių profesinio korektiškumo ir deramo savo pareigų ėjimo. Kitaip tariant, *kolektyvas pagerina savo narių padėtį, bet sykiu reikalauja, kad jie gerintų kolektyvo padėtį aukštomis savo ypatybėmis.* Šituo atžvilgiu reikšmingą pavyzdį suteikia anglų tredjunionų istorija. Ji, būtent, parodo, kaip eina tasai vyksmas, kuris atsako Foersterio reikalavimui, statomam profesiniam auklėjimui, kad ne tik žmogus prisitaikytų prie profesijos, bet kad ir profesija prisitaikytų prie aukštesnių sielos reikalavimų*. Šitam vyksmui dar reikšmingesnių pavyzdžių galima būtų rasti iš vidurinių amžių korporatyvinio gyvenimo, kai profesinis auklėjimas labai tampriai buvo susijęs su doriniu auklėjimu apskritai.

Ne mažiau svarbu yra ir tai, kad *korporatyvinis profesijos gyvenimas stiprina kooperatyvinius bendro veikimo įpročius.* Mūsų laikais, kurie pasižymi intensyviais ekonominiais socialiniais santykiais tarp žmonių, sugebėjimas darniai dirbti bendrą darbą yra labai svarbus, nors, deja, taip mažai dar įsigalėjęs mūsų visuomenėje. Šitą sugebėjimą ir įpratimą didina korporatyvinis gyvenimas kaip tik tuo, kad korporacija sykiu vienodai griežtai reikalauja iš savo narių ir vienybės ryšių, ir bendro darbo, kuriame individualistiška nuotaika ir bet kuris ekskliuzyvizmas turi būti pergalėti iš gyvo reikalo ir net materialinio išskaičiavimo.

Jei reiktų vienu žodžiu pažymėti tą bendrąjį nusiteikimą, kurį kelia ir gaivina žmonėse korporatyvinis gyvenimas, tai bene geriausiai pritiktų čia federalizmo terminas, Foersterio vartojamas pagal K. Frantzo „federalistinę" filosofiją. Šita prasme federalizmas yra „apimanti visą

* Žr. *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – P. 494.

visuomeninį gyvenimą bendra pažiūra, pagal kurią visur privalo būti sudaryta sintezė tarp dviejų pagrindinių žmogiškosios kultūros faktų: individualinio savotiškumo ir vienybės, nepriklausomumo ir bendruomenės"*. *Korporatyvinis gyvenimas, jei jis eina tinkama linkme, auklėja žmonėse federalistinius nusiteikimus jau dėl vienos tos priežasties, kad „korporatyvinė visuomenės santvarka šalina organingos visuomeninės organizacijos priemonėmis nesantaikos šaltinius iš viešo piliečių gyvenimo"**.*

*c. Profesinis ekskliuzyvizmas kaipo korporatyvinio gyvenimo pavojus. Korporatyvinis solidarumas tik tada yra tikrai vertingas, kai orientuojasi plačia universalizmo linkme, bet ne užsidaro grupinių interesų partikuliarizme****. Tuo tarpu negalima pasakyti, kad sindikalizmas, kaipo profesinis judėjimas, visada eitų plačiai suprantamo solidaristinio korporatyvizmo linkme. Iš socialinės istorijos yra žinoma nemaža pavyzdžių, kaip atskirų profesijos kategorijų sindikatai, eidami revoliucinio sindikalizmo linkme, ne tik aštrina klasių kovą, bet ir tampa pavojingi politiniu atžvilgiu. Tai atsitinka todėl, kad „paprastas bendram darbe pratinimasis nėra dar apsauga prieš ateinančias to *korporatyvinio* egoizmo pagundas, kuris valstybei kuo mažiausiai tiek pat yra pavojingas, kaip ir personalinis egoizmas"*****.

Korporatyvinis gyvenimas, kaipo taisyklė, pergali personalinį žmonių egoizmą, bet kad jis galėtų pergalėti korporatyvinį egoizmą, reik, iš vienos pusės, aukštos dorinės žmonių kultūros, o iš antros pusės – solidaristinio korpora-

---

* *Ten pat. – P. 316.*

** Žr. mano straipsnį: Momento reikalai ir principų reikalavimai // Židinys, 1926, Nr. 10, p. 171. – *St. Š.*[7]

*** Plg. mano straipsnį: Visuomeninio auklėjimo tikslai // Židinys, 1927, Nr. 3, p. 200. – *St. Š.*[8]

**** *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 491.

tyvinio režimo įsigalėjimo visuomenėje. Kitaip tariant, korporatyvinis gyvenimas sugeba perauklėti žmones tik tam tikrame laipsnyje, orientuodamas jų solidarumo sąmonę siauresniais ar platesniais visuomenės ratais, bet jis dar neišsprendžia socialinio auklėjimo problemos visame jo plote, nes neįstengia pasiekti socialinio žmonių apsisprendimo gelmių. Čion gali siekti vien giliausieji dorinio gyvenimo motyvai, kurie organingai yra surišti su žmogaus pasaulėžiūra. Šituo atžvilgiu bus ne pro šalį trumpai nusakius religinės pasaulėžiūros santykiavimą su socialinio auklėjimo problema.

4. *Vyriausioji religijos sankcija socialiniame klausime ir socialinis auklėjimas*

*a. **Religija kaipo sėkmingiausia priemonė socialinei netvarkai gydyti žmonių sielose.*** Religijai, kaipo vyriausiai doros pagrindėjai, sankcionuotojai ir saugotojai, socialinis klausimas rūpi dvejopu titulu: pirma, todėl, kad ekonominis socialinis gyvenimas galutinėje sąskaitoje, kaip buvo sakyta, pareina nuo dorinio žmonių nusistatymo, ir antra, todėl, kad ekonominė socialinė netvarka paprastai savo ruožtu demoralizuoja žmones ir dezorganizuoja religinį jų gyvenimą. Šiais atžvilgiais socialinis klausimas sykiu yra dorinis religinis klausimas ir todėl negali būti abejingas religijai ir ypač organizuotai krikščioniškai religijai, t. y. Bažnyčiai. Ypatingai socialiniu klausimu yra susidomėjusi katalikų Bažnyčia ir ji čia mums gali būti pavyzdžiu.

Turėdamas savo gelmėse dorinį pagrindą, socialinis klausimas yra ne tik teisių, bet ir pareigų klausimas, ne tik teisingumo, bet ir meilės, aukingumo ir laisvo apsiribojimo klausimas. Tuo tarpu kas giliau, sugestyviau ir galingiau stato pareigos, meilės, pasiaukojimo klausimą kaip religija ir ypač krikščioniškoji? Religija ne tik apima vienu dieviškuoju principu visą žmogaus gyvenimo

plotą, bet ir perveria visą žmogaus esybę aktyviais doriniais stimulais. Krikščioniškoji meilė, sako Foersteris, tasai moderniosios žmogaus sielos žinovas, „veikia galingiau ir patvariau valios pajėgas kaip visi kiti gyvenimo veiksniai ir yra vienintelė socialinė pajėga, kuri sugeba iš tikro socialiai organizuoti, ir kaip tik todėl, kad ji radikaliai yra nugalėjusi mūsų „aš". Dėl šito radikalaus savęs išsižadėjimo nuotaikos, dėl šito nuoseklumo socialiniame gyvenime, dėl šalinimo kiekvieno ekskliuzyvizmo krikščioniškai tiesai yra suteikta aukščiausioji herojiško įkvėpimo galia"*.

Evangelija ne tiekia konkretinį socialinių reformų planą, bet tik galingai sugestionuoja dorinį principą, kuris sugeba gaivinti socialinę akciją ir socialines reformas aukščiausio socialinio idealo dvasioje ir visose besikeičiančio visuomeninio gyvenimo aplinkybėse. Evangelija ne aprobuoja vieną ekonominę santvarką ir ne smerkia kitą, bet tik rūpinasi klausimu, su kokiu doriniu nusistatymu žmonės įsigyja turtus ir juos panaudoja. Evangelija ne niveliuoja socialines klases, bet tik joms uždeda pareigas bendros socialinės gerovės atžvilgiu, nes ji kiekvieną socialinę funkciją ima iš atžvilgio į atsidėjimą bendrai gerovei ir tarnavimą artimui. Evangelija nepasmerkė net *expressis verbis*[9] verguvės, kaipo socialinio instituto, bet ji tiek iškalbingai iškėlė aikštėn, iš vienos pusės, giliausią metafizinę žmonių lygybę ir, iš antros pusės, moralinį fizinio darbo vertingumą, kad ilgainiui ne tik netiesioginiu būdu panaikino verguvę, bet ir radikaliai pakeitė civilizacijos veidą**.

Tokiu būdu *religija gydo socialinę netvarką per žmonių sielų reformą.* Tiesa, *šitas kelias ne visados yra trumpas, bet užtat yra visada tikras.*

---

* *Foerster F. W.* Christentum und Klassenkampf. – S. 107.

** Plg. *Lugan A.* L'Enseignement social de Jésus. 6 vol. –Paris: Editions „Spes".

b. Socialinis katolicizmas ir socialinis auklėjimas. Suprasdama didelę socialinę savo misiją nurodyta prasme, katalikų Bažnyčia išvystė plačiau ir pritaikė konkretinėms moderniojo gyvenimo aplinkybėms socialinio katolicizmo doktriną, kuri nuo popiežiaus Leono XIII laikų vis tobulėja ir vis stipresnę paramą randa socialiniame katalikų judėjime.

Socialinis katolicizmas nėra tačiau ekonominė socialinė doktrina paprasta šito žodžio prasme, nes jis sudaro tik dorinės religinės pasaulėžiūros dalį ir jokia prasme principialiai nesusiriša su jokiu politiniu ar ekonominiu socialiniu režimu arba teorija, su jokia socialine klase, su jokia laikina socialinio gyvenimo apraiška. Šita prasme socialinis katolicizmas yra lygstamai neutralus, nors nėra neutralus nelygstamai, t. y. pasaulėžiūros atžvilgiu. Tiesa, socialinis katolicizmas pritaiko savo akciją prie laikinų ekonominių socialinių režimų, kad ir neriša su jais savo likimo. Jis daro evangeliškų principų pritaikymą socialiniam klausimui spręsti mūsų laikais.

Šitame klausime socialiniam katolicizmui rūpi visų pirma dorinis žmonių nusistatymas ekonominiame socialiniame gyvenime, bet akivaizdoje tų piktnaudžiavimų ir moralinių pavojų, kurių yra pagaminęs kapitalizmas, jis negali nereikalauti teisingų socialinių reformų, kurios, kaip žinome, yra antra pagrindinė priemonė socialinei netvarkai gydyti šalia socialinio žmonių perauklėjimo.

Socialinis katolicizmas yra giliai įsitikinęs pagrindiniu visų socialinių klasių solidarumu ir todėl tos socialinės reformos, kurios yra jo inspiruojamos, eina principialaus solidarizmo linkme. Tai konstatuoja net pašaliniai katalikų Bažnyčiai žmonės. Pavyzdžiui, minėtas jau prof. G. K. Ginsas rašo apie tai šitaip: „Solidarizmas palaiko ir saugoja privatines teises, bet jis pabrėžia socialinę jų reikšmę ir palenkia jas apribojimams, plaukiantiems iš bendrosios gerovės idėjos. Materialinių reikalų sritin jis įneša dorinamąjį dvasinį pradą

ir visuomeniniams interesams tarnavimo principą, kuo papildo ir išvysto individualistinę etiką pagal naujas socialines mūsų laiko tendencijas. Katalikų Bažnyčia jau yra numačiusi reikalą pasitikti šituos reikalavimus, ir 1891 m. gegužės 15 d., Leonui XIII popiežiaujant, buvo patiestas pagrindas „socialiniam" katolicizmui, kuris katalikiškų partijų realizuojamas ir palaikomas Belgijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Austrijoje. Popiežiaus Leono XIII enciklika „Rerum Novarum" galima priskaityti prie tų dabartinio solidarizmo pranokėjų, kokie Prancūzijoje yra taip pat bandymai jį pagrįsti"*.

Socialinio katolicizmo solidarizmas, kiek jis reiškiasi katalikų Bažnyčios vadovybės pamokymuose, nėra konkretinė socialinių reformų programa, bet tik idėjinis nusistatymas ir principiali linkmė. Konkretinių programų atsakomybė gula ant katalikiškų partijų ir šiaip jau susigrupavimų, kurie daro socialinio katolicizmo pritaikymus prie socialinės politikos reikalavimų. Nuo Leono XIII laikų socialinio katolicizmo judėjimas gavo krikščioniškos demokratijos vardą, kuris tačiau susikomplikavo tuo, kad katalikų partijos ėmė savintis šitą pavadinimą, nežiūrint į tai, kad *pirmykšte Leono XIII prasme krikščioniškoji demokratija teturėtų reikšti vien gera darančią krikščioniškąją akciją į naudą liaudžiai ir visai tautai, atpalaiduotą nuo bet kurios politinės tendencijos ir bet kurio socialinio ekskliuzyvizmo. Krikščioniškoji demokratija, Leono XIII supratimu, turėtų suderinti socialinės meilės universalumą su predilekcija mažiesiems ir nuskriaustiesiems.* Kaip jau buvo sakyta, šitas suderinimas neprieštarauja nei visuotiniam solidarizmo principui, nei lygstamajam neutralumui atžvilgiu į visas aktualias socialines klases.

Socialinis katolicizmas nesmerkia jokios socialinės klasės ir net nereikalauja jų naikinti, bet jis primena kiekvienai

---

* *Gins G. K.* Na putiach k gosudarstvu buduščego. – S. 136.

iš jų, kad *bet kuri socialinė funkcija uždeda visuomeninio tarnavimo pareigą ir kad šita pareiga auga sulig tuo, kaip didėja pasiturėjimas.* Anot jo, turto ir įmonės valdymas turi būti suderintas su bendra visuomenės gerove ir ypač neturi būti vykdomas su moraline ar materialine skriauda darbininkams, kurie turi teisę reikalauti, kad būtų elgiamasi su žmogiškąja atodaira jų asmeniui, gyvybei ir pajėgoms ir kad jų darbas nebūtų laikomas paprasta preke, neturinčia sąryšio su jų materialiniais ir moraliniais interesais. Iš kitos pusės, jis primena darbininkams, kad, dirbdami darbą, jie taip pat eina socialinę pareigą, kuri negali būti reguliuojama viena tik jų nuožiūra, ir kad jų santykiai su darbdaviais turi būti palenkti doriniams principams, bet ne vieniems tik materialiniams išskaičiavimams.

Socialinis katolicizmas atgaivina, sustiprina ir patobulina geriausias socialines katalikų Bažnyčios tradicijas, kurios iš esmės harmonizuoja su visais racionalaus socialinio auklėjimo principais. Bažnyčia stengėsi ir stengiasi pagerinti socialinius papročius ir pakelti socialinę dorovę: ji rechristianizuoja darbo pasaulį, grąžindama religiją ir dorą į darbininkų ir darbdavių tarpą ir santykius; ji sugestionuoja darbo ir darbininko pagarbą ir skelbia palaimą darbui, kuris yra visuotinė žmonių pareiga; ji stiprina moraliai gamybines žmonių pajėgas ir kovoja su palinkimais į prabangą; ji kelia aikštėn pagrindinį visų socialinių klasių ir luomų solidarumą, bet sykiu saugoja nuo eksploatacijos darbininkus, skatindama juos organizuotis profesiniu būdu ir paskui dėtis į platesnes korporatyvines organizacijas; ji gina išnaudojamus ir skriaudžiamus ir rūpinasi bendra visų visuomenės sluoksnių gerove, reikalaudama darbininkams teisingo atlyginimo, pritaikyto individualinei ir šeimyninei jų padėčiai, ir propaguoja reikalą išplėsti nuosavybę į plačiąsias liaudies mases; ji visiems lygiai pripažįsta teisę gyventi, dirbti ir verstis savo darbo išdavomis.

Neturėdama ekonominės socialinės doktrinos tikra šito žodžio prasme, katalikų Bažnyčia nesmerkia jokios ekonominės socialinės evoliucijos; ji tik smerkia neteisybę ir žiaurią prievartą ir skelbia meilės ir teisingumo reikalą ekonominiams socialiniams santykiams; o jei kuri faktina ekonominė socialinė santvarka nusideda šitiems evangeliškiems įsakymams, Bažnyčia, negriaudama jos ir nepropaguodama kitos, šaukia žmones prie teisybės ir meilės ir jų doriniu auklėjimu stengiasi atitaisyti socialinę netvarką. Tokiu būdu *Bažnyčia yra socialinio nuraminimo bei taikos, solidarumo, pusiausvyros ir dorovės organizavimo ekonominiuose socialiniuose santykiuose galingas veiksnys, nors jos įtaka pasilieka labiausiai žmonių auklėjimo srityje.*

Auklėjamoji Bažnyčios reikšmė įgauna ypatingos svarbos mūsų permanentinių krizių laikais, kai autoritetingas balsas, suderintas su visais racionaliniais socialinio auklėjimo reikalavimais ir tartas milijoninėms masėms, gali būti lemiamasis orientacijos ir apsisprendimo akstinas socialinį klausimą sprendžiant. Todėl vis dažniau pasitikėjimo žvilgiai atsigręžia krizių sūkuryje į religijos pusę ir laukia iš ten išganymo. „Žmonija, – sako, pavyzdžiui, vienas rusų publicistas, – visados gali žlugti. Ir ji gali žlugti įvairiuose keliuose: komunizme, fašizme ar buržuaziniame sukrikime. Bet išsigelbėti jinai tegali vien krikščionybėje"*. Deja, šita tiesa ne visiems net religijos žmonėms yra pakankamai paaiškėjusi.

c. Religinis auklėjimas kaipo tvirtas pagrindas socialinės pagalbos akcijai. *Jei religija yra, galima sakyti, stipriausias socialinio auklėjimo veiksnys plačiosiose masėse, tai jai taip pat priklauso žymiausia rolė karitatyviniame žmonių auklėjime*

---

* *Fedotov G.* Socialnyj vopros i svoboda// Sovremennyje zapiski, XLVII, S. 438.

socialinės pagalbos reikalams. Religija, ir ypač krikščioniškoji, itin iškalbingai skelbia reikalą paremti socialinius santykius tiek meilės, tiek teisingumo principais. Jos supratimu, meilė atbaigia ir tobulina teisingumą, būdama sykiu juoju pagrįsta. Teisingumas socialiniuose santykiuose yra tam tikras minimumas, be kurio negalima kalbėti ir apie meilę; bet jam esant, tik meilė gali šituos santykius dar patobulinti. Iš kitos pusės, nesant teisingumo pačioje socialinėje santvarkoje, tik meilė gali atpildyti šitą netobulumą ir gelbėti žmones iš paskutinio skurdo ir moralinio sukrikimo. *Socialinė pagalba, ir pirmoje vietoje privatinė labdarybė, ir yra tasai visai neišvengiamas paliatyvas, kuris kad ir nereformuoja pačios santvarkos, vis dėlto daugelyje atvejų padaro žmonėms gyvenimą pakenčiamą arba bent nepavojingą moraliniu atžvilgiu.*

Ekonominė socialinė santvarka mūsų laikais toli gražu neapsaugoja visų visuomenės narių nuo skurdo. Taip pat sunku spręsti, ar ateis kada nors laikas, kai pati santvarka taip sugebės visus aprūpinti materialinėmis gėrybėmis, kad nebūtų visuomenėje vargšų neturtėlių, reikalaujančių svetimos pagalbos. Tokią pagalbą pašaukta yra tiekti visų pirma valstybė, bet kai ji to padaryti negali, nesugeba ar nenori, susidaro labiau pasiturintiems žmonėms pareiga ateiti su pagalba savo skurstančiam artimui. Ši labdarybinė pareiga, galima sakyti, yra visuotinė, bet ji auga sulig tuo, kaip didėja žmogaus turtas arba jo galingumas visuomenėje.

Pirmas labdarybinio išsiauklėjimo reikalas yra supratimas labdarybinės pareigos ir to, kaip privalu racionaliai savo pagalbą tiekti esančiam skurde žmogui. Socialinės pagalbos akcija gali būti vieša ir privatinė, individualinė ir kolektyvinė, organizuota ir neorganizuota. Valstybės ir savivaldybių pareiga tiekti socialinę pagalbą nepaliuosuoja dar atskiro asmens nuo labdarybinės pareigos; taip pat kolektyvinis būdas tiekti socialinę pagalbą nepaliuosuoja atskiro asmens nuo individualinio būdo, pritaikyto konkretiniams atvejams. Žodžiu

tariant, *labdarybinis susipratimas turi visų pirma reikštis supratimu tam tikros racionalios linijos socialinės pagalbos tiekime.* Ne mažiau yra svarbus tam tikras labdarybinis taktas, kuris padėtų geradariui išvengti tiek įžeidimo šelpiamojo asmens vertės, tiek jo sudemoralizavimo.

Gerai suorganizuota socialinės pagalbos akcija turi atitikti tam tikrus bendrus principus, iš kurių svarbiausi bene bus šie trys: pirma, tiesioginė ir vieša valstybės pagalba, kiek galima, turi būti atstojama socialinės apsaugos, higienos ir pažangos institucijomis; antra, vieša socialinė pagalba turi bendradarbiauti su privatine ir šios pastangas remti; trečia, privatinė socialinė pagalba privalo, kiek galima, orientuotis susibūrimo ir susiorganizavimo linkme*. Visuomenei ir patiems šelpiamiesiems yra sveikiau, kai tiesioginė labdarybė yra atstojama numatomosios apsaugos organizacijomis, kuriose dalyvauja aktyviai patys šelpiamieji, nes šitokis socialinės pagalbos tiekimas mažiausiai demoralizuoja šelpiamus žmones.

Iš čia jau galima spręsti, kad socialinės pagalbos akcija ir ypač labdarybė reikalauja tam tikro išsiauklėjimo, kuris būtų atremtas ne į sentimentalinį silpnumą ir ne į šaltą pareigos supratimą, bet į tikrą krikščionišką meilę, sykiu jautrią ir išmintingą. *Karitatyvinis žmonių auklėjimas yra ne tik širdies, bet ir išminties auklėjimas. Jis yra sėkmingiausias, kai yra atremtas į religinį auklėjimą, nes religinis auklėjimas visas perdėm yra pagrįstas meilės įsakymu.* Religija apima visą žmogaus būtybę ir palenkia ją meilės įstatymui. Jei vis dėlto taip dar maža yra meilės žmonių santykiuose, tai kas būtų, jei religinis auklėjimas tiesioginiu ar netiesioginiu būdu būtų nustojęs veikti žmones? Be religijos pagalbos karitatyvinis žmonių išsiauklėjimas būtų dar mažesnis.

---

* Plg. *Armand-Delille P. F.* L'Asistance sociale et ses moyens d'action. – Paris: Felix Alcan, 1922.

4. Tautinis auklėjimas

1. Tautinio auklėjimo supratimas

a. Tautinio auklėjimo sudėtingumas. Tinkamas tautinis auklėjimas mūsų laikais darosi vis svarbesnis sulig tuo, kaip pasaulinio karo sužadintas ir neteisingų taikos sutarčių maitinamas agresyvus nacionalizmas, zoologinis savo pagrindu ir patologinis savo reiškimusi, vis smarkiau gresia civilizuotam pasauliui visišku subarbarėjimu. Tokiose aplinkybėse suprasti, koks privalo būti tikras tautinis auklėjimas ir kaip jis privalo būti realizuojamas naujose kartose, yra tiesiog išganymo įsakymas. Reik betgi iš pat pradžios pasakyti, kad tai nėra lengvas dalykas akivaizdoje to sudėtingumo ir daugiaprasmiškumo, kuriuo pasižymi tautinio auklėjimo sąvoka.

Paprastai net žmonės nespėja, kiek yra komplikuota tautinio auklėjimo problema. Tautinis auklėjimas, plačiai suprastas, apima daug dalykų, nors ne visi jie vaidina lygią rolę naujųjų kartų ugdyme. Nėra abejonės, kad *tautinio auklėjimo pagrindinis uždavinys yra tautos ugdymas atitinkamų naujų kartų auklėjimu.* Šis uždavinys yra tinkamai išsprendžiamas vien tada, kai naujose kartose yra realizuojama aukščiausiame laipsnyje individualinė tautybės lytis, kai jos yra tinkamai nuteikiamos tautybės atžvilgiu ir kai jos yra paruošiamos visiems tautos uždaviniams spręsti ir vykdyti. Jei tautinis auklėjimas apima visą nusakytų ugdomųjų pareigų plotą, tai tautišku auklėjimu galima specialiai vadinti individualinės tautinės lyties realizavimą naujosiose kartose, patriotiniu auklėjimu – naujųjų kartų nuteikimą tautybės atžvilgiu ir nacionaliniu auklėjimu – naujų kartų paruošimą tautos uždaviniams, kurių išsprendimu tauta tampa nacija.

Kai kas yra linkęs vadinti tautinį auklėjimą patriotiniu

auklėjimu, bet, kaip matome, šis pavadinimas iš tikrųjų tautinį auklėjimą susiaurina nepateisinamu būdu, nes *tautinis auklėjimas yra tautos ugdymas įkūnijant naujose kartose individualines tautines lytis, sudarant jose patriotišką nusistatymą savo tautybės atžvilgiu ir paruošiant jas aktualiems tautos uždaviniams ir jos pašaukimo realizavimui kultūringų tautų šeimoje.*

b. Organiškas tautinio auklėjimo sąryšis su tarptautiniu. Kaip individualinis auklėjimas turi būti nuolatos koreguojamas ir papildomas visuomeniniu auklėjimu, taip lygiai tautinis auklėjimas nuolatos koreguotinas ir papildytinas tarptautiniu auklėjimu. *„Tikras tautinis auklėjimas, – sako Foersteris, – tegali klestėti vien tampriausiame sąryšyje su tarptautiniu auklėjimu, ir atvirkščiai"*.*

Tarptautinis auklėjimas ruošia naujas kartas harmoningam tautų sugyvenimui ir vaisingam bendradarbiavimui visos žmonijos naudai. Jei tautinis auklėjimas nebūtų lydimas ir papildomas šitokiu tarptautiniu auklėjimu, naujosios kartos arba visai nebūtų paruoštos tarptautiniam bendravimui, arba, įgavusios netinkamą nusistatymą į kitas tautas, šitą bendravimą ir bendradarbiavimą padarytų negalimą ar bent žymiai apsunkintą.

Tarptautinio auklėjimo nebuvimas yra žalingas ne tik tautų sugyvenimui, bet ir tai tautai, kuri nepasitenkina vien tautiniu auklėjimu. „Kosmopolitas, – sako Foersteris, – žino viską, bet nesupranta nieko. Taip pat paprastas apribotas nacionalistas niekados neįstengia savo tautos giliausios vertės ir būdo taip aiškiai ir iš pagrindų pagauti, kaip tasai, kas yra su meile atsilyginęs tam, kas svetima, – ir dabar tikrai nusivokia, ką reiškia tėvynė ir tautybė"**. Tyrinėjant tautinio ir tarptautinio auklėjimo klausimus, nuolatos yra

---

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 477.

** Ten pat.

jaučiamas organingas jų dviejų sąryšis, priklausomumas ir savitarpinis veikimasis. Tik jų dviejų realizavimas deramoje harmonijoje tegali sudaryti reikiamą perspektyvą vertinant tautos ir žmonijos reikalus.

Tik tada gali būti atstatyta, kaip išsireiškia Foersteris, „teisinga pusiausvyra tarp ištikimybės savai tautai ir ištikimybės universaliam žmogaus dvasios paskyrimui"*.

c. Dorinis tautinio auklėjimo pagrindimas. Iš Foersterio paskutinio išsireiškimo nesunku pastebėti, kad tiek tautinis, tiek tarptautinis auklėjimas remiasi į dorinį pagrindą ir todėl abudu esmine savo dalimi įeina į dorinį auklėjimą. Ir iš tikro *tautinis auklėjimas turi savo pagrindiniu uždaviniu nustatyti prideramą žmogaus santykiavimą su savo tauta, tuo tarpu tarptautinis auklėjimas nustato žmogaus santykiavimą su kitomis tautomis ir su visa žmonija.* Prideramo santykiavimo nustatymas tarp žmogaus, iš vienos pusės, ir tokių kolektyvų, kaip tauta arba tautų draugija, iš antros pusės, yra doros dalykas, nors šitas santykiavimas gali turėti, ir paprastai turi, taip pat grynai emocionalinį pagrindą, kuris susidaro anksčiau kaip bet kuris sąmoningas nusistatymas šituose dalykuose. Bet kaip tik todėl, kad žmogaus santykiavimas su savo ir kitomis tautomis gali būti instinktų, emocijų, simpatijų ir antipatijų veikiamas, labai svarbu įnešti į jį dorinį pradą, kuris galėtų jį normuoti pagal aukštesnius racionalinius principus.

Reik net pripažinti, kad *tik tada žmogaus santykiavimas su savo ir kitomis tautomis įgauna tvirtą ir patikimą pagrindą, kai jis yra pagrįstas doriniais principais ir atremtas į išlavintą būdą.* Pavyzdžiui, patriotizmas tik tada yra patikima ir tikrai teigiama pajėga, kai jis nėra emocionalinių motyvų nuolat blaškomas ir mėtomas į kraštutinius nusistatymus kaip tik

* Ten pat. – P. 478.

todėl, kad jis yra tapęs moraline dorybe, apšviesta proto argumentais ir sustiprinta valios galia. Žodžiu tariant, *dorinis tautinio auklėjimo pagrindimas ne tik atitinka šito auklėjimo esmę, bet ir griežtai yra privalomas atžvilgiu į tuos tikslus, kurių jis turi siekti.*

Tautinis auklėjimas, kaip galima buvo pastebėti, turi tris pagrindinius uždavinius, būtent: pirma, įkūnyti jaunose kartose individualinę tautinę lytį, antra, sudaryti jose patriotišką nusistatymą į savo tautybę, ir trečia, paruošti jas tautos uždaviniams. Jei žmogus nesijaučia moraliai surištas su tautine savo lytimi, jei jo patriotizmas nėra normuojamas dorinių principų ir jei jis nejaučia dorinės pareigos tarnauti savo tautos uždaviniams, – negali būti kalbos apie tautinį jo susipratimą bei išsiauklėjimą.

2. Tautiškas auklėjimas kaipo tautinės lyties realizavimas naujose kartose

a. Tautiškumas kaipo priešingybė kosmopolitiškumui. Tautinis auklėjimas, kaip žinome, visų pirma turi būti tautiškas auklėjimas ta prasme, kad jis turi suteikti naujoms kartoms tobuliausiam laipsnyje tą tautinę lytį, kuri išskiriamai charakterizuoja savo tautą, palyginant su visomis kitomis tautomis. Jei galime įsivaizduoti tautą be teritorijos, be valstybės ir net be savo kalbos, tai vis dėlto negali būti tautos be šiokios ar tokios, pilnesnės ar siauresnės, sutelktinės individualybės, kuri išskiriamai ją charakterizuotų palyginant su kitomis tautomis. Tautos individualybė turi labiausiai formalinį pobūdį ir glūdi visų pirma tame, kokiomis individualinėmis lytimis reiškiasi tautos kolektyvas. Normaliai tauta jungia savyje ir tam tikrą teritoriją, kuri su visomis savo fizinėmis, antropogeografinėmis ir kultūrinėmis ypatybėmis sudaro tėvynę, ir tam tikrą politinę piliečių organizaciją, kuri sudaro atskirą nepriklausomą valsty-

bę, ir tam tikrą sutelktinę individualybę, kuri paprastai apima ne tik atskirą kalbą, bet ir etnines temperamento ypatybes, savotišką istorinį likimą, kultūrines tradicijas ir kitas charakteringas kokybes*.

„Nacija, – sako Gessenas, – yra <...> savotiškas tautos gyvenimo stilius, forma, kurią *savaime* įgauna tautos kūryba, pakreipta į bendrai žmogiškų kultūrinių uždavinių sprendimą<...> Ne materialinis tautos buvimo „kas", bet formalinis „kaip" sudaro tautinį jos būdą. Todėl taip beprasmiška imti naciją tikslu asmens ir tautos kūrybai. <...> Nacija yra ne rūpesčio padaras, bet savaimingas vaisius pastangų, pakreiptų į anttautinių tikslų atsiekimą"**. Tai, ką čia Gessenas vadina nacijos vardu, yra tauta aukštesniame savo kultūrinio išsivystymo laipsnyje, būtent tauta, išėjusi iš savo pirmykščio užsiskleidimo stovio ir atsiekusi garbingą kultūrinę padėtį kultūringų tautų draugijoje.

Taigi *tautiškumas reiškiasi kultūrinės kūrybos stiliuje, arba lytyje. Jis sudaro formalinę kultūros pusę, bet ne šitos kultūros turinį. Šituo atžvilgiu jis yra priešginybė kosmopolitizmui, kuriam rūpi visų pirma ir net išskiriamai kultūros turinys.* Jei yra beprasmiška statyti tikslu kultūros lytį, tai yra nerealu ir netikslinga tesirūpinti vien kultūros turiniu, nes žmonijos istorijoje nesti kultūros be šiokios ar tokios lyties. Maža to: žmonijos istorija mus pamoko, kad vertingiausias kultūrinis turinys visados buvo ir yra surištas su ryškiausia tautine lytimi. Tautinė lytis universaliam kultūros turiniui yra ne tik visai neišvengiama, bet ir būtina priemonė. *Individualinė tautinė lytis tuo ir yra tikrai vertinga, kad ji yra būtiname funkcionaliniame sąryšyje su universaliu kultūros turiniu.*

---

* Plačiau žr. mano straipsnį „Pirmosios atžalos" ([skirsnius] „Tautybės esmė" ir „Istorinio lietuvių tautos likimo ypatybės"), 1921 m. „Romuvos" 1 nr.[10], ir atskirą brošiūrą: Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas, Kaunas, 1928. – *St. Š.*

** *Gessen S.* Osnovy pedagogiki. – S. 334.

Žmonija neturi savo reiškimuisi individualinės lyties; čia jai patarnauja tautinės lytys, kurios tuo pačiu įgauna tam tikrą prasmę visuotinės reikšmės. Jų kosmopolitiškas paneigimas galų gale atsigręžia prieš patį kosmopolitizmą, linkusį vertinti vien bendrai žmogiškąjį kultūros turinį.

Fichte pirmas įžvelgė tautinio lavinimo problemą fomaliniame tautos santykiavime su ateinančia jai iš šalies kultūra. Šiuo klausimu Gessenas, visai teisingai eidamas Fichte's nurodyta linkme, gina individualinį tautos savabūdiškumą: „Kaip dorinio auklėjimo uždavinys yra apsaugoti atskiro asmens savabūdiškumą ir laisvę, betarpiškumą ir pilnatvę išviršinės kultūros pasisavinime, taip lygiai ir tautos lavinimo uždavinys yra neleisti, kad ateinančios iš šalies kultūros spaudimas persvertų kūrybinių jos pastangų laisvą savabūdiškumą ir suardytų išvidinę jos pilnatvę"*. Tautiškas auklėjimas, įeinąs atskira dalimi į plačiai suprantamą tautinį auklėjimą, ir turi savo specialiu uždaviniu apsaugoti tautos savabūdiškumą ir išvidinę laisvę neišvengiamajame svetimų kultūrinių laimėjimų pasisavinime. Foersteris net paaiškina, kaip tautiniu auklėjimu šitas tautos apsisaugojimas yra pasiekiamas: „Tautinis auklėjimas, – sako jisai, – mums yra reikalingas, be abejo, ta prasme, kad atskiras žmogus privalo įsišaknyti pagrindiniame natūraliai duotame ir istoriškai išsivysčiusiame savo tautos būde, kuo tiktai taip pat jo nuosava būtybė pasiekia pilno pasireiškimo. Tiktai ten, kur duotasis tautinis savotiškumas sumaniai yra saugojamas, apvaisinantieji svetimi pradai gali būti asimiliuojami be pavojaus savo tautos gyvenimui. Toks tautinės individualybės realizavimas atskiro žmogaus viduje pasiekiamas ne tiesioginiu ir tendencingu veikimu, bet tik su pagalba gilaus susigyvenimo su klasiškais savo tautos sielos kūriniais"**.

---

* Ten pat. – P. 327.

** Ten pat. – P. 484.

Su kokiais gi tautos sielos kūriniais susigyvenimas laiduoja geriausią tautinės individualybės įkūnymą naujose kartose?

b. Tautos kalba, literatūra ir menas. Negali būti abejonės, kad *tautos kalba yra ryškiausias tautos dvasios kūrinys, kuris geriausiai charakterizuoja tautos individualybę.* Kaip buvo jau užsiminta, tauta gali neturėti atskiros savo kalbos, dėl to ji dar nenustoja buvusi tauta su tam tikra individualybe; bet, šiaip ar taip, kalba yra brangiausias tautinės individualybės turtas.

Kalba yra sutartųjų ženklų sistema, su kurios pagalba yra reiškiama žmogaus mintis. Tuo minties reiškimo būdas turi svarbos ir pačiai žmogaus mąstysenai. Kalba, kitaip tariant, grįžtamuoju būdu tampa mąstymo įrankiu. Ji todėl, vieną kartą susidariusi, nuteikia atitinkamai vėlesnes kartas į tam tikrą mąstymo būdą, savą tik vienos tautos žmonėms. Aišku po to, kokios didelės reikšmės tautiškam auklėjimui turi įsigyvenimas į savo kalbos dvasią, jos tobulas pasisavinimas ir įgudimas jąja tiksliai ir gražiai reikštis. *Su gimtąja kalba žmogus pramoksta tautiškai reikštis pagal savo tautos individualumą.* Be to, ir tai labai svarbu, per kalbą žmogus sutampa su ta nenutrūkstama kartų eile, kuri sudaro tautą praeityje, dabartyje ir ateityje. Kalba labai realiu būdu riša gyvenančias įvairiais laikais ir įvairiose vietose kartas ir padaro jas dalyviais viename bendrame kultūrinės kūrybos vyksme. „Kalba , – sako prof. Dévaud, – yra tarpasmeninio išsiskėtimo (*diffusion interpersonnelle)* įrankis ne tik tarp individo ir jo aplinkumos, bet ir tarp šito individo ir ištisos jo bočių eilės su elitu tųjų, kurie mąstė, mylėjo, verkė šita kalba"*.

---

* *Dévaud E.* A propos de la Motion Wettstein / / Réflexions sur l'Education patriotique. – P. 28.

Kalbos gyvas organizmas yra tautinės kultūros saugotojas ir tarpininkas jai einant iš kartos į kartą. „Gimtoji kalba, – sako Gessenas, – kurioje susikristalizavo tautos kultūrinės kūrybos atsiekimai, viltys ir lūkesčiai ir kuri pasisavinama be mokymosi pastangų visai natūraliai, taip sakant, su motinos pienu, yra tasai natūralus mediumas, kuriam tarpininkaujant ir pati kultūra pasisavinama ne kaipo įsigyjama mokymosi pastangomis, bet kaipo prigimtoji"*.

Žinoma, kalbos tarpininkavimas perteikiant tautinę kultūrą iš kartos į kartą įvyksta labai primityviame laipsnyje, jei jis neišeina iš šeimos ir jos tradicijų ribų. *Kalba įgauna tikrai didelę kultūrinę rolę, kai su ja yra jungiamas tautosakos ir literatūros mokslas.* Tik sąryšyje su tautosaka ir literatūra žmonių mąstysena ir pasaulėžvalga įgauna tą savotišką pobūdį, kuris charakterizuoja tautinę individualybę. Žodinis menas gali būti tautiškas keleriopu atžvilgiu, būtent: ir tuo, kad jis yra reiškiamas tautine kalba, ir tuo, kad jam yra imami tautiniai motyvai, ir pagaliau tuo, kad šitie motyvai traktuojami tautišku, t. y. visai savotišku, būdu. Nestebėtina todėl, kad žodinis menas, besireiškiąs tautosakoje ir literatūroje, turi didžiausios reikšmės realizuojant tautinės individulybės lytį naujose kartose.

Kitos dailiojo meno rūšys, kaip architektūra, liaudies menas, skulptūra, lipdyba, tapyba ir t. t., turi taip pat nepaskučiausią rolę tame uždavinyje, nes menas kaip tik yra sugestyvus formaliniu savo momentu ir todėl įteigia visai sąmoningai tautišką stilių naujoms kartoms. Čia, tiesa, nėra to stipriausio tautiškumo veiksnio, kuriuo yra gimtasis tautos žodis, bet vis dėlto bet kuris tautiškas menas yra vienas iš stipriausių tautiško auklėjimo priemonių, kadangi jame tautinė lytis reiškiasi konkretiniais pavidalais.

---

* *Gessen S.* Osnovy pedagogiki. – S. 335.

c. Tautos praeitis ir dabartis. Tautiškam auklėjimui turi toliau didelės reikšmės savo tautos praeities ir dabarties pažinimas. Nieks negali įsigyti tautinio susipratimo ir sąmoningo nusistatymo, nesusipažinęs su savo krašto ir tautos istorija, neįsigilinęs į tautinės kultūros susidarymą ir išsivystymą, nenusimanąs apie savo tautos, krašto ir valstybės padėtį geografiniu, ekonominiu, politiniu ir šiaip jau visuomeniniu atžvilgiu. Tautos sūnus, tėvynės gyventojas ir valstybės pilietis harmoningai susigyvena viename asmenyje tik tada, kai tautos, krašto ir valstybės pažinimas padeda sąmoningai susiprasti ir racionaliai nusistatyti visais tautinio gyvenimo klausimais.

Toks *patrioto nusistatymas visais tautinio gyvenimo klausimais yra tautiškos individualybės apraiška, kuri skiria vienos tautos žmones nuo kitų tautų žmonių, kaipo individualinė jų žymė.* Nestebėtina, jei šitokį patrioto nusistatymą charakterizuoja ypatinga predilekcija savo tautos, krašto ir valstybės reikalams. Tai yra visai natūralu, nes yra surišta su pačia dalyko esme. Čia tik yra labai svarbus ir net griežtai privalomas teisingas savo tautinės praeities ir dabarties įvertinimas bei sprendimas. Patriotizmas ne tik nereikalauja apakimo akivaizdoje savo tautos reikalų, bet dar įsako matyti visą tiesą, liečiančią savo tautos praeitį ir dabartį. *Bet kuris tautinės istorijos ar dabartinės tautinės padėties suklastavimas negali būti suderintas su tikro patriotizmo reikalavimais.*

„Vienas labai svarbus tautinio auklėjimo uždavinys, – sako Foersteris, – glūdi sugebėjime sujungti istorijos moksle savo tautos meilę su griežtu tiesumu. Tai yra reikalinga visų pirma iš atžvilgio į tautinį auklėjimą, nes šis reiškia ne tik tautinių jausmų *žadinimą,* bet ir dar daugiau – šitų jausmų *suderinimą* su dorinės sąmonės visuma<...> Tikras vyriškumas privalo taip pat vesti prie drąsaus savo tautos pažinimo ir pakaltinimo<...> Kiekviena patriotiško istorijos suklastavimo rūšis sužaloja vyriškąjį charakterio pradą –

tiesumo ir nesutepto taurumo pradą, nes pataikavimas savo neblaivumui perveria palaipsniui visą sielos gyvenimą"*. Savaime aišku, kad nesugebėjimas blaiviai žiūrėti į tautos gyvenimą neleidžia matyti tikrų tautos uždavinių ir anksčiau ar vėliau baudžia tą tautą, vardan kurios buvo išsižadėta tiesumo ir teisingumo.

d. Tautos kultūrinės tradicijos. Vienas iš reikšmingiausių tautiško gyvenimo faktų yra nenutrūkstamų kultūrinių tautos tradicijų žengimas iš kartos į kartą ir augimas tokiu būdu kultūrinio paveldėjimo, kuris su kiekviena karta vis labiau turtėja ir įvairuoja. Toks kultūrinio tautos paveldėjimo žengimas per tautos kartas įgalina ilgą kartų eilę pažangiai dirbti bendriems tautiniams uždaviniams ir visų pirma tautinio pašaukimo realizavimui tautos gyvenime. *Kultūrinės tradicijos drauge su geografinėmis krašto ypatybėmis, etninėmis tautos savybėmis, istorijos vyksmo savotiškumu apsprendžia tautos kultūrinį tipą, kurs pagal savo prigimtį yra pašauktas realizuoti žmonijos gyvenime atitinkamą uždavinį, turintį visuotinės reikšmės.*

Iš čia jau matyti, kokios didelės reikšmės turi tautos kultūrinės tradicijos tautinei individualybei ir kaip svarbu yra jos įgyvendinti naujose kartose, kad šios pilnai įkūnytų savyje tautinės individualybės lytį ir įstengtų atsiliepti į gyvastingus tautos uždavinius. Branginimas ir ugdymas kultūrinių tautos tradicijų anaiptol nereiškia sustingusio konservatizmo, kuris stabdo gyvesnę tautos pažangą prie naujų kultūrinių laimėjimų. Kultūrinių tradicijų branginimas yra būtina sąlyga kiekvienai racionaliai kultūrinei pažangai, nes tik ta pažanga yra tikrai patvari, kuri nuosekliai sintetizuoja praeities laimėtus kultūrinius turtus su dabarties laimėjimais. Istorija pakankamai iškalbingai įro-

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 479–480.

do, kad *tik ta pažanga tegali pateisinti save, kuri ėjo iš praeities į ateitį per dabartį organingos priklausomybės keliu.*

„Gyvenimas, nuolatai iš naujo prasidedąs kartų eigoje, – sako Dévaud, – palaiko betgi pagrindinę vienybę. Dabartis, jei ir nėra praeitis ir jos nekartoja, yra vis dėlto praeities sąlygojama; ji remiasi praeitimi, kad šią pratęstų<...> Dabarties karta nusivokia pati ir įgauna savo uždavinio supratimą vien tada, kai ji studijuoja ir pasisavina savo rasės ir nacijos praeitį. Dabartinės gadynės prasmė tegali išeiti aikštėn vien praėjusių amžių pažinime. Auklėjimo misija yra kaip tik padaryti einančią kartą sąmoningą savo pašaukimo atžvilgiu ir jai parodyti praeityje dabarties pareigas ir realizuotinus ateityje uždavinius"*. Tasai paslaptingas sąryšis, kuris jungia mus pagarbos ir meilės ryšiais su mūsų bočiais, psichologiškai pagrindžia kultūrines mūsų tradicijas, pašauktas vaidinti tvirto tautinės kūrybos pagrindo rolę.

3. *Patriotinis auklėjimas kaipo sudarymas naujose kartose prideramo nusistatymo į tautybę*

a. Gerai suprastas patriotizmas kaipo pagrindinis tautinio auklėjimo tikslas. Tautiškas auklėjimas, apie kurį iki šiolei kalbėta, turi savo uždaviniu realizuoti naujose kartose individualinę tautybės lytį, o patriotinis auklėjimas turi sudaryti jose prideramą nusistatymą į savo tautą ir jos reikalus. Patriotinis auklėjimas yra centrinė tautinio auklėjimo dalis ir todėl jam privalu skirti ypatingas dėmesys, kalbant apie tautinio auklėjimo dalykus.

Pagrindinis nusiteikimas, kuris yra patriotinio auklėjimo siekiamas kaipo šio svarbiausias tikslas, yra, savaime aišku, patriotizmas. Nuo patriotizmo supratimo, kokį susidaro pats auklėtojas ir kokį tuo pačiu sugestionuoja naujoms kartoms,

---

* *Dévaud E.* Min. veik. – P. 10–11.

pareina grindžiamoji viso tautinio auklėjimo linkmė. Kas tad yra patriotizmas ir kaip reik jis ugdyti žmonėse*?

Patriotizmas neabejojamai yra savo tautos meilė. Bet mylėti savo tautą galima tinkamai ir netinkamai. Galima mylėti savo tautą už tai, kad ji yra didelė, galinga ir turtinga, bet galima jinai mylėti tiktai už tai, kad ji yra sava. Gerai suprastas patriotizmas reikalauja mylėti savo tautą visų pirma todėl, kad jinai yra sava ir tuo pačiu nieku kitu nepakeičiama. Panašiai vaikas myli savo motiną visų pirma todėl, kad jinai yra jojo motina, sava, individualiai nepakeičiama. *Šitokis individualinis tautos nepakeičiamumas ir yra priežastis to, kad tikras patriotizmas yra visų pirma tautinės individualybės meilė.* Tautinė individualybė mylima ne dėl kažkokių ypatingų vertybių, bet dėl jos pačios. Žodžiu tariant, patriotizmo pagrinde nėra jokio savanaudiškumo jausmo; tai yra jausmas, nesuinteresuotas jokiais materialiniais sumetimais, – jausmas, kuris, priešingai, dažnai reikalauja didelių materialinių ir moralinių aukų.

Užtat gerai suprasta meilė negali abejingai susiderinti su mylimo objekto netobulumu. Tikra meilė verčia pageidauti mylimam objektui gerai suprastos didybės. Todėl ir patriotizmas verčia mus pageidauti gerai suprastos didybės savo tautai. Ši patriotizmo intencija yra labai opi ir pavojinga ta prasme, kad, nukreipus didybės pageidavimą netinkama linkme, patriotizmas labai lengvai gali virsti savo priešingybe. *Racionalu ir teisinga yra pageidauti savo tautai materialinės didybės tik objektyvinio teisingumo ribose, tuo tarpu ne tik yra leista, bet ir privaloma pageidauti savo tautai maksimumo dvasinės didybės, kuri, kaipo tokia, negali sueiti į konfliktą su kitų tautų teisėmis.* Paprastai vadinamųjų patriotų rūpinamasi visų pirma maksimaline materialine di-

* Plačiau apie patriotizmą žr. mano straipsnį: Tikras patriotizmas ir jo reiškimosi lytys// Logos, 1925, Nr. 2. – *St. Š.*[11]

dybe ir pamirštama apie prievolę rūpintis dvasine tautos didybe.

Dvasinė tautos didybė pareina nuo to, kokio moralinio, intelektualinio ir estetinio turinio yra pripildoma individualinė tautybės lytis. *Tautinė lytis tėra vien formalinė priemonė visuotiniam žmogiškosios dvasios turiniui reikštis. Tikras patriotizmas ir ragina realizuoti visai individualinėje tautybės lytyje visuotinį turinį, nes tautinė lytis negali būti imama žmogaus gyvenimo tikslu.* Paprastai tautybės lytis yra branginama kaipo tikslas ir sykiu yra pamirštama, kad jinai įgauna tikros vertės tik sąryšyje su tuo turiniu, kuris joje yra realizuojamas.

Suvedant krūvon tris nusakytąsias gerai suprasto patriotizmo žymes, gaunama, kad *patriotizmas yra tautinės savo individualybės meilė, pagrįsta pageidavimu savo tautai dvasinės didybės, kylančios iš visuotinio žmogaus dvasios turinio ir reiškiančios save individualinėms tautybės lytimis.* Jei šitaip suprastas patriotizmas visados turi savyje emocionalinį pagrindą žmonių jausmuose, tai šis faktas visai nekliudo jam būti moraline dorybe. Maža to: *tik patriotizmas, sąmoningai pakeltas į moralinių dorybių laipsnį, yra tikrai vertingas ir pilnai patikimas tautos ramstis.* Toks patriotizmas ir yra tikras patriotinio auklėjimo tikslas. Realizuotas masėse, jis tampa tiek patiems patriotams, tiek patriotiškai mylimai tautai tobulėjimo ir kultūrinės pažangos veiksniu. Jis yra tobulinimosi akstinas patriotui todėl, kad pageidavimas savo tautai dvasinės didybės uždeda jam prievolę stengtis realizuoti atitinkamą didybę savo gyvenime bei veikime. Jis yra kultūrinės pažangos veiksnys visai tautai todėl, kad stengimasis suderinti individualinę tautybės lytį su universaliniu turiniu yra ne kas kita kaip pastangos atpalaiduoti tautą nuo bet kurio dvasinio ribotumo, nuo bet kurio dorinio netobulumo.

Be to, *gerai suprastas patriotizmas liepia gerbti bet kurią tautybę ir mylėti kiekvieną kitą tautą kaip savąją.* Šis paradoksalus

iš pirmo pažvelgimo įsakymas tampa visai natūralus, kai tautybės yra laikomos principialiai lygiomis vienos rūšies individualybėmis ir kai moralinis visų šitų individualybių traktavimas ne tik gali, bet ir privalo būti lygus. Lygiai mylėti svetimą tautą kaip savąją ir reiškia, kaip teisingai buvo kadaise išaiškinęs Solovjovas, lygiai moraliai, bet ne psichologiškai ar emocionaliai, jiedvi traktuoti. Taip suprastas patriotizmas yra galingas tarptautinio taikingumo ir solidarumo veiksnys, nors jis, iš kitos pusės, nekliudo visomis leistomis priemonėmis ginti savo tautą nuo svetimos neteisingos agresijos.

Pagaliau gerai suprastas patriotizmas yra labai sėkminga priemonė derinti asmens ir visos žmonijos gyvenimą per tautos tarpininkavimą. Mylėdamas ne tik individualinę savo tautybės lytį, bet ir giliai vertindamas visuotinį tautinės civilizacijos turinį, tikras patriotas negali nevertinti ir visuotinių žmogaus dvasios savybių ir tuo pačiu – visos žmonijos. Realizuodamas individualinėse tautybės lytyse visuotinį kultūros turinį, tikras patriotas dirba visos žmonijos naudai, o naudodamasis tautų bendradarbiavimo vaisiais, naudojasi pats žmonijos turtais.

Patriotizmas paprastai visai savaime gimsta ir išsivysto žmonių sielose tose šeimyninio ir visuomeninio gyvenimo aplinkybėse, kuriose tenka gyventi naujosioms kartoms. *Mokyklos ir visuomenės auklėtojai turi uždavinį racionaliai pateisinti patriotinį jausmą, jį apvalyti, praplėsti ir, sustiprintą sąmoningu valios nusistatymu, pakelti į dorybių laipsnį.* Pagrindą patriotiškam susipratimui sudaro jau tautiškas auklėjimas, kuris įgalina naujas kartas būti tautos išraiška: vienodai su tauta jausti, mąstyti ir stengtis, sykiu su tauta džiaugtis ir liūdėti, žodžiu tariant, jos gyvenimu gyventi, su ja sudaryti vienybę. Bet šalia šito patriotiško susipratimo, reik dar, kad naujos kartos tiksliai nusimanytų apie patriotizmo dorybės tikrą prasmę ir reikšmę. Maža to, *šalia šito pozityvinio*

skatinimo patriotizmo dorybės, privalu padėti visas reikiamas pastangas negatyviniam atgrasymui nuo tos patriotizmo karikatūros, kurią sudaro jo iškraipymas nacionalizme. Naujosios kartos turi visai sąmoningai vengti šito didžiausio pavojaus tiek tautiniam, tiek tarptautiniam gyvenimui. Tikro patrioto prigimtyje glūdi atsakomybės jausmas atžvilgiu į savo tautą, ir todėl jis privalo būti visai sąmoningas tautinio savo nusistatymo dalykuose.

b. Kova su nacionalizmu auklėjimo priemonėmis. Nacionalizmas yra neprotinga savo tautos meilė, iškelianti tautybę aukščiau už dorą ir teisę ir daranti iš jos žmogiškojo veikimo tikslą. Traktavimas savo tautos kaip absoliutinio tikslo, bet ne kaip priemonės nelygstamiems žmogaus tikslams atsiekti yra pagrindinė nacionalizmo klaida ir sykiu nusižengimas. Šitaip suprantamas nacionalizmas jau senovėje rado savo esminiam dėsniui žinomą formulę: *Salus populi suprema lex esto*[12], kuri iškelia tautos gerovę į vyriausią įstatymą. Nuo anų laikų beveik visos kalbos yra įgijusios panašių posakių, kurie, jei ir skiriasi kiek savo išraiška, tai savo turiniu skelbia tą patį tautos absoliutizmą. Pavyzdžiui, vokiečiai kartoja Bismarcko žodžius: „Ten, kur eina į sąskaitą vokiškas interesas, aš nepripažįstu teisės"; anglosaksai tą pat pasako žodžiais: „Teisybė ar neteisybė, bet vis dėlto tai mano kraštas"; ir šiaip jau visų kraštų nacionalistai skelbia savo tautą, savo tėvynę esant pasaulyje „aukščiau už viską". Tiesa, ne visados nacionalizmas teorijoje prisipažįsta prie šitos savo esmės, bet praktiškai jis visados pasireiškia už tautos absoliutizmą.

Šitas *absoliutizmas suteikia nacionalizmui religinį pobūdį tam tikros idololatrijos prasme ir todėl neišvengiamai sueina į konfliktą su universaline krikščionybės religija.* Tai įvyksta išsyk dėl kelių priežasčių. Pirma, nacionalizmas stato individualinę tautos lytį aukščiau už gyvenimo turinį ir tuo pačiu paneigia

dorinio įstatymo pirmenybę gyvenime. Antra, darydamas iš tautybės gyvenimo tikslą, nacionalizmas iškraipo tikrą religijos rolę žmogaus gyvenime, būtent: rodyti ir vesti žmogų į antgamtinį vyriausiąjį tikslą. Trečia, nacionalizmas dievina tautą, panašiai kaip doktrinalinis liberalizmas dievina individą ar doktrinalinis demokratizmas – liaudį. Universalinė religija su jokia panašia dievinimo rūšimi suderinta būti negali.

Universalinės religijos supratimu, net Bažnyčia negali būti laikoma žmogaus gyvenimo tikslu, nes jinai tėra vien priemonė dvasiniam žmogaus tikslui atsiekti. Dar mažiau ji gali matyti gyvenimo tikslą tautybėje, kuri, palyginta su Bažnyčia, yra net mažiau reikšminga priemonė žmogaus tikslams siekti. Suprantama iš čia, kodėl tarp universalinės krikščionių religijos ir nacionalizmo vis smarkyn eina konfliktas ir kova už teisingą kultūrinių ir religinių vertybių koordinaciją žmonijos gyvenime. *Universalinė religija ne tik negali sutarti su nacionalizmo ideologija, bet taip pat negali abejingai žiūrėti į nacionalizmo apraiškas žmonių gyvenime.*

Visų pirma nacionalizmas pasireiškia neapykanta bet kurios pasaulėžiūros, nesuderinamos su nacionalistiška ideologija; ekskliuzyvistiškas iš savo prigimties, jis nėra tolerantiškas, taikingas ir sutariamas. Statydamas tautos interesus aukščiau už viską, jis faktinai įpuola į politinį materializmą, kuris yra nepaliaujamų tarptautinių konfliktų šaltinis. Nacionalizme turi savo šaknis imperializmas ir tuo pačiu visi karai, kurie kyla iš imperialistiškų sumetimų. Paneigęs etikos privalomumą tautinėje politikoje, nacionalizmas yra politinio banditizmo veiksnys tiek užsienio, tiek vidaus politikoje. Būtent, tarptautiniuose santykiuose nacionalizmas yra nesantaikos, antagonizmo ir agresijos veiksnys. Vidaus santykiuose jis yra neapykantos, tautinio maksimalizmo ir partinės diktatūros rėmėjas. Tepripažindamas vieną tik nacionalistišką pasaulėžiūrą ir skelbdamas kitų

įsitikinimų žmonėms žūtbūtinę kovą, jis yra stipriausias tautinės nesantaikos palaikytojas, nors labai balsiai ir iškalbingai skelbia tautos vienybę ir solidarumo reikalą: reikalaudamas sau beapeliacinio pritarimo, jis padaro nebegalimą piliečių taikingą susitarimą. *Žodžiu tariant, nacionalizmas yra stipriausias neapykantos, antagonizmo, prievartos, susiskaldymo, nesantaikos, kovos ir karo ramstis ir tuo pačiu yra vienas iš didžiausių pavojų kultūringam pasauliui.*

Pagaliau nacionalizmas yra kultūrinės destrukcijos veiksnys ir, kaipo toks, stumia į kultūrinį dekadansą tautą, vardan kurios jis yra pasišovęs viską paaukoti, nebent išskyrus savo vienminčių grupę, kurią jis yra linkęs identifikuoti su visa tauta. *Statydamas tautinę gyvenimo lytį aukščiau už universalinį gyvenimo turinį, nacionalizmas pagal šitą savo ypatybę yra visuotinių kultūrinių vertybių alintojas tautos gyvenime.* Tuo jis užima kraštutinę poziciją prieš kosmopolitizmą, kuris yra abejingas individualinėms tautų lytims ir tevertina vien universalines žmogaus dvasios vertybes, pamiršdamas, kad šios vertybės tegali rasti pilną savo išraišką vien tautinėse lytyse. *Jei todėl kosmopolitizmas yra gyvenime nerealus, tai nacionalizmas yra iš vidaus bergždžias: jis pasilieka ant tautinio gyvenimo paviršiaus ir nesiekia bendrai žmogiškų šito gyvenimo gelmių.* Įsižiūrėjęs į formalinę tautybės pusę, jis plečia aplink save dvasinį sustingimą, konservatyvinį subergždėjimą ir palinkimą į reakciją.

Keistas dalykas, nacionalizmas, kilęs iš tautinio absoliutizmo, galų gale dvasiniame savo subergždėjime tampa tam tikra prasme internacionalizmo apraiška. „Seniai, – sako Gessenas, – buvo jau pastebėta, kad nėra prekės labiau beasmenės, labiau tinkančios eksportui į svetimus kraštus, kaip nacionalizmas. Visi nacionalizmai, tarsi du vandens lašu, yra panašūs viens į kitą<...> Tai vis tas pats viešpatavimo, visiško savęs pakankamumo, galingumo idealas;

tas pats abstraktinis išskiriamosios savo vertės teigimas, išsireiškiąs dažniausiai net panašiais terminais.

Tauta išgaruoja nacionalizme ir praranda prigimtą savo individualumą ir savitumą". Taigi nacionalizmas ne tik užnuodija tarptautinį gyvenimą, bet ir žudo pačią tautą moraliu, visuomeniniu ir kultūriniu atžvilgiu.* Iš čia jau aišku, kaip yra svarbu tinkamu patriotiniu auklėjimu racionaliai nuteikti naujas kartas savo tautybės atžvilgiu ir apsaugoti jas nuo nelemto nacionalizmo užmačių. *Nacionalizmas turi būti nugalėtas naujose kartose tautinio auklėjimo priemonėmis.*

c. Krikščioniškoji etika kaipo stiprus sintezės veiksnys tautybės klausime. Kovoje su nacionalizmu gali suvaidinti labai teigiamą rolę krikščioniškoji pasaulėžiūra, kuri sykiu yra tolima ir kosmopolitizmui, ir nacionalizmui, nors sykiu pripažįsta ir aukštą tautybės pašaukimą, ir universaliai reikšmingą visos žmonijos vienybę. Mercier žodžiais tariant, „Kristaus religija patriotizmą pakelia į dėsnį: nėra tobulo krikščionies, kuris nebūtų tobulas patriotas"**. Krikščioniškos etikos supratimu, savo tautos ir tėvynės meilė, tasai ne tik visai pateisinamas, bet ir moraliai privalomas jausmas, yra gera tik tada, kai ji yra suderinta su doriniais gyvenimo tikslais. Antra vertus, gerai sutvarkyta tautos ir tėvynės meilė gali tapti moraliniu nuopelnu tik tada, kai ji yra atremta į tvirtą būdą ir pakelta į dorybės rangą.

Taigi krikščioniškoji etika stato patriotizmui dvi pagrindines sąlygas, pirma, kad jis būtų racionaliai sutvarkytas dorinių žmogaus tikslų atžvilgiu, ir antra, kad jis būtų iškeltas į sąmoningų dorybių laipsnį. Šitose sąlygose yra visa, kas yra reikalinga nacionalizmui išvengti ir patriotizmui iškelti į aukštesnį dorinį nusiteikimų laipsnį, nes jomis patriotinis auklėjimas yra

---

* *Gessen S.* Osnovy pedagogikl. – S. 331. – Mano pabraukta. – *St. Š.*

** Cit. pagal *Dévaud E.* A propos de la Motion Wettstein. – P. 45.

statomas į organišką sąryšį su doriniu auklėjimu, o nacionalizmas yra smerkiamas, kaipo netvarkinga savo tautos ir tėvynės meilė, priešinga doros reikalavimams. Deja, praktinis krikščionių nusistatymas tautybės klausime toli gražu ne visuomet sutaria su krikščioniškąja doktrina, nes viena tik racionali pasaulėžiūra neįstengia padaryti žmonių tobulais.

Krikščioniškoji pažiūra tautybės klausime pasižymi dar tuo, kad laiko patriotizmą iš esmės aktyvine dorybe ir todėl reikalauja iš patrioto ne tiek meilės jausmo, kiek pildymo visos eilės pareigų, kurias uždeda jam bendros gerovės sumetimai tautinėje gyvenimo tvarkoje. Nekalbant jau apie pilietines patrioto pareigas, čion sueina ir tokios pareigos, kaip rūpinimasis gerai suprastos moralinės tautos didybės reikalais. Krikščionis patriotas, pavyzdžiui, negali abejingai žiūrėti į žemą moralinį tautos stovį ir pataikauti agresyviems ir nedoriems nacionalistų žygiams bet kurioje visuomeninio gyvenimo srityje. *Krikščioniškoji etika reikalauja suderinti patriotinį auklėjimą su doriniu auklėjimu, o šį pastarąjį – su religiniu auklėjimu.*

Pagaliau krikščioniškoji etika sugeba nustatyti prideramus santykius tarp patriotizmo ir visos žmonijos gyvenimo ir reikalauja to paties jau tautiniame auklėjime. *Krikščioniškoji pasaulėžiūra įstengia praskaidrinti ir apvalyti tautinę sąmonę tokiu būdu, kad tautos dvasia tampa suderinama su visos žmonijos organizacija,* nes šita pasaulėžiūra, eidama savo sintetine linkme, sugeba patiekti tobulą sintezę tarp tautos individualumo ir žmonijos universalumo, kaip kad ji suderina tobuloje sintezėje visuomenę ir individą.

Žodžiu tariant, *krikščioniškoji etika yra stipriausias sintezės veiksnys racionaliniame tautiniame auklėjime,* ir todėl privalu naujoms kartoms įsąmoninti, ko šita etika reikalauja tautybės ir patriotizmo klausimuose ir kas įvyksta tautų gyvenime, kai šita etika nustoja vadovavusi jų elgimuisi.

4. Nacionalinis auklėjimas kaipo naujųjų kartų ruošimas kultūriniams uždaviniams, kurių sprendimu tauta patampa nacija

a. Naujų kartų ruošimas aktualiems tautos uždaviniams. Kaip matėme, tautiškas auklėjimas realizuoja naujose kartose individualines tautybės lytis, patriotinis auklėjimas nuteikia jas racionaliam nusistatymui į tautybę ir jos reikalus, pagaliau eina *nacionalinis auklėjimas*, kuris yra *pašauktas paruošti naujas kartas tautos uždaviniams ir per šiuos iškelti tautą į nacijos rangą.* Ši tautinio auklėjimo dalis yra pavadinta nacionaliniu auklėjimu kaip tik todėl, kad su šito auklėjimo pagalba įvyksta tautos subrendimas į visuotinai vertingą naciją. *Nacija yra tauta, tapusi savo universaliai vertinga kultūrine kūryba neatstojamu nariu pasaulio tautų šeimoje.* Šita prasme ne visos tautos yra nacijos. Šiuo tarpu ir mes, lietuviai, neturime davinių pretenduoti į nacijos titulą, nors principe jokiai tautai ir todėl taip pat mums negali būti atimta galimybė ir viltis tapti nacija: *ne tautos gausingumas ir galingumas, bet išvidinis kultūrinis vertingumas sprendžia apie jos buvimą nacijų tarpe.* Senovės pasaulyje negausingi graikai ir dar kuklesnė žydų tauta buvo daug labiau nacijomis, negu galingi ir gausingi romėnai. Šitų nacijų dvasiniai atsiekimai nenustojo veikę žmonijos gyvenimą ir iki mūsų laikų. Tai yra ryškiausias pavyzdys tam, kaip nacija tampa neatstojamu veiksniu visos žmonijos gyvenime.

Nacijos negalima sudaryt tam tikromis specialiomis pastangomis, nors galima tautai padėti tapti nacija per tinkamą naujų kartų tautinį auklėjimą. Čia ir kyla klausimas, kaip privalo vykti šitas nacionalinis auklėjimas, turįs išvesti tautą į nacijas. Nacionaliniam auklėjimui galima numatyti trys pagrindiniai uždaviniai: pirma, jis turi paruošti naująsias kartas aktualiesiems tautos uždaviniams, kuriuos išspręsdama tauta atsipalaiduoja nuo savo trūkumų, papildo savo vienaša-

liškumą ir realizuoja gyvastingus tautinės savo politikos tikslus; antra, jis turi paruošti naujas kartas tautos pašaukimui realizuoti kultūrine savo kūryba; ir trečia, jis turi sudaryti naujosiose kartose sugebėjimą kuriamai ir galingai dirbti anttautinių kultūrinių uždavinių darbą.

Kiekviena nauja karta, šalia bendrojo lavinimo, einančio pilnutinio ugdymo linkme, privalo įsigyti specialų pasiruošimą tiems aktualiems uždaviniams, kurių stato konkretinės laiko bei vietos aplinkybės. Šitų uždavinių pirmoje eilėje stovi pašalinimas kliūčių pilnutiniam tautos išsivystymui. Pavyzdžiui, lietuvių tautos integralitetui, arba pilnatvei, išlaikyti reikalingi tarp kitko trys dalykai pasiekti: pirma, atvaduoti savo sostinę Vilnių, kaipo istorinį, kultūrinį ir religinį savo centrą, visos lietuvių tautos pastangomis kurtą ištisų amžių bėgyje; antra, atsilaikyti ir įsistiprinti prie jūros, nuo kurios lietuvių tauta buvo svetimo užkariautojo gerokai atstumta, ir trečia, palaikyti ir vykdyti tautiniu atžvilgiu lietuvius išeivius ir tautines lietuvių mažumas anapus Lietuvos valstybės ribų. Tai yra būtinos sąlygos pilnutiniam lietuvių tautos išsivystymui. Aišku, kad šitų uždavinių išsprendimas negali būti pasiektas be specialaus naujųjų kartų paruošimo, juos atitinkančio.

Koks konkrečiai privalo būti šitas paruošimas, yra speciali tautinio auklėjimo problema, kuri negali būti sprendžiama siaurose šio straipsnio ribose. Čia nebent gali būti padarytos kelios labai trumpos principialios pastabos. Būtų, pavyzdžiui, klaidinga manyti, kad Vilniaus atvadavimas ir atsilaikymas Klaipėdos pajūryje galima būtų atsiekti karingumo ir agresyvumo priemonėmis. Beveik visiems yra aišku, kad šiems uždaviniams yra reikalingas didelis lietuvių tautos atsparumas. Mažiau jau yra žmonėms aišku, kad tam yra reikalingas didelis kultūrinis pajėgumas, kuris leistų sėkmingai ginti lietuvių teises ir atvaduoti prarastas kultūrines pozicijas. Bet jau visai nedaug žmonių nusimano apie

tai, kad tam pačiam reikalui yra neišvengiamas sugebėjimas džentelmeniškai sugyventi su svetimomis ir nutautusių lietuvių mažumomis, kad ilgainiui geruoju galima būtų jos nuteikti lietuvių tautos teisių ir kultūrinės individualybės pripažinimui ir pagarbai. Todėl atitinkamai *naujose kartose turi būti išvystomi: tautinis atsparumas, kultūrinis pajėgumas ir sugebėjimas visuomeniškai sugyventi su nedraugiškomis mažumomis.* Uždavinys nelengvas, bet neišvengiamas*.

Kitą aktualių uždavinių grupę stato reikalas atitaisyti lietuvių tautos istorinės evoliucijos trūkumas. Didžiausią istorinę lietuvių tautos dramą sudarė liaudies ir šviesuomenės išsiskyrimas tautinio veikimo dirvoje. Aristokratizacijos vyksmas privedė net prie istorinės lietuvių valstybės sulikvidavimo, taip kad tik prasidėjęs su tautiniu lietuvių atgijimu demokratizacijos vyksmas tegalėjo jau mūsų laikais laimingai susidėjusiose aplinkybėse atstatyti nepriklausomą Lietuvos valstybę. Tragiškų liaudies ir šviesuomenės išsiskyrimo išdavų mes nesame dar galutinai išgyvenę iki mūsų laikų, ir todėl auklėjant naujas kartas yra gyvo reikalo atsižvelgti į šitą klausimą. Iš tikrųjų tai yra klausimas, kaip galima sudaryti geriausią tautinę vadovybę demokratinėms tautos masėms. Problema taip pat sunki ir mūsų gyvenimo aplinkybėse gana paini, bet neišvengiamai spręstina tautiniame naujų kartų auklėjime.

Ton pačion tautinių uždavinių grupėn patenka ir kitų istorinio mūsų paveldėjimo neigiamybių likvidavimas. *Etniniai mūsų rasės palinkimai, geografinė padėtis ir ypač istorinio vyksmo ypatybės sudarė mūsų tautoje ištisą eilę tokių silpnybių, kaip palinkimas į servilizmą, pasyvumas, iniciatyvos stoka, blogi visuomeninio gyvenimo įpročiai, nesugebėjimas organizuotis. Pašalinimas visų šitų ydų ir silpnybių iš mūsų tautos gyvenimo*

* Plačiau apie šitą dalyką žr. mano straipsnį: Lietuva politinės geografijos šviesoje// Židinys, 1930, Nr. 3. – *St. Š.*[13]

naujųjų kartų atitinkamu auklėjimu yra vienas iš aktualiausių uždavinių mūsų pedagogams.*

Pagaliau trečią aktualių uždavinių grupę tautos ugdyme sudaro visi tie uždaviniai, kurie turi savo tikslu papildyti dabartinio kultūrinio tautos ugdymo trūkumus. Čion, pavyzdžiui, priklauso visuotinio privalomo švietimo realizavimas tautoje ir jo pakėlimas iki kultūringų Europos tautų lygmalo, reikiamo specialinių mokyklų tinklo sudarymas, profesinio lavinimo bei auklėjimo sustiprinimas iki privalomo laipsnio ir šiaip jau jaunuomenės lavinimo bei auklėjimo suderinimas su paskutiniais pedagoginės kultūros reikalavimais, žodžiu tariant, užtaisymas spragų tautos ugdyme. *Kultūrinis tautos apsiginklavimas, kad ji galėtų atsilaikyti prideramoje aukštumoje tautų varžytynėse, yra iš esmės tautinio auklėjimo reikalas.*

b. Naujų kartų ruošimas pagrindiniam tautos pašaukimui. Žymiai aukštesnį ir reikšmingesnį laipsnį tautos ugdyme sudaro tautos ruošimas tautiniam jos pašaukimui, – ruošimas, kuris taip pat įvyksta per naujųjų kartų atitinkamą auklėjimą. *Tautos pašaukimas yra jos palinkimas į tam tikrus uždavinius, kurie pareina nuo prigimtųjų jos ypatybių. Savo pašaukimo pildymas plačiajame žmonijos gyvenime yra tautai pagrindinė sąlyga tapti nacija, nes tik tokiu būdu ji įgauna aukštesnę buvimo raciją kultūringų tautų šeimoje.* „Nacija, – sako prof. Dévaud, – pasiima kitų tautų tarpe, kaipo buvimo raciją, tam tikrą misiją; ji, būtent, realizuoja amžių ir įvykių eigoje tam tikrą tautinį pašaukimą, nulemtą pagal jos praeitį, geografinę padėtį, ir turtus, glūdinčius jos teritorijoje ir gyventojų sieloje. Ir iš tikro, kiekviena nacija turi išpildyti istorinę savo misiją, suvaidinti tam tikrą rolę apvaizdingame

---

* Plačiau apie šį klausimą žr. mano brošiūrą: Lietuvių tautos ugdymo uždaviniai, Kaunas, 1926. – *St. Š.*[14]

žmonijos išsivystyme, ir tai ji tegali padaryti vien su sąlyga pasilikti savimi ir žengti savo tradicijų linkme, t. y. į savą idealą"*.

Tautinio idealo vykdymas – štai aukščiausias tikslas tautinei kultūrai. Šitas idealas suteikia tautos civilizacijai savąjį stilių, kuris padaro ją vienintelę savo rūšyje, kuo ji ir tampa visai nepakeičiama žmonijos gyvenime, t. y. nacija. Tautinis pašaukimas ir verčia tautą realizuoti savąjį idealą. Tuo tarpu kai liaudis tarnauja nesąmoningu įrankiu tautiniam pašaukimui, kurį apsprendžia geografinė padėtis, tautos gabumai ir istorinio išsivystymo aplinkybės, vien šviesuomenė tegali sąmoningai aptarti vyriausiąjį tautos uždavinį iš jos pašaukimo ir paraginti tautą jį vykdyti savo gyvenime bei veikime. Kai tauta nuvokia savo pašaukimą ir statosi atitinkamą uždavinį, tai reiškia, kad tautinis jos susipratimas yra pasiekęs aukštesnį laipsnį.

Šito laipsnio mes, lietuviai, dar nesame pasiekę, nors tautinis mūsų pašaukimas ryškiai išeina aikštėn geografinėje mūsų padėtyje ir mūsų istorijos eigoje. Mūsų kraštas turi aiškiai limitrofinį pobūdį, t. y. jis užima nedidelę teritoriją, kuri susiliečia su keliomis didelėmis tautomis ir kuri todėl yra veikiama įvairių kultūrinių įtakų. Šita prasme mūsų kraštas prisiartina prie tokių mišriųjų tėvynių, kokios yra Šveicarija ir Belgija. Šios guli ant slenksčio romanų ir germanų pasauliui, o Lietuva užima vietą, kur arti sueina germanų ir slavų pasauliai. Maža to: būdama ant ribos Rytų ir Vakarų Europos, ji tampa arena, kur šiaip ar taip susiduria Rytų ir Vakarų pasauliai.

Istorinė Lietuvos valstybė, suėmusi į save didelius plotus į rytus ir į pietus nuo savo tautinio branduolio, tarnavo kaip tik kovos lauku, kur grūmėsi iš tikrųjų Rytų ir Vakarų pasaulių dvasios. Lietuva tvirtai laikėsi ir klestėjo tol, kol

---

* *Dévaud E.* Min. veik. – P. 38.

du pasauliu sueidavo į šiokią ar tokią pusiausvyrą, ir ji silpnėjo ir menkėjo sulig tuo, kaip vienas katras iš jų dviejų įgaudavo persvaros. *Limitrofinių kraštų pašaukimas ir yra sudaryti dviejų pasaulių sintezę ir sykiu išlaikyti pusiausvyroje savo teritorijos plote kovojančius šitų pasaulių gaivalus. Ir tai yra ne tik aukštas kultūrinis pašaukimas, bet ir gyvastingas reikalas, nuo kurio pareina krašto nepriklausomas gyvenimas ir klestėjimas.*

Iš čia aiškėja *tautinis lietuvių idealas, tautos pašaukimo nustatomas: tai yra pilnutinė dviejų civilizacijų, Rytų ir Vakarų, sintezė tautinės lietuvių individualybės lytyse.* „Štai kilnusis idealas, – sako prof. M. de Munnynckas, kalbėdamas apie sintetinį mišriųjų tėvynių idealą, – mišrioji tėvynė turi pasistatyti uždaviniu išugdyti tautoje tikrai žmogišką sielą, tarnauti ryškiu simboliu visam žmonijos platumui ir dvasiniam lobiui ir suvienyti apsiribojusias kultūras broliškoje sintezėje. Daugiau jau iš tikro nebereikia ieškoti, norint sužadinti tautoje pasitikėjimą savo vertingumu ir patiekti mišriesiems kraštams tvirto ir vaisingo patriotizmo"*.

Geografine savo padėtimi ir istoriniu savo likimu Lietuva pasirodo net kalbamuoju atžvilgiu laimingesnė už tokias mišriąsias tėvynes, kokios kad yra Šveicarija ir Belgija: iš vienos pusės, lietuvių tauta yra vieninga pagrindiniu savo sąstatu, o iš kitos pusės, tautinės sintezės plotas yra pasiekęs čia universalizmo ribų, kadangi suima iš karto Rytų ir Vakarų pasaulius**. *Nacionalinis auklėjimas ir turi paakinti naujas lietuvių kartas šituo didžiuoju lietuvių tautos pašaukimu ir pastūmėti jų ugdymą pašaukimo užbrėžtos visuotinės sintezės linkme.*

---

* *De Munnynck M.* Psychologie du patriotisme. – Fribourg, 1914. – P. 39.

** Plačiau apie lietuvių tautos pašaukimą žr. mano straipsnį: Tautinės civilizacijos problema Lietuvoje// Romuva, 1922, Nr. 2. – *St. Š.*[15]

c. Neišvengiamas perėjimas nuo tautinių prie anttautinių kultūrinių žmonijos uždavinių. Tautos pašaukimo užbrėžtas uždavinys yra individualus tautine savo lytimi ir universalus savo bendru žmogiškuoju turiniu. Štai kodėl *didieji žmonijos genijai, eidami savo tautų pašaukimo linkme, visados jungė tobulą tautinės lyties išraišką su vertingiausiu visuotiniu turiniu.* Tokiu būdu žmonija, neturėdama individualinės savo reiškimosi lyties, pasireiškia per tautines lytis, o iš antros pusės, atskiras genijus tik per tautos tarpininkavimą siekia į pačią žmonijos širdį.

Tautybė tobulėja sulig tuo, kaip didėja iš vienos pusės, jos reiškimosi lyties individualumas, o iš antros pusės – jos bendro žmogiškojo turinio universalumas, bet *tikras tautos vertingumas privalu matuoti pagal tai, kiek visuotinio turinio, arba bendrai žmogiškos dvasios, yra realizuota tautinėse jos civilizacijos lytyse, nes tik pastaruoju atžvilgiu tauta tampa nacija.* „Tautinė individualybė, – sako Foersteris, – lygiai taip pat kaip atskiro asmens gyvenimas, vien tada randa savo atbaigimą, kai ji yra palenkta kažkam aukštesniam, tuo tarpu ji lieka negyva ir nevaisinga, kaip tik pasidaro pati sau tikslu"*.

Gessenas aiškiai mums pasako, kas yra tasai aukštesnis tikslas, kuriam privalo būti palenkta tautinė individualybė: tai yra visuotinis žmonijos idealas, laisvas nuo bet kurio tautinio ribotumo. „Nacija, – sako jisai, – slepia savyje žmoniją, kaip vyriausią savo uždavinį ir pateisinimą, nes tik sulig tuo, kaip tauta realizuoja bendrai žmogiškas vertybes, ji tampa individualybe, užimančia atskirą nepakeičiamą vietą visos žmonijos kultūroje, kitaip tariant, tampa nacija"**. „Panašiai kaip asmenybė, – sako kitoje vietoje tas pats autorius, – susidaro antasmeninių tikslų tarnyboje, taip

---

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 471.

** *Gessen S.* Osnovy pedagogiki. – S. 332.

lygiai tauta tampa nacija, dirbdama anttautiniams uždaviniams"*.

Sykiu labai reikšmingas yra faktas, kad *tik per siekimą anttautinių tikslų ir per tarnavimą visuotiniams žmonijos kultūros uždaviniams tauta pasiekia didžiausios galybės ir tam tikra prasme ima vadovauti ir viešpatauti žmonijai ne imperialistiškos agresijos ir prievartos, bet kuriamosios dvasios žygiais.* Pageidavimas tokio vadovavimo ir viešpatavimo žmonijai, kuri remiasi visuotiniu kultūriniu tautos nuopelnų pripažinimu, yra gerai suprastos didybės pageidavimas, privalomas kiekvienam patriotui.

„Jeruzalė, – sako Ed. Montier, – viešpatavo pasauliui savo doktrina, propaguota iš vieno amžiaus į kitą ir amžių bėgyje tampančia vis labiau verta sykiu ir Dievo, ir žmonių, kad pagaliau pritaptų prie Kristaus Bažnyčios, to biblinių raštų apvainikavimo ir išsipildymo. Atėnai viešpatavo pasauliui savo estetika, davusia pasauliui nežlungamus modelius, kurių pasaulis iki šiolei nėra pralenkęs, laimingas galėdamas jiems pamėgdžioti ir gerai atpildomas už savo pastangas, įstengdamas prie jų prisiartinti. Senovės Roma neįsiteigė pasauliui nei savo tikyba, nei savo filosofija, nei savo grožiu: ji jam uždėjo valdžią ir įstatymus; po Meilės ir Grožio tai buvo Jėga"**. „Ir tai ne kuo kitu kaip moraline savo galybės puse trys miestai, apie kuriuos aš kalbu, – baigia savo pastabas autorius, – yra tikrai paveikę pasaulio likimą, ir galima šiandien pasakyti, kad nuginkluoti jie yra galingesni negu kada nors"***. Štai paguoda ir viltis mūsų ateičiai!

Apgynę savo tautos integralitetą ir laidavę jai pilnutinio išsivystymo sąlygas, atitaisę istorinės savo evoliucijos trūkumus,

---

* Ten pat. – P. 70.

** *Montier E.* De l'éducation patriotique. – Paris, 1912. – P. 45–46.

*** Ten pat. – P. 56.

pakėlę savo tautos ugdymą į aukščiausią dabartinės kultūros laipsnį, pradėję realizuoti didįjį savo tautos pašaukimą ir tuo pačiu tarnauti anttautiniams visuotiniams žmonijos kultūros uždaviniams, mes tapsime tautų šeimoje visai neatstojamu jos nariu – nacija. Štai bendra linkmė, kuria turi eiti naujųjų mūsų tautos kartų kultūrinis ugdymas. Tiktai šis kelias veda mus į tikrai garbingą ateitį.

5. Tarptautinis auklėjimas

1. Tarptautinis auklėjimas ir jo uždaviniai

a. Tarptautinis auklėjimas kaipo tautinio auklėjimo atbaigimas. Tautinio auklėjimo proga buvo pasakyta, kad tarptautinis auklėjimas ruošia naujas kartas harmoningam tautų sugyvenimui ir vaisingam bendradarbiavimui visos žmonijos naudai. Šitaip suprastas *tarptautinis auklėjimas atbaigia tautinį auklėjimą keliais atžvilgiais: jis koreguoja tautinį auklėjimą universaliu žmonijos idealu; jis papildo tautinį auklėjimą anttautiniu pradu ir pagaliau jis suteikia tautiniam auklėjimui aukštesnės prasmės ir vertės.*

Tinkamai pastatytas tarptautinis auklėjimas, siekdamas tolimesnį tautos gyvenimo tikslą, savaime nustato reikiamą linkmę tautiniam auklėjimui ir neleidžia jam nukrypti į taip pavojingą tautos ir žmonijos gyvenimui nacionalizmą. Šita internacionalinė linkmė nuteikia tautinio auklėjimo darbą į aukštesnius tautos gyvenimo tikslus ir neleidžia naujoms kartoms konservatyviai užsiskleisti palyginant siaurose vienos tautos gyvenimo ribose.

Tarptautinis auklėjimas kaip tik gaivina tautos gyvenimą supranacionaliniais, arba anttautiniais, uždaviniais. Tauta, kaip žinome, tampa nacija sėkmingai ir kuriamai dirbdama anttautinių kultūrinių uždavinių darbą. Be tarp-

tautinio auklėjimo tautai būtų sunku net įsigyti reikalingą čia anttautinių uždavinių supratimą – uždavinių, kuriais tautos siekiami tautinės individualybės lytyse bendri žmogiškosios dvasios laimėjimai. Tuo pačiu tarptautinis auklėjimas pakelia tautinio auklėjimo vertingumą ir prasmingumą, nes, nuteikdamas naujas kartas universaliems žmonijos uždaviniams, paverčia tautines jų lytis nelygstamojo turinio reiškimosi priemonėmis.

Nederinimas tautinio auklėjimo su tarptautiniu yra iš tikro nelemtas nusistatymas arba nerangus apsileidimas, kuris yra sykiu žalingas ir tautai, ir žmonijai. Tiek, rodos, natūralus ir suprantamas dalykas, kaip tautinio ir tarptautinio auklėjimo suderinimas, vis dėlto palyginti labai retai suprantamas ir dar rečiau realizuojamas dėl dviejų priežasčių: arba dėl nacionalistiško apakimo, arba dėl dvasinio ribotumo. Tačiau nei viena, nei antra priežastis negali būti auklėjime pateisinta.

b. Pagrindiniai tarptautinio auklėjimo uždaviniai. Jei tarptautinis auklėjimas, kaip galima buvo pastebėti, turi savo tikslu harmoningą tautų sugyvenimą ir vaisingą bendradarbiavimą visos žmonijos naudai, tai tuoj gali kilti klausimas, kokiais pagrindiniais uždaviniais šitas tikslas privalo būti siekiamas, kitaip tariant, kokius pagrindinius nusiteikimus privalu sudaryti naujose kartose, kad jos būtų paruoštos harmoningam tautų sugyvenimui ir vaisingam bendradarbiavimui. Nesigilinant į smulkius tarptautinio auklėjimo uždavinius ir skirstant juos į dvi pagrindines grupes, galima čia numatyti, iš vienos pusės, uždavinį sudaryti naujose kartose tinkamą tarptautinį susipratimą, o iš antros pusės – uždavinį įteigti joms reikiamą tarptautinį nusistatymą.

Tarptautiniuose santykiuose didesnės žmonių masės vaidina tik tą rolę, kuri pareina nuo teorinio susipratimo

tarptautiniuose klausimuose ir praktinio nusistatymo šiaip ar taip reaguoti į juos. Tiesa, šita viešosios opinijos ir pajėgos rolė yra labai svarbi tarptautiniams santykiams, bet plačiosios masės vis dėlto paprastai nedalyvauja tarptautiniame bendradarbiavime kiek specialesne prasme. Tokiam tarptautiniam bendradarbiavimui paprastai atsideda vien negausingas tautos elitas, kuris, žinoma, turi būti šitam bendradarbiavimui paruoštas visai specialiai. Čia svarbu išaiškinti vien tą tarptautinį susipratimą ir nusistatymą, kuris yra pageidaujamas plačiosioms tautų masėms kaipo kolektyvinis gerų tarptautinių santykių pagrindas.

Taigi *pagrindiniai tarptautinio auklėjimo uždaviniai yra, iš vienos pusės, išvystymas naujose kartose tam tikro tarptautinio susipratimo, o iš antros pusės – sudarymas jose tinkamo tarptautinio nusistatymo.* Be šitų dviejų nusiteikimų, vieno teorinio, antro praktinio, naujos kartos negali būti reikiamai paruoštos tarptautiniam sugyvenimui ir bendradarbiavimui. Yra tad reikalo, iš vienos pusės, nušviesti naujoms kartoms tarptautinio gyvenimo prasmę, principus, tikslą ir idealą, o iš antros – įkvėpti joms tam tikrą elgimosi liniją, pagrįstą doriniais principais ir pasireiškiančią tarptautiniuose klausimuose už tarptautinį teisingumą ir taiką, už tautų bendradarbiavimą ir tarptautinę žmonijos organizaciją.

Ir čia, kaip ir visame visuomeninio gyvenimo plote, pagal principą „iš pradžios doktrina, paskui akcija" pirmoje vietoje privalo stovėti tarptautinis susipratimas ir tik paskui eiti tarptautinis nusistatymas ir veikimas.

2. *Tarptautinis susipratimas*

a. Internacionalizacijos vyksmas tautų gyvenime. Naujoms kartoms tarptautiniu auklėjimu turi būti įdiegta visa eilė teisingų, liečiančių tarptautinį gyvenimą, idėjų, kurios turi didelės reikšmės ne tik tarptautiniam susipratimui, bet

ir nusistatymui. Kokios tai yra idėjos, turinčios sprendžiamosios reikšmės tarptautiniam išsiauklėjimui?

Visų pirma *naujos kartos privalo turėti aiškų supratimą apie neišvengiamą internacionalizacijos vyksmą, vis labiau apimantį pasaulio tautas.* Šitas internacionalizacijos vyksmas būtų klaidinga suprasti ta prasme, kad tautos vis labiau nutausta ir išsižada savo individualybės istorijos eigoje. *Dabartinis internacionalizacijos vyksmas reiškia visų pirma vis įvairesnių santykių užsimezgimą tarp atskirų tautų, vis intensyvesnį ekonominį ir kultūrinį bendravimą ir vis didesnį tarptautinio organizavimosi stiprėjimą.*

Visa eilė faktų įrodo šitą vis smarkyn einantį internacionalizacijos vyksmą. Tarptautinė prekyba, tarptautinis finansų priklausomumas, tokios tarptautinių patarnavimų įstaigos, kaip tarptautinė pašto, telegrafo ir telefonų unija, tarptautinių vagonų draugija ir kitos tarptautinio susisiekimo bendrovės, profesiniai internacionalai, tarptautinės ekonominės asociacijos, tarptautiniai moksliniai kongresai, tarptautiniai traktatai ir konvencijos, tarptautinės politinės konferencijos, valstybių apsimainymas diplomatinės ir konsuliarinės tarnybos agentais – visa tai įrodo tą internacionalizacijos vyksmą, kuris apima vis platesniu ratu tarptautinius valstybių ir tautų santykius. Tokiose aplinkybėse izoliuotas valstybės ar tautos stovis tampa vis mažiau įmanomas, nes atskirų tautų gyvenimas yra susijęs kartais neregimais, bet visai realiais siūlais su kitų tautų gyvenimu.

Vis stiprėjančiame internacionalizacijos vyksme vienas dalykas itin yra reikšmingas: *faktini tarptautiniai santykiai ilgainiui nustoja atsitiktinio savo pobūdžio ir vis labiau organizuojasi ant juridinių pagrindų.* Kitaip tariant, atsitiktinis nesutvarkytas tautų bendradarbiavimas turi tendencijos išsilieti į lytis teisinės tvarkos, kuri privalo turėti savo konstituciją, savo legislacinį, vykdomąjį ir teisiamąjį organus. Nors šitos tendencijos yra dar toli nuo pilno savo realizavimosi

pastoviose ir konkretinėse lytyse, vis dėlto jos turi tikrai realų gyvastingumą, kuris laiduoja neišvengiamą jų pažangą. Tautų Sąjunga ir pastovus Tarptautinis Teismas tėra vien pirmos netobulos šitų tendencijų apraiškos, pagal kurias negalima dar visai tiksliai spręsti apie tų tendencijų tikrą vertingumą, kurios pašaukė jas į gyvenimą.

Anttautinė tarptautinių santykių organizacija ypatingai reikšminga yra tuo, kad jinai stato ribas tarptautiniam individualizmui ir atskirų valstybių nuožiūrai ir palenkia tautų gyvenimą, bent tam tikrame laipsnyje, tautu solidarumo ir bendros gerovės idėjai. Iš čia kyla tam tikras atskirų valstybių teisių apribojimas, tam tikra tarptautinė kontrolė ir pagaliau atsakomybė už tarptautinio sugyvenimo principų paneigimą užsieninės savo politikos aktais.

„Sulig tuo, kaip civilizacija žengia į priekį, – sako Liono profesorius Valensinas, – tarptautiniai santykiai daugėja, ir tautos linksta gyventi tarpusavės priklausomybės stovyje"*. Tarptautinių santykių išsivystymas, Valensino supratimu, „iš tikrųjų apreiškia tam tikrą žmogaus prigimties aspektą, tam tikrą tarpsnį žmonijos istorinės evoliucijos, kuri iš šeimų sudarė nedideles pilis, iš pilių – provincialines tėvynes, iš provincijų – tautas, iš tautų – dideles moderniąsias valstybes ir kuri iš šitų valstybių linksta dabar padaryti dalyves plačiausios federacijos. Jis apreiškia taip pat prigimtosios tautų draugijos buvimą. Tautos tėra vien dalinės draugijos; jos yra žmonijos visumos sudedamosios dalys, ir todėl jos turi vienos atžvilgiu į kitas teisių ir pareigų, ankstybesnių už bet kurį kontaktą ir randančių pritaikymą sulig tuo, kaip tautos sueina į santykius"**.

---

* *Valensin.* Traité de droit naturel. – Paris, 1925. – T. 2. – P. 489.

** Ten pat. – P. 491.

Taigi *visuotinė žmonijos tautų draugija yra idealas, į kurį linksta normali žmogaus prigimtis. Tai yra žmogiškojo universalumo reikalavimas, kuris randa pritarimo giliausiose ir kilniausiose žmogaus dvasios apraiškose.* Ir tik apakęs, ekskliuzyvistiškas ir žiaurus nacionalizmas ir rasiniai prietarai nenori skaitytis su šituo idealiniu faktu.

b. Tautų diferenciacija ir tarptautinis bendradarbiavimas. Naujoms kartoms ne tik privalu įsąmoninti internacionalizacijos vyksmas, kaipo vis tamprėjančių tarptautinių santykių apraiška, bet ir nušviesti įvairūs jo atžvilgiai: ekonominis, kultūrinis, politinis, juridinis. Visais šitais atžvilgiais svarbu susekti ir iškelti aikštėn santykiavimas, kurio yra tarp tautų diferenciacijos, iš vienos pusės, ir tarptautinio bendravimo ir bendradarbiavimo, iš antros. Yra juk savaime aišku, kad tarptautinis bendravimas ir bendradarbiavimas būtų nepriimtini tautinei sąmonei, jei jie niveliuotų tautines individualybes, jas alintų kultūriniu atžvilgiu ir šiaip jau nebūtų tautoms naudingi jokia prasme. Iš tikrųjų nereik net didelių pastangų, kad galima būtų pastebėti, jog tarptautinis bendravimas ir bendradarbiavimas yra sykiu naudingi ir visumai, ir atskiroms dalims, t. y. ir tautų draugijai, ir atskiroms tautoms.

Viena iš seniausių tarptautinio santykiavimo apraiškų yra prekių mainomainis tarptautinėje apyvartoje. Šitas mainomainis tuo ir yra reikšmingas, kad jis yra visai neišbraukiamas faktas tautų gyvenime. Pirma jo priežastis glūdi įvairiame kraštų turtingume prigimtosiomis gėrybėmis. Vieni kraštai turi vienus natūralinius turtus, kiti – kitus; atitinkamai vieni kraštai gali gaminti vienas prekes, kiti – kitas. Jei kiekvienas kraštas nori patenkinti visus savo reikalus, kiekvienam yra visai neišvengiama sueiti į prekybinius santykius, ir tai yra naudinga išsyk visiems kraštams, dalyvaujantiems mainomainio apyvartoje.

Su nurodyta pirmykšte ekonominės diferenciacijos priežastimi ilgainiui susipina kiti veiksniai, kaip antai: tautų įvairūs sugebėjimai, kultūrinis stovis, technikos išradimai, politiniai sumetimai ir t. t. Šitie įvairūs veiksniai žymiai komplikuoja ekonominį tautų bendradarbiavimą ir net kartais iškiša į priekį jo tam tikrą nepatogumą. Būtent, ekonominis bendradarbiavimas didina tarpusavį tautų priklausomumą, kuris kartais tampa net pavojingas politiniu atžvilgiu, kai ekonominis priklausomumas gali tapti politinių represijų pagrindu arba net pastatyti atskiras tautas į nepatogias sąlygas ginkluotos kovos metu. Tokiose aplinkybėse tautoms net ima rodytis, kad ekonominis savęs pakankamumas yra idealinis stovis, kurio reik siekti kaipo normos.

Iš tikrųjų yra blogas ne pats ekonominis tautų bendradarbiavimas, bet tai, kad tautos stengiasi išnaudoti ekonominį priklausomumą savo ekskliuzyvistiškiems reikalams. Kitaip tariant, ekonominis tautų bendradarbiavimas ir todėl taip pat ekonominis tarpusavis jų priklausomumas yra nenaudingas tik nenormaliose tarptautinio santykiavimo sąlygose. Ne ekonominis tautų bendradarbiavimas yra nenormalus, bet atitinkamo bendravimo stoka kitose tarptautinio santykiavimo srityse. Šiaip jau ekonominis bendradarbiavimas yra neišvengiamas dėl nelygaus prigimtųjų turtų suskirstymo žemės paviršiuje; be to, ir kitos ekonominės, socialinės, kultūrinės ir politinės sąlygos gali reikalauti tokios ekonominės tautų specializacijos, kuri būtų naudingiausia ir atskiroms tautoms, ir tautų draugijai.

Ekonominis tautų bendradarbiavimas yra naudingas tautoms dar tuo, kad paprastai jis yra tas materialinis substratas, kuris tampa kitų kultūrinių gėrybių nešėju. Tuo tarpu kultūrinis tautų bendravimas yra reikšmingiausias pavyzdys to fakto, kad tautų diferenciacija ir vis tamprėjantis tarptautinis bendravimas ne tik eina lygiu žingsniu, bet ir gali tobulai susiderinti.

uždavinių išpildyti be kultūrinės svetimų tradicijų pagalbos: atskiros rasės ne mažiau yra skirtos savo dvasiniam pasipildymui, kaip abidvi lytys. Be tokio *aukštesnio bendravimo* tauta ir siela turi žlugti nuosavame savo vienašališkume"*.

Dar vienu atžvilgiu kultūrinis individualizuotų tautų bendravimas yra ne tik naudingas, bet ir visai neišvengiamas: *tik per tarptautinį bendravimą tauta tegali laiduoti savo nariams universalinio kultūrinio gyvenimo sąlygas.* „Kaip atskiras žmogus, – sako prof. Ginsas, – tik laimi iš to, kad gyvena kitų žmonių draugijoje ir nusilenkia tvarkai, palaikančiai visuomenės gyvenimą, nes kitaip negalėtų įvykdyti daugelio savo užsimojimų, taip lygiai ir valstybė, stovinti anapus tarptautinio bendravimo ir atitraukta nuo solidarių žmonijos pastangų, negali laiduoti savo piliečiams visos kultūrinių atsiekimų pilnumos"**. Žodžiu tariant, *solidarumas yra pagrindinis kultūrinio tautų gyvenimo principas ir todėl visos tautos turi dalyvauti solidariame kultūros kūrime ir jos išskėtime pasaulyje.*

c. Ne nacionališkas tautų suverenumas ir ne nelygstamas internacionalizmas, bet solidarumo ir organiškos vienybės organizacija lygstamai suverenių tautų įvairumoje. Svarstydami internacionalizacijos vyksmą politiniu ir juridiniu atžvilgiu, sutinkame vieną iš opiausių klausimų, liečiančių tarptautinį gyvenimą, būtent tautų lygybės klausimą. *Konkrečiai* imant dalyką, reik pripažinti, kad tautos nėra lygios: jos ne tik yra įvairios, bet ir nelygios ir savo turtais, ir savo galybe, ir savo kultūra, ir pripažintomis sau teisėmis, ir savo nepriklausomumo laipsniu. Kitaip atrodo da-

---

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 469–470.

** *Gins G. K.* Na putiach k gosudarstvu buduščego. – S. 116.

Tautinė individualybė įgauna ryškiausių lyčių tada, kai ji ima realizuoti visuotinai vertingą savo pašaukimą, kuris pareina nuo prigimtųjų tautos aplinkybių ir išskiriamai ją charakterizuoja kitų tautų draugijoje. Šitokiu atveju tauta jungia didžiausią tautinės lyties individualumą su kultūrinio turinio universalumu ir kaip tik todėl yra nacija, t. y. visai neatstojamas narys tautų draugijoje. Kitaip tariant, *tautų gyvenime individualizacijos vyksmas eina vienu žingsniu su tam tikros universalizacijos vyksmu. Tai yra ne kas kita kaip tautų specializacija anttautinių kultūrinių uždavinių sprendime, kuri neišvengiamai reikalauja tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo, kaip savo papildymo ir atbaigimo.*

Ir iš tikro, kaip teko man rašyti kitoje vietoje, *tautinių individualybių bendradarbiavimas žmonijos visumoje yra reikalingas jau todėl, kad jokia tautybė neįstengia viena pati išreikšti viso žmonijos dvasios turtingumo.* Tautinis pašaukimas, pareinąs nuo aplinkybių, kuriose tautai teko ir tebetenka gyventi, stumia ją labiausiai realizuoti savo gyvenime bei veikime vieną kurį visuotinės reikšmės uždavinį, bet tuo pačiu, iš kitos pusės, jis tarsi apriboja kultūrines tautos galimybes. Iš čia kyla tautoms reikalas pasidalyti šitokio darbo išdavomis. Tokiu būdu tautinės individualybės papildo viena kitą, ir tik harmoningas jų visetas gali sudaryti tai, ką vadiname visos žmonijos vardu*.

„Tautinė individualizacija, – sako Foersteris, – palyginta su pliku išblankusiu kosmopolitizmu, ne tik yra žmonijos praturtinimas, bet ji dar sudaro gilių vienijimosi motyvų ir reikalų, kurių be jos nebūtų buvę<...> Žmonija šiandieną yra jau pasiekusi tokį laipsnį, kuriame tarpusavis tautų pasipildymas, pasitarnavimas ir auklėjimasis yra pasidarę visai neišvengiami. Jokia nacija nebegali savo

* Plg. su mano brošiūra „Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas", Kaunas, 1928, p. 15–16. – *St. Š.*

uždavinių išpildyti be kultūrinės svetimų tradicijų pagalbos: atskiros rasės ne mažiau yra skirtos savo dvasiniam pasipildymui, kaip abidvi lytys. Be tokio *aukštesnio bendravimo* tauta ir siela turi žlugti nuosavame savo vienašališkume"*.

Dar vienu atžvilgiu kultūrinis individualizuotų tautų bendravimas yra ne tik naudingas, bet ir visai neišvengiamas: *tik per tarptautinį bendravimą tauta tegali laiduoti savo nariams universalinio kultūrinio gyvenimo sąlygas.* „Kaip atskiras žmogus, – sako prof. Ginsas, – tik laimi iš to, kad gyvena kitų žmonių draugijoje ir nusilenkia tvarkai, palaikančiai visuomenės gyvenimą, nes kitaip negalėtų įvykdyti daugelio savo užsimojimų, taip lygiai ir valstybė, stovinti anapus tarptautinio bendravimo ir atitraukta nuo solidarių žmonijos pastangų, negali laiduoti savo piliečiams visos kultūrinių atsiekimų pilnumos"**. Žodžiu tariant, *solidarumas yra pagrindinis kultūrinio tautų gyvenimo principas ir todėl visos tautos turi dalyvauti solidariame kultūros kūrime ir jos išskėtime pasaulyje.*

*c. **Ne nacionališkas tautų suverenumas ir ne nelygstamas internacionalizmas, bet solidarumo ir organiškos vienybės organizacija lygstamai suverenių tautų įvairumoje.*** Svarstydami internacionalizacijos vyksmą politiniu ir juridiniu atžvilgiu, sutinkame vieną iš opiausių klausimų, liečiančių tarptautinį gyvenimą, būtent tautų lygybės klausimą. *Konkrečiai* imant dalyką, reik pripažinti, kad tautos nėra lygios: jos ne tik yra įvairios, bet ir nelygios ir savo turtais, ir savo galybe, ir savo kultūra, ir pripažintomis sau teisėmis, ir savo nepriklausomumo laipsniu. Kitaip atrodo da-

---

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 469–470.

** *Gins G. K.* Na putiach k gosudarstvu buduščego. – S. 116.

lykas, žiūrint į tautas *abstrakčiai*, t. y. laikant jas vienos rūšies individualybėmis: šituo atžvilgiu visos tautos principialiai yra lygios. Ir iš tikro, kiekviena tautybė yra, kaip žinome, sutelktinė individualybė, reiškianti sau tinkamu būdu visuotinį žmonijos turinį, ir todėl, kaipo visuotinio žmonijos turinio reiškėjos, tautybės privalo naudotis lygiomis ne tik moralinėmis, bet ir juridinėmis teisėmis. Žodžiu tariant, *visos tautybės yra individualios nelygstamojo turinio nešėjos, ir todėl yra principialiai lygios, nežiūrint į savo įvairumą, kuris čia kaip tik yra tikro vertingumo pagrindas.*

Tautų lygybės klausimas tarptautinėje politikoje komplikuojasi dar tuo, kad tarptautiniame santykiavime į pirmą vietą prasikiša valstybės, kaipo organizuotos tautos, nors toli gražu ne visuomet yra pilno atitikimo tarp valstybės ir tautos. Vis dėlto tarsi suponuojama, kad normaliai valstybė atstovauja atskirai tautai, nors, kaipo koreguojantis veiksnys, šalia jos išeina į tarptautinę vaidyklą tautinės mažumos, kurios yra atitinkamai traktuojamos tarptautiniame santykiavime. Čia ir kyla klausimas, kokia linkme privalo eiti tarptautinis valstybių ir tautų santykiavimas politiniu ir juridiniu atžvilgiu.

Šis klausimas gali būti įvairiai sprendžiamas pagal tai, kuri koncepcija yra dedama į sprendimo pagrindą: tarptautinio individualizmo, tarptautinio absoliutizmo ar tarptautinės konstitucijos koncepcija. Tarptautinis individualizmas pripažįsta nelygstamąjį valstybės nepriklausomumą pagal etatistinio liberalizmo principus: jis laiko valstybę neribojamai suverenia; žiūri į valstybę kaipo į absoliutinę savo teritorijos savininkę; nepripažįsta jokių pareigų atžvilgiu į kitas valstybes ir atitinkamai nenori jokiame laipsnyje pripažinti tarptautinės kontrolės jokioje valstybinio veikimo srityje. Tarptautinis individualizmas ypatingai yra artimas valstybiniam nacionalizmui ir faktinai su juo sutampa.

Užtat kosmopolitizmas iš savo prigimties yra linkęs remti priešingą, tarptautinio absoliutizmo, koncepciją, pagal kurią stengiamasi tarptautinį gyvenimą centralizuoti vienoje anttautinėje organizacijoje ir šiai pavesti nelygstamąjį suverenumą, atitinkamai aprėžiant atskirų valstybių nepriklausomumą. *Iš vienos pusės, nacionalistiškas valstybės suverenumas negali būti suderintas su pačia tarptautine teise ir veda prie arbitralaus valstybės elgimosi tarptautiniuose santykiuose, kas sudaro didelį pavojų tarptautiniam gyvenimui, o kosmopolitinio internacionalo absoliutizmas, iš kitos pusės, veda tarptautiniuose santykiuose taip pat prie despotizmo, nuo kurio ne mažiau kenčia tautų bendravimas.* Kraštutiniai nusistatymai ir šiuo atveju susiliečia savo išdavomis.

Sintetinį klausimo išsprendimą patiekia trečioji, būtent, tarptautinės konstitucijos koncepcija, pagal kurią valstybėms pripažįstamas lygstamasis suverenumas ir sykiu tautų vienybė organizuojama solidarumo, lygybės ir tarptautinio teisingumo pagrindais. Šitoks klausimo išsprendimas eina tiesioginiu būdu iš tautos esmės ir kultūrinio jos pašaukimo. Tautos, panašiai kaip individai visuomenėje, yra vienos rūšies individualybės, kurios yra pašauktos diferencijuotu būdu realizuoti universalinius žmonijos uždavinius. Jos negali tinkamai atlikti šito pagrindinio savo pašaukimo tiek tada, kai principialiai yra nusistatoma prieš žmonijos solidarumą ir vienybę, tiek tada, kai yra nepateisinamai suvaržomas diferencijuoto kultūrinio funkcionavimo nepriklausomumas.

Kaip diferencijuotas ir laisvai sutartinis atskirų grupių veikimas visuomenėje yra aukštesnio jos civilizacijos laipsnio apraiška, palyginant su pirmykšte laukinių žmonių anarchija ar barbariška primityvios tautos despotija, taip lygiai tarptautinis žmonijos organizavimasis solidarumo, lygybės ir laisvo diferencijuoto veikimo pagrindais yra aukštesnio pasaulinės civilizacijos laipsnio apraiška, kuri, savaime aišku, negali išsyk pasiekti tobulumo stovio. Šito dės-

nio šviesoje ir tenka vertinti pirmą pasaulio tautų organizavimosi bandymą, kurį sudarė Tautų Sąjungos įsisteigimas tarptautinės konstitucijos pagrindais. Nors apskritai ir ypač šiuo momentu netenka idealizuoti Tautų Sąjungos tokios, kokia ji yra faktinai, bet vis dėlto negalima nepripažinti, kad pagrindine savo idėja jinai puikiai atsako tam tarptautinio santykiavimo reikalui, kuris taip iškalbingai pasireiškia mūsų laikų internacionalizacijos vyksme.

„Versalio traktatu įsteigtoji Tautų Sąjunga, – sako prof. Ginsas, – pirmutinio susitarimo intencija turi aprėpti visas pasaulio valstybes ir uždėti joms pareigą dirbti ir paklusti teisinei tvarkai, laiduojančiai taikos palaikymą. Tautų Sąjunga solidarizuoja savo jungiamųjų valstybių interesus, palenkdama juos organizuotai tvarkai, kuri atitinka tuos dalyvių interesus. Tai yra pirmas bandymas įsteigti pastovią tarptautinio bendravimo organizaciją ant *teisinių pagrindų*, be valstybių nepriklausomumo principo sulaužymo, nors ir su neabejojamu jo apribojimu"*.

Ginsas ypatingai pabrėžia svarbią Tautų Sąjungos rolę tarptautinio solidarizmo ugdyme. „Tautų Sąjunga, – sako jisai, – yra solidarizmo nešėja į tarptautinius santykius. Solidarizmas daro atskiroms valstybėms, Sąjungos nariams, veikimo laisvės apribojimų, bet kompensuoja juos patogumais, kurių negalima atsiekti kitaip, kaip bendromis pastangomis ir nusilenkimu aukštesniam autoritetui<...> Solidarizmas artina mus prie to laiko, kai žmonija susidarys iš solidariai veikiančių tautų-valstybių, kaip kad visuomenė susidaro iš solidariai veikiančių žmonių"**. Šituo atžvilgiu Ginsas pripažįsta Tautų Sąjungai didžiosios perauklėtojos misiją tautų gyvenime. Tautų Sąjungos priemonės tautų bendradarbiavimui nustatyti, sako jisai, „perauklėja žmonių

* Ten pat.
** Ten pat. – P. 200.

psichologiją, bet kai pakitės psichologija valstybių viduje, pakitės ir tautų santykiai; kai solidarizmas įsigalės atskirų tautų gyvenime, jis taip pat palenks sau ir tarptautinius santykius"*.

Tik tada susidarys tikros garantijos, kad teisė turės realią pirmenybę prieš jėgą ir prievartą, ir tik tada politinis tautų santykiavimas bus atremtas į tvirtą teisingumo pagrindą, sudarytą pastovioje tarptautinėje konstitucijoje.

d. Internacionalo idealas. Aukščiau buvo išvystytas organingoje priklausomybėje ištisas kompleksas idėjų, kurios liečia tarptautinį santykiavimą ir kurios turi būti sugestionuojamos ir išvystomos naujų kartų sąmonėje, kad šios galėtų įsigyti teigiamąjį tarptautinį susipratimą. Šitas susipratimas tačiau būtų dar nepilnas, jei jis nepraskaidrintų tokio internacionalo klausimo supratimo, koks dažniausiai pasitaiko mūsų laikais plačiojoje publikoje.

Paprastai internacionalo vardu yra vadinamas tarptautinis įvairių pasaulio tautų darbininkų susiorganizavimas, turįs savo uždaviniu jų klasės reikalų gynimą. O kadangi socialiai nuskriaustos klasės žmonės labai dažnai yra linkę į kosmopolitizmą, tai susidarė žmonių sąmonėje beveik būtinas sąryšis tarp internacionalo ir nusistatymo statyti klasės reikalus aukščiau už tautos interesus. Negalima iš tikrųjų neigti tarptautinės proletariato organizacijos, t. y. internacionalo paprasta to žodžio prasme, palinkimo į šitaip suprastą internacionalizmą; bet reik čia pat pasakyti, kad panašus palinkimas nėra specifinė proletariško internacionalo ypatybė: visur, kur solidarizuojasi tarptautiniai kitų klasių interesai, pavyzdžiui, kapitalistų, pasireiškia nė kiek ne mažesnis palinkimas į kosmopolitišką internacionalizmą. Pakanka čia prisiminti kosmopolitišką kapitalistų

* Ten pat. – P. 125.

paslankumą tiekti ginklus net savo tėvynės priešams. Tai tik reiškia, kad susidūrus materialiniams klasių interesams su idealiniais tautybės interesais, dažniausiai pirmieji persveria antruosius. Iš čia tenka padaryti išvada, kad klasiniai internacionalai iš tikro yra pavojingi tautiniams interesams, nors negalima pasakyti, kad jie yra tokie iš savo esmės, bet ne atsitiktinai dėl žmonių netobulumo.

Suprantant internacionalo vardą platesne prasme, reik pasakyti, kad tarptautinės klasinės organizacijos nėra vieninteliai internacionalai. Tam tikra prasme internacionalas yra ir Tautų Sąjunga, būtent, toks internacionalas, kur tautiniai ir tarptautiniai interesai stengiamasi suderinti ant juridinių tarptautinės konstitucijos pagrindų. Šitų formalinių rėmų ribose yra koordinuojama ištisa eilė tarptautinių reikalų: ir politinių, ir ekonominių, ir socialinių, ir finansinių, ir net intelektualinių ir moralinių. Čia taip pat atsitiktinai gali persverti vieną kartą tarptautiniai visumos interesai, kitą kartą – atskirų tautų interesai. Bet kadangi Tautų Sąjungos veikimas, atremtas į teisinę tvarką, yra viešai kontroliuojamas ir vispusiškai debatuojamas suinteresuotų pusių, tai čia susidaro mažiau davinių, kad atsitiktinis tautinių interesų įžeidimas būtų taip dažnas, kaip klasiniuose internacionaluose.

Pagaliau yra ištisa eilė aukštesnės rūšies internacionalų, būtent, kultūrinių ir religinių, kurie iš savo esmės mažiausiai turi davinių sueiti į konfliktą su tautiniais interesais. Tarptautinės kultūrinio bendravimo organizacijos, kaip ir tarptautinio pobūdžio konfesijos, turi savo uždaviniu išplėtimą ir apsimainymą dvasinėmis vertybėmis, pareinančiomis ne nuo tautinės reiškimosi lyties, bet nuo universalinio žmogaus dvasios turinio. Šitokių internacionalų konfliktai su tautiniais interesais yra reti todėl, kad vertybės, esančios jų veikimo objektais, yra net aukštesnės rūšies kaip tautinė lytis, antra, todėl, kad čia ne taip lengva

įžeisti tautų lygybė, ir trečia, todėl, kad tokių internacionalų naudingumas atskiroms tautoms regimai jaučiamas kaipo aiškiai ir greit pasireiškiąs, ir sykiu jų nenaudingumas lengviau įveikiamas.

Jei visi internacionalai yra šiaip ar taip universalizmo reiškėjai, tai paminėtieji aukštesnės rūšies internacionalai yra universalizmo reiškėjai aukščiausiame laipsnyje. Šituo atžvilgiu itin reikšminga yra katalikų Bažnyčia, kuri faktinai sudaro seniausią, plačiausią ir galingiausią internacionalą. Katalikų Bažnyčia tiek etimologiškai, tiek realiai yra visuotinis susivienijimas, neturįs nacionalinio pobūdžio ir todėl nekonkuruojąs su tautomis tautinio gyvenimo ir veikimo srityje. Sykiu su savo pasaulėžiūra ir doriniu nusistatymu Bažnyčia perteikia tautoms universalinės vertės dvasinį turtą, kurį krovė ištisi amžiai ir ištisa tautų eilė. Todėl priėmimas Bažnyčios tikėjimo visados reiškia tautai įbendrinimą į visuotinį žmonijos dvasios lobyną. Iš antros pusės, Bažnyčia visados yra suinteresuota, kad tautos stovėtų savo tautinio gyvenimo aukštumoje, nes tik tada įvyksta tautinėje kūryboje tas tobulas individualinės tautinės lyties ir universalinio turinio susijungimas, kuris reiškia didžiausią laimėjimą ir tautai, ir žmonijai. Tokiu būdu Bažnyčia per naujų tautų pašaukimą į kultūrinį religinį gyvenimą ugdė dvasinį savo lobyną ir per tautų klestėjimą nuolat atgydavo ilgų amžių bėgyje.

Žodžiu tariant, *Bažnyčia yra reikšmingiausias pavyzdys sėkmingo tarptautinio bendradarbiavimo aukštesnėje gyvenimo srityje, kur gali tobulai susiderinti atskiros tautos ir visos žmonijos interesai.* Todėl Bažnyčia visados buvo ir yra stipriausias veiksnys ir sėkmingiausia auklėtoja tarptautiniam bendradarbiavimui. Jei vis dėlto istorijoje pasitaikydavo ir dabar kartais pasitaiko, kad Bažnyčios žmonės nesugeba harmoningai suderinti Bažnyčios ir atskirų tautų interesų, tai toks nesugebėjimas yra jų netobulumas, bet ne eina iš Bažnyčios prigimties, jos ideologijos ar jos tradicijų.

a. Tarptautinio nusistatymo pagrindimas doriniais principais. Išvedus nuoseklią liniją tarptautiniam susipratimui, tenka susidomėti tais nusiteikimais, kurie turi charakterizuoti aktyvinį tarptautinį naujų kartų nusistatymą ir kurie todėl privalo būti tarptautinio auklėjimo priemonėmis jose išvystomi. Pirmas dalykas, kuriuo čia iš pat pradžios reik susirūpinti, yra visai *kategoriškas reikalas pagrįsti tarptautinį nusistatymą doriniais principais.* Jei apskritai tarptautinis bendradarbiavimas tėra galimas ir sėkmingas vien tada, kai tarptautinis santykiavimas yra pagrįstas doriniais principais, sakysime, taikingumu, teisingumu, nusilenkimu bendrai teisinei tvarkai ir tarptautiniam autoritetui, tai šitokis dorinis nusistatymas privalo būti ruošiamas atskirose tautose atitinkamu naujų kartų auklėjimu. Kitaip tariant, *tarptautinis naujų kartų nusistatymas turi būti pagrįstas doriniais principais, nes nuo to paskui pareina atitinkamas dorinis tarptautinio santykiavimo pagrindimas.*

Viena iš svarbiausių nelemto tautų nesugyvenimo priežasčių yra tai, kad per daug dar išplitęs yra įsitikinimas, jog teisės bei doros principai saisto žmones tik išvidiniame tautos gyvenime ir jog tarptautiniame santykiavime tautos arba valstybės interesai visai suvereniai sprendžia apie reikiamą nusistatymą tarptautiniuose klausimuose. Toks amoralus nusistatymas iš tikrųjų yra liekanos iš laukinių žmonių įpročių, kurie jau visai nepritinka mūsų civilizuoto gyvenimo stoviui. Tuo tarpu kuo iš esmės skiriasi imperialistinis karas su sekamais užgrobimais gyventojų, teritorijų ir tautinių turtų nuo laukinių žmonių paprastų žudymų su plėšimais? Nebent tuo, kad pirmuoju atveju tikra dorinė žiaurių ir plėšrių žygių vertė yra premedituotai užmaskuota civilizacijos lytimis, tuo tarpu antruoju atveju tie patys instinktai pasireiškia su savaimingu betarpiškumu ir dažnai

net be supratimo tikros dorinės jų vertės. Dorinė pirmenybė, rodos, teks atiduoti laukiniams žmonėms.

Sudarymas dorinio naujų kartų nusistatymo tarptautiniuose klausimuose negali apsieiti, iš vienos pusės, be demaskavimo hipokritiško tautų elgimosi tarptautinėje politikoje, o iš antros – be apgynimo jų nuo savo nacionalizmo pavojų, kurie visados yra aktualūs tautiniame auklėjime. *Tik persunkimas tiek tautinio, tiek tarptautinio auklėjimo doriniais principais tegali apsaugoti naujas kartas nuo nelemto tarptautinio naujų kartų nusistatymo ir paruošti tokiu būdu žmonių sielose tvirtą pagrindą vaisingam tarptautiniam bendradarbiavimui.*

b. Naujų kartų auklėjimas tarptautiniam teisingumui ir taikai. *Tarptautiniam bendradarbiavimui svarbiausi yra tie žmonių nusiteikimai, kurie laiduoja teisingumo ir taikos realizavimą tautų santykiuose.* Tad visų pirma tenka įdiegti naujoms kartoms teisingumo jausmą ir taikos nuotaiką dalykuose, liečiančiuose tarptautinius klausimus. Čia, kaip ir visuomenės vidaus santykiuose, privalu gerai nusimanyti, kad *ne taika tarnauja pagrindu teisingumui, bet teisingumas taikai.* Kraštutinis pacifizmas, kuris stengiasi atsiekti taiką bet kuria kaina, padaro kaip tik tą klaidą, kad taiką stato aukščiau už teisingumą.

Tiek valstybės vidaus, tiek tarptautiniame gyvenime yra atsitikimų, kai taikingas nusilenkimas neteisybei ir prievartai yra ne kas kita kaip nusižengimas. Rusų inteligentijos nesiryžimas ir nesugebėjimas pasipriešinti kaip reikiant su ginklu rankoje bolševikų revoliucijai buvo priežastis daug didesnių ir ilgiau trunkančių materialinių ir moralinių kataklizmų, kaip kad būtų buvusi griežta ir ginkluota, bet trumpa kova už valdžią prieš diktatorišką prievartą. Sudaryta 1918 m. Lietuvos Brastoje bolševikų taika su vokiečiais buvo pripažinta „nevalyva taika", nes ji nesiskaitė nei su

doriniais, nei su valstybiniais reikalavimais ir buvo pagrįsta klastingais sumetimais ir bolševikų pasiryžimu atsilaikyti prie valdžios bet kuria kaina.

Mūsų istorijoje taip pat yra žinomas vienas atsitikimas, kai taikingas nusilenkimas prieš prievartą buvo nedovanotino silpnumo ir nesiryžimo apraiška. Tai įvyko per Liublino uniją, kuri paskandino Lietuvą tautinės, kultūrinės ir valstybinės prostracijos pelkėse ir buvo didžiausių ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos nelaimių priežastis. Lietuvių pralaimėtas karas tokiu atveju būtų buvęs geresnis už taiką, kuri ilgainiui lietuvių tautoje nustelbė padarytos jai prievartos supratimą ir sykiu su juo gyvastingą tautos energiją.

Pacifistiškai nusiteikęs Foersteris teisingai nusako reikiamą teisybės ir taikos santykiavimą šiais savo samprotavimais: „*Erazmas* myli taiką daugiau už kryžių, pasakė Lutheris. Ir iš tikro yra žmonių, kurie palinksta į taiką vien iš silpnybės. Ne taika, bet tiesa yra aukščiausioji gėrybė. Ir jos kaina neprivalu dar vengti susiskaldymų ir konfliktų. Betgi visas dalykas glūdi tame būde, kuriuo žmonės tokius atsitikimus traktuoja. Be meilės net pati tiesa nėra teisinga, nes ji yra egoistiškų geidulių drumsčiama. Taigi taika išlepina, užtat galinga ir budri valia, kuri pažaboja žemesnius geidulius ir paaukoja smulkius jausmus šventajam sutarimo gėriui, užgrūdina ir taurina būdą žymiai daugiau, negu tai įstengia padaryti didvyriški žygiai karo lauke"*.

Žodžiu tariant, *taikos pedagogika*, apie kurią su tokiu pamėgimu kalba Foersteris, *neprivalo susilpninti naujose kartose teisingumo pajautimo ir pasiryžimo aktyviai priešintis neteisybei ir prievartai, žinoma, būtinos akcijos ribose ir leistinomis priemonėmis.* Tarp kitko, tautinio apsigynimo klausimuose naujos kartos turi įsąmoninti, kad *karinė pajėga nėra vienintelė*

* *Foerster F. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – S. 465.

ir net svarbiausia apsaugos priemonė. Tautos sugebėjimas sugyventi su savo kaimynais, daryti sau draugų ir nuginkluoti priešus idėjiniu savo nusistatymu turi tautinės defenzyvos reikalui be galo didelės reikšmės. „Naujos kartos auklėjimas *pasirengimui prie taikos,* – sako Foersteris, – kuo mažiausia yra tiek pat svarbus, kaip auklėjimas *pasirengimui prie karo*"*.

Foersteris sykiu pripažįsta, kad taikos palaikymui ir atstatymui reikalingi yra net stipresni charakteriai, kaip ginkluotos prievartos pasiryžimams. Jis net aiškiai nurodo, kokie privalo būti nusiteikimai, kad galima būtų palaikyti taikos drausmę. *Negatyviai naujos kartos turi būti apsaugotos nuo karingų instinktų, užgaidų, įsivaizdavimų, kurie galėtų sudrumsti taikingą tautų sugyvenimą; pozityviai jose turi būti išvystytas sugebėjimas objektyviai ieškoti teisybės ir susitarimo pagrindų konfliktų atvejuose.* Tarp kitko Foersteris pabrėžia žodžio drausmės reikšmę taikai: „Yra žodžių, – sako jisai, – kurie sužadina sprogstamąjį pasipriešinimą; yra žodžių, kurie pažaboja demonus, ir žodžių, kurie atpalaiduoja pragaro galybes"**.

Žodžiu tariant, *taikos reikalui svarbiausia nuginkluoti žmonių sielos, nes tuomet savaime nusiginkluoja ir žmonių rankos.* Šitas sielų nusiginklavimas taikai yra tautoms ne kas kita kaip dorinis pergalėjimas savo palinkimų į neteisingumą, prievartą, imperialistišką nusistatymą ir nacionalistišką ekskliuzyvizmą. Jei tauta nepergali savęs šita prasme ir agresyviai puola kitas tautas, šioms susidaro teisė į teisingą atsparą ir net į ginkluotą priesparą būtino apsigynimo ribose. Tuomet taika suyra, ir karas neišvengiamas. Galimų konfliktų perspektyvoje pedagogams itin svarbu nusimanyti, kad jei yra teisė ir net pareiga kovoti su svetimu imperializmu, tai ne mažesnė yra pareiga kovoti su imperializmu ir

---

* Ten pat. – P. 462.

** Ten pat. – P. 468.

nacionalistišku ekskliuzyvizmu savo tautos viduje, auklėjant naujose kartose teisingumo ir taikingumo nusiteikimus ir nuveikiant jose agresyvius instinktus ir neteisingus nusistatymus. *Patriotizmas turi būti suderintas su tarptautinės santvarkos reikalais.*

c. Jų ruošimas tarptautiniam kultūriniam bendravimui ir bendradarbiavimui. Sudarius naujų kartų sielose tvirtą pagrindą teisingam ir taikingam nusistatymui į tarptautinį santykiavimą, tuo pačiu susidaro palanki nuotaika tarptautiniam kultūriniam bendravimui ir bendradarbiavimui. Bet šiam pastarajam reikalui reikalingi yra dar specialieji nusiteikimai, kurie padaro tarptautinį bendravimą ir bendradarbiavimą tikrai naudingą tiek tautai, tiek visai žmonijai. Kultūrinis tautų bendravimas reiškia labiau pasyvinę tautų santykiavimo pusę, kur pirmoje vietoje stovi kultūrinių gėrybių pasisavinimas. Atvirkščiai, kultūrinis bendradarbiavimas reiškia labiau aktyvinį tautų santykiavimą, kur pirmoje vietoje stovi kultūrinių gėrybių perteikimas. Kiekvienu atveju yra reikalingas atitinkamas kiekvienos tautos žmonių nusistatymas.

Svetimų kultūrinių gėrybių pasisavinimas tautai yra tikrai naudingas tik tada, kai ji sugeba bendrus žmonijos kultūros turtus padaryti tikrai savus, t. y. pasisavinti juos saviškai, pagal savo tautos individualinį stilių. Toks savarankiškas ir sykiu kūrybiškas žmonijos kultūrinio lobio pasisavinimas kaip tik charakterizuoja subrendusią naciją. „Nacija, – sako Gessenas, – nėra kažkas priešinga tam, kas yra bendrai žmogiška, bet tėra vien kūrybinis stilius, kuriuo tauta pasisavina bendrai žmogiškos kultūros turinį"*. Šitokis svetimų kultūrinių pradų pasisavinimas praturtina sutelktinę tautos individualybę, tuo tarpu pasyviai

* *Gessen S.* Osnovy pedagogiki. – S. 329.

vergiškas svetimos kultūros pasisavinimas nustelbia tautos individualybę ir paprastai skandina tautą kultūrinio fatalizmo nuotaikoje. Todėl *tarptautinio bendravimo atžvilgiu, kiek šitas bendravimas veda prie svetimos kultūros pradų pasisavinimo, naujoms kartoms turi būti įdiegtas aktyviai kuriamasis nusistatymas, kuris leistų svetimos kultūros pradus padaryti tikrai savus.* Tai gali būti atsiekta vien glaudžiame sąryšyje su tautišku auklėjimu, kuris, kaip žinome, saugoja ir sąmoningai ugdo individualinę tautos lytį, ją tobuliausiame laipsnyje realizuodamas naujose kartose. Žodžiu tariant, kritiškas aktyvus kūrybinis nusistatymas svetimos kultūros pradų pasisavinime yra būtinai reikalingas naujoms kartoms.

Bet nacijai nepakanka apsaugoti tautinį savo savabūdiškumą ir išvidinę laisvę svetimos kultūros atžvilgiu; jai dar privalu, kaip išsireiškia Gessenas, „sugebėti užsidegti entuziazmu bendrai žmogiškų tikslų tarnyboje"*; tai reiškia, kad *nacija ne tik privalo savintis kultūrinių gėrybių iš kitų tautų, bet ir entuziastiškai atsilyginti joms kultūriniais savo laimėjimais.* Taigi *tarptautinio kultūrinio bendradarbiavimo atžvilgiu naujos kartos privalo pasižymėti paslankumu į kultūrinį patarnavimą, tautoms besimainant kultūrinėmis gėrybėmis.* Šis paslankumas atsiekia didžiausio savo laipsnio tada, kai kūrybinis tautos darbas yra dirbamas su pilna sąmone, kad aukščiausieji tautinės civilizacijos atsiekimai slepia individualinėse savo lytyse vertingiausius bendrai žmogiškos dvasios turtus. Entuziazmas tokios rūšies tautinėje kūryboje ir paslankumas į patarnavimą kitoms tautoms savo kultūriniais laimėjimais yra prideramas nusistatymas į tarptautinį kultūrinį bendradarbiavimą.

Tarp kitko tarptautiniam bendradarbiavimui turi ypatingos reikšmės kalbų pažinimas, kuris tarnauja jam viena

---

* Ten pat.

iš būtinų priemonių. Nors parinkimas svetimų kalbų naujoms kartoms dažniausiai pareina nuo to, su kokiomis tautomis daugiausia tenka turėti santykių, vis dėlto šitame parinkime turėtų taip pat sverti sėkmingiausio tarptautinio bendradarbiavimo sumetimai. Pavyzdžiui, išeinant iš šitų sumetimų, galima būtų laikyti visai geru stoviu tik tą, kuriame naujos mūsų kartos būtų įsigijusios, šalia gimtosios savo kalbos, trijų kalbų mokėjimą: vienos romaniškos, vienos germaniškos ir vienos slaviškos. Pasirinkimas kalbų kiekvienoje iš šitų trijų grupių turėtų toliau pareiti nuo tarptautinio tikslingumo, iš vienos pusės, ir tautinio saugumo – iš antros.

d. Jų ruošimas tarptautinio žmonijos organizavimosi darbui. Pagaliau dar vienu atžvilgiu ypatingai svarbu tinkamai nustatyti naujos kartos tarptautiniu auklėjimu. Būtent, svarbu jose paruošti pagrindą tinkamam tarptautiniam žmonijos susiorganizavimui. Pasaulio tautos niekados neįstengs susiorganizuoti į tikrą realią ir galingą Tautų Sąjungą, jei kiekvienos tautos viduje nebus sudaryta tvirta atrama Tautų Sąjungos idėjai ir pasiryžimas nusilenkti tarptautiniam autoritetui, sykiu išsižadant tų nacionalistiškų koncepcijų, kurios yra atkreiptos prieš Tautų Sąjungos idėją.

Šituo atžvilgiu ypatingą dėmesį reik kreipti kovai su dviejų koncepcijų įsigalėjimu naujų kartų sąmonėje, iš kurių viena propaguoja principialią rasių nelygybę, o antra – nelygstamąjį valstybės suverenumą. Pirmoji iš jų, įsigalėjusi žmonių sąmonėje, yra tos rasinės neapykantos šaltinis, kuri neleidžia tautoms lygiomis sueiti į vieną tarptautinę organizaciją. Jinai yra pavergimo veiksnys tarpusaviame tautų gyvenime ir niekados negali sudaryti tinkamos nuotaikos tarptautinei taikai. Antroji koncepcija, įsigalėjusi žmonių sąmonėje, atpalaiduoja valstybę nuo bet kurio aukštesnio

autoriteto ir todėl taip pat galutinėje sąskaitoje – nuo bet kurių dorinių sąvaržų. Savaime suprantama, kad ir šita koncepcija nesudaro tinkamų sąlygų tarptautinei žmonių organizacijai, atremtai į juridinius pagrindus.

Apgynus tad naujas kartas nuo įsigalėjimo jose klaidingų koncepcijų apie tarptautinę tautų vienybę, reik sykiu suinteresuoti jas aktyviu nusistatymu už Tautų Sąjungos idėją ir paraginti prie šitos iėjos propagandos pasaulyje. Naujos kartos turi būti tinkamai painformuotos, kad toks sunkus tarptautinis uždavinys, kaip realios ir sėkmingos Tautų Sąjungos įsisteigimas, negali būti išsyk tobulai išspręstas ir kad jis turės pereiti ilgą išsivystymo ir tobulėjimo evoliuciją, kol galės patiekti tikrai patenkinančių rezultatų. Bet kaip tik todėl svarbu nenusivilti pirmais Tautų Sąjungos žingsniais ir nenusiminti dėl jos nepasisekimų, kurių apsčiai gali būti ne tik pradžioje, bet ir jos subrendimo metu.

Naujos kartos turi aiškiai nusimanyti, kad šiuo metu Tautų Sąjunga tebegyvena vien pirmą, bandomąjį savo amžiaus laikotarpį, kai yra statomi jai dar labai kuklūs uždaviniai, ir kad jai tenka savo gyvenimo pradžioje pralaužti per daug kliūčių, o tai neleidžia jai tinkamai išspręsti kad ir tų kuklių uždavinių. Tautų Sąjunga šiuo metu stengiasi realizuoti du tarptautinės teisės reikalavimus: pirma, laiduoti pasaulio tautoms teisių ir pareigų bendrumą pastoviu, juridinę galią turinčiu tarptautiniu organu, antra, įpareigoti tautas, su tarptautinių sankcijų grasme, savo konfliktuose nesigriebti ginklų anksčiau, kaip bus išsemtos visos priemonės taikingam iškilusio konflikto išsprendimui, numatytos Tautų Sąjungos statutu.

Šiuo metu japonų ir kinų ginkluotame susirėmime mes turime iškalbingą įrodymą fakto, kaip dar nedidelis Tautų Sąjungos autoritetas ir kaip dar silpnos yra jos pajėgos rimtesniam konfliktui likviduoti numatytu jos statute būdu. Vis dėlto būtų per anksti ir neišmintinga nusivilti Tautų Sąjun-

gos idėja ir ji palaidoti nacionalistiškų instinktų chaose. *Tautų Sąjungos idėja ne tik yra idealinės žmonijos koncepcijos padaras, bet ir randa realų pagrindą mūsų laikų tendencijose: internacionalizacijos vyksmas, iš vienos pusės, ir būtinas reikalas surasti taikingą būdą vis pavojingesniems tarptautiniams konfliktams, iš antros pusės, yra faktai iš esmės ne mažiau reikšmingi kaip jaunutės Tautų Sąjungos silpnumas ir netobulumas.*

Tokiose aplinkybėse, norint sudaryti atskirose tautose sąlygų, kad Tautų Sąjunga galėtų stiprėti ir tobulėti, *yra būtina įkvėpti naujoms kartoms, sykiu su žmonijos prigimtosios vienybės idėja, nusistatymą nenusivilti jokiose aplinkybėse Tautų Sąjungos idėja, pasiryžimą šitą idėją propaguoti ir aktyviai remti kiekvieną sumanymą, kuris kokia nors prasme galėtų realią Tautų Sąjungą pastūmėti pageidaujamos pažangos keliu.* Tik tuomet atskirose tautose bus sudarytas viltingas pagrindas, ant kurio galės ilgainiui Tautų Sąjungos idėja pražydėti visai realiais atsiekimais.

V. Visuomeninio auklėjimo veiksniai

1. Visuomeninio auklėjimo priemonės ir veiksniai

Realizuojant visuomeninį auklėjimą naujose žmonių kartose svarbu aiškiai numatyti ir tinkamai sutvarkyti šito auklėjimo priemonės ir veiksniai. Auklėjimo priemonės yra visa tai, *kuo* veikiama nauja karta auklėjamajam tikslui; tuo tarpu auklėjimo veiksniai yra visa tai, *kas* šiaip ar taip veikia ją auklėjamuoju būdu. Tačiau, nežiūrint šito teorinio skirtumo, praktikoje dažnai nėra lengva atskirti auklėjamoji priemonė nuo auklėjamojo veiksnio. Todėl kai savo laiku reikėjo nagrinėti pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės, teko sykiu paliesti ir svarbiausieji jo veiksniai. Dabar, kalbant specialiai apie visuomeninio auklėjimo veiksnius,

bus taip pat neišvengiama paliesti kiek ir jo priemonės. Be to, kartais vienas ir tas pats dalykas gali būti imamas ir auklėjamąja priemone, ir auklėjamuoju veiksniu, destis koks yra žvelgimo punktas. Jei, pavyzdžiui, į spaudą žiūrima kaip į padarą, kuriam statomas tam tikras tikslas, tarp kitko – ugdomasis tikslas, galima kalbėti apie ugdomąją priemonę. Bet jei žiūrėsime į spaudą kaip į lygstamai nepriklausomą visuomeninio gyvenimo apraišką, galėsime kalbėti apie ugdomąjį veiksnį. Žodžiu tariant, nagrinėjant skyrium visuomeninio auklėjimo priemones ir veiksnius, yra neišvengiami tam tikri pasikartojimai.

Prie šito įžengiamojo pastebėjimo dera dar pridėti kitas apie visuomeninio auklėjimo veiksnių suskirstymą. Visuomeninio auklėjimo veiksniai, kaip ir apskritai ugdymo veiksniai, gali būti skirstomi į prigimtuosius ir atsitiktinius. *Prigimtieji auklėjimo veiksniai yra tie, kurie iš savo prigimties yra pašaukti šiaip ar taip rūpintis naujųjų kartų tokiu ar kitokiu auklėjimu. Atsitiktiniai auklėjimo veiksniai yra tie, kurie, neturėdami tiesioginio uždavinio tarnauti auklėjimo tikslams, vis dėlto turi auklėjimui faktinos šiokios ar tokios veikmės. Trys pagrindiniai prigimtieji auklėjimo veiksniai yra šeima, visuomenė ir Bažnyčia.* Visuomenei dažniausiai, bet ne būtinai, atstovauja valstybė su pagalba tokių institucijų, kokios yra mokykla, kariuomenė arba šiaip jau piliečių organizacijos. Vis dėlto nėra būtinas dalykas, kad visuomenė auklėjamuosius savo tikslus realizuotų per valstybę. Sakysime, visuomenė gali tvarkyti mokyklas kultūros organizavimo tvarkoje be tiesioginio valstybės įsikišimo į mokyklų steigimą, administravimą ir tvarkymą. Valstybei negali būti tik atsakyta teisė kontroliuoti mokyklų gyvenimą, kiek to reikalauja pats jos buvimas ir klestėjimas. Taigi šalia šeimos ir Bažnyčios, kaipo auklėjimo veiksnių, stovi visuomenė, kuri noroms ar nenoroms užleidžia dažniausiai savo auklėjamąsias teises valstybei, sa-

vo ruožtu realizuojančiai jas per mokyklas, kariuomenę ir piliečių organizacijas.

Iš atsitiktinių visuomeninio auklėjimo veiksnių svarbiausi yra įstatymai, kurie savo teisine politika gali žmones aukléti arba demoralizuoti; spauda, kuri neišvengiamai turi didelės reikšmės visuomeniniam žmonių susipratimui ir nusistatymui; pagaliau jaunuomenės ir šiaip jau piliečių laisvos organizacijos, kurios visuomeniniam žmonių išsiauklėjimui yra labai sėkminga mokykla.

Visuomeninio auklėjimo veiksnių suskirstymu savaime susidaro šiam straipsniui nusakymo tvarka.

2. *Šeima*

Negali būti jokios abejonės, kad *šeima yra vienas iš svarbiausių visuomeninio auklėjimo veiksnių*. Tiesa, tai teigiant, turima galvoje labiau tai, kas galėtų ir turėtų būti, negu tai, kas paprastai esti tikrovėje. Savaime suprantama, kad visuomeniškai mažai susipratusioje visuomenėje visuomeninė šeimos įtaka bus taip pat menka ir labai netobula. Be to, kiekvienu atskiru atveju auklėjamosios šeimos įtakos vertingumas pareina nuo dorinio jos aukščio. Pagaliau ir visuomeniškai susipratusios šeimos įtaka naujoms kartoms toli gražu ne visados yra sąmoningo nusistatymo ir veikimo išdava. Šeima dažnai auklėja naujas kartas visuomeniniu atžvilgiu visai savaimingai, iš vienos pusės, savotišku auklėjamuoju instinktu, o iš antros pusės, savo faktinuoju stoviu, t. y. susidariusia joje nuotaika ir praktikuojamais joje pavyzdžiais. Dažnai, o gal ir dažniausiai, savaiminga auklėjamoji šeimos įtaka esti žymiai didesnė negu sąmoningai vykdomo tėvų auklėjimo sėkmingumas.

Šeima yra visuomenė miniatiūroje, ir joje jau susidaro tie nusiteikimai, kurie tarnauja atrama visuomeniniam išsiauklėjimui. Tėvų valdžia ir atitinkama šeimos santvarka yra

aplinkybės, kurios nelieka be įtakos vėlybesniam naujų kartų nusistatymui į valstybinę vyriausybę ir politinę santvarką. Tėvų namų ūkis yra toji artimiausioji aplinkuma, kurioje susidaro pirmieji ekonominiai naujos kartos nusiteikimai. Tėvai, broliai ir seserys, šiaip jau giminės ir ypač namų tarnautojai sudaro tą socialinę aplinkumą, arba šeimyną, kurioje išsivysto pirmieji socialiniai naujos kartos nusiteikimai. Tos tautinės lytys, kurios charakterizuoja šeimos gyvenimą, savaime persiduoda naujai kartai ir normaliai apsprendžia ją tautiniu atžvilgiu. Gal mažiausiai ir rečiausiai šeima veikia naują kartą tarptautiniu atžvilgiu. Kad šeima galėtų turėti realios įtakos šituo atžvilgiu, reikalingas aukštas kultūrinis jos susipratimas ir gyvenimas aukštais idealiniais interesais, o tai pasitaiko ne taip dažnai net vadinamosiose inteligentiškosiose šeimose.

Šeima yra pirmoji solidarumo mokykla. Tiesa, šeimos solidarumas yra dar labai siauras, bet jis visados pasilieka solidarumo prototipas, jei tik šeiminis solidarumas neužsiskleidžia savo rate ir yra orientuojamas vis platesnių ir universalesnių bendruomenių linkme. Žodžiu tariant, *šeima gali ir privalo būti svarbus visuomeninio auklėjimo veiksnys, jei tik tėvai nori ir sugeba patiesti šeimos gyvenimui dorinį pagrindą ir padaryti iš šeimos židinį, kuriame šiaip ar taip turi atsispindėti visuomeninis gyvenimas teigiamąja savo puse.* O tai yra galima tada, kai šeima yra ne tik atsitiktinis veiksnys visuomeniniam naujos kartos išsiauklėjimui, bet ir sąmoningas visuomeninio auklėjimo veiksnys visuomeniškai susipratusių tėvų pastangomis. Žodžiu tariant, visuomeninis auklėjimas šeimoje privalo būti ne tik savaimingas, bet ir sąmoningas.

Sąmoningas visuomeninis auklėjimas šeimoje tegali būti sėkmingai vykdomas vien tada, kai tėvai nusimano apie tai, *kas, kuo ir kokia linkme* turi būti veikiama naujoje kartoje, kad ši būtų visuomeniškai gerai išauklėta. *Visuomeninis auk-*

lėjimas turi paliesti naujoje kartoje ir protą, ir valią, ir širdį, nes visuomeniniam išsiauklėjimui išsyk yra reikalingi ir protinis susipratimas, ir valios nusistatymas, ir jausmingas nusiteikimas.

Reikiamas visuomeniniam išsiauklėjimui protinis susipratimas privalo būti šeimoje siekiamas jei ne sistemingais pamokymais, tai bent atsitiktiniais paaiškinimais visuomeninio gyvenimo principų, apraiškų, tikslų, santvarkos ir kitų panašių dalykų. Valios nusistatymas visuomeniniuose dalykuose privalo būti siekiamas drausmingais pratinimais prie visuomeninių dorybių, kokios, pavyzdžiui, yra viešosios tvarkos saugojimas, vargšų ir nuskriaustųjų užjautimas, paslankumas paaukoti asmeninius interesus bendrai gerovei ir šiaip jau solidarumas viešuosiuose dalykuose. Širdies nusiteikimas visuomeniniuose dalykuose yra atsiekiamas įkvepiamaisiais pavyzdžiais ir paraginimais emocionaliai dalyvauti didžiosiose visuomeninio gyvenimo iškilmėse. Tik ryšyje su širdies nusiteikimu teišsidirba naujoje kartoje visuomeninis entuziazmas, kuris suteikia jai atsparumą blogoms visuomeninėms įtakoms ir paslankumą į kovą už visuomeninius idealus.

Pagaliau jau *šeimoje visuomeninis auklėjimas privalo būti vedamas plačia solidaristine linkme.* Šituo atžvilgiu ne tik svarbu išvengti šeimyninio egoizmo, bet orientuoti naujas kartas visuotinio solidarumo principais. Tikras visuomeninis auklėjimas visados yra solidaristinis auklėjimas, nes tik šitokis auklėjimas yra priimtinas visuomenei ir suderinamas su bendra visuomenės gerove. Šitas svarbus faktas turi rasti pateisinimo ir pagrindimo jau pirmajame visuomeninio auklėjimo tarpsnyje, kuris yra realizuojamas kaip tik šeimoje.

Patiektieji bendri atsakymai į klausimus, kas, kuo ir kokia linkme turi būti veikiama visuomeniniu auklėjimu, turi reikšmės ne tik šeimyniniam auklėjimui, bet ir visiems

kitiems visuomeninio auklėjimo veiksniams, ir pirmoje eilėje – mokyklai.

3. Mokykla

Mokykloje tiek lavinimas, tiek auklėjimas šiaip ar taip turi atsižvelgti į visuomeninio auklėjimo reikalą ir šita prasme veikti mokinių protą, valią ir širdį. Žinoma, mokykla yra pašaukta visų pirma ir labiausiai veikti jaunuomenę lavinimo priemonėmis – lavinimo, kuris iš tikrųjų privalo būti auklėjamasis lavinimas. Čia ir kyla klausimas, kokiu būdu mokyklinis lavinimas gali ir privalo būti panaudotas visuomeninio auklėjimo tikslams. Pasirodo, kad *mokyklinis lavinimas gali arba įglausti visuomenės mokslą į dėstomųjų dalykų tarpą kaipo atskirą dalyką, arba panaudoti visuomeniniam auklėjimui kitus dėstomuosius dalykus, turinčius susilietimo punktų su visuomeniniais klausimais, arba net kombinuoti vieną būdą su antru, t. y. visuomenės mokslą kaipo dėstomąjį dalyką, su visuomeniniu pamokymu kaipo su dėstomuoju principu.*

Kadangi visuomeninis susipratimas jaunuomenei šiaip ar taip yra privalomas ir mokykla turi pareigos šitam reikalui patarnauti, tai teisinga statyti mokykliniam lavinimui šitokis reikalavimas: ten, kaip, pavyzdžiui, pradžios mokykloje, kur nėra visuomenės mokslo kaipo dėstomojo dalyko, yra privalomas visuomeninis pamokymas kaipo dėstomasis principas, ogi ten, kur tokioje ar kitokioje lytyje dėstomas visuomenės mokslas kaipo atskiras dalykas, kaip, pavyzdžiui, aukštesniojoje mokykloje, šis privalo būti kombinuojamas su visuomeniniais pamokymais, daromais ryšyje su kitais dėstomaisiais dalykais. Kitaip tariant, visuomeninis pamokymas kaipo dėstomasis principas mokykliniame auklėjamajame lavinime visados pasilieka privalomas, net tada, kai visuomenės mokslas yra dėstomas kaipo atskiras dalykas, nes šis, būdamas dėstomas la-

biau sistemingai ir atitrauktai, negali atstoti tų gyvų, konkretinių ir sugestyvinių visuomeninių pamokymų, kuriems duoda gerų progų atskiri dėstomieji dalykai, ir pirmoje jų eilėje – istorija.

a. Visuomenės mokslas kaipo dėstomasis dalykas. Kai kalbama apie visuomenės mokslą kaipo apie dėstomąjį mokykloje dalyką, privalu turėti galvoje tas dalykas, kuris turi patiekti mokiniams žinių apie visuomeninio gyvenimo pagrindus bei apraiškas ir sykiu išvystyti juose tinkamą visuomeninį susipratimą ir nusistatymą visuose svarbesniuose visuomeninio gyvenimo klausimuose. Vokiečiai vadina šitą dėstomąjį dalyką *staatsbürgerlicher Unterricht*, o prancūzai – *instruction civique*; tačiau, kaip lengva yra pastebėti, šitie pavadinimai toli gražu neapima visų tų dalykų, kurie liečia visuomeninius klausimus, tiek bendrus, tiek specialius politinėje, ekonominėje, socialinėje, tautinėje ir tarptautinėje srityje. Mūsų naujadaras „pilietmokslis" dar mažiau tinka tam visuomeninių klausimų visetui, kuris turi būti apimtas visuomeniniu lavinimu. Pilietmokslis savo etimologine prasme griežtai atitinka vokiečių *Bürgerkunde*, prancūzų *instruction civique* ir yra siauresnis terminas už vokiečių *staatsbürgerlicher Unterricht*, kuris reiškia valstybinį pilietinį mokymą. Bet kadangi ir vokiečiai, kalbėdami apie šio mokslo turinį, išplečia jį į platų visuomenės mokslą, tai bene bus tiksliausia jis ir vadinti „visuomenės mokslu", pagal analogiją su tikybos, arba religijos, mokslu. Kaip religijos mokslas nereiškia mokykloje mokslinės disciplinos religijos problemoms tyrinėti, taip lygiai visuomenės mokslas mokykloje neprivalo reikšti disciplinos, kuri turėtų būti skiriama visoms visuomeninio gyvenimo problemoms tyrinėti. Visuomenės mokslas mokyklos gyvenime tegali turėti vien grynai didaktinės reikšmės, t. y. kaipo dėstomasis dalykas, kuris turėtų supažindinti jaunuomenę su svarbesniais

visuomeninio gyvenimo klausimais, kiek to reikalauja tinkamas visuomeninis susipratimas ir nusistatymas. Todėl savaime suprantama, kad visuomenės mokslas, dėstomas mokykloje, anaiptol nesutampa su ta specialiąja moksline disciplina, kuri yra vadinama sociologijos vardu. Sociologija, kaipo mokslas, specialiai tyrinėjąs visuomeninio gyvenimo pagrindus, negalėtų mokykloje patiekti tų labiau konkretinių ir praktinių žinių apie visuomeninio gyvenimo apraiškas, kurios yra reikalingos visuomeniniam jaunuomenės susipratimui ir nusistatymui.

Jei dabar panorėsime užbrėžti visuomenės mokslui kaipo dėstomam mokykloje dalykui nagrinėjamų klausimų visetą, tai turėsime orientuotis pagal tai, kas buvo pasakyta apie visuomeninio auklėjimo uždavinius, nes šių pobūdis nustato visuomeninių pamokymų plotą. Savaime suprantama, kad visuomenės mokslas privalo patiekti tiek bendrų žinių apie visuomenę ir valstybę, tiek specialesnių žinių apie atskiras visuomeninio gyvenimo sritis, būtent, politinę, ekonominę, socialinę, tautinę ir tarptautinę. Politinėje srityje visuomenės mokslas turi, iš vienos pusės, atsižvelgti į konstitucinę valstybės santvarką ir valdymo aparatą, o iš antros pusės – į politines piliečių pareigas ir teises. Ekonominėje srityje svarbu jaunuomenei nušviesti visuomeninio ūkio pagrindai, socialinėje srityje – socialinio bendradarbiavimo ir sugyvenimo principai, tautinėje srityje – tautybės ir patriotizmo klausimai, tarptautinėje srityje – tarptautinio bendravimo ir bendradarbiavimo normos. *Apskritai visuomenės mokslas turi būti vedamas mokykloje solidarizmo dvasioje su ypatingu atsižvelgimu į reikalą išvystyti jaunuomenėje pageidaujamus visuomeninius nusiteikimus.*

b. Visuomeninis pamokymas kaipo dėstomasis principas. Kaip buvo sakyta, visuomenės mokslo dėstymas mokykloje neatpalaiduoja viso mokyklinio lavinimo nuo rei-

kalo prie kiekvienos geros progos panaudoti kitus dėstomuosius dalykus visuomeninio turinio pamokymams ir apskritai visuomeniškoms sugestijoms. To kaip tik reikalauja visuomeninis pamokymas kaipo dėstomasis principas. Tai reiškia, kad *kiekviena proga, kai dėstomoji medžiaga suteikia galimybės padaryti visuomeninių pamokymų ar sugestijų, turi būti išnaudota pagal auklėjimo lavinimo taisykles.* Tokiu atveju mes turime ne ką kita kaip auklėjamojo lavinimo pritaikymą prie visuomeninės gyvenimo srities.

Daugiausia progų visuomeniniams pamokymams suteikia istorija, geografija ir gimtosios kalbos bei literatūros mokslas. Istorija apskritai, kaipo *magistra vitae*[16], suteikia daug pamokomųjų dalykų apie valstybinį ir ekonominį-socialinį gyvenimą, o savo tautos istorija šituos pamokymus labiau konkretizuoja ir suderina su tautiniu auklėjimu, kaipo su viena iš specialių visuomeninio auklėjimo sričių. Be to, istorija patiekia nemaža pamokymų apie tarptautinius santykius, iš kurių galima jau spręsti apie šitų santykių normas. Bet šiaip ar taip istorija yra pamokoma visuomeniniu atžvilgiu praeities nagrinėjimu ir interpretavimu. Apie visuomeninę dabarties padėtį labiau pamoko geografija, kuri ekonominėje ir politinėje savo dalyje nušviečia aktualias kraštų ir valstybių gyvenimo sąlygas. Tautiniu atžvilgiu ypatingos reikšmės turi toji jos dalis, kuri vadinama kraštotyros vardu. Kraštotyra supažindina su savo kraštu, nušviečia tikrąją jo padėtį, turtus ir trūkumus, savotiškumą ir gražumą ir paragina jį mylėti tokį, koks jis yra tikrovėje.

Gimtosios kalbos ir literatūros mokslas turi ypatingos reikšmės tautiniam auklėjimui, ir šita prasme daugiausiai gali patarnauti daromi jame atsitiktiniai pamokymai; tačiau savo literatūros mokslas labai dažnai gali turėti ir platesnės visuomeninės reikšmės, nes literatūroje šiaip ar taip atsispindi visuomeninis gyvenimas su aktualiomis savo problemomis. Nagrinėjant tad dailiosios literatūros kūrinius,

tiek iš praeities, tiek iš dabarties, galima konstatuoti ir išvystyti daug pamokomų plačių visuomeniniu atžvilgiu dalykų.

Bet jei istorija, geografija ir gimtosios kalbos bei literatūros mokslas labiau informuoja apie tai, kas dažniausiai buvo ir yra visuomeniniam gyvenime, tai yra vienas dėstomas mokykloje mokslas, kuris gali labiau patarnauti pamokymais apie tai, kas privalo būti visuomeniniam gyvenime. Toks dėstomasis dalykas yra religijos mokslas. *Religijos mokslas, organiškai susijęs su doros mokslu, ne tik pamoko jaunuomenę apie daugelį visuomeninio gyvenimo dalykų doros atžvilgiu, bet ir sugestionuoja teisingą dorinį nusistatymą šituose dalykuose. Yra, galima sakyti, visuotinai pripažinta, kad religija ir jąja pagrįsta dora yra tvirčiausia atrama visuomeniniam gyvenimui ir tuo pačiu valstybei.* Tiesa, ne kiekviena religija gali sugyventi su kiekviena visuomenine pasaulėžiūra ir atitinkamai su kiekvienu visuomeninio bei valstybinio gyvenimo tvarkymu, bet šiaip ar taip religija visuomet yra pagrindas visuomeninio gyvenimo pastovumui ir tvirtumui. Be to, religijoje glūdi aukščiausios visuomeninio gyvenimo sankcijos ir iš jos taip pat kyla aukščiausieji visuotinio solidarumo idealai. Suprantama todėl savaime, kad religijos mokslo reikšmė visuomeniniam susipratimui ir nusistatymui gali ir privalo būti labai didelė. Religijos mokytojai ir turi tiesioginės pareigos daryti atitinkamų visuomeninių pamokymų prie kiekvienos geros progos, einant religijos ir doros mokslą mokykloje.

Suminėtais dėstomais dalykais nėra tačiau išsemti dalykai, kurie gali patiekti gerų progų visuomeniniams pamokymams. Principialiai negalima net tokių dalykų skaičiaus apriboti, nes kiekvienas dėstomas dalykas šiaip ar taip gali būti panaudotas visuomeniniams pamokymams. Pavyzdžiui, gamtos mokslai, atsižvelgdami į gamtos santykius su kultūra, tuo pačiu gali duoti progos iškelti aikštėn san-

tykius su visuomenės ir valstybės reikalais: botanika, zoologija, fizika, chemija gali turėti susilietimo punktų su ekonominiu gyvenimu, su technika, susisiekimu ir t. t. Matematikos moksle, sprendžiant uždavinius, uždaviniams gali būti parinkti klausimai iš ekonominių santykių ir visuomeninės statistikos. Žodžiu tariant, sumanus mokytojas gali taip kombinuoti dėstymą ir surištus su juo darbus, kad mokiniai neišvengiamai turėtų būti priversti galvoti apie visuomeninius dalykus, įgauti visuomeninių žinių ir patirčių ir pagaliau išsidirbti visuomeninį nusistatymą.

Mokyklinis lavinimas dar kitokiais būdais gali ir privalo veikti mokinių visuomeninį susipratimą ir nusistatymą Iškylos ir ekskursijos į savo krašto žymesnes vietas, aplankymas visuomeninių įstaigų, pramonės įmonių ir muziejų, pagaliau rašto darbai visuomeninėmis temomis, iš vienos pusės, ir vadovavimas mokinių skaitybai, iš antros, yra mokyklos darbe tos priemonės, kurios patiekia gerų progų visuomeniniam auklėjimui. Žinoma, galimų mokykloje visuomeniniam auklėjimui priemonių skaičius nėra aprėžtas paminėtais dalykais.

c. Visuomeninė mokyklos organizmo įtaka. Mokyklos reikšmė visuomeniniam auklėjimui remiasi ne tik mokykliniu lavinimu, visuomeniškai panaudotu, bet ir jos darbo santvarka. Paskutiniais laikais vis dažniau kreipiama dėmesį į tai, kad *mokykla turi būti savotiška darbo bendruomenė, kur šalia tokių savybių, turinčių visuomeninę reikšmę, kaip punktualumas, darbštumas, klusnumas, tvarka, turėtų išsidirbti dar tokie solidaristiniai nusiteikimai, kaip sugebėjimas dirbti bendrą darbą, paslankumas į tarpusavę pagalbą, teisingas pasidalinimas darbu ir jo išdavomis, drausmingumas, nusilenkimas bendrai gerovei* ir t. t.

Į mokyklos organizmo reikšmę visuomeniniam auklėjimui ypatingai atsižvelgė Kerschensteineris, kuris,

remdamasis tuo, ko reikalauja visuomeninis gyvenimas kaipo darbo bendruomenė, spręsdavo apie tai, kokia privalo būti mokyklos organizacija. Jo supratimu, pagrindiniai visuomeninio bendradarbiavimo faktai yra: „a) bendras darbas su visomis jo apraiškomis darbo pasidalinime, b) atskiro asmens ir jo veikimo įglaudimas į vieną platų ekonominį planą, c) bendroji savivalda su jos pastangomis suderinti interesus ir jos laisvu nusistatymu palenkti atskirą asmenį bendruomenės pripažintam autoritetui". Mokyklos sutvarkymas pagal darbo principą duoda galimybę šituos pagrindinius visuomeninio gyvenimo santykius realizuoti analoginiu būdu mokykliniame darbe. Mokiniai, gaudami vieną kurį uždavinį atlikti, pasidalina darbu taip, kad atskirų grupių darbo išdavos, suderintos į vieną visumą, patiektų atsakymą į pastatomą darbo uždavinį. Visas suskirstytų grupėmis mokinių darbas turi būti palenktas, mokytojui prižiūrint ir kontroliuojant, vienam bendram planui, kuris visą mokinių darbą tikslingai vestų prie pageidaujamo sėkmingumo. Pagaliau mokinių savivalda turėtų ruošti mokinius plačiosios visuomenės valdymuisi per savo pripažintus autoritetus.

Bendra mokinių savivaldos reikšmė buvo jau pažymėta ryšyje su praktine visuomeninio auklėjimo priemone, kuri yra pratinimas dirbti visuomeninį darbą. Dabar bus ne pro šalį šį tą pasakius apie jos organizaciją mokykloje.

d. Visuomeninė mokinių savivaldos reikšmė. Mokinių savivaldos idėjai praplisti Amerikoje ir paskui plačiajame pasaulyje padėjo amerikietis Wilsonas Gillis. Norėdamas sustiprinti atsakomybės jausmą žmonėse, jis sugalvojo vadinamąją *school-city* sistemą, kuri turėtų suorganizuoti mokyklą pagal panašybę su valstybe. Kiekviena klasė šitoje sistemoje sudaro tam tikrą mokyklos bendruomenę *(school-city)*, ogi mokyklos visos bendruomenės sudaro mokyk-

linę valstybę *(school state)*. Šitokioje mokyklinėje valstybėje mokiniai turi savo įstatymų leidžiamuosius, vykdomuosius ir teisiamuosius organus, kurie veikia mokyklos personalo priežiūroje.

Savo laiku buvo primygtinai pabrėžta didelė visuomeninė reikšmė, kurios turi mokinių savivaldos; dabar reik pridėti, kad šita reikšmė yra tikrai teigiama tik tada, kai mokinių savivalda yra palenkta visai eilei pedagoginių sąlygų. Mokinių savivaldos reikalui yra reikalingas tam tikras pasiruošimas tiek iš mokinių, tiek iš mokytojų pusės. Ne visuose amžiuose ir ne visi mokiniai yra lygiai pasiruošę laisvai valdytis mokykloje; todėl mokinių savivalda turi būti įvedama į mokyklas palaipsniui, vis plečiant jos pritaikomumą einant nuo jaunesnių klasių prie vyresniųjų. Mokytojas, kuris privalo prižiūrėti mokinių savivaldos santvarką ir veikimą ir naudojasi visuose savivaldos dalykuose veto teise, turi būti tvirta ir autoritetinga asmenybė, ypatingai pasižyminti taktu ir teisingumu. Jei pasiruošimo trūkumas yra iš mokinių ar mokytojo pusės, mokinių savivalda neturi reikiamų sąlygų tinkamai funkcionuoti.

Mažesnis ar didesnis mokinių pasiruošimas savivaldos reikalui turi spręsti apie atitinkamą šitos savivaldos plotą. Mažiausia pasiruošimo reikalauja vykdomoji valdymosi pareiga, daugiau – įstatymų leidžiamoji pareiga, daugiausia – teisiamoji pareiga. Atitinkamai turi didėti mokinių savivaldoje ir mokytojo priežiūra, sulig tuo, kaip mažėja mokinių teisės.

Pagaliau mokinių savivalda niekados neprivalo būti imama tikslu: ji tegali būti auklėjimosi priemonė ir todėl privalo būti atitinkamai traktuojama. Apie tai ypatingai turi nusimanyti mokytojas, nes nuo to pareis tikra jo pažiūra į mokinių savivaldos reikšmę, santvarką ir funkcionavimą. Suprasdamas tai, kad mokinių savivalda atkrauna iš dalies auklėjamąją mokytojo pareigą ir auklėjimo dalį paveda

mokinių auklėjimuisi, mokytojas turės stengtis ne tramdyti mokinių savarankiškumą, bet jį skatinti teigiamąja linkme. Tik šitaip suprantama mokinių savivalda mokykloje tegali suteikti tikrai teigiamų išdavų.

4. Kariuomenė

Iš veiksnių, kurie turi reikšmės visuomeniniam auklėjimui ir kurie yra valstybės žinioje, svarbią rolę vaidina kariuomenė. Kariuomenės vertingumas pareina žymioje dalyje nuo valstybinio bei tautinio karių susipratimo, nes jie, sudarydami valstybinės apsaugos organą, turi nusimanyti, ką jie privalo ginti ir kodėl jie turi pasiaukoti iki gyvybės praradimo už viešus valstybės ir tautos interesus. Jei šitas nusimanymas ir negali būti atremtas daugumoje atsitikimų į rimtą mokslą, tai jis bent turi būti sugestionuojamas įkvepiamuoju būdu. Bet šiaip ar taip *karo tarnyba visados yra sujungta su tam tikru valstybiniu ir tautiniu auklėjimu.* Gausingoje kareivių masėje šitas auklėjimas turi labai aiškios įtakos.

Karo tarnyba turi visuomeniniam išsiauklėjimui dar tos reikšmės, kad ji tūkstančius ir net milijonus žmonių įpratina prie tokių dalykų, kaip tvarka, precizija, punktualumas, drąsa, solidarumas, draugiškumas, kurie turi nepaskučiausios įtakos visuomeninio gyvenimo eigai. Žodžiu tariant, ji auklėja žmonėse vyriškąsias ypatybes, kurios yra svarbios ne tik valstybės ir tautos apsaugai, bet ir visuomeniniam gyvenimui.

Foersteris tačiau įspėja prieš militarizacijos pavojų, surištą su kariuomenės dvasios įsivyravimu civiliniame piliečių gyvenime. Jei civilinio gyvenimo įpročiai neprivalo veikti grynai militarinio kariuomenės gyvenimo, tai iš antros pusės, jo supratimu, militariniai įpročiai neprivalo turėti vadovaujamos rolės civiliniam gyvenimui bei veikimui.

Bet militarinių ir civilinių metodų skirtingumas dar anaiptol nereiškia, kad kariuomenė gali sudaryti visuomenėje tam tikrą izoliuotą kastą, kuriai būtų svetimi plačiosios visuomenės interesai. Atvirkščiai, kariuomenė ir visuomenė turi stovėti labai arti viena antros ir palaikyti glaudžius santykius bendrų interesų plotmėje. Tarp kitko kariuomenė, norinti palaikyti tokius santykius su visa visuomene, neprivalo virsti valdžios priemone vienos kurios partijos rankose, nes tai ne tik nesuartina jos su visuomene, bet kaip tik ją nuo šios izoliuoja, nes tokiu atveju tarp jos ir visuomenės atsiranda nepasitenkinimo ir nepasitikėjimo dalykų. Taip pat klaidingai supranta kariuomenė savo visuomeninę rolę ir tada, kai stengiasi turėti įtakos valstybės santvarkai nustatyti arba tokiai ar kitokiai vyriausybei pastatyti prie valdžios. Kiekvienas kariuomenės partiškumas pažemina kariuomenės reikšmę visuomenės akyse ir silpnina tas neregimas gijas tarp jos ir visuomenės, kurios taip yra reikalingos, kad ji galėtų tinkamai ir garbingai eiti savo pareigas.

5. Bažnyčia

Šalia valstybės, kurios auklėjamoji rolė visuomeniniame gyvenime tikslingai reiškiasi per mokyklas ir kariuomenę, stovi Bažnyčia, kuri taip pat turi tarp kitų savo pareigų uždavinį visuomeniškai auklėti žmones. Jau vienoje tik savo doktrinoje, kuri skelbia dieviškąją visuomeninės valdžios kilmę ir reikalauja atiduoti Dievui, kas yra dieviška, ir ciesoriui, kas yra ciesoriška, Bažnyčia turi labai pozityvių priemonių visuomeniniam žmonių auklėjimui. Be to, būdama žmonijos gyvenime pusiausvyros, pastovumo, tvarkos, klusnumo, solidarumo ir drausmės veiksnys, ji išvysto žmonėse visus šituos nusiteikimus, taip reikšmingus ir svarbius visuomeniniam gyvenimui. Žodžiu tariant, *sulaikydama*

žmones nuo revoliucinių žygių ir auklėdama juose visuomeninius nusiteikimus, Bažnyčia yra vienas iš galingesnių veiksnių visuomeniniam auklėjimui.

Žinant šitokią Bažnyčios rolę visuomeniniam auklėjimui, keistas yra faktas, kad istorijoje taip maža buvo ir dabar teesti sutarimo tarp valstybinės ir bažnytinės vyriausybės: rodos, turėtų būti kaip tik atvirkščiai. Tuo tarpu pasirodo, kad abipusės kompetencijos atribojimas ir yra tasai klausimas, kuriuo taip daug kyla nesusipratimų ir trynimosi tarp dviejų suverenių įvairiose srityse valdžių. Mūsų laikais pagrindinis ginčas, kuris skiria valstybinę ir bažnytinę vyriausybę, liečia naujųjų kartų auklėjimo klausimą. Bažnyčia pagal savo pašaukimą ir todėl taip pat doktriną nenori ir negali atsisakyti nuo savo prievolės ir teisės auklėti naujas tikinčiųjų kartas ir, tarp kitko, reikalauja konfesinių mokyklų tikinčiųjų vaikams. Iš kitos pusės, vyriausybė, eidama sustiprėjusio paskutiniais laikais kraštutinio etatizmo linkme, paprastai laiko jaunuomenės lavinimo ir auklėjimo reikalą savo dalyku ir supranta Bažnyčios rolę labai siaurai, dažniausiai apribodama ją formalia religijos dėstymo pareiga.

Be to, *Bažnyčia, būdama ne tik religinio, bet ir dorinio gyvenimo saugotoja, yra taip pat aukščiausias autoritetas visuomeninės doros ir prigimtosios teisės dalykuose.* Ji todėl negali abejingai toleruoti tų vyriausybės žygių, kurie įžeidžia visuomeninę dorą ar prigimtąją teisę. Tuo tarpu kiekvieną panašią Bažnyčios intervenciją pasaulinė vyriausybė yra linkusi laikyti partiškumo apraiška į naudą Bažnyčios žmonių, neatsisakančių politinių aspiracijų kovoje už valdžią.

Suprantama savaime, kad Bažnyčios ir valstybės nesutarimas, vykstąs paprastai viešumoje, nenaudingas yra visuomeninio auklėjimo reikalui, nes jis verčia pratęsti aiškią skiriamąją liniją tarp valstybės ir faktinos vyriausybės, kaipo tam tikrų partinių tendencijų reiškėjos. Jei tokia distinkcija ir yra visai pateisinama, tai vis dėlto faktinai ji nėra po-

zityvus veiksnys visuomeniniam auklėjimui. Bet, žinoma, kaltininkas yra ne tas, kas yra priverstas ją daryti, bet tas, kas sudaro jai pagrindą. Žodžiu tariant, valstybės ir Bažnyčios, kaipo dviejų prigimtųjų visuomeninio auklėjimo veiksnių, nesutarimas yra neigiamas faktas visuomeninio auklėjimo atžvilgiu. Jo galima būtų išvengti, jei kiekviena iš jų dviejų apsiribotų savo prigimtojo pašaukimo plotu. Tuomet pasirodytų, kad valstybei pagal savo prigimtį reikėtų žymiai aprėžti tiesioginį savo įsikišimą į naujų kartų lavinimą bei auklėjimą.

6. Įstatymai

Iki šiolei buvo kalbėta apie tuos visuomeninio auklėjimo veiksnius, kurie iš savo prigimties, arba pašaukimo, turi savo tiesioginiu uždaviniu šiaip ar taip lavinti bei auklėti naujas kartas. Šalia jų, kaip žinome, yra dar visa eilė atsitiktinių veiksnių, kurie ne tiesioginio uždavinio, bet atsitiktinės išdavos tvarkoje turi šiokios ar tokios auklėjamosios veikmės naujoms kartoms. Prie šitų atsitiktinių veiksnių neabejojamai reik priskaityti įstatymus, pagrįstus tam tikra teisės politika. Neseniai be laiko mirusiam prof. Petražickiui kaip tik priklauso garbė už ypatingai ryškų iškėlimą aikštėn teisės auklėjamosios rolės ir teisės politikos klausimų.

Prof. Petražickio tyrinėjimai aiškiai parodė, kad įstatymai ir teisė apskritai yra viena iš labai sėkmingų tautos auklėjimo priemonių. Įstatymai gali auklėti vergų, bet taip pat ir laisvų, turinčių savo vertės pajautimą, piliečių; jie gali užmušti piliečiuose savarankiškumą ir iniciatyvą, bet taip pat gali žadinti juose kuriamąją iniciatyvą ir aktyvinę energiją; žodžiu tariant, *įstatymai gali teigiamai veikti piliečius arba juos demoralizuoti tiek individualiniu, tiek visuomeniniu atžvilgiu.*

Pokariniais laikais perėjo per pasaulį viena po antros dvi revoliucinės bangos, demokratinė ir diktatūrinė. Pirmoji nešė plačiosioms masėms visuomeninės emancipacijos laimėjimus ir tuo pačiu žadino jose susipratimą, iniciatyvą ir savarankiškumą, o antroji, kaipo reakcija prieš pirmąją, eidama vergiškumo instinkto linkme, nešė su savimi visuomeninių teisių aprėžimą plačiosioms masėms ir jų iniciatyvos bei savarankiško veiklumo nustelbimą. Demokratinė revoliucija per daug greitai ir radikaliai auklėjo mases prie visuomeninio veiklumo, o diktatūrinė revoliucija ryžosi paneigti demokratines masių pretenzijas ir atsiremti į savo šalininkų partiją, virtusią dabar viešu ar tik užmaskuotu valstybinio valdymo organu. Demokratinėje revoliucijoje masės nesuskubdavo eiti vienu žingsniu su reformomis; diktatūrinėje revoliucijoje sąmoningai nesiskubinama su reformomis, reikalaujančiomis iš masių savarankiškumo ir iniciatyvos. Nors ir viena, ir antra revoliucija turi savo neigiamos įtakos visuomeniniam masių auklėjimui, vis dėlto diktatūrinė revoliucija šituo atžvilgiu savo neigiamomis išdavomis žymiai pralenkia demokratinę revoliuciją.

Demokratinės revoliucijos pavojai didžiausiam laipsnyje yra jau išgyventi, o diktatūrinės revoliucijos pavojai gresia patiems civilizuotos visuomenės pagrindams, nežiūrint to, iš kur ji ateina: iš dešinės ar iš kairės. Diktatūrinė revoliucija įneša į visuomeninį gyvenimą didelę metodų ir idėjų perversiją: diktatūros šalininkai reikalauja sau maksimalinės laisvės, bet tik tam, kad pasigavę valdžią galėtų užgniaužti bet kurią laisvę visuomenėje; diktatūros šalininkai iškalbingai pasireiškia prieš demagogiją, partiškumą ir susiskaldymą ir tuo pačiu laiku nieks tiek, kiek jie, neįneša į visuomenės gyvenimą demagoginių kovos priemonių, ekskliuzyvizmo ir separatizmo savo amoraliniu nusistatymu, nesutariamumu ir valdžios geidimu; diktatūros šalininkai paneigia ir

paniekina ne tik demokratines istorinio išsivystymo formas, bet ir demokratinius kultūringo pasaulio principus, ir jų vietoje arba nieko neduoda pozityvaus, arba iškelia aikštėn barbariškus šūkius, pataikaujančius masių instinktams, ir ypatingai – tam instinktui, kuris paskutiniais laikais imta vadinti vergiškumo instinktu. Visu šituo diktatūros šalininkai demoralizuoja ir dezorganizuoja visuomenę ir paskui tokią visuomenę valdo metodais, kurie mažiausiai pritinka visuomeniniam masių auklėjimui.

Paėmę valdžią į savo rankas, diktatūros šalininkai dažniausiai vadovaujasi valdymo dalykuose vienu tik rūpesčiu, kaip atsilaikyti kuo ilgiausiai prie valdžios. Šitokia jų politika verčia juos taip tvarkyti valdymą ir įstatymus, kad iš visuomenės pusės nesusidarytų jiems konkurencijos. Išdavoje gaunama visuomenėje visa eilė neigiamų apraiškų. Centralizacija, atremta į favorizuojamųjų savų valdininkų kadrus, iš vienos pusės, gimdo biurokratizmą, iš antros – užmuša visuomenės iniciatyvą. Viešumo stoka, nelygus traktavimas įvairiai nusistačiusių piliečių, vieniems pataikavimas, kitų persekiojimas, politinis spaudimas į teismus, stelbimas laisvių ir asmeninių įsitikinimų, demoralizuojamieji šnipinėjimo metodai, rinkimo įstatymai, hipokritiškai maskuojantieji slaptus skyrimus, – štai ryškesnės diktatūros priemonės, kurios kompromituoja valdžią susipratusių piliečių akyse, o nesusipratusius pavergia į servilizmą ir apakimą.

Diktatūra gali būti kartais neišvengiama, bet ji privalo turėti savo uždaviniu pasidaryti kuo greičiausiai nebereikalinga. Užtat kai ji statosi sau tikslu kuo ilgiausiai bet kuria kaina atsilaikyti prie valdžios, ji nustoja tikros savo prasmės ir tampa visuomeninės demoralizacijos veiksniu. Tuomet karo stovio, cenzūros ir šnipinėjimo sistema, atremta į žmonių aklumą, inertiškumą ir servilizmą, tampa neišvengiama valdymo politika. Liūdniausia tokiu atveju yra

tai, kad susipratę ir dori piliečiai, nevirtę dvasios vergais, negali, nenustoję savo taurumo, su įsitikinimu ir gryna sąžine pataikauti diktatūriniam režimui. Jiems telieka vienas tik griežtos opozicijos kelias. Taigi diktatūrinis režimas, virtęs permanentiniu, platina, iš vienos pusės, demoralizaciją, būtent, servilizmą ir amoralizmą, o iš antros – griežtą opozicinį nusistatymą. Kalbėti apie tikrai auklėjamąją tokio režimo įtaką tiesiog netenka.

7. Spauda

Prie atsitiktinių veiksnių, kurie turi didelės įtakos visuomeniniam auklėjimui, priklauso toliau spauda. Spauda neturi savo tiesioginiu uždaviniu rūpintis žmonių visuomeniniu auklėjimu, bet savo informacijomis ir sugestyviu įtakingumu ji šiaip ar taip nuteikia žmones ir tuo pačiu jaunesnes jų kartas. Teisingai yra pastebėta, kad spauda ne tiek lavina žmones, kiek juos sugestyviai paveikia savo intencijomis. Tas pats tenka pasakyti apie spaudos reikšmę visuomeniniam auklėjimui: spauda sugestyviai paveikia žmones visuomeniniu atžvilgiu.

Žinoma, norint, kad spaudos reikšmė visuomeniniam auklėjimui būtų teigiama, reik statyti jai visa eilė reikalavimų. Spauda neprivalo žadinti socialinių, tautinių, tikybinių ir kitokių antagonizmų visuomenėje; jai nepridera pasiknisti po visuomenės ir valstybės pagrindais ir kompromituoti valdžią, kaipo tokią; jai nevalia skleisti idėjų perversijos ir žmonių neapykantos, ir t. t. Bet tai nereiškia, kad spauda gali būti neutrali visuomenės dalykuose ir privalo išvengti savo skiltyse idėjų kovos. Visuomenės gyvenimas visados yra tam tikra kova ir tokia kova privalo būti, kol mūsų gyvenimo sąlygose yra skirtumas tarp blogio ir gėrio, tarp klaidos ir tiesos. Svarbu tik, kad šita

kova už gėrį, tiesą ir teisybę turėtų idėjinį pobūdį, neišsilenktų iš tikro kultūringumo ribų ir nebūtų atkreipta prieš asmenis.

Visuomeninis spaudos kilnumas tegali ateiti vien su tikru visuomenės kultūringumu, ir yra tiesiog naivu manyti, kad spauda galima pakelti į aukštesnį stovį mechaniškomis cenzūros priemonėmis. Apie tai sumaniai kalba Gandhi, minėdamas apie savo žurnalistinį darbą. „Iš pirmųjų mėnesių, – sako jisai, – aš buvau supratęs, kad vienintelis žurnalizmo tikslas yra tarnauti. Spauda yra didelė pajėga, bet kaip patvinusi upė gaivališkai apsemia laukus ir sunaikina derlių, taip lygiai ir plunksna be kontrolės ne tarnauja, bet ardo. Jeigu kontrolė ateina iš šalies, jos išdavos yra dar labiau nuodingos kaip kontrolės stoka. Kontrolė tegali būti vaisinga tik tada, kai ji ateina iš vidaus"*.

8. Jaunuomenės ir šiaip jau piliečių organizacijos ir kiti atsitiktiniai visuomeninio auklėjimo veiksniai

Visuomeniniam auklėjimui turi taip pat veiksnio rolės įvairios žmonių organizacijos. Kiekvienas organizuotas žmonių susibūrimas jau savaime visuomeniškai auklėja žmones, kurie jame dalyvauja, nes palenkia atskirą žmogų tam tikrai visumai, pratina prie viešosios tvarkos ir drausmės ir verčia šiaip ar taip taikytis prie kitų žmonių ir su jais sugyventi. Organizuoti žmonių susibūrimai turi žmonėms dar didesnę įtaką visuomeninio išsiauklėjimo atžvilgiu tada, kai jų tikslai yra artimi visuomeniniams dalykams. Tokiais atvejais žmonių organizacijos tampa reikšmingais visuomeninio auklėjimo veiksniais.

---

* Vie de M.-K. Gandhi écrite par lui-même. Trad. de Georgette Camille. Paris: Les Editions Riedel, 1931. – P. 181.

Prie tokių susibūrimų visų pirma priklauso jaunuomenės susidraugavimo organizacijos, turinčios savo uždaviniu lavinimąsi bei auklėjimąsi. Jaunuomenė savo lavinimosi bei auklėjimosi darbe negali nesusidurti su visuomenės dalykais ir visuomeninio gyvenimo klausimais ir nesistengti išsidirbti čia savo susipratimą ir nusistatymą. Šitas paruošiamasis laisvas jaunuomenės darbas yra vertas palaikymo ir paraginimo, nes geriausiai patarnauja visuomeniniam išsilavinimui bei išsiauklėjimui, ir ypač tada, kai jaunuomenės susidraugavimas yra atremtas į pasaulėžiūrinį principą. Jaunuomenės kultūrinė, bet ne partinė, diferenciacija yra taip pat normalus dalykas, kaip ir visuomenės diferenciacija. Diferencijuota ir sykiu sufederalizuota visuomenė yra kaip tik aukštesnės kultūros apraiška. Kas kita yra jaunuomenės diferenciacija pagal partijas: partinė diferenciacija jaunuomenei netinka, o nesubrendusiai jaunuomenei net yra griežtai neleistina, nes ji stabdo laisvą lavinimąsi bei auklėjimąsi ir tuo pačiu tramdo visuomeninį subrendimą. Bet partinė jaunuomenės diferenciacija ir jaunuomenės apsisprendimas pasaulėžiūros atžvilgiu ir jos visuomeninis lavinimasis bei auklėjimasis lavinimosi rateliuose yra skirtingi dalykai, kurių neskiria žmonės, turį tam tikrų, ne bešališkų, sumetimų. Apie jaunuomenės susidraugavimo organizacijas buvo jau kalbėta ryšyje su visuomeninio auklėjimo bendromis priemonėmis; tad apie tai dabar nėra reikalo plačiau kalbėti.

Subrendusiems piliečiams visuomeninio auklėjimo veiksniu eina įvairūs laisvi ir tarp kitko partiniai jų susigrupavimai. Kaip buvo įrodinėta ryšyje su politiniu auklėjimu, partinė piliečių diferenciacija visuomeniniam gyvenime ne tik yra visai normalus dalykas, bet ir visai neišvengiamas, nežiūrint įėjusio į madą, bet nenuoširdaus, partijų neigimo. Ne pati partija yra bloga, bet jos iškrypimai ir apsilenkimai su visuomeninio gyvenimo bei veiki-

mo principais. Ne partijų paneigimas ir ne jų idealizavimas, bet jų tobulinimas pagal kultūrinio gyvenimo reikalavimus yra, kaip tada sakyta, tikslingas nusistatymas šituo klausimu. Ir šitame nusistatyme kaip tik neprivalu pamiršti, kad partijos yra stiprus visuomeninio auklėjimo veiksnys. Partija visuomeniškai auklėja jau tuo, kad reikalauja visuomeninio aktyvumo ir gyvo susirūpinimo visuomenės ir specialiai valstybės reikalais. Galima tik ir privalu reikalauti, kad partijos žmonės statytų visuomenės, tautos ir valstybės reikalus aukščiau už savo partijos reikalus, kitaip tariant, kad jie partinį solidarumą palenktų plačiajam visuomeniniam solidarumui; tuomet ir partijos vykdomas visuomeninis auklėjimas eis teigiamąja solidaristine linkme.

Nekalbant apie kitus piliečių susibūrimus, kurie gali turėti auklėjamosios įtakos visuomeniniam gyvenimui, bus pravartu paminėti tas piliečių organizacijas, kurios pasilieka valstybės priežiūroje ir vadovaujamoje jos žinioje ir per kurias valstybė stengiasi realizuoti savo tikslus. Nėra abejonės, kad šitos organizacijos gali turėti nemaža reikšmės visuomeniniam auklėjimui. Tačiau taikomos jaunuomenei, jos gali turėti ir tam tikrų trūkumų, kai suvalstybintas jų pobūdis yra surištas su veikimo monopolizavimu. Tuomet jaunuomenė labai lengvai gali tapti partinio auklėjimo objektu faktinos vyriausybės rankose. Nors monopolizuotas suvalstybinimas gali dar būti pateisintas tautinio apsigynimo organizacijose, turinčiose reikalo su ginklais, toks suvalstybinimas ir monopolizavimas negali būti pateisintas grynai kultūrinėse ir tarp kitko sportinėse organizacijose. Nei bolševikų komsomolas, nei fašistų jaunuomenės organizacija negali būti pateisinti pedagoginiu ir kultūriniu atžvilgiu, tuo tarpu kariško parengimo organizacijų, kad ir mūsų šaulių, tam tikras suvalstybinimas ir monopolizavimas yra visai natūralūs dalykai, tačiau su sąlyga, kad šios organizacijos stovėtų virš partinio nusistatymo. Tik tokiose

aplinkybėse esančios valstybės žinioje visuomeninės organizacijos gali turėti tikrai teigiamos įtakos visuomeniniam auklėjimui.

Nusakytieji visuomeninio auklėjimo veiksniai neišsemia dar visų faktinų šito auklėjimo veiksnių. Yra dar visa eilė beveik ne mažiau svarbių veiksnių, apie kuriuos galima būtų kalbėti šioje vietoje. Kai kurie iš jų bus ne pro šalį čia vien paminėjus. Konkreti visuomeninė aplinkuma, pavyzdžiui, yra kad ir atsitiktinis, vis dėlto labai realus ir įtakus visuomeninio auklėjimo veiksnys. Korporatyvinis profesijos gyvenimas, apie kurį kalbėta savo laiku, turi taip pat labai realios veikmės visuomeniniam auklėjimui. Šalia periodinės spaudos, galima būtų kalbėti apie literatūrą, tiek dailiąją, tiek mokslinę, kaipo apie visuomeninio auklėjimo veiksnį. Bet tiksliai išskaityti visi atsitiktiniai visuomeninio auklėjimo veiksniai nebūtų tikro reikalo.

9. Harmoningas visuomeninio auklėjimo veiksnių susiderinimas

Bendra pedagoginė taisyklė reikalauja, kad prigimtieji ir atsitiktiniai veiksniai būtų suderinti ir suharmonizuoti ugdomajame savo veikime. Jei prigimtieji veiksniai nesutaria tarp savęs ir jei, be to, jie nesutaria savo linkme su atsitiktiniais ugdymo veiksniais, negalima kalbėti apie tikslingą ir harmoningą ugdomąjį veikimą. Tas pats reikia pasakyti ir apie visuomeninį auklėjimą. Jei šeima, valstybė ir Bažnyčia įvairiomis linkmėmis veikia naujas kartas visuomeniniame auklėjime, jei atsitiktiniai veiksniai, kaip spauda ir organizacijos, eina savais nepriklausomais keliais, visuomeninis auklėjimas gali atsidurti tokiame chaotiškame stovyje, kad jo reikšmė naujoms kartoms gali pasidaryti labai abejotina. Yra tad neišvengiamo reikalo, kad visuome-

niniame auklėjime, kaip ir ugdyme apskritai, prigimtieji veiksniai susitartų tarp savęs, vieni neardytų kitų darbo ir, be to, solidariai rūpintųsi taip tvarkyti atsitiktinius auklėjimo veiksnius, kad šie negalėtų sukliudyti teigiamojo pirmųjų darbo.

Apskritai juo didesnis yra sutarimas tarp prigimtųjų ugdymo veiksnių ir juo didesnė yra sąmoninga jų veikmė ugdymo dalykuose, palyginant su nesąmoningais atsitiktiniais veiksniais, juo daugiau yra davinių, kad ugdymas stovės tinkamoje aukštumoje. Deja, nustatyti čia pedagoginis principas yra daug lengviau, negu jis realizuoti gyvenime, nes harmoningai sutaikyti šeima, valstybė ir Bažnyčia ir atitinkamai suderinti visų atsitiktinių veiksnių reiškimąsi visuomenės gyvenime yra be galo sunkus dalykas. Tai tik idealas, kuris privalu visuomet siekti.

Baigiamasis žodis

Šis veikalas, pradėtas spausdinti prieš penkerius metus, kaipo epizodinis kursas skaitytas Teologijos ir filosofijos fakultete 1927 m. pavasario semestre, buvo parašytas ir paskaitytas tik iki „bendrųjų visuomeninio auklėjimo uždavinių". Vieno semestro kursą paskaičius, jis buvo manyta paskui trumpai papildyti „specialiaisiais visuomeninio auklėjimo uždaviniais" ir paleisti, neilgai trukus, viešumon. Tuo tarpu tolesnis veikalo rašymas ir spausdinimas užsitęsė dėl įvairių priežasčių. Visuomeniniai darbai ir sykiu susilpnėjusi sveikata nedavė autoriui galimybės skirti pakankamai laiko darbams, išeinantiems iš tiesioginių neatidėliotinų akademinių pareigų ploto. Be to, laikui einant, visuomeninio mūsų gyvenimo ypatybės, vis aiškiau pasireiškiančios paskutiniais laikais, pareikalavo kaip tik

ypatingo atsižvelgimo į specialiuosius visuomeninio auklėjimo uždavinius ir gyvenamų įvykių nušvietimo pedagoginių principų šviesoje. Tokiu būdu numatyta anksčiau trumpa veikalo atbaiga išaugo į žymiausią jo dalį, o tai pareikalavo nemaža laiko.

Atsižvelgimas į mūsų laikų dvasią ir gyvenamus įvykius neišvengiamai turėjo įnešti į šitą antrąją veikalo pusę tam tikrą publicistinį elementą, kuris, autoriaus spėjimu, gali daugiausia susilaukti kritiško nusistatymo. Autorius būtų net patenkintas, jei jo veikalas galėtų sukelti mūsų visuomenėje susidomėjimą visuomeninio auklėjimo problemomis ir pastūmėtų jų svarstymą į rimtos publicistikos skiltis. Mūsų plačiosiose masėse tiek maža yra visuomeninio išsiauklėjimo ir sykiu inteligentiškoje visuomenės vadovybėje tiek menkai nusimanoma apie visuomeninio auklėjimo svarbą, kad gyvesnės diskusijos tuo reikalu būtų labai pageidaujamos. Per tokias diskusijas galėtų daug kam paaiškėti ne tik mūsų visuomeninio išsiauklėjimo trūkumai, bet ir neigiamoji tų ugdomųjų veiksnių įtaka, iš kurių kaip tik galima būtų reikalauti kuo daugiausia auklėjamosios veikmės visuomeninio susipratimo bei nusistatymo dalykuose.

Šio veikalo pradžioj (žr. p. 10)[17] buvo trumpai suminėti svarbiausieji mūsų visuomeninio išsiauklėjimo trūkumai ir pareikšta baimė, kad visuomeninio gyvenimo linkmė dar labiau nepablogėtų ir tuo pačiu nepablogintų visuomeninio masių auklėjimo reikalų. Žiūrint atviromis akimis į tai, kas darosi aplink mus, reikės pripažinti, kad šita baimė nebuvo tuščia ir kad visuomeniniame mūsų gyvenime įsivyrauja įpročiai, kurie gali turėti katastrofiškos reikšmės mūsų tautos ir valstybės gyvenimui. Pavojingiausi iš jų bus ne pro šalį čia suminėjus, kad tie, nuo kurių pareina šitie dalykai taisyti, būtų dar kartą paakinti gresiančiais pavojais.

Ryšyje su mūsų tautos istoriniu gyvenimu joje išsivystė visa eilė neigiamųjų palinkimų, kurie stabdė mūsų kultūrinę pažangą ir negalimą darė ankstybesnį tautinį mūsų atgimimą. Tais neigiamaisiais palinkimais reik aiškinti mūsų visuomenėje visuomeninio veiklumo stoką, kuriamosios iniciatyvos trūkumą, mažą nepriklausomumo jausmo išsivystymą, geroką dvasinio servilizmo dozę, pasyvinį nerangumą ir kitus visuomeninius mūsų tautos bruožus. Tai yra vis tos tautinio pobūdžio žymės, su kuriomis yra susiję mūsų praeities nelaimės ir dabarties nepasisekimai, ir kurios labai lengvai gali nulemti visai nelaimingai mūsų ateitį. Mūsų laikai ir tos istorinės bei geografinės aplinkybės, kuriose mums tenka gyventi, reikalaute reikalauja kaip tik priešingų ypatybių, ir, jei jų mes kuo greičiausiu laiku savyje neišvystysime, mes turėsime tapti nelemta auka lemiančiose tarptautinėse rungtynėse.

Pagaliau viena dar pastaba apie išviršines veikalo ypatybes. Užsitęsęs penkeriems metams jo spausdinimas ėjo atskirų atspaudų iš „Židinio" pavidalu įvairiose techninėse aplinkybėse, kartais su žymesniais protarpiais, ir todėl negalėjo būti išlaikytas jo vienodumas popieriaus, spaudos ir kitais atžvilgiais. Tokiu būdu yra susidarę techniniai jo trūkumai. Be to, ir kalbos atžvilgiu neišlaikytas yra išsireiškimo ir rašybos vienodumas. Per penkerius metus autorius ėjo tolesnės savo evoliucijos keliu, o tai negalėjo nepasireikšti ir knygoje. Autorius, žinoma, apgailestauja, kad visi šitie veikalo trūkumai, kaip ir kiti, čia neminimi, šiuo tarpu negali būti pašalinti ir todėl išeis viešumon. Tenka guostis viltimi, kad jie galės būti atitaisyti nauju leidimu, jei tokiam ateityje bus lemta pasirodyti.

1. *Bauerschmidt H.* Staatsbürgerliche Belehrung und Erziehung. – München, 1913.
2. *Becher E.* Erziehung zur Menschenliebe und Helfersystem. – Langensalza, 1914.
3. *Classen W.* Vom Lehrjungen zum Staatsbürger. – Hamburg, 1909.
4. *Dévaud E.* A propos de la motion Wettstein. Réflexions sur l'éducation patriotique. – Fribourg, 1918.
5. *Foerster Fr. W.* Christentum und Klassenkampf. Gesichtspunkte und Anregungen zur sozialen Arbeit und zur Verständigung der Klassen. – Zürich, 1919.
6. *Foerster Fr. W.* Lebensführung. 123. bis 132. Tausend. – Zürich – München – Leipzig, 1924.
7. *Foerster Fr. W.* Politische Ethik und politische Pädagogik. – München, 1922.
8. *Gins G. K.* Na putiach k gosudarstvu buduščego. Ot liberalizma k solidarizmu. – Charbin, 1930.
9. *Gins G. K.* Novyje idei v prave i osnovnyje problemy sovremennosti. – Charbin, 1931.
10. *Honnay V., S. J.* Les cercles sociaux de doctrine catholique. Methode de formation sociale. – Louvain – Paris, 1926.
11. *Kerschensteiner G.* Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung. – Leipzig – Berlin, 1912.
12. *Kerschensteiner G.* Staatsbürgerliche Erziehung der deutschen Jugend. – Erfurt, 1911.
13. *Matthias A.* Staatsbürgerliche Erziehung vor und nach dem Kriege. – Leipzig, 1916.
14. *Messer A.* Das Problem der Staatsbürgerlichen Erziehung, historisch und systematisch behandelt. – Leipzig, 1912.
15. Politik und Pädagogik im Ausland. Schriftenreihe zur

politischen Propädeutik. Band. 3. – Leipzig – Berlin: Teubner, 1931.
16. Politische Propädeutik als Erziehungsfaktor. Schriftenreihe zur politischen Propädeutik. Band. 1. – Leipzig – Berlin: Teubner.
17. Schriften der Vereinigung für staatsbürgerliche Bildung und Erziehung. – Leipzig – Berlin: Teubner.
18. *Spahn M.* Nationale Erziehung und konfessionelle Schule. – Kempten – München, 1912.
19. *Stölzle R.* Neudeutschland und die vaterländische Erziehung der Zukunft. – Paderborn, 1915.
20. *Wild H.* Ueber wirtschaftlich-soziale Jugendbildung. – Lagensalza, 1915.

Veikalai, turį atsitiktinio sąryšio su visuomeniniu auklėjimu, paminėti tiktai tekste.

MOKYKLŲ TIPAI
ir mūsų vyriausybės vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų įstatymo projektas

Pratartis

Šiuo laiku mūsų visuomenė yra gerokai susirūpinusi vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų reforma sąryšyje su mūsų valdžios projektu, patiektu Seimo sprendimui. Apie šitą projektą esama įvairių nuomonių pedagogų tarpe, tad platesnei visuomenei labai sunku išsidirbti sąmoningą bei aiškų nusistatymą sprendžiant apie tikrą jo vertę. Be to, ir pačių pedagogų nusistatymas ne visuomet yra atremtas į platesnius principus ir į kultūringų kraštų patyrimą. Šitame savo rašinyje autorius ir yra pasiryžęs iškelti aikštėn svarbiausius auklėjamojo lavinimo principus ir ypač bendrą mokyklų sistemą, išsivysčiusią pas kultūringas Europos tautas, nes tik pasigaunant šitų principų ir šitos sistemos galima tinkamai nusistatyti atžvilgiu į mūsų vyriausybės patiektą projektą. Negalima juk visai sumaniai spręsti apie mokyklų sistemą nenusimanant apie bendrus auklėjamojo lavinimo principus; ir, antra vertus, negalima sąmoningai rinktis tą ar kitą mokyklų tipą neatsižiūrint į tą patyrimą, kurio yra įsigijusios kultūringos tautos, tvarkydamos mokyklų sistemą.

Žinoma, vieno straipsnio ribose nėra galimybės išvystyti plačiai nei auklėjamojo lavinimo principų, nei bendros mokyklų sistemos. Iš gyvo reikalo išpuola tenkintis schemingu dalyko nusakymu, paliekant savarankiškai skaitytojo minčiai daryti schemai papildinėjimų ir tolimesnių iš jos išvadžiojimų. Čia tegali būti kalbos, iš vienos pusės,

apie glaudų nusakymą to ugdymo idealo, kuriuo yra, autoriaus įsitikinimu, pilnutinis ugdymas *(educatio integralis)* ir kurio žymiausią dalį sudaro auklėjamasis lavinimas, o iš antros pusės – apie susekimą logingos minties bendroje mokyklinio lavinimo sąrangoje (struktūroje). Tik nustatęs principialias bei faktines prielaidas tiek lavinimo, tiek mokyklų sistemos atžvilgiu, autorius randa galimybės prieiti prie motyvuotos mūsų vyriausybės projekto kritikos, ir dargi tik toje plotmėje, kuri bus aprėpta paruošiamaisiais atžvilgiais. Kitaip tariant, autorius statosi savo uždaviniu kritingai įvertinti mūsų vyriausybės projektą mokyklinio lavinimo tipų atžvilgiu, palikdamas kitiems, mūsų šviesuomenės atstovams, stovintiems arti pedagoginių reikalų, išgvildyti šitą projektą kitais lygiai svarbiais atžvilgiais, pavyzdžiui, kiek jis atsižvelgia į privatinių mokyklų reikalą, į mokytojų padėtį bei teises, į koedukacijos problemą ir t. t.

Iš to, kas pasakyta, savaime aiškėja autoriaus minties eiga. Nuo bendriausių lavinimo principų einama prie jų vykdymo įvairiuose mokyklinio lavinimo tipuose, o paskui nuo šitų pastarųjų apžvalgos pereinama prie mūsų vyriausybės projekto kritikos. Faktinai kritikos tikslas glūdi įvystytas ir pirmose dviejose rašinio dalyse; jis tik apsireiškia aikštėn paskutinėje, trečiojoje jo dalyje.

Prie šios progos autorius laiko dargi, informacijos dėlei, reikalinga pridurti, kad šis rašinys yra ne kas kita kaip ištisa eilė ištraukų, padarytų iš pedagogikos sistemos, autoriaus dėstomos Lietuvos universiteto Teologijos ir filosofijos fakultete. Bedėstant šitais metais tą pedagogikos dalį, kuri yra vadinama didaktikos vardu, autoriui teko kiek pajudinti sutelktinio protinimo organizacijos klausimą, iš ko ir yra išaugęs šis rašinys. Juo autorius norėtų sumokėti savo duoklę aktualiai mūsų mokyklų problemai.

*I. Įvedamieji aiškinimai apie pilnutinį ugdymą**

1. Statinė bei dinaminė gyvenimo pusės.
2. Perteikiamoji bei išvystomoji ugdymo pareigos.
3. Objektyvinės pedagoginės gėrybės ir subjektyvinės ugdomosios vertybės.
4. Ugdymo tikslas ir auklėtinio prigimtis ugdomajame uždavinyje.
5. Pagrindiniai ir šalutiniai ugdymo uždaviniai.
6. Ugdymo pareigos.
7. Pilnutinio ugdymo sistema ir pagrindiniai jos principai.
8. Vienašalės pakraipos.
9. Auklėjamasis lavinimas ir pilnutinio ugdymo sistema.

Tiesioginis bei pagrindinis mokyklos, kaipo mokomosios įstaigos, uždavinys yra intelektualinis lavinimas, arba, vienu žodžiu tariant, protinimas. Tuo anaiptol dar nesakoma, kad šitas uždavinys gali ar privalo būti mokykloje vykdomas be sąryšio su visa ugdymo sistema. Čia iš pradžios teišskiriu vieną tiesioginį bei pagrindinį jos uždavinį, t. y. protinimą, kad iš tolesnės jo analizės paaiškėtų galų gale mokyklos uždavinių ypatybės. Taigi kas sudaro intelektualinio lavinimo, arba protinimo, esmę? – štai klausimas, nuo kurio tenka man pradėti.

Ugdymas apskritai yra žmogaus ruošimas gyvenimo tikslams, o protinimas yra žmogaus ruošimas tos intelektualinės kultūros tikslams, kuri mažesniame ar didesniame laipsnyje yra reikalinga visiems visuomenės sluoksniams, pradedant nuo žemiausių ir baigiant aukščiausiais.

---

* Apie pilnutinį ugdymą žr. autoriaus straipsnį „Pilnutinio ugdymo gairės", tilpusį 1922 m. „Romuvos" 2 nr., Kaunas. – *St. Š.*

Privalu dar pridėti, kad protinimas veda žmogų į intelektualinį subrendimą, kurio reikalauja tiek dabartinis intelektualinės kultūros stovis, tiek jos pažanga. Toks yra bendriausias protinimo uždavinys, kuris reikalauja tačiau tolesnių aiškinimų.

Visų pirma, kalbant apie intelektualinę arba protinę visuomenės kultūrą, reik skirti šitoje kultūroje statinė bei dinaminė jos pusės. Statinę protinės kultūros pusę sudaro objektyvi žinija, jau įgyta ir taip ar šiaip objektyvuota mokslo pavidalu. Dinaminę protinės kultūros pusę sudaro subiektyvinis žmonių sugebėjimas pasisavinti jau įgytą pirm ėjusių kartų žiniją ir ją toliau plėsti naujais protiniais laimėjimais. Protinimas privalo atsižvelgti į abi šitiedvi protinės kultūros puses, ir to jis pasiekia pildydamas dvi pagrindines ugdomąsias funkcijas, arba pareigas, kurios, iš vienos pusės, yra materialinė perteikiamoji ir, iš antros pusės – formalinė išvystomoji ugdymo pareiga. Perteikiamoji, materialinė arba objektyvinė pareiga patiekia auklėtiniui reikiamo žinijos minimumo; ogi išvystomoji formalinė arba subjektyvinė pareiga lavina jo protines galias, kad jis pajėgtų tinkamai pasisavinti objektyvuotą žiniją, sumaniai naudotis jos nurodymais ir savarankiškai ją plėtoti.

Tiesa, ne visi auklėjami bei lavinami tolesnei žinijos pažangai vykdyti. Tam lavinami net ne visi, kas lankosi į aukštąsias mokyklas. Tačiau protinimo principai pasilieka bendrais savo bruožais visur tie patys, nepriklausomai nuo to, ar norima suteikti žemesnio, vidurinio, ar aukštesnio protinės kultūros laipsnio. Visur privalu perteikti auklėtiniui tam tikras žinių minimumas ir išvystyti sykiu maksimumas protinės iniciatyvos ir protinio sugebėjimo.

Skyrimas tiek protinime, tiek ugdyme apskritai materialinės perteikiamosios ir formalinės išvystomosios pa-

reigų remiasi realiu skirtumu, kurio esama gyvenime tarp jo objektyvinės, arba statinės, ir subjektyvinės, arba dinaminės, lyčių. Sakant, kad gyvenime esama trijų pagrindinių sričių – prigimties, kultūros ir religijos, atsižvelgiama į subjektyvinę arba dinaminę jo pusę, būtent į tą pusę, kuri glūdi nematoma žmogaus viduje ir yra atremta į dinaminius veiksnius. Bet visos šios trys gyvenimo sritys gali objektyvuotis statinėmis lytimis, t. y. reikštis išviršiniu bei organizuotu būdu. Prigimtis reiškiasi gamtoje, kultūra – civilizacijoje, religija – Bažnyčioje. Gamta, civilizacija ir Bažnyčia tėra vien objektyvinės arba statinės išraiškos toms gyvenimo sritims, kurios subjektyviniu arba dinaminiu būdu yra prigimtis, kultūra ir religija.

Jei dabar ugdymas turi ruošti žmogų pilnutiniam gyvenimui, tai jis turi sykiu dairytis tiek į objektyvinę arba statinę, tiek į subjektyvinę arba dinaminę šito gyvenimo pusę. Šias dvi gyvenimo puses ir atitinka dvi pagrindinės ugdymo pareigos: materialinė arba perteikiamoji ugdymo pareiga įveda žmogų į objektyvinę arba statinę gyvenimo pusę; ogi išvystomoji arba formalinė ugdymo pareiga ruošia žmogų gyvenimui, taip sakant, subjektyviniu arba dinaminiu būdu.

Kaip matėme, abidvi ugdomosios pareigos turi vietos ir protinimo vyksme. Todėl kai sakoma, kad protinimas veda žmogų į protinį subrendimą arba ruošia jį intelektualiniams kultūros tikslams, tai reiškia, jog protinimas vykdomas tiek žinių tiekimu, tiek protinių galių lavinimu. Pridėsiu prie šios progos, kad, protinimui tesitenkinant protinių galių išvystymu, gaunamas didaktinis formalizmas, ir kad, protinimui tesitenkinant vien žinių tiekimu, gaunamas didaktinis materializmas. Didaktinis materializmas teatsižvelgia į subjektyvinę arba statinę intelektualinės kultūros pusę, kurią sudaro objektyvuota

mokslo pavidalu žinija; didaktinis formalizmas tesiskaito su subjektyvine arba dinamine intelektualinės kultūros puse, kurią sudaro formalinis proto išmiklinimas. Tikras protinimas, kaipo pilnas intelektualinis lavinimas, jungia pusiausvyroje šituodu pedagoginiu momentu, nes to reikalauja pats gyvenimas, kuriam žmogus privalo būti ruošiamas abiem atžvilgiais – objektyviniu ir subjektyviniu, arba statiniu ir dinaminiu, pagal tai, ar jame esama objektyvinių, ar subjektyvinių lyčių.

Vesti žmogus į fizinį bei dvasinį subrendimą arba ruošti jisai gyvenimui sudaro ugdymui tiesioginį uždavinį. Atitinkamai tiesioginis protinimo uždavinys yra vesti žmogus į protinį subrendimą arba ruošti jisai intelektualinės kultūros reikalams. Tuo tarpu kiekvienas uždavinys turi savo tikslą, kuris yra tam tikra gėrybė ir kurio dėlei todėl jis yra vykdomas. Pavyzdžiui, aukščiausioji gėrybė intelektualinio gyvenimo srityje yra tiesa, ir todėl ji yra tasai vyriausias tikslas, kurio siekiama šitoje gyvenimo srityje. Kadangi protinimas ruošia žmogų intelektualiniam gyvenimui, tai galutinoje sąskaitoje aukščiausiu jo tikslu yra pati tiesa, kaipo absoliuti arba nelygstamoji gėrybė. Todėl sakoma, kad tiesa yra nelygstamoji pedagoginė gėrybė, kai ji statoma į santykį su tuo ugdomuoju veikimu, kuris vadinamas protinimu. Panašiai gėris yra nelygstamoji pedagoginė gėrybė dorinimui, grožis – estetinimui ir pagaliau šventumas – religinimui. Šalia šitų keturių nelygstamųjų pedagoginių gėrybių, t. y. tiesos, gėrio, grožio ir šventumo, reik dar pastatyti viena reliatyvi arba lygstamoji pedagoginė gėrybė, kuri yra fizinė galybė ir kuri atitinka fizinį lavinimą.

Nesunku pastebėti, kad tos objektyvinės arba statinės gyvenimo lytys, apie kurias buvo kalbėta anksčiau, ir yra ne kas kita kaip objektyvinės pedagoginės gėrybės, kai jos yra statomos į santykį su ugdomuoju veikimu. Ir iš tikro,

kas, pavyzdžiui, yra objektyvuojama žinijos pavidalu, jei ne laimėtos tiesos turtai? Kas yra objektyvuojama visuomenės dirvoje, jei ne moralinis gėris? Kas yra objektyvuojama dailiajame mene, jei ne sukurtos grožio dailenybės? Kas yra objektyvuojama Bažnyčioje, jei ne laimėtas religinio gyvenimo šventumas? Pagaliau kas yra objektyvuojama gamtos technikoje, jei ne fizinė žmogaus galybė? Taigi objektyvinės gyvenimo lytys, patiekiamos naujoms kartoms perteikiamąja ugdymo pareiga, objektyvuoja pedagogines gėrybes, kurios yra ugdymo uždaviniams vedamieji tikslai. Žinią yra ta objektyvinė civilizacijos lytis, kuri objektyvuoja tiesą, esančią protinimui aukščiausia pedagogine gėrybe. Kai protinimo veikime žinija yra perteikiama naujoms kartoms, tiesa tarnauja šitam protinimo uždaviniui aukščiausiu tikslu. Kitaip tariant, objektyvinės pedagoginės gėrybės yra ugdymo tikslai, siekiami atskiromis ugdymo pareigomis.

Siekdami kurio tikslo galime įvairiai nusistatyti jo atžvilgiu. Galime jam tarnauti pripuolamai, kiek aplinkybės mus į tai stumia; galime irgi turėti tam tikro nusiteikimo, arba nuotaikos, palankios tikslingam veikimui, galime toliau turėt įgimto polinkio šitam reikalui; galime taip pat turėti įpratimo siekti šitą tikslą; pagaliau galime turėti sykiu ir palinkimo, ir įpratimo, ir sąmoningo nusistatymo, ir patyrimu išmėginto sugebėjimo eit į šitą tikslą. Šitokis sąmoningas bei įprastas nusistatymas doros dalykuose vadinamas dorybe. Apibendrinant šitą sąvoką kitoms veikimo sritims, galima pavadinti panaši veikiančio asmens savybė pastovia bei sąmoninga dispozicija, arba, lietuviškai tariant, pastoviu bei sąmoningu nusiteikimu.

Kai pedagoginis veikimas stengiasi ugdyti išvystomosiomis savo pareigomis subjektyvines gyvenimo lytis, jis gamina auklėtiniuose ne ko kito, kaip šitų pastovių bei

sąmoningų nusiteikimų. Ugdymas tarsi daro auklėtinį vertą tos gėrybės, kuri sudaro ugdomojo veikimo tikslą. Jei, pavyzdžiui, protinimo srityje tiesa yra aukščiausia objektyvinė pedagoginė gėrybė, tai atitinkančią ją subjektyvinę vertybę sudarys žmogaus pastovus bei sąmoningas intelektualinis nusiteikimas suprasti tiesą, ją palaikyti savo dvasioje ir jos kaskart intensyviau siekt ateityje. Pastovūs bei sąmoningi auklėtinio nusiteikimai ir yra ugdomosios vertybės. Palygintos su objektyvinėmis pedagoginėmis gėrybėmis jos yra subjektyvinės ta prasme, jog glūdi auklėtinio prigimtyje. Tiesa kaipo pedagoginė gėrybė yra objektyvuota žinijoje, kuri perteikiama auklėtiniui tarsi iš šalies. Atitinkąs ją intelektualinis nusiteikimas, kaipo ugdomoji vertybė, glūdi ugdymo subjekte, arba auklėtinyje, ir yra lavinamas išvystomąja ugdymo pareiga.

Ne pro šalį bus čia pastebėjus, kad ugdomoji vertybė, palyginta su pedagogine gėrybe, yra artimesnis ugdymo tikslas. Imant visą žmogaus minties istoriją, reik konstatuoti, kad tiesa tepasiekiama per tinkamą intelektualinį žmogaus nusiteikimą, bet ne atvirkščiai. Todėl ir intelektualiniame žmogaus lavinime artimiausias tikslas yra išvystymas jame tinkamo protinio nusistatymo, per kurį jau paskui siekiamas yra ir tolimesnis tikslas, reiškia – pati tiesa. Esant tokiam skirtumui tarp pedagoginės gėrybės ir ugdomosios vertybės, pastaroji, kaipo artimesnis ugdymo tikslas, vadinama pirmosios atžvilgiu pedagogine priemone. Ir iš tikro tinkamas, pavyzdžiui, intelektualinis nusiteikimas yra priemonė atžvilgiu į tą galutinąjį protinimo tikslą.

Dabar jau aišku, kad ugdomąsias vertybes protinimo srityje sudaro ne perteikiamos auklėtiniui žinios, bet išvystomi jame pastovūs bei sąmoningi nusiteikimai, arba dispozicijos, kurios apreiškia jo laisvą orientaciją dirbamoje srityje

ir sugebėjimą savarankišku protiniu darbu tiek taikyt įgytas žinias prie naujų aplinkybių, tiek dauginti savo žiniją naujais patyrimais bei protiniais išvadžiojimais. Ugdomuoju laiku, arba brendimo metu, auklėtiniui, aiškus dalykas, negali būti suteiktos visos žinios, reikalingos būsimam jo gyvenimui, nei pilnai išvystytos protinės jo galios. Tinkamai sudaryti jame polinkiai bei nusiteikimai gali tačiau nustatyti jį tokiu būdu, kad jam bus visados lengva prisitaikyti prie reikalavimų, kurių gyvenimas statys jo protiniam sugebėjimui. Todėl atsižvelgiant į pagrindinę ugdomąją vertybę protinimo srityje reik pasakyti, kad protinimas turi išvystyti auklėtinyje maksimumą intelektualinio sugebėjimo siekti tiesos, turint tą minimumą žinių, kuris jam yra perteiktas.

Tikslas yra siekiamoji priežastis, arba tai, ko dėlei kas nors daroma arba įvyksta. Uždavinys yra tai, kas privalu daryti norint tikslą pasiekti. Taigi ugdomasis protinimo uždavinys yra tai, kas privalu daryti, norint pasiekti galutinąjį protinimo tikslą, t. y. tiesą. Šitas netiesioginis tikslas reik siekti čia per tiesioginį tikslą, kuris yra tinkamas protinis nusiteikimas, tarnaująs priemone tiesai atsiekti. Iš čion aiškėja ugdomojo uždavinio esmė. Ugdomasis uždavinys yra ne kas kita kaip užduoto ugdomojo tikslo įvykdymas auklėtinio prigimtyje suteikimu jam atitinkamo pastovaus bei sąmoningo nusiteikimo.

Iš to, kas pasakyta, lengva padaryti bendra išvada, kad ugdomasis uždavinys reikalauja sujungti ugdymo tikslą su auklėtinio prigimtimi ir kad todėl jis nustatomas, iš vienos pusės, tikslo turiniu, o iš antros pusės – auklėtinio prigimties savybėmis. Geriausias ugdymo tikslas gali būti sukompromituotas ir todėl neįvykdomas, jei atitinkamas pedagoginis uždavinys bus sprendžiamas neatsižvelgiant į auklėtinio prigimties galimybes ir atitinkančias ją veikimo priemones. Todėl, pildydamas kurį

nors ugdymo uždavinį, pedagogas privalo sykiu laikyti galvoje tiek ugdomąjį tikslą, tiek savo auklėtinio prigimtį. Tik derinant tikslą su prigimtomis auklėtinio galiomis bei polinkiais, galima tinkamai atlikti pedagoginis savo uždavinys.

Pedagoginiai, arba ugdomieji, uždaviniai atliekami ugdomosiomis funkcijomis, arba pareigomis. Mes jau žinome, kad kiekvienoje ugdymo srityje gali bei privalo reikštis formalinė išvystomoji ir materialinė perteikiamoji ugdymo pareiga. Pavyzdžiui, protinimo srityje materialinė pareiga reiškiasi žinių tiekimu mokiniams, ogi formalinė pareiga lavina sykiu išviršines jusles, tarnaujančias nuvokiamajam jutimui, išvidines jausles, tarnaujančias vaizdavimui, ir pagaliau protą, tarnaujantį mąstymo reikalui. Savo ruožtu išvystomoji pareiga reiškiasi skatinimu ir drausminimu. Skatinimas yra teigiamasis, drausminimas – neigiamasis jo momentas. Skatinimas stengiasi, taip sakant, teigiamuoju veikdymu išvystyti žmogaus galias, t. y. jis stengiasi sužadinti savarankišką žmogaus galių veikimą, pateikti joms maisto ir jas vaduoti kuriamąja pakraipa. Kai, pavyzdžiui, mokytojas, įdomiai sutvarkęs pamokos turinį, stengiasi sužadinti savarankišką mokinių protavimą ir tuo pačiu suima visą jų dėmesį ir veda juos į pasistatytąjį tikslą, galima pasakyti, kad jo einama teigiamojo skatinimo keliu. Atvirkščiai, neigiamasis protinimo būdas, vadinamas drausminimu, stengiasi draudimu bei baudimu pašalinti visas kliūtis, kurių gali būti belavinant protines žmogaus galias.

Pridėsiu prie šios progos taisyklę, kad juo geriau yra sutvarkyta teigiamoji skatinimo pareiga, juo mažiau tenka auklėtojui naudotis neigiamąja drausminimo pareiga, nes geras skatinimo metodas jau pats drausmina auklėtinį išvidiniu būdu be išviršinio drausminimo priemonių. Taigi jei tarp išvystomosios ir perteikiamosios ugdymo pa-

reigos privalu išlaikyti, kaip sakyta, pusiausvyra, tai tarp skatinimo ir drausminimo privalo būti išlaikytas priešingas santykis: čia privalu visuomet stengtis teigiamoji skatinimo pareiga plėsti neigiamosios drausminimo pareigos sąskaita ir dargi rūpintis, kad drausminimo pareiga iš išviršinės, paremtos moraline prievarta, pasidarytų išvidine, paremta laisvu įsitikinimu.

Išvystomoji skatinimo pareiga naudojasi trimis priemonėmis, būtent: pratinimu, pamokymu ir įkvėpimu. Pratinimas sudaro pastovių įpročių, pamokymas suteikia šalia įpročio atitinkamo sąmoningumo, įkvėpimas atbaigia pastovų bei sąmoningą nusiteikimą ir daro jį reikšmingą ateičiai. Tikrą pedagoginę vertybę kaip tik sudaro toksai pastovus nusiteikimas arba dispozicija, kuri, būdama žmogui įdiegta ugdymo priemonėmis, veda jį norimu keliu per visą gyvenimą. Skatinimu ir drausminimu, protinimu, pamokymu ir įkvėpimu ugdymas privalo išdirbti auklėtinyje tokių pastovių nusiteikimų visose jo gyvenimo srityse ir sudaryti šitaip jame tvirtą būdą, kuris tarnautų jam tikra atrama gyvenime jo kovoje už savo idealus.

Bet grįžkime prie pedagoginių uždavinių.

Ugdymas, paimtas apskritai, turi ruošti žmogų pilnutiniam gyvenimui. Tačiau kiek esama pagrindinių sričių pilnutiniame gyvenime, tiek gali būti pagrindinių ugdomųjų uždavinių. Fizinę prigimtį atitinka fizinio mankštymo uždavinys, kultūrą – kultūrinio lavinimo uždavinys, religiją – religinio auklėjimo uždavinys. Fizinis mankštymas, kultūrinimas ir religinimas ir yra trys pagrindiniai ugdymo uždaviniai, vykdomi pagal tris pagrindines gyvenimo sritis. Patyrimas rodo, kad kultūrinimas yra tiek sudėtingas ugdymo uždavinys, jog esama reikalo jisai suskirstyti į atskirus smulkesnius ugdymo uždavinius. Tačiau tolesnis kultūrinimo skirstymas eina

jau ne gyvenimo sritimis, bet žmogaus galiomis, kurios pedagogikos atžvilgiu yra žmogaus protas, valia ir estetinis jausmas. Pagal tai gauname tris naujus ugdomuosius uždavinius, būtent: protinimą, dorinimą ir estetinimą. Tokiu būdu vieningas iš savo pagrindo ugdymas susiskirsto į penkis pagrindinius uždavinius, kurie, kaip matėme, yra fizinis lavinimas, protinimas, dorinimas, estetinimas ir religinimas ir kurių tinkamas suderinimas sudaro ugdymo sistemą.

Galima išgirsti kartais, kad ugdymas turįs individualinio, visuomeninio ir tautinio uždavinio, būtent, kad jis privalo pilnai bei galingai išvystyti žmogiškąjį individą, išauklėti jame visuomeninius instinktus ir pagaliau suteikti jam tautinio solidarumo jausmų. Tačiau reik pastebėti, kad nei individualinis, nei visuomeninis, nei tautinis auklėjimas negali sudaryti ugdyme atskiro uždavinio ta pačia prasme, kaip kad ugdomieji uždaviniai yra fizinis mankštymas, protinimas, dorinimas, estetinimas ar religinimas. Visi šitie ugdomieji uždaviniai atitinka arba vieną kurią žmogaus gyvenimo sritį, arba vieną kurią žmogaus galią. Tuo tarpu individualinis, visuomeninis ir tautinis auklėjimas neatitinka nei atskiros žmogaus gyvenimo srities, nei atskiros žmogaus prigimties galios. Iš tikrųjų individualinis ir visuomeninis auklėjimas liečia ugdymo atžvilgį, kuris gali reikštis vykdant įvairius ugdymo uždavinius, pavyzdžiui, dorinimą, religinimą, ogi tautinis auklėjimas liečia ugdymo lytį, kuri išsyk reiškiasi visuose ugdymo uždaviniuose, pradedant nuo fizinio lavinimo ir baigiant religinimu.

Taigi nei individualinis, nei visuomeninis, nei tautinis auklėjimas negali būti pašalintas iš ugdymo sistemos, nors jie ir nesudaro tiesioginių arba pagrindinių ugdymo uždavinių. Jie tėra, galima sakyti, netiesioginiai arba šalutiniai ugdymo uždaviniai, kurie tačiau turi nemaža reikšmės.

Ypač reik pabrėžti, kad vienas iš svarbiausių šalutinių pedagogijos uždavinių šiais laikais yra auklėtinių visuomeninimas solidarumo principais, kad jie, išėję į platų visuomenės gyvenimą, būtų pastoviai nusiteikę derinti sutartinėje savo individualinius reikalus su visuomeniniais reikalais pagal šituos solidarumo principus.

Paimtas savo visumoje, ugdymas turi ruošti žmogų visoms gyvenimo sritims ir lavinti visas žmogaus galias visais deramais atžvilgiais. Kai ugdymo sistema atsako šitiems reikalavimams, ji tinka pavadinti pilnutinio ugdymo sistema. Esama trijų pagrindinių pilnutinio ugdymo principų, kurie privalu sistemingai išlaikyti visame bendrame kiekvieno žmogaus ugdyme, nežiūrint į tai, ar šito ugdymo dydrodis yra mažesnis, ar didesnis. Tai yra pilnatvės, harmonijos ir subordinacijos principai. Pilnatvės principas reikalauja, kad būtų lavinamos visos žmogaus galios (protas, valia, jausmai) ir žmogus būtų ruošiamas visoms gyvenimo sritims (prigimčiai, kultūrai, religijai). Harmonijos principas reikalauja, kad tarp atskirų žmogaus galių ir tarp atskirų žmogaus gyvenimo sričių būtų išlaikytas deramas proporcionalumas. Neprivalu, pavyzdžiui, neproporcionaliai išvystyti žmogaus protas palyginant su jo valia arba jausmais, lygiai taip pat kaip neprivalu per daug atsižvelgti, pavyzdžiui, į prigimties sritį palyginant su kultūra ar religija. Subordinacijos principas reikalauja, kad žemesnės žmogaus galios būtų palenktos aukštesnėms, t. y. jausmai – valiai, valia – protui, ir kad taip pat žemesnės gyvenimo sritys būtų palenktos aukštesnėms, t. y. prigimtis – kultūrai, kultūra – religijai.

Jei ugdymo sistemoje neišlaikomas bet kuris iš trijų nusakytų principų, negalima jau kalbėti apie pilnutinį ugdymą, nes tuomet yra gaunama vienašalė ugdymo pakraipa. Kai, pavyzdžiui, yra neproporcionaliai vystoma viena kuri žmogaus galia ir dargi be deramos priklausomybės

su kitomis žmogaus galiomis, gaunami pedagoginiai intelektualizmas, voliuntarizmas ir estetizmas. Intelektualizmas suteikia principialios persvaros protui, voliuntarizmas – valiai, estetizmas – estetiniam jausmui. Kai ugdymo centro svoris yra dedamas vienoje kurioje gyvenimo srityje be deramos priklausomybės su kitomis gyvenimo sritimis, yra gaunami pedagoginiai natūralizmas, arba realizmas, humanizmas ir pietizmas. Natūralizmas suteikia principialios persvaros fizinei prigimčiai, humanizmas – žmogiškajai kultūrai, pietizmas – religijai. Pagaliau kai ugdymas suteikia principialios persvaros individo, visuomenės ar tautos reikalams, gauname pedagoginius individualizmą, socializmą ar nacionalizmą. Tai yra trys vienašalės pedagoginės pakraipos, iš kurių pirmiedvi ima ugdymo uždavinius išskiriamuoju individualiniu ar visuomeniniu atžvilgiu, ogi trečioji suteikia nelygstamosios vertės ne ugdymo turiniui, bet tautinei jo lyčiai.

Ugdomųjų pareigų atžvilgiu vienašalės pedagoginės pakraipos yra, kaip buvo jau anksčiau minėta, pedagoginis formalizmas, teikiąs persvaros išvystomajai ugdymo pareigai, ir pedagoginis materializmas, teikiąs persvaros perteikiamajai ugdymo pakraipai. Prie šitų dviejų vienašalių pakraipų reik dar pridėti pedagoginis rigorizmas ir pedagoginis liaksizmas, iš kurių dviejų pirmasis per daug pasitiki išvystomąja drausminimo galia, o antrasis – išvystomąja skatinimo galia.

Kaip matome, kiekviena vienašalė pedagoginė pakraipa pagauna vieną kurį pilnutinio ugdymo momentą, atitraukia jį nuo visos sistemos ir suteikia jam neproporcionaliai didelės reikšmės. Kiekviena tokia pakraipa turi tiesos dalelę ir turi tiek klaidos dalių, kiek tikrų pilnutinio ugdymo momentų ji, iš antros pusės, neigia. Ogi pilnos tiesos tegalima tikėtis vien iš tokios ugdymo siste-

mos, kuri į savo pagrindą deda pilnutinio ugdymo idealą.

Baigiant įvedamuosius aiškinimus, man tenka dar nustatyti santykiai tarp auklėjimo bei lavinimo, iš vienos pusės, ir pilnutinio ugdymo sistemos, iš antros pusės. Kultūringos tautos išreiškia ugdymo sąvoką auklėjimo vardu, bet šalia šito plataus supratimo auklėjimo žodžio vartoja tą patį žodį dargi siaurąja prasme. Taip, pavyzdžiui, vartoja prancūzai savo žodį *éducation*, vokiečiai – *Erziehung*. Ir *éducation*, ir *Erziehung* reiškia ir ugdymą apskritai, ir auklėjimą. Tuo tarpu auklėjimas tesudaro vieną tik ugdymo dalį ir būtent tąją, kur vyrauja dorinimo uždavinys. Išauklėtas žmogus bus tasai, kas yra gavęs tvirtą dorinį pagrindą ir savo valios jėga įstengia save valdyti visame gyvenimo plote, neišskiriant net išviršinio padorumo. Kitą svarbią ugdymo dalį, būtent tąją, kur vyrauja protinimo uždavinys, sudaro lavinimas, kurį prancūzai išreiškia žodžiu *instruction*, vokiečiai – žodžiu *Bildung*. Išlavintas žmogus (prancūzų *un homme instruit*, vokiečių *der Gebildete*) bus tasai, kas yra gavęs intelektualinį pagrindą, kuris duoda jam galimybės laisvai orientuotis kultūrinio gyvenimo klausimuose, turint tam tikrą erudicijos minimumą. Reik čia pridurti, kad kaip išviršinis padorumas nesudaro dar tikro išsiauklėjimo, taip įgyta atmintimi erudicija dar nesudaro tikro išsilavinimo.

Dorinis auklėjimas ir protinis lavinimas, kad ir užima ugdyme dvi labai žymias dalis, vis dėlto jo viso neišsemia, nes, šalia jųdviejų, esama dar fizinio mankštymo, estetinio lavinimo ir religinio auklėjimo. Bet jei protinio lavinimo ir dorinio auklėjimo rolė yra didelė ugdymo sistemoje apskritai, tai judviejų rolė proporcionaliai dar labiau didėja mokykloje, kur fizinis mankštymas, estetinis lavinimas ir religinis auklėjimas paprastai nesudaro

pagrindinių uždavinių. Mokykloje paprastai protinis lavinimas eina pirmoje eilėje, seka toliau dorinis auklėjimas ir pagaliau randa joje daugiau ar mažiau vietos fizinis mankštymas, estetinis lavinimas ir religinis auklėjimas. Juo daugiau lavinimas turi bendro pobūdžio, juo tampriau jis yra surištas su auklėjimu ir sykiu – su kitais ugdymo uždaviniais.

Kaip matome, mokykla neaprėpia pilnutinio ugdymo jo visumoje, ir neaprėpia todėl, kad ji nėra vienintelis ugdymo veiksnys. Bet tai dar nereiškia, kad mokykla, ypač bendroji, gali nesiskaityti savo veikime su pilnutinio ugdymo reikalavimais. Kaipo viename tik iš ugdomųjų veiksnių, joje dažniausiai vyrauja auklėjamasai lavinimas, bet, šalia to, mokykla turi galimybės atsižvelgti į pilnutinio ugdymo sistemą, taip sakant, pro mokymo pareigą. Pasirodo, kad joks ugdomasis uždavinys negali apsieiti be pamokymo priemonės, o iš kitos pusės, mokymas gali turėti visai realios įtakos į kiekvieną ugdomąjį uždavinį. Tai ir yra sąmoningai siekiama bendrame auklėjamajame lavinime.

Bendrojo lavinimo mokykloje mokomoji medžiaga, arba protinimo turinys, privalu parinkti ir sugrupuoti ne tiek pagal teorines mokslo kategorijas, kiek pagal gyvenimo sritis, į kurias naujoji karta turi būti įvesta. Trys pagrindinės gyvenimo sritys, kaip žinome, yra prigimtis, kultūra ir religija. Todėl auklėjamasai lavinimas, arba protinimas, privalo ne tik patiekti žinių iš kiekvienos gyvenimo srities, bet dargi įkvėpti auklėtiniams tam tikro praktinio nusistatymo kiekvienoje iš šitų sričių, stengdamasis savo priemonėmis stiprinti valią, lavinti būdą, skatinti dorinį bei religinį jausmą, nekalbant jau apie paprastą nusimanymą, suteikiamą pamokymais ir mokymu apskritai. Tokiu būdu, renkant mokomąją medžiagą, yra atsižvelgiama auklėjamajame lavinime į reikalavimą,

kad pilnutiniam gyvenimui būtų ruošiamas pilnutinis žmogus.

Mokomosios medžiagos sutvarkymas turi būti irgi taikomas pilnutinio ugdymo reikalams. Prigimtis, kultūra ir religija nėra trys gyvenimo sritys, kurios eina viena po kitos, ištįsusios atskiruose gyvenimo plotuose ir atskiruose amžiaus tarpsniuose. Tikrame gyvenime prigimtis, kultūra ir religija viena kitą perveria, viena kitai turi grįžtamosios įtakos. Todėl ir auklėjamajame lavinime prigimties, kultūros ir religijos mokslai privalo ne eiti vieni po kitų įvairiais amžiaus tarpsniais, bet plisti bei pilnėti koncentriniais ratais, t. y. prigimties, kultūros ir religijos klausimai privalo būti gvildomi bendroje protinimo sistemoje nuo pat pradžios iki pat galo. Sulig tuo, kaip auklėtinis bręsta, tur rimtėti šitų klausimų statymas bei sprendimas, ir tai turi eiti gretimais visose gyvenimo srityse. Kai viena kuri protinimo sritis, atitinkanti prigimtį, kultūrą ar religiją, atsilieka brendimo vyksme arba net išsikiša per daug į priekį, kenčia nuo to ne tik lavinimo, bet ir auklėjimo pusiausvyra, kas negali neturėti neigiamosios reikšmės visam gyvenimui. Specialiajame lavinime šitie reikalavimai žymia dalimi arba net visai nustoja savo prasmės.

Lengvesniam susiorientavimui pilnutinio ugdymo sistemoje ir jo pareigose yra žemiau patiekiamos dvi atitinkamos bendrosios schemos.

Pilnutinio ugdymo sistema

	Objektyvinės gyvenimo lytys	Subjektyvinės gyvenimo lytys	Bendrosios ugdymo vertybės	Atskiros ugdymo vertybės: I Teorinė sritis	II Praktinė sritis	III Estetinė sritis	Pedagoginiai uždaviniai		
Pilnutinis ugdymas pilnutiniam gyvenimui	Bažnyčia	religija	dvasios klestėjimas	7. tikėjimas (dogmų išpažinimas)	8. meilė (šventųjų bendravimas)	9. viltis (sakramentalinė praktika)	religinimas	>>>>	pietizmas
	civilizacija	kultūra	sielos galių išvystymas	4. išlavintas protas (žinija)	5. išauklėta valia (dora)	6. estetinis jausmas (menas)	kultūrinimas: protinimas dorinimas estetinimas	>>>>	humanizmas (klasicizmas)
	gamta	prigimtis	kūno nusiteikimas aukštesniems tikslams	1. tikslus juslių veiklumas	2. fizinis galingumas	3. savaiminga kūryba	fizinis lavinimas	>>>>	natūralizmas (realizmas)
				↓ intelektualizmas	↓ voliuntarizmas	↓ estetizmas	a) *individualinis* auklėjimas, b) visuomeninis auklėjimas, c) tautinis auklėjimas	>>>>	individualizmas; socializmas; nacionalizmas

Pastaba. Ženklas >>>> nurodo vienašalę pedagoginės pakraipos linkmę, duodančią išskiriamosios persvaros ar vienai kuriai gyvenimo sričiai, ar vienai kuriai gyvenimo galiai, ar vienam kuriam ugdymo atžvilgiui.

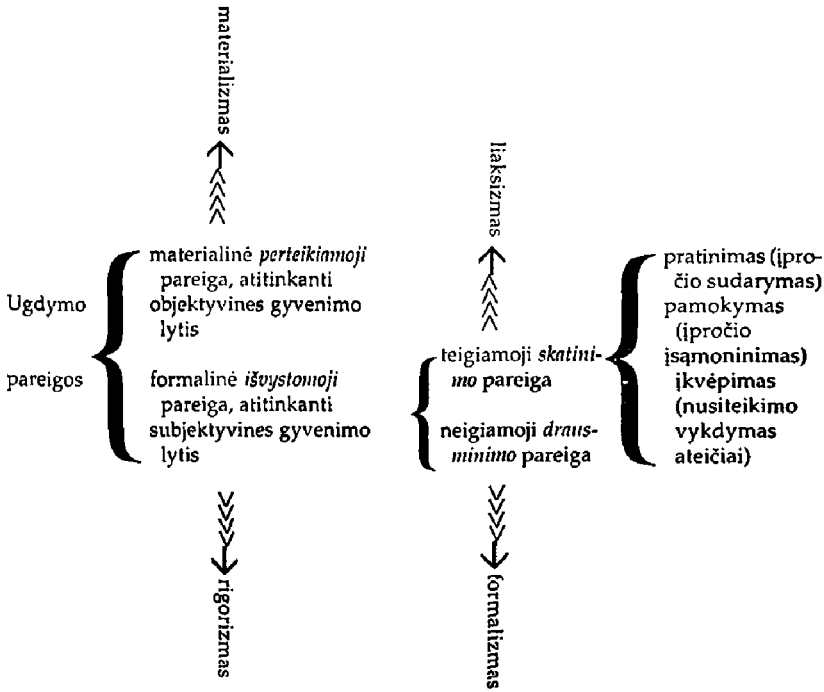

II. Mokyklų tipai

Bendrybės

Mokykla dera aptarti kaipo išviršiniu būdu suorganizuota sutelktinio lavinimo lytis. Bendrąjį savo uždavinį mokykla gali įvairiai suprasti bei vykdyti pagal tai, kokį tikslą jinai statosi – bendrąjį ar specialųjį lavinimą. Sulig tuo esama dviejų pagrindinių mokyklos rūšių: yra tai, iš vienos pusės, bendrojo lavinimo, o iš antros pusės – specialiojo lavinimo mokyklos, arba trumpiau – bendrosios ir specialinės mokyklos. Bendrojo lavinimo mokyklos stengiasi protinti, arba lavinti žmogų apskritai, bet neruošia jo vienai

kuriai profesijai. Specialiojo lavinimo mokyklos turi uždavinio paruošti savo mokinius tam tikrai profesijai, kuriai jie yra pasiryžę tarnauti.

Dažnai prieš specialiojo lavinimo mokyklas statomos yra auklėjamosios mokyklos. Tačiau mokyklų suskirstymas į auklėjamąsias ir specialines nėra visai taisyklingas. Kai kokia nors mokykla tarnauja specialiajam lavinimui, tai dar nereiškia, kad ji neprivalo turėti auklėjamosios įtakos savo mokiniams. Vienas tik gerai sutvarkytas ir sistemingai vedamas mokymas jau savaime turi mokiniams auklėjamosios reikšmės. Bet ir be šitos savaimingos įtakos specialinė mokykla, kiek ir kaip galėdama, neprivalo praleisti nė vienos progos, tinkančios mokiniams sąmoningai auklėti. Antra vertus, vadinamosios auklėjamosios mokyklos ne vien auklėjimui tetarnauja. Kaipo mokyklos jos turi pagrindinio uždavinio lavinti savo mokinius protinimo priemonėmis. Tokiu būdu auklėjimas net nesudaro jose pirmutinio uždavinio, nors visuomet yra privalomas faktinos galimybės ribose.

Tiesa, reik pripažinti, kad bendrojo lavinimo mokyklos turi daugiau auklėjamosios įtakos kaip kad specialiojo lavinimo mokyklos, nes ruošimas prie vienos kurios profesijos neduoda tiek gerų progų auklėjamajam veikimui, kiek gali jų patiekti bendrasis lavinimas, lygiai atsižvelgiąs į visas žmogaus gyvenimo sritis ir į visas žmogaus prigimties galias. Vis dėlto auklėjimo laipsnio skirtumas, kurio esama tarp bendrosios ir specialinės mokyklos, nepateisina mokyklų suskirstymo į auklėjamąsias ir specialines. Prieš specialines mokyklas tegalima teisėtai pastatyti vien bendrojo lavinimo arba bendrosios mokyklos.

Kaip žmogaus gyvenime bendras išsilavinimas neišskiria specialiojo, ir atvirkščiai, taip bendroji mokykla žmogaus lavinime neišskiria specialinės, ir atvirkščiai. Principe esama tarp jųdviejų priklausomybės arba net solidarumo,

nes žmogus yra gyvenime reikalingas tiek bendrojo išsilavinimo, tiek pasiruošimo prie vienos kurios profesijos. Aišku net savaime, kad juo giliau ir ilgiau žmogus yra lavinamas bendrai, juo aukštesnei profesijai jis gali būti paskui skiriamas ir ruošiamas. Ne visi, žinoma, gali pereiti visus bendrojo lavinimo laipsnius, betgi visiems yra privalomas tam tikras bendrojo lavinimo minimumas, kuris yra reikalingas bet kuriam pašaukimui, bet kuriai profesijai. Todėl visas žmogaus lavinimas prasideda bendruoju lavinimu ir, einant normaliomis vėžėmis, baigiasi specialiuoju. Tai net padaro, kad liaudies mokyklos, kurios daugeliui žmonių yra vienintelės einamos mokyklos, pradeda visuomet nuo grynai bendrojo lavinimo ir nuo antro savo veikimo laipsnio nuolat linksta į specialųjį lavinimą. Dėl šitos priežasties galima net būtų laikyti liaudies mokyklos tarputiniu tipu tarp bendrųjų ir specialiųjų mokyklų.

Tuo, kas pasakyta apie bendrąjį lavinimą, galima visai pateisinti priimta mokykloms bendra terminologija, kuri težino bendrajam lavinimui tik aukštesniąją mokyklą, bet nežino aukštosios, ogi specialiajam lavinimui težino žemesniąją mokyklą, bet nežino pradinės. Iš kitos pusės, tik bendrajam lavinimui tegali būti tikrai pradinės mokyklos ir tik specialusis lavinimas tegali baigtis aukštąja mokykla. Užtat ir bendrajam, ir specialiajam lavinimui gali būti vidurinių mokyklų. Visa tai geriau paaiškės iš schemos.

Mokyklos	1 laipsnis	2 laipsnis	3 laipsnis	4 laipsnis
bendrosios	pradinės	vidurinės	aukštesniosios	
specialinės	"	žemesniosios	vidurinės	aukštosios

Norint padaryti mokyklinių tipų apžvalgą, reik pereiti visi laipsniai tiek bendrajame, tiek specialiajame lavinime ir pasistengti susekti kiekviename laipsnyje dažniausiai be-

sikartoją kultūringose šalyse mokyklų tipai. Pirmas bendrojo lavinimo laipsnis suteikiamas pradinėse mokyklose. Nuo jų trumpos charakteristikos ir tenka man pradėti kalbamoji apžvalga.

1. *Laudies lavinimo tipai*

a. Apatinė liaudies pradinės mokyklos dalis. Pradinė mokykla kartais vadinama liaudies mokykla. Šituodu pavadinimu, pavartotu pirmajam bendrojo lavinimo mokyklos laipsniui išreikšti, atitinka du Vakarų Europos pavadinimus, būtent, posakis „pradinė arba pradžios mokykla" atitinka prancūzų terminą *école primaire*, ogi posakis „liaudies mokykla" – sudurtinį vokiečių žodį *Volksschule*. Pasirodo, kad tiek istoriniai, tiek pedagoginiai motyvai verčia identifikuoti, arba sulyginti, šituodu pavadinimu. Faktas yra, kad didėjant tautų kultūringumui pirmasis bendrojo lavinimo laipsnis stengiasi tapti visuotiniu, t. y. stengiasi apimti visus visuomenės sluoksnius, nežiūrint jų socialinės padėties. Ir tai yra ne tik savaiminga kultūrinių tautų linkmė, bet ir sąmoningas jų nusistatymas, apsireiškiąs valstybiniuose švietimo įstatymuose. Mat valstybė, kaipo tam tikra organizuota visuomenės lytis, negali apsieiti be mažesnio ar didesnio visų savo narių išsilavinimo. Kiekvienas pilietis, kad galėtų pakelti savo prievoles ir naudotis savo teisėmis ir dargi dirbti kultūrinį darbą savo visuomenėje, turi įsigyti minimumą reikalingiausių žinių ir bendrojo išsilavinimo. Kultūringos valstybės nepalieka šito reikalo savo piliečių nuožiūrai, bet uždeda jiems mokomosios prievolės, reiškia – verčia juos visus išeiti bendrojo mokslo minimumą privatiniu būdu namie arba viešuoju būdu – tam tikroje mokykloje.

Mokymosi prievolė prasideda vaikams paprastai 6–7 metais ir baigiasi 14–15 amžiaus metais, t. y. ji apima paprastai

8 metų laikotarpį. Pirmi ketveri metai sudaro apatinę liaudies pradinės mokyklos dalį. Tai bendriausias liaudies lavinimo pagrindas. Iš jo išauga viršutinė liaudies pradinės mokyklos dalis, kuri apima antrus ketverius metus ir kiek jau atsižvelgia į praktinio gyvenimo reikalavimus.

Esama nemaža pedagogų teoretikų ir praktikų politikų, kurie stengiasi pravesti visuotinosios pradinės mokyklos idėją, t. y. padaryti bent pirmąją pradinės mokyklos dalį privalomą visų visuomenės sluoksnių visiems vaikams, nežiūrint į tai, ar jie pasitenkins liaudies mokykla, ar eis toliau mokslą aukštesnių laipsnių mokyklose. Čia norima visuotinoji mokymosi prievolė realizuoti visuotinai privalomoje pradinėje mokykloje.

Visuotinai privalomos pradinės mokyklos šalininkai visai teisingai nurodinėja, kad šitokia mokykla gali tarnauti solidarumo jausmams ugdyti visuose visuomenės sluoksniuose, tuo tarpu vaikų iš pat pradžios suskirstymas tarp liaudies ir aukštesniųjų laipsnių mokyklų šitą solidarumą mažina, nes aukštesniųjų mokyklų auklėtiniai įpranta iš aukšto žiūrėti į liaudies mokyklos vaikus. Kai viduriniai ir aukštesnieji visuomenės sluoksniai privengia siųsti savo vaikus į liaudies mokyklas, šios pastarosios ima virsti „biednuomenės" mokyklomis su tam tikromis ypatybėmis. Visuotinai privalomos liaudies pradinės mokyklos naudai nurodoma dargi tai, kad labai dažnai nėra galimybės aiškiai išspręsti, ar 6–7 metų vaikas atitiks savo gabumais aukštesniąsias mokslingas mokyklas, ar turės baigti savo mokslą pradiniame išsilavinimo laipsnyje. Tuo tarpu jei jau vaikas turi baigti savo mokslą pradiniame išsilavinimo laipsnyje, tai yra daug tikslingiau, kad jis baigtų liaudies pradinę mokyklą, negu išstotų iš pirmųjų aukštesniosios mokyklos klasių, kurios, kaipo įžengiamieji laiptai į aukštesnį mokslą, yra mažiau pritaikytos gyvenimo reikalavimams kaip kad gerai ir praktingai sutvarkyta liaudies pradinė mokykla.

Visuotinai privalomos pradinės mokyklos priešininkai nurodinėja dažniausiai į tai, kad aukštesniųjų sluoksnių vaikai, suėję vienoje mokykloje su žemesnių sluoksnių vaikais, bus sukliudyti dorinėje ir mokslinėje savo pažangoje. Į tai visų pirma atsakoma, kad doriniu atžvilgiu būti vargingam ir būti blogam, būti turtingam ir būti išmintingam, būti iš viršaus padoriam ir būti iš vidaus doram nėra tas pats. Gerų ir blogų savybių turi vaikai iš visų sluoksnių, tik šios savybės yra įvairios pas įvairių grupių vaikus. Be to, aiškiai pagedusiems vaikams kultūringuose kraštuose steigiamos specialios mokyklos, taigi liaudies mokyklos gali būti nuo tokių vaikų atpalaiduotos. Pagaliau kodėl būtinai blogesni vaikai turi turėti daugiau įtakos už geresniuosius, mažiau išauklėti – už labiau išauklėtus? Gerai pastatyta ir tinkamai vedama mokykla kaip tik šituos pastaruosius gali panaudoti bendram mokyklos lygiui pakelt ir atsiekt išdavų, kurių kitaip atsiekti būtų daug sunkiau.

Rimtesnis yra priekaištas visuotinai privalomoms pradinėms mokykloms, kai sakoma, kad jose aukštesniųjų sluoksnių vaikai yra sukliudomi savo mokslo pažangoje, kadangi žemesniųjų sluoksnių vaikai dažnai neturi namie tinkamų mokslui aplinkybių ir todėl negali sėkmingai dirbti naminių darbų, kas turi neigiamai atsiliepti į jų mokslo pažangą, palyginti juos su aukštesniųjų sluoksnių vaikais, besinaudojančiais geresnėmis gyvenimo aplinkybėmis ir inteligentingesne aplinka. Šitas trūkumas stengiamasi kai kur papildyti steigimu tam tikrų prieglaudų, kur vargingų žmonių vaikai galėtų rasti tinkančios mokslui vietos ir atmosferos dienos metu. Tačiau pigu suprasti, kad ten, kur visuomenės kultūra žemai testovi, įsteigti pakankamai panašių prieglaudų nėra lengvas dalykas, o tikrai kultūringoje visuomenėje jos nelabai reikalingos, nes joje beveik visų sluoksnių vaikai gali naudotis pakankamomis sąlygomis mokytis namie.

Apskritai pasirodo, kad teisinga pati savaime visuotinai privalomos pradinės mokyklos idėja, būdama įvykdyta, tik tada tegali atnešti daugiau naudos negu žalos, jei tokios visuotinai privalomos pradinės mokyklos stovės ne blogiau už žemesnes aukštesniųjų mokyklų klases ir jei visuomenės kultūra gali laiduoti visų sluoksnių vaikams maždaug pakenčiamas naminio darbo sąlygas. Kitaip visuomenei yra naudingiau, kad bent dalis vaikų išeitų sėkmingai mokslą iš pat pradžios geresnėse vidurinėse ir aukštesnėse mokyklose ir paskui taptų uoliais kovotojais už kultūros bei švietimo pažangą. Ogi nauda, kurios esama iš visuotinai privalomų pradinių mokyklų, būtent – visuomeninio visų sluoksnių solidarumo augimas, gali būti laikinai siekiama ir kitokiomis visuomeninio auklėjimo priemonėmis. Štai kodėl tik kurios ne kurios iš kultūringiausių Europos šalių yra įvedusios pas save visuotinai privalomas pradines mokyklas, nors dauguma iš jų yra jau įvykdžiusios visuotinąją mokymo prievolę. Pavyzdžiui, Prancūzija, Danija, Norvegija ir Bavarijos miestai yra įvedę 4 metų visuotinai privalomas pradines mokyklas, o kai kurie Šveicarijos kantonai yra net įvedę pas save 6 metų liaudies mokyklą, privalomą visiems vaikams.

Taip ar šiaip reik vis dėlto konstatuoti, kad švietimo organizacijos išsivystyme aiškiai pastebima kultūringose šalyse linkmė į tai, kad liaudies mokykla taptų pradine bendrojo lavinimo mokykla visiems visuomenės vaikams. Pasirodo tokiu būdu, kad liaudies pradinė mokykla yra bendroji mokykla dvejopa prasme: ir todėl, kad ji statosi tikslu bendrąjį lavinimą, ir todėl, kad ji stengiasi apimti visus vaikus, pradedančius eiti mokslą.

b. Viršutinė liaudies pradinės mokyklos dalis. Nežiūrint į tai, liaudies mokykla visuomet turės visai specialios reikšmės tai didžiausiai liaudies daliai, kuriai išpuola tenkintis

savo gyvenimui bei veikimui šitos mokyklos patiekiamu lavinimu. Todėl ir liaudies mokyklos sąrangoje, ir mokomosios medžiagos santvarkoje negali nerast atsižvelgimo šitas paprastas faktas. Jei liaudies mokykla yra ne vienam kuriam žmogui, bet visai žmonių masei vienintelė mokykla, kuri jiems tenka eiti, tai ją tvarkant negalima neatsižvelgt į tai, kad taip ar šiaip kiekvienam žmogui yra reikalingas tiek bendrasis, tiek specialusis lavinimas. Šituo galima išaiškinti faktas, kodėl kultūringuose kraštuose 8 metų liaudies pradinė mokykla, pasilikdama visuomet bendrojo lavinimo mokykla, dalijasi į dvi puses, iš kurių dviejų pirmoji sudaro, taip sakant, apatinę, o antroji – viršutinę mokyklos dalį. Vokiečiai pirmąją dalį vadina *gemeinsamer Unterbau*, ogi antrąją dalį – *Oberbau der Volksschule*.

Iš to, kas anksčiau pasakyta, suprantama praktinė tokio suskirstymo reikšmė: apatinė pradinės mokyklos dalis turi grynai bendrojo lavinimo prasmės, o viršutinė jos dalis turi jau kiek specialiai praktinės svarbos, ypač gyvenimui tų mokinių, kurie turės pasitenkinti savo išsilavinime vien pradine mokykla. Suprantama irgi, kodėl tik pirmoji liaudies mokyklos dalis stengiamasi padaryti bendrai privaloma visiems visuomenės vaikams: juk tik šita bendriausioji lavinimo dalis, visiems būtinai reikalinga, sykiu nesiekia jokių specialių praktinio gyvenimo tikslų.

Kai kyla klausimas apie pradinio lavinimo dydrodį (mastą), reik orientuotis pagal tai, kokiose ribose verčiasi gyvenimas žmonių, kurie dažniausiai ruošiami liaudies mokyklose. Pasirodo, kad atsakomybė žmonių, kurie gauna mokslą pradinėse mokyklose, retai kada teišeina iš šeimynos bei valsčiaus ribų. Liaudies pradinėje mokykloje mokomi didžiausioje daugumoje būsimi valstiečiai ūkininkai, darbininkai, amatininkai, žemesnio laipsnio valdininkai ir t. t. Žinoma, yra visuomet pageidaujama suteikti visiems šitiems pilnateisiams visuomenės nariams kuo aukščiausio

išlavinimo ir kuo geriausio išauklėjimo, bet iš kitos pusės, reik skaitytis su tuo, kokį bendrą lygį visuomenės organizacija pajėgia padaryti prieinamą visiems savo nariams. Jei tad bendras visuomenės išlavinimo lygis turi visuomet savo ribas, tai svarbu šitų ribų apibrėžtame plote kuo tikslingiausiai suvartoti visos galimybės ir išvengti neproduktingo energijos bei laiko eikvojimo, kuris nėra pateisinamas nei liaudies mokyklos uždaviniais, nei einančių joje mokslą žmonių reikalais. Pavyzdžiui, atsimenant, kad einančių mokslą pradinėje mokykloje žmonių gyvenimas neišeina jokia prasme iš tautos ir valstybės ribų, būtų netikslinga mokyti jie svetimų kalbų, kai jie neturi galimybės įgauti mokykloje visų žinių, kurios pageidaujamos vienam tik išvidiniam tautos bei valstybės gyvenimui.

Tuos žmones, kurie tegali išeiti vienas liaudies mokyklas, bendras lavinimas privalo paruošti palyginti aukščiausiam žmogiškojo gyvenimo laipsniui; bet kadangi, iš kitos pusės, šitiems žmonėms netenka eiti specialiojo lavinimo mokyklų, tai liaudies mokykla, į tai atsižvelgdama, privalo viršutinėje savo dalyje įdiegti bendrajam lavinimui kiek praktinės pakraipos sulig tuo, kam ji labiausiai tarnauja. Antai kaimo mokykla, kuri didžiausioje daugumoje ruošia gyvenimui bei veikimui būsimus ūkininkus, turi panaudoti kiekvieną gerą progą, kad patiektų savo mokiniams tinkamo nusistatymo žemės ūkio dalykuose. Užtat miesto mokykla, kuri ruošia gvenimui bei veikimui dažniausiai darbininkus ir amatininkus, turi savo mokiniams suteikti kuo daugiausia techninio sugebėjimo, būtinai reikalingo būsimam darbui.

Iš to jau galima spręsti, kad nors pradinės mokyklos turi būti vienodos apatine savo dalimi, jos gali būti įvairios viršutine savo dalimi. Apskritai imant dalyką, pradinės mokyklos yra bendrojo lavinimo įstaigos ir todėl bendrojo lavinimo reikalai nustato jos tipą; bet šitą tipą ji išlaiko

grynumoje tik apatinėje savo dalyje, kuri kultūringuose kraštuose linksta tapti bendrai privaloma visiems visuomenėms vaikams, nežiūrint į tai, ar jie turės pasitenkinti pradine liaudies mokykla, ar stos į aukštesnio lavinimo mokyklas. Viršutinei liaudies mokyklos daliai tenka rūpintis ne tik bendruoju lavinimu, bet ir suteikimu tam tikro praktinio nusistatymo, reikalingo tai profesijai, kuriai tarnaus didžiausia dauguma mokinių, negalinčių išeiti specialinių mokyklų.

c. Aukštesnioji liaudies mokykla. Kultūringuose kraštuose pradinėmis mokyklomis dar nesibaigia liaudies lavinimas. Toliau eina naujas ketverių metų tarpsnis, kurį prancūzai vadina papildomuoju pradinės mokyklos kursu *(cours complémentaire de l'école primaire)*, o vokiečiai – bendrąja tolesnio lavinimo mokykla *(allgemeine Fortbildungschule)*. Pasirodo, kad išėjusio liaudies mokyklas jaunimo negalima dar laikyti tinkamai paruoštu gyvenimo reikalavimams nei išauklėjimo, nei išlavinimo atžvilgiu. Yra tad reikalo tęsti jo bendrasis ugdymas ir didinti sykiu grynai praktinis jo sugebėjimas. Bendrosiomis tolesnio lavinimo mokyklomis ir vadinamos visos tos mokomosios įstaigos, kurios stengiasi turėti auklėjamosios bei lavinamosios įtakos išėjusiam pradines mokyklas abiejų lyčių jaunimui ir esančiam amžiuje tarp 14 ir 18, net 20 metų. Manyčiau, kad šitokias mokyklas mes galime vadinti liaudies aukštesniosiomis mokyklomis.

Tokių mokyklų reikalingumas yra aiškiai jaučiamas mažiau ar daugiau kultūringuose kraštuose. Tas amžiaus tarpas, kurį jos apima, yra fizinio bei dvasinio brendimo laikas; ogi palikimas išėjusio iš pradinės mokyklos jaunimo pilnai jo paties nuožiūrai šituo laikotarpiu yra labai negeistinas. Čia būtinai reikalingas tam tikras vadovavimas, kuris galėtų šitą brendimo vyksmą suimti į sąmoningai

nustatytas vėžes ir išvesti jomis dorų žmonių ir gerų piliečių. Be to, kai jaunimas baigia savo mokslą liaudies pradinėje mokykloje ir paskui neturi reikalo su mokslo dalykais, tai paprastai jis pamiršta ir tai, ko buvo jau pramokęs. Svarbu tad palaikyti liaudies jaunime tai, ko buvo pramokta pradinėje mokykloje, pagilinti žinių supratimas ir apskritai išplėsti jaunuolių akiratis. Pagaliau yra taip pat gyvo reikalo atsižvelgti į profesinius reikalavimus, kurių stato brendimo amžius žmonių, einančių į praktinį gyvenimą, į žemesnes profesijas. Jei viršutinė pradinės mokyklos dalis turi jau kiek atsižvelgti į reikalavimus tos profesijos, kuriai tarnaus dauguma mokinių, tai šitoks atsižvelgimas yra juo labiau privalomas liaudies aukštesniajai mokyklai. Galima net pasakyti, kad joje bendrasis ir profesinis lavinimas beveik eina į pusiausvyrą. Todėl, žiūrint vietos reikalavimų, šitos mokyklos viena savo dalimi gali krypti vienur į žemės ūkio mokyklas, kitur – į amatų mokyklas, trečiur, kur sueina mergaitės – į namų ruošos mokyklas ir t. t. Ir tai labai suprantama atsiminus, kad lavinimas, paimtas visumoje, prasideda visai natūraliai bendruoju, ogi baigiasi taip pat natūraliai specialiuoju ruožtu. Tuo tarpu reik konstatuoti, kad tie, kam tenka eiti liaudies aukštesniosios mokyklos, dažniausiai tuo pačiu baigia savo išsilavinimą.

Sulig tuo, kas pasakyta, yra pageidaujama, kad būtų kuo didžiausio įvairumo tarp liaudies aukštesniųjų mokyklų ir kad jaunimui būtų paliekama ten, kur tai faktinai yra galima, laisvė pasirinkti tinkamiausias tokios mokyklos tipas.

Liaudies aukštesniųjų mokyklų praktikoje daug sunkenybių sudaro tinkamo laiko parinkimas mokslui. Liaudies jaunimas tarp 14 ir 18 metų paprastai dirba jau nuolatinį darbą, ar padėdamas savo tėvams, ar uždarbiaudamas savo gyvenimui išlaikyti. Tad aišku, kad jose darbo laikas turi būti ypatingai sutvarkytas. Dažniausiai tam tikslui tarnauja vakarai ir šventadieniai. Tačiau šitokis laiko

pasirinkimas tolesniam liaudies lavinimui negalima laikyti normaliu. Todėl dabar ten, kur liaudies aukštesniosios mokyklos yra jau įsigyvenusios kaipo pastovios bei naudingos įstaigos, imama skirti mokslui ankstybas ryto laikas arba pirmos popietinės valandos, iš viso – viena kita valanda į dieną.

Liaudies aukštesniųjų mokyklų mokytojais tenka būti iš pačio dalykų bėgio pradinių mokyklų mokytojams. Suprantama savaime, kad ten, kur liaudies mokytojas turi pasiimti ant savęs šitą naują pareigą, jo profesinio pasiruošimo laipsnis turi atitinkamai pakilti. Tai net tampa būtinu dalyku, kai liaudies aukštesniosios mokyklos yra daromos privalomos abiejų lyčių jaunimui. Vakarų Europoje esama jau kraštų, kur liaudies aukštesniosios mokyklos yra privalomos jaunimui, kuris neina kitokių mokyklų amžiuje nuo 14 iki 18 metų. Bavarija, Viurtenbergas, Hesenas, Badenas ir visa eilė kitų antraeilių Vokiečių Imperijos valstybių yra jau įvedę pas save privalomą liaudies aukštesniąją mokyklą. Tą pat yra padariusi dauguma Šveicarijos kantonų ir dar keli Vakarų Europos kraštai.

d. Aukštoji liaudies mokykla. Eidami dar toliau liaudies lavinimo ruožu užtinkame liaudies aukštąsias mokyklas, arba liaudies universitetus. Idėjiniu atžvilgiu perėjimas nuo liaudies aukštesniųjų mokyklų prie liaudies universitetų yra pateisinamas ir net reikalaujamas kai kurių pedagogikos principų, kurie mūsų demokratizacijos laikais pasidarė ypatingai aktualūs. Būtent, dabar jau išsižadėta nuomonės, kad lavinimas yra išimtinoji aukštesnių visuomenės sluoksnių teisė: visuotinas lavinimo prieinamumas visuose savo laipsniuose vis labiau tampa pedagoginiu postulatu. Šalia to vis auga supratimas fakto, kad išlavinimo niekuomet negalima laikyti galutinai baigtu: kol žmogus išvysto savo gyvenimo pajėgas, jam visuomet esama dar reikalo didinti savo

išsiauklėjimas bei išsilavinimas, nes žmogaus tobulėjimas čia, kaip ir kitur, nežino ribų. Šitos idėjos įgavo ypatingo aktualumo Anglijoje po 1870 metų ir net sukėlė vadinamąjį universiteto išplečiamąjį judėjimą. Iš Anglijos šitas judėjimas persimetė į Amerikos Jungtines Valstybes, kur jis pasiekė paskutiniais laikais visai nepaprastų laimėjimų. Su mažesniu aktyvumu plito liaudies universitetų idėja Europos sausumoje, tačiau ir čia ji įgauna kaskart daugiau pripažinimo ir užtinka vis daugiau pastangų, kurios daromos jai vykdyti visoje lavinimo sistemoje.

Liaudies aukštosios mokyklos, arba liaudies universitetai, kaip ir liaudies aukštesniosios mokyklos, jungia savyje bendrojo lavinimo tikslus su ruošimu prie profesinių darbų, tik specializacija čia esti dar toliau pastūmėta. Šitie liaudies universitetai įgauna praktikoje kuo įvairiausių lyčių ir vykdo savo uždavinius kuo įvairiausiu būdu. Jie gali, kilmės atžvilgiu, išsinerti iš mokslingų aukštųjų mokyklų, bet gali irgi stovėti visai nepriklausomai nuo šitų pastarųjų. Jie gali veikti tik vienu kuriuo metu, bet gali taip pat būti pastovios nuolat veikiančios įstaigos. Jie gali tiekti žinių gyvu žodžiu iš katedros, bet taip pat gali skleisti mokymą per laiškus ir t. t. Žodžiu tariant, liaudies aukštųjų mokyklų organizacija savo įvairumu beveik prilygsta įvairumui tų aplinkybių, kuriose tenka gyventi bei veikt įvairiaplaukei jų klausytojų masei. Čia nedera man gilintis į liaudies aukštųjų mokyklų organizaciją. Man vien terūpėjo aprėpti bendriausiais žvilgiais visa liaudies lavinimo sąranga.

Pridursiu dar čia pat, jog tas faktas, kad visi liaudies mokyklų laipsniai, pradedant nuo pradinės mokyklos viršutinės dalies, taip ar šiaip jungia bendrąjį ir specialųjį lavinimą, sudaro ypatingą liaudies mokyklų žymę, kuri, kaip sakyta, beveik leidžia jas laikyti tarputiniu tipu tarp bendrųjų ir specialinių mokyklų. Toks bendrojo lavinimo jungimas su specialiuoju čia įvyksta todėl, kad liaudyje, iš vie-

nos pusės, visuomet aiškiai pastebimi išsilavinimo bei išsiauklėjimo trūkumai, ogi iš antros pusės, todėl, kad didžiausiai liaudies mokyklų mokinių daugumai netenka eiti nei aukštesniųjų mokslingo lavinimo mokyklų, nei vidurinių bei aukštesniųjų specialinių mokyklų. Tuo tarpu lavinimo sistema, suteikiama žmogui, taip ar šiaip savo pilnumoje turi apimti tiek bendrąjį, tiek specialųjį lavinimą. Užtat skirtumas tarp bendrojo ir specialiojo lavinimo daug griežčiau užlaikomas bendrosiose ir specialinėse mokslo įstaigose, kurioms statomas uždavinys išvesti, iš vienos pusės, naujos šviesuomenės eilės ir, iš antros pusės, paruošti nauji aukštesniųjų specialistų kadrai. Prie šitų mokslo įstaigų apžvalgos ir dera iš eilės pereiti.

2. *Mokslingi bendrojo lavinimo tipai*

a. Prirengiamoji mokykla. Vaikai, kuriems tenka eiti į vidurines arba aukštesniąsias mokyklas, gali įgyti paruošiamojo išsilavinimo arba namie, privatiniu būdu mokomi, arba apatinėje liaudies mokyklos dalyje, arba net tam tikrose prirengiamosiose mokyklose. Ten, kur apatinė liaudies mokyklos dalis yra visiems vaikams privaloma, prirengiamųjų mokyklų klausimas atpuola, bet kur kitur lieka reikalo palyginamai įvertinti prirengiamosios mokyklos su apatine liaudies mokyklos dalimi. Prirengiamoji mokykla, palyginta su pastaraja, pasižymi trimis aiškiomis ypatybėmis: pirma, ji statosi sąmoningai tikslą paruošt ateinančius į ją vaikus vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų mokslui; antra, į ją įstoja dažniausiai aukštesniųjų visuomenės sluoksnių vaikai, kadangi ji, kaipo brangesnė, yra sunkiau prieinama žemesniesiems sluoksniams, ir trečia, jos mokiniai pajėgia namie naudotis tinkamesne mokslui aplinkuma, kaip kad paprastai esti su liaudies mokyklų mokiniais. Dėl šitos paskutinės priežasties prirengiamųjų mokyklų mokiniai

sugeba greičiau bei sėkmingiau pasiruošti vidurinei mokyklai. Pavyzdžiui, jei apatinė liaudies mokyklos dalis apima pirmus 4 mokslo metus, tai prirengiamoji mokykla pajėgia atlikti savo uždavinį per trejus metus.

Apie prirengiamąsias mokyklas dera pasakyti tas pat, kas buvo pasakyta, kai buvo gvildytas klausimas apie privalomą visiems visuomenės vaikams apatinę liaudies mokyklos dalį. Jei mokyklų stovis ir visuomenės kultūringumas yra pasiekę pakankamo aukštumo, tai visai racionalu daryti apatinė liaudies mokyklos dalis visiems lygiai privaloma: ir tiems, kas baigia savo mokslą liaudies mokykloje, ir tiems, kurie eina į aukštesnio laipsnio mokyklas. Jeigu mokyklų stovis ir visuomenės kultūringumas nėra pasiekę pakankamo vidutinio aukštumo, tai ko dėlei trukdyti bent vienai daliai įgyti geresnio pasiruošimo aukštesniam mokslui prirengiamojoje mokykloje? Solidarumas, kuriuo čia dažnai operuojama, tikrai sakant, šituo atveju negali pateisinti pirmojo mokyklos laipsnio vienodumo, kai tai veda prie visuomenės išsilavinimo žemos niveliacijos, nes solidarumas apskritai yra privalomas teigiamuosiuose dalykuose, bet ne tame, kas yra gyvenime bei veikime neigiamo. Tik, rūpinantis prirengiamosios mokyklos tikslingiausiu bei pigiausiu sutvarkymu, reik laikyti pageidaujama, kad ji jungtųsi su vidurine mokykla. Tai ir įvyksta faktinai pavidale prirengiamųjų klasių, kurios tiesioginiu, pigiausiu ir trumpiausiu keliu veda į tikslą.

b. Vidurinė mokykla. Kai bendrasis lavinimas yra mokslingai vedamas per antrą mokymo laikotarpį, t. y. apima antruosius ketverius metus, gauname vidurinę bendrojo lavinimo mokyklą. Iš pat pradžios reik pastebėti, kad vidurinė mokykla gali būt imama nepriklausomai nuo aukštesnės mokyklos ir sąryšy su jąja. Pirmuoju atveju vidurinė mokykla turi savo nepriklausomo tikslo, būtent, ji ruošia

gyvenimui tą jaunimą, kuris neina aukštesniųjų mokyklų; antruoju atveju jinai yra aukštesnei mokyklai prirengiamoji mokykla ir todėl eina dažniausiai ta pakraipa, kurios laikosi pati aukštesnioji mokykla. Būdama visai nepriklausoma mokykla, vidurinė mokykla turi palyginamai aukštesnę programą, bet visuomet yra vedama realine pakraipa ir todėl vokiečių kartais yra vadinama vardu *Realschule*, kurio nereik painioti su aukštesniosios realinės mokyklos pavadinimu, būtent – su *Oberrealschule*. Prancūzai nepriklausomą vidurinę mokyklą vadina kartais *école moyenne* arba net *école régionale*.

Taigi nepriklausomos vidurinės mokyklos nereik painioti su progimnazijomis, kurios faktinai tarnauja aukštesniosioms mokykloms prirengiamosiomis vidurinėmis mokyklomis ir teturi dažniausiai keturias klases, tuo tarpu nepriklausomos vidurinės mokyklos turi dažnai 6 klases, neskaitant prirengiamųjų klasių. Grynas nepriklausomos vidurinės mokyklos tipas pasitaiko palyginti nedažniausiai; jam pavyzdžiu gali tarnauti Prūsijos vidurinės mokyklos (*preussische Mittelschule*), sujungtos su trimis prirengiamosiomis klasėmis ir turinčios todėl iš viso 9 klases. Panašių mokyklų buvimas pateisinamas labiausiai tuo, kad joms išpuola ruošti gyvenimui bei veikimui viduriniai visuomenės sluoksniai, pavyzdžiui, stambesni ūkininkai, vidutiniai pirkliai, žymesni amatininkai, vidurinio laipsnio valdininkai ir t. t. Jos, žodžiu tariant, skiriamos yra žmonėms, kurie privalo jau turėti kiek platesnio akiračio, daugiau kuriamosios iniciatyvos, kurių atsakomybė išeina iš šeimynos bei valsčiaus ribų ir kuriuos reikalai veda kartais net už tautos bei valstybės ribų, kaip kad, pavyzdžiui, atsitinka su praktikais komersantais. Todėl tokiose mokyklose yra jau dėstoma viena kita svetima kalba, turinti aktualios reikšmės, ir patiekiama daugiau žinių iš realinių mokyklų srities. Kalbamos čia nepriklausomos vidurinės mokyklos vis dėlto yra

bendrojo lavinimo mokyklos, ir jos reik skirti nuo vidurinių specialiojo lavinimo mokyklų.

Iš antros pusės, kaip sakyta, reik nepriklausomos vidurinės mokyklos skirti nuo prirengiamųjų vidurinių mokyklų. Pirmosios turi savo tikslu išvest į gyvenimą vidurinius visuomenės sluoksnius, prileidžiant, kad jie daugumoje neis aukštesniojo bei aukštojo mokslo, tuo tarpu antrosios paruošia jaunimą aukštesniosioms mokykloms. Kadangi prirengiamosios vidurinės mokyklos eina dažniausiai ta pakraipa, kurią nustato savo ypatybėmis aukštesniosios mokyklos, tai ir jų suskirstymas rūšimis įvyksta pagal aukštesniųjų mokyklų susiskirstymą. Tarp aukštesniųjų bendrojo lavinimo mokyklų yra žinomi trys pagrindiniai tipai, būtent: klasikinė gimnazija, realinė gimnazija ir aukštesnioji realinė mokykla. Atitinkamai gauname tris prirengiamųjų vidurinių mokyklų tipus, būtent: progimnaziją, realinę progimnaziją ir vidurinę realinę mokyklą. Progimnazija ruošia jaunimą į klasikinę gimnaziją, realinė progimnazija – į realinę gimnaziją ir vidurinė realinė mokykla – į aukštesniąją realinę mokyklą.

Prirengiamųjų vidurinių mokyklų reikalas yra gana aiškus. Jos, taip sakant, sudaro tarputinę grandį tarp pradinės mokyklos apatinės dalies ir aukštesniosios mokyklos. Yra visai natūralu, kad kiekvienas žemesnis bendrojo lavinimo mokyklų tipas yra labiau išplitęs už kiekvieną aukštesnį bendrojo lavinimo tipą. Antai liaudies mokyklos kultūringuose kraštuose yra privalomos visiems piliečiams; vidurinės mokyklos yra lankomos didesnio mokinių skaičiaus kaip kad aukštesniosios mokyklos, ir t. t. Visai tad suprantama, kad vidurinių mokyklų privalo būti daugiau kaip aukštesniųjų. Vieni iš vidurinės mokyklos mokinių baigs joje savo mokslą iš reikalo, kitiems neleis eiti tolyn gabumai ir t. t. Žodžiu sakant, bendras vidurinių mokyklų skaičius taip ar šiaip išeina žymiai didesnis už aukštesniųjų mo-

kyklų mokinių skaičių. O jeigu jau vidurines mokyklas lanko didesnis mokinių skaičius už tą, kuris lankosi aukštesniosiose mokyklose, tai visai tikslinga decentralizuoti jos provincijoje ir tokiu būdu padaryti jos prieinamos didžiausiam jaunimo skaičiui. Tiek apie vidurines mokyklas.

c. Aukštesnioji mokykla. Pereinant prie aukštesniųjų mokyklų, reik visų pirma pasakyti, kad jos sudaro aukščiausią laipsnį bendrajame mokyklinio tipo lavinime, surištame su auklėjimu. Kai bendrasis lavinimas yra tęsiamas, pavyzdžiui, universitete, jis įgauna jau specialiai mokslingo lavinimo žymių, kadangi čia iš bendrojo lavinimo daroma, tikrai sakant, specialybė. Kaipo aukščiausias bendro auklėjamojo lavinimo laipsnis, aukštesniosios mokyklos yra skiriamos tiems visuomenės sluoksniams, kuriems tenka vadovaujamoji rolė visuomenėje ir kuriems todėl reikalingas yra tikrai mokslingas išsilavinimas tiek bendruoju, tiek specialiuoju atžvilgiu. Jau vidurinių visuomenės sluoksnių reikalai kartais išeina praktiniu būdu už tautos bei valstybės ribų, o aukštesniųjų visuomenės sluoksnių arba šviesuomenės reikalai idealiniu savo plotu siekia dar toliau, būtent – jie rišasi su visos žmonijos kultūriniais laimėjimais ir patyrimais, tiek aktualiais, tiek istoriniais.

Taigi vadovaujančių visuomenės sluoksnių išsilavinimas, imamas bendrai, turi būti pastatytas į sąryšį su visuotinosios kultūros išvystymu. Jis tad kultūros atžvilgiu neprivalo būti apribojamas nei vietos, nei laiko aplinkybėmis. Kitaip tariant, šitiems sluoksniams neprivalo būti svetima niekas, kas yra tikrai žmogiška, nes tikras žmogiškumas yra jiems pirma sąlyga savo uždaviniams tinkamai atlikti. Tikras žmogiškumas, arba tinkamai suprantamas humanizmas, ir sudaro idealią visų intelektingų profesijų savybę. Ar kunigui, mokytojui, profesoriui, gydytojui, advokatui, aukštajam valdininkui, ekonominių,

politinių ir socialinių organizacijų vadovams, dailininkams, rašytojams nėra visų pirma privalomas tikras žmogiškumas, kaipo būtina sąlyga sėkmingam jų veikimui? Jiems visiems tenka svarstyti, numatyti, organizuoti ir vykdyti dalykų, kurie taip ar šiaip turi reikšmės visai visuomenei ir visai jos ateičiai. Nenuostabu todėl, kai pageidaujama, kad žmogiškosios kultūros dalykuose jie siektų pačių gelmių.

Jei žmonės neištų su humanizmo supratimu tam tikrų istorinių tradicijų ir suprastų jį kaipo tikrą žmogiškumą, pritinkantį aukštesniam išsilavinimui, tai visi lengvai galėtų sutarti, kad aukštesniosios mokyklos turi būti humanistinės. Kitas dalykas, kaip faktinai humanizmas yra suprantamas bei vykdomas. Vieni tikisi išugdysią žmonėse tikrą žmogiškumą, grįžtant prie mūsų europietiškos kultūros šaltinių ir ypatingai jais domintis graikų ir romėnų istorijoje. Jie atstovauja istorinei filologinei pakraipai, kuri, realizuota organizuotame lavinime, apsireiškia klasikinėse gimnazijose. Kiti tikisi rasią tikrą žmogiškumą, ugdydami žmoguje realistines pažiūras į pasaulį, kaip šitos reiškiasi gamtos bei matematikos moksluose. Jie atstovauja realistinei pakraipai, kurią atitinka aukštesnės realinės mokyklos. Pagaliau esama dargi trečios rūšies žmonių, kurie ieško kompromiso ir stengiasi sutaikyti klasicizmą su realizmu kurdami pereinamojo tipo aukštesniąsias mokyklas, kurios yra vadinamos realinėmis gimnazijomis. Klasikinės gimnazijos ypatingai atsižvelgia į istorinį filologinį lavinimą, dėdamos į jo pagrindą senovės kalbas, aukštesniosios realinės mokyklos ypatingai atsižvelgia į realistinį lavinimą, o realinė gimnazija jungia lotynų kalbą su moderuota realinių dalykų programa. Be to, klasikinė gimnazija maža tereikalauja gyvų svetimų kalbų, tuo tarpu aukštesnioji realinė mokykla jų reikalauja daug, o realinė gimnazija ir čia laiko vidurį.

Turiu prie šios progos pastebėti, kad daryti kompromisas, arba laikyti vidurys, dar nereiškia daryti dviejų kraštutinių dalykų sintezė. Kai, pavyzdžiui, realinė gimnazija ima dėstomuoju dalyku lotynų kalbą, tai dar nereiškia, kad ji suima į sintezę tuos teigiamuosius klasikinės kultūros idealus, kuriuos klasikinė gimnazija stengiasi įdiegti į savo auklėtinių dvasią. Gerai pastatyta lotynų kalba kuo daugiausia gali tarnauti priemone pažinti romėnų literatūrai arba net jų kultūrai apskritai. Tuo tarpu tiek romėnų literatūra, tiek visa jų kultūra žymia dalimi buvo paviršutinis, dažnai net iškraipytas graikiškųjų pirmavaizdžių atspindys. Jei tad kas gali turėti tikrai pedagoginės reikšmės, tai bus graikų pasaulio studijavimas ir gilinimasis į jo idealus, tuo tarpu kaip tik realinė gimnazija šito nedaro ir todėl nesuima į sintezę to, kas esama teigiamo klasikiniame lavinime. Reiškia, realinė gimnazija daro kompromisą, arba laiko vidurį, bet nesugeba suimt į sintezę teigiamąsias kraštutinių pakraipų puses, šalindama sykiu neigiamąsias jų apraiškas.

Jei jau kas galėtų pilnai ugdyti tikrą žmogiškumą naujose kartose, tad būtų, lengva mums įspėti, ne kas kita kaip pilnutinio ugdymo mokykla. Pilnutinis ugdymas nėra nei istorinis filologinis, nei gamtinis matematinis, nei kompromisinis lavinimas. Todėl tikras žmogiškumas tegalėtų būti išugdytas mokykloje, kuri aprėptų visas žmogaus gyvenimo sritis, t. y. prigimtį, kultūrą ir religiją, ir lavintų sykiu visas žmogaus galias pilnoje harmonijoje ir deramoje subordinacijoje. Pilnutinio ugdymo mokykla yra idealas, prie kurio privalu nuolat artintis, nors ir negalima niekuomet tobulai jo įvykdyti. Jis tarnauja ta norma, kuri dera taikyt įvairiems aukštesniųjų mokyklų tipams, norint juos palyginamai įvertinti. Pagal tai, kurioje gyvenimo srityje atskiri bendrojo lavinimo tipai laiko savo centro svorį, galima jie vertinti žemiau ar aukščiau.

Realinės mokyklos svorio centras glūdi materialinės prigimties srityje su nusveriamuoju lavinimu praktinių sugebėjimų. Klasikinės gimnazijos svorio centras glūdi humanistinės, kad ir siaurai dar suprastos kultūros srityje su nusveriamuoju lavinimu teorinių sugebėjimų. Realinė gimnazija, iškilusi iš pirmosios srities ir nepriėjusi antrosios, užtrunka tarpusieny dviejų sričių. Atsižiūrint į tai, kad žmogiškosios kultūros sritis yra aukštesnė už materialinės prigimties sritį, negalima nepripažinti, kad tikro žmogiškumo atžvilgiu klasikinė gimnazija yra aukštesnės rūšies tipas už realinę gimnaziją ir mokyklą ir kad realinė gimnazija yra aukštesnės rūšies tipas už realinę mokyklą. Tai reiškia, kad klasikinė gimnazija lavina savo auklėtiniuose daugiau tikro žmogiškumo, nekaip to pajėgia daryti realinė mokykla arba gimnazija. Jei sykiu sutiksime, kad išlavinto žmoniškumo laipsnis charakterizuoja bendro išsilavinimo laipsnį ir kad juo šitas laipsnis aukštesnis, juo geriau žmogus yra pasiruošęs prie specialiojo lavinimosi aukštosiose intelektingose profesijose, tai turėsime sutikti, kad klasikinė gimnazija suteikia geresnio pasiruošimo prie visų aukštųjų profesijų, kaip kad pajėgia suteikti realinė mokykla arba gimnazija. Man teko girdėti psichologijos profesoriaus M. de Munnyncko konstatavimą, kad, psichologų žiniomis, išėję klasikines gimnazijas žmonės, dirbą net realinių profesijų srityje, pavyzdžiui, inžinieriai technologai, mechanikai, chemikai ir t. t., pasižymi didesne iniciatyva ir platesniu užsimojimu savo profesijoje negu jų kolegos, išėję realines mokyklas, kurios, rodos, specialiai turėtų ruošti savo auklėtinius realinėms profesijoms*. Pasirodo, kad aukščiausias bendrai žmogiškojo išsilavinimo laipsnis duoda geriausių rezultatų visame aukštųjų profesijų plote.

---

* Plg. anatomijos profesoriaus dr. W. Luboscho nuomonę, išdėstytą įdomioje brošiūroje „Die Bedeutung der humanistischen Bildung für die Naturwissenschaften", Jena, 1920.

Padarytas ką tik palyginamasis trijų pagrindinių aukštesniosios mokyklos tipų įvertinimas dar nereiškia, kad gyvoje mokyklų sistemoje klasikinė gimnazija privalo turėti nelygstamosios persvaros. Faktas yra tai, kad tinkamai pastatyti klasikinė gimnazija yra sunkiau, negu gerai sutvarkyti realinė mokykla. Ogi praktiniu atžvilgiu yra naudingiau turėti gera realinė mokykla negu bloga klasikinė gimnazija, nes blogai pastatyta gimnazija, įpuolusi į formalistinio filologizmo maniją, kaip tai, pavyzdžiui, buvo atsitikę Rusijoje antrojoje XIX šimtmečio pusėje, gali padaryti daug daugiau blogo, kaip kad turi trūkumo iš esmės gera realinė mokykla. Be to, ne visi aukštesniųjų mokyklų auklėtiniai turi reikiamų polinkių į vieną kurį bendrojo lavinimosi tipą, ir todėl būtų netikslinga tempti jie visi ant vieno kurpalio. Bet kaip tik todėl mokyklos reikalų sprendėjai privalo nusimanyti, kad realinė mokykla yra vienas tik iš pagrindinių aukštesniojo lavinimo tipų ir dargi toli gražu ne aukščiausias. Jeigu tad realinei mokyklai yra suteikiama aukštesniajame lavinime principialios persvaros, yra daroma pedagoginė klaida, kuri anksčiau ar vėliau turi neigiamai atsiliepti į bendrąjį visuomenės išsilavinimą. Principe tegali turėti nelygstamojo pateisinimo vien pilnutinio ugdymo mokykla, kaipo idealinis mokyklų pavyzdys, ir pagal jąją privalo todėl orientuotis ir prie josios artintis visi aukštesniojo lavinimo tipai. Suprantama sykiu, kad kiekvienas mokyklų tipas gali artintis prie pavyzdingos pilnutinio ugdymo mokyklos savais keliais, nes įvairių mokyklų tipai yra, josios atžvilgiu, įvairioje padėtyje ir įvairioje atstumoje. Klasikinė gimnazija gali žengti prie pilnutinio ugdymo mokyklos vienu, realinė gimnazija – kitu, aukštesnė realinė mokykla – trečiu keliu.

Jei galutinoje sąskaitoje aukštesnio bendrojo lavinimo idealas yra bendras visiems aukštesniųjų mokyklų tipams, tai galima statytis klausimas, ar nebūtų tinkamiausia sujungti visas įvairių trijų tipų ypatybes vienoje mokykloje, kuri reikėtų

todėl vadinti suvienyta mokykla. Reik čia pastebėti, kad suvienyti mokyklos galima įvairia prasme. Galima, pavyzdžiui, taip sutvarkyti įvairių laipsnių mokyklos, kad perėjimas iš žemesnio laipsnio mokyklos į aukštesnio laipsnio mokyklą būtų kuo mažiausiai kliudomas. Šita prasme pradinė mokykla pritaikoma prie vidurinės, vidurinė – prie aukštesniosios, aukštesnioji – prie aukštosios. Kai kalbama apie suvienytą aukštesniąją mokyklą, suvienymas čia suprantamas ta prasme, kad viena mokykla jungia savyje visus tris pagrindinius aukštesnio bendrojo lavinimo tipus. Tokia suvienyta mokykla turi bendrą apatinę dalį; jos vidurys skiriasi jau į dvi šakas, o viršus – net į tris šakas, atitinkančias tris pagrindinius bendrojo lavinimo tipus. Pavyzdžiui, kai kuriose suvienytose vokiečių mokyklose mokslas yra sutvarkytas šitokiu būdu. Iš 9 suvienytos mokyklos klasių trys klasės yra bendros visiems mokiniams. Nuo ketvirtos klasės prasideda pirmas išsišakojimas: dalis mokinių ima lotynų kalbą, ogi visi kiti eina grynai realine pakraipa su prancūzų ir anglų kalbomis. Mokinių grupė, pasirinkusi lotynų kalbą, atstovauja realinės gimnazijos tipui. Nuo šeštos klasės eina tolesnis išsišakojimas: viena dalis mokinių, pasirinkusių lotynų kalbą, renkasi dargi graikų kalbą ir eina jau grynai klasikine pakraipa. Kiti, kurie nesustoja ėję realinės gimnazijos pakraipa, pasirenka anglų kalbą.

Realinė gimnazija stengiasi rasti kompromiso tarp klasikinės gimnazijos ir aukštesniosios realinės mokyklos, o suvienyta mokykla stengiasi maždaug lygiai patenkinti visus tris pagrindinius aukštesniojo bendrojo lavinimo tipus. Tiesa, reik čia pat konstatuoti, kad ji pilnai tepatenkina vien realistinę pakraipą, nes šita pakraipa eina suvienytos mokyklos pagrindine šaka iš pat pradžios iki galui. Klasikinio humanizmo pakraipa čia tepatenkinama vos iš dalies. Kaip, pavyzdžiui, galima įsigilinti į graikų pasaulio dvasią, jei graikų kalbos mokymas teprasideda nuo šeštos klasės? Reik tokiu atveju arba vienerių metų bėgyje pramokti graikų kalbos, kas užkrau-

na šeštai klasei nepakeliamo darbo, arba atsisakyti nuo tikro gilinimosi į graikiškosios kultūros gelmes, kas iš dalies yra jau atsisakymas apskritai nuo tikro klasicizmo. Tokiu būdu negalima nepastebėti, kad suvienyta mokykla išeina labiau į naudą realinei mokyklai negu klasikinei gimnazijai.

Vis dėlto, iš kitos pusės, negalima nepripažinti suvienytai mokyklai tokių teigiamų savybių, kurios verčia pamiršti jos trūkumus. Visų pirma suvienyta mokykla pasiekia to, kad visi trys aukštesniojo lavinimo tipai ten, kur jos esama, yra vienodai prieinami platesnės visuomenės vaikams. Reiškia, esant kur suvienytai mokyklai mokyklos tipo pasirinkimas nepareina tiek nuo tokios pripuolamos aplinkybės, kokia yra gyvenamoji vieta. Be to, negalima tokiais atvejais nesidžiaugti, kad palyginti didesnis mokinių skaičius gali gyventi savo tėvų šeimoje kaip kad tada, kai jaunimo daliai tenka ieškoti kur kitur tinkamo sau mokyklos tipo. Tokiose aplinkybėse žmonėms pigiau apsieina besimokančio jaunimo išlaikymas; ogi jo gyvenimas pas savo tėvus dažniausiai turi teigiamosios įtakos jo auklėjimui bei lavinimui. Bet ypatingos reikšmės turi faktas, kad suvienytoje mokykloje pasirinkimas aukštesnio lavinimo tipo pagal mokinių gabumus gali įvykti sąmoningiau kaip kad kitokiose aplinkybėse. Einant mokiniams pirmąsias suvienytos mokyklos klases, turi progos iškilt aikštėn tokie ar kitokie jų gabumai, kurie gali duoti tiek jiems patiems, tiek jų auklėtojams nurodymų, kur privalu jiems krypti žengiant į aukštesnes klases. Iš to galima rasti paguodos taip pat ir klasikinei pakraipai, nes nors ji nustoja suvienytoje mokykloje kiekybiniu atžvilgiu, gali laimėti kokybiniu atžvilgiu, kadangi į jos vagą dabar turės patekti jaunimas, iš tikro linkęs į klasikinį lavinimąsi. Negalima taip pat nepripažinti, kad toks mokinių susiskirstymas pagal individualius gabumus turi teigiamai atsiliepti būsimoje jų specializacijoje, nes suvienyta mokykla ne kartą gali apsaugoti jaunuolį nuo pripuolamo profesijos pasirinkimo, pareinančio dažnai nuo to, kokio tipo mokykla yra

artimiausia jo gyvenamai vietai. Žodžiu tariant, ten, kur negali gretimai būti įvairių mokyklos tipų, suvienyta mokykla yra labiau pageidaujama kaip bet kuris kitas tipas iš trijų pagrindinių aukštesnio bendrojo lavinimo tipų. Suvienyta mokykla tokiais atvejais yra sėkmingiausias mokyklinių tipų klausimo išsprendimas: ji skaitosi su faktinu kultūringų kraštų patyrimu šitoje srityje ir sykiu apsaugoja nuo pavojingų vienašalių eksperimentų, į kuriuos yra linkę vienašalių pakraipų šalininkai.

3. Specialiojo lavinimo tipai

Trečią mokyklų grupę sudaro specialinės mokyklos, apie kurias tenka man dabar šis tas pasakyti. Specialinė mokykla turi savo tiesioginiu uždaviniu ne bendrąjį lavinimą, bet žmogaus paruošimą tam tikros profesijos darbui. Profesijos teorija bei praktika ir yra jos mokymo bei pratybų objektai. Mokymas patiekia teorinio nusimanymo, pratybos – praktinio sugebėjimo. Bendrasis lavinimas yra iš esmės surištas su auklėjimu, o specialusis lavinimas daro iš anksto prielaidos, kad mokinys yra jau maždaug išlavintas bei išauklėtas bendruoju atžvilgiu. Todėl specialinė mokykla bendrai lavina bei auklėja tik netiesioginiu būdu. Tai yra pagrindinis skirtumas, kurio esama tarp bendrojo ir specialiojo lavinimo mokyklų.

Laipsnių atžvilgiu specialinės mokyklos esti žemesnės, vidurinės ir aukštosios. Specialinių mokyklų nesama pradiniame lavinime, nes lavinimo pradžia visados turi bendrojo pobūdžio. Bet užtat nesama bendrųjų mokyklų aukštajame laipsnyje, nes bendrasis lavinimas, kaip jau minėta anksčiau, pakeltas į tam tikrą aukštybę neišvengiamai turi susiskirstyti specialybėmis. Todėl, pavyzdžiui, universitetas privalu laikyti ne bendrojo, bet specialiojo lavinimo aukštąja mokykla.

Apie tipingas specialiojo lavinimo lytis reik pasakyti, kad specialinių mokyklų tipų gali būti daug daugiau negu ben-

drojo lavinimo tipų. Bendrojo lavinimo mokyklos skiriasi tarp savęs arba savo laipsniu, arba savo dydrodžiu, arba savo pakraipa, t. y. bendrojo lavinimo priemonių supratimu. Pavyzdžiui, tarp vidurinės ir aukštesniosios mokyklos esama laipsnio skirtumo, tarp liaudies aukštesniosios ir mokslingos aukštesniosios mokyklos esama dydrodžio skirtumo, pagaliau tarp klasikinės gimnazijos ir aukštesniosios realinės mokyklos esama pakraipos skirtumo. Specialinių mokyklų tipai tesiskiria tarp savęs arba laipsniu, arba profesinio lavinimo turiniu. Trys pagrindiniai laipsniai, kaip sakyta, ir yra žemesnis, vidurinis ir aukštasis. Profesinio lavinimo turinio atžvilgiu specialinių mokyklų gali būti beveik tiek, kiek esama įvairių profesijų. Tiesa, artimos profesijos gali būti jungiamos grupėmis taip, kad viena specialinė mokykla tarnautų visai tokiai profesijų grupei.

Prie žemesniųjų specialinių mokyklų priklauso mieste amatų ir kaime ūkio mokyklos, kurios dažnai sutampa su aukštesniosiomis liaudies mokyklomis. Vidurines specialines mokyklas sudaro įvairūs technikumai, prekybos mokyklos, amatų ir žemės ūkio mokyklos, miško ūkio mokyklos, kalnų darbų mokyklos, statybos mokyklos, įvairios valdininkų ruošiamosios mokyklos, meno mokyklos, mokytojų seminarijos ir t. t. einant pagal įvairių įvairiausias profesijas. Aukštąsias, visuomet specialines, mokyklas sudaro universitetai, politechnikos, technikos aukštosios mokyklos, įvairios akademijos bei institutai, skiriami meno, mokytojų ruošimo, prekybos, miškų ir įvairiems kitiems reikalams. Apskritai reik pastebėti, kad specialinių mokyklų tipai nėra galima suvesti prie kelių pagrindinių tipų, kurie galėtų maždaug pilnai atstovauti specialinių mokyklų sistemai. Labiau gilintis į specialinių mokyklų tipus šiame rašinyje nebūtų tikslinga, ir todėl pasitenkinsiu nusakyta jau bendra specialinių mokyklų charakteristika.

Baigdamas mokyklų tipų apžvalgą ir norėdamas atvaizduoti lengvai apžvelgiamu būdu visą mokyklų sistemos

sąrangą, patiekiu žemiau schemingai nubraižytus „mokyklinio lavinimo rūmus".

Mokyklinio lavinimo rūmai

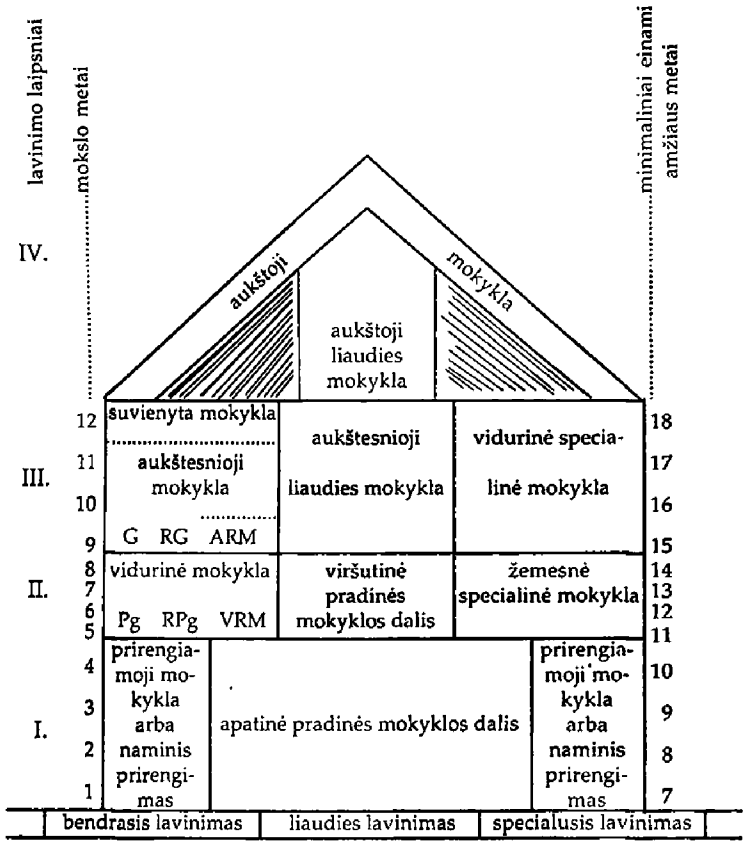

Paaiškinimai. G reiškia gimnaziją, RG – realinę gimnaziją, ARM – aukštesniąją realinę mokyklą, Pg – progimnaziją, RPg – realinę progimnaziją, VRM – vidurinę realinę mokyklą. „Suvienyta mokykla" nereiškia, kad ji teapima 12-tus mokslo metus, bet kad ji yra aukščiausias bendrojo lavinimo tipas. Realinės mokyklos tarpas tarp 4 ir 11 mokslo metų reiškia nepriklausomąją realinę mokyklą.

III. Mūsų vyriausybės vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų projekto kritika

1. Per daug mechaninis kilimo gradacijos supratimas mokyklų sistemoje.
2. Nenuoseklus nepriklausomosios vidurinės mokyklos idėjos išvystymas.
3. Vienašališkas nusistatymas sprendžiant klausimą apie bendrojo lavinimo mokyklų normalinį tipą.
4. Neskyrimas mokslingos aukštesniosios mokyklos nuo nepriklausomos vidurinės mokyklos.
5. Numatomos neigiamosios projektuojamųjų mokyklų išdavos:
   a) tikro aukštesnio išsilavinimo stoka visuomenėje,
   b) žemas aukštųjų profesijų ir šviesuomenės mokslingumo stovis,
   c) gausus ir neproduktingas pusinteligenčių proletariatas.

Išvados. Suvienyta mokykla ir jos pažangus vykdymas Lietuvoje.

Šiais 1923 metais spalio m. 13 d. „Lietuvos" 23 numeryje yra paskelbtas „Aukštesniųjų Švietimo ministerijos mokyklų įstatymo" projektas. Faktinai yra tai vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų projektas, kurį šiame skirsnyje ketu kritingai išgvildyti šviesoje principų, iškeltų pirmuose dviejuose rašinio skirsniuose apie mokyklinio lavinimo tipus.

Reik iš pat pradžios pastebėti, kad mūsų vyriausybės projekte visai nuosekliai yra išlaikyta mokyklų sistemoje suvienyta kilimo gradacija: iš ketverių metų pradinės mokyklos nekliudomai einama į vidurinę mokyklą, o iš vidurinės mokyklos – į vyresnę iš eilės aukštesniosios mokyklos klasę (žr. § 6 su pastaba ir § 53). Suvienyta kilimo gradacijos

atžvilgiu mokyklų sistema yra pageidaujama kaipo sąlyga nekliudomam gabesniųjų žmonių kilimui iš žemiausio mokyklos laipsnio į aukščiausią. Vis dėlto mechaniniu būdu suprastas mokyklų sistemos sujungimas gali kartais vesti prie pamiršimo kai kurių gyvastingų besimokančios jaunuomenės reikalų. Manant, pavyzdžiui, kad iš ketverių metų pradinės mokyklos vienintelis kelias tegali vest į vidurinę mokyklą, galima pamiršti apie viršutinę pradinės mokyklos dalį, kuri savo ketveriais mokslo metais eina gretimai su vidurine mokykla. Vidurinė mokykla negali atstoti pradinės mokyklos viršutinės dalies nei lavinimo pakraipa, nei savo prieinamumu. Viršutinė pradinės mokyklos dalis ruošia gyvenimui žemesnius visuomenės sluoksnius, kurie todėl privalo būti lavinami ne mokslinga, bet grynai praktine pakraipa. Iš kitos pusės, vidurinė mokykla niekuomet negali būti taip išsivysčiusi krašte, kad galima būtų jinai padaryti visiems piliečiams privaloma. Norint tad pakelti visuotinai privalomo lavinimo laipsnį, visai neišvengiama viršutinė pradinės mokyklos dalis.

Pasirodo, kad nenutrūkstamoje mokyklų sistemoje viršutinė pradinės mokyklos dalis *(Oberbau der Volksschule)* yra jau nepriklausoma atžala, be kurios kultūringas kraštas negali apsieiti: pakeisti jinai vidurine mokykla yra nepraktinga, ir sykiu faktinai negalima padaryti vidurinė mokykla visuotinai privaloma; visai jinai atmest ir niekuo jos nepakeisti reiškia pasitenkinti visuotinai privalomam lavinimui ketveriais metais, tuo tarpu kultūringuose kraštuose privalomas lavinimas siekia jau kartais 12 metų, būtent ten, kur, kaip Vokietijoje pagal naują konstituciją, aukštesnioji liaudies mokykla *(Fortbildungsschule)* yra privaloma neinančiam kitokio mokslo jaunimui. Štai jau vienas prirodymas, kad nenutrūkstama mokyklų sistemos gradacija turi savo faktinas ribas.

Einant toliau tenka įsitikinti, kad ir vidurinė mokykla

gali vesti ne tiktai į aukštesniąją mokyklą, bet ir į praktinį gyvenimą. Todėl jau anksčiau buvo padarytas skirtumas tarp prirengiamųjų ir nepriklausomųjų vidurinių mokyklų. Reik juk skaitytis su faktu, kad viduriniams visuomenės sluoksniams vidurinė mokykla dažnai esti vienintelė mokykla, kuria daug kas iš jų turi pasitenkinti. Todėl tokiems žmonėms visai pravartu, be bendrojo lavinimo, patiekti dargi praktingo nusistatymo, kurio pareikalaus iš jų būsimas jų gyvenimas bei veikimas. Žmonėms, išeinantiems iš pradinės mokyklos į gyvenimą, suteikiama tokio praktingo nusistatymo viršutinėje pradinės mokyklos dalyje, arba antruosiuose ketveriuose metuose. Atitinkamai privalu papildyti žinios ir praktingas nusistatymas jaunų žmonių, kurie išeina į gyvenimą iš vidurinės mokyklos. Kaip žinome, kultūringuose kraštuose tai atsiekiama organizuojant nepriklausomųjų vidurinių mokyklų, pavyzdžiui, su 6 metų kursu, neskaitant pradinio pasiruošimo.

Mūsų vyriausybė jaučia šitą reikalą, bet tuo tarpu nedrįsta jo nuosekliai patenkinti, – bent toks gaunamas įspūdis iš projekto redakcijos. Būtent, skirsnyje apie valstybės socialines mokyklas § 52 yra sakoma, kad specialinio lavinimo reikalui steigiamos, tarp kitko, specialinės papildomosios prie bendrojo lavinimo mokyklų klasės, kurios smulkiau aptariamos § 55 šitokiais žodžiais: „atskiriems specialiniams dalykams ar jų grupei eiti prie vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos gali būti organizuojami baigusiems jos kursą papildomos specialinės klasės vienerių ar dvejų metų kurso. Tos klasės sudaro vidurinės mokyklos dalį".

Idėja sudaryti nepriklausomą vidurinę mokyklą jungiant prirengiamąją bendrojo lavinimo mokyklą su papildomosiomis specialinėmis klasėmis, reik pripažinti, būtų labai nebloga, jei būtų išlaikytos dvi sąlygos, būtent: pirma, jei papildomųjų klasių kursas nebūtų niekuomet mažesnis už

dvejų metų kursą; ir antra, jei jos jungtų savyje specialųjį lavinimą su bendruoju. Tuomet iš tikro tokia 6 metų vidurinė mokykla visai atitiktų teorinius reikalavimus to jaunimo, kuris iš tokios vidurinės mokyklos eitų į gyvenimą bei veikimą, kad sudarytų visuomenėje vidurinį sluoksnį. Taigi matome, kad mūsų vyriausybės projekte nepriklausomos vidurinės mokyklos idėja nėra pilnai išvystyta ir todėl nėra iš jos padaryta nuoseklių išvadų.

Čia vėl turėjo kiek nepageidaujamos įtakos per daug mechaninis kilimo gradacijos supratimas. Pasirodo, kad kaip iš pradinės mokyklos pradygsta nepriklausoma atžala, kuri veda į praktinį gyvenimą žemesnius visuomenės sluoksnius, taip lygiai iš vidurinės mokyklos pradygsta antra jau nepriklausoma atžala, kuri veda į praktinį gyvenimą vidurinius visuomenės sluoksnius.

Apie projekte numatomas vidurines mokyklas pažymėtina toliau yra tai, kad, kaip išeina aikštėn iš § 8, mūsų vyriausybė tepripažįsta vieną pagrindinį tipą, kuris galima pavadinti vidurine realine mokykla. Šitas faktas yra jau simptomingas aukštesniosioms mokykloms, nes, projekto supratimu einant, vidurinės mokyklos, neskaitant papildomųjų specialinių klasių, yra prirengiamosios mokyklos aukštesniųjų mokyklų sistemoje. Jei toliau būtų numatoma suvienyta mokykla, kaipo normalinis bendrojo lavinimo mokyklų tipas, tai vidurinė mokykla galėtų šiaip taip tarnauti bendruoju ruožu. Bet jei paimsime normalinį bendrojo lavinimo mokyklų tipą, aiškiai projekto nustatomą, tai pamatysime, kad šitas tipas yra ne kas kita kaip realinė mokykla su mažu klasicizmo priedu ir kad todėl vidurinė ir aukštesnioji mokykla yra faktinai išvedamos viena realinės mokyklos pakraipa.

Minimą čia klasicizmo priedą sudaro lotynų kalba, privalomai dėstoma viename iš dviejų skyrių, kuriais susiskirsto trys mokyklos vyresniosios klasės. (Žr. § 10). Šitame prie-

de rado tarsi mažo atspindžio suvienytos mokyklos idėja, tačiau prie suvienytos mokyklos normaliniam projekto tipui labai toli, nes projektas ne tik nesistengia patenkinti visus tris pagrindinius aukštesniojo lavinimo tipus, bet aiškiai duoda pažinti, kad normalinis aukštesniojo lavinimo tipas yra realinė mokykla. Kad taip iš tikro yra, parodo projekto § 11, kuris skelbia, kad „be šio bendro lavinimo mokyklų normalinio tipo, gali būti steigiamos aukštesniosios mokyklos atskiru mokymo planu su privalomomis viena ar abiem senovės kalbomis". Kai yra privaloma viena senovės kalba, gauname realinę gimnaziją; ogi kai privalomos abidvi senovės kalbos, gauname klasikinę gimnaziją. Jei projektas šituodu atsitikimu stato prieš normalinį mokyklų tipą, jis tuo pačiu pripažįsta, kad vadinamas normalinis mokyklos tipas yra ne kas kita kaip realinė mokykla.

Šito pastarojo konstatavimo negalima neigti nurodymu į tai, kad visgi normaliniame mokyklos tipe yra numatoma lotynų kalba. To negalima neigti todėl, kad lotynų kalbos dėstymas trijose vyresniosiose klasėse ir dargi viename jų skyriuje nepadaro realinės gimnazijos iš realinės mokyklos. Ir iš tikro, koks gali būti gilinimasis į romėnų literatūrą ir apskritai į senovės pasaulį, jei lotynų kalba ir literatūra tedėstomos iš viso per trejus metus? Per šituos trejus metus mokiniai nebent tik tiek pramoks lotynų kalbos, kad galės lengviau orientuotis tarptautinėje mokslo terminologijoje. Kultūringuose kraštuose mokyklos su panašiu klasicizmo priedu yra aiškiai priskaitomos prie realinių mokyklų (plg. Antverpeno realines mokyklas).

Faktinai tad pasirodo, kad normalinis mokyklų tipas, projekto numatomas, yra iš esmės ne suvienyta, bet suvienodinta mokykla, aiškiai nustatyta pagal realizmo pakraipą. Tiesa, šalia normalinio mokyklų tipo yra, kaip esame patyrę iš § 11, dar numatoma galimybė steigti mokyklos su privalomomis viena ar abiem senovės kalbomis. Bet sunku

yra laukti tokių mokyklų iš vyriausybės, kuri pati iš trijų pagrindinių aukštesniojo lavinimo tipų laikys normaliniu vieną tipą, būtent – realinį. Tokiu būdu faktinai turėtų įvykt aukštesniųjų mokyklų suvienodinimas, išvestas pagal vieną tik realizmo pakraipą, atitinkančią žemesnę pilnutinio ugdymo sritį.

Reik pasakyti, kad šitoks aukštesniųjų mokyklų suvienodinimas pagal vieną pakraipą yra pavojingas eksperimentas, nesiskaitąs nei su pilnutinio ugdymo sistema, nei su kultūringų kraštų patyrimu. Šitoks mokyklų suvienodinimas, einąs iš vyriausybės pusės, negali būti taip pat pateisintas, kaip ir bandymas sukurti visai naujos mokyklos tipą ir išsyk jį padaryti normaliniu tipu. Atsargumas verčia šitokiu atveju užleisti lygias pilietybės teises visiems trims pagrindiniams mokyklų tipams, išbandytiems kultūringuose kraštuose, iš kurių kiekvienas turi sau lygstamojo pateisinimo. Ypač Lietuvai, vos tik žengiančiai prie aukštesnės kultūros, būtų saugiau įvesti pas save ne mokyklinių tipų suvienodinimas, bet jų įvairumas.

Bet gal mūsų vyriausybė, rinkdamasi normaliniu aukštesniosios mokyklos tipu realinę mokyklą, vaduojasi sumetimu, kad mums geriau turėti gera realinė mokykla negu menka klasikinė gimnazija? Faktinai pasirodo, kad aukštesnysis bendrojo lavinimo laipsnis, projektu einant, teapima vien trejų metų laikotarpį su viena tik privaloma svetima kalba ir sykiu neįveda į aukštesniojo lavinimo programą nieko tokio, ko nebūtų mokoma paprasčiausiose aukštesniosiose mokyklose. Tuo tarpu trejų metų kursas aukštesniajam mokyklos laipsniui yra nepaprastai mažas: kultūringuose kraštuose pilnas aukštesniosios mokyklos kursas apima dažniausiai 8 ir net dažnai 9 mokslo metus. Pavyzdžiui, Vokietijoje didžiausioje daugumoje aukštesnioji mokykla einama per 9 metus, ir sykiu bet kurioje aukštesniojoje mokykloje privalomos kuo mažiausia dvi svetimos kalbos.

Tokiu būdu tenka konstatuoti, kad mūsų vyriausybės projektuojama aukštesnioji mokykla iš tikrųjų neužsitarnauja aukštesniosios mokyklos vardo: pirma, ji būtų einama trumpiau, kaip kad yra einamos aukštesniosios kultūringų kraštų mokyklos; antra, jos programa privalomų dalykų skaičiumi būtų mažesnė už šitų pastarųjų programą; ir pagaliau, trečia, faktinas mokslo stovis būtų joje žemesnis už mokslo stovį atitinkamose kultūringų kraštų klasėse, kadangi mokytojų personalo pasiruošimas savo profesiniam darbui dar ilgokai turės pas mus žymių trūkumų. Taigi pasirodytų, kad projektuojama aukštesnioji mokykla faktinai nepajėgtų nužengti toliau už nepriklausomąją vidurinę realinę mokyklą. Jei ji ir turėtų vienų mokslo metų viršaus palyginant, pavyzdžiui, su prūsų vidurine *Realschule*, tai kalbų pastatymu ir tvirtų mokyklinių tradicijų stoka ji dar negalėtų šitai pastarajai prilygti. Žodžiu tariant, mūsų vyriausybės projekte nėra aiškiai pravestas skirtumas tarp aukštesniosios mokyklos, iš vienos pusės, ir nepriklausomosios vidurinės realinės mokyklos, iš antros pusės: čia, nustatant normalinį aukštesniosios mokyklos tipą, dairytasi labiausiai į nepriklausomosios vidurinės mokyklos pavyzdį, bet tuo pačiu atsisakyta taikyt į aukštesniojo lavinimo tikslą.

Lengva numatyti, kokių vaisių atneštų mūsų vyriausybės projektas, jei jis būtų pravestas į mokyklų gyvenimą. Visų pirma tariamasis normalinis bendrojo lavinimo tipas nepasiektų tikslo, kuriam privalo tarnauti tikros aukštesniosios mokyklos, būtent, jis neparuoštų tikros šviesuomenės, kaipo aukštesnio visuomenės sluoksnio, kuriam privalomas yra aukštesnis mokslingas išsilavinimas. To bendro išsilavinimo, kuris yra projekto numatomas, iš tikrųjų tepakaktų viduriniams visuomenės sluoksniams, bet ne aukštesniesiems, kadangi jis, kaip sakyta, maždaug atitiktų nepriklausomąsias vidurines mokyklas, ruošiančias

vidurinius visuomenės sluoksnius praktiniam gyvenimui. Antra vertus, išėjęs iš projektuojamų tariamųjų aukštesniųjų mokyklų jaunimas nebūtų tinkamai paruoštas aukštajam specialiniam mokslui, o nuo to kentėtų ne tik aukštųjų profesijų lygis, bet ir pats aukštasis mokslas, kuris tegal pakilti sulig mokslingu šviesuomenės išsilavinimu. Pagaliau sutrumpintas aukštesniųjų mokyklų kursas ir sumažinti jose reikalavimai padarytų tai, kad niekam nebūtų noro tenkintis vidurine mokykla su papildomosiomis specialinėmis klasėmis tuo laiku, kai galima palyginti pigiu būdu įsigyti aukštesniojo išsilavinimo prerogatyvų. Bendra jaunimo masė plauktų į aukštesniąsias mokyklas, iš kurių tačiau neišeitų nei praktingai pasiruošę viduriniai visuomenės sluoksniai, nei mokslingai pasiruošę aukštesnieji visuomenės sluoksniai. Faktinai tai būtų gaminimas urmu gausaus, neproduktingo ir sykiu pilno tuščių pretenzijų pusinteligenčių proletariato, kuris negalėtų reikšti sveiko visuomenės stovio. Norint išvengti perteklingos pusinteligenčių proletariato gamybos, tesama vienos tikros ir visai teisingos priemonės, būtent – privalu deramai išlaikyti atstumas tarp nepriklausomųjų vidurinių realinių mokyklų ir tikrai aukštesniųjų mokyklų ir sykiu didinti pirmųjų skaičius palyginant su antrosiomis. Tuo tarpu mūsų vyriausybės projektas apreiškia griežtai priešingą linkmę, nei praktingą, nei sveiką visuomenės gyvenimui.

Iš to, kas pasakyta apie mūsų vyriausybės vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų projektą, galima visų pirma padaryti bendra išvada, kad šitas projektas, kaip jis dabar atrodo mokyklinių tipų atžvilgiu, yra griežtai nepriimtinas. Faktinai jis legalizuotų ilgam laikui tą menką stovį, kuriame yra mūsų mokyklos šiuo metu, ir neužbrėžtų mūsų mokyklų ateičiai pažangaus kilimo plano.

Jei sykiu turėtume spręsti apie tai, koks mokyklų tipas geriausiai atitiktų mūsų kraštą kaipo normalinis aukštes-

niojo lavinimo tipas, reikėtų padaryti iš viso jau šito rašinio antros bendros išvados, kad tokiu normaliniu mokyklų tipu tegali būti Lietuvai suvienytoji mokykla. Suvienytosios mokyklos įvedimas apsaugotų mūsų vyriausybę nuo vienašališko išsprendimo painaus klausimo apie palyginamąją pagrindinių aukštesniojo lavinimo tipų vertę ir tuo pačiu padėtų išvengti pavojingo eksperimento, koks yra centralizuotas aukštesniųjų mokyklų suvienodinimas. Tuo tarpu suvienytoji mokykla, atsižvelgdama į visus tris pagrindinius bendrojo lavinimo tipus, įgijusius pilietybės teisių kultūringuose kraštuose, pigiausiu būdu laiduoja mokyklinių tipų įvairumą ten, kur negali prisisteigti daug įvairių mokyklų.

Be to, nustačius projekte pakraipą suvienytosios mokyklos linkon, būtų aiškiai užbrėžta mūsų mokykloms laipsniška pažanga. Iš pradžios reikėtų pakeisti dabartinis mūsų aukštesniosios mokyklos lygis, kaipo realinės mokyklos ruožas; paskui tektų joje tinkamai sutvarkyti realinės gimnazijos ruožas su lotynų kalba pradedant nuo 3 klasės; toliau išpultų rūpintis suorganizuoti nuo 5 klasės klasikinės gimnazijos ruožas; pagaliau, kai vidurinės mokyklos įsisteigtų dvejų metų papildomąsias specialines klases, galima būtų aukštesniųjų mokyklų kursas išplėsti devyneriems metams ir sykiu pradėti realinės gimnazijos ruožas nuo 4 klasės, ogi klasikinės gimnazijos ruožas – nuo 6 klasės. Jei gretimai eitų tikslingas mokytojų personalo ruošimas atitarnaujamųjų stipendijų pagrindais, tai nustatyta mokyklų reforma suvienytosios mokyklos linkon galėtų įvykti per 10 metų.

Taigi ne pagrindinių aukštesniojo lavinimo tipų suvienodinimu arba faktinu jų suvedimu prie realinės mokyklos, bet jų visų suderinimu suvienytoje mokykloje turėtų pradėti mokyklų reformą mūsų vyriausybė, jei ji nori išvengti vienašališko eksperimentavimo pavojaus kultūrinei

mūsų tautos ateičiai. Antra vertus, ne reikalavimų mažinimas, bet jų didinimas, palyginant su dabartiniu mūsų organizuoto lavinimo stoviu, galėtų pastūmėti mūsų šviesuomenę į kultūrinės pažangos kelią. Kitaip mums tektų dar ilgai jausti tą tikros šviesuomenės stoką, kuri taip skaudžiai jaučiama visame mūsų atgimimo vyksme. Nejaugi dabar mes patys panorėsime savo įstatymais užfiksuoti šitą stoką ilgesniems laikams!

RACIONALI MOKYKLŲ ORGANIZACIJOS SISTEMA

Įžanga

Racionalumo postulatai mokyklų organizacijos sistemai

Niekas, tikiuos, nepaneigs, kad klausimas apie racionalią mokyklų organizacijos sistemą yra mūsų laikams ypatingai aktualus. Kitaip aplink šitą klausimą nebūtų galėję kilti tiek karštų ginčų ir net politinės įvairių srovių kovos, kiek pastebime visuomeninio ir šiaip jau kultūrinio gyvenimo sūkuryje. Visi taip ar šiaip jaučia, kad mokyklų organizacijos klausimo sprendimas turi didžiausios reikšmės visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo pakraipai, ir todėl kiekviena tautinė, politinė ar ideologinė grupė stengiasi turėti šitam klausimui sprendžiamosios įtakos. Noras turėti tokios įtakos gali būti visai suprantamas; bet jis tik tada tegali būti visai pateisintas, kai ieškomas būdas ne panaudoti visą mokyklų sistemą kuriems nors partikuliariniams, pavyzdžiui, tautiniams, politiniams ar ideologiniams, interesams, bet sutvarkyti jinai pagal bešališko racionalumo principus. Konstatuoti šitie principai ir sykiu nustatyti, kokia privalo būti racionali mokyklų organizacijos sistema, atitinkanti šituos principus, ir yra tiesioginis šito rašinio uždavinys.

Racionalūs mokyklų organizacijos principai ir jų pritaikymas prie faktinos mokyklų santvarkos turės galutinai paaiškėti iš klausimo pastatymo, išdėstymo ir išsprendimo. Bet jau pačioje pradžioje bus ne pro šalį pažymėjus, kokioje plotmėje turės eiti klausimo sprendimas ir kokie bendriausieji principai, mažiausiai abejotini, turės šitam sprendimui vadovauti.

Klausimo plotmei nustatyti turi reikšmės skyrimas tokių dviejų artimų posakių, kokie yra, iš vienos pusės, „*mokyklų* organizacijos sistema" ir, iš antros pusės, „*mokyklos* organizacijos sistema". Pirmuoju atveju turima galvoje išviršinė mokyklų santvarka, pareinanti labiausiai nuo jų santykiavimo su visuomenės gyvenimu, tuo tarpu antruoju atveju turima galvoje išvidinė mokyklos santvarka, pareinanti labiausiai nuo pedagoginės sistemos reikalavimų. Nors šituodu dalyku taip ar šiaip yra surištu tarp savęs, vis dėlto juodu yra labai skirtingu. Man tenka čia apsiriboti vien pirmuoju dalyku, t. y. išviršine mokyklų santvarka, pareinančia nuo jų santykiavimo su visuomeniniu gyvenimu ir labiausiai su jo organizuota išraiška valstybėje. Racionalus šitos santvarkos klausimo išsprendimas turi labai didelės reikšmės išvidinei mokyklos santvarkai pagal pedagoginės sistemos reikalavimus, nes tik racionali išviršinė mokyklų organizacija, kaip pamatysime, teleidžia racionaliai sutvarkyti išvidinį pedagoginį mokyklos gyvenimą. Tokiu būdu užbrėžiama ta plotmė, kurioje turi būti sprendžiamas mokyklų organizacijos klausimas.

Jei dabar pasistatysime klausimą, kokie išviršinės mokyklų organizacijos principai yra mažiausiai abejotini ir todėl priimtini didžiausiai žmonių daugumai, tai turėsime vis dėlto keletą principų konstatuoti tuojau, nes jie gali suteikti mums iš pat pradžios reikiamos orientacijos apie tą pakraipą, kuria privalu eiti norint racionaliai išspręsti mokyklų organizacijos klausimą.

Visų pirma reik konstatuoti *mokymo laisvės principas*, kuris, galima sakyti, yra bendrai pripažįstamas kultūringame pasaulyje, nors nėra toli gražu nuosekliai taikomas gyvenimo praktikoje. Mokymo laisvė yra faktinai tiesioginė išvada iš suderinimo kitų konstitucinių laisvių, kurios yra sąžinės, žodžio ir susidraugavimo laisvės. Mokymo laisvės pripažinimas randa racionalaus pateisinimo tarp kitko ta-

me fakte, kad tėvai turi teisę ir sykiu prievolę suteikti savo vaikams tokio mokyklinio lavinimo, kuris, jų supratimu, yra tinkamiausias. O kadangi atskiros šeimos tik susibūrusios tokiu ar kitokiu būdu tepajėgia laiduoti mokyklinio lavinimo organizaciją, tai savaime suprantama, kad mokymo laisvė nuosekliai veda prie mokyklų steigimo laisvės arba, kitaip tariant, kad *mokyklų steigimo laisvė glūdi įvystyta mokymo laisvėje.*

Tam atsitikimui, kai tėvai nedalyvauja tiesioginiu būdu mokyklų steigime, galioja *mokyklinės laisvės principas.* Jis reikalauja laiduoti tėvams laisvę pasirinkti savo vaikams mokyklą pagal savo nuožiūrą. Valstybė gali tėvams uždėti prievolę mokyti savo vaikus pagal tam tikrą minimalinę programą; ji gali net iš jų pareikalauti leisti savo vaikus į mokyklas apskritai; bet ji negali jiems uždėti prievolės leisti savo vaikus į tam tikras mokyklas, kurių pasirinkimas nėra laisvas, nes šitokis suvaržymas tampa mokykline prievarta, kuri faktinai paverčia mokymo laisvę tuščia fikcija, neturinčia jokios realios reikšmės. Taigi *mokyklinės laisvės principas yra ne kas kita kaip mokyklos pasirinkimo laisvė, kuri principialiai negali būti sutvaržyta faktinais reikalavimais rinktis tam tikrą mokyklą.*

Kad pirmos dvi laisvės, t. y. mokymo ir mokyklos pasirinkimo laisvės, turėtų visados vienodai realios reikšmės, reikalinga toliau išlaikyti mokyklų organizacijoje mokyklinės teisybės principas. Kiekviena teisė į laisvę tampa apgaulinga, jei iš žmonių yra atimamos lygios pasireiškimo galimybės. Todėl irgi mokymo ir mokyklos pasirinkimo laisvės tampa apgaulingos, kai viena kuri mokyklų rūšis yra labiau už kitas favorizuojama valstybinio organizavimo priemonėmis. Jei, pavyzdžiui, valstybinės mokyklos, tvarkomos vyriausybės nuožiūra, yra labiau favorizuojamos materialiniu atžvilgiu negu privatinės mokyklos, kurios realizuoja mokymo ir mokyklos pasirinkimo laisves, tai susidaro

tokia mokyklinės neteisybės padėtis, kuri atima iš privatinių mokyklų lygaus pasireiškimo galimybes ir tuo pačiu šitas laisves, jei visai ir nepanaikina, tai bent tam tikrame laipsnyje neteisėtai apriboja. Todėl principialiai privalu reikalauti, kad mokyklų organizacijos sistema ne tik laiduotų mokymo ir mokyklos pasirinkimo laisves, bet dargi sudarytų lygaus pasireiškimo galimybes mokyklų steigimo ir išlaikymo atžvilgiu. Bet, žinoma, mokyklinė teisybė privalo laiduoti lygaus pasireiškimo galimybes vien tam tikro proporcionalumo ribose, kas materialiniuose santykiuose kaip tik yra teisybės išraiška.

Pagaliau racionalioje mokyklų organizacijos sistemoje turi būti išlaikytas *mokyklinės taikos principas*. Kalbėti apie mokyklinę taiką, arba apie piliečių susitaikymą dėl mokyklų santvarkos, negalima, pavyzdžiui, tada, kai mokyklos tampa tautinės, politinės ar ideologinės prievartos objektais, t. y. kai per mokyklinį lavinimą bei auklėjimą yra realizuojama kokia nors ekskliuzyvistinė pakraipa, nepriimtina piliečiams, kurie siunčia savo vaikus į mokyklą. Tai atsitinka dažniausiai tada, kai valstybė ima žiūrėti į mokyklą kaipo į savo reiškimosi organą ir kai vyriausybė sprendžia apie pasaulėžiūrą, dėtiną į mokyklinės pedagogikos pagrindą. Švietimo ministerijų praktika parodo, kad pagunda nusidėti tokiu būdu prieš piliečių sąžinės laisvę yra tiek didelė, jog retai kada tenka konstatuoti priešingas valstybinės valdžios reiškėjų nusistatymas. Tuo tarpu iš tokio principialiai nepateisinamo mokyklų panaudojimo ekskliuzyvistiniams – tautiniams, politiniams ar ideologiniams – tikslams kaip tik kyla daugiausia nesutarimo tarp įvairiai nusistačiusių piliečių ir aštrėja kova už įtaką mokyklų sutvarkymui.

Užtat iškėlus lojaliai mokyklinės taikos obalsį, lengva būtų suprasti, kad tik tokia mokyklų santvarka gali labiausiai laiduoti sutarimą tarp piliečių dėl mokyklų tvarkos, kuri savo pagrinde nuosekliai išlaiko tris pirmuosius principus,

t. y. mokymo laisvės principą, kuris laiduoja mokyklų steigimo laisvę, mokyklinės laisvės principą, kuris laiduoja mokyklų pasirinkimo laisvę, ir mokyklinės teisybės principą, kuris laiduoja lygaus pasireiškimo galimybes. Jei visi šitie principai yra nuosekliai realizuojami mokyklų organizacijos sistemoje, didžiausioji piliečių dauguma negali nenurimti ir liaujasi kovojusi dėl mokyklų. Žinoma, ir tuomet atsiras dar kiek fanatikų, kurie svajos apie mokyklinę revoliuciją, realizuojamą valstybinės prievartos priemonėmis, kad galėtų platinti brutalią savo propagandą tarp daugumos piliečių. Bet kai šita dauguma yra pasitenkinusi racionalia mokyklų organizacijos sistema, revoliucinis mažumos nusistatymas nėra tiek pavojingas kaip tada, kai visa visuomenė yra tolima nuo mokyklinės taikos.

Štai keturi racionalumo postulatai, kurie, mano įsitikinimu, turi būti iš anksto statomi, sprendžiant klausimą apie deramą mokyklų organizacijos sistemą. Šitomis vedamosiomis idėjomis ir teks man toliau vadovautis.

I. Mokykla ir pasaulėžiūra

1. Faktinoji negalimybė visiškai atpalaiduoti mokyklą nuo pasaulėžiūros, arba nelygstamojo mokyklos neutralumo apgaulingumas

Jei nuo vedamųjų principų, kurie turi būti padėti į mokyklų organizacijos pagrindą, eisime arčiau prie šitos organizacijos nustatymo labiau konkretinėse lytyse, tai turėsime iš eilės išnagrinėti mokyklos santykiavimą su trimis dalykais: pasaulėžiūra, šeimyna ir valstybe. Aišku juk savaime, kad nuo deramo šito santykiavimo supratimo taip ar šiaip pareina praktinis išsisprendimas klausimo apie racionalią mokyklų organizacijos sistemą. Taigi visų pirma,

koks yra ir koks privalo būti mokyklos santykiavimas su pasaulėžiūra?

Nėra abejonės, kad mokykla taip ar šiaip realizuoja kokią nors pedagoginę ugdymo sistemą. O kadangi jinai yra visų pirma intelektualinio lavinimo įstaiga, tai šita sistema labiausiai išeina aikštėn mokomosios medžiagos, arba mokomojo lobio, parinkime, sutvarkyme ir perteikime. Iš kitos pusės, paskutiniais laikais tampa vis mažiau abejotina, kad mokyklinis lavinimas ne tik gali, bet ir neprivalo būti faktinai atpalaiduotas nuo auklėjimo, taip kad mūsų laikais auklėjamasis lavinimas pasidarė neabejotinu mokyklos uždaviniu, išskyrus aukštąsias mokyklas, kurių uždaviniai yra, galima pasakyti, beveik grynai moksliški. Tiesa, intelektualinis lavinimas yra mokyklai tiesioginis ir pagrindinis uždavinys, o auklėjimas yra labiau netiesioginis ir šalutinis, nors visados privalomas mokyklos uždavinys. Tuo tarpu sykiu su lavinimu mokiniams yra jau sugestionuojamos tokios ar kitokios pažiūros į pasaulį, ir sykiu su auklėjimu – tokios ar kitokios pažiūros į gyvenimą. Kitaip tariant, *mokykliniu lavinimu bei auklėjimu mokiniams taip ar šiaip yra suteikiamas tam tikras nusistatymas teorinės ir praktinės pasaulėžiūros atžvilgiu.*

Vis dėlto yra nemaža žmonių, mažiau ar daugiau įsitikinusių, kad visiškas mokyklos atpalaidavimas nuo bet kurios pasaulėžiūros, arba, kitaip tariant, nelygstamasis neutralumas, yra faktinai galimas ir net principialiai privalomas visoms mokykloms. Yra tad reikalo giliau įžvelgti į dalyko esmę ir iškelti aikštėn svarbiausius jo atžvilgius.

Visų pirma pasirodo, kad mokyklos santykiavimui su pasaulėžiūra yra jau reikšminga pedagogikos teorijos priklausomybė nuo tos pasaulėžiūros, kuria apsisprendžia pedagogas mokslininkas. Tai yra faktas, pagrįstas pačia dalyko esme, nes pedagogikos mokslas yra pritaikomasis mokslas ta prasme, kad jis yra priverstas skolintis principų

iš kitų mokslų ir taikyti juos savo reikalams. Pedagogikos mokslas, iš vienos pusės, skolinasi įvairių davinių auklėtinio prigimčiai ir jo išsivystymui pažinti. Šitame reikale jam patarnauja tokios disciplinos, kaip bendroji ir eksperimentinė psichologija, pedagoginė psichologija, fiziologija, pedologija ir t. t. Šitos disciplinos pedagogikai yra grindžiamieji mokslai ta prasme, kad jos patarnauja materialiniam ugdomajam objektui pažinti.

Tačiau grindžiamųjų mokslų dar toli gražu nepakanka pritaikomajam pedagoginės teorijos reikalui. Iš to, kokia yra auklėtinio prigimtis ir kaip jis faktinai išsivysto, dar negalima nustatyti, koks privalo būti ugdomasis veikimas arba net ugdomoji norma, nes norint šitokią normą nustatyti, reik pažinti ne tik ugdomoji medžiaga ir priemonės, bet ir ugdomojo veikimo tikslas. Tuo tarpu pagrindinis ugdomojo veikimo tikslas yra paruošti auklėtinis prie gyvenimo, arba, tiksliau tariant, paruošti jis gyvenimo tikslams siekti. Tokiu būdu pasirodo, kad pedagogika yra, iš kitos pusės, priversta skolintis iš kitų mokslų davinius apie gyvenimo tikslus, nes šitų tikslų iš esmės ji tyrinėti negali. Šitie mokslai yra pasaulėžiūros mokslai ir pirmoje eilėje – filosofijos praktinės disciplinos. Pirmoji pedagogikos padedamųjų mokslų grupė buvo pavadinta grindžiamaisiais, o pastaroji mokslų grupė gali būti pavadinta vedamaisiais mokslais, kadangi jie turi vedamosios reikšmės ugdomajam veikimui. Atsisakyti nuo pasaulėžiūros mokslų pagalbos pedagogikai reikštų atsisakyti nuo žinojimo, prie ko turi būti ruošiamas auklėtinis ir kuo tapti jam privalu padėti. Todėl jeigu koks pedagogas panorėtų visai nuosekliai ir griežtai išlaikyti neutralumą gyvenimo tikslų nustatymo atžvilgiu, tai jam neliktų nieko kito, kaip atsisakyti visai nuo ugdomosios įtakos ir palikti auklėtinis savaimingai išsivystymo eigai.

Dėl šitos priežasties pedagogas, kuris drįsta teigti, kad jis ugdomajame veikime visai nesivadovauja vedamaisiais

bet kurios pasaulėžiūros principais, arba nesąmoningai pats save apgaudinėja, arba sąmoningai maskuoja savo ideologinį nusistatymą, kad galėtų su tam tikra tariamąja teise reikalauti iš priešingai nusistačiusių pedagogų atsisakyti nuo jam nepriimtinų pažiūrų į pasaulį ir gyvenimą. Žinoma, tas faktas, kad pedagogikos sistema negali būti faktinai atpalaiduota nuo tokios ar kitokios pasaulėžiūros, dar toli gražu nereikalauja pateisinti vienos kurios pasaulėžiūros hegemonija ugdomajame veikime, kai šita pasaulėžiūra nėra aprobuojama žmonių, kurie yra suinteresuoti ir todėl turi spręsti apie pasaulėžiūrą, dėtiną į jų vaikų ugymo pagrindą. Čia svarbu vien tiksliai bei teisingai konstatuoti nusakytasis faktais, kad savo laiku galima būtų padaryti iš jo reikiamų išvadų, turinčių praktinės reikšmės racionaliai mokyklų organizacijai nustatyti.

Jei pedagogikos teorija ir tuo pačiu pedagogikos praktika negali būti visiškai atpalaiduotos nuo pasaulėžiūros, tai dėl tos pačios priežasties negali būti visiškai atpalaiduota nuo pasaulėžiūros ir mokykla, kuri taip ar šiaip turi realizuoti ugdomajame veikime kokią nors pedagoginę sistemą. Ir iš tikro, jei paimsime mokyklinį lavinimą, kuris paprastai įvyksta sąryšyje su mokomuoju lobiu, visuomenės laimėtu kultūrinėje pažangoje, tai pamatysime, kad šitame mokomajame lobyje, kaip jis yra konkrečiai tvarkomas mokyklos reikalui, glūdi visados mažiau ar daugiau išvystyta, mažiau ar daugiau sąmoninga pasaulėžiūra. Todėl jei kas užsinorėtų dėstyti mokykloje tik tai, kas nėra jokios pasaulėžiūros ginčijama, turėtų suvesti mokslą prie tokių bendrų, bet banalių pažinčių, kurios negalėtų suteikti mokiniams jokio bent kiek rimtesnio išsilavinimo. Kitaip tariant, *nelygstamasis neutralumas, nuosekliai išlaikomas mokyklos praktikoje, negalėtų paruošti naujos kartos tam intelektualinės kultūros stoviui, kuris yra laimėtas ištisų amžių pažangoje.*

Panašus dalykas atsitiktų ir mokyklinio auklėjimo srityje. Yra savaime aišku, kad auklėjimo ir jo uždavinių supratimas pareina nuo to, kaip yra suprantama žmogaus prigimtis ir jo gyvenimo pašaukimas. Kitaip tariant, auklėjimas pareina nuo tų pažiūrų į žmogaus gyvenimą, kurios sudaro sudedamuosius pasaulėžiūros pradus. O jei taip, tai mokyklai telieka viena iš dviejų: arba realizuoti auklėjimą pagal kokios nors pasaulėžiūros principus, arba atsisakyti visai nuo auklėjimo uždavinio, jei norima išlaikyti nelygstamasis neutralumas pasaulėžiūros atžvilgiu apskritai.

Pagaliau tarkime, kad mokyklinis lavinimas bei auklėjimas būtų galima visiškai atpalaiduoti nuo bet kurios pasaulėžiūros; ar tai reikštų, kad mokytojai faktinai galėtų irgi apsieiti savo gyvenime be pasaulėžiūros ir todėl galėtų jokių ideologinių sugestijų savo mokiniams nedaryti? Juk nesunku įsitikinti iš kasdienio gyvenimo patyrimų, kad ir čia tegalima šitokia alternatyva: arba mokytojas turi savo pasaulėžiūrą, bet tuomet jis visai neišvengiamai ir net nejučiomis ją sugestionuoja savo mokiniams tiek savo pavyzdžiais, tiek paprastos tarpasmeninės difuzijos dėsniu; arba mokytojas neturi jokios pasaulėžiūros, bet tuomet jis iš tikrųjų nevertas yra žmogaus vardo ir tuo pačiu negali būti mokytojas apskritai. Faktinai kiekvienas žmogus turi tokią ar šiokią pasaulėžiūrą, mažiau ar daugiau pateisintą moksliško kritingumo šviesoje arba net atremtą į įsigyvenusias visuomenės apyvartoje diletantiškas nuomones ir net profaniškus prietarus. Bet visados lieka faktas, jog žmogus, kad ir labiausiai apribotas, kad ir mažiausiai išlavintas, turi visados kokių nors pažiūrų į pasaulį ir gyvenimą. O jei taip, tai ir mokytojų bendravimas su mokiniais taip ar šiaip, mažiau ar daugiau, sugestionuoja pastariesiems pasaulėžiūros pradų, kuriais gyvena pirmieji. Ir šito jau pakanka, kad negalėtų būti kalbos apie galimybę išlaikyti mokyklos gyvenime nelygstamasis neutralumas.

2. *Principiali prievolė pagrįsti mokyklinį lavinimą bei auklėjimą racionalia pasaulėžiūra*

Tas faktas, kad mokykla negali būti nelygstamai neutrali pasaulėžiūros atžvilgiu, dar, žinoma, neprirodo, kad tokia ar kitokia pasaulėžiūra turi būti sąmoningai bei planingai realizuojama mokyklinio lavinimo bei auklėjimo sistemoje. Todėl visai pravartu toliau pasistatyti klausimas, ar pasaulėžiūra tegali būti pakenčiama mokyklos gyvenime kaipo neišvengiama blogybė, ar ji, atvirkščiai, yra mokykliniame lavinime bei auklėjime teigiamasis veiksnys, kuris turi būti šituo lavinimu bei auklėjimu siekiamas kaipo tam tikras tikslas.

Jei pažiūrėsime į žmogaus minties istoriją, tai lengvai galime įsitikrinti, kad teorinė bei praktinė pasaulėžiūra, apimanti bendrais žvilgiais pasaulio bei gyvenimo visumą, sudaro intelektualinės kultūros srityje vieną iš brangiausių dvasinių gėrybių, už kurią žmonės labai dažnai yra linkę aukoti ir savo turtą, ir savo gyvybę. Taip yra todėl, kad idealinis tiesos pažinimo reikalas įgauna ypatingo intensyvumo bei reikšmingumo kaip tik bendrosios pasaulėžiūros srityje, nes žmogaus dvasiai turi ypatingos svarbos ne atskirų faktų bei įvykių patyrimas, bet pažinimas bendrų dėsnių ir ypač suvedimas šitų dėsnių į vieningą, viską apimančią sistemą, kuri ir yra ne kas kita kaip pasaulėžiūra. Šituo atžvilgiu ypač svarbi yra filosofija, kuri, kaipo pažinimo bei pasaulėžiūros mokslas, suteikia plačiausių moksliškų apibendrinimų apie pažinimą, pasaulį ir gyvenimą.

Dvasinės kultūros laimėjimų visumoje pasaulėžiūros mokslai sudaro tam tikrą vertingą turtą, kuris mažiau ar daugiau pažangiai, mažiau ar daugiau nuosekliai vis dėlto nuolatos auga ir organingai sutampa su viso kultūrinio gyvenimo eiga. Todėl jei panorėtume iš kultūrinių laimėjimų visumos išbraukti tuos laimėjimus, kurie charakterizuoja

pasaulėžiūros pažangą, turėtume iš bendro kultūros turto pašalinti tą vertybę, kuri yra šitame turte jungiamasis sistematizacijos bei vienybės pradas. Tuomet pats šitas kultūrinis turtas virstų nesutvarkyto atomizmo chaosu, kuriame negalima yra nei aiški orientacija, nei tikslingas bei sąmoningas veikimas.

Panašus dalykas įvyksta ir su pedagogine lavinimo bei auklėjimo sistema, kai yra bandoma pašalinti iš jos bet kurios pasaulėžiūros jungiamasis pradas. Lavinimo turinys, arba mokomasis lobis, virsta tuomet pažinčių krūva, nesuvesta hierarchinėje tvarkoje į vieną visumą, kurios viršūnę turi sudaryti pasaulėžiūros mokslas. Iš kitos pusės, dorinio auklėjimo principai tampa tuomet nereikšmingomis taisyklėmis, nes jos negali sudaryti vieningos dorinės sistemos, nuo kurios atsisakyta sykiu su pasaulėžiūra. Tokiu būdu atomizmas lavinimo bei auklėjimo darbe negali nepagaminti chaoso auklėtinių proto bei valios reiškimesi.

Jei tačiau ten, kur principialiai atsisakoma nuo pasaulėžiūros vykdymo pedagoginėje sistemoje ir bandoma mokykloje išlaikyti nelygstamasis neutralumas, ne visuomet intelektualinio ir dorinio atomizmo chaosas įgauna visai ryškių žymių, tai iš tikrųjų tokiu atveju tariamasis mokyklų neutralumas yra atpildomas, iš vienos pusės, tuo, kad pedagogai taip ar šiaip sugestionuoja savo auklėtiniams tam tikrą pasaulėžiūrą, o iš kitos pusės – tuo, kad auklėtiniai nesąmoningai semiasi ideologinio nusistatymo iš tos kultūrinės aplinkos, kurioje jiems tenka gyventi. Bet tuomet visai teisingai gali būti pastatytas klausimas, ar tikslinga bandyti šalinti iš pedagoginės mokyklinio lavinimo bei auklėjimo sistemos tokia kultūrinė vertybė, kaip pasaulėžiūros laimėjimai, kad sąmoningas, nuoseklus ir kritingas moksliškosios pasaulėžiūros realizavimas ugdymo sistemoje būtų pakeistas pripuolamąja mokytojų sugestija ir profaniškąja aplinkumos įtaka. Kitaip tariant, kas pozityvaus atsiekiama,

jei vardan neutralumo principo, kuris faktinai nėra pilnai išlaikomas praktikoje, auklėtiniai vietoje pasaulėžiūros mokslo ir pilnutinio dorinio auklėjimo gauna kontrabandos keliu perteikiamą sugestiją ir sykiu nesąmoningai skęsta profaniškų įsitikinimų, nuomonių ir prietarų įtakoje?

Aišku savaime, kad kalbėti čia apie kokį nors pedagoginį laimėjimą netenka jau todėl, kad viename kultūrinių laimėjimų punkte, t. y. pasaulėžiūros srityje, tokiu atveju mokykla neatlieka kultūrinio savo pašaukimo ir palieka atitinkamą tuščią vietą auklėtinių išsilavinime bei išsiauklėjime.

Jei, pavyzdžiui, mokyklos neutralumas stengiamasi ginti tuo, kad auklėtiniui paliekama laisvė pačiam apsispręsti pasaulėžiūros dalykuose, tai šitokis prisidengimas laisvės argumentu iš tikrųjų teturi vien tariamosios reikšmės. Laisvė apsispręsti pasaulėžiūros dalykuose didėja sulig tuo, kaip yra didinama galimybė sąmoningai spręsti apie šituos dalykus. Jei auklėtinis paliekamas pats sau akivaizdoje pasaulėžiūros mokslų laimėjimų kultūros pažangoje ir iš jo tikimasi, kad jis savarankišku veiklumu atliks tą darbą, kurį žmonija yra padariusi savo minties istorijoje, tai tokiu atveju faktinai laiduojama ne tik ideologinio apsisprendimo laisvė, bet neišvengiama profaniškų nuomonių, nepagrįstų įsitikinimų ir prietarų prievarta jo psichikai. Tarp autoritetiško pasaulėžiūros primetimo auklėtiniui ir jo palikimo pripuolamoms įtakoms yra dar trečias tikrai pedagoginis veikimo būdas, būtent, pagelbėjimas jam kiek galint laisviau bei sąmoningiau apsispręsti ta pasaulėžiūra, kurios principais jis yra lavinamas bei auklėjamas. Tuo tarpu sąmoningas bei kritingas apsisprendimas vienoje pasaulėžiūroje leidžia laisviau bei sąmoningiau apsispręsti bet kurios pasaulėžiūros atžvilgiu, panašiai kaip vieno filosofo veikalų išstudijavimas didina tuo pačiu bendro filosofinio išsilavinimo laipsnį. Auklėtiniai savaime netampa tuo, kuo jie privalo būti;

jie tik su auklėtojų pagalba tampa tuo, kuo jie gali būti tose aplinkybėse, kuriose jiems tenka augti. Bet tuomet šita auklėtojų pagalba turi apimti ir pasaulėžiūros dalykus.

Kartais mokyklos neutralumas yra principialiai reikalaujamas todėl, kad faktinai įvairių pasaulėžiūrų yra labai daug ir todėl, sakoma, nelieka kitos išeities, kaip vesti mokykla neutralumo dvasioje. Kaip pamatysime toliau, iš tikro tam tikrose aplinkybėse mokyklai pasidaro privalomas tam tikras lygstamasis neutralumas, kuris vis dėlto toli gražu nereiškia principialaus nelygstamojo neutralumo. Bet ir tada, kai lygstamasis neutralumas yra privalomas mokyklai, negalima pasakyti, kad jokia pasaulėžiūros dalis, pavyzdžiui, bendriausia ir visiems priimtina, neprivalo būti realizuojama pedagoginėje mokyklos sistemoje. Šiuo atžvilgiu reikšmingas yra vadinamojo laicizmo nusistatymas.

Laicizmas reikalauja pasaulinės mokyklos, kuri, jo supratimu, yra neutrali mokykla. Laicizmo skelbėjai pasaulinę mokyklą priešpastato konfesinei mokyklai, kuri realizuoja ugdymo sistemoje pilnutinę pasaulėžiūrą, atbaigiamą religijoje. Ginčas tarp mokyklinio laicizmo ir mokyklinio konfesionalizmo pedagoginiu atžvilgiu gali būti suvestas prie klausimo, ar tikslinga mokyklinio lavinimo bei auklėjimo sistema gali būti atpalaiduota nuo religinės pasaulėžiūros. Laicizmo yra siūloma neigiamoji abstinencija atžvilgiu į religinę pasaulėžiūrą; konfesionalizmo yra reikalaujama teigiamasis tokios pasaulėžiūros realizavimas mokyklos gyvenime. Todėl, ar laimi mokyklų sutvarkyme laicizmas, ar konfesionalizmas, kalbėti apie neutralumą pedagoginės teorijos atžvilgiu negalima.

Iš kitos pusės, klaidinga būtų manyti, kad laicizmas pasilieka teorijoje ir praktikoje neutralus religinės pasaulėžiūros atžvilgiu. Faktinai laicizmo obalsis yra iškeltas religijos priešų, taip kad beveik visuomet laicizmas ir laisvamanybė pasižymi vienodu tįsumu. Bet tuomet iš tikrųjų pasirodo, kad

pasaulinės mokyklos neutralumas kaipo jos atpalaidavimas nuo religinės pasaulėžiūros jos dar neapsaugoja nuo laisvamaniško laicizmo pasaulėžiūros, kuri stengiasi atstoti tradicinį tikėjimą savu tikėjimu, nes jokia pasaulėžiūra, realizuojama platesnėse masėse, be tokio ar kitokio tikėjimo neapsieina.

Maža to, jei net tarsime, kad laicizmo šalininkai lojaliai išlaiko neutralumo principą savo teorijoje ir praktikoje, tai vis dėlto pasaulinės mokyklos neutralumas vienu savo faktu atsiverčia prieš religiją ir griauja naujosios kartos religingumą, nes neišlaiko pedagoginėje savo sistemoje pilnatvės, harmonijos ir subordinacijos principų. Todėl negalima nesutikti su tokiu Sembat pasakymu: „Suteikti vaikui pažinčių, nemokant jo sykiu religijos, yra lygu atimti jinai iš jojo. Mokykla be Dievo yra mokykla prieš Dievą"*. Tokia bent yra nenugalima dalykų eiga.

Kad taip iš tikrųjų yra, labai gerai jaučia patys pasaulinės mokyklos šalininkai, nors jie ir ne visuomet atvirai apie tai pasisako. Šituo atžvilgiu kovai už mokyklų laicizaciją visados bus reikšmingi žodžiai, kuriuos yra parašęs 1904 m. spalio 4 d. laikraštyje „Humanité" atvirumo pagautas René Viviani, pasaulinės mokyklos šalininkas: „Neutralumas, – sako jisai, – visados buvo melas. Tiesa, jis buvo gal būti neišvengiamas melas tuo metu, kai buvo kalamas, tarp įnirtusio dešinės pasipiktinimo, mokyklų įstatymas. Šita neutralumo chimera buvo pažadėta tam, kad galima būtų nuraminti bailias abejones, kurių santalka būtų galėjusi sukliudyti įstatymą. Bet dabar yra atėjęs laikas pasakyti, kad mokyklos neutralumas visados buvo ne kas kita kaip diplomatiškas melas arba net aplinkybių hipokrizija. Mes šito melo griebėmės, norėdami apmigdyti skrupulingus ir bai-

* Cituota pagal: La Paix et la Justice Scolaires par la R. P. S. – Paris, 1923, p. 72.

mingus žmones. Bet šiandieną veskime atvirą žaismą: mes niekados nesame turėję kitokio noro, kaip sudaryti antireliginį mokomąjį personalą, – antireliginį aktyviu, kovojančiu ir net karingu būdu"*.

Kitaip tariant, laisvamaniško laicizmo nusistatyme glūdi nesutariąs su neutralumu principialus pasiryžimas realizuoti pedagoginėje mokyklos sistemoje tam tikrą pasaulėžiūrą – pasiryžimas visai teisėtas ir tikslingas, jei tik jis nėra pridengiamas veidmainiavimu tikslu užkariauti savo pasaulėžiūrai tą mokyklų plotą, kur šitai pasaulėžiūrai negali būti vietos dėl priešingo tėvų nusistatymo.

Sąžiningi laicizmo šalininkai turėtų gerai suprasti ir padaryti nuoseklių išvadų iš to, kad „nėra, – kaip sako Ch. Chabot, – neutralumo be paliaubų tarp kovojančiųjų, nėra *pilnutinio* auklėjimo, kuris taip ar kitaip nenusistato didžiosiose problemose už vieną kurį tikėjimą, už vieną kurią konfesiją, už vieną kurią filosofiją prieš visas kitas. Nėra neutralus tas, kas sako, kad dora neturi nieko bendro su religija, kurioje tikintieji mato esminį doros principą"**. Todėl pasaulinė mokykla iš savo esmės nėra neutrali mokykla, kuri galėtų vienodai patenkinti, pavyzdžiui, katalikus ir laisvamanius.

3. Lygstamasis mokyklos neutralumas kaipo mokyklinio lavinimo bei auklėjimo pagrindimas bendra įvairių pasaulėžiūrų plotme

Vis dėlto tose aplinkybėse, kai viena mokykla dėl kokios nors priežasties turi tarnauti įvairaus ideologinio nusistatymo tėvų vaikams, gali būti kalbos apie tam tikrą,

---

* Cituota pagal: *Bessières A.* Pour la Justice Scolaire La R. P. S. – Paris, 1921. – P. 50–51.

** *Chabot Ch.* Le droit de l'enfant. – P.165.

būtent lygstamąjį neutralumą. Lygstamasis neutralumas toli gražu nereiškia principialaus atsisakymo nuo bet kurios pasaulėžiūros. Jis tik reiškia atsisakymą nuo realizavimo bendroje pedagoginėje mokyklos sistemoje tų dalykų, dėl kurių įvairios tėvų pasaulėžiūros nesutaria tarp savęs. Kitaip tariant, esant lygstamajam neutralumui, mokyklinis lavinimas bei auklėjimas yra pagrindžiamas bendra įvairių pasaulėžiūrų plotme.

Kai, pavyzdžiui, Olandijoje pagal 1857 m. įstatymą viešosios mokyklos turėjo tarnauti ir protestantams, ir katalikams, mokyklinis lavinimas bei auklėjimas turėjo susilaikyti nuo realizavimo mokyklos gyvenime dalykų, kurie skiria šituos dviejų konfesijų išpažintojus. Bet tai dar nereiškia, kad bendrieji krikščioniškos etikos ir religijos principai neprivalėjo rasti vietos bendroje mokyklinio lavinimo bei auklėjimo praktikoje, nekalbant jau apie tai, kad kiekvienos konfesijos vaikai gaudavo skyrium savo religijos mokslą. Lavinimas galėjo būti paremtas išmintingais krikščioniškaisiais patarimais, bet mokykloje negalima buvo liesti dogmatinių klausimų, kad vienos kurios konfesijos vaikai nebūtų kartais užgauti religiniuose savo įsitikinimuose.

Romainas Moyersoenas šitaip aprašinėja lygstamojo neutralumo padėtį, kuri susidarė viešosiose pradinėse Olandijos mokyklose apie 1892 metus.

„Mokytojas, – sako jisai, – gali kalbėti apie Dievą, apie dieviškąją Apvaizdą, apie sielos nemirtingumą: tai yra tiesos, kurios yra laikomos tampriai surištos su dora. Bet jis negali mokyti apie Jėzaus Kristaus dieviškumą, jei čia pat yra žydų vaikai".

„Klasėse nera religinių emblemų"*.

„Apeldorne vienas viešosios mokyklos mokytojas buvo atstatydintas už tai, kad buvo pastatęs į abejojimą Dievo buvimą, atsakydamas į vieno vaiko klausimą, iš esmės banalų".

„Nėra draudžiama sugestionuoti mokiniams vieną ar ki-

tą auklėjamąją idėją ir net sakyti maldą prieš ir po pamokų, bet šita malda privalo būti tokia, kad neužgautų niekieno religinių jausmų. Faktinai malda visai nekalbama. Mokykloje nebūtų leista skaityti Biblija, bet nėra kliūčių papasakoti tam tikrus biblinius įvykius".

„Viešoji mokykla negalėtų būti laikoma brolių vienuolių, kurie mokytų dėvėdami savo kongregacijos rūbus: jie privalo apsivilkti pasauliniais drabužiais. Faktinai šitas draudimas juos visai pašalina nuo viešųjų mokytojų pareigų".

„Pažymėtina dar paskutinė nuosekli išvada, kuri yra praktikuojama viešosiose mokyklose: visi mokiniai nėra atleidžiami nuo pamokų per šventes, kurių pasitaiko vienai ar kitai konfesijai. Antai nors Purifikacijos šventė yra privaloma Olandijos katalikams, pamokos eina šitą dieną kaip ir šiokiomis dienomis. Bet pakanka, kad katalikų tėvai pareikštų vyriausiam mokytojui norą švęsti šitą dieną, kad jų vaikams būtų leista pasilikti namie. Per didžiąsias šventes, pripažintas ir švenčiamas įvairių konfesijų, aišku savaime, pamokų mokyklose nėra"*.

Iš to, ką sako R. Moyersoenas, galima jau susidaryti supratimą, ką reiškia lygstamasis neutralumas. Jis neneigia principialaus reikalo atremti ugdomąją mokyklos sistemą į ideologinį pasaulėžiūros pagrindą, bet savo praktikoje remiasi vien bendra įvairių pasaulėžiūrų plotme. Tačiau lygstamasis mokyklos neutralumas, kaip jis net yra aukščiau nusakytas, nėra taip lengva išlaikyti mokyklos gyvenime, kaip gali rodytis pirmu pažvelgimu. Žmonių palinkimas į vienašališkumą didžiausioje atsitikimų daugumoje yra tiek didelis, kad labai retai galima pilnai pasikliauti jų lojalumu atžvilgiu į tą principialų nusistatymą, kuris jiems yra priešingas ar tik skirtingas. Be to, paprastai bendra įvairių

---

* Cit. pagal: *Verschave P.* Le régime légal de l'enseignement en Hollande. – Paris, 1910. P. 61–62.

pasaulėžiūrų plotmė bus žymiai mažesnė negu nusakytajame pavyzdyje, kur skaitomasi kuo daugiausia su protestantais, katalikais ir žydais. Jei, pavyzdžiui, teks ieškoti bendros įvairių pasaulėžiūrų plotmės, kai, be paminėtųjų konfesijų vaikų, į mokyklą sueina dar ateistiškai ir laisvamaniškai nusistačiusių tėvų vaikai, tai tokiu atveju vargu net bendra pasaulėžiūrų plotmė gali būti nustatyta mažiau ar daugiau tiksliu būdu, nes kai kurios pasaulėžiūros pagrindiniuose savo ideologijos punktuose pasirodys besiskiriančios iki griežto prieštaravimo.

Pastaruoju atveju, kaip matome, ir lygstamasis neutralumas nepajėgia klausimo visiems patenkinamai išspręsti. Bandyti čia išlaikyti nelygstamąjį neutralumą yra nepateisinama todėl, kad, kaip jau žinoma, nelygstamasis neutralumas nėra nei faktinai, nei principialiai pageidaujamas. Jei būtų sprendžiama apie lygstamojo neutralumo plotmę pagal tėvų daugumos nusistatymą, tai tokiu atveju atsirastų visuomet mažiau ar daugiau žmonių, kurių sąžinės laisvė būtų mažiau ar daugiau įžeista. Žodžiu tariant, lygstamasis neutralumas, kuris yra privalomas viešosioms mokykloms, kai į jas sueina įvairių pasaulėžiūrų vaikai, tik labai netobulai ir ne visuose atsitikimuose gali išspręsti nors kiek patenkinamai klausimą apie mokyklos santykiavimą su pasaulėžiūra. Todėl jis tegali būti laikomas neišvengiama blogybe, kuri yra laikinai pakenčiama kaipo pereinamasis mokyklos sutvarkymo stovis.

II. Mokykla ir šeimyna

1. Ugdomosios tėvų teisės bei prievolės savo vaikų atžvilgiu

Šeimyna yra tasai pirmas prigimtinis žmonių sambūris, kuris savo ruožtu tarnauja sudedamuoju pradu platesniems

visuomeniniams žmonių susibūrimams. Tiesa, mes gyvename tokiais laikais, kai tradicinis supratimas pergyvena tam tikrą krizę sąryšyje su įvairiais visuomeninio gyvenimo vyksmais ir kai todėl visuomeninė šeimynos reikšmė nėra nei tinkamai suprantama, nei tinkamai vertinama. Bet jei iš tikro panorėsime pagrįsti visuomeninį gyvenimą tvirtais pradais ir pakelti kultūrinį jo lygį į pastovią aukštumą, turėsime taip ar šiaip susidomėti šeimynos reikalais ir sutvarkyti jos gyvenimą tokiu būdu, kuris geriausiai atitinka prigimtąją šito gyvenimo eigą ir paskyrimą.

Šeimyna, kaip pastebi Otto Willmannas, mažame dydrodyje apreiškia mažne visas visuomenės ypatybes: ir visuomeninį autoritetą, ir materialinių bei kultūrinių turtų perteikimą iš kartos į kartą, ir pasidalinimą darbu, ir atskiro nario priklausomybę nuo visumos. Gerai sutvarkyta šeimyna, kuri reikiamu būdu auklėja naujas kartas, tuo pačiu tiesia viltingus pagrindus visuomeniniam gyvenimui, ir dargi taip, kad įvairios šito gyvenimo apraiškos randa jame tvirtos atramos. Antai, jei eisime etniška pakraipa, turėsime nuo šeimynos vesti liniją į kiltį ir per šią pastarąją į visą tautą. Eidami nuo šeimynos namų labiau geografine pakraipa, turėsime užtikti iš pradžios tėviškę, o paskui ir tėvynę. Eidami nuo šeimynos labiau politine pakraipa, prieiname iš pradžios vietinę savivaldybę, o paskui valstybę. Pagaliau eidami nuo šeimynos religine pakraipa, prieiname iš pradžios religinę bendruomenę, paskui – Bažnyčią. Suardykime visuomeninį, materialinį ir kultūrinį šeimynos pagrindą, ir neišvengiamai turės iširti normalus ir tautos, ir tėvynės, ir valstybės, ir Bažnyčios gyvenimas. Ir visa tai įvyks todėl, kad šeimynoje glūdi tasai prigimtasis visuomeninio gyvenimo pagrindas, kuris negali būti atstotas jokiomis kitomis visuomeninėmis organizacijomis. Svajotojai utopistai, nepasitenkindami faktinu šeimynos netobulumu, nuo kurio nėra laisvas visas mūsų pasaulis, gali

šituo atžvilgiu gaminti savo vaizduotėje nerealių planų; bet kas nėra apakęs nuo doktrinalinių utopijos viliojimų, tas negalės nesiskaityti su šeimyna, kaipo su visai realia galybe, kuri negali būti niekuo kitu geresniu pakeista prigimtose mūsų gyvenimo aplinkybėse.

Čia, žinoma, neturiu galimybės gilintis į šeimynos apologiją, norėdamas ją ginti nuo utopiškų pasikėsinimų. Turiu tik primygtinai pabrėžti, kad prigimtoji šeimynos rolė visuomeniniame, kultūriniame, tautiniame ir dvasiniame gyvenime yra tiek svarbus dalykas ir tokiame laipsnyje nepakeičiamas veiksnys, kad iš šito konstatavimo jau galima išvesti visa eilė šeimynos teisių ir prievolių. Mums čia ypatingai turi rūpėti ugdomosios jos teisės bei prievolės naujosios kartos atžvilgiu. Kitaip tariant, kokios yra ugdomosios tėvų teisės bei prievolės savo vaikų atžvilgiu?

Vaikas brendimo atžvilgiu yra tampąs žmogiškasis asmuo. Kaipo *asmuo*, jis negali būti laikomas daiktu, kuris priklauso tarsi nuosavybė ar visuomenei, ar valstybei, ar šeimynai. Kaipo *tampąs* asmuo, jis reikalauja savo subrendimui pagalbos. Šitos pagalbos jis turi teisę laukti visų pirma iš tėvų, kurie, kaipo jo gimdytojai, yra jo globėjai jau pačia prigimtąja dalykų eiga. Būdami naujos gyvybės priežastimi, tėvai turi visų pirma prievolės palaikyti silpną ir beginklę vaiko būtybę ir vesti ją į fizinį bei dvasinį subrendimą, kad galėtų būti atbaigtas tasai didysis žmogiškosios asmenybės ugdymo reikalas, kuris tėra vien pradėtas vaiko pagimdymu. Šita tėvų prievolė ugdyti savo vaikus juo labiau yra vykdytina todėl, kad tėvai turi galimybės prigimtose šeimynos aplinkybėse suteikti vaikams to, ko kitose aplinkybėse faktinai nesiseka atsiekti. Tokia, pavyzdžiui, yra ta tėvų meilė savo vaikams, kuri tik viena tesugeba apgalėti didžiąsias pradedamojo ugdymo sunkenybes.

Bet jei, iš vienos pusės, tėvai turi prievolės ugdyti savo vaikus, tai, iš kitos pusės, jiems turi būti sudarytos fakti-

nos galimybės šitą prievolę tinkamai atlikti. Tai reiškia visų pirma, kad jie turi ne tik prievolės, bet ir teisės savo vaikus ugdyti. Tarp kitko šita teisė duoda tėvams principialios galimybės spręsti už savo vaikus visus tuos klausimus, kurie negali būti šių pastarųjų sąmoningai ir teisėtai sprendžiami, kadangi jie tėra vien tampančios, bet ne atbaigtos asmenybės. Todėl tėvai sprendžia suvereniškai savo vaikų sąžinės klausimus, kai šitie klausimai negali būti pačių vaikų sąmoningai išspręsti. Pavyzdžiui, tėvams priklauso teisė spręsti apie tai, kokia ideologine pakraipa turi būti auklėjami bei lavinami jų vaikai. Iš šitos teisės tarp kitko visai nuosekliai plaukia mokymo laisvės principas, kuris, būdamas išplėstas iki galo, reikalauja mokyklų steigimo bei pasirinkimo laisvės ir jų kontroliavimo teisės.

Teisė papildyti tampančią savo vaiko asmenybę, kaipo plaukianti iš dalykų esmės, negali būti teisėtai nei atimta iš tėvų, nei suvaržyta kokios nors visuomeninės organizacijos naudon. Šita prasme ir valstybė jokiais savo valdžios įstatymais negali atimti iš tėvų šitos prigimtosios teisės, nors gali faktinai jos vykdymą ir sutramdyti įvairiais savo valdžios aktais. Tai, žinoma, nereiškia, kad valstybė neturi jaunosios kartos atžvilgiu jokių teisių. Kiek valstybei privalo rūpėti bendroji visuomenės gerovė, ji turi teisės tarp kitko budėti ir vaikų teisių sargyboje. Bet tai dar nereikalauja ir neleidžia valstybei imti į savo rankas vaikų teisių realizavimą tiesioginės intervencijos keliu. Geriausias vaikų teisių laidavimas kaip tik įvyksta tada, kai valstybė, nesiimdama tėvų pareigų, laiduoja ir palengvina tėvams ugdomojo pašaukimo atlikimą, o vaikams – teisę gauti iš savo tėvų tokį auklėjimą bei lavinimą, kokį šie pastarieji sugeba duoti savo vaikams, auklėdami juos šeimynoje, parinkdami jiems tinkamą mokymą ir kontroliuodami ugdomąją mokyklos įtaką.

Tas faktas, kad tėvai turi prigimtosios teisės auklėti savo vaikus, rinkti jiems pagal savo nuožiūrą mokyklą ir kontroliuoti mokytojų ugdomąjį veikimą, kad šitas veikimas neprieštarautų ideologiniam jų nusistatymui, faktinai parodo, kad mokykla iš esmės turi būti ugdymo atžvilgiu ne kas kita kaip šeimyninio židinio padėjėja bei tęsėja. O jei taip, tai mokytojas turi būti iš tikrųjų patikimas ir įgaliotasis šeimynos asmuo, kuris privalo ugdomąjį savo veikimą suderinti su šeimyniniu auklėjimu, tėvų suteikiamu savo vaikams.

Šitokis mokyklos ir mokytojo santykiavimas su šeimyna ir tėvais yra ne tik privalomas formaliu atžvilgiu, t. y. atsižiūrint į ugdomąsias tėvų teises, bet ir vienintelis normalus pedagoginiu atžvilgiu. Ten, kur tarp mokyklos ir šeimynos nėra deramo sutarimo ir kur tėvai ir mokytojai veda kovą už jaunimo sielą, – ten negali būti kalbos apie pilnutinį jaunimo ugdymą pagal visus pagrindinius ugdymo sistemos principus, nes sutarimas tarp ugdomųjų veiksnių yra būtina sąlyga nuosekliam, planingam ir tikslingam ugdomajam veikimui.

Maža to: tik sutarimas su tėvų nusistatymu tegali mokytojui duoti galimybės būti savimi ir reikštis ugdomajame veikime visa savo būtybe, kas taip yra svarbu ugdymo sėkmingumui. Mokykloje, kurioje turi būti išlaikomas lygstamasis neutralumas, kadangi ten yra suėję įvairių pasaulėžiūrų mokiniai, mokytojas yra suvaržytas savo reiškimesi ir negali su visu atsidėjimu eiti į pedagoginį darbą, kuris reikalauja visos žmogaus sielos. Todėl ten, kur mokykla yra iš tikro šeimynos padėjėja bei tęsėja, yra laiduojama ne tik tėvų, bet ir mokytojų laisvė, nes pastarieji tiktai ten tegali įgauti teisę, kaip sakoma, turėti sielą. Žodžiu tariant, tik toje mokykloje, kuri atsako tėvų teisėms, tegali susidaryti mokytojui palankiausių sąlygų, reikalingų tikrai sėkmingam

ugdomajam veikimui. Tai ir įvyksta tada, kai į mokyklą sueina vienos pasaulėžiūros tėvų vaikai, kai šita mokykla yra laisva ideologiniu atžvilgiu nuo pašalinės prievartos ir kai pagaliau jai parinkti atitinkamo nusistatymo mokytojai. Kaip pamatysime vėliau, tokia mokykla tegali būti vien privatinė mokykla, kuri yra steigiama ir tvarkoma su didesniu ar mažesniu šeimynos dalyvavimu ir su moraline bei materialine suorganizuotos visuomenės pagalba.

3. Tėvų teisės mokyklos atžvilgiu

Iš to, kas pasakyta, galėjo paaiškėti, kad pagrindinės prigimtosios tėvų teisės bei prievolės savo vaikų ugdymo atžvilgiu nenustoja galiojusios ir tada, kai vaikai eina iš šeimynos į mokyklą, kur galėtų būti papildomas bei tęsiamas šeimyninis jų auklėjimas. Šitų teisių bei prievolių šaltinis visuomet yra tas pats, kol vaikai nėra dar priėję to subrendimo, kuris turi charakterizuoti sąmoningai ir laisvai apsisprendžiančią asmenybę. Tai yra būtent tasai prigimtasis tėvų ir vaikų santykiavimas, kuris šeimyniniame gyvenime sudaro palankiausių sąlygų ugdomajam veikimui. Tokiu būdu ugdomosios tėvų teisės bei prievolės savo vaikų atžvilgiu neprivalo nustoti savo galios atžvilgiu į tą mokyklą, kur šitie vaikai tėvų yra siunčiami. Kad šitos tėvų teisės bei prievolės mokyklos atžvilgiu galėtų realiai reikštis, reik, iš vienos pusės, atitinkamo šeimynos susipratimo, o iš antros pusės, reikiamo nusistatymo tos viešosios valdžios, kuri privalo sudaryti mokyklai tinkamų ne tik materialinių, bet ir moralinių sąlygų. Ogi tarp šitų sąlygų viena iš svarbiausių yra ta, kad tėvai turėtų galimybės mokyklų sutvarkyme realizuoti ugdomąsias savo teises bei prievoles. Čia ir gali kilti klausimas, kokiu būdu gali reikštis pagrindinės tėvų teisės bei prievolės tos mokyklos atžvilgiu, kur mokosi jų vaikai.

Elementariausios tėvų teisės, kurios jau buvo minėtos prie kitokios progos, yra mokyklų steigimo ir mokyklos pasirinkimo teisės. Mokyklų steigimo laisvė yra faktinai ugdomosios tėvų teisės realizavimas organizuotu būdu, remiantis mokymo laisve. Be to, mokyklų steigimo teisė suponuoja faktinąjį daugybės šeimynų susibūrimą, kuris turi įgauti tokios ar kitokios organizacijos lyčių. Kaip pamatysime vėliau, pagrindinė organizacijos lytis, kuri realizuoja mokymo laisvę, yra visi tie susibūrimai, kurie remiasi kultūrinės autonomijos principais. Tokiu būdu nuosekli išsivystymo linija jungia tris šituos dalykus: mokymo laisvę, šeimynų susibūrimą mokykloms steigti ir kultūrinės autonomijos organizaciją.

Kai visuomenėje yra jau įsteigta įvairių įvairiausių mokyklų tiek viešosios, tiek privatinės iniciatyvos priemonėmis, tėvams negali būti nei principialiai atimta, nei faktinai suvaržyta laisvo mokyklos pasirinkimo teisė. Šita teisė yra principialiai panaikinama, kai tėvams yra uždedama mokyklinė prievolė ta prasme, kad jie turi leisti savo vaikus į tam tikras mokyklas, sakysime, į valstybės įsteigtąsias ir administruojamas. Ji yra faktinai suvaržoma, kai privatinėms mokykloms yra sudaromos blogesnės materialinės sąlygos kaip kad viešosioms. Iš tikrųjų laisvo mokyklos pasirinkimo teisė tėra tik viena išvada iš mokymo ir organizuoto mokyklos steigimo teisių. Jei yra pripažįstamos šios pastarosios, juo labiau turi būti pripažinta ir nuosekliai realizuojama laisvo mokyklos pasirinkimo teisė.

Ar tėvai, susibūrę į tam tikrą organizaciją, steigia mokyklą savo vaikams, ar jie tik renkasi mokyklą iš įsteigtųjų mokyklų, jiems abiem atvejais turi būti pripažinta teisė kontroliuoti, kad jų vaikų lavinimas bei auklėjimas nebūtų vedamas pakraipa, priešinga ideologiniam jų nusistatymui, kuris, jų supratimu, turi būti padėtas į pedagoginės sistemos pagrindą. Žinoma, šita tėvų teisė negali būti taikoma

bet kuriai mokyklai, kur tėvai užsimanytų siųsti savo vaikus. Tėvų kontrolės teisė faktinai tegali būti realizuojama mokyklos atžvilgiu trimis atvejais, būtent, pirma, tada, kai mokykla yra pačių tėvų steigiama ir kai todėl mokytojai yra tėvų įgaliotieji asmens; antra, tada, kai su privatine mokykla tėvų yra susitariama apie ideologinę ugdymo pakraipą, ir, trečia, tada, kai tėvai dėl kokios nors priežasties yra faktinai priversti leisti savo vaikus į viešąją mokyklą. Pastaruoju atveju tėvai gali reikalauti kuo mažiausia palankaus neutralumo ideologinio jų nusistatymo atžvilgiu; pirmaisiais dviem atvejais jie gali iš mokyklos reikalauti ne tik neigiamai nesireikšti prieš šitą jų nusistatymą, bet ir jį teigiamai realizuoti mokyklinio auklėjimo bei lavinimo sistemoje.

Šitie visi reikalavimai remiasi labiausiai tuo faktu, kad normaliose aplinkybėse mokykla turi būti šeimynos padėjėja bei tęsėja ir kad mokytojai turi būti tėvų įgaliotieji pavaduotojai. Ugdomosios savo galios mokytojai įgauna iš ugdomųjų tėvų teisių, bet faktinąjį savo autoritetą jie tegali pateisinti vien profesiniu savo kompetentingumu. Tėvai gali perleisti savo teisių dalį mokomajam mokyklos personalui ir šitą personalą atitinkamai kontroliuoti, bet jie faktinai nepajėgia konkuruoti su šituo personalu pedagoginio kompetentingumo atžvilgiu. Taip stovint dalykams, labai svarbu sudaryti normalios sąlygos sutarimui, pasitikėjimui ir bendradarbiavimui tarp tėvų ir mokytojų. Tik tokiu atveju mokyklos ugdomoji įtaka ne tik neardys šeimyninio auklėjimo, bet ir jį tobulins ir papildinės pagal tai, kaip mokykla turi tęsti ir papildinėti ugdomąjį šeimynos darbą.

Pasirodo, kad visos šitos sąlygos tegali būti tikrai sudarytos mokyklos gyvenime tik tada, kai mokykla turi vienalytį sąstatą tiek iš mokinių, tiek iš mokytojų pusės. Toks vienalytis sąstatas iš tikrųjų tegali susidaryti vien privatinių mokyklų sistemoje, sutvarkytoje pagal ideologinius pasaulėžiūrų skirtumus. Esant tokiai mokyklų sistemai tėvai

siunčia savo vaikus į mokyklas, atitinkančias ideologinį jų nusistatymą. Iš kitos pusės, kiekvienos pakraipos mokykla renkasi atitinkamo nusistatymo mokytojus. Tokiu būdu susidaro vienalytis mokinių bei mokytojų sąstatas, kuris duoda galimybės ne tik tinkamai sugyventi vieniems su antrais, bet ir nustatyti reikiamus santykius tarp tėvų ir mokyklos. Ogi tokioje mokykloje ugdomosios tėvų teisės gali būti geriausiai laiduotos.

III. Mokykla ir valstybė

1. Palyginamasis viešosios ir privatinės mokyklos įvertinimas normalumo atžvilgiu

Iš to, kas buvo pasakyta apie mokyklos santykiavimą su pasaulėžiūra ir šeimyna, galėjo jau paaiškėti, kad pasaulėžiūros arba net sąžinės laisvės atžvilgiu, iš vienos pusės, ir ugdomųjų šeimynos teisių atžvilgiu, iš antros pusės, vienintelė racionali yra laisvųjų mokyklų sistema, sutvarkyta pagal ideologinius pasaulėžiūrų skirtumus ir realizuojama kultūrinės autonomijos pagrindais. Toliau gali kilti klausimas, ar šita sistema yra lygiai racionali atžvilgiu į normalų valstybės santykiavimą su mokykla. Jei kalbamoji mokyklų sistema pasirodys ir šituo paskutiniu atžvilgiu vienintelė normali sistema, teks pagaliau pasistatyti klausimas, kaip ji gali būti realizuojama mokyklinės reformos priemonėmis ir su visuomeninės organizacijos pagalba.

Tai, kad ugdomasis veikimas negali būti visai atpalaiduotas nuo bet kurios pasaulėžiūros ir kad, tarp kitko, mokykla, kaipo suorganizuota ugdymo vykdytoja, negali būti nelygstamai neutrali pasaulėžiūros atžvilgiu, sugestionuoja jau išvadą, kad mokyklų steigėjais bei tvarkytojais visai neutraliai tegali būti vien tie veiksniai, kurie gali turėti pa-

saulėžiūrą ir todėl bent patys sau spręsti pasaulėžiūros klausimus. Pasirodo net, kad mokyklų suskirstymas į privatines ir viešąsias remiasi faktinai tuo, ar steigiamasis mokyklos veiksnys turi, ar neturi ideologinio pobūdžio.

Mokykla bus visuomeninė, arba vieša, kai ji galutinėje sąskaitoje yra steigiama, tvarkoma ir administruojama visuomeninės organizacijos, turinčios tokios ar kitokios teritorinės valdžios ir priverčiamosios galios, bet neturinčios kaip tik todėl ideologinio pobūdžio. Tokios visuomeninės organizacijos yra pirmoje eilėje valstybė, paskui autonominga provincija, pagaliau visa eilė teritorinių savivaldybių, kaip apskritis, valsčius, miestas ir t. t. Atvirkščiai, mokykla bus privatinė, kai ji yra steigiama, tvarkoma ir administruojama privatinių asmenų, kultūrinių draugijų ir religinių įstaigų, pavyzdžiui, Bažnyčios. Visi šitie veiksniai gali ir net privalo turėti ideologinį savo nusistatymą pasaulėžiūros klausimuose, bet užtat jie neturi priverčiamosios galios tam tikros teritorijos ribose.

Pirmosios rūšies veiksniai yra surišti su tam tikra teritorija, antrosios rūšies veiksniai yra surišti su tam tikra žmonių grupe. Pastaroji aplinkybė yra reikšminga klausimui, kam yra skiriamos viešosios ir privatinės mokyklos. Kadangi viešosios mokyklos steigiamos organizacijų, turinčių teritorinio, priverčiamojo ir neideologinio pobūdžio, tai jos turi būti lygiai prieinamos visiems atitinkamos teritorijos nariams, nežiūrint ideologinių jų skirtumų. Užtat privatinės mokyklos, steigiamos atskirų asmenų, kultūrinių ir religinių organizacijų, paprastai yra skiriamos vieno ideologinio nusistatymo žmonėms ir jau tuo pačiu negali būti visiems vienodai prieinamos.

Iš to, kad, iš vienos pusės, ugdymo sistema ir tuo pačiu mokykla, kaipo suorganizuota šitos sistemos vykdytoja, negali būti nelygstamai neutralios pasaulėžiūros atžvilgiu ir kad, iš antros pusės, tokios visuomeninės organizacijos, kaip

valstybė, autonominga provincija ir įvairios teritorinės savivaldybės, neturi ideologinio pobūdžio ir todėl negali spręsti pasaulėžiūros klausimų, reik padaryti išvada, kad normaliose aplinkybėse, arba teišeinant vien iš principo, mokykla neprivalo būti suminėtųjų visuomeninių organizacijų įstaiga.

Kai, pavyzdžiui, mokykla yra valstybės steigiama bei tvarkoma, beveik nėra jokios galimybės apsaugoti ją nuo politinės prievartos, kuri taip ar šiaip visuomet įžeidžia kieno nors sąžinės laisvę. Mokykla privalo būti laisva nuo politinės prievartos kaip tik todėl, kad ji negali būti visai atpalaiduota nuo pasaulėžiūros; tuo tarpu apsisprendimas pasaulėžiūros dalykuose nepakenčia jokios išviršinės prievartos.

2. Valstybės teisės bei prievolės mokyklinės švietimo organizacijos atžvilgiu

Akivaizdoje principo, kad mokykla normaliose aplinkybėse neprivalo būti visuomeninių organizacijų įstaiga, visai netikėtas gali rodytis faktas, kad naujausiais laikais valstybės rolė mokyklų steigime, tvarkyme ir administravime nuolatos augo beveik iki mūsų dienų. Tačiau šitas faktas būtų klaidinga aiškinti tuo, kad valstybinė ir apskritai viešoji mokykla yra normalus mokyklos tipas, kuris todėl turi linkmės įsigalėti mūsų laikais sulig kultūros pažanga. Iš tikrųjų kalbamasis faktas privalo būti aiškinamas tuo, kad palyginti staigus visuotinio privalomo švietimo realizavimas pareikalavo iš valstybės ir kitų visuomeninių organizacijų tokios materialinės ir gerai suorganizuotos pagalbos, kuri turėjo atstoti gerai paruoštos privatinės iniciatyvos stoką.

Šiaip jau tiesioginė valstybės ir kitų visuomeninių organizacijų intervencija į švietimo reikalus reik laikyti humanitarinės kultūros išsivystyme atžangos apraiška. Jau Re-

nano buvo pastebėta, kad, juo toliau einama į priekį, juo labiau pastebima, kaip griežtai ir vienašališkai buvo skelbiamos valstybės teisės į vaiko ugdymą. Todėl, pavyzdžiui, graikų respublikose naujosios kartos ugdymas buvo laikomas valstybės reikalu. Tik krikščionybė sugebėjo suteikti sėkmingą akstiną laisvoms šeimynos ir kultūrinių draugijų pastangoms ugdymo srityje ir tuo pačiu atvaduoti žmonių dvasią nuo vergavimo valstybės stabui*. Šita pakraipa ėjo viduramžiai, ir tik naujausiais laikais iš pradžios absoliutizmas, o paskui Prancūzijos revoliucija išardė korporatyvinį visuomenės gyvenimą, kuris rėmė laisvą privatinę iniciatyvą ir kurio stoka mūsų laikais vis labiau duoda save pažinti kaipo dabartinės visuomenės santvarkos krizės priežastis. Tokiu būdu ta didelė rolė, kurią valstybė faktinai suvaidino mokyklinio švietimo išvystyme, dar toli gražu neprirodo, kad viešųjų mokyklų sistema esanti normali mokyklos ir valstybės santykiavimo atžvilgiu.

Tačiau kai yra sakoma, kad mokykla neprivalo būti visuomeninių organizacijų ir, tarp kitko, valstybės įstaiga, tai dar nereiškia, kad valstybė neturi jokių teisių bei prievolių mokyklų atžvilgiu. Valstybė yra suinteresuota, kad jos piliečiai būtų sveiki bei stiprūs fiziniu atžvilgiu, kad jie būtų išsilavinę darbininkai tiek fizinio, tiek intelektualinio darbo srityje, kad jie būtų susipratę visuomenės nariai, gerbią įstatymus ir visuomeninę tvarką, pildą savo pilietines prievoles, ir t. t. Nuo šitų pilietiškų kokybių pareina juk valstybės gyvastingumas, kultūrinė jos pažanga ir atsparumas kovoje su išvidiniais jos priešais. Panašiai valstybė yra suinteresuota, kad mokykla neardytų elementarinės visuomeninės doros pajautimo jaunose kartose, kad ji neruoštų savo mokiniuose valstybinio gyvenimo griovėjų, kad ji

* Plg. *Bessières A.* Pour la justice scolaire. – P. 34.

neskiepytų neapykantos tarp įvairių piliečių grupių, kad ji nehigieninėmis sąlygomis neardytų naujųjų kartų sveikatos ir t. t. Visi panašūs reikalai, kaipo organingai surišti su valstybės prigimtimi, taip ar šiaip gali būti valstybės teisių objektais.

Būtų tačiau klaidinga manyti, kad tuo pačiu gali būti pateisinta reikalas steigti valstybės mokyklas. Valstybės teisė mokyklinio švietimo srityje tik tiek tegali siekti, kiek tai būtinai reikalinga jos reikalams apsaugoti. Tuo tarpu kad valstybinės teisės švietimo srityje būtų patenkintos, valstybei normaliose aplinkybėse pakanka, iš vienos pusės, remti savo resursų priemonėmis privatinė iniciatyva mokyklų steigime bei tvarkyme, o iš kitos pusės – kontroliuoti mokyklinis švietimas natūraliose savo suinteresuotumo ribose.

Tik tuo atveju, kai privatinė iniciatyva nepajėgia aprūpinti švietimo reikalų, valstybei gali susidaryti teisė steigti, tvarkyti ir administruoti savas mokyklas, kaipo tam tikrą neišvengiamą blogybę, nes, kaip buvo sakyta, viešoji mokykla nėra normalus mokyklos tipas. Bet tuomet sykiu valstybei susidaro prievolė pažangios evoliucijos keliu nuosekliai eiti nuo viešųjų prie privatinių mokyklų sistemos, atitinkamai ruošiant privatinę piliečių iniciatyvą ir jiems palaipsniui perleidžiant laisvą mokyklų tvarkymą pagal ideologinius pasaulėžiūrų skirtumus ir kultūrinės autonomijos principus. Apskritai valstybė, kaipo viešųjų patarnavimų organizacija, siekianti bendros piliečių gerovės, privalo mokyklinio švietimo srityje papildyti privatinės iniciatyvos trūkumus ir sudaryti jai normalių moralinių bei materialinių sąlygų, kurios yra reikalingos racionaliai mokyklų organizacijai realizuoti.

Tačiau papildyti privatinės iniciatyvos trūkumai dar toli gražu nereiškia valstybei būti pašauktai tiesioginiu veikimu realizuoti švietimo reikalą. Valstybė kaip tik neturi tarp esminių savo atributų teisės mokyti, nes tokia yra jos

prigimtis, kad šita teisė su jąja nesusiderina. Šitą faktą gražiai motyvuoja kun. prof. Pr. Būčys savo turiningoje brošiūroje „Apie apšvietą", sakydamas: „Visos dabartinės kultūringos valstybės pripažįsta tris laisves: tikėjimo, spaudos ir draugijų. Negalima nepripažinti tų trijų laisvių pamato, būtent, principo, kad valstybė neturi kištis į idėjų, įsitikinimų, pažiūrų sritį, nes toje srityje valstybė neturi kompetencijos. Pripažinti jai kompetenciją toje srityje yra vis vien, ką sugriauti dabartinių laisvių pamatą. Nepripažinus gi valstybei kompetencijos dvasios ir pažiūrų srityje negalima jai pavesti mokyklų, nes tos yra negalimos be pažiūrų ir įsitikinimų. Taigi vardan laisvės pamatų apgynimo mokykla turi būti vien privatinė, o ne valstybinė*.

3. *Normalus valstybės santykiavimas su mokykla*

Iš to, kas pasakyta iki šiolei, galėjo paaiškėti, kad normalus valstybės santykiavimas su mokyklomis neprivalo reikštis nei valstybiniu monopoliu, nei visišku valstybės nesikišimu į švietimo reikalus. Ir taip turi būti todėl, kad valstybei iš savo prigimties tenka ne mokyti arba, plačiau tariant, šviesti, bet tik švietimas administruoti valstybinio globojimo priemonėmis taip, kad sėkmingiausiai galėtų dirbti švietimo darbą tie, kas iš savo prigimties yra ugdomieji veiksniai. Todėl jei, iš vienos pusės, šiuo laiku valstybei negalima nepripažinti teisių, vardan bendrosios visuomeninės gerovės, turėti vyriausiąją administratyvinę priežiūrą švietimo dalykuose, moraliai bei materialiai globoti švietimo reikalus, kontroliuoti mokyklas bendrų visuomeninių interesų atžvilgiais, patikrinėti valstybiniais

---

* *Būčys Pr.* Apie apšvietą. – Chicago, 1918. – P. 36–37. (Cituojama, kiek suvienodinus terminologiją. – *Št. Š.*)

egzaminais pasiruošimą prie atsakingų visuomenėje profesijų, tai, iš kitos pusės, neprivalu pamiršti, kad valstybė tegali mokyti, vien papildydama tėvų galimybes organizuoti švietimo reikalus, ir kad todėl ji nuolatos turi stengtis papildomąsias savo pareigas padaryti nebereikalingas, nes šitos pareigos nepritinka jos prigimčiai. Kitaip tariant, valstybė turi teisės ir net prievolės remti šeimynos pastangas suteikti savo vaikams mokyklinį auklėjimą bei lavinimą, bet neprivalo atstoti šeimynų, užėmus jų vietą.

Tokiu būdu pasirodo, kad normalus valstybės santykiavimas su mokykla bus tasai, kuris tinkamai saugos tėvų teisę laikyti mokyklą šeimyninio auklėjimo papildytoja bei tęsėja. Šitokio normalaus valstybės santykiavimo su mokykla šviesoje galima lengvai bei teisingai įvertinti pagrindinės trys mokyklų sistemos, kurios yra: pirma, valstybinis mokyklų monopolis, antra, valstybinių ir privatinių mokyklų paralelizmas, ir, trečia, privatinių mokyklų sistema. Pirmoji sistema yra griežtai smerktina, nes, kaip teisingai sako kun. prof. Pr. Būčys, „ten, kur yra mokyklų monopolis, jos neišvengiamai tampa politikos įrankiu"*. Paskutinioji, t. y. privatinių mokyklų sistema, tegali būti laikoma visai normali, nes ji neprimeta valstybei netinkančių jai iš prigimties pareigų, o iš kitos pusės, geriausiai laiduoja ugdomąsias tėvų teises. Užtat antroji, t. y. valstybinių ir privatinių mokyklų paralelizmo, sistema gali būti tam tikrose aplinkybėse laikinai toleruojama, nes ji yra pereinamasis tarpsnis mokyklų organizacijos pažangoje. Tai, kas čia pasakyta tik apie valstybės mokyklas, turi lygios reikšmės visoms viešosioms mokykloms, kadangi iš esmės kitos viešosios mokyklos ne kuo skiriasi nuo valstybinės mokyklos.

---

* Ten pat. – P. 22.

Kai mokylų sistemoje yra viešųjų ir privatinių mokyklų paralelizmo, reik visados turėti galvoje, kad iš šitų dviejų mokyklų rūšių tik pastaroji tėra normalus mokyklos tipas. Todėl varžymesi tarp viešųjų ir privatinių mokyklų turi būti pašalintos visos kliūtys, kurios stabdo reikiamą privatinių mokyklų išsivystymą ir galutinį jų laimėjimą. Tarp kitko, šitas principas reikalauja išlaikyti pilną materialinę lygybę viešosios ir privatinės mokyklos padėtyje ir padaryti privatinę mokyklą nepriklausomą nuo administratyvinės valdžios nuožiūros. Tai reiškia, kad privatinė mokykla turi būti lygiai aprūpinta lėšomis kaip ir viešoji ir kad privatinės mokyklos nusižengimai prieš valstybės įstatymais numatytą tvarką turi būti viešojo teismo sprendžiami ir baudžiami.

Jei atžvilgiu į mokyklų paralelizmą yra vedama teisinga lygybės politika, viešųjų ir privatinių mokyklų varžymasis už pirmenybę negali nesibaigti anksčiau ar vėliau pastarųjų mokyklų laimėjimu. Tai turi įvykti todėl, kad viešųjų mokyklų prigimtyje yra tikras trūkumas, kuris ilgesnėje atstumoje negali neparodyti neigiamųjų savo apraiškų ir tuo nepatarnauti privatinių mokyklų naudai. Būtent, viešosios mokyklos, kaipo lygstamai neutralios, negali realizuoti pilnutinio ugdymo sistemos, tuo tarpu privatinės, kaipo laisvos, turi galimybės tokią sistemą realizuoti pilname sutarime tarp tėvų, mokytojų ir mokinių. Pašalinti šitas trūkumas iš viešosios mokyklos gyvenimo ir tuo pačiu sulyginti jos sąlygos su privatinių mokyklų sąlygomis nėra galimybės, nes viešoji mokykla, jei tik ji nori būti lojali visų tėvų atžvilgiu, privalo būti neutrali priešinguose tėvų pasaulėžiūrų dalykuose, tuo tarpu privatinė mokykla turi būti laisva ir tuo laiduoti vienodai nusistačiusiems tėvams nuoseklią ideologinę pakraipą mokykliniame savo vaikų ugdyme.

IV. Proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistema

1. Proporcionalumo principas kaipo mokyklinės teisybės reikalavimas

Pasirodė, kad laisvųjų mokyklų sistema, sutvarkyta pagal ideologinius pasaulėžiūros skirtumus ir realizuojama kultūrinės autonomijos pagrindais, yra, kaip ir kitais atžvilgiais, lygiai racionali taip pat atžvilgiu į tai, kokių privalo būti santykių tarp valstybės ir mokyklos. Dabar ir kyla iš eilės paskutinis stambesnis klausimas, kokiu būdu šita mokyklų sistema gali būti realizuojama visuomenės gyvenime viešosios organizacijos priemonėmis.

Taigi iš viso, kas pasakyta iki šiolei, turėjo paaiškėti, kad ne mokyklų vienodinimas bei monopolizavimas valstybės, arba net viešųjų organizacijų, rankose, bet laisvų privatinių mokyklų sistema yra vienintelė racionali mokyklų organizacijos sistema. Tuo tarpu pagrindinė šitos sistemos žymė yra laisvė, kuri yra reikalaujama jau todėl, kad mokyklos visai neišvengiamai visuomet realizuoja bent tam tikrame laipsnyje kokią nors pasaulėžiūrą. Bet laisvė vien tada tėra reali, kai jai atsako, iš kitos pusės, lygios pasireiškimo teisės. Todėl, pavyzdžiui, kaip matėme, mokymo teisė nuosekliai reikalauja mokyklų steigimo teisės arba, mažiausia, mokyklos pasirinkimo teisės. Bet pasirodo, kad ir mokyklų steigimo bei pasirinkimo teisės vien tada tėra realios, kai visoms mokykloms yra laiduojamos lygios moralinės bei materialinės gyvavimo sąlygos. Tik pastaruoju atveju visos suminėtosios teisės mokyklų gyvenimo srityje tegali turėti realios reikšmės tiems, kas jomis turi naudotis. Šita aplinkybė ir stato principialų reikalavimą, kad racionalioje mokyklų organizacijos sistemoje būtų sudarytos visoms mokykloms lygios moralinės bei materialinės gyvavimo sąlygos.

Lygios moralinės sąlygos privatinėms mokykloms susidaro tada, kai joms yra teisingai taikoma vyriausioji administratyvinė priežiūra, kontrolė, globojimas ir baudimas už nusižengimus įstatymams ir kai joms yra pripažįstamos lygios teisės su viešosiomis mokyklomis mokslą einančio jaunimo kvalifikavimo atžvilgiu. Jei, pavyzdžiui, privatinių mokyklų liudymai, atestatai, diplomai ir mokslo laipsniai nėra lygiai pripažįstami oficialiame visuomenės gyvenime, suponuojant lygią jų vertę su viešųjų mokyklų liudymais, atestatais, diplomais ir mokslo laipsniais, tai tokiu atveju negalima kalbėti apie lygias moralines gyvavimo sąlygas privatinėms ir viešosioms mokykloms.

Lygios materialinės sąlygos privatinėms mokykloms susidaro tada, kai joms principialiai yra pripažįstamos ir faktinai teikiamos lygios subsidijos su viešosiomis mokyklomis visiems mokyklinio gyvenimo reikalams, t. y. ir butui, ir administracijos išlaidoms, ir mokomojo personalo atlyginimui, ir šito personalo pensijoms, ir mokinių pašalpoms, ir t. t. Šitas materialinės lygybės reikalavimas yra principialiai teisingas todėl, kad privatinė mokykla, kaipo normalus mokyklos tipas, eina visuomeninio veikimo pareigas ir kad jinai jau dėl šitos priežasties turi būti taip ar šiaip aprūpinta iš visuomenės lėšų lygiomis teisėmis su viešosiomis mokyklomis, jei, žinoma, išpildo formalinius valstybės reikalavimus.

Vienas tas faktas, kad kokia nors privatinė mokykla egzistuoja ir turi pakankamą mokinių skaičių, normaliose aplinkybėse duoda jau šitai mokyklai teisę būti subsidijuojamai tokiu pat būdu, kaip yra subsidijuojamos ir išlaikomos iš bendrų visuomenės lėšų visos mokyklos. Šitas faktas iš tikrųjų reiškia tai, kad tėvai, kurie yra sutikę siųsti savo vaikus į kalbamąją mokyklą, tuo pačiu tarsi įsako atitinkamą visuomeninio biudžeto dalį perleisti šitai mokyklai, nes ji faktinai yra apsiėmusi atlikti tam tikras švietimo pareigas,

turinčias, kaip sakyta, visuomeninės reikšmės. Tokiu būdu, jei visuomenės gyvenime yra pilnai realizuojama mokyklų steigimo bei pasirinkimo laisvė, tai subsidijavimas faktinai esančių mokyklų turi tendencijos proporcionaliai suskirstyti visuomenės teikiamas mokykloms subsidijas pagal ideologinius tėvų nusistatymo skirtumus.

Pasirodo, kad lygios materialinės gyvavimo sąlygos arba, kitaip tariant, materialinė lygybė pasireiškia racionalioje mokyklų sistemoje kaipo proporcionalumo principas, kuris tarsi savaime iškyla iš anksčiau nustatytų mokyklinės organizacijos principų. Ir iš tikro, jei visi tėvai turi vienodos prievolės mokyti savo vaikus mokykloje, jei jiems priklauso teisė laisvai steigti ar tik pasirinkti mokyklą, jei kiekviena mokykla, pildanti formalinius įstatymų reikalavimus, eina faktinai visuomenines švietimo pareigas, tai negali būti pateisinta, kad viena tėvų grupė gautų iš visuomenės lėšų proporcionaliai didesnę subsidiją už kitas. Todėl nedovanotina yra mokyklų gyvenime neteisybė, kai privatinės mokyklos negauna visuomeninių subsidijų, kai viešosios mokyklos yra išlaikomos iš visuomenės lėšų. Tokiu atveju privatinių mokyklų vaikų tėvai turi apmokėti privatinių mokyklų išlaidas, nežiūrint to, kad jie, be to, moka jau savo dalį į valstybės iždą viešųjų mokyklų naudai. Tuo faktinai beveik suvedama prie tuščios fikcijos mokymo ir mokyklų steigimo bei pasirinkimo laisvė, kas principialiai niekados negali būti pateisinta. Tik proporcionalumo principas, nuosekliai išlaikomas visuomeninių subsidijų suskirstyme, tegali iš tikrųjų laiduoti mokyklinę teisybę.

Proporcionalumo principas gali būti taikomas dviem nelygiems dydžiams: iš vienos pusės – leidžiamų į mokyklas mokinių skaičiui, o iš kitos pusės – tų gyventojų grupių skaičiui, kurios pretenduoja savo švietimo reikalams gauti atitinkančias jų gausumą biudžeto dalis. Nesunku suprasti, kad proporcionalumo skaičiavimas pagal šituos pastaruo-

sius skaičius yra žymiai tikslesnis ir todėl privalo būti tokiu ar kitokiu būdu siekiamas racionalioje mokyklų organizacijos sistemoje, nors proporcionalumo principas ir yra tam tikrame laipsnyje išlaikomas ir tada, kai faktinai yra subsidijuojamos visos laisvos mokyklos pagal besiilankančių į jas mokinių skaičių.

Taigi proporcionalumo principas iš esmės yra ne kas kita kaip mokyklinės teisybės reikalavimas, kuris taip ar šiaip reiškiasi mokyklų tvarkymo pažangoje kaipo visai reali tendencija. Rūpinantis tad racionalios mokyklų organizacijos problema, privalu su visu sąmoningumu pasistatyti klausimas, kokiu būdu proporcionalumo principas gali būti nuosekliai bei planingai išlaikytas mokyklų organizacijos sistemoje. Ogi sprendžiant šitą klausimą, bus pravartu iš pradžios atsižvelgti į tai, ką mums sako šiuo reikalu kitų kraštų praktika, kad paskui galima būtų užbrėžti derama pakraipa mokyklų organizacijos išsivystymui mūsų krašte, einant nuosekliai nuo dabartinio jų stovio prie proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistemos.

2. *Proporcionalumo principas įvairių kraštų praktikoje ir jo pritaikymo išdavos*

Proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistema nėra jau tik teorinis idealas, apie kurį tegalima svajoti. Ji iš tikrųjų palaipsniui randa mažesnį ar didesnį pritaikymą daugelyje kultūringesnių kraštų. Kai kurių iš šitų kraštų praktika yra jau tiek reikšminga, kad negali būti šitoje vietoje patylomis praeita. Ogi pirmoje eilėje iš Europos kraštų šituo atžvilgiu užsitarnauja ypatingo susidomėjimo Olandija.

Ten 1857 metų įstatymu buvo atimtos bet kurios subsidijos iš privatinių mokyklų ir sykiu nustatytas privalomas neutralumas viešosioms mokykloms. Toks viešųjų mokyklų favorizavimas laicizmo pakraipa buvo priežastimi

mokyklinės kovos, kuri truko iki 1889 metų, kai buvo išleistas vadinamasis „nuraminimo įstatymas", pagrįstas jau proporcionalumo principu. Šituo įstatymu laisvosioms privatinėms mokykloms pripažinta teisė būti subsidijuojamoms iš valstybės lėšų, sykiu su viešosiomis mokyklomis. Tokiu būdu privatinės mokyklos sykiu su pastarosiomis tapo Olandijoje mažiau ar daugiau lygiateise dalimi viso tautinio švietimo. Valstybė atsisakė ten oficialiai pripažinti pirmenybę vienai katrai mokyklų rūšiai ir tuo pačiu pasižadėjo nedaryti teisių bei prievolių atžvilgiu jokių skirtumų tarp žmonių, kurie yra išėję įvairias, viešąsias ar privatines, mokyklas. Iš kitos pusės, iš mokyklos atitinkamai pareikalauta, kad ji būtų apsaugota nuo tos nesveikos įtakos, kurios jai turi partijų kova ir neramus politikos sūkurys. Vis dėlto 1889 m. įstatymas nebuvo dar materialiniu atžvilgiu visai sulyginęs viešųjų ir privatinių mokyklų, nes privatinės mokyklos pagal šitą įstatymą negaudavo lygiomis su viešosiomis iš valstybės 25 nuošimčių savo rūmų reikalui ir iš valsčių – papildomųjų subsidijų, kurių vis dėlto gaudavo viešosios mokyklos. Šitą nelygybę panaikino 1920 metų įstatymas, kuris ir kitais dar atžvilgiais žymiai patobulino Olandijoje proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistemą.

1920 metų įstatymas buvo priimtas žemuosiuose Olandijos parlamento rūmuose 75 balsais prieš 4 balsus ir su panašiu daugumos sutarimu aprobuotas aukštuosiuose rūmuose. Šituo įstatymu pagilintas privatinių ir viešųjų mokyklų gyvenime tasai lygybės principas, kuris buvo jau tam tikrame laipsnyje realizuojamas 1889 m. įstatymu. Dabar jau nuosekliai išlaikoma keturiopa lygybė tarp viešųjų ir privatinių mokyklų, būtent: 1) lygybė atžvilgiu į gaunamas iš valstybės ir valsčių subsidijas; 2) lygybė atžvilgiu į mokomojo personalo pensijas; 3) lygybė atžvilgiu į reikalaujamus iš pasiturinčių mokinių mokesnius ir 4) lygybė atžvilgiu į suteikimą turinčių oficialios reikšmės diplomų

ir mokslo laipsnių. Viešosios mokyklos pasaulėžiūros atžvilgiu yra laisvos.

1920 metų įstatymas davė tarp kitko katalikams galimybės įsisteigti savąjį valstybės subsidijuojamą universitetą Nimvegene. Šituo atžvilgiu kalbamasis įstatymas patobulino 1905 metų įstatymą, kuris pripažino privatiniams universitetams lygias teises su viešaisiais ir pažadėjo net nedideles subsidijas iš valstybės lėšų. 1905 metų įstatymas buvo dar leidęs legalioms organizacijoms, nenorinčioms ar negalinčioms įsteigti universitetų, steigtis privatinių katedrų valstybiniuose universitetuose Utrechte, Groningene ir Leidene. Naudodamiesi ta proga Olandijos katalikai jau tuomet buvo įsteigę Utrechto universitete katedras filosofijai, doros mokslui, klasiškai literatūrai ir senovinei krikščionybės istorijai.

Pažymėtina dar yra tai, kad 1920 metų įstatymas tam tikra prasme realizuoja proporcionalumo principą ir mokyklinės priežiūros sutvarkyme. Kiekvienoje mokykloje priežiūros reikalu rūpinasi kontrolės komisija, sudaryta iš penkių atstovų tėvų, kurių vaikai mokosi šitoje mokykloje. Tokiu būdu tėvai arba net jų atstovai yra pirmieji priežiūros vykdytojai, nes jie iš dalyko esmės pirmi yra suinteresuoti ir atsakingi savo vaikų ugdyme. Be to, kiekviename mieste, kur yra viešųjų ir privatinių mokyklų, susidaro vietinė mokyklų taryba iš penkių žmonių, būtent: 1) iš vieno atstovo nuo tėvų, turinčių savo vaikus viešosiose mokyklose, 2) vieno atstovo nuo tėvų, turinčių savo vaikus privatinėse mokyklose, 3) vieno atstovo nuo mokomojo personalo viešosiose mokyklose, 4) vieno atstovo nuo mokomojo personalo privatinėse mokyklose ir 5) penkto asmens, kuris paprastai yra kunigas arba pastorius. Šita vietinė mokyklų taryba yra pastovesnė už mokyklų kontrolės komisijas ir turi platesnes priežiūros teises. Sykiu šita taryba, kaip ir atskirų mokyklų kontrolės komisijos, dirba kontakte su valstybiniais mokyklų inspektoriais.

Proporcionalumo principo atžvilgiu beveik taip pat reikšminga yra Anglijos mokyklinė praktika. XIX šimtmetyje iki 1870 metų švietimo darbas buvo ten paliktas beveik išimtinai privatinei iniciatyvai, kuri tik buvo skatinama valstybinėmis subsidijomis. Kiekviena konfesija rūpinosi savo žmonių švietimu ir todėl steigė ir užlaikė savas mokyklas. Valstybė visų konfesijų mokykloms suteikdavo subsidijas proporcionaliai jų mokinių skaičiui ir dargi mokslo sėkmingumui, kiek jis reikšdavosi per egzaminus.

1870 metų įstatymu, vadinamu *Foster Bill*, Anglijoje bandyta laicizuoti švietimas, favorizuojant neutralias viešąsias mokyklas palyginant su privatinėmis mokyklomis. Tiesa, privatinės mokyklos šiuo įstatymu nebuvo nei panaikintos, nei pripažintos nustojusiomis teisės į valstybines studijas. Tačiau jų padėtis žymiai buvo suvaržyta ir apsunkinta. Suteikiamos joms valstybinės subsidijos negalėjo būti didesnės už pusę visų faktinų išlaidų. Be to, privatinės mokyklos buvo priverstos išlaikyti vadinamąją „sąžinės kliauzulę", kuri tarp kitko reikalavo įsileisti įvairių konfesijų vaikus ir paliuosuoti nuo religijos mokslo tuos iš jų, kurių tėvai to pageidaus. Be to, tam tikrai vietinei komisijai, vadinamai *School Board*, buvo užleista teisė pripažinti privatinę mokyklą nepakankamą ir steigti viešąją mokyklą, kuriai, be valstybinės subsidijos, buvo suteikiama vietinė subsidija, visų piliečių sumokama. Išvadoje susidarė tokia padėtis, kad viešųjų mokyklų mokomasis personalas buvo apmokamas du kartu geriau negu privatinių mokyklų personalas. Tokiose aplinkybėse laisvoms privatinėms mokykloms kilo pavojus neišlaikyti konkurencijos su viešosiomis mokyklomis ir palengvėl visai išnykti. Nestebėtina todėl, kad *Foster Bill* sukėlė Anglijoje smarkią mokyklinę kovą, kuri truko, kaip ir Olandijoje, 30 su viršum metų, kol 1902 metų įstatymas, vadinamas *Education Act*, principialiai pašlijo į proporcionalu-

mo principą ir beveik visiškai sulygino laisvųjų ir viešųjų pradedamųjų mokyklų teises.

1902 metų įstatymas buvo jau pagrįstas principu, kad privatinė mokykla, tokiu pat būdu kaip ir viešoji mokykla, yra iš esmės visuomeninė mokykla ir todėl, kaip ir viešoji, dirba tautos švietimo darbą. Visoms paprastoms savo išlaidoms padengti privatinės mokyklos gauna dabar tris ketvirtadalius iš valstybės ir vieną ketvirtadalį iš vietinių mokesnių. Tik statomosios žemės pirkimas ir trobesių statyba daroma lėšomis privatinių mokyklų steigėjų, kurie todėl ir palaiko mokyklą savo nuosavybėje, nors trobesių užlaikymas tvarkoje ir mokomųjų priemonių išlaidos daroma valsčiaus lėšomis. Privatinę mokyklą administruoja komitetas, susidaręs iš šešių asmenų, iš kurių du yra valdžios, o keturi – mokyklos savininkų skiriami. Į šitų keturių skaičių paprastai patenka parapijos klebonas, jei mokykla yra katalikiška. Vietoje komisijų, vadinamų *School Boards*, 1902 metų įstatymas sudarė naują vietinį autoritetą, dabar vadinamą *Local education authority*, kuris turi teisę rankioti tam tikrą mokyklinį mokesnį, bet privalo lygiai subsidijuoti tiek privatines, tiek viešąsias mokyklas, nežiūrint į tai, ar mokykloje yra dėstoma tikyba, ar jos ten visai nėra. Apskritai nauju Anglijos įstatymu stengtasi sudaryti padėtis, kurioje visų lygiai mokami mokesniai yra irgi visų lygiai panaudojami.

Nusakytoji tvarka, nustatyta Anglijoje 1902 metų įstatymu, liečia labiausiai pradinį mokslą, kuris apima, mūsiškai tariant, vidurines mokyklas. Aukštesniosios ir aukštosios privatinės mokyklos dar pilnai nesinaudoja proporcionalumo principu, nors vis dėlto mažiau ar daugiau yra valstybės subsidijuojamos.

Kovoje už privatinių mokyklų laisvę ir jų padėties sulyginimą su viešosiomis mokyklomis katalikų reikalais rūpinosi Anglijoje Ugdomoji katalikų taryba *(Conseil catholique d'éducation)*, susidedanti iš 95 narių ir oficialiai atstovaujanti

vyskupijoms ir visai katalikų bendruomenei. Po 1902 metų įstatymo šita Taryba buvo vyriausybės pripažinta kompetentingu autoritetu, turinčiu tarpininkauti ginčuose ir šiaip jau nesusipratimuose, kurių kyla tarp vietinės valdžios ir katalikiškųjų mokyklų laikytojų. Šita Taryba taip pat rūpinasi mokomojo personalo skyrimu katalikų mokytojų seminarijoms.

Ne mažiau reikšmingas kaip pačioje Anglijoje yra mokyklų sutvarkymas jos Kanados dominijos vienoje provincijoje, vadinamoje Kvebeko vardu. Čia racionali mokyklų sistema gavo nuoseklaus išsivystymo proporcionalumo principo atžvilgiu. Doc. dr. K. Pakštas „Židinio" 1926 m. 6–7 numeryje straipsnyje, įvardytame „Kultūrinės autonomijos problema", šitaip aprašo Kvebeko mokyklų organizacijos sistemą: „Įdomiausia, kad čia nė viena mokykla valdžiai nepriklauso. Svarbiausioji Kvebeko mokyklų sistemos ypatybė yra ta, kad visos mokyklos suskirstytos pasaulėžiūromis. Kiekvienos pasaulėžiūros mokyklas tvarko atskira taryba arba komitetas. Šitie komitetai posėdžiauja atskirai, bet atsiradus bendrų reikalų visi komitetai susirenka į vieną posėdį. Pavyzdžiui, katalikų ir protestantų komitetas beveik visą darbą atlieka nepriklausomai nuo valdžios ar nuo kitos pasaulėžiūros. Komitetas stato mokyklas, skiria mokytojus, kontroliuoja išlaidas ir prižiūri valdžios nustatytos programos išpildymą <...>"

„Mokyklų ir joms artimų kultūros įstaigų laikymui mokesčiai renkami (nuošimčiai nuo turto) atskirai, ir kiekvienas gyventojas yra laisvas tą mokestį skirti tokiam komitetui, kurs jam labiau patinka arba kuris artimiausias jo pasaulėžiūrai. Valdžia čia laikosi pačio demokratiškiausio principo: surinktus mokesčius išskirsto sulig pačių mokėtojų valia ir tuo būdu patenkina visų piliečių norus <...>"

„Švietimo ministerijos čia nėra ir ji nereikalinga. Yra tik mokyklų superintendantas, mūsiškai inspektorius. Jis de-

rina atskirų komitetų veikimą ir paskirsto kiekvienam komitetui žmonių sumokėtus pinigus. Prie laisvo mokyklų sutvarkymo piliečių iniciatyva čia pasiekė labai aukšto laipsnio. Komitetai ir švietimo draugijos išjudina plačiausias minias, įpratina jas rimtai domėtis mokyklų reikalais ir gausiai jas remia savo privatinėmis lėšomis. Iš to visam kraštui didelis kultūrinis laimėjimas, o valdžiai – nemažas sutaupymas biudžete".

„Šitos sistemos dėka Monrealyje veikia vienintelė visoje Šiaurės Amerikoje lietuviška mokykla su *lietuvių dėstomąja kalba*. Kvebeko provincijoje, Monrealyje, yra apie 2000 lietuvių darbininkų, šiek tiek mažiau turtingų nei mūsų kolonistai Jungtinėse Valstybėse. Monrealio lietuviai savo privatinėmis aukomis negalėtų mokyklos išlaikyti, bet viešpataujant tokiai lygybei ir laisvei, čia net mažutė lietuvių darbininkų kuopelė turi progos turėti visais atžvilgiais patogią tautinę mokyklą su 4 lietuviais mokytojais"*.

Proporcionalumo principo linkme eina mokyklų tvarkymas Belgijoje, nors čia dar nėra atsiekta tokių reikšmingų išdavų, kaip kad Olandijoje arba Anglijoje. 1910 metais Belgijos parlamentui buvo įteikta peticija, po kuria buvo pasirašę 100 000 šeimynų atstovai ir kuri 1911 m. buvo priežastimi ministerio Schollaert'o projekto, pagrįsto vadinamojo „mokyklinio bono" idėja. Mokyklinis bonas turėjo būti savo rūšies čekis, išrašytas šeimynos tėvams su vardu jų vaiko, esančio mokykliniame amžiuje, ir duodąs teisę mokyklai, kur lankosi šitas vaikas, gauti iš valstybės lėšų du trečdaliu atitinkamų jam išlaidų. Likęs trečdalis išlaidų turėjo būti padengtas iš valsčiaus, mokyklos steigėjų ir mokyklinio komiteto lėšų. Turėdami, pavyzdžiui, du vaiku, tėvai turėtų gauti du vardiniu bonu su teise įteikti juodu tai

* *Pakštas K.* Kultūrinės autonomijos problema. // Židinys, 1926, Nr. 6–7, p. 453–454.

mokyklai, į kurią jie yra nutarę siųsti savo vaikus. Galėtų atsitikti, kad vienas toks bonas būtų įteiktas privatinei mokyklai, kitas – viešajai mokyklai, jei tėvai būtų nutarę mokydinti savo vaikus įvairių rūšių mokyklose. Žodžiu tariant, mokyklinis bonas turėtų būti tėvų rankose realus lygybės bei laisvės ženklas, kuris sykiu tarnautų savo rūšies balsavimo biuleteniu.

Ministerio Schollaert'o projektas buvo atmestas liberalų ir socialistų balsais. Tačiau jau 1914 metais praėjo Poullet įstatymas, kuris nustatė, kad ir su žymiais nukrypimais, proporcionalumo principą pradedamosioms mokykloms. Šitas įstatymas yra pagrįstas principu, kad mokesniai, visų mokami, privalo lygiai tarnauti visų naudai. Todėl jis stengiasi išlaikyti bent tam tikrose ribose lygybę subsidijų, suteikiamų viešosioms ir privatinėms mokykloms. Poullet įstatymas buvo papildytas bei pagerintas 1919 metais nauju įstatymu, kuris yra surištas su švietimo ministerio Destrée vardu. Šitas įstatymas nustatė mokyklinę prievolę, pripažino, kad religijos mokslas sudaro pradedamosios mokyklos programos dalį, nuo kurios gali pasiliuosuoti mokiniai tik tada, jei to teigiamai reikalauja jų tėvai, realizavo su nedidelėmis palyginant išimtimis proporcionalumo principą viešosioms ir privatinėms mokykloms ir numatė subsidijuojamose privatinėse mokyklose valstybės priežiūrą, kuri tačiau negali liesti religijos ir doros mokslo.

Iš kitų kraštų, tarp kitko, Danija, Švedija ir Norvegija suteikia subsidijų privatinėms mokykloms proporcionaliai besilankančių į jas mokinių skaičiui. Iš Jungtinių Valstybių Masačusetso valstybė praktikuoja savotišką tvarką mokyklų gyvenime. Ten yra tiek viešųjų, tiek privatinių mokyklų. Viešosios išlaikomos iš visuomeninių lėšų, tuo tarpu privatinės verčiasi mokesniais tėvų, kurie siunčia į jas savo vaikus. Bet užtat kai šitie tėvai mokėdami valstybinius mokesnius prirodo, kad jų vaikai yra mokomi privatinėse

mokyklose arba net privatinių mokytojų, tai jiems grąžinama atitinkama švietimo ministerijos biudžeto dalis. Čia savotišku būdu yra prisiartinama prie proporcionalumo principo realizavimo mokyklų gyvenime.

Įdomus irgi yra faktas, kad proporcionalumo principas rado pripažinimo įvairiose taikos konferencijose ir, kaipo mokyklinės teisybės išraiška, buvo įvestas į tarptautinę teisę. Taikos traktatai, sudaryti Versalyje, Sen Žermene, Trianone ir Nevilji, verčia Lenkiją, Čekoslovakiją, Jugoslaviją, Austriją, Bulgariją ir Graikiją daryti proporcionalumo principo pritaikymų etniškų, tautinių ir religinių mažumų naudai. Būtent, šitos mažumos gauna tarptautiniu būdu laiduojamą teisę turėti gyvenamųjų valstybių biudžete proporcionalias dalis, skiriamas jų kulto, labdarybės ir švietimo reikalams.

Negali būti rimtos abejonės, kad tolesnis tarptautinės teisės išsivystymas turės ir toliau eiti kultūrinės autonomijos srityje proporcionalumo principo pakraipa, nes kaskart labiau yra jaučiama, kad proporcionalumo principas švietimo ir apskritai kultūrinės autonomijos srityje yra paprastos teisybės reikalavimas. Šita prasme reikšminga yra G. Clemenceau paguoda, adresuota lenkų ministeriui pirmininkui Paderewskiui, nusiskundusiam uždėta Lenkijai Versalio traktatu proporcionalumo prievole atžvilgiu į mažumas: „Traktato nusistatymai, liečią švietimo reikalus, neturi savyje nieko tokio, kas nebūtų numatyta mokslo įstaigoms *daugelyje moderniųjų gerai suorganizuotų valstybių*"*.

Tiesa, daugumos paprastai su nepasitikėjimu žiūri į laiduojamą mažumoms tarptautiniu būdu proporcionalumo principą, nesuprasdamos, kad joms yra pavojingas ne šitas visai teisingas principas, bet jo netaikymas visoms tautinėms bei ideologinėms visuomenės grupėms ir jų skaičiuje

* *Bessières A.* Pour la justice scolaire. – P. 28.

taip pat daugumai. Užtat ten, kur proporcionalumo principas yra nuosekliai taikomas visame švietimo plote, jis yra gydomoji priemonė tai nenormaliai padėčiai, kuri susidaro mokyklinės kovos atmosferoje. Nenuostabu todėl, kad Olandijoje įstatymai, kuriais yra realizuojama proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistema, yra laimėję garbingą „nuraminimo įstatymų" vardą.

Mokyklinės kovos nuraminimas nėra vienintelis laimėjimas, gaunamas iš proporcionaliai subsidijuojamos mokyklų sistemos. A. Bessières cituotame jau savo veikale „Pour la justice scolaire" šitaip nusako teigiamąsias proporcionalios sistemos išdavas toje pačioje Olandijoje: „Nuraminimo įstatymų išdavos nereikalavo ilgai savęs laukti ir visų pirma tai buvo mokyklinė taika, o paskui – nepaprastai žymi švietimo pažanga. Viešųjų ir privatinių mokyklų padaugėjo; mokyklinio amžiaus vaikų skaičius, kuris 1880 m. siekė 650 000, pakilo 1908 m. iki 880 000, iš kur žymus beraščių skaičiaus sumažėjimas. Nuo 10 nuošimčių 1892 m. skaičius vaikų tarp 13 ir 14 metų, nemokančių nei skaityti, nei rašyti, puolė iki 2,71 nuošimčių 1900 m. ir net iki 0,10 nuošimčių 1908 m. Tokiu būdu tuo pačiu laiku, kai net palankiausia statistika Prancūzijoje priskaitydavo iš tūkstančio vaikų nuo 40 iki 50 vaikų, kurie negauna jokio mokslo, Olandijoje iš tūkstančio vaikų tokių beraščių tegalima buvo rasti ne daugiau kaip vieną"*.

Apskritai yra pastebima, kad piliečiai, laisvai palikti mokyklinei savo autonomijai, apreiškia mažiausiai tendencijos tarp savęs skirtis ir renkasi mokyklas, kurios atrodo labiausiai praktiškos, ekonomiškos ir taikiai nusiteikusios**. Pasirodo tokiu būdu, kad laisvos kultūrinės rivalizacijos aplinkybėse, kai yra laiduojamos lygios pasireiškimo sąlygos,

---

* *Bessières A.* Pour la justice scolaire. – P. 166–167.

** *Plg. Mascarel* A. La question scolaire. – P. 50–51.

idėjinė kova įgauna vis kultūringesnes lyrtis ir yra net kultūrinės pažangos veiksnys. Proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistema yra kaip tik tam geras prirodymas ir programų, ir metodų, ir sėkmingumo atžvilgiu.

3. *Vedamosios idėjos proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistemai realizuoti Lietuvoje*

Kitų kraštų patyrimas duoda jau galimybės spręsti, kad proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistema yra ne tik principialiai teisinga, bet dargi praktikoje parodo savo racionalumą. Taip dalykams stovint, visai pravartu pasistatyti ir mums klausimas, kaip mokyklų tvarkymas turėtų nuosekliai eiti Lietuvoje nuo dabartinio jų stovio prie proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistemos.

Faktinai veikiančiu Lietuvoje mokyklų įstatymu ir pagal susidariusias jau pas mus tradicijas privatinės mokyklos nesinaudoja pas mus nei deramu principialiu įvertinimu, nei reikiamu laisvingumu, nei lygia su viešomis mokyklomis materialine parama iš valstybės bei savivaldybių iždo. Todėl jei Lietuvoje ir yra viešųjų ir privatinių mokyklų paralelizmas, tai vis dėlto viešosios mokyklos aiškiai naudojasi favorizuojama pirmenybės padėtimi. Tuo pačiu susidaro mokyklinio švietimo srityje stovis, kuris toli gražu neatsako tam, kuria linkme turėtų pas mus eiti mokyklų gyvenimas ir jų organizacijos išsivystymas. Kitaip tariant, mokyklinis gyvenimas iki šiolei pas mus nėjo proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistemos pakraipa.

Tuo tarpu mūsų Respublikos Konstitucija, nors neaiškiai ir dargi be reikiamo nuoseklumo bei pilnumo, vis dėlto užbrėžia pakraipą į proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistemą. Antai Konstitucijos § 74 numato tam tikrą proporcionalumo principo pritaikymą tautinėms mažumoms, skelbdamas, kad „minėtos § 73 tautinės mažumos

turi teisės, eidamos tam tikrais įstatymais, apkrauti savo narius mokesniais tautinės kultūros reikalams ir naudojasi teisinga dalimi sumų, kurios Valstybės ir savivaldybių yra skiriamos švietimo ir labdarybės reikalams, jei šių reikalų netenkina bendros Valstybės ir savivaldybių įstaigos".

Mūsų Konstitucija numato proporcionalumo principo pritaikymą ne tik tautinėms, bet ir ideologinėms grupėms, kai nustato tvarką privatinėms konfesinėms mokykloms šelpti 82 paragrafe, kuris suredaguotas šitokiu būdu: „Privatinės konfesinės mokyklos, jei jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą, gauna iš Valstybės Iždo švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį, kuri atitinka oficialiai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičių". Nors šito paragrafo redakcija yra paini ir gali tarnauti proga įvairiems nesusipratimams, vis dėlto pagrindinė jo prasmė yra ta, kad konfesinės grupės turi teisę naudotis proporcionalumo principu mokyklinio švietimo srityje. Tokiu būdu mūsų Konstitucijoje, kad ir ne visai vykusiu būdu, vis dėlto yra padėtas į numatomą mokyklų organizacijos sistemą proporcionalumo principas, kuris gali būti taikomas tiek tautinėms, tiek ideologinėms (mažiausiai – konfesinėms) grupėms. Šita pakraipa ir reikėtų toliau eiti, norint tinkamai sutvarkyti mokyklų gyvenimą.

Kad galėtų kiek geriau paaiškėti, kokios vedamosios idėjos, atsakančios racionalios mokyklų organizacijos reikalavimams, turėtų būti padėtos į tolesnę mūsų mokyklų išsivystymo eigą, bus, rodos, ne pro šalį suformulavus šitas idėjas į atskirus punktus. Pačios idėjos turi būti jau paaiškėjusios iš to, kas buvo pasakyta apie racionalią mokyklų organizacijos sistemą, imamą tiek teorijos, tiek praktikos atžvilgiu. Ogi jos bus formuluojamos tokioje tvarkoje ir taip, kokioje ir kaip tai gali būti pageidaujama, nuosekliai einant nuo dabartinės mūsų mokyklų padėties prie racionalios mo-

kyklų sistemos, pagrįstos griežtai išlaikomu proporcionalumo principu.

1) Privatinės mokyklos pripažįstamos einančios, lygiai kaip ir viešosios, visuomenines švietimo pareigas. Todėl joms suteikiamos lygios teisės į tokią moralinę bei materialinę pagalbą iš visuomeninių organizacijų, kuria naudojasi viešosios mokyklos.

2) Viešosios mokyklos yra nuosekliai vedamos lygstamojo neutralumo principais. Privatinės mokyklos yra laisvos ideologinės savo pakraipos atžvilgiu, suponuojant, kad tarp jų ir leidžiančių į jas savo vaikus tėvų įvyksta taip ar šiaip susitarimas apie pasaulėžiūrą, dėtiną į mokyklinio ugdymo pagrindą.

3) Valstybė ir kitos visuomeninės organizacijos susilaiko nuo viešųjų mokyklų steigimo, kiek tai yra galima prie dabartinio privatinės iniciatyvos stovio; bet užtat šitos organizacijos visaip skatina privatinę iniciatyvą moralinės bei materialinės pagalbos priemonėmis.

4) Skatinant privatinių mokyklų steigimą, turi būti rūpinamasi, kad jomis būtų aptarnaujamos visos ideologinės bei tautinės gyventojų grupės toje tvarkoje, kurioje jaučiamas proporcionaliai didžiausias mokyklų reikalas, – kad galų gale kiekviena ideologinė bei tautinė grupė galėtų įsteigti tokį mokyklų skaičių, kuris proporcionaliai atsako jos gausumui. Grupės, kurios nenori ar neįstengia įsisteigti savų mokyklų dėl savo negausumo ar dėl kitos kokios priežasties, naudojasi lygstamai neutraliomis viešosiomis mokyklomis.

5) Reikalui nustatyti proporcionalinį atskirų ideologinių bei tautinių grupių didumą privalo tarnauti tinkamai sutvarkyti visuotinieji balsavimai, kurie turi kartotis, pavyzdžiui, kas dešimt metų. Jokia grupė negali gauti švietimo reikalams daugiau, kaip kad jai proporcionaliai pridera pagal jos narių skaičių, atskaičius dargi iš pridedamos jai

sumos proporcionalią dalį viešųjų mokyklų išlaikymui, jei šių pastarųjų skaičius pirmais laikais bus proporcionaliai didesnis už neturinčių savų mokyklų grupių nuošimtį.

6) Sustiprėjus privatinėms mokykloms ir susidarius atskirose švietimo grupėse tvirtoms pedagoginėms tradicijoms, ta dalis viešųjų mokyklų, kuri viršija viešųjų mokyklų reikalą, perleidžiama toms grupėms, kurios jaučia proporcionaliai didžiausią mokyklų stoką.

7) Visos subsidijos, einančios iš valstybės, valsčiaus ir kitų savivaldybių iždo mokykliniams trobesiams statyti, mokytojų algoms mokėti, administracijos išlaidoms padengti, mokytojų pensijoms mokėti, neturtingiems mokiniams šelpti ir t. t., turi būti nuosekliai skirstomos pagal proporcionalumo principą.

8) Mokesnis už mokslą tiek viešosiose, tiek privatinėse mokyklose turi būti normuojamas bendromis taisyklėmis. Tik mokesnis už auklėjamąsias įstaigas, pavyzdžiui, internatus, gali būti laisvai tvarkomas pagal privatinės iniciatyvos nuožiūrą.

9) Proporcionalių subsidijų principas turi būti pripažintas privalomu visiems mokyklinio švietimo laipsniams ir visoms bendrojo, specialiojo ir profesinio lavinimo rūšims. Tik ten, kur proporcionalumo principas dėl kokios nors priežasties, pavyzdžiui, dėl techninės sunkenybės, negali būti faktinai realizuojamas, steigiama viešoji neutrali mokykla arba kito kokio kompromisinio tipo.

10) Privatinės mokyklos lygiomis teisėmis su viešosiomis dalyvauja, valstybei kontroliuojant, programų nustatyme ir liudymų, diplomų ir mokslo laipsnių skirstyme. Kai yra išlaikomas tam tikras programos minimumas, atitinkąs mokyklos tipą, mokykloms turi būti užleista kuo didžiausia laisvė įvairinti savo programas, kad galėtų būti patenkinti įvairūs visuomenės reikalai kultūrinio lenktyniavimo priemonėmis.

11) Tiek viešosios, tiek privatinės mokyklos turi teisę nekliudomai rinktis mokomąjį personalą iš pasaulinių žmonių, kunigų ir vienuolių su sąlyga, kad jie atsakytų bendrai nustatytam cenzui ir dorinėms kvalifikacijoms.

12) Tiesioginė priežiūra bei kontrolė kiekvienoje mokykloje yra pavedamos komitetui, išrinktam iš tėvų, kurių vaikai lankosi į tą mokyklą.

13) Bendrąją švietimo vadovybę bei kontrolę valstybė, kitos visuomeninės organizacijos ir ideologinės bei tautinės grupės paveda pagal proporcionalumo principą viešųjų bei privatinių mokyklų atstovams.

Suformuluotų čia idėjų realizavimas pažangiame mokyklinio mūsų gyvenimo reformavime pareikalautų smulkiai bei tiksliai išdirbto mokyklinio įstatymo projekto, kuris, žinoma, negali būti šio rašinio uždaviniu. Tuo tarpu tenka vien pageidauti, kad nusakyta jame racionali mokyklų organizacijos sistema rastų Lietuvoje tarp valdančių sferų principialaus pritarimo ir aktyvaus nusistatymo ją vykdyti mokyklinio švietimo srityje.

Užbaiga

Racionalios mokyklų sistemos vieta kultūrinio federalizmo ribose

Nusakyta laisvų proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistema yra iš tikrųjų viena kultūrinės autonomijos apraiška. Būtent, šitos sistemos pagrinde glūdi kultūrinio apsisprendimo laisvė ir lygaus pasireiškimo teisė, kurios charakterizuoja kultūrinės autonomijos esmę ir kurios privalo būti pripažintos ne tik kiekvienam atskiram asmeniui, bet ir kiekvienam žmonių susibūrimui, tiek tautiniam, tiek ideologiniam. Tiesa, mokyklų srityje kultūrinio apsisprendimo

laisvė ir lygaus pasireiškimo teisė turi savotiškos prasmės; jiedvi, būtent, priklauso tėvams, kurie yra suinteresuoti, kad kultūrinis dvasinis jų apsisprendimas galiotų irgi jų vaikams, kiek šitie pastarieji privalo paklusti ugdomajai jų valdžiai, o paskui – tęsti kultūrines dvasines savo tėvų tradicijas. Pasirodo tokiu būdu, kad laisvosios mokyklos yra kultūrinės autonomijos srityje tarsi organas, kuris suteikia kultūriniam atskirų tautinių bei ideologinių grupių apsisprendimui tam tikro pastovumo, perteikiant kultūros laimėjimus ir apskritai teigiamąsias kultūrines tradicijas iš kartos į kartą. Nestebėtina todėl, kad kiekviena tiek tautinė, tiek ideologinė grupė laiko gyvastingu savo reikalu turėti savų mokyklų ir su jų pagalba nenutrūkstamai reikštis istorijos eigoje.

Jei mokyklos arba net, plačiau tariant, švietimo darbas yra viena iš kultūrinės autonomijos apraiškų, tai gerai sutvarkytų mokyklų sistema turi rasti tinkamą sau vietą organingoje kultūrinio gyvenimo santvarkoje. Tuo tarpu šiais laikais kultūriniame gyvenime yra aiškiai pasireiškusi linkmė į vadinamąjį kultūrinį federalizmą, pagrįstą kultūrinės autonomijos principais. Šitas kultūrinis federalizmas numato naują dvasinio gyvenimo santvarką. Jis visų pirma stengiasi atpalaiduoti šitą kultūrinį dvasinį gyvenimą nuo politinės prievartos, kiek to reikalauja kultūrinio dvasinio apsisprendimo laisvė ir lygaus pasireiškimo teisė: savaime juk aišku, kad politinės prievartos priemonėmis, net parlamento daugumos sprendimu, šita laisvė ir šita teisė suvaržytos negali būti. Toliau, kultūrinis federalizmas pripažįsta kiekvienai, tiek tautinei, tiek ideologinei, grupei teisę susiorganizuoti į autonomingą bendruomenę, besirūpinančią kultūriniais dvasiniais savo narių reikalais. Pagaliau kultūrinis federalizmas numato reikalą sudaryti iš atskirų autonomingų bendruomenių vieną organizmą, kuris turėtų bendrus vyriausius organus, koordinuojančius kultūrinį

dvasinį gyvenimą pagal laisvės, lygybės ir, tarp kitko, proporcionalumo principus*.

Ir štai, kai visa visuomenė susiskirsto tautinėmis bei ideologinėmis grupėmis, kurios tvarkosi kultūrinės autonomijos pagrindais, negali būti abejonės, kad kultūrinės bendruomenės turi neišvengiamai suimti į prigimtųjų savo pareigų plotą mokyklinį švietimą. Tuomet šitas mokyklinis švietimas turi net tapti viena iš pagrindinių kultūrinės bendruomenės pareigų, nes kiekviena bendruomenė yra visų pirma suinteresuota turėti savų mokyklų, atsakančių jos pasaulėžiūros reikalavimams. O kadangi paskui visos, tiek tautinės, tiek ideologinės, grupės turi būti atstovaujamos bendruose vyriausiuose organuose, tai tuo pačiu turi susidaryti centrinis švietimo organas, kuris bus pašauktas realizuoti mokyklų gyvenime bendriausios vadovybės, priežiūros ir kontrolės pareigas, saugodamas kultūrinio dvasinio apsisprendimo laisvę ir lygaus pasireiškimo sąlygas, tarp kurių proporcionalumo principas užima pirmą vietą mokyklų sutvarkyme bei subsidijavime.

Mokyklų sistemos santykiavimas su kultūrinio federalizmo organizacija galėtų sudaryti plačią temą atskiram tyrinėjimui, kuris negali būti įglaustas į šio rašinio ribas. Todėl, nurodęs šituo klausimu tik vedamąsias idėjas, tegaliu čia padaryti dar vieną bendrą išvadą, būtent tai, kad *tik organingame sąryšyje su kultūrinio federalizmo realizavimu visuomenės santvarkoje racionali mokyklų organizacijos sistema tegali rasti viltingą ir tvirtą bei pastovią sąrangą.*

Kad galima būtų kiek aiškiau įsivaizduoti, kaip atrodytų proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistema kultūrinio idealizmo santvarkoje, žemiau dedamas doc. dr. K. Pakšto ir

---

* Plačiau apie kultūrinį federalizmą sąryšyje su visuomeninio gyvenimo reformomis žr. mano rašinį „Momento reikalai ir principų reikalavimai" „Židinio" 1926 m. 10 ir 11 numeriuose. – *St. Š.*

mano bendromis pastangomis sudarytas projektas dviem pakeitimams, kuriuodu turėtų būti įvestu mūsų Konstitucijon, norint nuosekliai realizuoti visuomenės gyvenime kultūrinę autonomiją ir atitinkamai sutvarkytą švietimą.

Vietoje skyriaus „VII. Tautinių mažumų teisės" reikėtų į mūsų Konstituciją įdėti žemiau spausdinamas skyrius, pavadintas:

VII. Kultūrinė autonomija

1. Visos tautinės, konfesinės ir šiaip jau ideologinės Lietuvos piliečių grupės naudojasi kultūrinio apsisprendimo laisve švietimo, kulto, meno, labdarybės, savitarpinės pagalbos ir apskritai kultūros bei religijos dalykuose.

2. Kiekviena tautinė, konfesinė ir šiaip jau ideologinė grupė turi teisę susiorganizuoti į atskirą bendruomenę pagal bendrą kultūrinės autonomijos įstatymą, tvarkantį vienodais nuostatais visų kultūrinių bendruomenių gyvenimą.

3. Visos kultūrinės bendruomenės sudaro kultūrinio federalizmo pagrindais vieną Vyriausiąją kultūros tarybą, kurioje jos yra atstovaujamos proporcionaliai savo narių skaičiui, išeinant iš pagrindo, kad kiekvieni 75 000 narių turi VKT vieną atstovą. Kultūrinės bendruomenės, turinčios ne mažiau kaip 50 000 narių, bet negalinčios siųsti į VKT pilnateisio atstovo, turi teisę deleguoti į ją vieną atstovą su patariamuoju balsu.

4. VKT kultūrinio gyvenimo srityje yra vyriausias lygiagretus Lietuvos Seimui organas, kuris yra pašauktas apsaugoti bei realizuoti gyvenime kultūrinių bendruomenių teises į laisvą kultūrinį apsisprendimą bei lygų pasireiškimą, pagrįstą proporcionaliai skirstomų subsidijų principu.

5. VKT nariai naudojasi Seimo atstovų teisėmis pagal Konstitucijos 37, 38 ir 39 paragrafus, o jos pirmininkas yra

sykiu kultūrinių reikalų (švietimo) ministeris, tik prieš ją atsakingas.

Konstitucijos skyrius „IX. Švietimo reikalai" turėtų būti suredaguotas šitokiu būdu:

IX. Švietimo reikalai

1. Švietimo reikalai perleidžiami su visu valstybiniu jiems tarnaujančiu turtu į VKT ir kultūrinių bendruomenių žinią.

2. Kiekviena kultūrinė bendruomenė laisvai steigia, tvarko ir administruoja savas mokyklas, kurios tik lieka bendroje VKT vadyboje, priežiūroje ir kontrolėje. Mokyklų gyvenimas ir šiaip jau švietimo reikalai tvarkomi pagal tam tikrą įstatymą, bendrą visoms kultūrinėms bendruomenėms.

3. VKT gauna švietimo reikalams Lietuvos Seimo sprendimu ne mažiau kaip 15 nuošimčių viso valstybės biudžeto. Gaunamas švietimo reikalams tiek iš valstybės, tiek iš savivaldybių sumas VKT skirsto tarp atskirų kultūrinių bendruomenių proporcionaliai jų narių skaičiui. Atskaitomybės ir valstybinės kontrolės vykdymo tvarka tiksliai nustatoma mokyklų įstatyme.

4. Nepritenkant švietimo ir kitiems kultūriniams reikalams lėšų, gaunamų iš valstybės ir savivaldybių, VKT turi teisę apkrauti *visus* kultūrinių bendruomenių narius lygiais mokesniais, kurie rankiojami iš mokėtojų Valstybės ir savivaldybių priemonėmis.

Šiame Konstitucijos pakeitimų projekte tesurašomos vien pagrindinės idėjos, turinčios būti išvystytos atskirais įstatymais, iš kurių vienas sutvarkytų vienodu būdu pagal kultūrinės autonomijos principus visas kultūrines bendruomenes,

antras nustatytų Vyriausiosios kultūros tarybos santvarką ir kvalifikuotų jos ir kultūrinių bendruomenių visuomenines pareigas ir trečias sureguliuotų mokyklų gyvenimą kultūrinio federalizmo santvarkoje. Aišku savaime, kad, nuosekliai einant į šitą santvarką, turėtų būti numatytas pereinamasis tarpsnis nuo dabartinio stovio prie galutinio reformos įvykdymo.

KONFESINĖ MOKYKLA*

I. Konfesinės mokyklos klausimo aktualumas

Kun. prof. Būčys, neseniai įšvęstas tituliariniu Olimpo vyskupu, savo knygutėje „Apie apšvietą" yra parašęs 1918 m. šiuos žodžius: „Rusija su savo mokinių protais apsieidavo lyg su savo nuosavybe. Kas Rusijos politikams išrodė naudinga, tas buvo duodama mokinių protams. Kas Rusijos politikams išrodė nenaudinga, tas nepateko į jos mokinių protus, nors tai buvo labai reikalinga patiems mokiniams. Tokiu būdu ne valstybė tarnavo mokiniams, o mokiniai tarnavo valstybei. Laisvas susipratęs žmogus turi patarnauti visuomenei, bet kuomet valstybė, įvesdama politiką į mokslą, aptemdo mokinio protą, sudaro jį pagal savo tikslus, tada yra didžiausia vergija <...> Kadangi didelė mūsų inteligentijos dalis yra rusų biurokratijos išauklėta, tai ji, greičiausia, norės ir Lietuvoje įvykdyti tą pačią mokyklų tvarką. Todėl yra pavojus ir Lietuvai sutvarkyti švietimą vergijos dėsniais"**.

Praėję nuo to laiko 12 metų mums pakankamai įrodė, kad kun. prof. Būčio baimė nebuvo tuščia ir kad iš tikrųjų senesniosios mūsų inteligentijos susiformavimas tiesioginėje

---

* Referatas, skaitytas 1930 m. rugpjūčio 22 d. Pirmajame lietuvių katalikų mokytojų kongrese Kaune. – *St. Š.*

** *Būčys P.* Apie apšvietą. – Chicago, 1918. – P. 13–14. *N.B.* Ištraukose iš šios brošiūros kiek ištaisyta terminologija prisilaikant rašomosios paskutinių laikų kalbos. – St. Š.

rusų biurokratijos įtakoje padarė tai, jog labai dažnai mūsų mokyklos oficialiai yra tvarkomos iš viršaus vergijos dėsniais. Tuo tarpu, kaip sako kitas mūsų kovotojas už racionalią mokyklų tvarką prof. dr. A. Maliauskis „mokyklų tinkamas sutvarkymas Lietuvai yra taip svarbus, kaip ir nepriklausomybės įgijimas*. Vadinasi, svarbiausioje mūsų viešo gyvenimo srityje mes einame labai klaidinga linkme. Jei tokiose aplinkybėse katalikai kelia konfesinės mokyklos klausimą ir kovoja už tokią mokyklų organizacijos sistemą, kurioje galėtų būti plačiai realizuotos konfesinės arba, tikriau tariant, ideologinės mokyklos pagal tėvų pasaulėžiūras, tai iš tikrųjų yra daromos pastangos atpalaiduoti mokyklą nuo politikos ir gelbėti ją iš to vergavimo valstybei, kuris tautos gyvenimui gresia labai rimtais pavojais.

Mums, lietuviams katalikams, konfesinės mokyklos klausimas yra visados aktualus jau todėl, kad konfesinė mokykla yra katalikams vienintelis griežtai privalomas mokyklos tipas. Šitas klausimas dar aktualesnis pasidarė paskutiniais laikais sąryšyje su Šv. Tėvo enciklika apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą, išleista 1929 m. gruodžio 31 d. Savo enciklikoje Šv. Tėvas tarp kitko atkartotinai kelia aikštėn konfesinės mokyklos privalomumą katalikams, sugestionuoja, kokia jinai turi būti, ir atremia priekaištus, jai dažniausiai daromus. Remdamas ir motyvuodamas eilinį katalikų šūkį „katalikiškas auklėjimas visai katalikiškajai jaunuomenei katalikiškosiose mokyklose**, Šv. Tėvas nedaro jokių sensacingų atidengimų šitoje srityje, kaip kad kiti norėtų. Šv. Tėvas nepatiekia net visai konkretinio šito klausimo išsprendimo; jis tik stengiasi, kaip pačioje encik-

---

* *Maliauskis A.* Mokykla. – Kaunas, 1927. – P. 3.

** *Pijus XI.* Enciklika apie krikščionišką jaunuomenės auklėjimą. – Kaunas, 1930. – P. 26 ir 3. *N. B.* Ištraukose iš lietuviško enciklikos vertimo kai kur mano padarytos redakcinės pataisos palyginant vertimą su prancūziškuoju enciklikos vertimu. – *St. Š.*

likoje pasakyta, „atkartotinai pabrėžti pagrindinius principus, iškelti aikštėn svarbiausias išvadas ir nurodyti joms praktiškus pritaikymus*. Ir reik pripažinti, objektyviai sprendžiant dalyką, kad tai padaryta su tokia sveiko proto šviesa, su tokiu pedagoginio mokslo pažinimu ir su tokiu prigimtųjų teisių ir katalikų patyrimo supratimu, kad skelbiami enciklikoje dalykai įgauna reikšmės akivaizdžių tiesų, arba vedamųjų principų, privalomų visiems katalikams jaunuomenės švietimo ir auklėjimo srityje.

Tokiu būdu *konfesinių mokyklų klausimas yra mums aktualus tautiniu atžvilgiu todėl, kad konfesinių mokyklų steigimu žadama išgelbėti mokykla nuo pavojingo vergavimo valstybei, ir religiniu atžvilgiu – todėl, kad konfesinė mokykla yra griežtai privalomas katalikams mokyklos tipas.*

Nežiūrint kalbamo konfesinės mokyklos aktualumo, konfesinės mokyklos supratimas tiek plačiojoje katalikų visuomenėje, tiek konfesinės mokyklos priešų tarpe yra labai menkas, ir todėl bus ne pro šalį Lietuvių katalikų mokytojų kongrese išaiškinti, kaip konfesinės mokyklos klausimas turi būti sistematingoje ir sugestyvioje lytyje statomas ir sprendžiamas mūsų gyvenimo aplinkybėse. Galima tikėtis, kad tuo pačiu teigiamas šito klausimo išsprendimas bent kiek bus pastūmėtas į priekį.

II. Konfesinės mokyklos supratimas

1. Konfesinė mokykla kaipo ideologinės mokyklos rūšis

Konfesinės mokyklos priešai beveik visuomet įsivaizduoja ją kaipo agresyvaus klerikalizmo apraišką – klerikalizmo, norinčio pavergti sau kitų pažiūrų žmones. Iš tikrųjų

* Ten pat. – P. 3.

tai yra klaidinga nuomonė, nes konfesinės mokyklos reikalavimas plaukia iš pripažįstamo kiekvienam žmogui laisvo apsisprendimo teisės, kuri išplečiamuoju būdu apima savimi ir teisę auklėti, ir mokyti savo vaikus pagal savo pasaulėžiūros reikalavimus. Todėl *konfesinė mokykla tėra vien sudedamoji dalis tos mokyklų sistemos, kuri pripažįsta kiekvienos pasaulėžiūros tėvams teisę auklėti ir mokyti savo vaikus santaikoje su savo įsitikinimais.* Tokia sistema realizuoja, plačiai tariant, ideologinę mokyklą, nes ji leidžia kiekvienai pasaulėžiūrai, tiek religinei, tiek lajiškai, arba pasaulinei, turėti savų mokyklų pagal jos išpažintojų skaičių. *Ideologinė yra mokykla, kurioje ugdymas yra sąmoningai ir laisvai vykdomas pagal pasaulėžiūrą žmonių, sutartinai steigiančių ją savo vaikams. Tokiu būdu konfesinė mokykla tėra viena ideologinės mokyklos rūšis, būtent toji, kur ugdymas yra pagrįstas vienos kurios religinės pasaulėžiūrios principais.*

Prieš konfesinę mokyklą dera pastatyti lajiška, arba pasaulinė, mokykla, kur ugdymas pagrįstas lajiškos, arba pasaulinės, pasaulėžiūros principais. Bet tiek konfesinė, tiek lajiška, arba pasaulinė, mokykla sueina į ideologinę mokyklą, kaipo į savo giminę. Todėl tiek viena, tiek antra mokykla tėra privaloma vien savo šalininkams. Jei viena katra iš jų dviejų valstybės priemonėmis daroma privaloma visiems piliečiams, ideologinė mokykla nustoja pagrindinės laisvumo žymės ir tampa prievarta brukamo valstybinio monopolio apraiška.

Naujais demokratizmo laikais katalikai, uoliausieji konfesinės mokyklos šalininkai, pripažindami kiekvienam žmogui ideologinio apsisprendimo laisvę, yra atsisakę reikalauti, kad konfesinė mokykla būtų privaloma kitų įsitikinimų žmonėms. Tai yra autoritetingai Šv. Tėvo pareikšta šiais enciklikos žodžiais: „Gerai nusimanydama tiek apie savo visuotinę dieviškąją misiją, tiek apie visų žmonių gautąją pareigą praktikuoti vienintelę tikrą religiją, Bažnyčia nesiliauja

reikalauti sau teisės ir minėti gimdytojams pareigą krikštydinti ir krikščioniškai auklėti katalikų tėvų vaikus, tačiau jinai tiek uoliai tuo pačiu laiku saugoja prigimtosios šeimų teisės neliečiamumą auklėjimo srityje, jog nesutinka, išskyrus griežtai nustatytas sąlygas su apsaugomis, krikštyti netikinčiųjų vaikus arba bet kuriuo būdu tvarkyti jų auklėjimą prieš gimdytojų valią tol, kol vaikai nesugeba savaime apsispręsti laisvai priimti Tikybą"*. Savaime suprantama, kad po tokio griežto pareiškimo, Bažnyčios vado padaryto, negali būti kalbos apie tai, kad katalikų konfesinė mokykla galėtų būti privaloma netikinčiųjų laisvamanių arba kitų tikybų vaikams.

Kun. prof. Pr. Būčys šitą tiesą formuluoja tokiu būdu: „Katalikiškoji pažiūra sako, kad vaikų mokymas ir auklėjimas yra tėvų teisė ir pareiga, o valstybės uždavinys yra aprūpinti medžiaginę auklėjimo darbo dalį, pasiekiant patiems tėvams galimybę parinkti savo vaikams mokyklą sulig savo įsitikinimais arba pasaulėžiūra. Tokiu būdu išeina: katalikams katalikišką, evangelikams evangelišką, žydams žydišką, netikintiems betikybinę mokyklą"**.

Tokio atviro lojalaus ir nuoseklaus pareiškimo apie mokyklinę laisvę, deja, nedaro lajiškosios, arba pasaulinės, mokyklos šalininkai, prisidengdami tariamuoju jos neutralumu. Tuo tarpu *nelygstamai neutrali mokykla*, kaip man teko įrodinėti savo laiku*** *yra gryna fikcija, skelbiama arba per ignoranciją, arba per hipokriziją*. Lajiškoji, arba pasaulinė, mokykla be Dievo ir religijos toli gražu nėra neutrali: ji tėra priimtina laisvamaniams, nes laisvamaniškoje pasaulėžiūroje

---

* Ten pat. – P. 13.

** *Būčys P.* Tėvų teisė ir pareiga auklėti vaikus mokykloje ir namie. – Marijampolė, 1928. – P. 18.

*** *Šalkauskis S.* Racionali mokyklų organizacijos sistema. – Kaunas, 1927. – P. 6–15.[1]

nėra vietos Dievui ir religijai. Kitaip tariant, jinai yra ideologinė mokykla, atitinkanti laisvamanių pasaulėžiūrą, bet ji nė kiek nepatenkina kitų pasaulėžiūrų žmonių, ir todėl daryti ją privalomą visiems žmonėms yra nieku nepateisinama prievarta, varžanti sąžinės laisvę, arba laisvo ideologinio apsisprendimo teisę.

Susipratę katalikai prie kiekvienos progos daro pastangas demaskuoti tikrą tariamosios neutralios mokyklos veidą ir iškelti aikštėn besislepiantį jos sąvokoje nenuoseklumą. Pavyzdžiui, P. Pruemas visai teisingai neigia neutralių mokyklų buvimą ir tvirtina, kad „kiekvienas auklėjimas, kuris nėra religiškas, yra religijai priešingas"*. Kardinolas Luconas griežtai teigia, kad „bedieviškos valdžios aiškinimai, jog mokykla turinti būti bešališka, yra tik bandymas paslėpti savo tikslus"**. Dar griežčiau išsitarė Leonas XIII, sakydamas, kad „betikybiška mokykla atidaro duris bedievybei ir uždaro duris religijai"***. Tai yra faktas, nuolatos konstatuojamas mokyklų gyvenime, todėl yra visai pateisintas Šv. Tėvo paskutiniosios enciklikos teigimas, kad „vadinamoji *neutralioji* arba *lajiška* mokykla, iš kurios pašalinta religija, yra priešinga pagrindiniams auklėjimo principams" ir kad „tokia mokykla praktiškai yra neįvykdoma, nes faktinai ji tampa priešreliginė"****.

Patys laisvamaniai atvirumo momentais tai pripažįsta. Pavyzdžiui, labai reikšmingas buvo šis René Viviani pareiškimas, padarytas 1904 m. „Humanitė" laikraštyje: „Mokyklos neutralumas visados buvo ne kas kita kaip diplomatiškas melas arba *aplinkybių reikalaujama hipokrizija*"*****.

---

* Cit. pagal: *Maliauskis A.* Mokykla. – P. 8.

** Ten pat.

*** Ten pat. – P 12.

**** *Pijus XI.* Min. veik. – P. 25.

***** Cit. pagal: *Bessières A.* Pour la justice scolaire. – Paris, 1921. – P. 50–51.

Tiksliau sunku kvalifikuoti tą spekuliaciją, kuri paprastai yra daroma su lajiškos, arba pasaulinės, mokyklos neutralumo sąvoka.

Sykiu reik pripažinti, kad tarp konfesinės ir pasaulinės mokyklos ideologiškumo yra vis dėlto tam tikro skirtumo. Konfesinė mokykla yra ideologiška atvirai, sistemingai, sąmoningai, nuosekliai. Pasaulinė mokykla yra ideologiška maskuotai, atsitiktinai, savaimingai ir prieštaringai. Pirmoji yra ideologiška labiau savo aiškiomis intencijomis, antroji – labiau savo faktinomis išdavomis. Bet šitas kiekybinis skirtumas dar nepašalina fakto, kad tiek konfesinė, tiek lajiška, arba pasaulinė, mokykla yra tokio ar kitokio ideologinio nusistatymo padaras, tarnaująs tokiai ar kitokiai pasaulėžiūrai. O to pakanka, kad negalima būtų kalbėti apie nelygstamąjį bet katros mokyklos neutralumą.

2. *Konfesinės mokyklos pagrindinės žymės*

Palyginamasis sugretinimas konfesinės ir lajiškos, arba pasaulinės, mokyklos, kaipo dviejų ideologinės mokyklos rūšių, davė progos patirti svarbiausias konfesinės mokyklos žymes. Dabar pravers sistemingai nusakyti pagrindines šitos mokyklos žymes, kad galima būtų susidaryti aiški jos sąvoka.

Kaip galėjo jau visai gerai paaiškėti, pirma *esminė konfesinės mokyklos žymė yra ideologiškumas, arba jos pagrindimas kokios nors pasaulėžiūros principais.* Mokyklos priklausomumas nuo pasaulėžiūros yra neišvengiamas įvairiais atžvilgiais. Nuo pasaulėžiūros visų pirma pareina toks ar kitoks jos santykiavimas su šeima, valstybe ir Bažnyčia ir todėl taip pat atitinkamas išviršinis, arba visuomeninis, jos sutvarkymas. Nuo pasaulėžiūros, antra vertus, pareina išvidinis, arba pedagoginis, mokyklos sutvarkymas, būtent,

auklėjimo ir lavinimo tikslai, drausmė, mokomoji medžiaga ir t. t. Nuo pasaulėžiūros priklauso pagaliau pats mokytojo auklėtojo nusistatymas, kuris turi labai didelės įtakos ugdomojo darbo linkmei ir išdavoms. Mokyklos priklausomumas nuo pasaulėžiūros taip yra neabejotinas, kad jo neigimas yra ignorancijos arba nesąžiningos spekuliacijos apraiška.

Bet jei mokykos priklausomumas nuo pasaulėžiūros yra neišvengiamas dalykas, tai yra netikslinga ir neišmintinga užleisti atsitiktinėms aplinkybėms spręsti mokyklos santykiavimą su pasaulėžiūra. Tuomet tiems, kas turi rūpintis vaikų ugdymu, susidaro principiali pareiga pagrįsti racionalia pasaulėžiūra tuos dalykus, kurie neišvengiamai pareina nuo pasaulėžiūros, būtent: pirma, išviršinį mokyklos santykiavimą su šeima, visuomene ir Bažnyčia, antra, išvidinį mokyklos sutvarkymą auklėjimo, lavinimo, mokinių sąstato ir kitais atžvilgiais, ir, trečia, mokytojų personalą. Tokiu būdu iš mokyklos ideologiškumo neišvengiamai plaukia reikalas nuosekliai tvarkyti mokyklą pagal vieną kurią pasaulėžiūrą.

Kai mokyklos sutvarkymas ir gyvenimas yra pagrįstas bendra įvairių pasaulėžiūrų plotme, gauname ideologinę mokyklą kompromisinio tipo, būtent, lygstamai neutralią. Tokia, pavyzdžiui, yra interkonfesinė mokykla, kur sueina įvairių tikybų vaikai ir kur neliečiami klausimai, dėl kurių įvairios tikybos nesutaria tarp savęs. Lengva numanyti, kad tokia kompromisinė mokykla negali pasižymėti nei nuoseklumu, nei integralumu, nei suharmonizuotu vieningumu. Tai yra laikinų aplinkybių padaras, kuris negali rasti tikrai principialaus ir pedagoginio pateisinimo.

Iš mokyklų, kurios yra pagrįstos viena kuria pasaulėžiūra, ryškiausią tipą sudaro mokykla, sutvarkyta religine pasaulėžiūra, suimta į konfesijos, arba tikybos, rėmus. Tokiu atveju gaunama konfesinė mokykla tikra to žodžio pras-

me. Iš čion plaukia *antra esminė konfesinės mokyklos žymė, būtent, nuoseklus jos priklausomumas nuo religinės pasaulėžiūros, suorganizuotos konfesijos, arba tikybos, priemonėmis.*

Konfesionalumas yra ryškiausias ideologiškumo apsireiškimas, nes tik religinės pasaulėžiūros, suorganizuotos tikybos pavidalu, pasižymi pakankamu pastovumu, nuoseklumu, aiškumu. Tokios yra, pavyzdžiui, katalikų, pravoslavų, protestantų, žydų religinės pasaulėžiūros, žinoma, nelygiame laipsnyje. Iš visų religinių pasaulėžiūrų savo ruožtu tobuliausiai išvystyta, geriausiai suorganizuota ir nuosekliausiai pritaikyta gyvenimui mums neabejojamai yra katalikų Bažnyčios pasaulėžiūra, kuri iš savo pagrindo yra universali integralinio sintetizmo sistema. Todėl ir konfesinių mokyklų tarpe katalikiškoji mokykla yra ryškiausia ir savo universalumu, ir savo aiškia fizionomija, ir savo pastoviomis tradicijomis, ir savo ideologiniu tvirtumu.

Faktinai negalėdama atsipalaiduoti nuo pasaulėžiūros ir būdama principialiai tvarkytina vienos kurios pasaulėžiūros principais, mokykla iš principo privalo būti laisva nuo politikos, nors faktinai gali jai vergauti. Konfesinė mokykla iš savo esmės yra apolitinė ir tik netiesioginiu ir atsitiktiniu būdu gali reikštis politiškai, tuo tarpu valstybinė mokykla iš savo esmės yra politiška ir tik atsitiktiniu būdu gali nustoti politiško savo pobūdžio. Šis subtilus skirtumas labai svarbus palyginamajam šitų dviejų mokyklų įvertinimui, ir todėl reik jis tinkamai suprasti.

Religinė pasaulėžiūra, kuo mažiausiai krikščioniškoji, paprastai politiniam nusistatymui turi netiesioginės ir dar apribotos įtakos. Pavyzdžiui, krikščioniškoji pasaulėžiūra nėra abejinga tam, kaip politika traktuoja religijos ir doros dalykus, ji reikalauja iš visų gyvenimo sričių ir tuo pačiu iš politikos visuomeninės doros ir prigimtųjų žmonių teisių respektavimo; bet kaipo tokia, ji nesprendžia aktualios politikos klausimų ir netarnauja jokios partijos reikalams,

ir todėl jos įtaka politikai yra apribota. Atitinkamai ir konfesinės mokyklos, pagrįstos krikščioniškąja pasaulėžiūra, turi politikai vien netiesioginės įtakos, kiek jos auklėja krikščioniškai nusistačiusius piliečius, atitinkamai besielgiančius ir politikos srityje. Kitaip tariant, kiekviena pasaulėžiūra ir tuo pačiu kiekviena mokykla, jąja pagrįsta, predisponuoja žmones į tam tikrą bendrą nusistatymą visuomeninio gyvenimo ir tuo pačiu politikos srityje, bet tai dar labai toli nuo aktualios politikos arba nuo partinio veikimo. Sąryšis čia tarp pasaulėžiūros ir mokyklos, iš vienos pusės, ir politikos, iš antros, netiesioginis, tolimas ir apribotas.

Tiesa, žmonės, kurie išpažįsta krikščioniškąją pasaulėžiūrą ir veikia mokykloje, gali atsitiktinai nusidėti politiškumu, varydami aktualią partinę politiką; bet tai tėra vien nuotykio dalykas ir neglūdi nei krikščioniškosios pasaulėžiūros, nei konfesinės mokyklos esmėje. Užtat priešingai yra su valstybine mokykla.

Valstybinės mokyklos yra tvarkomos vyriausybės nuožiūra. Tuo tarpu nėra galimybės padaryti vyriausybės veikimą nepriklausomą nuo aktualios politikos ir nuo partijų įtakos. Todėl ta linkmė, kuri vyriausybės yra suteikiama valstybinėms mokykloms, iš esmės yra politiška ir, kaip sakyta, tik atsitiktinai gali būti nepolitiška, jei vyriausybės nariai sugeba mokyklinio švietimo srityje pakilti aukščiau partinės politikos sumetimų, kas, kaip parodo mūsų ir kitų kraštų patyrimas, atsitinka labai retai.

Tai, kas paprastai esti valstybių gyvenime, gerai charakterizuoja kun. prof. Būčys: „Valstybei pavedus auklėjimą, jis tampa politikos įrankiu, o ne tiesos skelbėju. Politikai valdo valstybes. Norėdami viską valdyti, jie pabruka auklėjimą po valstybe, kad jį išnaudojus grynai valstybės reikalams. Politikos įtaka į auklėjimą dėl to yra žalinga, kad auklėjimas tokiu būdu ima tarnauti nebe žmogaus reikalams, o politikos tikslams. Politikoje vieną dieną viršus esti

vienos partijos, kitą dieną kitos. Besikeičiant partijoms vyriausybėje, keičiasi mokyklų kryptis"*. Tokiu būdu mokykla netenka ir pastovumo, ir nuoseklumo.

Turint galvoje nurodytą skirtumą tarp konfesinių ir valstybinių mokyklų politikos atžvilgiu, galima drąsiai ir *a priori* spręsti, kad esant lygioms kultūringumo sąlygoms, pavyzdžiui, vienos visuomenės ir vienos tautybės gyvenime, konfesinės mokyklos turi žymiai mažiau davinių nusidėti partine politika negu valstybinės mokyklos. Tam sprendimui mes galėtume rasti pakankamai patvirtinimų mūsų realiame gyvenime.

Šito fakto akivaizdoje mes galime laikyti savais šiuos kun. prof. Būčio pareiškimus: „Partija, gavusi valdžią, padaro valstybės mokyklas partijos mokyklomis"**. Politikos įvedimas į mokslą kenkia jam ir mokinius daro valstybės vergais. Todėl švietimas, vedamas laisvės dėsniais, turi apsaugoti mokslą nuo politikos***. Iš čion lengva jau padaryti išvada, kad valstybei geriausia neturėti savų mokyklų. Tokiam teigimui yra nemaža teorinių argumentų ir svarbiausias bene bus tas, kurį kun. prof. Būčys formuluoja kitur šitokiu būdu: „Valstybė neturi pasaulėžiūros ir negali jos tiekti pavaldiniams, o mokykla negali būti be pasaulėžiūros "****. Kadangi valstybė neturi pasaulėžiūros, o pasaulėžiūra, kaip anksčiau esame matę, mokyklai būtinai reikalinga, tai praktikoje faktinai pasirodo, kad valstybė atpildo pasaulėžiūros stoką politikos priemonėmis. Štai kodėl taip fatališkai valstybinės mokyklos beveik visados vergauja politikos tikslams.

Iš palyginimo konfesinių ir valstybinių mokyklų plaukia

---

* *Būčys P.* Tėvų teisė <...>. – P. 10–11.
** *Būčys P.* Apie apšvietą. – P. 25.
*** Ten pat. – P. 15.
**** *Būčys P.* Tėvų teisė <...>. – P. 22.

trečia, jau išvestinė, konfesinės mokyklos žymė, būtent, principialus jos apolitiškumas, kuris reiškia, kad ji yra laisva nuo aktualios politikos ir netarnauja jokios partijos reikalams. Tiesa, šitas principialus konfesinės mokyklos apolitiškumas nekliudo jai realizuoti tam tikrą, būtent lygstamai neutralų politinį auklėjimą, kaipo sudedamąją visuomeninio auklėjimo dalį. Lygstamai neutralus politinis auklėjimas nėra neutralus visuomeninės pasaulėžiūros atžvilgiu, bet yra neutralus visų politinių ir ypač partinių organizacijų atžvilgiu. Toks lygstamai neutralus politinis auklėjimas visai suderinamas ne tik su konfesinės mokyklos ideologiškumu, bet ir su principialiu jos apolitiškumu, jei tik norima šiedvi sąvokos tinkamai suprasti*. Žinoma, kam kiekviena pasaulėžiūra, kiekviena ideologija yra partiškumo apraiška, tas niekados prie šito supratimo nepakils.

3. Konfesinė mokykla formaliniu atskiriamuoju ir materialiniu vykdomuoju atžvilgiu

Konfesinė privatinė mokykla numatyta tiek Lietuvos Steigiamojo Seimo, tiek tautininkų vyriausybės Konstitucijoje. Tas faktas, kad tautininkų vyriausybė nerado reikalinga pakeisti pagrindinių Steigiamojo Seimo nuostatų, tvarkančių švietimo reikalus, dar labiau įpareigoja dabartinę Lietuvos Vyriausybę lojaliai traktuoti konfesines privatines mokyklas, kurioms Konstitucijoje yra užtikrintas proporcionalus išlaikymas iš valstybės iždo lėšų. Pirmas klausimas, kuris gali kilti realizuojant Konstitucijos nuostatus, yra klausimas, kokios mokyklos privalo būti laikomos *privatinėmis konfesinėmis.*

---

* Apie politinį auklėjimą žr. daugiau mano straipsnius „Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai" „Židinyje", 1928 m. 4 Nr. ir 1930 m. Nr. 5–6². – *St. Š.*

Oficialiai kasmet spaudinamose „Švietimo darbe" Švietimo ministerijos apyskaitose yra įsigalėjęs mokyklų skirstymas į dvi priešpastatomas sau grupes: valdžios ir ne valdžios. Iš viso apyskaitų turinio yra visai aišku, kad ne valdžios mokyklos ir yra laikomos privatinėmis. Šitame punkte negali būti jokios abejonės. Abejonės gali būti klausime, kokios mokyklos privalo būti laikomos konfesinėmis. Kadangi oficialaus konfesinės mokyklos aptarimo, kiek man yra žinoma, dar nėra, tai tenka šis aptarimas ieškoti mokyklų moksle.

Konfesinė mokykla gali būti imama dvejopu atžvilgiu, būtent: formaliniu atskiriamuoju, kuriuo jinai yra išskiriama iš kitų nekonfesinių mokyklų tarpo, ir materialiniu vykdomuoju, kuriuo yra matuojamas konfesinės mokyklos tobulumas tos religinės pasaulėžiūros akimis, kuria jinai yra pagrįsta. Kai vyriausybei reik spręsti klausimą, kokios mokyklos yra konfesinės, tegali būti imamas dėmesin vien pirmasis formalinis atskiriamasis atžvilgis, nes antrasis materialinio tobulumo atžvilgis gali ir privalo tik rūpėti tai tikybinei organizacijai, kurios žinioje konfesinė mokykla yra.

Todėl jei kuri katalikų mokykla tobulai neatsako visiems reikalavimams, kurių stato katalikų Bažnyčia katalikiškoms mokykloms, tai toks neatitikimas dar nėra kliūtis, kad tokia mokykla būtų priskaityta prie privatinių konfesinių mokyklų, proporcionaliai šelptinų iš valstybės iždo pagal Konstitucijos nuostatus. Reik tik, kad tokia mokykla turėtų dvi esmines konfesinėms mokykloms žymes, būtent: pirma, ideologiškumą, antra, konfesionalumą, t. y. gimininę žymę ir rūšinį skirtumą. Trečioji išvestinė konfesinės mokyklos žymė, būtent, principialus apolitiškumas, gali būti vyriausybės reikalaujama tos priežiūros tvarkoje, kurią Konstitucija numato įstatymo nurodytose ribose.

Tokiu būdu *tuo atveju, kai ne valdžios mokykla yra pagrįsta pasaulėžiūros principu (ideologiškumas – gimininė žymė) ir kai*

ji yra atitinkamos tikybinės organizacijos žinioje (konfesionalumas – rūšinis skirtumas), mes turime privatinę konfesinę mokyklą, kuri gali pretenduoti pagal Konstituciją gauti iš valstybės išdo atitinkamą švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį.

Mes, katalikai pedagogai, vadovaudamiesi reciprociteto principu ir paskatinti Šv. Tėvo enciklikos pareiškimo apie „šeimų teisės neliečiamumą auklėjimo srityje"*, pripažįstamą visų įsitikinimų tėvams, turime daryti visa, kas nuo mūsų pareina, kad Konstitucijos nuostatas apie privatines konfesines mokyklas (Steigiamojo Seimo Konstitucijos 82 paragrafas, tautininkų vyriausybės Konstitucijos 83 paragrafas) įgautų išplečiamojo aiškinimo ir būtų taikomas visoms privatinėms ideologinėms mokykloms. To iš mūsų reikalauja ne tik principialūs teisingumo ir racionalumo sumetimai, bet ir tikras savo naudos supratimas, nes konfesinės mokyklos, kurios katalikams yra privalomos, tegali įgyti tvirtą ir pastovią padėtį vien laisvoje ideologinių mokyklų sistemoje, suorganizuotoje pagal teisingumo, reciprociteto ir proporcionalumo principus. Olandijos pavyzdys yra tam geriausias praktiškas įrodymas.

Kaip matėme, užtenka konstatuoti, jog mokykla yra pagrįsta pasaulėžiūros principu ir yra žinioje tikybinės organizacijos, kad ji turėtų būti vyriausybės traktuojama kaipo konfesinė mokykla. Vyriausybės yra dalykas prižiūrėti, kad tokia mokykla atsakytų visiems reikalavimams, statomiems privatinėms mokykloms įstatymų ribose, pavyzdžiui, apolitiškumo, programos minimumo, higienos, mokytojų pasiruošimo, visuomeninės doros ir kitais atžvilgiais. Bet vyriausybė, kaip sakyta, negali statyti reikalavimų, liečiančių konfesinės mokyklos atitikimą tikybinės organizacijos pasaulėžiūros ir veikimo būdo. Tai jau yra išvidinis atitinkamos tikybinės organizacijos reikalas. Valstybė šituo atžvil-

* *Pijus XI.* Min. veik. – P. 13.

giu yra nekompetentinga, ogi užleidus jai teisę spręsti apie konfesinės mokyklos atitikimą tikybinės organizacijos reikalavimų, ji neišvengiamai išnaudotų šitą teisę politiniams tikslams.

Šitą klausimą spręsti turi pati tikybinė organizacija: jinai yra šituo atžvilgiu visai kompetentinga, tai pirma, o antra, nuo jos pareina pareikšti, ar mokykla yra jos žinioje, ir todėl užsitarnauja konfesionalumo požymio. Jei mokykla nepanorėtų skaitytis su jos teisėtais reikalavimais, tikybinė organizacija visados turi prieš ją pakankamai stiprų ginklą, būtent, grasinimą išbraukti ją iš esančių jos žinioje konfesinių mokyklų skaičiaus. Jei valstybei būtų užleista teisė spręsti apie mokyklos tobulumą konfesionalumo atžvilgiu, tai jinai gautų faktinąją galimybę nepripažinti jokios mokyklos konfesionalia, nes joks žmonių rankų padaras nėra visai tobulas, o yra tik nuolatos tobulintinas. Užtat atitinkama tikybinė organizacija yra suinteresuota palaikyti savo žinioje konfesinę mokyklą, nežiūrint net jos netobulumo, tinkamai suprasti jos netobulybes ir pažangiai ją tobulinti, kaip to reikalauja jos pasaulėžiūra ir visuomenės gerovė.

Čia ir kyla klausimas, kokios yra katalikų pažiūros į konfesinę mokyklą katalikiškumo atžvilgiu, kas yra lygu klausimui, kokia privalo būti katalikiška mokykla. Tai yra materialinio, arba ideologinio, tobulumo vykdomasis atžvilgis, kuriuo tegali būti imama tik vienos kurios konfesijos mokykla. Savaime suprantama, kad mums ypatingai turi rūpėti katalikų konfesinė mokykla, ir todėl toliau turėsime apie ją plačiau pakalbėti.

1. Konfesinės mokyklos privalomumas katalikams

Katalikų Bažnyčia niekados nesiliauja prie kiekvienos progos skelbti, kad tėvai turi teisę ir rimčiausią pareigą auginti, auklėti ir mokyti vaikus ir kad šita teisė ir šita pareiga negali būti nei išsižadėtos pačių tėvų, nei panaikintos kieno kito. Šita tiesa yra įrašyta į Kanonų teisės kodeksą (žr. 1113 ir 1372 kan.) ir plačiai išvystyta Bažnyčios vadų raštuose ir enciklikose. Akivaizdoje šitos prigimtosios teisės ir pareigos katalikų Bažnyčia, kaip jau turėjome progos įsitikrinti, respektuoja visiems tėvams teisę ugdyti vaikus pagal savo pasaulėžiūros principus, bet sykiu ji uždeda tėvams *katalikams* griežtą pareigą *katalikiškai* auginti, auklėti ir mokyti savo vaikus*. Kadangi katalikiškuoju supratimu tuo pačiu laiku „mokykla yra šeimos padėjėja, įgaliotinė ar papildytoja vaikų mokymo ir auklėjimo atžvilgiu"**, tai tėvams katalikams yra uždedama griežta pareiga leisti savo vaikus į katalikiškas mokyklas. Šituo atžvilgiu katalikams negali būti jokios abejonės, ypač po paskutinės šv. Tėvo encikliko, kur panaujinami ir patvirtinami Pijaus IX ir Leono XIII pareiškimai ir šv. kanonų nustatymai šiais griežtais žodžiais: „Lankymasis į nekatalikiškąsias mokyklas, neutralias arba mišriąsias, t. y. į tas, kurios yra lygiai prieinamos katalikams ir nekatalikams, turi būti uždrausta vaikams katalikams. Jos tegal būti toleruojamos vien ordinaro sprendimu tam tikrose laiko ir vietos aplinkybėse, esant specialioms garantijoms***(plg. 1374 kan.).

---

* *Malakauskis P.* Katalikiška mokykla. – Kaunas, 1929. – P. 12–19.

** Ten pat. – P. 19.

*** *Pijus XI.* Min. veik. – P. 25. Plačiau apie tai žr.: *Malakauskis P.* Min. veik. – P. 37.

Lietuvos vyskupai ne kartą turėjo progos nurodinėti tėvams katalikams šitą pareigą leisti savo vaikus į katalikiškąsias mokyklas, ir todėl nieks iš katalikų neturi teisės atsisakinėti nežinojimu ir, pavyzdžiui, leisti savo vaikus į mišriąją tikybos atžvilgiu mokyklą, kai yra prieinama katalikiškoji mokykla. Taigi trumpai tariant, yra „privalomas katalikiškasis auklėjimas visai katalikiškajai jaunuomenei katalikiškosiose mokyklose"*. Tai yra dienos šūkis, kuriuo įsikvepia visas sąmoningas katalikiškas pasaulis. Bet ką reiškia katalikiškoji mokykla? Kokia jinai privalo būti bent savo intencijomis?

2. *Privalomas katalikams mokyklos katalikiškumas*

Mokyklos katalikiškumas anaiptol dar nereiškia faktinio tobulumo: jei katalikiška vadintume tik tobulą mokyklą, tai katalikiškų mokyklų visai nerastume pasaulyje. Iš tikrųjų mokyklos katalikiškumas glūdi visų pirma tose intencijose ir tuose principuose, kuriais mokykla organizuojama ir tvarkoma. Kas tai per intencijos ir principai, kurie nusprendžia apie mokyklos katalikiškumą?

Kadangi katalikiškoji mokykla yra viena konfesinės mokyklos rūšis, tai yra banalu kartoti, kad ji turi pasižymėti ideologiškumu ir konfesionalumu. Realiai visas klausimas suvedamas prie to, kaip turi reikštis jos ideologiškumas ir konfesionalumas.

Yra naivu manyti, kad vienas tik dėstymas katalikų tikybos gali padaryti mokyklą katalikišką. Kaip toli yra šitas manymas nuo tiesos, galima spręsti iš šių reikšmingų ir tikslių Šv. Tėvo enciklikos žodžių: „Dėl vieno fakto, kad dėstomas religijos mokslas (dažnai su juokingu šykštumu), mokykla dar netampa suderinta su Bažnyčios ir krikščioniškosios šei-

---

* *Pijus XI.* Min. veik. – P. 26.

mos teisėmis ir verta, kad būtų katalikų vaikų lankoma. Tam suderinimui reikalinga, kad visas dėstymas ir visa mokyklos santvarka, mokytojai, programa ir knygos kiekvienoje mokslo šakoje būtų krikščioniškos dvasios tvarkomi, Bažnyčiai vadovaujant ir motiniškai prižiūrint, tokiu būdu, kad religija iš tiesų būtų viso dėstymo, visuose jo laipsniuose, tiek pradžios, aukštesniajame ir aukštajame moksle, pagrindas ir vainikas"*.

Šitie Šv. Tėvo žodžiai, pilni turinio, reikalauja platesnio sistemingo išvystymo, naudojantis kitais autoritetingais šaltiniais.

Įsigilinus į cituotus Šv. Tėvo posakius, galima pastebėti, kad reikalavimai, statomi katalikiškoms mokykloms, liečia arba mokyklos santvarką, arba mokomąjį personalą, arba mokyklinį darbą. Mokyklos santvarkos atžvilgiu pirmas reikalavimas turi būti, kad mokykla būtų laikoma „organizacijos ar asmenų, kurie pastoviu būdu užtikrina, kad vadovybė ir mokytojai bus katalikai**. Antroje vietoje galima statyti reikalavimą, kad katalikiškosios mokyklos, kaipo taisyklė, būtų steigiamos katalikų vaikams. Nekatalikai tegali būti prileidžiami kaipo nereikšmingos išimtys, nes kitaip mokyklos virsta mišriomis, kurios yra draudžiamos katalikams 1274 kanonu***. Trečioje vietoje statytinas reikalavimas, kad katalikiškojoje mokykloje būtų užtikrinta katalikų Bažnyčios ir katalikų tėvų priežiūra. „Bažnyčios priežiūroje <...> yra tikybos dėstymas, dorovės dalykai, morališkas ir katalikiškas auklėjimas ir visa tai, kas sudaro mokyklos katalikiškumą****, ir todėl Bažnyčia turi turėti faktinos galimybės per savo atstovus visa tai kontroliuoti ir

---

* Ten pat. – P. 25.

** *Paltarokas K.* Katalikų Veikimo Centras ir svarbiausieji jo uždaviniai Lietuvoje. – Kaunas, 1929. – P. 8.

*** *Malakauskis P.* Min. veik. – P. 8.

**** Ten pat. – P. 9. Plačiau ten pat, p. 22–29.

visam tam vadovauti. Sykiu turi būti laiduota bendra mokyklos priežiūra tėvams ar tiems, kurie yra jų vietoje, nes tėvai niekados nepraranda teisės rūpintis savo vaikų auklėjimu ir niekados nenustoja nešti už tai atsakomybę (plg. 1113 kan.). Todėl tėvų dalyvavimas mokyklinio gyvenimo tvarkyme per tėvų susirinkimus, savo komitetus ir atstovus yra visai natūralus dalykas konfesinėms mokykloms, kurios yra atremtos į tėvų teisę spręsti apie savo vaikų ugdymą pagal savo tikybos principus. Mokomojo personalo atžvilgiu pagrindinis reikalavimas, statomas katalikiškoms mokykloms, yra tas, kad vadovybė ir mokytojai būtų geri katalikai, tinkamai pasiruošę ne tik savo dalykų dėstymui, bet ir katalikiškam jaunuomenės auklėjimui*. Suprantama savaime, kad į gero kataliko sąvoką įeina religijos praktikavimas. Yra tikslingiausia ir naudingiausia mokyklai, kad mokytojo pažiūros atitiktų tą pasaulėžiūrą, kuria mokyklos darbas ir gyvenimas yra pagrįsti. Joks mokytojas noroms ar nenoroms mažiau ar daugiau negali nesireikšti savo asmenybe, ir todėl harmoningas jos sutarimas su mokyklos dvasia yra būtinas ne tik konfesinis, bet ir pedagoginis reikalavimas. Kitaip mokytojas arba yra mokyklos vergas, arba nelojaliai elgiasi su tais, kas jį yra pastatęs. Žodžiu tariant, katalikiškosios mokyklos mokytojai turi būti geri katalikai, kurie savo pasiruošimu, asmeniniu pavyzdžiu ir ugdomuoju darbu, t. y. auklėjimu bei lavinimu, atitinka katalikiškosios religijos reikalavimus.

Pagaliau mokyklinio darbo atžvilgiu katalikiškoms mokykloms yra statomi reikalavimai, pirma, kad būtų dėstomas religijos mokslas prisitaikant prie mokinių amžiaus, kaip tai įsako 1373 kanonas; antra, kad mokyklos programa

---

* *Paltarokas* K. Min. veik. – P. 8. Plg. P. Malakauskio min. veik., p. 7–8 ir taip pat Ganytojišką Panevėžio Vyskupo Raštą VII, Panevėžys, 1930, p.12–13.

būtų suderinta su katalikų Bažnyčios mokslu*; trečia, kad mokymo ir auklėjimo dvasia būtų katalikiška**, ir ketvirta, kad būtų ypatingai atsižvelgiama į dorinį tikybinį auklėjimą katalikų religijos principais***.

Formuluojant trumpai statomus katalikiškai mokyklai reikalavimus, galima pasakyti, *kad katalikiška yra tokia konfesinė mokykla, kurios steigėjai ir laikytojai laiduoja pastoviu būdu mokyklos katalikiškumą, kur lankosi, kaipo taisyklė, vaikai katalikai, kur užtikrinta tėvų katalikų ir Bažnyčios priežiūra, kur vedėjai ir mokytojai yra specialiai pasiruošę katalikai, kur ne tik yra dėstomas katalikų religijos mokslas, bet programa ir taip pat mokymas ir auklėjimas yra suderinti su katalikų Bažnyčios mokslu ir dvasia ir kur pagaliau ypatingai atsižvelgiama į dorinį ir tikybinį katalikišką mokinių auklėjimą.*

Šitame nusakyme katalikiškosios mokyklos yra nustatoma jos programa *maximum*, arba tai, kas privalo būti. Žinoma, mokykla nenustoja dar visai būti katalikiška, jei ji viename kitame punkte nusideda prieš suminėtuosius reikalavimus. Galima dar kalbėti apie jos programą *minimum*, be kurios jau jokia mokykla negali būti laikoma katalikiška. Minimaliniai katalikiškumo reikalavimai yra išpildomi tada, jei mokykla yra Bažnyčios priežiūroje, jei mokyklos tvarkytojų mintimi jinai privalo tarnauti katalikų vaikams ir būti katalikiška, jei mokykloje yra dėstomas religijos mokslas, jei žymi mokytojų dauguma yra katalikai ir pagaliau jei mokykloje nėra vedama mokymu ar kitu kokiu būdu sąmoninga antikatalikiška akcija. Tokioje kad ir labai netobulame laipsnyje katalikiškoje mokykloje yra reikalingos sąlygos to-

---

* *Paltarokas K.* Katalikų Veikimo <...>. – P. 8; Ganytojiškas Panevėžio Vyskupo Raštas VII. – P. 7.

** *Paltarokas K.* Katalikų veikimo <...>. – P. 8. Plačiau žr.: *Malakauskis P.* Min. veik. – P. 5–6.

*** *Malakauskis P.* Min. veik. – P. 6–7. Plg. Ganytojišką Panevėžio Vyskupo Raštą VII, p. 9.

bulėti katalikiškumo atžvilgiu ir šito pakanka pačiai pradžiai. Lengva pastebėti, kad mūsų valstybinės mokyklos šitiems katalikiškumo reikalavimams neatsako, ne tik programos *maximum*, bet ir programos *minimum* prasme.

3. *Visuomeninė konfesinės mokyklos funkcija*

Konfesinės mokyklos buvimas galutinėje sąskaitoje yra pagrįstas neprarandama ir nepanaikinama tėvų teise ir pareiga ugdyti savo vaikus pagal savo nuožiūrą ir įsitikinimus. Šituo tikslu yra reikalingas toks ar kitoks žmonių susibūrimas, nes, kaip sako Šv. Tėvas savo enciklikoje, „auklėjimas yra neišvengiamai reikalas ne izoliuotų, bet susibūrusių į bendruomenes žmonių*. Pirmiausia tai yra šeima, kuri „gauna betarpiškai iš Kūrėjo pareigą ir todėl teisę auklėti vaikus, teisę neprarandamą, nes jinai yra neatjungiamai susijusi su koreliatyvine pareiga; teisę, pirmesnę už bet kurią visuomenės ir valstybės teisę ir todėl nepanaikinamą jokios žemiškos galybės"**.

Šita neprarandama ir nepanaikinama tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus reikalauja tėvams teisės dėtis į draugijas su kitomis šeimomis bendrai šeimų mokyklai įkurti. „Nes jeigu jie turi įgimtą teisę laisvai mokyti ir auklėti vaikus patys ar namie, tai taip pat turi tokią pat teisę dėtis į krūvą su kitais asmenimis ir drauge padirbti vienam nepakeliamą darbą***. Šitokis tėvų susibūrimas turi visuomeninį savo pagrindą ir visuomeninę funkciją. „Kadangi, – sako Šv. Tėvas, – iš vienos pusės, yra reikalinga mokyti naujas kartas menų ir mokslų, nes jie sudaro pasaulinės visuomenės turtingumą ir gerovę, o iš kitos pusės, šeima pati viena

---

* *Pijus XI.* Min. veik. – P. 8.
** Ten pat. – P. 14.
*** *Malakauskis P.* Min. veik. – P. 20.

savo priemonėmis neįstengia šito reikalo visai aprūpinti, tai iš čion atsirado visuomeninė mokyklos įstaiga*. Jei dar atsižvelgsime į tai, kad tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus racionaliausiai reiškiasi konfesinėje mokykloje, nes čia geriausiai respektuojamas laisvas tėvų apsisprendimas, tai turėsime pripažinti, kad *visuomeninė konfesinės mokyklos funkcija yra ypač vertinga:* būtent, konfesinė mokykla dirba darbą, kuris šiaip ar taip turi būti visuomenėje atliktas dėl jos pačios gerovės, ir, antra vertus, šitas darbas yra atliekamas su didžiausiu atsižvelgimu į teises tų, kas visų pirma apie jį turi spręsti, t. y. tėvų.

Atsižvelgdami į šitą visuomeninę konfesinių mokyklų funkciją, katalikai niekados nesiliauja reikalauti savo katalikiškoms mokykloms tam tikros padėties pasaulinėje visuomenėje ir tam tikro atsinešimo iš valstybės pusės.

Kaip esame matę, visa konfesinės mokyklos prigimtis yra tokia, kad ji suponuoja laisvę steigtis, organizuotis, tvarkytis. Todėl visuomeninę konfesinės mokyklos padėtį visų pirma turi charakterizuoti išviršinė, visuomeniška, ir išvidinė, pedagogiška, laisvė. Šita laisvė nėra neapribota todėl, kad šalia tėvų jaunuomenės auklėjimu yra suinteresuota ne tik Bažnyčia, bet ir valstybė. Todėl antroje vietoje visuomeninę konfesinės mokyklos padėtį charakterizuoja viešoji priežiūra iš šeimos, Bažnyčios ir valstybės pusės pagal kiekvienos iš jų kompetenciją, teisėtai realizuojamą įstatymų numatytose ribose. Pagaliau konfesinė mokykla atlieka visuomeninę viešo patarnavimo funkciją, kuri duoda jai teisę pretenduoti į moralinę bei materialinę valstybės pagalbą. Atitinkamai trečioje vietoje visuomeninę konfesinės mokyklos padėtį charakterizuoja valstybės pareiga apginti konfesinę mokyklą nuo neteisėtų puolimų ir aprūpinti ją mate-

---

* *Pijus XI.* Min. veik. – P. 24 .

rialinėmis lėšomis ne išmaldų ar pašalpų, bet vieną tik kartą renkamų iš tėvų mokesčių pavidalu.

Visa tai yra dalykai, kurie plaukia iš tikro konfesinės mokyklos supratimo. Bet plačiau apie tai kalbėti tuo tarpu man netenka, kaip taip pat netenka kalbėti apie kitus dalykus, surištus su konfesinės mokyklos klausimu, pavyzdžiui, apie daromus konfesinei mokyklai principialius ir atsitiktinius priekaištus, apie kovą už konfesinę mokyklą ir t. t. Todėl išnagrinėjęs konfesinės mokyklos supratimą ir katalikiškos mokyklos, kaipo ryškiausios jos rūšies, ir baigiau savo pranešimą.

Išvados ir praktiniai pritaikymai

1. Konfesinė mokykla yra pagrįsta niekuomet neprarandama ir niekieno nepanaikinama tėvų teise laisvai auklėti ir mokyti savo vaikus pagal savo įsitikinimus.

2. Šita teisė, kuri, iš kitos pusės, yra rimčiausia tėvų pareiga, suponuoja tėvų laisvę ne tik pasirinkti savo vaikams tinkamiausias mokyklas iš esamųjų, bet ir steigti, organizuoti ir tvarkyti savas mokyklas.

3. Konfesinė yra mokykla, kuri yra pagrįsta pasaulėžiūros principu (ideologiškumas – gimininė žymė) ir yra atitinkamos tikybinės organizacijos žinioje (konfesionalumas – rūšinis skirtumas).

4. Katalikams, einant 1374 kanonu C. J. C., ryškiai patvirtintu Šv. Tėvo Pijaus XI paskutine enciklika apie krikščioniškąjį jaunuomenės auklėjimą, yra privalomos katalikiškos mokyklos, t. y. tokios, kur ne tik yra dėstomas religijos mokslas, bet kur, be to, mokslinė santvarka (išviršinė ir išvidinė), mokomasis personalas ir mokyklinis auklėjimo ir lavinimo darbas yra suderinti su katalikų Bažnyčios mokslu ir aspiracijomis.

5. Katalikų konfesinės mokyklos, aprūpindamos šitą reikalą, eina visuomeninę viešo patarnavimo funkciją, arba pareigą, ir todėl turi teisę pretenduoti į moralinę ir materialinę valstybės pagalbą.

6. Atitinkamai valstybė turi pareigą užtikrinti konfesinėms mokykloms teisėtą padėtį visuomenėje ir pilnai aprūpinti jas reikalingomis lėšomis ne išmaldų ir pašalpų, bet vieną tik kartą renkamų iš tėvų mokesčių pavidalu, kaip tai numato Lietuvos Konstitucija (Steig. Seimo Konst. § 82, tautininkų vyriausybės Konst. § 83).

7. Einant konkordato XIII str. 5 p., katalikiškos mokyklos, esančios ordinaro žinioje ir prisitaikančios prie Švietimo ministerijos programos, turi teisę diplomų įvertinimo atžvilgiu būti prilygintos į valstybines mokyklas.

8. Lietuvoje kongregacijų (tėvų jėzuitų, marijonų, seserų kazimieriečių ir t. t.), Moterų kultūros draugijos, „Saulės", ir „Žiburio" draugijų, Lietuvių katalikų mokytojų sąjungos ir kitų panašių organizacijų mokyklos yra pagrįstos pasaulėžiūros principu ir pripažįsta Bažnytinės hierarchijos priežiūrą, todėl yra konfesinės mokyklos.

9. Šitos mokyklos gali pretenduoti į juridiškai laiduotą visuomeninę padėtį ir, tarp kitko, į pilną aprūpinimą materialinėmis lėšomis, kadangi priderama katalikams pagal jų skaičių švietimo reikalams skiriama biudžeto dalis toli gražu nėra dar išsemta privatinėmis konfesinėmis katalikų mokyklomis.

10. Valstybinės mokyklos negali atstoti katalikiškų mokyklų, kadangi tikybos atžvilgiu jos yra mišrios tiek iš mokytojų, tiek iš mokinių pusės ir, be to, nėra nuosekliai ir pilnai suderintos su katalikų Bažnyčios mokslu ir aspiracijomis.

11. Katalikams privalu prašyti Aukštąjį Lietuvos Episkopatą:

a) laikyti savo realioje žinioje ir globoje katalikų mokyklas ir ginti jas, kaipo konfesines mokyklas, reikalaujant joms

pagal Konstituciją ir konkordatą laiduotos juridinės padėties ir pilno išlaikymo iš valstybės iždo;

b) galutinai sutvarkyti Katalikiškų mokyklų tarybą prie Katalikų veikimo centro, sudarant ją iš Episkopato, tėvų ir katalikiškų mokyklų atstovų ir suteikiant jai reikiamų įgaliojimų;

c) su pagalba šitos Katalikiškų mokyklų tarybos ir steigtinų dar atskirose vyskupijose mokyklų fondų tobulinti esamas jau katalikiškas mokyklas ir steigti naujas, kol, einant Šv. Tėvo enciklikos mintimi, visa katalikiškoji jaunuomenė bus aprūpinta katalikiškuoju auklėjimu katalikiškosiose mokyklose.

Keli žodžiai apie Lietuvos valstybę

Lietuva, buvusi kadaise didelė ir galinga valstybė, paskui susidėjusi unijon su Lenkija ir XVIII šimtmečio pabaigoje sykiu su ja netekusi savo politinio nepriklausomumo, yra šį atgavusi tik pasaulinio karo išdavoje. Tam reikėjo, kad kariavusios tarp savęs Rusija ir Vokietija būtų sykiu šiaip ar taip pralaimėjusios karą.

Dabartinė nepriklausoma Lietuva, paskelbusi savo nepriklausomybę 1918 m. vasario 16 d., susidarė iš dviejų nelygių dalių, iš kurių viena, vadinamoji Didžioji Lietuva, atskilo nuo Rusijos, o antra, vadinamoji Mažoji Lietuva, arba Klaipėdos kraštas, yra atskirta nuo Vokietijos pagal Versalio taikos sutarties 99 straipsnį ir prijungta prie Lietuvos pagal šiosios 1924 m. gegužės 8 d. konvenciją su Anglija, Prancūzija, Italija ir Japonija. Pirmoji dalis užima 52 822 km² teritoriją su 2 245 424 gyventojų, antroji – 2848 km² teritoriją su 7 147 559 gyventojų. Visa tad dabartinės nepriklausomos Lietuvos valstybės teritorija sudaro 55 670 km² su 2 392 983 gyventojų.

Į nepriklausomos Lietuvos ribas nėra įėjusi visa etnografinė lietuvių tautos teritorija. Lietuva yra stovyje permanentinio protesto prieš Lenkiją, kuri savo generolo Želigovskio inscenizuoto sukilimo keliu 1920 m. rugsėjo 9 d. užgrobė per jėgą istorinę lietuvių tautos sostinę, o paskui ir aplinkinę jos teritoriją, iš viso apie 27000 km² su maždaug 1000000 gyventojų. Ši teritorija pagal 1920 m. liepos 12 d.

Lietuvos sutartį su Rusija buvo pripažinta Lietuvai ir iki šiolei Lietuvos revendikuojama su nesilpstamuoju griežtumu. Lietuvių tautos įsitikrinimas dėl savo teisių į Vilniaus kraštą yra tiek tvirtas, kad dabartinė Vyriausybė, skelbdama 1928 m. Lietuvos valstybei naują konstituciją, įrašė į ją Vilnių, kaipo Lietuvos sostinę.

Pagal savo konstituciją, t. y. *de jure*, Lietuvos valstybė yra demokratinė respublika, bet *de facto* šiuo metu jinai yra išimtinoje padėtyje. Įvykusi 1926 m. gruodžio 17 d. revoliucinė pervarta pastatė valdžios priešakyje nacionalistų partiją, kuri paskutiniame seime turėjo nežymų atstovų skaičių ir buvo principialiai nusistačiusi prieš parlamentarinį režimą. Seimo išrinktas Respublikos prezidentas paleido seimą 1927 m. balandžio 12 d. be paskyrimo naujų rinkimų, paskelbė 1928 m. naują konstituciją dekreto forma ir įgyvendino prezidentinį režimą, kuris iki šiolei nėra baigęs savo evoliucijos. Šiaip ar taip ši evoliucija išsivysto įtakoje tokių mūsų laikų apraiškų, kaip kad, pavyzdžiui, neigiamas nusistatymas į parlamentarizmą ir surištas su juo partijas, fašistinis režimas, nacionalistinis valstybės supratimas. Nustatytąją politinę padėtį privalu turėti galvoje, norint suprasti vyriausybės nusistatymą švietimo klausimuose ir tarp kitko atžvilgiu į katalikų mokyklas.

Lietuvos bažnytinė provincija susiskirsto į penkias dalis: į Kauno arkivyskupiją ir keturias vyskupijas, būtent, Telšių, Panevėžio, Vilkaviškio, Kaišiadorių. Klaipėdos kraštas įeina į Telšių vyskupiją, sudarydamas joje atskirą prelatūrą.

Bendrame gyventojų skaičiuje, pagal paskutinį gyventojų surašymą 1923 m., lietuviai sudarė 80,6%; žymesnės tautinės mažumos buvo šios: žydai – 7,1%, vokiečiai – 4,1%, lenkai – 3,0%. Tikybomis gyventojai skiriasi šitaip: katalikų 80,5%, evangelikų ir reformatų 9,5%, izraelitų 7,3%. Nėra pagrindo manyti, kad šitie santykiai galėtų žymiai pasikeisti

1931 metams, kuriems apskaičiavimu gaunamas bendras gyventojų skaičius 2 382 983. Gyventojų prieaugis 1931 m. buvo 11 vienam tūkstančiui žmonių. Iš bendro gimimų skaičiaus gimusieji iš motinų katalikių sudaro 86,6%, nors katalikai sudaro tik 80,5% visų gyventojų.

Bendroji mokyklų statistika

Pagal esamos statistikos stovį sunku būtų tiksliai susekti mokyklinės jaunuomenės skaičius pagal atskirus amžiaus tarpsnius. Vis dėlto žinant maždaug kokiame amžiuje einami įvairūs mokyklų laipsniai ir tipai galima apytikriai nusimanyti, kaip atrodo mokslą einančioji jaunuomenė skaičiaus ir amžiaus atžvilgiu. 1931–1932 mokslo metais Lietuvos mokyklų statistika atrodo šitokiu būdu:

	mokyklų skaičius	mokytojų skaičius	mokinių skaičius			mokinių skaičius, tenkantis 1000 gyv.
			vyrų	moterų	visi	
1. Pradžios mokyklos	2541	4655	124765	115652	240417	102,67
2. Vidurinės mokyklos	135	866	5033	3917	8950	3,77
3. Aukštesnės mokyklos	89	1441	11 375	8779	20 154	8,42
4. Aukštosios mokyklos	2	330	2882	1253	4135	1,97
Iš viso	2767	7292			273656	

Katalikų mokinių skaičius mokyklose yra žemesnis, kaip kad katalikams pritiktų pagal jų nuošimtį bendrame gyventojų skaičiuje (80,5%). Pavyzdžiui, 1931 m. pavasario semestre Vytauto Didžiojo universitete Kaune studentų katalikų buvo 64,5%, izraėlitų – 27,2%, protestantų – 3,5%, 1931–1932 mokslo metais aukštesnėse bendrojo lavinimo mokyklose

mokinių katalikų buvo 68,8%, izraelitų – 24,7%, protestantų – 3,6%. Tais pačiais mokslo metais vidurinėse mokyklose mokinių katalikų buvo 79,9%, izraelitų – 14,6%, protestantų – 4,2%. Pradžios mokyklose katalikų nuošimtis, reik manyti, nėra didesnis kaip vidurinėse mokyklose.

Mokyklų padėtį sureguliavo bendrais nuostatais Valstybės Konstitucija, priimta Steigiamajame Lietuvos Seime, kuriame katalikai turėjo nežymią daugumą. Šitie bendrieji nuostatai perėjo be esminių pakeitimų ir į 1928 m. Konstituciją. Šios § 80 skelbia: „Mokyklas steigia vyriausybė, savivaldybės, visuomenės organizacijos ir atskiri asmens. Visos mokyklos yra vyriausybės priežiūroje nurodytose įstatymų ribose". Tarp kitų bendrų Konstitucijos nuostatų, liečiančių mokyklų gyvenimą, pažymėtini šioje vietoje dar šie: religijos mokslas yra privalomas tikinčiųjų vaikams pagal tėvų tikybas (§ 81), pradžios mokslas, privalomas ir nemokamas, vyriausybės ir savivaldybių mokyklose palaipsniui įvedamas į gyvenimo praktiką (§ 82); tautinės mažumos turi teisę autonomiškai tvarkyti savo kultūros reikalus ir jų skaičiuje mokyklas ir gauna teisingą dalį sumų, valstybės ir savivaldybių skiriamų švietino ir labdarybės reikalams (§ 74 ir 75). Ypatingai susidomėtinas yra § 83, kuris reguliuoja konfesinių mokyklų materialinę padėtį: „Privatinės konfesinės mokyklos, jeigu jos išpildo įstatymų nustatytą programos minimumą, gauna iš valstybės iždo švietimo reikalams skiriamą biudžeto dalį, kuri atitinka oficialiai priklausančių tai tikybinei organizacijai, kurios mokslu tos mokyklos vedamos, Lietuvos piliečių ir mokinių skaičių. Tačiau kadangi privatinės mokyklos yra vyriausybės priežiūroje ir turi išpildyti šios statomas sąlygas, liečiančias ne tik programos klausimą, tai praktikoje privatinių mokyklų egzistavimas yra didelėje priklausomybėje nuo esančios valdžioje partijos nusistatymo.

Pagal savo priklausomumą nuo valdžios finansinės

pagalbos mokyklos susiskirsto į šias grupes: 1) valdžios mokyklos, 2) savivaldybių mokyklos, valdžios šelpiamos; 3) organizacijų mokyklos, valdžios šelpiamos; 4) organizacijų mokyklos, valdžios nešelpiamos. Didžiausia dauguma pradžios mokyklų priklauso savivaldybėms arba valdžiai, žymi dalis vidurinių ir aukštesnių mokyklų priklauso valdžiai, aukštosios mokyklos tėra vien valdžios. Valdžios ir savivaldybių mokyklos savo tipu prisiartina prie lygstamai neutralių mokyklų, kur yra dėstomas religijos mokslas įvairių tikybų vaikams ir mokomasis personalas susidaro iš įvairių pasaulėžiūrų žmonių. Organizacijų mokyklos savo tipu labiau prisiartina prie konfesinių mokyklų, jei jos yra laikomos katalikų, žydų mokyklos susiskirsto į labiau konfesines ir labiau neutralias, pagaliau kitų tautinių mažumų mokyklos yra labiau neutralaus tipo mokyklos. Dabartinis prezidentinis režimas, atsirėmęs į liberalistiškai nusiteikusią tautininkų partiją, yra labiausiai palankus lygstamai neutralių mokyklų tipui ir todėl favorizuoja privatinių mokyklų suvalstybinimo tendencijas ir šiaip jau etatizmą mokyklų gyvenime.

Pradžios mokyklos. 1931–1932 mokslo metais pradžios mokyklų statistika atrodė šitaip: 2538 mokyklose buvo 4646 mokytojai, iš kurių vyrų 2355 ir moterų 2291; jose ėjo mokslą 124 707 berniukų ir 115 624 mergaičių, iš viso 240 331 mokinių, prie kurių reik dar pridėti suaugusiems kursų lankytojus – 2564, darželių, esančių prie mokyklų, vaikus – 2704 ir trijų nenormaliesiems mokyklų su 9 mokytojais lankytojus – 86, kad būtų galima gauti bendrą pradžios mokyklų mokinių skaičių – 245 685.

Didžiausia pradžios mokyklų dauguma yra savivaldybių laikoma, nedidelį jų skaičių laiko pati valstybė, pagaliau dar mažesnę jų dalį laiko visuomenės organizacijos, iš kurių tik dalis yra šitam reikalui valdžios subsidijuojama.

Nesant viešai paskelbtos statistikos paskutiniams metams, tenka naudotis mokyklų suskirstymo pagal priklausomumą 1928 m. daviniais. Tada valdžios pradžios mokyklų buvo 6,9%, savivaldybių – 90,5%, organizacijų, valdžios šelpiamų, – 1,2%, organizacijų, valdžios nešelpiamų, – 1,4%. Labai nežymus katalikų laikomų mokyklų skaičius pateko tada į trečiąją grupę, t. y. į mokyklas organizacijų, valdžios šitam reikalui šelpiamų.

Tiek savivaldybės, tiek visuomenės organizacijos, laikydamos mokyklas, turi jas aprūpinti butu, kuru, šviesa, inventoriumi ir mokomosiomis priemonėmis. Valdžia, kaipo taisyklė, moka tik algas mokytojų personalui, bet užtat rezervuoja sau prerogatyvą jį skirti, kelti ir atleisti, nors mokyklų laikytojai turi teisę pasiūlyti valdžiai kandidatus mokytojų vietoms (Pradžios mokyklų įstatymo 29 paragrafas). Tikinčiųjų interesus turi intenciją apsaugoti Pradžios mokyklų įstatymo 3 paragrafas, kuris skelbia, kad visos pradžios mokyklos turi būti vedamos valstybingumo ir tėvų konfesijos doros dvasioje, bet, kadangi mokytojais skiriami įvairių pasaulėžiūrų žmonės, tikinčiųjų interesai *de facto* yra didelėje priklausomybėje nuo valdžios ideologinių tendencijų ir mokytojų įsitikinimų. Privalomas mokykloms tikybos mokslas yra dėstomas vietinių kunigų, arba, jei jų nepakanka mokyklų reikalams, ją dėsto tie mokytojai, kurie turi tam atitinkamos bažnytinės vyresnybės leidimą.

Mokytojų personalas pradžios mokykloms yra ruošiamas mokytojų seminarijose ir mokytojų kursuose, kurių 1931–1932 mokslo metais buvo 11, su 165 mokytojais ir 1185 mokiniais (iš jų 447 berniukų ir 738 mergaičių). Iš šitų 11 mokyklų 6 buvo valdžios laikomos ir 5 organizacijų; iš šių 3 (su 299 mokiniais) buvo katalikų ir 2 žydų; šiuo metu viena iš katalikų seminarijų turėjo užsidaryti, nes valdžia atsisakė ją subsidijuoti. Tarp mokytojų seminarijų mokinių katalikai iš viso sudaro 75,1%, protestantai 18,1%, žydai – 6,7 %.

Mokslas seminarijose trunka 4 metus ir suteikia aukštesniąsias mokyklas baigusiųjų teises.

Vidurinės ir aukštesnės mokyklos. 1931–1932 mokslo metais vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų buvo 48 su 395 mokytojais; jose ėjo mokslą 2557 berniukai ir 2305 mergaitės, iš viso 4862 mokiniai. Iš šitų mokyklų 30 buvo valdžios laikomų ir 18 organizacijų; iš šių tik dvi mokyklos buvo katalikų laikomos.

Tais pačiais metais specialinio pobūdžio vidurinių mokyklų buvo 87 su 471 mokytoju; jose ėjo mokslą 2476 berniukai ir 1612 mergaičių, iš viso 4088 mokiniai. Iš šitų mokyklų 23 buvo laikomos valdžios ir 64 organizacijų; tarp šių nedidelė dalis buvo katalikų mokyklų.

Daugumoje vidurinių mokyklų mokslas einamas 4 metus, suponuojant, kad mokiniai yra arba išėję pradžios mokyklą, arba tinkamai pasiruošę namie, kas patikrinama įstojamaisiais egzaminais. Vidurinėse mokyklose yra dėstoma viena svetima kalba, o bendrojo lavinimo tipe dar, pradedant 3 klase, lotynų kalba. Vidurinė mokykla iš tikrųjų sudaro pirmąsias keturias aukštesniosios mokyklos klases. Aukštesnioji mokykla, kaipo taisyklė, turi savo vidurinę mokyklą, nors ne kiekviena vidurinė mokykla yra surišta su aukštesniąja mokykla. Tokiu būdu dažnai vidurinė mokykla, ypač bendrojo lavinimo, yra ne kas kita kaip pirmoji aukštesniosios pusė. Todėl net mokslo eiga ir mokyklos administravimas yra normuojamas vidurinėje ir aukštesniojoje mokykloje vienu bendru įstatymu ir paprastai bendromis Švietimo ministerijos instrukcijomis.

Lietuvoje bendrojo lavinimo aukštesniosios mokyklos, sujungtos paprastai su vidurinėmis mokyklomis (gaunamas 8 metų kursas) yra vadinamos gimnazijos vardu. Yra trys gimnazijos tipai: pirma, su lotynų kalba, antra, su sustiprintu svetimų kalbų dėstymu ir sumažintu lotynų kalbos

kursu, trečia, su sustiprintu gamtos ir matematikos dėstymu. Tik kelios gimnazijos katalikiškų kongregacijų yra vedamos nuoseklia klasicizmo pakraipa su lotynų ir graikų kalbomis.

1931–1932 mokslo metais aukštesniųjų bendrojo lavinimo mokyklų buvo 53 su 956 mokytojais; jas ėjo 8037 berniukai ir 7212 mergaitės, iš viso 15249 mokiniai. Iš šitų mokyklų 21 buvo valdžios laikoma ir 30 organizacijų; iš šių 10 buvo katalikų laikomos ir tame skaičiuje 3 kongregacijų. Per paskutinius 3 metus katalikų laikomos bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos sumažėjo 1 mokykla ir aukštesniosios jų mokyklos 4 mokyklomis: čia yra pasireiškusi vyriausybės favorizuojama mokyklų suvalstybinimo linkmė.

Tais pačiais metais aukštesniųjų specialinio pobūdžio mokyklų buvo 25 su 320 mokytojų; jas ėjo 2891 berniukas ir 829 mergaitės, iš viso 3720 mokinių. Iš šitų mokyklų buvo laikomos valdžios 14 mokyklų ir organizacijų 11; iš šių 3 buvo katalikų, būtent, visos trys diecezinės kunigų seminarijos su 356 auklėtiniais.

Didžiausioje visų laipsnių mokyklų daugumoje, išskyrus kongregacijų mokyklas ir didesnių miestų aukštesniąsias mokyklas, kurios skirstomos pagal lytis, viešpatauja koedukacijos sistema. Iki 1930 m. rudens mokiniai, mokytojų tarybų prižiūrimi, turėjo teisę burtis į organizacijas lavinimosi ir auklėjimosi tikslais. Nuo to laiko uždraustos mokyklose visos mokinių organizacijos, išskyrus skautų organizaciją, kuri tam tikslui sumonopolizuota atskiru įstatymu ir pavesta švietimo ministerio žiniai. Tada taip pat buvo uždrausta mokslą einančio katalikiško jaunimo organizacija „Ateitis", kuri buvo priskaityta prie politiškai visuomeninių organizacijų, nežiūrint į tai, kad jos įstatai draudžia mokiniams priklausyti prie politinių partijų ir kad ji priklausė prie Katalikų veikimo centro. Po to daugelyje vietų šita moksleivių organizacija perėjo į nelegalią padėtį. Šalia

skautų mokyklose oficialiai yra remiamas sportas, priešlaikinis karinis parengimas ir priklausymas prie Šaulių sąjungos, pusiau karinės organizacijos, esančios Krašto apsaugos žinioje.

Vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų mokytojais paprastai gali būti asmenys, kurie yra išėję aukštojoje mokykloje savo specialybę ir yra papildę ją pedagoginiais dalykais. Esant trūkumams vienu ar antru atžvilgiu, asmenys, norį būti mokytojais, privalo laikyti prie Švietimo ministerijos atitinkamus egzaminus. Be to, mokytojas gali tapti etatiniu tik tada, kai jis yra sėkmingai išėjęs vienus bandomuosius mokymo metus.

Aukštosios mokyklos. Oficialiai pripažintos yra dvi aukštosios mokyklos: Vytauto Didžiojo universitetas Kaune ir Žemės ūkio akademija Dotnuvoje. 1931–1932 mokslo metais universitetas turėjo 285 žmones mokslo personalo, 2748 studentus ir 1211 studentes ir dar 175 laisvus klausytojus, iš viso 4134 klausytojus. Universitete yra septyni fakultetai: 1) Teologijos ir filosofijos (katalikų) fakultetas, 2) Evangelikų fakultetas, 3) Humanitarinių mokslų, 4) Teisės, 5) Matematikos ir gamtos, 6) Medicinos ir 7) Technikos fakultetas. Katalikų fakultetas, kaipo dvilypis, turi savo uždaviniu ruošti ne tik kunigus, bet ir katalikų mokytojus. 1931–1932 mokslo metais šitas fakultetas turėjo 19 žmonių mokslo personalo, 296 studentus, 127 studentes ir 32 laisvus klausytojus, iš viso 455 klausytojus.

Tais pačiais mokslo metais Žemės ūkio akademija turėjo 45 žmones mokslo personalo, 175 tikrus klausytojus ir 1 laisvą klausytoją, iš viso 176 klausytojus.

Pereinamojoje stadijoje tarp aukštesniosios ir aukštosios mokyklos yra muzikos mokykla ir meno mokykla Kaune. Savo paskyrimu taip pat turėtų būti priskaitytos prie aukštųjų mokyklų jau minėtos anksčiau diecezinės seminarijos

Vilkaviškyje ir Telšiuose, kurios jungia savyje atbaigiamąsias aukštesniosios mokyklos klases su aukštuoju teologijos kursu; šios dvi seminarijos priskaitomos tačiau oficialinėje statistikoje prie aukštesniųjų mokyklų, nes jos neturi dar aukštosios mokyklos teisių pripažinimo.

Šiuo metu gimimo stadijoje yra Katalikų universitetas. 1931 m. buvo reformuotas vyriausybės unilateraliniu aktu katalikų Teologijos ir filosofijos fakultetas valstybiniame universitete su tuo išskaičiavimu, kad jo Filosofijos skyrius negalėtų savarankiškai ruošti katalikų mokytojų aukštesniosioms mokykloms. Tai galutinai įtikino Lietuvos episkopatą, kad katalikų mokslo ir mokyklų interesai tegali būti aprūpinti vien su pagalba Katalikų universiteto, ir todėl jis, gavęs atitinkamą aprobatą iš Vatikano ir remdamasis Lietuvos Konstitucija, Konkordatu ir kanonų teise, surašė 1932 m. rugpjūčio 5 d. Katalikų universiteto įkūrimo aktą. Nusistatyta palaipsniui išvystyti pilną universitetą pradedant nuo fakultetų, kurių dar nėra valstybiniame universitete. Tam tikslui suplanuoti pirmai pradžiai Aukštasis katalikų akcijos institutas ir Komercijos fakultetas. Katalikų universiteto atidarymas buvo paskirtas rugpjūčio 28 d., bet paskutiniu momentu Lietuvos vyriausybė užkvestionavo episkopato teisę unilateraliniu aktu įsteigti aukštąją katalikų mokyklą: jos supratimu, tam reikalingas vyriausybės leidimas, aukštosios mokyklos steigiamasis įstatymas ir išpildymas visos eilės sąlygų. Taigi Katalikų universiteto steigimo klausimas pasilieka susikomplikavusio ginčo stovyje.

PAAIŠKINIMAI

Stasio Šalkauskio „Raštų" VII tome spausdinami pedagogikos teorijos darbai, kuriuose nagrinėjamos specialios pedagogikos sritys ir problemos. Ne visi šios tematikos tekstai tome telpa, tad likę bus išspausdinti kitame.

Tekstai skelbiami pagal autorines publikacijas. Paskaitų tekstai, kurie paties autoriaus nebuvo publikuoti, spausdinami pagal išlikusius rankraščius arba mašinraščius.

Veikalų, kurie pasirodė autoriui prižiūrint, kalba netaisoma – nei leksika, nei sintaksė. Pagal dabartinės kalbos normas koreguota tik rašyba ir skyryba, ištaisytos korektūros klaidos. Paskaitų kalba redaguojama labai nežymiai.

FIZINIS LAVINIMAS IR JO TIKSLAI

Studija spausdinama pagal pirmąjį leidimą: Fizinis lavinimas ir jo tikslai. – Kaunas, 1928, 49 p. Studija buvo perspausdinta knygose: *Stasys Šalkauskis.* Rinktiniai raštai. II. Pedagoginės studijos. – Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1991, ir *Stasys Šalkauskis.* Pedagoginiai raštai. – Kaunas: Šviesa, 1991.

[1] kaip dalyko žinovas *(lot.).*
[2] veiksmas yra daikto tobulumas *(lot.).*

DORINIMO MOKSLAS

Tekstas spausdinamas pagal rankraštį, saugomą Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (F 140–124).

Tekstas buvo spausdintas knygoje: *Stasys Šalkauskis.* Rinktiniai raštai. II. Pedagoginės studijos. – Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1991.

[1] rankraštyje trūksta žodžio pabaigos.

DORINIMO REIKALAS MOKYKLOJE

Paskaita spausdinama pagal publikaciją žurnale „Lietuvos mokykla" (1925, Nr. 9, p. 321–345).

[1] skurdo liudijimą *(lot.)*.

ESTETINIMO MOKSLAS

Tekstas spausdinamas pagal rankraštį, saugomą Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (F 140–124).

Anksčiau tekstas buvo spausdintas knygoje: *Stasys Šalkauskis.* Rinktiniai raštai. II. Pedagoginės studijos. – Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1991.

[1] rankraštyje trūksta eilutės.

[2] nedaug, bet gerai *(lot.)*.

RELIGINIMO MOKSLAS

Tekstas spausdinamas pagal rankraštį, saugomą Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (F 140–123).

Anksčiau tekstas buvo spausdintas knygoje: *Stasys Šalkauskis.* Rinktiniai raštai. II. Pedagoginės studijos. – Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1991.

PILNUTINIO RELIGINIO UGDYMO PAGRINDAI

Straipsnis spausdinamas pagal pirmąją publikaciją žurnale „Soter" (1939, Nr. 28, p. 17–56).

Anksčiau buvo perspausdintas knygoje: *Stasys Šalkauskis.* Rinktiniai raštai. II. Pedagoginės studijos. – Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1991.

[1] protas, geismas, juslumas *(lot.)*.

VISUOMENINIS AUKLĖJIMAS

Iš anksčiau žurnaluose publikuotų straipsnių sudaryta knyga, spausdinama pagal pirmąjį leidimą: Visuomeninis auklėjimas, Kaunas, 1927[–1932], 198 p.

Anksčiau knyga buvo perspausdinta: *Stasys Šalkauskis.* Rinktiniai raštai. II. Pedagoginės studijos. – Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 1991.

[1] Žr. *Stasys Šalkauskis.* Raštai, t. 5, Vilnius: Mintis, 1996, p. 448–527.
[2] Žr. šio tomo p. 673–730.
[3] Vargas nugalėtiesiems! Laimingi, kurie turi! *(lot.).*
[4] Kas nori padaryti angelą, padaro gyvulį *(pranc.).*
[5] Kas yra įstatymai be papročių? *(lot.).*
[6] Kas yra papročiai be įstatymų? *(lot.).*
[7] Žr. *Stasys Šalkauskis.* Raštai, t. 5, Vilnius: Mintis, 1996, p. 489.
[8] Žr. šio tomo p. 338–369.
[9] aiškiai *(lot.).*
[10] Žr. *Stasys Šalkauskis.* Raštai, t. 4, Vilnius: Mintis, 1995, p. 201–221.
[11] Žr. *Stasys Šalkauskis.* Raštai, t. 4, Vilnius: Mintis, 1995, p. 303–328.
[12] Liaudies gerovė tebūnie aukščiausia teisė *(lot.).*
[13] Žr. *Stasys Šalkauskis.* Raštai, t. 4, Vilnius: Mintis, 1995, p. 259–302.
[14] Žr. *Stasys Šalkauskis.* Raštai, t. 4, Vilnius: Mintis, 1995, p. 394–435.
[15] Žr. *Stasys Šalkauskis.* Raštai, t. 4, Vilnius: Mintis, 1995, p. 222–258.
[16] gyvenimo mokytoja *(lot.).*
[17] Žr. šio tomo p. 333–334.

MOKYKLŲ TIPAI IR MŪSŲ VYRIAUSYBĖS VIDURINIŲ BEI AUKŠTESNIŲJŲ MOKYKLŲ ĮSTATYMO PROJEKTAS

Straipsnis spausdinamas pagal publikaciją žurnale „Lietuvos mokykla" (1923, Nr. 11, p. 423–453).

[1] Žr. *Stasys Šalkauskis.* Raštai, t. 6, Vilnius: Mintis, 1998, p. 35–58.

RACIONALI MOKYKLŲ ORGANIZACIJOS SISTEMA

Studija spausdinama pagal publikaciją atskira knygele: Racionali mokyklų organizacijos sistema, Kaunas, 1927, 40 p.

[1] Žr. *Stasys Šalkauskis.* Raštai, t. 5, Vilnius: Mintis, 1996, p. 448–527.

KONFESINĖ MOKYKLA

Straipsnis spausdinamas pagal publikaciją žurnale „Tiesos kelias" (1930, Nr. 10, p. 569–584).

[1] Žr. šio tomo p. 679–689.
[2] Žr. šio tomo p. 453–484.

Tekstas spausdinamas pagal mašinraštį, saugomą Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (F 140–168).

VARDŲ RODYKLĖ

Adrian, J. 299
Antoine, Ch. 505
Aristotelis 28, 287
Armand-Delille, P. F. 534
Auffray, A. 298

Bayart, P. 298
Bauerschmidt, H. 612
Becher, E. 612
Berenberg, J. 297
Bergson, H. 496
Béringer, R. 298
Bessières, A. 689, 703, 719, 720, 736
Binet, A. 27, 30, 31
Bismarck, O. 549
Blouet, J. 297
Boecijus 75, 119, 120
Bopp, L. 281, 297–299, 303, 306
Bridoux, A. 496
Būčys, P. 705, 706, 731, 735, 740, 741

Carlhian, V. 371, 428, 429
Carlyle 409
Chabot, Ch. 689
Charmot, F. 298
Classen, W. 612
Clemenceau, G. 719

Dabin, P. 299
Delcuve, G. 306
Demény, G. 29, 30, 46, 56
Destrée 718
Dévaud, E. 541, 545, 552, 557, 558, 612
Devinat, P. 498
Dibildos, E. 299
Didon, P. 423, 424
Duthoit, E. 487, 493

Emerson, R. W. 18
Etl, O. 298, 299
Euripidas 33

Fargues, M. 298
Fedotov, G. 532
Fichte, J. G. 540
Filad, M. 299
Foerster (Förster), F. W. 68, 79, 171–173, 180, 182, 183, 186, 206, 208, 220, 358, 361, 362, 369, 393, 401, 403, 404, 406, 408–410, 414, 415, 418, 419, 442, 443, 449, 451, 452, 469, 475, 478, 479, 486, 487, 500–502, 509, 514, 519, 525, 526, 528, 536, 537, 540, 543, 544, 560, 569, 570, 579, 580, 598, 612
Frantz, K. 525

Gandhi, M. K. 605
Gatterer, M. 281, 290, 297
Gessen, S. 8, 9, 40, 172, 173, 406–408, 539, 540, 542, 551, 552, 560, 581, 582
Gill, W. 596
Gillet, L. 298
Gins, G. K. 489, 524, 529, 530, 570, 573, 612
Göttler, J. 88, 282, 297, 303, 317
Grunwald, G. 67, 96
Guardini, R. 292, 299
Guitton, H. 467

Habrich, K. 67, 85, 98
Hébert, G. 15, 31, 32
Hegel, G. W. F. 372
Hello, E. 48, 272
Hoffmann, J. 68
Honnay, V. 299, 373, 379, 383, 387, 612
Hoornaert, G. 150, 299
Horacijus 469

Ibsen, H. 412
Iljin 413

James 58
Juvenalis 19

Kant, I. 82
Kautz, H. 297, 298
Keller, G. 147
Kerschensteiner, G. 595, 612
Kothen, R. 299
Krieg, C. 20, 67
Kristus 307, 552, 561, 690

Lange, A. 25, 141
Lefebvre, G. 287, 306
Leonas XIII 518, 529, 530, 736, 746
Lubosch, W. 656
Lucon 736
Lugan, A. 528
Luther, M. 579

de Maistre, J. 38
Mayer, H. 298
Malakauskis, P. 746, 749–751
Maliauskis, A. 732, 736
Maritain, J. 292
Marx, K. 372
Mascarel, A. 720
Matthias, A. 612
Mausbach, J. 293
Mercier, D. J. 552
Messer, A. 612
Moyersoen, R. 690, 691
Montessori, M. 403, 407
Montier, E. 229, 230, 561
Morion, M. 19, 228
de Munnynck, M. 559, 656
Mussolini, B. 450

Natorp, P. 328
Novgorodcev, P. 159, 160, 342–345, 347, 350, 351

Paderewski 719
Pakštas, K. 716, 717, 727
Paltarokas, K. 748–750
Pascal, B. 19, 466, 467
Pečkauskaitė, M. 68
Pesch, H. 490
Petražicki 601
Pfliegler, M. 297, 298, 305, 310, 312, 317
Pijus XI 379, 732, 736, 744, 746, 747, 751–753
Pilger, L. 186

Platonas 33, 50, 469
Poppe, E. 299
Poullet 718
Pruem, P. 736
Przywara, L. 299

Rademacher, A. 286, 291, 294, 298, 300, 305, 310
Rama-Čaraka 24, 25
Ramière, P. 299
Ratti 383
Raulinaitis, P. V. 438
Redlich, V. 297
Rein, W. 227, 228
Renan, J. E. 702
Rigaux, M. 299
Roloff 147
Romier, L. 483
Rousseau J. J. 19

Savickis 79–81
Schäfer, D. 298
Schyrgens 373
Schollaert 717, 718
Sembat 688
Sevin, J. 299
Solovjov, V. S. 548
Spahn, M. 613
Stölzle, R. 613
Stuart, J. 401

Šalkauskis, S. 735

Tolstoj, L. 413
Tomas Akvinietis 506
Trubeckij, S. 349

Valensin 566
Verschave, P. 691
Viviani, R. 688, 736
Vuillermet, F. A. 172, 402, 407, 423, 424

Walter, F. 43
Wilbois, J. 18, 171, 177, 178, 181, 182, 403, 404, 429, 430, 438, 439, 443–448
Wild, H. 613
Willems 83
Willmann, O. 288, 289, 309, 693

Zeligowski, L. 756

TURINYS

FIZINIS LAVINIMAS IR JO TIKSLAI

Įžanga. Fizinio lavinimo teorija kaipo pedagogikos mokslo dalis 7
I. Bendrieji paaiškinimai apie fizinį lavinimą 14
1. Fizinio lavinimo sąvoka 14
2. Fizinio lavinimo reikšmė 16
II. Bendrasis fizinio lavinimo tikslas ir atskiros ugdomosios jo vertybės 21
1. Bendrasis fizinio lavinimo tikslas, imamas objektyviniu ir subjektyviniu atžvilgiu 21
2. Tvirta sveikata ir tikslus juslių bei jauslių veiklumas 27
3. Fizinis stiprumas ir kūno paslankumas paklusti valios reikalavimams 30
4. Kūno gražumas ir fizinis nusiteikimas savaimingai kūrybai 44
Užbaiga. Žvilgis į fizinio lavinimo tikslų realizavimo tvarką 60

DORINIMO MOKSLAS

Įžanga. Dorinimo mokslas ir jo savybės 65
Pirmas skyrius. DORINIMO TIKSLAI 69
A. Tolimesni ir artimesni dorinimo tikslai 69
B. Objektyviniai ir subjektyviniai dorinimo tikslai 70
C. Tiesioginiai ir netiesioginiai gyvenimo tikslai 71
Antras skyrius. FORMALINIAI DORINIMO UŽDAVINIAI 75
A. Dorinis asmuo 75
1. Individas ir asmuo 75
2. Individualybė ir asmenybė 76

3. Asmuo ontologiniu, psichologiniu ir doriniu atžvilgiu ..78
4. Asmenybės idealas ..79
B. Būdo lavinimas ..82
1. Būdo aptartis ..82
2. Būdo skirstymas rūšimis ..85
3. Būdas ir dorybės ..85
4. Būdas kaipo harmonijos ir tikslingumo veiksnys ..86
5. Būdas ir doriniai pamokymai ..86
6. Būdas ir valios lavinimas ..93
C. Sąžinės auklėjimas ..109
1. Sąžinės sąvoka ir savybės ..109
2. Sąžinės auklėjimas ..112
3. Sąžinės balsas ir dorinis jausmas ..114
D. Auklėjimas sugebėjimo būti laimingam ..115
1. Tikro laimingumo supratimas ..115
2. Tvirtas būdas, jautri sąžinė ir dorybių praktikavimas kaipo bendros sąlygos laimingumui ..116
3. Doriniai pamokymai apie laimingumą ..117
4. Specialieji nusiteikimai, auklėtini laimingumui, ir pedagoginės priemonės jiems siekti ..118
Laimingumo koncepcija ..119
Trečias skyrius. DORINIMO SĄLYGOS BEI PRIEMONĖS ..123
A. Dorinimo sąlygos ..123
1. Dorinis auklėtojo autoritetingumas ..124
2. Auklėtinio pagarba bei pasitikėjimas ..125
3. Auklėtojo ir auklėtinio dorinis bendravimas ..126
B. Dorinimo priemonės ..127
1. Pratinimas ..127
2. Įkvėpimas ..129
3. Priežiūra ..130
4. Numatomoji ir baudžiamoji drausmė ..132
5. Dorinimo akstinų – motyvų klausimas ..133
Ketvirtas skyrius. DORINIMO VEIKSNIAI ..136
1. Auklėjamojo veiksnio bei veikėjo sąvokos ..136
2. Šeima, mokykla ir Bažnyčia kaipo prigimtieji dorinimo veiksniai ..136

3. Tėvai, mokytojai ir kunigai kaipo pašauktieji iš profesijos dorinimo veikėjai 137
4. Pripuolamieji dorinimo veiksniai 141
5. Solidarumo principas dorinimo veiksnių santvarkoje .. 145
Penktas skyrius. KAI KURIE SPECIALIEJI DORINIMO UŽDAVINIAI 147
A. Auklėjimas tvardymuisi 147
B. Seksualinis auklėjimas 148
C. Visuomeninis auklėjimas 155
1. Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba mūsų laikais 155
2. Visuomeninio auklėjimo tikslai 158
3. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės 164
4. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai 170
D. Moterų auklėjimas 183
E. Dorinimas ir religija 186

DORINIMO REIKALAS MOKYKLOJE

Įžanga. Problemos pastatymas: mokykla kaipo auklėjamoji įstaiga 189
Dorinimas mokykloje 192
1. Bendrieji dorinimo tikslai 192
2. Svarbiausios dorinimo sąlygos 196
3. Pagrindinės dorinimo priemonės 202
4. Mokytojas ir dorinimo veiksnių santvarka 213
Užbaiga. Atbaigiamasis dorinimo uždavinys 218

ESTETINIMO MOKSLAS

I. Estetinimo mokslas ir pedagogikos sistema 225
II. Estetinio lavinimo sąvoka ir savybės 225
1. Estetinis ir meninis lavinimas 225
2. Estetinio lavinimo reikšmė ugdymo sistemoje 227
III. Estetinio lavinimo tikslas bei uždaviniai 232
IV. Estetinio lavinimo sąlygos, priemonės ir metodai 235
1. Estetiniam skoniui lavinti 235
2. Estetinio sprendimo lavinimas 240
3. Atgaminamosios ir kuriamosios vaizduotės lavinimas 244

4. Lavinimas meniškojo sugebėjimo realizuoti dailės kūrinį techninėmis priemonėmis 249
Estetinio lavinimo veiksniai 251

RELIGINIMO MOKSLAS

A. Religinimo tikslai bei uždaviniai 255
1. Religinimo sąryšis su kitomis pedagoginės sistemos dalimis 255
2. Religinimo tikslas 255
3. Religinio auklėjimo metodas 259
B. Tikėjimo dorybė 263
1. Pagrindinių pedagoginių principų taikymas religiniams pamokymams 263
2. Sutartinės principo taikymas religiniams pamokymams 265
C. Meilės dorybė 266
1. Dievo, Bažnyčios ir žmonių meilės esmė 266
2. Dievo meilės auklėjimas 268
3. Religinio draugingumo auklėjimas 269
4. Apaštalavimo dvasios auklėjimas 271
D. Vilties dorybė 272
1. Vilties dorybės esmė 272
2. Prigimtųjų estetinio gyvenimo vertybių santykiavimas su religiniu gyvenimu 273
3. Vilties dorybės ugdymas 275
E. Autoritetas ir laisvė 275

PILNUTINIO RELIGINIO UGDYMO PAGRINDAI

Pratarmė 279
I. Religinė pedagogika ir jos objektas 280
1. Religinės pedagogikos supratimas 280
2. Religinės pedagogikos padedamieji mokslai 282
3. Religinio ugdymo supratimas 285
4. Religinio ugdymo vieta ugdymo sistemoje 290
5. Atrinktoji religinės pedagogikos bibliografija 297
II. Religinis lavinimas 300

1. Religinio lavinimo supratimas 300
2. Religinio lavinimo sritys 302
3. Religinio lavinimo tikslai 307
4. Religinio lavinimo uždaviniai 311
5. Metodologiniai religinio lavinimo principai 314

VISUOMENINIS AUKLĖJIMAS

Įžanga. Visuomeninis auklėjimas ir jo svarba mūsų laikais 323
1. Du gyvenimo atžvilgiu: individualinis ir visuomeninis 323
2. Dvi atitinkamos pakraipos pedagogikos moksle: individualinė ir visuomeninė pedagogika 328
3. Visuomeninio auklėjimo aktualumas mūsų laikams 330
4. Pagrindiniai visuomeninio auklėjimo klausimai 335
I. Visuomeninio auklėjimo tikslai 338
1. Visuomeninio auklėjimo tikslų skirstymas į tolimesnius ir artimesnius 338
2. Visuomeninis idealas kaipo pagrindinis tolimesnis visuomeninio auklėjimo tikslas 341
3. Artimesni visuomeninio auklėjimo tikslai, arba visuomeniniai nusiteikimai, kurių pagalba gali būti realizuojamas visuomeninis idealas 354
II. Pagrindinės visuomeninio auklėjimo priemonės 370
1. Teorinė priemonė – lavinimas visuomeninio susipratimo 370
2. Praktinė priemonė – pratinimas dirbti visuomeninį darbą 386
III. Bendrieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai 398
1. Auklėjimas pasyvinių visuomeninių nusiteikimų 398
2. Auklėjimas aktyvinių visuomeninių nusiteikimų 414
IV. Specialieji visuomeninio auklėjimo uždaviniai 453
1. Politinis auklėjimas 453
2. Ekonominis auklėjimas 485
1. Racionalus nusistatymas į materialinį turtą 485
2. Ekonominis produktyvumas ir jo sąlygos 491
3. Racionalus turto sunaudojimas 501

3. Socialinis auklėjimas 508
1. Socialinio klausimo esmė 508
2. Prideramas socialinio auklėjimo pobūdis ir linkmė 516
3. Korporatyvinis profesijos gyvenimas kaipo sėkminga socialinė mokykla 522
4. Vyriausioji religijos sankcija socialiniame klausime ir socialinis auklėjimas 527
4. Tautinis auklėjimas 535
1. Tautinio auklėjimo supratimas 535
2. Tautiškas auklėjimas kaipo tautinės lyties realizavimas naujose kartose 538
3. Patriotinis auklėjimas kaipo sudarymas naujose kartose prideramo nusistatymo į tautybę 545
4. Nacionalinis auklėjimas kaipo naujųjų kartų ruošimas kultūriniams uždaviniams, kurių sprendimu tauta patampa nacija 554
5. Tarptautinis auklėjimas 562
1. Tarptautinis auklėjimas ir jo uždaviniai 562
2. Tarptautinis susipratimas 564
3. Tarptautinis nusistatymas 577
V. Visuomeninio auklėjimo veiksniai 585
1. Visuomeninio auklėjimo priemonės ir veiksniai 585
2. Šeima 587
3. Mokykla 590
4. Kariuomenė 598
5. Bažnyčia 599
6. Įstatymai 601
7. Spauda 604
8. Jaunuomenės ir šiaip jau piliečių organizacijos ir kiti atsitiktiniai visuomeninio auklėjimo veiksniai 605
9. Harmoningas visuomeninio auklėjimo veiksnių susiderinimas 608
Baigiamasis žodis 609
Svarbesnioji literatūra 612

MOKYKLŲ TIPAI IR MŪSŲ VYRIAUSYBĖS VIDURINIŲ BEI AUKŠTESNIŲJŲ MOKYKLŲ ĮSTATYMO PROJEKTAS

Pratartis 617
I. Įvadamieji aiškinimai apie pilnutinį ugdymą 619
II. Mokyklų tipai 636
Bendrybės 636
1. Laudies lavinimo tipai 639
2. Mokslingi bendrojo lavinimo tipai 649
3. Specialiojo lavinimo tipai 660
III. Mūsų vyriausybės vidurinių bei aukštesniųjų mokyklų projekto kritika 663

RACIONALI MOKYKLŲ ORGANIZACIJOS SISTEMA

Įžanga. Racionalumo postulatai mokyklų organizacijos sistemai 675
I. Mokykla ir pasaulėžiūra 679
1. Faktinoji negalimybė visiškai atpalaiduoti mokyklą nuo pasaulėžiūros, arba nelygstamojo mokyklos neutralumo apgaulingumas 679
2. Principiali prievolė pagrįsti mokyklinį lavinimą bei auklėjimą racionalia pasaulėžiūra 684
3. Lygstamasis mokyklos neutralumas kaipo mokyklinio lavinimo bei auklėjimo pagrindimas bendra įvairių pasaulėžiūrų plotme 689
II. Mokykla ir šeimyna 692
1. Ugdomosios tėvų teisės bei prievolės savo vaikų atžvilgiu 692
2. Mokykla kaipo papildomasis šeimyninio auklėjimo tęsinys 696
3. Tėvų teisės mokyklos atžvilgiu 697
III. Mokykla ir valstybė 700
1. Palyginamasis viešosios ir privatinės mokyklos įvertinimas normalumo atžvilgiu 700
2. Valstybės teisės bei prievolės mokyklinės švietimo organizacijos atžvilgiu 702

3. Normalus valstybės santykiavimas su mokykla 705
IV. Proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistema 708
1. Proporcionalumo principas kaipo mokyklinės teisybės reikalavimas 708
2. Proporcionalumo principas įvairių kraštų praktikoje ir jo pritaikymo išdavos 711
3. Vedamosios idėjos proporcionaliai subsidijuojamų mokyklų sistemai realizuoti Lietuvoje 721
Užbaiga. Racionalios mokyklų sistemos vieta kultūrinio federalizmo ribose 725

KONFESINĖ MOKYKLA 731
I. Konfesinės mokyklos klausimo aktualumas 731
II. Konfesinės mokyklos supratimas 733
1. Konfesinė mokykla kaipo ideologinės mokyklos rūšis .733
2. Konfesinės mokyklos pagrindinės žymės 737
3. Konfesinė mokykla formaliniu atskiriamuoju ir materialiniu vykdomuoju atžvilgiu 742
III. Katalikų konfesinė mokykla 746
1. Konfesinės mokyklos privalomumas katalikams 746
2. Privalomas katalikams mokyklos katalikiškumas 747
3. Visuomeninė konfesinės mokyklos funkcija 751
Išvados ir praktiniai pritaikymai 753

ŠVIETIMO DARBAS LIETUVOJE 756
Keli žodžiai apie Lietuvos valstybę 756
Bendroji mokyklų statistika 758

Paaiškinimai 766
Vardų rodyklė 770

Serija „Iš Lietuvos filosofijos palikimo"
Stasys Š a l k a u s k i s
Raštai, t. 7
Pedagogikos teorija

Meninis redaktorius *Romas Dubonis*
Rinko *Leokadija Bučinskienė*
Korektorė *Marijona Rėzienė*
Maketavo *Danutė Navickienė*

Užsakymas
Išleido „Minties" leidykla, Sierakausko 15, 2009 Vilnius.
Spausdino UAB „EPAISAS", Daukanto g. 27, Kaunas.
Įrišo AB spaustuvė „Spindulys", Gedimino g. 10, LT-3000 Kaunas
www.spindulys.lt

Kaina sutartinė

Šalkauskis, Stasys

Ša55 Raštai / Stasys Šalkauskis; [parengė Arūnas Sverdiolas]. – Vilnius: Mintis, 1990– . – (Iš Lietuvos filosofijos palikimo: LFP).

[T.] 7. – 2002. – 781 p. – Paaiškinimai, vardų r-klė: p. 766–772. – ISBN 5-417-00840-0.

VII tome spausdinami pedagogikos teorijos darbai, kuriuose nagrinėjamos specialios pedagogikos sritys ir problemos. Tekstai skelbiami pagal autorines publikacijas.

UDK 1(474.5)+37.01